

การมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนเพื่อการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน

ปริญญานิพนธ์
ของ
ศิริกาญจน์ โกสุมภ์

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาการศึกษาดุขฎีบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนศึกษาศาสตร์

มีนาคม 2542

ลิขสิทธิ์เป็นของ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

ปริญญานิพนธ์
เรื่อง

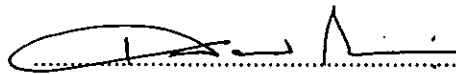
การมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนเพื่อการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน

ของ
นางศิริกาญจน์ โกสมภ

ได้รับอนุมัติจากบัณฑิตวิทยาลัยให้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร

ปริญญาการศึกษาดุริยบัณฑิต สาขาพัฒนศึกษาศาสตร์

ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

.....คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

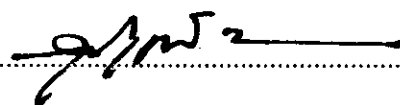
(ศาสตราจารย์ ดร.เสริมศักดิ์ วิศาลาภรณ์)

วันที่ 12 เดือน มีนาคม พ.ศ. 2542

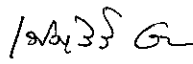
คณะกรรมการสอบปริญญานิพนธ์

.....ประธาน

(รองศาสตราจารย์ ดร.นภาพร หะวานนท์)

.....กรรมการ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สุรุติ ปัดไธสง)

.....กรรมการ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. เพ็ญสิริ จีระเดชากุล)

.....กรรมการที่แต่งตั้งเพิ่มเติม

(ดร.กมล ภูประเสริฐ)

ประกาศคุณูปการ

ปริญญานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลงได้ด้วยดี ด้วยความกรุณาของคณะกรรมการซึ่งเป็นการควบคุม คือ รองศาสตราจารย์ ดร.นภาพรณ์ หะวานนท์ ประธานกรรมการ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุรวุฒิ ปัดไธสง และ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เพ็ญสิริ จิระเดชากุล กรรมการที่ได้ทุ่มเททั้งกำลังความคิด กำลังใจ กำลังกายและเวลาเป็นอย่างมาก ในการให้แนวคิด ให้คำแนะนำและให้กำลังใจแก่ผู้วิจัย เพื่อประทับประคองให้การทำปริญญานิพนธ์ในครั้งนี้เป็นไปอย่างถูกต้อง ตรงตามหลักการและวิธีการของการวิจัยเชิงคุณภาพด้วยวิธีการสร้างทฤษฎีจากฐานราก ทั้งโดยภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติให้มากที่สุด ซึ่งทำให้ผู้วิจัยซาบซึ้งและขอกราบขอบพระคุณคณะกรรมการ ในความเป็นอาจารย์ที่มีความเป็นเลิศในทางวิชาการให้ลูกศิษย์ได้พึ่งพา และมีความเป็นครูให้ลูกศิษย์ได้อาศัยเป็นแบบอย่างในการทำงาน พร้อมทั้งขอกราบขอบพระคุณ ดร.กมล ภูประเสริฐ ผู้ตรวจราชการกระทรวงศึกษาธิการ ที่เป็นทั้งนักบริหารระดับสูงและนักวิชาการศึกษา ซึ่งมีปณิธานเพื่อการพัฒนาการศึกษาของประเทศตลอดมา ที่ได้กรุณาเสียสละเวลาอันมีค่ายิ่ง ในอันที่มาร่วมเป็นกรรมการที่แต่งตั้งเพิ่มเติมเพื่อให้ข้อเสนอแนะและคำแนะนำเพื่อการปรับปรุงปริญญานิพนธ์นี้ให้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น เพื่อที่จะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนเพื่อการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานต่อไป พร้อมทั้งขอกราบขอบพระคุณคณาจารย์ทุกท่านที่กรุณาใช้เวลาในการให้ความรู้ ความคิดและหลักวิชาที่มีคุณค่าแก่ผู้วิจัยตลอดเวลาที่เรียนรายวิชา ซึ่งนับว่าเป็นความรู้พื้นฐานที่มีประโยชน์ยิ่ง ซึ่งผู้วิจัยได้นำมาประยุกต์ใช้ในการทำปริญญานิพนธ์ในครั้งนี้ได้อย่างเต็มที่และจะนำไปใช้เพื่อการพัฒนาองค์ความรู้ทางด้านพัฒนศึกษาศาสตร์ให้เป็นประโยชน์แก่สังคมต่อไปในอนาคต

พร้อมกันนี้ ขอขอบพระคุณอย่างสูงยิ่ง ต่อผู้ให้ข้อมูลหลักทุกท่านที่ได้กรุณาให้ข้อมูลแก่ผู้วิจัยอย่างเต็มใจตลอดเวลาของการศึกษาในพื้นที่ ทั้งท่านเจ้าอาวาส ผู้นำชุมชน ผู้บริหารโรงเรียน คณะกรรมการโรงเรียน คณะครู ผู้ปกครองนักเรียน ที่แม้ไม่สามารถกล่าวนามได้ด้วยข้อจำกัดทางวิชาการ แต่ความประทับใจของผู้วิจัยต่อผู้ให้ข้อมูลหลักทุกท่าน จะตรึงตราอยู่ในความทรงจำของผู้วิจัยตลอดไป

ขอแสดงความระลึกถึงเพื่อนพัฒนศึกษาศาสตร์ทุกท่าน โดยเฉพาะพัฒนศึกษาศาสตร์รุ่นที่ 10 เฉพาะอย่างยิ่ง คุณมรกต ศรีสุข ที่มีโอกาสได้มีประสบการณ์ได้ร่วมเจ้าพัฒนศึกษาศาสตร์ร่วมกันด้วยความอบอุ่นและเอื้ออาทร

ขอกราบขอบพระคุณ คุณแม่ ที่เป็นผู้ให้และผู้รอคอยเพื่อแสดงความยินดีกับความสำเร็จในครั้งนี้ของผู้วิจัย รวมทั้งขอคุณ คุณธีรบุตร ทองอินทร์ ผู้ยินยอมเสียสละความสุขส่วนตัวเพื่อสนับสนุนการทำปริญญานิพนธ์ในครั้งนี้

และขอขอบพระคุณหน่วยงานต้นสังกัดของผู้วิจัย สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ ที่ให้โอกาสในการลาศึกษาต่อแก่ผู้วิจัยในครั้งนี้อย่างเต็มที่ พร้อมทั้งขอขอบคุณครูสภาก็ให้ทุนส่วนหนึ่งเพื่อสนับสนุนการทำปริญญานิพนธ์ในครั้งนี้

ศิริกาญจน์ โกสุมภ์

สารบัญ

บทที่	หน้า
1 บทนำ.....	1
ภูมิหลัง.....	1
วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	6
ปัญหาในการวิจัย.....	7
ขอบเขตของการวิจัย.....	7
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับการจากการวิจัย.....	7
2 แนวคิดในการศึกษา เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	9
แนวคิดการพัฒนาประเทศและการพัฒนาโดยการมีส่วนร่วม.....	10
อุดมการณ์และหลักการของการมีส่วนร่วม.....	12
การสร้างแนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนา.....	13
ความหมายของการพัฒนาโดยการมีส่วนร่วม.....	15
จุดเด่นของการมีส่วนร่วม.....	17
องค์ประกอบของการมีส่วนร่วม.....	18
ปฏิบัติการของการมีส่วนร่วม.....	18
ผลที่เกิดขึ้นจากสิ่งที่เรียกกันว่าการมีส่วนร่วมในการพัฒนา.....	22
ปัจจัยที่สนับสนุนให้ชุมชนมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงในการพัฒนา.....	23
อุปสรรคของการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงในการพัฒนา.....	24
วาทกรรมและการวิเคราะห์วาทกรรมการมีส่วนร่วมของชุมชนและ	
โรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน.....	26
การพัฒนาประเทศ การจัดการศึกษาแบบรวมศูนย์และผลที่เกิดขึ้น.....	30
ระบบการศึกษา บริบททางสังคมเศรษฐกิจการเมืองวัฒนธรรมกับ	
การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษา.....	30
ระบบการศึกษากับบทบาทในการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน.....	35
การมีส่วนร่วมของชุมชนกับการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน :	
กรณีของประเทศไทย.....	37
การมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนเพื่อการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน :	
อดีตถึงปัจจุบัน.....	39

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
2(ต่อ) นโยบาย แนวคิดและรูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียน ในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและ สังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540 - 2544).....	53
นโยบายการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัด การศึกษาขั้นพื้นฐาน.....	53
แนวคิดการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัด การศึกษาขั้นพื้นฐาน : ระดับมหภาค.....	56
แนวคิดการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัด การศึกษาขั้นพื้นฐาน : ระดับจุลภาค.....	61
รูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัด การศึกษาขั้นพื้นฐาน : ระดับปฏิบัติ.....	65
กรอบความคิดพื้นฐานในการวิจัย.....	74
3 วิธีดำเนินการวิจัย.....	78
พื้นที่ที่ศึกษา (Field).....	78
การเข้าสู่พื้นที่ที่ศึกษา.....	79
การศึกษาข้อมูล.....	82
การสัมภาษณ์ระดับลึก (Indept Interview).....	82
การจัดกลุ่มสนทนา (Focus Group Discussion).....	83
การสังเกตและจดบันทึก (Observation and Field-note).....	88
การประมวลผลและการวิเคราะห์ข้อมูล.....	89
ระยะเวลาการวิจัย.....	91
การนำเสนอผลงานวิจัย.....	91
4 ข้อมูลเกี่ยวกับชุมชนโรงเรียนและบริบทที่เกี่ยวข้อง.....	92
ข้อมูลเกี่ยวกับชุมชน.....	92
ที่ตั้งและสภาพทั่วไปของชุมชน.....	92
ลักษณะทางภูมิศาสตร์ของชุมชน.....	93
การประกอบอาชีพในชุมชน.....	93

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
4(ต่อ)	
สาธารณูปโภค การคมนาคมและสถานที่สำคัญในชุมชน.....	93
ประวัติของชุมชน.....	94
บุคคลที่มีบทบาทในการพัฒนาชุมชนและการพัฒนาโรงเรียน.....	95
ปัญหาที่เกี่ยวข้องกับความเป็นอยู่ของคนในชุมชน.....	99
บทสรุป : ลักษณะของชุมชนที่เอื้อต่อการมีส่วนร่วมกับโรงเรียน ในการจัดการจัดการศึกษา.....	100
ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับโรงเรียน.....	102
ที่ตั้งและสภาพทั่วไปของโรงเรียน.....	102
บริเวณโรงเรียน และแผนผังแสดงที่ตั้งอาคารและสถานที่ต่าง ๆ ในโรงเรียน.....	102
การบริหารและโครงสร้างการบริหารงานโรงเรียน.....	104
ประวัติของโรงเรียน.....	106
ปัญหาของโรงเรียนที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษา.....	108
บทสรุป : ลักษณะของโรงเรียนที่เอื้อต่อการมีส่วนร่วมกับชุมชน ในการจัดการศึกษา.....	110
เหตุการณ์ที่น่าสนใจเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชนและ โรงเรียนในการจัดการศึกษา.....	111
เหตุการณ์เกี่ยวกับการตั้งโรงเรียน.....	111
เหตุการณ์เกี่ยวกับการสร้างอาคารเรียน.....	112
เหตุการณ์เกี่ยวกับการซื้อที่ดินขยายบริเวณโรงเรียน.....	115
เหตุการณ์เกี่ยวกับการขยายโอกาสทางการศึกษาในโรงเรียน.....	115
สรุปผล.....	117
5. การมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนเพื่อการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน.....	118
แนวทางการพัฒนาประเทศและการพัฒนาโดยการมีส่วนร่วมของประชาชน....	119
การพัฒนาประเทศและการพัฒนาโดยการมีส่วนร่วมของประชาชน....	119
การพัฒนาประเทศและการพัฒนาการจัดการศึกษา.....	121
การกำหนดความหมายและขอบเขตการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียน ในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน.....	122

สารบัญ (ต่อ)

บทที่		หน้า
5(ต่อ)	การกำหนดความหมายการมีส่วนร่วม : ระดับอุดมการณ์.....	122
	การกำหนดความหมายการมีส่วนร่วม : จากระดับอุดมการณ์ สู่การกำหนดนโยบาย.....	123
	การกำหนดความหมายการมีส่วนร่วม : กระบวนการ นำนโยบายสู่การปฏิบัติ.....	124
	การกำหนดความหมายการมีส่วนร่วม : ในชุมชนและโรงเรียน.....	128
	การกำหนดขอบเขตการมีส่วนร่วม.....	131
	สรุปผล.....	131
	วาทกรรมการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษา ขั้นพื้นฐาน.....	136
	ความคิดพื้นฐานเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชนและ โรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานในชุมชน.....	139
	ความต้องการเกี่ยวกับการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานในชุมชน.....	139
	ความคิดพื้นฐานเกี่ยวกับการถ่ายทอดการเรียนรู้ในชุมชน.....	142
	ความคิดพื้นฐานเกี่ยวกับการรวมกลุ่มในชุมชน.....	144
	ความคิดพื้นฐานเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน.....	149
	กลุ่มผู้นำชุมชน.....	149
	(จ)ายาวาส.....	149
	ผู้บริหารโรงเรียน.....	152
	กลุ่มคณะครู.....	153
	กลุ่มวิทยากรภายนอก.....	154
	กลุ่มผู้ปกครองนักเรียน.....	155
	เงื่อนไขการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษา ขั้นพื้นฐาน.....	157
	เงื่อนไขเกี่ยวกับชุมชน.....	157
	สภาพแวดล้อมทางด้านสังคมในชุมชน.....	157
	สภาพแวดล้อมทางด้านวัฒนธรรมในชุมชน.....	162
	สภาพแวดล้อมทางด้านเศรษฐกิจในชุมชน.....	163
	สภาพแวดล้อมทางการเมืองในชุมชน.....	164
	ความรู้สึกเป็นเจ้าของโรงเรียนของประชาชนในชุมชน.....	166

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
5(ต่อ)	
เงื่อนไขเกี่ยวกับโรงเรียน.....	167
แนวคิดในการพัฒนาโรงเรียน.....	168
การบริหารโรงเรียนโดยให้คณะครูมีส่วนร่วม.....	169
การร่วมกันทำงานอย่างจริงจัง.....	169
การพัฒนาการจัดการเรียนการสอน.....	169
การสร้างแรงจูงใจในการทำงานของคณะครู.....	170
เงื่อนไขที่สนับสนุนและเป็นอุปสรรคต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน.....	171
เงื่อนไขที่สนับสนุน.....	171
เงื่อนไขเกี่ยวกับชุมชน.....	172
เงื่อนไขเกี่ยวกับคณะครู.....	173
เงื่อนไขเกี่ยวกับโรงเรียน.....	174
เงื่อนไขเกี่ยวกับผู้บริหารโรงเรียน.....	175
เงื่อนไขที่เป็นอุปสรรค.....	175
เงื่อนไขเกี่ยวกับชุมชน.....	175
เงื่อนไขเกี่ยวกับโรงเรียน.....	176
เงื่อนไขเกี่ยวกับระบบราชการ.....	177
ปรากฏการณ์การมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนเพื่อการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน.....	178
บทบาทการมีส่วนร่วมของกลุ่มบุคคลในชุมชนต่อโรงเรียน.....	178
กิจกรรมการมีส่วนร่วม.....	182
กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน.....	183
รูปแบบของกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียน.....	183
รูปแบบการมีส่วนร่วมของคณะกรรมการโรงเรียน.....	184
รูปแบบการมีส่วนร่วมในการประชุมผู้ปกครองนักเรียน.....	191
รูปแบบการมีส่วนร่วมในการระดมทุน.....	195
รูปแบบการมีส่วนร่วมในการทำงานกับองค์กรท้องถิ่น.....	202
รูปแบบการมีส่วนร่วมในการตั้งกองทุนการศึกษา.....	206
รูปแบบการมีส่วนร่วมในการสร้างความสัมพันธ์กับชุมชน.....	207

สารบัญ (ต่อ)

บทที่		หน้า
5(ต่อ)	รูปแบบการมีส่วนร่วมในการตั้งกองทุนการศึกษา.....	206
	รูปแบบการมีส่วนร่วมในการสร้างความสัมพันธ์กับชุมชน.....	207
	ขั้นตอนสำคัญของกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนและ โรงเรียนในการจัดการศึกษา.....	209
	แบบแผนการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการ จัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน : แบบแผนการมีส่วนร่วม	
	แบบเหลื่อมล้ำ (Inequity participatory pattern).....	213
	แบบแผนการมีส่วนร่วมอย่างเต็มที่ (Full participatory pattern).....	216
	แบบแผนการมีส่วนร่วมเป็นบางส่วน (Partial participatory pattern)..	217
	แบบแผนการมีส่วนร่วมแบบชายขอบ (Marginal participatory pattern).....	218
6	สรุปผลการศึกษา ข้อเสนอเชิงทฤษฎีและข้อเสนอแนะ.....	222
	สรุปผลการศึกษา.....	223
	ข้อเสนอเชิงทฤษฎี.....	227
	ข้อเสนอแนะ.....	232
	ข้อเสนอแนะระดับนโยบาย.....	232
	ข้อเสนอแนะระดับปฏิบัติ.....	234
	ข้อเสนอแนะในการทำวิจัย.....	234
	บรรณานุกรม.....	235
	ภาคผนวก.....	254
	ภาคผนวก ก. แนวคำถามการจัดกลุ่มสนทนา.....	255
	ภาคผนวก ข. บทสนทนาการจัดกลุ่มสนทนา.....	267
	ภาคผนวก ค. แนวคำถามการสัมภาษณ์ระดับลึก.....	271
	ภาคผนวก ง. บทสนทนาการสัมภาษณ์ระดับลึก.....	291
	ประวัติผู้วิจัย.....	296

บัญชีภาพประกอบ

ภาพประกอบ	หน้า
1 แผนผังแสดงบริเวณโรงเรียนและที่ตั้งของอาคาร และสถานที่ต่าง ๆ ในโรงเรียน.....	103
2 แผนผังแสดงโครงสร้างการบริหารงานโรงเรียนชุมชนพัฒนา.....	105
3 ข้อสรุปเชิงทฤษฎีกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียน ในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน.....	228

บทที่ 1

บทนำ

ภูมิหลัง

การมีส่วนร่วมระหว่างชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษานับว่า เป็นสิ่งที่มีความหมายและมีความสำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งต่อการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานซึ่งเป็นการจัดการศึกษาเพื่อคนส่วนใหญ่ของประเทศและเป็นการจัดการศึกษาที่มีจำนวนผู้เข้ารับการศึกษามากที่สุด เพราะเป็นทั้งการศึกษาภาคบังคับและเป็นการศึกษาขั้นพื้นฐาน เพื่อการดำรงชีวิตหรือเพื่อการศึกษาต่อของมวลชน ทั้งยังเป็นการศึกษาเพียงระดับเดียวที่รัฐกำหนดนโยบายให้เป็นการจัดการศึกษาแบบให้เปล่าทำให้เด็กที่มีอายุอยู่ในเกณฑ์การศึกษาภาคบังคับหรือการศึกษาขั้นพื้นฐาน มีโอกาสได้เข้ารับการศึกษาระบบโรงเรียน และมีโอกาสได้รับการขัดเกลาทางสังคมจากโรงเรียนให้มีความรู้ ความสามารถ และทักษะที่จะดำรงชีวิตอยู่ในสังคมในฐานะที่เป็นสมาชิกที่ดีและมีคุณค่า รวมทั้งมีความรู้พื้นฐานที่จะสามารถเรียนต่อในระดับอื่นที่สูงขึ้นได้ นอกจากนี้ โรงเรียนที่ทำหน้าที่จัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน ยังเป็นหน่วยงานทางการศึกษาที่ตั้งอยู่ในหมู่บ้านหรือชุมชนทั้งในเมืองและในชนบท โดยมีที่ตั้งกระจายอยู่ในทุกพื้นที่ของประเทศ การศึกษาขั้นพื้นฐานจึงเป็นการจัดการศึกษาที่เข้าถึงชุมชนและพื้นที่ทั่วประเทศมากที่สุด และเป็นช่องทางในการจัดการศึกษาช่องทางหนึ่ง ที่เน้นการจัดการศึกษาให้ทั่วถึง ทั้งแก่ประชาชนทั่วไปและแก่ประชาชนในท้องถิ่นห่างไกล ที่มีฐานะยากจนและขาดโอกาสที่จะได้รับการศึกษาในระดับสูงกว่านี้

ในอดีต ก่อนที่จะมีการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานในระบบโรงเรียน ครอบครัว วัด และชุมชน จะเป็นแหล่งการเรียนรู้ของคนในชุมชน โดยกระบวนการเรียนรู้ในชุมชนจะถ่ายทอดความรู้ ค่านิยม และวิธีการดำรงชีวิตให้แก่บุตรหลาน ซึ่งเป็นการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นจากรุ่นพ่อแม่ไปสู่รุ่นลูกหลาน ทำให้กระบวนการเรียนรู้ในชุมชนมีการสืบทอด สะสมและพัฒนาเป็นองค์ความรู้ ทำให้ครอบครัว วัด และชุมชน มีส่วนร่วมกันในการจัดการศึกษาอย่างใกล้ชิด โดยการจัดการศึกษาของชุมชนในลักษณะนี้ได้ดำเนินต่อมาแม้เมื่อมีการตั้งโรงเรียนขึ้นมาเป็นแหล่งถ่ายทอดความรู้ตามแนวทางและนโยบายที่กำหนดโดยรัฐ ในปี พ.ศ. 2428 ซึ่งมีการตั้งโรงเรียนวัดมหารัชมงคลเป็นโรงเรียนสำหรับราษฎรขึ้นเป็นแห่งแรก แต่การจัดการศึกษาในชุมชนก็ยังดำรงอยู่ เพราะในช่วงแรกที่รัฐมีนโยบายจัดตั้งโรงเรียนให้เป็นแหล่งจัดการศึกษานั้น รัฐยังไม่สามารถจัดตั้งโรงเรียนได้อย่างทั่วถึง แม้จะมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา พุทธศักราช 2464 ที่เริ่มมีการจัดการศึกษาภาคบังคับขึ้นในประเทศไทย แต่โรงเรียนประชาบาลซึ่งเป็นโรงเรียนที่มีหน้าที่ในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานของชุมชนนอกกรุงเทพฯ ก็ยังเป็นโรงเรียนที่ชุมชนและรัฐร่วมกันจัดตั้งขึ้น เพราะคำว่า โรงเรียนประชาบาล หมายถึง โรงเรียนที่มี

ประชาชนอุปลัมภหรือดูแล ซึ่งแสดงว่าประชาชนได้มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานของชุมชน โดยเฉพาะในส่วนของการจัดตั้งและการบำรุงรักษาโรงเรียน และแม้ว่าโรงเรียนจะเป็นเสมือนสถาบันในการจัดการศึกษาแหล่งใหม่ที่เข้าไปแทรกแซงการจัดการศึกษาในชุมชนของครอบครัว วัดและชุมชน ซึ่งได้ดำเนินมาแต่เดิม แต่เนื่องจากบทบาทของโรงเรียนในช่วงแรกที่เป็นการจัดการศึกษาของท้องถิ่นในบังคับบัญชาของข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลยังไม่ใช้ระบบราชการที่เข้มแข็งเพียงพอประกอบกับโรงเรียนประชาบาลในช่วงแรกเป็นโรงเรียนที่จัดตั้งขึ้นในวัดเพื่อประหยัดงบประมาณด้านอาคารสถานที่ และเพื่อให้สามารถขยายจำนวนโรงเรียนได้อย่างรวดเร็ว รวมทั้งครูประชาบาลส่วนใหญ่ก็เป็นบุคคลที่จบการศึกษาในท้องถิ่น คือ ได้รับการศึกษาจากวัดในชุมชน หรือเป็นบุคคลต่างถิ่น แต่ด้วยการคมนาคมที่ไม่สะดวกทำให้ครูต้องพักอาศัยอยู่ในชุมชน และกลายเป็นคนในชุมชนไปในที่สุด รวมทั้งคุณค่าของความเป็นครูที่ยังมีอยู่สูงในความรู้สึกของคนในชุมชนทำให้ระบบการศึกษาของโรงเรียนในช่วงแรกตั้งไม่ได้แปลกแยกไปจากชุมชนมากนัก และแม้จะมีหลักสูตรและเนื้อหาสาระที่ใช้ในการจัดการเรียนการสอนที่กำหนดไปจากส่วนกลาง แต่ความเข้มข้นในการควบคุมและการปฏิบัติเกี่ยวกับการตรวจสอบและการวัดผลยังไม่ครอบคลุมและเข้มงวดทำให้ครูผู้สอนมีอิสระพอสมควรในการที่จะปรับเปลี่ยนบทบาทของครูให้เข้ากับสภาพของชุมชน ทำให้ปัญหาเรื่องการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนยังไม่เกิดขึ้นเพราะการจัดการศึกษาของชุมชนยังมีลักษณะของการพึ่งพาอาศัย ซึ่งกันและกันระหว่างชุมชนกับโรงเรียนค่อนข้างมาก

ต่อมาประมาณ พ.ศ. 2490 - 2500 ด้วยการขยายตัวของลัทธิคอมมิวนิสต์ในประเทศแถบเอเชียอาคเนย์ แนวคิดการพัฒนาประเทศให้ทันสมัยเพื่อความมั่นคงของชาติ และอิทธิพลของแนวคิดการพัฒนาประเทศตามอย่างประเทศตะวันตก ทำให้ประเทศไทยประกาศใช้แผนการพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2504-2509) ที่เน้นการพัฒนาประเทศทางด้านเศรษฐกิจและการพึ่งพาผู้เชี่ยวชาญจากต่างประเทศ ทำให้ประเทศไทยต้องพัฒนาประเทศในด้านอื่น ๆ ไปพร้อมกัน คือ การพัฒนาเพื่อตอบสนองต่อการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ โดยเฉพาะการพัฒนาด้านการจัดการศึกษา ซึ่งเดิมเคยเน้นกระบวนการเรียนรู้ในชุมชน ต้องปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับแนวทางการพัฒนาประเทศ นั่นคือ ระบบการศึกษาต้องผลิตกำลังคนให้มีความรู้ความสามารถและทักษะพื้นฐานที่จะทำงานในภาคอุตสาหกรรม ภาคธุรกิจและภาคบริการในเมือง ประกอบกับการที่สภาวการณ์ทางด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมืองและการศึกษาทั้งของโลกและสังคมไทยเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว ระบบการศึกษาที่นำเข้ามาจากภายนอกชุมชนเพราะคนในชุมชนให้คุณค่าต่อวิถีชีวิตในเมืองมากกว่าในชนบท และมีความรู้สึกแปลกแยกไม่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับชุมชนมากขึ้น ทำให้ชุมชนต้องเป็นฝ่ายพึ่งพาการจัดการศึกษาที่รัฐจัดให้เพียงฝ่ายเดียวโดยที่ชุมชนไม่สามารถเข้าไปมีบทบาทในการจัดการศึกษาได้มากนัก เว้นแต่ในส่วนที่ทางโรงเรียนจะขอความร่วมมือมายังชุมชน ซึ่งก็มักจะเป็นบทบาทด้านการสนับสนุนหรือช่วยส่งเสริมทางด้านวัตถุ มากกว่าการเข้าไปมีบทบาทในการตัดสินใจที่สำคัญ ชุมชนจึงไม่

มีพลังเพียงพอที่จะจัดการศึกษาให้แก่คนในชุมชนได้เหมือนในอดีตที่ผ่านมาอีกต่อไป การศึกษาเล่าเรียนของคนในชุมชนจึงกลายเป็นหน้าที่ของโรงเรียนเพียงแหล่งเดียว จากความอ่อนแอของชุมชนที่ปรากฏและการที่โรงเรียนไม่สามารถทำหน้าที่จัดการศึกษาให้ตอบสนองต่อความต้องการของชุมชนได้อย่างแท้จริง ทำให้เกิดปัญหาด้านการมีส่วนร่วมระหว่างชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาของประเทศหลายประการ

ในด้านการกำหนดนโยบายทางการศึกษาพบว่า การจัดการศึกษาที่มีลักษณะของการรวมศูนย์ในทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็นในด้านการกำหนดนโยบายการจัดการศึกษา การจัดสรรงบประมาณ การบริหารบุคลากรและหลักสูตรที่ใช้ในการจัดการศึกษาแต่ละระดับ ได้ปรับทิศทางการคิดของผู้บริหารการศึกษา ครูและนักเรียน ให้มองเป้าหมายของการจัดการศึกษาว่ามีได้อยู่ที่การพัฒนาท้องถิ่นซึ่งเป็นชุมชนในชนบทอีกต่อไป แต่กลับมีเป้าหมายอยู่ที่การพัฒนาประเทศ ซึ่งมีนัยถึงการพัฒนาอุตสาหกรรมหรืองานนอกภาคเกษตรกรรม ผลที่ติดตามมาของการกำหนดแนวนโยบายการศึกษาในลักษณะนี้ก็คือ ยิ่งคนได้รับการศึกษาสูงมากขึ้นเพียงใดก็ยิ่งห่างไกลจากชุมชนหรือออกจากภาคเกษตรกรรมเข้าสู่ภาคอุตสาหกรรมหรือภาคในเมืองมากขึ้นเพียงนั้น และยิ่งมีการจัดการศึกษาในระดับที่สูงขึ้นให้ทั่วถึงคนส่วนใหญ่ของประเทศมากเท่าใด ชุมชนชนบทก็ยิ่งอ่อนแอลงไปมากขึ้นเท่านั้น (นภาพรณี หะวานนท์, 2539ข : 131)

นอกจากนี้ การที่ระบบโรงเรียนได้สร้างรั้วกันตนเองออกจากชุมชนและสังคม โดยการกำหนดโครงสร้าง ระดับการศึกษาและเกณฑ์อายุเป็นช่วงชั้นเบ็ดเสร็จตายตัว ทั้งที่ในความเป็นจริงโลกและสังคมนรอบตัวเรามีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา โรงเรียนในฐานะที่เป็นสถาบันทางสังคมประเภทหนึ่ง จึงจำเป็นที่จะต้องเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับชุมชนที่โรงเรียนตั้งอยู่อย่างไม้อาจปฏิเสธได้ แต่การที่โรงเรียนส่วนมากในปัจจุบัน กลับดำเนินงานในลักษณะที่เป็น การแสดงให้เห็นว่า โรงเรียนเป็นสถานที่ราชการ ดำเนินงานหรือควบคุมการดำเนินงานโดยคนของทางราชการ (อุทัย ดุลยเกษม, 2534 : 1) ทำให้โรงเรียนเกิดปัญหาในการดำเนินการหลายประการ (สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, 2539ก : 1) เช่น โรงเรียนส่วนใหญ่ไม่ได้นำเอาศักยภาพของคนในชุมชนมามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา โรงเรียนเข้าใจว่าภารกิจจัดการศึกษาเป็นของโรงเรียนเท่านั้น โรงเรียนบริหารงานโดยมีทรัพยากรการบริหารอย่างจำกัด โรงเรียนและองค์กรท้องถิ่น/ชุมชน ยังไม่ได้ร่วมมือกันในการจัดการศึกษาอย่างจริงจัง รวมทั้งยังไม่เกิดความรู้สึกว่าเป็นเจ้าของโรงเรียนร่วมกัน

จากสภาพของการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน และปัญหาของการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานในระบบโรงเรียนดังที่กล่าวมา ทำให้เกิดความจำเป็นที่โรงเรียนต้องปรับเปลี่ยนบทบาทในการจัดการศึกษา โดยเน้นการให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษามากยิ่งขึ้น ดังที่นิโคลัส เบเนเนท์ (2517 : 60 - 61) ได้ให้ความเห็นไว้ว่า "...ความจำเป็นในการนำชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในขบวนการทางการศึกษานั้นเป็นสิ่งสำคัญมาก..." ซึ่งสอดคล้องกับอุทัย ดุลยเกษม (2534 : 19) ที่เห็นว่าแนวทางที่ควรพิจารณา คือ ให้มีการปรับเปลี่ยนทัศนคติในการมองโรงเรียน

ว่าเป็นของราชการให้เป็นโรงเรียนของชุมชนอย่างแท้จริง เมื่อมีปัญหาก็ให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ไข ให้ชุมชนมีส่วนรับรู้และตัดสินใจในเรื่องการจัดการศึกษาในโรงเรียนให้มากขึ้น เพื่อที่โรงเรียนจะได้ดำเนินการจัดการศึกษาอย่างมีประสิทธิภาพเพื่อการเสริมสร้างคุณภาพของประชากรในชุมชนนั้น ๆ เช่นเดียวกับผลการสัมมนาเรื่อง ยุทธศาสตร์การปฏิรูปการศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการ ซึ่งที่ประชุมได้อภิปรายร่วมกันถึงปัญหาการขาดการนำชุมชนเข้ามาช่วยพัฒนาการศึกษาอย่างจริงจัง ทำให้ผู้บริหารโรงเรียน ต้องบริหารโรงเรียนตามความคิดและนโยบายของตนเอง (กระทรวงศึกษาธิการ, 2539ก :12-13) ที่ประชุมจึงเสนอแนวทางในการแก้ไขปัญหาดังกล่าวโดยเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาของชุมชน ด้วยการให้ความรู้ความเข้าใจต่อชุมชนเกี่ยวกับการมีบทบาทหรือการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา ให้โรงเรียนจัดตั้งคณะกรรมการโรงเรียนประกอบด้วยผู้แทนโรงเรียน หน่วยงานภาครัฐ และภาคเอกชนในพื้นที่และชุมชนในอัตราส่วนที่เหมาะสม เพื่อร่วมกันวางแผนการบริหารและการแก้ไขปัญหาของโรงเรียน สร้างโรงเรียนให้เป็นที่พักของชุมชน ให้เก็บภาษีการศึกษาจากผู้ปกครอง ให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา ให้ชุมชนเป็นองค์กรบริหารโรงเรียน ซึ่งจะช่วยให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการบริหารโรงเรียน สร้างเจตคติของชุมชนต่อการมีส่วนร่วมในการพัฒนาการศึกษาโดยใช้วิธีการต่าง ๆ เช่น การประชาสัมพันธ์นโยบายการนำชุมชนเข้ามาพัฒนาการศึกษา การยกย่องสร้างแรงจูงใจแก่ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการเข้ามาช่วยพัฒนาการศึกษา และการเปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามาช่วยพัฒนาการศึกษาอย่างแท้จริง ไม่ใช่การเข้ามาเพื่อเป็นแหล่งบริจาคเงินเพียงอย่างเดียว รวมทั้งปรับพฤติกรรมในการจัดการเรียนการสอนของครู ให้สอนโดยมุ่งเน้นให้นักเรียนรู้จักศึกษาค้นคว้าวิเคราะห์ด้วยตนเองจากแหล่งความรู้ต่าง ๆ โดยเฉพาะในชุมชน หรือจากผู้ปกครองนักเรียน และภูมิปัญญาท้องถิ่น พร้อมทั้งสนับสนุนส่งเสริมให้ผู้บริหารโรงเรียนแสวงหาความร่วมมือจากชุมชนเพื่อร่วมกันพัฒนาโรงเรียนให้มากขึ้น

จากแนวทางที่ได้นำเสนอมา จะเห็นได้ว่า มีความสอดคล้องกันอย่างเด่นชัดประการหนึ่ง คือ ต้องปรับปรุงการจัดการศึกษาในโรงเรียน โดยระบบการศึกษาต้องจัดการศึกษาให้มีการประสานสัมพันธ์และเชื่อมโยงกันระหว่างโรงเรียน สถาบันทางสังคม และส่วนต่าง ๆ ในสังคมที่เกี่ยวข้อง ให้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาในลักษณะของการมีส่วนร่วมที่มีมาจากทุกฝ่าย คือ ในด้านปริมาณ จะต้องมีการประชาสัมพันธ์อื่น ๆ ทั้งในชุมชนและนอกชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมมากขึ้น หลากหลายขึ้น ทั้งในส่วนบุคคลและกลุ่ม ในด้านคุณภาพ การมีส่วนร่วมต้องมีทั้งการร่วมคิด ร่วมเสนอแนะ ร่วมตัดสินใจ ร่วมการเลือกสรร ร่วมดำเนินการ ฯลฯ บนพื้นฐานของความเข้าใจในวัตถุประสงค์ของการทำงานร่วมกัน ไม่ใช่การมีส่วนร่วมในฐานะของผู้รับเชิญมาร่วมสนับสนุน รวมทั้งบทบาทของการมีส่วนร่วมที่จะขยายบทบาทออกไปจากการมีส่วนร่วมทางด้านการศึกษาโดยเฉพาะ ไปสู่การมีส่วนร่วมในการสร้างความเข้มแข็งในด้านอื่น ๆ ของชุมชน (อุทัย ดุลยเกษมและอรศรี งามวิทยาพงศ์, 2540 : 31-32) เป็นการ

สร้างเครือข่ายเพื่อการเรียนรู้ เพื่อช่วยกันจัดการศึกษาให้สอดคล้องกับสภาพการเปลี่ยนแปลงของสังคมและตรงกับความต้องการของชุมชนมากขึ้น โดยเฉพาะในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน ซึ่งเป็นการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียน ที่ใกล้ชิดและตั้งอยู่ในชุมชน

จากความสำเร็จ ปัญหา และความต้องการในการปรับปรุงการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานดังที่กล่าวมา และแนวโน้มของการจัดการศึกษาในโรงเรียน โดยให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาให้มากขึ้น ผนวกกับการที่ประเทศไทยกำลังประสบกับภาวะล้มเหลวทางด้านเศรษฐกิจ อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากภาวะเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลกและปัญหาที่เกิดจากการพัฒนาที่เน้นความเจริญเติบโตทางด้านเศรษฐกิจในสี่ทศวรรษที่ผ่านมา ทำให้ประเทศไทยต้องขอความร่วมมือจากกองทุนการเงินระหว่างประเทศ(IMF)ในการฟื้นฟูเศรษฐกิจของประเทศ รวมทั้งการที่ธุรกิจภาคอุตสาหกรรม ธุรกิจอสังหาริมทรัพย์และธุรกิจภาคเอกชนประสบความล้มเหลวในการดำเนินการ ก่อให้เกิดปัญหาการว่างงานของแรงงานทุกระดับเป็นจำนวนมาก จนรัฐบาลต้องเรียกร้องให้ประชาชนร่วมมือกันเพื่อแก้ไขปัญหาด้านเศรษฐกิจของประเทศหลายประการ เช่น การเน้นให้ประชาชนมีความสามารถในการพึ่งตนเอง การเรียกร้องให้ประชาชนที่เคยอพยพเข้าไปทำงานในภาคอุตสาหกรรม ภาคพาณิชย์กรรม และภาคบริการในเมือง ให้หวนกลับไปทำงานภาคเกษตรกรรมในมาตุภูมิ และแนวทางการพัฒนาประเทศที่หันมาเน้นการพัฒนาคนหรือการให้คนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนามากขึ้นนั้น นับเป็นข้อยืนยันและเป็นความจำเป็นที่ชุมชนและโรงเรียนต้องร่วมมือกันในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานให้มากขึ้น เพื่อให้ระบบการจัดการศึกษาในชุมชนสามารถตอบสนองต่อความต้องการของคนในชุมชนเป็นที่พึงพิงของคนในชุมชนและทำให้คนในชุมชนมีความสามารถในการพึ่งพิงตนเองได้มากขึ้นและทำให้ชุมชนเข้มแข็ง อันจะเป็นส่วนหนึ่งของความร่วมมือกันเพื่อแก้ไขปัญหาด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมืองและการศึกษาของประเทศในระดับจุลภาคได้ในระดับหนึ่ง

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าจะมีความพยายามที่จะให้ชุมชนและโรงเรียนมีส่วนร่วมกันในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน ดังที่กล่าวมา แต่ในทางปฏิบัติยังมีปัญหาหลายประการ เช่น จากลักษณะของการจัดการศึกษาแบบรวมศูนย์และการแบ่งแยกหน้าที่กันในส่วนกลาง ทำให้ชุมชนมีความรู้สึกว่ หน้าที่ในการจัดการศึกษาในชุมชนเป็นของโรงเรียน โดยที่ระบบราชการได้มอบภาระหน้าที่ให้โรงเรียนเป็นฝ่ายจัดการศึกษา การมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษา จึงเกิดขึ้นในสภาพการณ์ที่โรงเรียนเป็นศูนย์กลางของชุมชน และมีหน้าที่หลักในการจัดการศึกษา ส่วนชุมชนเป็นเสมือนบริบททางสังคมที่เข้ามามีส่วนร่วมในฐานะผู้ให้ความร่วมมือและยินยอม ทำให้การจัดการศึกษาในชุมชนไม่สามารถตอบสนองต่อความต้องการของชุมชนได้อย่างแท้จริง และการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน ก็ยังเป็นเพียงนโยบายและแนวคิดที่กำหนดมาจากหน่วยเหนือ โดยการกำหนดนโยบายการจัดการศึกษาในลักษณะของการสร้างวาทกรรมการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนโดยการชี้นำ

การประชาสัมพันธ์ การปฏิบัติและการกระทำเพื่อให้โรงเรียนเกิดความต้องการที่จะให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา เพื่อที่จะตอบสนองต่อนโยบายการจัดการศึกษาโดยให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมและให้ชุมชนเกิดความรู้สึกว่า การที่ชุมชนได้เข้ามาเกี่ยวข้องหรือให้ความร่วมมือกับกิจกรรมบางกิจกรรมของโรงเรียน เป็นการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา โดยที่ทั้งชุมชนและโรงเรียนยังขาดความเข้าใจอย่างลึกซึ้งว่า การมีส่วนร่วมที่แท้จริงนั้น ทั้งชุมชนและโรงเรียนควรมีโครงสร้างความสัมพันธ์ของคนในชุมชน บทบาท และความเข้าใจ เกี่ยวกับการมีส่วนร่วมว่าควรเป็นไปเช่นใด และเนื่องจากระบบการศึกษามีความสัมพันธ์กับปัจจัยบุคคลในชุมชนและบริบทอื่น ๆ ในสังคม เช่น ระบบเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองในชุมชน การมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน จึงต้องคำนึงถึงลักษณะเฉพาะของบริบททางสังคมเหล่านี้ด้วย การมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนจึงจะเกิดขึ้นและดำรงอยู่ได้ จนสามารถร่วมกันสร้างระบบการเรียนรู้ในชุมชนที่ยั่งยืน มีการสะสมและพัฒนาความรู้ในท้องถิ่นได้ สิ่งเหล่านี้จึงเป็นสิ่งที่ชุมชนและโรงเรียนต้องทำความเข้าใจ และกำหนดทัศนคติที่มีต่อกันให้เอื้อต่อการมีส่วนร่วมกันในการจัดการศึกษา ซึ่งในทางปฏิบัติยังคงมีปัญหา เพราะโรงเรียนและชุมชนยังมีแนวความคิดเรื่องการมีส่วนร่วมกันในการจัดการศึกษาที่แตกต่างกัน

จากความเป็นมาของสภาพการณ์ที่เป็นปัญหา ด้านการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานและการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานที่กล่าวมา และในฐานะที่ผู้วิจัยเป็นนักพัฒนศึกษาศาสตร์ จึงสนใจปรากฏการณ์นี้และต้องการศึกษาถึงรายละเอียดของปรากฏการณ์ที่แนวทางการพัฒนาประเทศส่งผลกระทบต่อระบบการจัดการศึกษาในชุมชน โดยเน้นที่การมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน ด้วยวิธีวิทยาการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research methodology) โดยการศึกษาจากปรากฏการณ์ในชุมชน เพื่อให้ได้รายละเอียดของข้อมูลเพียงพอที่จะนำไปสู่การสร้างทฤษฎีฐานราก (Grounded theory) ที่จะสามารถอธิบายถึงการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานได้

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ที่สำคัญ คือ เพื่อหาคำอธิบายเกี่ยวกับลักษณะและเงื่อนไข รวมทั้งกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนเพื่อการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานจากปรากฏการณ์ในชุมชน

ปัญหาในการวิจัย

เพื่อให้บรรลุผลตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยจึงต้องการศึกษาเพื่อให้ได้คำตอบในประเด็นคำถามต่อไปนี้ คือ

1. การมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน มีลักษณะเป็นอย่างไร เจเนอไรซ์ของบริบททางสังคม เศรษฐกิจ การเมืองและวัฒนธรรมในชุมชน รวมทั้งนโยบายในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานมีผลต่อการกำหนด (Construct) ความหมายและการกำหนดการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนอย่างไร

2. กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานเป็นอย่างไร เกิดขึ้นและดำรงอยู่ในชุมชนได้อย่างไร

ขอบเขตของการวิจัย

เนื่องจากการวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเพื่อแสวงหาความรู้และทำความเข้าใจเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน ซึ่งเป็นการศึกษาเพื่อหาข้อสรุปเชิงทฤษฎี (Theoretical generating) ไม่ใช่การวิจัยเพื่อมุ่งทดสอบสมมติฐานเชิงทฤษฎี (Assumption theoretical testing) ชุมชนและโรงเรียนที่เลือกศึกษาจึงเป็นชุมชนและโรงเรียนที่มีลักษณะเฉพาะที่จะให้ข้อมูลเพื่อนำไปสู่การสร้างทฤษฎีฐานราก (Grounded theory) การศึกษานี้ จึงเลือกศึกษาจากชุมชนและโรงเรียนที่มีลักษณะที่สามารถเป็นตัวแทนของชุมชนทั่วไปได้ โดยผลจากการศึกษานี้ จะเป็นแนวทางสำหรับการคาดทำนายสิ่งที่จะเกิดขึ้นในชุมชนและโรงเรียนอื่นที่มีสภาพเศรษฐกิจ สังคม การเมือง วัฒนธรรมและวิถีชีวิตที่มีลักษณะและเงื่อนไขคล้ายคลึงกับชุมชนที่ศึกษาได้

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับการวิจัย

ผลของการวิจัยในครั้งนี้ จะเป็นประโยชน์ต่อการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานของประเทศเป็นอย่างยิ่ง เพราะเป็นการศึกษาถึงการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน ซึ่งเป็นการจัดการศึกษาสำหรับคนส่วนใหญ่ของประเทศ โดยประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับการวิจัย มีดังนี้

1. เป็นข้อมูลที่จะใช้ในการวางแผนเพื่อสนับสนุนให้เกิดการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานมากขึ้น อันจะเป็นประโยชน์ต่อการให้ชุมชนสามารถกำหนดเป้าหมายในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานของชุมชน และช่วยให้ชุมชนมีส่วนร่วมกับโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานให้ตอบสนองต่อความต้องการของชุมชนได้

2. ทำให้ได้คำอธิบายเกี่ยวกับลักษณะของการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน รวมทั้งเจเนอไรซ์ของบริบททางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง วัฒนธรรมในชุมชน และนโยบายในการจัดการศึกษาของรัฐ ที่มีผลต่อการกำหนด (Construct) ความหมาย

และกำหนดการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียน รวมทั้งทำให้ทราบถึงกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนเพื่อการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน ตลอดจนเงื่อนไขในการเกิดขึ้นและการดำรงอยู่ ซึ่งจะช่วยให้ชุมชนและโรงเรียนสามารถปรับระดับการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานให้มากขึ้นและเป็นประโยชน์ในการพัฒนาการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานของชุมชนได้มากขึ้นเช่นเดียวกัน

3. ผลของการศึกษาในครั้งนี้ จะเป็นประโยชน์ต่อวงการพัฒนศึกษาศาสตร์ของประเทศ ในแง่การสร้างทฤษฎีฐานราก (Grounded theory) จากปรากฏการณ์การมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนเพื่อการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน ที่จะนำไปใช้เป็นพื้นฐานในการพัฒนาการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานในท้องถิ่นอื่น ที่มีสภาวะการณ์คล้ายคลึงกัน เพราะลักษณะของทฤษฎีฐานรากที่ได้ เป็นการบูรณาการแนวคิดที่ใช้ในการศึกษาเป็นแบบสหวิทยาการ (Interdisciplinary) เพราะใช้ศาสตร์หลายสาขา เป็นแนวทางในการศึกษา ทั้งทางด้านสังคมวิทยา เศรษฐศาสตร์ รัฐศาสตร์ การศึกษา และการพัฒนา เพื่อให้ได้ทฤษฎีฐานรากเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนเพื่อการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน จากปรากฏการณ์ที่ปรากฏในสังคม

บทที่ 2

แนวคิดในการศึกษา เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง การมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนเพื่อการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิดในการศึกษา เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องและกำหนดกรอบแนวคิดพื้นฐานในการวิจัย โดยมีรายละเอียดตามหัวข้อ ต่อไปนี้

แนวคิดการพัฒนาประเทศและการพัฒนาโดยการมีส่วนร่วม

อุดมการณ์และหลักการของการมีส่วนร่วม

การสร้างแนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนา

ความหมายของการพัฒนาโดยการมีส่วนร่วม

จุดเด่นของการมีส่วนร่วม

องค์ประกอบของการมีส่วนร่วม

ปฏิบัติการของการมีส่วนร่วม

ผลที่เกิดขึ้นจากสิ่งที่เรียกกันว่าการมีส่วนร่วมในการพัฒนา

ปัจจัยที่สนับสนุนให้ชุมชนมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงในการพัฒนา

อุปสรรคของการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงในการพัฒนา

วาทกรรมและการวิเคราะห์วาทกรรมการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนเพื่อ
การจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน

การพัฒนาประเทศ การจัดการศึกษาแบบรวมศูนย์และผลที่เกิดขึ้น

ระบบการศึกษา บริบททางสังคมเศรษฐกิจการเมืองและวัฒนธรรมกับการมี

ส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษา

ระบบการศึกษากับบทบาทในการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน

การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน:กรณีของประเทศไทย

การมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน:จากอดีต
ถึงปัจจุบัน

นโยบายแนวคิดและรูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการ
ศึกษาขั้นพื้นฐาน

นโยบายการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน

แนวคิดการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนเพื่อการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน:

ระดับมหภาค

แนวคิดการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนเพื่อการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน:

ระดับจุลภาค

รูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนเพื่อการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน:

ระดับปฏิบัติ

กรอบความคิดพื้นฐานในการวิจัย

แนวคิดการพัฒนาประเทศและการพัฒนาโดยการมีส่วนร่วม

แนวคิดเรื่องการพัฒนาประเทศไทย เริ่มต้นจากการรับแนวคิดเรื่องการทำประเทศให้ทันสมัย (Modernization) และการเน้นการพัฒนาอุตสาหกรรม (Industrialization) ตามแนวทางการพัฒนาประเทศแบบทุนนิยมที่เน้นการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจตามอย่างประเทศที่พัฒนาแล้ว และตามแนวทางของทฤษฎีการพัฒนาเศรษฐกิจที่เริ่มก่อตัวขึ้นตั้งแต่กลางทศวรรษ 1940 จนถึงทศวรรษ 1960 ซึ่งเป็นช่วงของทฤษฎีการพัฒนาทางเศรษฐกิจแบบดั้งเดิม ที่เห็นว่าประเทศโลกที่สาม เช่น ประเทศไทย เป็นประเทศกำลังพัฒนา จึงต้องประสบกับปัญหาวิกฤตแห่งความยากจน ซึ่งมีสาเหตุมาจากการขาดแคลนปัจจัยด้านทุน เทคโนโลยี และองค์การสมัยใหม่ ซึ่งเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาประเทศ ประกอบกับการที่มีสังคมเป็นแบบทวิลักษณ์ (Dual societies) คือ การมีสังคมล้าหลังแบบศักดินาและสังคมก้าวหน้าแบบทุนนิยมอยู่ในสังคมเดียวกัน การที่จะพัฒนาประเทศให้ทันสมัย นอกจากจะต้องแพร่กระจายความทันสมัยเข้าไปแล้ว ยังต้องพัฒนาโดยใช้ยุทธศาสตร์การพัฒนาแบบตะวันตกที่ต้องอาศัยทุนต่างประเทศ ในลักษณะของการช่วยเหลือเพื่อการพัฒนา (Aid for development) และการพัฒนาที่เน้นความจำเป็นเร่งด่วนทางด้านเศรษฐกิจและการยกระดับรายได้ต่อหัวของประชาชน ด้วยความหวังว่าจะทำให้ช่องว่างทางเศรษฐกิจในระดับสากลระหว่างประเทศที่พัฒนาแล้วกับประเทศโลกที่สามลดลง ทำให้ช่องว่างทางด้านเศรษฐกิจจะหวนคืนสู่คนในเมืองกับคนในชนบทและคนรวยกับคนจนลดลง การพึ่งพาทุนจากต่างประเทศที่ค่อนข้างสูงในตอนแรกของการพัฒนาก็ค่อย ๆ ลดลง จนไม่ต้องพึ่งพาต่างประเทศในที่สุด และเศรษฐกิจของประเทศก็จะพัฒนาขึ้นจนถึงขั้นตอนความจำเป็นก้าวหน้าไปด้วยตนเอง (Self sustained growth)

แต่ปรากฏว่า ผลของการพัฒนาในประเทศไทยไม่ได้เป็นไปตามที่คาดการณ์ไว้ เพราะแม้จะมีการพัฒนาอุตสาหกรรมและการสร้างความทันสมัยในเขตเมืองอย่างเห็นได้ชัด มีอัตราความจำเป็นทางเศรษฐกิจสูงขึ้น แต่ความยากจนของคนในประเทศไทยโดยเฉพาะในชนบทกลับมีสูงขึ้น ทำให้ความแตกต่างด้านความเป็นอยู่ของคนในเมืองกับชนบทมีช่องว่างห่างไกลกันมากขึ้น แนวทางในการพัฒนาประเทศจึงต้องปรับเปลี่ยน โดยหันมาเน้นที่การพัฒนาแบบใหม่ตามทฤษฎีความจำเป็นเร่งด่วนและความเสมอภาค (Growth and equity) ทำให้เกิดแนวทางการพัฒนาชนบทตามแนวทางการพัฒนาประเทศตามแนวนี เป็น 2 แนวทาง คือ การพัฒนาชนบทโดยเน้นการพัฒนาปัจจัยจำเป็นพื้นฐาน (Basic need approach) และการพัฒนาชนบทแบบผสมผสาน (Integrate rural development) แต่ก็ไม่สามารถทำให้คนยากจนและคนในชนบทได้รับการพัฒนาให้มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ผลของการพัฒนาประเทศที่มุ่งเน้นการพัฒนาเศรษฐกิจโดยใช้คนเป็นเครื่องมือหรือเป็นปัจจัยในการผลิต เพื่อสนองความต้องการการพัฒนาให้เกิดความจำเป็นเร่งด่วนทางเศรษฐกิจ โดยไม่คำนึงถึงคุณค่าของความเป็นมนุษย์ และการพัฒนาศักยภาพของคนให้มีความรู้ความสามารถ มีทักษะในการประกอบอาชีพและสามารถปรับตัวให้อยู่ในสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ทำให้แม้ว่าประเทศไทยจะ

ประสบความสำเร็จในการบรรลุเป้าหมายด้านการขยายตัวทางเศรษฐกิจเป็นอย่างดี แต่ผลของการพัฒนาได้ก่อให้เกิดปัญหาที่สำคัญหลายประการ โดยเฉพาะปัญหาการกระจายรายได้ ปัญหาความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ รวมถึงปัญหาด้านความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินซึ่งส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของคนไทยและการพัฒนาประเทศในระยะยาว (สำนักงานคณะกรรมการการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. 2539 : 11)

ในปลายทศวรรษ 1970 นักวิชาการจากประเทศโลกที่สามหลายท่าน เช่น Fernando Cardoso มหาวิทยาลัยสหประชาชาติ (United Nations University) Johan Galtung และคนอื่น ๆ ได้เสนอแนวทางการพัฒนาประเทศตามแนวทางเศรษฐศาสตร์แนวใหม่ (New economics) และยุทธศาสตร์การพัฒนาแบบพึ่งตนเอง (Self-reliant strategy for development) ที่เน้นคนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา โดยเป้าหมายของการพัฒนาตามแนวนี้นั้นเน้นที่ความเสมอภาคและความสามารถในการพึ่งตนเอง การพัฒนาประเทศจึงเน้นที่การพัฒนาคุณภาพชีวิตและศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ โดยประเทศโลกที่สามจะต้องพยายามลดสภาวะพึ่งพา ขึ้นต่อ และเสียเปรียบ จากการครอบงำของประเทศโลกที่หนึ่งลง ซึ่งการพัฒนาประเทศตามแนวนี้นี้ Galtung เห็นว่า น่าจะมีสมมติฐานอย่างน้อย 13 ประการที่คาดว่าจะเกิดขึ้น (วิวัฒน์ชัย อัตถการ. 2531-2532 : 19-20 ; อ้างอิงจาก Galtung.1980 : 27-36. *Self-Reliance a Strategy for Development*) โดยหนึ่งในสมมติฐานนั้น คือ การมีส่วนร่วมของมวลชนจะได้รับการประกันให้มีได้

สมมติฐานของ Galtung ดังกล่าว สอดคล้องกับการดำเนินงานขององค์การสหประชาชาติที่ได้ให้ความสนใจเรื่องการมีส่วนร่วมของมวลชนและศึกษาเรื่องนี้ โดยเริ่มในปี พ.ศ.2519 สถาบันวิจัยและพัฒนาสังคมแห่งสหประชาชาติ (UNRISD) ได้จัดให้มีสาขาหนึ่งของงานวิจัยในโครงการเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชน และมีการประชุมด้านการมีงานทำทั่วโลก ซึ่งสนับสนุนโดยองค์การแรงงานระหว่างประเทศ ได้แยกแยะเรื่อง ความจำเป็นพื้นฐาน (Basic needs) และบทบาทที่สำคัญของการมีส่วนร่วมให้เป็นกลวิธีการพัฒนาที่สำคัญ โดยมีโครงสร้างเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในองค์กรของผู้ยากจนในชนบทขึ้นมา ในปี พ.ศ.2520 จึงเริ่มมีข้อมูลจากการศึกษา และมีโครงการอีกหลายโครงการ ที่เกิดจากความช่วยเหลือขององค์การแรงงานระหว่างประเทศเพื่อสนับสนุนกิจกรรมด้านการให้การศึกษาแก่คนงานในชนบทและการรวมกันเป็นองค์กรที่จะทำให้เกิดการมีส่วนร่วม ในปี พ.ศ. 2521 องค์การอนามัยโลกได้สนับสนุนการประชุมอัลมา-อตา(Alma-Ata)เพื่อเน้นความสำคัญของการมีส่วนร่วม ในการแพร่กระจายสาธารณสุขเบื้องต้น ตลอดจนการบริการด้านอนามัยแก่ประชาชนทุกคนภายในปี พ.ศ.2543 ในปี พ.ศ.2522 ที่ประชุมสัมมนาระดับโลกด้านการปฏิรูปการเกษตรและการพัฒนาชนบทได้ประกาศหลักการและโครงการปฏิบัติการซึ่งเน้นถึงพื้นฐานสำคัญของการมีส่วนร่วมของชาวชนบทในการพัฒนา อันเป็นผลให้องค์การอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติให้การสนับสนุนโครงการการมีส่วนร่วมของประชาชน โดยหาช่องทางช่วยเหลือการพัฒนาชนบทใน

หลักการของการมีส่วนร่วมที่มีประสิทธิภาพและหลังจากการประชุมเรื่องการมีส่วนร่วมที่องค์การด้านการศึกษา วิทยาศาสตร์และวัฒนธรรม จัดขึ้นที่เมืองลิมมา ประเทศเปรู ในปี พ.ศ.2521 ก็มีการวิจัยที่แถบคาริบเบียนและแอฟริกา เรื่อง เกษตรกรผู้มียาได้น้อยและการผลิตพืชอาหารโดยนำการปฏิบัติที่กระตุ้นให้เกษตรกรผู้มียาได้น้อยมีส่วนร่วมในนโยบายการพัฒนาชนบทและการตัดสินใจโดยการมีองค์กรขึ้นมา ในขณะเดียวกัน องค์กรพัฒนาเอกชน (NGO) ก็ได้จัดประชุมสภาคริสตจักรในเรื่อง คริสตจักรเพื่อการมีส่วนร่วมในการพัฒนา (Church's Participation in Development) โดยเปลี่ยนแนวคิดในการดำเนินงานของคริสตจักรจากการบรรเทาทุกข์ และการช่วยเหลือจนเจือผู้ตกทุกข์ได้ยากแบบปกติ มาเป็นการสนับสนุนความพยายามที่จะมุ่งแก้ปัญหาพื้นฐาน คือ การเข้าไม่ถึงปัจจัยด้านทุนและการไม่มีสิทธิ์มีเสียงของผู้ยากไร้ (โอเคลีย์และมาร์สเดน.2533 : 13-14)

ปัจจุบันแนวคิดเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาประเทศเป็นแนวคิดที่ได้รับการกล่าวถึงกันอย่างแพร่หลาย โดยเฉพาะการมีส่วนร่วมขององค์กรท้องถิ่นและเอกชนในการจัดการศึกษา ดังที่ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 ได้กล่าวถึงเรื่องนี้ไว้ในมาตรา 43 ว่า “การจัดการศึกษาอบรมของรัฐต้องคำนึงถึงการมีส่วนร่วมขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและเอกชนทั้งนี้ตามที่กฎหมายบัญญัติ” และ มาตราที่ 289 ที่ว่า “องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นย่อมมีหน้าที่บำรุงรักษาศิลปะ จารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ย่อมมีสิทธิ์ที่จะจัดการศึกษาอบรมตามความเหมาะสมและความต้องการภายในท้องถิ่นนั้นและเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาอบรมของรัฐ แต่ต้องไม่ขัดต่อมาตรา 43 และมาตรา 81 ทั้งนี้ตามที่กฎหมายกำหนด” แต่อย่างไรก็ตาม ความหมายของคำว่า การมีส่วนร่วม (Participation) ก็ยังเป็นสิ่งที่วิพากษ์วิจารณ์กันอย่างกว้างขวาง ทั้งโดยนัยของความหมายที่ชัดเจนและคลุมเครือเกี่ยวกับบริบทที่เกี่ยวข้องกับอุดมการณ์(Ideology)การพัฒนา ความเป็นมา (Historical) ของการพัฒนา และ เทอะ (Spatial) ของการพัฒนา

อุดมการณ์และหลักการของการมีส่วนร่วม

เป้าหมายสูงสุดของการมีส่วนร่วม คือ การทำให้คนที่ถูกละเลยหรือถูกกีดกันให้ออกไปอยู่วงนอกของการพัฒนา ได้เข้ามาเกี่ยวข้องกับพัฒนาหรือการให้คนที่อยู่วงนอกของการพัฒนาเคลื่อนย้ายเข้ามาอยู่ภายในเพื่อกระจายผลการพัฒนาให้ครอบคลุมถ้วนทั่ว ให้ทุกคนมีสิทธิ์ที่จะมีส่วนร่วมในการบริโภคผลิตผลทางสังคม ทั้งในส่วนที่เป็นกิจกรรม โครงการ หรือ การดำเนินงานของรัฐ รวมทั้งกิจกรรม โครงการ และการดำเนินชีวิตของประชาชนหรือชุมชน โดยมีเป้าหมายให้ร่วมกันดำเนินการอย่างมีศักดิ์ศรีและมีสถานภาพเท่าเทียมกัน และเน้นที่การตัดสินใจในการเริ่มดำเนินการ การร่วมดำเนินการ การร่วมรับผลประโยชน์จากการดำเนินการ และการร่วมกันประเมินผลการดำเนินงานเพื่อให้เกิดการพัฒนา เนื่องจาก การมีส่วนร่วมเป็น

หัวใจสำคัญของแนวคิดประชาธิปไตย ดังนั้น ในการตัดสินใจใดก็ตามที่จะส่งผลกระทบต่อบุคคลใด บุคคลนั้นควรมีโอกาสในการตัดสินใจและมีสิทธิในการกำหนดเหตุการณ์ให้เป็นไปตามที่เขาต้องการและกำหนดไว้ นั่นคือ บุคคลที่เกี่ยวข้องกับเรื่องใดเรื่องหนึ่งร่วมกัน ย่อมมีสิทธิและอำนาจที่จะเข้าไปมีส่วนในการตัดสินใจและกำหนดสถานการณ์ให้เป็นไปในแนวทางที่ผู้ซึ่งเกี่ยวข้องทั้งหมดจะยอมรับและนำไปปฏิบัติได้ รวมทั้งเป็นการลดการพึ่งพารัฐในเรื่องของบริการขั้นพื้นฐานต่าง ๆ และเน้นการพัฒนาที่เริ่มจากระดับล่างขึ้นไปสู่ระดับบน

การสร้างแนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม (Conceptualization of Participation) ในกระบวนการพัฒนา

จากแนวคิดในการพัฒนาประเทศในช่วงที่เน้นการสร้างความสำเร็จเติบโตทางเศรษฐกิจที่ได้กล่าวมา บทบาทการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาประเทศ เป็นไปในลักษณะของการมีส่วนร่วมในการพัฒนาเศรษฐกิจ โดยการเป็นผู้ผลิตในฐานะผู้ใช้แรงงานราคาถูก และเป็นผู้บริโภคในฐานะผู้รับผลของการกระจายลง (Trickle down effects) หรือการเพิ่มผลผลิตระดับชาติที่นำเข้าจากต่างประเทศ ในขณะที่การตัดสินใจเพื่อขึ้นนำการพัฒนาตกอยู่ในมือของผู้เชี่ยวชาญ ที่กำหนดไว้แล้วว่าแนวทางที่ดีที่สุดในการพัฒนาประเทศ คือ การสร้างความสำเร็จเติบโตทางเศรษฐกิจ การพัฒนาอุตสาหกรรม และการเพิ่มการผลิต แต่จากผลของการมีส่วนร่วมตามแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจดังกล่าว กลับทำให้การพัฒนาประเทศเกิดการชะลอตัวลงด้วยสาเหตุ² ประการ คือ แนวทางการพัฒนาประเทศที่เน้นการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจเพียงด้านเดียวก่อให้เกิดความไม่เท่าเทียมกันในการกระจายรายได้ และเกิดช่องว่างทางฐานะเศรษฐกิจและความเป็นอยู่ระหว่างคนจนกับคนรวย รวมไปถึงการทำให้เกิดความเนือยทางวัฒนธรรมจากความล้มเหลวในการเก็บสะสมทุนกับการมีส่วนร่วมในเศรษฐกิจแบบทุนนิยม เนื่องจากกระบวนการทำให้ทันสมัย (Modernization) จำเป็นต้องมีพื้นฐานทางด้านทัศนคติแบบใหม่ มีสถาบัน และมีวัฒนธรรมแบบบริโภคนิยมที่มีประสิทธิภาพ การมีส่วนร่วมของประชาชนจึงเป็นเสมือนการช่วยเยียวยาประชาชนให้เปลี่ยนแปลงจากความล้าหลังการยึดถือจารีตประเพณี ความไม่รับผิดชอบ ไปสู่การเป็นประชาชนที่ทันสมัย มีความรับผิดชอบ ซึ่งแม้ว่าจะทำให้สามารถทำหน้าที่และภารกิจตามที่กำหนดไว้ในกระบวนการพัฒนาที่เกิดขึ้นตามกลไกของการมีส่วนร่วมตามแบบตะวันตก แต่ก็ไม่สามารถเปลี่ยนแปลงโครงสร้างที่ยังมีการแสวงหาผลประโยชน์ของคนที่มีอำนาจและความร่ำรวยกว่า รวมไปถึงความไม่เสมอภาคของคนในสังคมได้

แนวคิดเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา ได้มีการเปลี่ยนแปลงตลอดมา เพราะมีการถกเถียงเกี่ยวกับเรื่องนี้อย่างกว้างขวางขึ้น รวมทั้งการไม่ยอมรับทฤษฎีการทำให้ทันสมัยในเวลาต่อมา และการเกิดรูปแบบของการพึ่งพิงและวิธีการผลิตซึ่งเน้นที่นโยบาย

การพัฒนาเศรษฐกิจ ทำให้การมีส่วนร่วมของคนจน คนไร้อำนาจถูกกีดกันออกไป จนไม่ได้รับผลจากการพัฒนาแบบทุนนิยม และนำไปสู่ความล้มเหลวของกลไกการกระจายลง (Trickle down mechanisms) เนื่องจากคนจนและคนไร้อำนาจไม่สามารถเข้าถึง (Access) หรือถูกนำไปรวมอยู่ในกลุ่มคนที่ถูกกีดกันออกไป (Including the excluded) ซึ่งสัมพันธ์กับการกระทำของนักพัฒนาที่พยายามจัดสรรทรัพยากรและบริการเฉพาะแก่คนที่ต้องการทรัพยากรและบริการนั้นและแก่คนที่เขาต้องการจะให้ทรัพยากรและบริการนั้นกระจายไปถึง

ในขณะเดียวกัน วาทกรรมเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในสังคมไทยที่มีแนวคิดว่าการมีส่วนร่วมที่ริเริ่มและได้รับการสนับสนุนจากบุคคลภายนอก จะเป็นสิ่งกระตุ้นให้คนในชุมชนประสบความสำเร็จในการพัฒนาตามที่บุคคลภายนอกกำหนดไว้ ก็ทำให้การพัฒนาชนบทของประเทศไทยต้องมีหน่วยงานของทางราชการและองค์กรเอกชนเข้ามามีบทบาทเป็นผู้นำและเป็นผู้ชี้้นำการพัฒนาท้องถิ่นของคนในชนบทตลอดมา ทำให้การพัฒนาชนบทไม่ได้ผล เพราะคนในชนบทก็ไม่ถือว่ากิจกรรมเหล่านี้เป็นส่วนหนึ่งในวิถีชีวิตของเขา แต่เป็นสิ่งที่แปลกปลอมที่เกิดขึ้นจากการนำเข้าของบุคคลภายนอก

แนวคิดเรื่องการมีส่วนร่วม ซึ่งเริ่มต้นจากการพัฒนาประเทศที่เน้นความจำเริญเติบโตทางเศรษฐกิจ โดยการมีส่วนร่วมคือการเข้าถึงหรือการผนึกกรมเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ที่ยินยอมให้ประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมในฐานะผู้ผลิตและผู้บริโภคตามแนวทางที่ระบบเศรษฐกิจกำหนดไว้ให้เป็นเพียงแรงงานราคาถูกและผู้รอคอยผลของการพัฒนา รวมทั้งแนวคิดว่าการมีส่วนร่วมต้องสนใจในบริบททางการเมืองและศักยภาพของผู้ผลิตในชนบท ทำให้ต้องพัฒนาให้ประชาชนเป็นผู้ที่มีความทันสมัย มีความรับผิดชอบ และมีส่วนร่วมในกลไกการพัฒนาประเทศ มาจนถึงแนวคิดว่าการพัฒนาประเทศจะได้ผลต้องให้สถาบันภายนอกเข้ามากกระตุ้นให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนานั้น นับว่าเป็นการพัฒนาที่รัฐมีบทบาทเป็นผู้ชี้้นำการพัฒนาและยังคงใช้อำนาจรัฐในการควบคุมประชาชน ทั้ง ๆ ที่โดยความจริงแล้ว การมีส่วนร่วมเป็นหัวใจสำคัญของแนวคิดประชาธิปไตย และหลักการเบื้องต้นของการมีส่วนร่วม คือ การตัดสินใจใดใดก็ตามที่ส่งผลกระทบต่อบุคคลใด บุคคลเหล่านั้นควรเป็นผู้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจนั้น โดยหลักการนี้ การมีส่วนร่วมจะตั้งอยู่บนพื้นฐานความคิดที่ว่าบุคคลแต่ละคนย่อมทราบดีว่า ตนต้องการอะไร เพราะฉะนั้นการที่เหตุการณ์ใดก็ตามจะส่งผลกระทบต่อบุคคลใด บุคคลนั้นย่อมทราบดีว่าเขาต้องการหรือไม่ต้องการอะไร และอะไรบางอย่างที่จะเกิดขึ้นกับตนเอง ดังนั้น เพื่อความยุติธรรม บุคคลนั้นควรจะต้องมีสิทธิในการกำหนดให้เหตุการณ์นั้นเป็นไปอย่างที่เขาต้องการ เพื่อให้ผลที่ตามมาเป็นไปตามที่เขาต้องการและกำหนดไว้ การที่จะให้เกิดการมีส่วนร่วมอย่างจริงจัง จึงต้องเกี่ยวข้องกับการได้รับอำนาจที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในเรื่องต่าง ๆ ที่จะส่งผลต่อวิถีชีวิตของเขา

ความหมายของการพัฒนาโดยการมีส่วนร่วม

แม้ว่าความหมายของคำว่า การมีส่วนร่วม จะเป็นสิ่งที่ไม่สามารถให้คำจำกัดความได้อย่างเฉพาะเจาะจง เพราะขึ้นอยู่กับกรอบแนวคิดของการมีส่วนร่วม เป้าหมายและกระบวนการของการพัฒนาแต่ละงานหรือโครงการค่อนข้างมาก แต่ก็มี การให้ความหมายของการมีส่วนร่วมหรือการพัฒนาโดยการมีส่วนร่วมไว้หลายความหมายซึ่งได้สรุปโดยแยกความหมายที่มีลักษณะใกล้เคียงกันในแต่ละด้านไว้ด้วยกัน ดังนี้

1. ด้านการกระจายอำนาจ เอิร์ช (Hirsch. 1990 : 229) และจุมพล สวัสดิการ (โอคเลย์และมาร์สเดน.1987 : คำแถลง) มีความเห็นคล้ายคลึงกัน โดยเอิร์ช (Hirsch) เห็นว่า การพัฒนาโดยการมีส่วนร่วม (Participatory development) หมายถึง การทำให้ประชาชนซึ่งถูกกีดกันออกไปให้เข้ามามีส่วนร่วมในการที่จะได้รับประโยชน์จากทรัพยากรและสังคมร่วมกัน โดยนัยสำคัญของการพัฒนาโดยการมีส่วนร่วม จะเน้นการใช้ยุทธศาสตร์ที่จะทำให้ประชาชนมีโอกาสเข้ามามีส่วนร่วมในสังคมที่กว้างขึ้น อันจะส่งผลต่อวิถีชีวิตที่เขาเป็นอยู่ มากกว่าการใช้ยุทธศาสตร์ที่กำหนดมาจากบุคคลอื่น และการรวมตัวกันเพื่อร่วมกันพัฒนาจะเป็นวิถีทางที่ส่งผลต่อความเป็นอยู่ของผู้ที่เกี่ยวข้องทั้งหมด และจุมพล สวัสดิการมีความเห็นเพิ่มเติมว่า ใน การพัฒนาโดยการมีส่วนร่วม นี้ จะต้องเน้นให้ผู้ที่เกี่ยวข้องทั้งหมดร่วมกันค้นหาปัญหา หาวิธีการแก้ไข วางแผนงาน จัดสัสนใจ และลงมือปฏิบัติ ซึ่งจะเป็นการใช้อำนาจที่แท้จริงในการพัฒนาดตนเอง ที่จะช่วยสร้างความมั่นใจ ความคิดอันเป็นอิสระและความกล้าแข็งที่จะยืนหยัดขึ้นมาสร้างชุมชนของตนและพึงพิงตนเองได้อย่างจริงจัง ในขณะที่ อภิชัย พันธเสน (2539ก : 125) เห็นว่า แท้ที่จริงการมีส่วนร่วมของประชาชน ได้แก่ การมีอำนาจตัดสินใจ ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับอำนาจและการควบคุม เช่นเดียวกับที่ประธานาธิบดี Julius K . Nyerere แห่งประเทศแทนซาเนีย (Tanzania) ที่เห็นว่าการมีส่วนร่วมนั้น เป็นกระบวนการที่มนุษย์สามารถจะกระทำการเปลี่ยนแปลงและควบคุมสภาพแวดล้อมของตน เพราะประชาชนไม่ใช่วัตถุหรือสิ่งของที่จะถูกกระทำ ไม่ใช่ผู้ที่จะถูกพัฒนาหรือถูกผู้อื่นสอนได้ ประชาชนเองเท่านั้นที่จะพัฒนาและเรียนรู้ด้วยกระบวนการคิดไตร่ตรอง หาทางเลือก หาทางแก้ไขปัญหาและการลงมือกระทำเอง เป้าหมายของกระบวนการนี้ คือ การปลดปล่อยตัวเองจากข้อจำกัดต่าง ๆ และเพิ่มทักษะของตนเองในการควบคุมสภาพแวดล้อม (อุ้นตา นพคุณ. 2528: 104 ; อ้างอิงจาก Institution for International Studies in Education,Michigan State University.1981:3*Can Participation Enhance Development*) ในทางปฏิบัติ คำว่า การมีส่วนร่วม จึงเป็นผลจากการต่อสู้ในทางรูปธรรมและการขัดแย้งทางสังคมหรือโดยความพยายามที่จะปรับความหมายให้ใกล้เคียงกับสภาพของสังคมที่เป็นจริง กระบวนการดังกล่าวจึงมีแนวโน้มไปในลักษณะแนวประชาชนหรือ

การเรียกร้องในลักษณะที่เป็นประชาธิปไตย และมีการปลดปล่อยให้มีอิสรภาพมากขึ้น ดังที่ เทอร์ตัน (Turton. 1987) สรุปว่า "...การมีส่วนร่วมของประชาชนในความหมายที่แท้จริงนั้นน่าจะเป็นผลมาจากการต่อสู้มิใช่การให้โดยรัฐหรือการร้องขอของประชาชนเอง..."

2. ด้านวาทกรรมทางภาษา เอิร์ช (Hirsch. 2533 : 133) และ เทอร์ตัน (Turton. 1978) เห็นว่า ความหมายของคำว่า การมีส่วนร่วมของประชาชน (Popular participation) นั้น อาจจะยังเป็นที่ไม่เข้าใจแน่ชัดอย่างแพร่หลายในหมู่คนจนในชนบท ดังที่นักพัฒนาบางคนเคย แสดงความเห็นไว้ว่า แม้แต่คำว่า **กลุ่ม** ชาวชนบทเองยังบอกว่าเป็นคำที่คนข้างนอกเอามาใช้ ชาวบ้านนั้นมีความเข้าใจทั้งที่เป็นนามธรรมและรูปธรรมของการช่วยเหลือกัน การร่วมมือกัน การแบ่งปัน และการมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชน เพราะในความเป็นจริง ชาวบ้านต่างก็มี ประสบการณ์เกี่ยวกับความสามารถในการควบคุมทรัพยากร แต่จากการที่สถาบันต่าง ๆ จาก ภายนอกเป็นผู้ที่ควบคุมการใช้ทรัพยากร และออกกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ทำให้ชาวบ้านเองอาจไม่ ตระหนักว่า ทำไมตนเองจึงไม่มีอำนาจควบคุมหรือจะมีวิธีการแก้ไขอย่างไร ไม่มีแม้กระทั่งศักยภาพ ของตนเองที่จะเปลี่ยนแปลงอะไรได้ และในขณะเดียวกันการเอาภาษาจากภายนอกมาใช้ ในชุมชน อาจจะเพิ่มอุปสรรคต่อการที่จะทำให้ชาวบ้านตระหนักถึงศักยภาพของตนเองและใน วาทกรรม (Discourse) ของทางการ การมีส่วนร่วม ก็จะเรียกกันว่า การเข้ามามีส่วนร่วม ซึ่งเป็นการโยนน้ำหนักของการมีส่วนร่วม เข้ากับความเต็มอกเต็มใจของชาวบ้านที่จะทำตามโครงการ ต่าง ๆ ทั้งที่องค์กรพัฒนาของรัฐเป็นผู้ริเริ่ม และกรณีของสภาตำบลคำว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การปรับตัวให้เข้ากับขั้นตอนการทำงานตามแบบราชการมากกว่า แนวคิดเกี่ยวกับ ความหมายของการมีส่วนร่วมโดยนัยทางด้านวาทกรรม จึงปราศจากหลักการของการริเริ่ม จากคนในชุมชน ที่มีความหลากหลายและมีการกระทำที่เป็นธรรมชาติ ต่างจากการตีความการ มีส่วนร่วมในด้านอื่นซึ่งเน้นหลักการเหล่านี้

3. ด้านลักษณะของการมีส่วนร่วม โอคเลย์และมาร์สเดน (1987 : 19-21) ได้ ทบทวนเอกสารต่าง ๆ เกี่ยวกับความหมายของ การมีส่วนร่วม โดยเริ่มจัดอันดับจากความ หมายกว้าง ๆ ไปสู่ความหมายโดยเฉพาะเจาะจง เพื่อให้เห็นข้อแตกต่างในการตีความหมาย ของคำว่า การมีส่วนร่วม โดยความหมายเหล่านี้จะเกี่ยวข้องกับลักษณะของการมีส่วนร่วมใน ความหมายของการมีส่วนร่วมอย่างกว้าง ๆ โดยจะหมายถึง การมีส่วนช่วยเหลือโดยสมัครใจ การให้ประชาชนเกี่ยวข้องกับกระบวนการตัดสินใจและกระบวนการดำเนินงานของโครงการ ตลอดจนการร่วมรับผลประโยชน์จากโครงการ เป็นข้อความที่ดูจะมีความคล่องตัว ดูเป็นการ ปฏิบัติงานที่จริงจัง ซึ่งบ่งบอกว่าโครงการหรือแผนงานนั้น การมีส่วนร่วมจะมีการกำหนดวัตถุประสงค์และขั้นตอนการดำเนินงานอย่างไร ส่วนความหมายของการมีส่วนร่วมที่ระบุค่อนข้าง เฉพาะเจาะจง จะได้แก่ การที่ให้ประชาชนมีทั้งสิทธิและหน้าที่ที่จะเข้ามาร่วมแก้ปัญหาของเขา ให้เขาเป็นผู้มีความริเริ่มและมุ่งใช้ความพยายามและความเป็นตัวของตัวเองเข้าดำเนินการและ

ควบคุมทรัพยากรตลอดจนระเบียบในสถาบันต่าง ๆ เพื่อแก้ปัญหาเหล่านี้ ซึ่งเป็นการแสดงถึงสภาพของการมีส่วนร่วมที่เน้นให้กลุ่มร่วมดำเนินการ และมีจุดสำคัญที่จะให้การมีส่วนร่วมนั้นเป็นการปฏิบัติอย่างแข็งขัน มิใช่เป็นไปอย่างเฉยเมยหรือมีส่วนร่วมพอเป็นพิธีเท่านั้น

4. ด้านการรวมพลังและทรัพยากร คณะกรรมการบริหารเพื่อประสานงานเฉพาะกิจในการพัฒนาชนบทขององค์การสหประชาชาติ ได้กล่าวถึงความหมายของการมีส่วนร่วมไว้ว่า ความหมายที่แท้จริงของการมีส่วนร่วมของมวลชน คือ ความมานะพยายามช่วยกันของบุคคลที่เกี่ยวข้องที่จะรวมพลังความพยายามและทรัพยากรใด ๆ ที่เห็นควรนำมาใช้ให้บรรลุวัตถุประสงค์ตามที่เขาได้ตั้งใจเอาไว้ โดยนัยนี้ทำให้อาจเรียกได้ว่า การมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการของการกระทำอย่างแข็งขันที่ผู้มีส่วนร่วมได้ริเริ่มและลงมือกระทำตามความคิดและวิจารณ์ญาณของตนเอง รวมทั้งเป็นกระบวนการกระทำที่เขาสามารถควบคุมได้ ส่วนความคิดเรื่องการมีส่วนร่วมอย่างผิวเผิน อันเป็นเพียงการนำคนมาร่วมกระทำกิจกรรมบางอย่างตามความคิดหรือการวางแผนของคนอื่น และควบคุมโดยผู้อื่นนั้นไม่อาจยอมรับได้ว่าเป็นการมีส่วนร่วมที่แท้จริง (โอกเลย์และมาร์สเดน.1987)

จากความหมายของ การมีส่วนร่วม ที่กล่าวมา จะเห็นว่า ธรรมชาติและเนื้อหาของกระบวนการมีส่วนร่วมยังมีความแตกต่างกันอยู่ เพราะการมีส่วนร่วมนั้นมีหลายมิติและมีความแตกต่างกัน จึงไม่อาจใช้เพียงวิธีการเดียว ในการมองถึงการมีส่วนร่วมได้ดีพอและครอบคลุม การจะอธิบายความหมายของการมีส่วนร่วมจึงต้องคำนึงถึงบริบทที่เกี่ยวข้อง และเมื่อจะนำคำนี้ไปใช้ในการปฏิบัติงาน ก็จำเป็นที่จะต้องกำหนดความหมายขึ้นมาและทำความเข้าใจให้ตรงกัน แต่อย่างไรก็ตาม การให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาเป็นสิ่งที่มิใช่ประโยชน์และสำคัญมาก เพราะจะทำให้เกิดการพัฒนายที่ยั่งยืนและเกิดความเจริญงอกงามในตัวเอง โดยแม้รัฐบาลหรือเจ้าหน้าที่ถอนตัวออกจากชุมชนไปแล้ว การพัฒนายก็ยังดำเนินการต่อไปได้ เพราะทั้งประชาชนหรือตัวแทนของประชาชนในแต่ละชุมชนจะเป็นผู้ที่มีความรู้และเข้าใจกระบวนการพัฒนาได้ดีที่สุด และการตัดสินใจมีส่วนร่วมของเขาเหล่านั้น จะถูกต้องและตอบสนองต่อความต้องการและปัญหาของชุมชนได้ตรงตามเป้าหมายที่สุด

จุดเด่นของการมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วมมีจุดเด่นใน 3 ประการหลัก (Hirsch. 1990 : 185-186) คือ **ด้านบริบท(Context)** การมีส่วนร่วมเป็นการนำคนในท้องถิ่นที่รู้จักสังคมและสิ่งแวดล้อมทางกายภาพของชุมชนอย่างแท้จริง ให้เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนา ทำให้สามารถตัดสินใจได้อย่างถูกต้องมีประสิทธิภาพ **ด้านการปฏิบัติ (Practical)** การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ทำให้คนในท้องถิ่นมีความรู้สึกว่าเขาเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาและทำให้ประชาชนมีโอกาสใช้ความสามารถของตนเองในการร่วมกันทำงาน ทั้งในรูปของความคิด การตัดสินใจ และการกระทำ

อย่างเต็มที่ รวมทั้งมีความรู้สึกว่าเป็นเจ้าของชุมชนและต้องการร่วมในการแก้ไขปัญหาของชุมชน มากกว่าการนำโครงการที่กำหนดทุกอย่าง จากภายนอกชุมชนมาเรียบร้อยแล้ว และนำมาใช้ในชุมชน ซึ่งจะทำให้คนในชุมชนปฏิเสธและหลีกเลี่ยงที่จะให้ความร่วมมือ ด้านจิตใจ (Moral) การมีส่วนร่วมทำให้ประชาชนเกิดความรู้สึกว่าตนเองมีสิทธิในการตัดสินใจในสิ่งที่เกี่ยวข้อง และส่งผลต่อวิถีชีวิตของตน

องค์ประกอบของการมีส่วนร่วม

งานวิจัยที่สนับสนุนโดยสถาบันวิจัยเพื่อพัฒนาสังคมแห่งสหประชาชาติ (UNRISD) (โอคเลย์และมาร์สเดน.1987 : 28) พบว่า การมีส่วนร่วมมีองค์ประกอบหลัก 3 ประการ คือ

1. การแบ่งสรรอำนาจและการได้รับทรัพยากรที่ขาดแคลนหายาก
2. การมีความพยายามอย่างจริงจังโดยกลุ่มคนที่จะควบคุมชะตาชีวิตของตนเองและปรับปรุงสภาพที่เป็นอยู่
3. การเปิดโอกาสให้บุคคลที่อยู่ในกลุ่มชั้นล่าง (From below) ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนา

ส่วนกาญจนา แก้วเทพ (2538 : 129) ได้วิเคราะห์ลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างนักพัฒนาและประชาชนในการทำงานร่วมกันตามแนววัฒนธรรมว่า ความสัมพันธ์ในการทำงานร่วมกันของนักพัฒนาและประชาชนต้องมีลักษณะเฉพาะตัว คือ มีความสัมพันธ์แบบ Partnership อันมีองค์ประกอบย่อย 3 ลักษณะ คือ

1. Interdependence เป็นลักษณะที่ต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน รับผิดชอบร่วมกัน เพราะฉะนั้นถ้าผลงานพัฒนาออกมาไม่ดี ก็ต้องรับผิดชอบร่วมกันทั้งสองฝ่าย
2. Balance เป็นความสัมพันธ์ที่เท่าเทียมกัน เสมอภาคกัน
3. Partner เป็นลักษณะของความสัมพันธ์ที่มีผลประโยชน์ร่วมกัน ผลประโยชน์ไม่ขัดแย้งกัน หากแต่สนับสนุนซึ่งกันและกัน

ในรูปธรรมที่เป็นจริง ความสัมพันธ์ระหว่างนักพัฒนากับประชาชน จะเป็นรูปแบบที่แปรเปลี่ยนไปตามสถานการณ์ เรียกว่าเป็น Dynamic relationship ในบางสถานการณ์จะมีความสัมพันธ์แบบเพื่อนที่เสมอกัน บางสถานการณ์ประชาชนจะเป็นครู นักพัฒนาเป็นผู้เรียนรู้ บางสถานการณ์จะกลับกัน และบางสถานการณ์ก็จะเป็นเหมือนพี่น้องกัน

ปฏิบัติการของการมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วมเป็นเหมือนจุดศูนย์กลางของการพัฒนา แต่ลู่ทางที่แต่ละคนจะนำไปปฏิบัตินั้นจะแตกต่างกันออกไป ขึ้นอยู่กับแนวคิดที่เข้าไปเกี่ยวพันกับบทบาทและธรรมชาติของชนบทมากน้อยเพียงใด แต่ก็สามารถจำแนกกลวิธีการมีส่วนร่วมเป็น 2 ประการ คือ ประการแรกมีสมมติฐานว่า ความล้มเหลวของการพัฒนาในอดีต คือ การไม่ใส่ใจในปัจจัยมนุษย์

รวมทั้งการที่ประชาชนไม่สนใจในโครงการการพัฒนา เพราะเขาไม่รู้ข่าวสาร หรือเกิดความไม่ไว้วางใจในข่าวสาร จึงต้องมุ่งพยายามแก้ไขปัญหเหล่านี้ โดยดำเนินการปรับกลวิธีการส่งเสริมและพยายามอุดช่องว่างที่ผ่านมา เช่น การให้ข่าวสารมากขึ้น การให้ความรู้เกี่ยวกับโครงการ และเมื่อประชาชนได้เข้ามาเกี่ยวข้องกับโครงการมากขึ้น ประชาชนก็มุ่งมั่นที่จะช่วยโครงการมากขึ้น ประการที่สอง แนวทางนี้เห็นว่าการมีส่วนร่วมเป็นกลวิธีที่จะสร้างโอกาสการค้นหาลู่ทางใหม่ขึ้นมาเอง ซึ่งลู่ทางนี้เป็นแบบเปิด (มีมากมาย) ไม่เหมือนกับการมองว่ามนุษย์เป็นวัตถุสิ่งของของกระบวนการพัฒนา วิธีที่จะใช้กับการแสวงหาลู่ทางจึงแตกต่างกันได้มาก ความรู้ต่าง ๆ ที่คิดจะนำไปให้ชาวบ้านก็อาจไม่ต้องใช้ เนื่องจากผู้ยากจนในชนบทก็มีความรู้เป็นช่วงเป็นตอนอยู่บ้าง ยังไม่ประสานต่อกัน ซึ่งอาจจะเกิดขึ้นจากการที่นักพัฒนาไม่มีย้อนกลับมาที่ตนเอง แล้วพยายามเปลี่ยนการมองว่าประชาชนเหมือนเป็นผู้รับหรือลูกค้า มาเป็นการมองว่า ประชาชนเป็นผู้ผลิตหรือผู้กระทำ ดังนั้น การมีส่วนร่วมที่ใช้กันในวิธีนี้ คือ การร่วมกันค้นหาความรู้ขึ้นมา ค้นคว้าหาแนวทางใหม่ วิธีการรวบรวมองค์ความรู้ใหม่ แทนที่จะมุ่งให้ความรู้เรื่องเดิมแก่ประชาชนให้มากขึ้น (โอคเลย์และมาร์สเดน. 1987: 12) นอกจากนี้ เมื่อมีการมองว่าการมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการซึ่งไม่ใช่ภาวะอยู่หนึ่งหรือเป็นผลพวงของการพัฒนา โดยนำมิติเรื่องเวลาเข้าไปเกี่ยวข้อง ก็มีการแตกความคิดเป็น 2 แนว คือ แนวแรก เห็นว่าสามารถควบคุมจัดการการมีส่วนร่วมได้ โดยมีบริบทของเวลาที่เข้ามาเกี่ยวข้อง อีกแนวคิดหนึ่งโต้แย้งว่า ไม่อาจคาดการณ์ถึงการมีส่วนร่วมที่แท้จริงว่าจะเกิดขึ้นเมื่อไร แ่งคิดเรื่องเวลาที่นำเข้ามาพัวพันด้วยเพื่อดูสภาพของงานที่จะต้องทำในกระบวนการมีส่วนร่วม และคิดว่ามีขั้นตอนการมีส่วนร่วมเป็นขั้น ๆ (มีสภาพยืดหยุ่น/มีแก่นสารตัวตน/มีโครงสร้าง) ถึงแม้ว่าออกจะลำบากอยู่มากที่จะบอกให้ชัดเจนว่าแต่ละขั้นตอนมีสภาพอย่างไร ในทำนองเดียวกันเมื่อพยายามแจกแจงรูปแบบของการมีส่วนร่วมก็มักแบ่งการมีส่วนร่วมเป็นแบบเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ แบบชักนำ และแบบบังคับ (โอคเลย์และมาร์สเดน. 1987 : 18) ส่วนการจัดลำดับขั้นของการมีส่วนร่วม อาจเริ่มจากขั้นสูงสุดของการเข้าไปเกี่ยวข้องเพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วม ซึ่งเป็นไปโดยการจัดการขึ้นหรือเป็นแบบให้ยาเพื่อเยียวยาชั่วคราว อาจอยู่ลำดับล่างสุดหรือขั้นต้น ๆ ในระดับกลาง การเกิดการมีส่วนร่วมโดยการให้ความรู้ ความคิด การให้คำปรึกษาหารือหรือการเข้าร่วมมือกันในทางหนึ่งทางใด สำหรับการมีส่วนร่วมในระดับสูง คือ การเป็นเหมือนหุ้นส่วนกันโดยการกระจายอำนาจ การไม่ควบคุมประชาชน ซึ่งถือว่าเป็นการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง (โอคเลย์และมาร์สเดน. 1987 : 96)

ในส่วนของการจำแนกขั้นตอนของการมีส่วนร่วม อคิน รพีพัฒน์ , เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง และคณะได้เสนอขั้นตอนของการมีส่วนร่วมจากประสบการณ์ภาคสนามในประเทศไทยว่า การมีส่วนร่วมที่แท้จริงนั้นน่าจะมี 4 ขั้นตอน (อคิน รพีพัฒน์. 2527 : 100-101 ; เจิมศักดิ์ ปิ่นทองและคณะ. 2527 : 272-273) คือ

ขั้นที่ 1 การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหาของชาวชนบท

ขั้นที่ 2 การมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินกิจกรรม

ขั้นที่ 3 การมีส่วนร่วมในการลงทุนและการปฏิบัติงาน

ขั้นที่ 4 การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผลงาน

นอกจากนี้ โอคเลย์และมาร์สเดน (1987 : 21-29) ได้รวบรวมแนวคิดในการนำการมีส่วนร่วมไปปฏิบัติกิจกรรมในการพัฒนาชนบท ดังนี้ คือ

1. การร่วมมือกัน การลงทุนดำเนินงานและการช่วยเหลือเกื้อกูล เป็นกิจกรรมที่แสดงถึงการมีส่วนร่วมอย่างเฉพาะเจาะจง ที่สะท้อนเป็นกิจกรรมในรูปแบบที่ทางรัฐบาลเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการดำเนินการให้มีส่วนร่วมโดยการบอกกล่าวเพื่อให้ร่วมมือกันโดยที่การตัดสินใจเกี่ยวกับการพัฒนาได้กระทำมาก่อนแล้วและถ้าจะกล่าวถึงกิจกรรมในความหมายของการมีส่วนร่วมอย่างกว้าง ๆ กิจกรรมนี้เทียบได้กับการระดมสรรพกำลังที่จะพัฒนา ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นที่มีความสำคัญในการปฏิบัติงานพัฒนาและบ่งบอกแนวคิดพื้นฐานถึงความจำเป็นที่จะต้องระดมสรรพกำลังในภาคชนบทเพื่อจัดรูปแบบใหม่ให้มีสภาพที่ทันสมัยและมีการตอบสนองที่ดี ทั้งยังถือว่าเป็นการระดมทุนอย่างหนึ่งเพื่อลดภาระค่าใช้จ่ายหรืองบประมาณด้านการเงินของรัฐบาลที่มีอยู่อย่างจำกัดและการที่ทางราชการจะทำให้เกิดกิจกรรมในลักษณะนี้ได้ต้องมีการดำเนินการบางประการ เช่น

1.1 จัดให้มีการกระจายอำนาจจากส่วนกลาง เพื่อให้ชาวชนบทได้ตัดสินใจในเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับท้องถิ่นชนบทของเขา

1.2 ชักนำให้มีการประสานงาน (ของหน่วยงานราชการและเอกชน) ในระดับท้องถิ่น เพื่อส่งเสริมให้เกิดการมีส่วนร่วมในท้องถิ่น

1.3 ให้มีการจัดรูปแบบหรือองค์กรที่จะกำหนดแผนในระดับท้องถิ่นเพื่อให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมอย่างจริงจัง

แต่อย่างไรก็ตาม การที่ทางราชการจะดำเนินการให้เกิดการดำเนินการตามที่กล่าวมาในข้อ 1.1-1.3 นั้นนับว่าเป็นเรื่องยาก เพราะต้องมีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างและปรับปรุงรูปแบบของทางราชการเป็นอย่างมากจึงจะเกิดผลนี้ได้ โดยเฉพาะการที่จะให้ชาวชนบทได้มีส่วนร่วมอย่างแท้จริงในกระบวนการตัดสินใจ ซึ่งเป็นกระบวนการที่กว้าง รวมถึงการที่ได้เรียนรู้การได้ค้นคว้าหาข้อมูล การวิเคราะห์และถกเถียงปัญหาและข้อสรุป ซึ่งจะนำไปสู่นโยบายและการปฏิบัติที่เป็นทางการต่อไป ซึ่งการที่จะปฏิบัติดังนี้ได้นั้น จะต้องมีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างและวิธีการวางแผนของระบบราชการอย่างขนานใหญ่ เพราะในการพัฒนาชนบทตามความต้องการของทางราชการ มักมีการกำหนดล่วงหน้าไว้แล้วว่า จะให้ชาวชนบทได้มีส่วนร่วมเพียงใดในการดำเนินงานหรือการก่อตั้งองค์กรขึ้นมา ผลการดำเนินงานนี้จึงมักปรากฏออกมาว่าชาวชนบทมีส่วนในการตัดสินใจและสร้างผลงานน้อยกว่าที่ควรจะเป็น เนื่องจากการมีส่วนร่วมที่ปฏิบัติกันจริง ๆ มีพื้นฐานมาจากการกำหนดขอบเขตไว้ก่อนแล้ว โดยมองว่าเพื่อ

ให้สามารถจัดการสิ่งที่จะใช้ในโครงการได้ ส่วนประชากรชนบทส่วนใหญ่ยังอยู่นอกวงการ จึงไม่ได้รับข่าวสารหรือไม่ได้เกี่ยวข้องกับกิจกรรมต่าง ๆ ที่จะมีผลต่อชีวิตความเป็นอยู่ของเขา และการมีส่วนร่วมเช่นนี้ก็เป็นรูปแบบการมีส่วนร่วมอย่างน้อยๆ นั่นเอง

2. การพัฒนาชุมชน เป็นกิจกรรมที่แสดงถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนได้ชัดเจนขึ้นเพราะในโครงการพัฒนาชนบท ได้มีการกำหนดข้อจำกัดของการมีส่วนร่วมไว้แล้วว่า ประชาชนจะร่วมทำในกิจกรรมใดได้บ้าง ซึ่งก็มีข้อดีที่ว่างานประเภทดังกล่าว ประชาชนพอจะมีเสียงในการแสดงความคิดเห็นได้บ้าง แต่ก็ยังไม่ถึงขั้นของการจัดตั้งองค์กร และแม้ว่าการตัดสินใจขั้นพื้นฐานจะได้กำหนดไว้ล่วงหน้า แต่ก็ยังเปิดโอกาสให้ประชาชนมีการอภิปรายถึงความหมายและวิธีการที่จะดำเนินงานตามโครงการนั้นได้ และการที่ประชาชนมีโอกาสร่วมในการอภิปรายดังกล่าว ก็ทำให้เกิดการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง เพราะประชาชนยังมีสิทธิมีเสียงต่อการพัฒนาตามสมควร

3. องค์กร กิจกรรมนี้เกิดจากแนวคิดที่ว่าถ้าสามารถจัดให้ชาวชนบทผู้ยากจนมีองค์กรเกิดขึ้นได้ก็จะทำให้พวกเขามีส่วนร่วมในการพัฒนาอย่างแน่นอน ดังที่มีการประกาศร่วมกันเป็นสมมติฐานในการประชุมสัมมนาในระดับโลกด้านการปฏิรูปการเกษตรและการพัฒนาชนบทที่ว่า การมีส่วนร่วมอย่างจริงจังของชาวชนบทผู้ยากจนจะเกิดขึ้นได้โดยการจัดให้มีองค์กรของประชาชนในระดับท้องถิ่นให้เพียงพอ โดยมีความเชื่อที่เชื่อมโยงกับสมมติฐานที่ว่า เมื่อมีการจัดตั้งองค์กรขึ้นในท้องถิ่นได้แล้ว ประชาชนก็จะมีสิทธิมีเสียงและมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจในการพัฒนาได้เองโดยอัตโนมัติ โดยมีแนวทางที่จะดำเนินการให้เกิดองค์กรที่จะทำให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมใน 2 แนวทาง แนวทางแรกคือ การปรับปรุงรูปแบบขององค์กรทางการที่เหมาะสมขึ้นใหม่ เพื่อให้เหมาะสมกับสภาพทางสังคมและการเมืองของชุมชนนั้น และอีกแนวทางหนึ่ง คือการที่ไม่กำหนดรูปแบบขององค์กร แต่เชื่อมั่นว่าองค์กรจะเกิดขึ้นมาจากผลที่ประชาชนมีความมุ่งมั่นที่จะจัดตั้งองค์กรตามความเหมาะสมกับชุมชนของเขา และในส่วนของความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรกับการมีส่วนร่วมนั้น มีสิ่งที่ควรคำนึงคือ สภาพของการมีส่วนร่วม เมื่อมีการชักนำรูปแบบขององค์กรจากการที่ภายนอกเข้าไปก่อตั้งมักจะมีอุปสรรคตรงที่มักจะไม่มี การมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงเกิดขึ้น ยกเว้นจะเป็นองค์กรที่เกิดขึ้นเองจากกระบวนการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง

4. การได้มาซึ่งอำนาจ เป็นกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการให้ชาวชนบทมีส่วนร่วมในการพัฒนา คือ การให้ได้มาซึ่งอำนาจในการพัฒนา โดยอำนาจที่ได้มา คือ การเข้าถึงการได้ควบคุมทรัพยากรที่จำเป็นที่จะปกป้องวิถีชีวิตของเขา ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้จะเกิดขึ้นจากการให้ความหมายของการมีส่วนร่วมโดยนัยที่เกี่ยวข้องกับการได้มาซึ่งอำนาจ เช่น การมีส่วนร่วมที่เกี่ยวข้องกับการกระจายอำนาจในสังคม ซึ่งเป็นอำนาจที่จะทำให้กลุ่มชนได้ระบุได้ว่า ความต้องการมีอะไรบ้างและเป็นความต้องการของใคร จะได้รับการกระจายทรัพยากรใดไปตอบสนองบ้าง หรืออำนาจเป็นเป้าหมายสำคัญของการมีส่วนร่วมและเมื่อการมีส่วนร่วมในกิจกรรม

ของชุมชนได้กระจายออกไปแล้ว ก็เป็นการใช้พลังอำนาจร่วมกันของสมาชิกทั้งหมด ซึ่งจะเป็นผู้รับประโยชน์ โดยเหตุนี้ประชาชนก็ถือว่าตนต่างเป็นตัวแทนของชุมชนได้ ดังนั้น ความแตกต่างของอำนาจของผู้ที่เคยควบคุมไว้และทรัพยากรที่จำเป็นที่จะมีได้ ก็จะลดลงโดยการมีส่วนร่วมนี้ และการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนส่วนใหญ่ หมายถึงการกระจายอำนาจขึ้นใหม่ซึ่งโดยทั่วไปเป็นกระบวนการที่มีความขัดแย้งกัน จึงต้องมีการวิเคราะห์ตามแนวทางวิทยาศาสตร์ โดยเฉพาะในประเด็นการเมือง พลังในสังคมและบทบาทของชนชั้นในอดีตที่มีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมจากความหมายของการมีส่วนร่วมที่เกี่ยวข้องกับการที่ประชาชนได้อำนาจเพิ่มขึ้น ซึ่งเป็นความหมายใหม่ของการมีส่วนร่วม และเป็นเรื่องยากที่รัฐบาลและโครงสร้างเดิมในชุมชนจะร่วมมือสนับสนุน เพราะประวัติศาสตร์ของการมีส่วนร่วมมักไม่ยอมอ่อนข้อให้กลุ่มชนที่เคยถูกทอดทิ้งละเลย ให้ได้มาซึ่งอำนาจ

ผลที่เกิดขึ้นจากสิ่งที่เรียกกันว่าการมีส่วนร่วม (Consequence of the So-called Participation) ในการพัฒนา

จากแนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมที่เห็นว่า อำนาจเป็นองค์ประกอบหลักในการมีส่วนร่วมของคนจนในชนบท เพราะประชาชนเป็นผู้ก่อให้เกิดการปกครองตามแบบประชาธิปไตย พหุนิยม การพึ่งตนเองและการริเริ่มโดยประชาชน ในขณะที่นโยบายของรัฐบาลและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องมีผลให้เกิดการแยกส่วน การเลิกระดม และการขัดขวางรูปแบบอิสระของความสัมพันธ์ภายในกลุ่มและระหว่างกลุ่มที่หลากหลายชนชั้นและหลากหลายส่วนของประชาชน โดยกลุ่มข้าราชการจะเป็นกลุ่มที่สกัดกั้นความคิดริเริ่มของประชาชน เพราะการทำงานอย่างเข้มงวดตามมาตรฐานของข้าราชการ รวมทั้งการเป็นผู้กำหนดผู้นำที่ไม่ใช่ผู้แทนของประชาชน กลุ่มข้าราชการจึงเป็นกลุ่มที่ทำให้การมีส่วนร่วมตามกรอบแนวคิดข้างต้นล่าช้าและทำให้เกิดการต่อต้านการมีส่วนร่วมในสังคมไทย ทั้งยังทำให้เกิดวัฒนธรรมการอยู่ได้ บังคับบัญชาหรือการเป็นผู้ถูกปกครอง ซึ่งเป็นผลมาจากการแยกส่วน ทำให้เพิ่มความหลากหลายของกระบวนการแรงงานและเพิ่มความรุนแรงเรื่องแรงงาน ในระดับท้องถิ่นการแบ่งแยกกันทางเศรษฐกิจและสังคมในหมู่บ้านและการเชื่อมโยงระหว่างผู้นำประชาชนและรัฐถูกมองว่าเป็นการสะสมส่วนเกิน เพราะความขัดแย้งและการมีส่วนร่วมดูเหมือนจะเป็นส่วนที่แยกจากกันไม่ออก (Hirsch, 1990 : 189)

นอกจากนี้การที่การมีส่วนร่วมเป็นสิ่งที่ได้รับการสนับสนุนจากบุคคลภายนอกเพื่อกระตุ้นให้คนในท้องถิ่นบรรลุวัตถุประสงค์ในการพัฒนานั้น ถือว่าการมีส่วนร่วมเป็นเสมือนเครื่องมือในการพัฒนาอย่างหนึ่ง ที่กำหนดมาจากทางราชการหรือองค์กรเอกชน เป็นสิ่งที่ประชาชนไม่ได้ริเริ่มขึ้นในหมู่บ้าน และข้าราชการยังนำความคิดเรื่องการมีส่วนร่วมไปใช้ในทางที่ผิด โดยจะเน้นที่การนำส่วนร่วมไปใช้ในการขยายจำนวนของกิจกรรมของแต่ละกระทรวง และการเพิ่มจำนวนหมู่บ้านที่จะมีส่วนร่วมในการพัฒนา มากกว่าจะเน้นที่คุณภาพของงานใน

แต่ละโครงการ ซึ่งจะทำให้ประชาชนร่วมมือในกิจกรรมหรือโครงการที่รัฐหรือข้าราชการกำหนดขึ้นไม่มากนัก เนื่องจากกรอบแนวคิดที่ว่าความร่วมมือเป็นเครื่องมือหรือวิธีการใหม่ที่จะทำให้ประชาชนยอมรับในกิจกรรมที่นำโดยข้าราชการ แต่ความจริงแล้วสิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่ทำให้ประชาชนถูกกดขี่ด้วยจำนวนของกิจกรรมที่เพิ่มขึ้น ซึ่งไม่เพียงแต่จะเป็นการเพิ่มภาระของประชาชนให้มากขึ้น แต่ยังทำให้ประชาชนต้องพึ่งพิงบุคคลจากภายนอกมากขึ้นด้วย ทั้งยังจะมองว่าการพัฒนาโดยการมีส่วนร่วม เป็นเครื่องมือที่ทำให้ต้องถูกบังคับให้ยอมรับสิ่งที่แปลกแยกจากภายนอกเพื่อนำมาใช้ในท้องถิ่น ซึ่งเป็นการกระทำที่เป็นการมองข้ามทรัพยากรในชุมชน ในความหมายที่เปรียบเทียบกันว่า ในกระบวนการของการพัฒนานั้น พืชที่ขึ้นในท้องถิ่นใดควรเจริญเติบโตและได้รับการสนับสนุนให้งอกงามอยู่ในท้องถิ่นนั้น แต่เท่าที่เป็นอยู่นี้ เท่ากับเป็นการถอนรากถอนโคนและทอดทิ้งพืชเหล่านี้ แล้วนำพืชชนิดอื่นที่ไม่เหมาะสมกับสภาพของท้องถิ่นเข้ามาปลูกทดแทน ซึ่งก็จะไม่เจริญงอกงามและในที่สุด พืชนั้นก็ตาย เช่นเดียวกับการมีส่วนร่วมการมีส่วนร่วมซึ่งควรที่จะดำเนินการโดยถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาและเป็นการใช้ศักยภาพของประชาชนในท้องถิ่นอย่างเต็มที่ และเริ่มต้นพัฒนาจากสิ่งที่มีอยู่แล้วในท้องถิ่น มากกว่าการนำเข้ามาจากภายนอก

ปัจจัยที่สนับสนุนให้ชุมชนมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงในการพัฒนา

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข (2536 : 179-181) ได้กล่าวถึงปัจจัยที่ทำให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมอย่างแท้จริงในการพัฒนา ดังนี้

1. **ปัจจัยทางด้านบุคคล** บุคคลที่จะทำงานพัฒนาเพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงของประชาชนต้องสร้างเงื่อนไขของบทบาทของตนให้พร้อมที่จะเข้าไปทำงานและให้ประชาชนมีส่วนร่วม โดยต้องมีทัศนคติและจิตสำนึกต่อประชาชนอย่างเหมาะสม เช่น การยอมรับศักดิ์ศรีของประชาชนเท่าเทียมกับตน การมีความเชื่อและเคารพในตัวประชาชน การพร้อมที่จะเรียนรู้จากประชาชน และให้โอกาสแก่ประชาชนในการแสดงความคิดเห็นและร่วมในกิจกรรมการพัฒนา และการส่งเสริมให้เหมาะสม ในขณะเดียวกันควรให้โอกาสผู้นำชุมชน รวมไปถึงบุคคลที่มีความคิดริเริ่มในการกระตุ้นให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาให้มีบทบาทในการพัฒนาอย่างเต็มตามความสามารถ

2. **ปัจจัยด้านการบริหาร** เป็นผลที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติตามระเบียบราชการหรือองค์การพัฒนาเอกชน ควรนำมาใช้ให้มีความยืดหยุ่นในการปฏิบัติพอสมควร เพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมของประชาชนที่ค่อนข้างเป็นอิสระและไม่ผูกพันกับระเบียบราชการมากเกินไป

3. **ปัจจัยด้านโครงสร้างชุมชน** แบ่งออกเป็นหลายองค์ประกอบ คือ

3.1 **ลักษณะความสัมพันธ์ของชุมชน** ชุมชนใดที่มีความสัมพันธ์ในชุมชนเป็นลักษณะปฐมภูมิ รู้จักกันเป็นญาติพี่น้อง การมีส่วนร่วมจะดีกว่าชุมชนที่มีประชาชนจากหลาย

แห่ง และต่างวัฒนธรรมมาอยู่ด้วยกัน โดยมีฐานะความเป็นอยู่และความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันแบบพหุวัฒนธรรม

3.2 โครงสร้างของประชากรชุมชนที่มีโครงสร้างประชากรวัยแรงงานมาก การมีส่วนร่วมจะมีมากกว่าโครงสร้างชุมชนที่วัยแรงงานย้ายออกไปทำงานที่อื่น

3.3 วัฒนธรรมชุมชนที่เอื้อต่อการมีส่วนร่วม เช่น การมีคนในชุมชนมีความเห็นอกเห็นใจและการเห็นความสำคัญของการช่วยเหลือผู้อื่น จะทำให้ชุมชนเกิดการมีส่วนร่วมกันในชุมชนมากกว่าชุมชนที่ต่างคนต่างอยู่

3.4 ค่านิยมของชุมชน เช่น ค่านิยมการนับถือผู้นำอาวุโสหรือผู้นำชุมชนทำให้ผู้นำชุมชนเป็นแกนนำที่จะทำให้ประชาชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ได้

3.5 คุณภาพของประชากร ในชุมชนที่ประชากรมีคุณภาพดี เช่น ฐานะรายได้ดี การศึกษาดีมีทัศนคติที่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม มีความตื่นตัวในการพึ่งตนเอง จะเอื้ออำนวยให้ประชาชนมีจิตสำนึกในการมีส่วนร่วมของชุมชนมากกว่า

3.6 โครงสร้างของอำนาจ หมายถึง บุคคลหรือกลุ่มที่มีอิทธิพลในการตัดสินใจของกลุ่มในชุมชน เช่น ผู้นำชุมชน ซึ่งโดยมากมักมีฐานะดี มีความรู้และประสบการณ์มากกว่าคนอื่น ถ้าผู้นำเห็นประโยชน์ในการมีส่วนร่วม ก็จะเป็นแกนนำในการมีส่วนร่วมของประชาชน

3.7 ลักษณะการตั้งถิ่นฐานของชุมชน ถ้าชุมชนตั้งถิ่นฐานมีลักษณะเป็นกลุ่ม จะทำให้ประชาชนรู้จักกันและทำกิจกรรมร่วมกันมากกว่าชุมชนที่ตั้งอยู่อย่างกระจัดกระจายยากต่อการรวมกลุ่ม

3.8 ทรัพยากรและสภาพแวดล้อมของชุมชน ชุมชนใดมีทรัพยากรและมีสภาพแวดล้อมของชุมชนที่ดี เช่น เป็นชุมชนที่อยู่ในเขตชลประทานหรือประชาชนมีการศึกษาดี มีรายได้จากการเกษตรสม่ำเสมอทุกปี จะทำให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาและความต้องการของชุมชนดีกว่าชุมชนที่ขาดทรัพยากรและมีสภาพแวดล้อมที่ไม่ดี

อุปสรรคของการมีส่วนร่วม (Obstacles to Participation) อย่างแท้จริงในการพัฒนา

ได้มีผู้ศึกษาถึงปัญหาและอุปสรรคของการมีส่วนร่วมไว้หลายคน เช่น เฮิร์ช(Hirsch, 1990) ศึกษาพบว่า อุปสรรคสำคัญของการมีส่วนร่วมในการพัฒนาของประชาชนในชนบท คือ การที่ประชาชนที่ยากจนในชนบทไม่สามารถควบคุมการผลิต และการขาดอำนาจทางการเมืองทางเศรษฐกิจในหมู่บ้าน ซึ่งความไม่มีพลังอำนาจนี้ทำให้เกิดปัญหาการแยกส่วน และเกิดกระบวนการที่ทำให้คนเกิดความแปลกแยกใน 3 ส่วน คือ ด้านเทศะ (Spatial) ของความสัมพันธ์กับบุคคลอื่น ด้านจิตสำนึก (Conscious) ด้านสังคม (Social) โดยการแยกส่วน หมายถึง การที่คนในชุมชนจะต้องเสาะแสวงหาทรัพยากรพื้นฐานจากนอกหมู่บ้าน ซึ่งทำให้เกิดการย้าย

ถิ่นทั้งแบบชั่วคราวและถาวร รวมไปถึงการที่จะต้องเสาะแสวงหาทุนในการผลิต ทั้งโดยการทำงานที่หนักขึ้นหรือการกู้ยืมเงิน ทำให้ช่องว่างระหว่างกลุ่มผู้รับจ้าง กลุ่มเจ้าของที่ดินและกลุ่มเจ้าของที่ดินที่ให้เช่าหรือรับจ้างมีมากขึ้น รวมไปถึงการทำให้ประชาชนเกิดความยากลำบากในการประกอบอาชีพ นอกจากนั้นอำนาจรัฐและความล้มเหลวของการพัฒนาประชาสังคม ก็เป็นการทำลายความเชื่อมั่นของกลุ่มเอกชน และวาทศิลป์ที่ข้าราชการสร้างขึ้น ให้ดูเหมือนว่าสิทธิและหน้าที่ของประชาชนมีอยู่น้อย ทำให้ประชาชนเกิดความหวาดระแวงและไม่กล้าคัดค้านนวัตกรรมหรือริเริ่มทำในสิ่งใหม่ ๆ ในขณะเดียวกัน ในระบบราชการข้าราชการอาวุโสที่มีหน้าที่รับผิดชอบสูงก็ไม่กล้ารับผิดชอบ กลับแบ่งงานตามสายบังคับบัญชาลงไปเป็นลำดับชั้น ซึ่งเป็นการกระทำที่ทำให้การไม่มีส่วนร่วมขยายตัวออกไปอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะการทำให้เกิดระบบราชการเช่นเดียวกันนี้ขึ้นในระบบการผลิตของประชาชน

นอกจากนี้ได้มีการศึกษาปัญหาและอุปสรรคของการมีส่วนร่วมที่แยกออกไปตามลักษณะของปัญหาในแต่ละด้าน เช่น

1. ด้านการดำเนินการ จากการศึกษาของมหาวิทยาลัยคอร์เนลที่ศึกษาปัญหาเกี่ยวกับการไม่มีส่วนร่วมในโครงการพัฒนาต่าง ๆ พบว่าเกิดจาก

- 1.1 การวางแผนโดยรวบอำนาจไว้ที่ส่วนกลางอย่างมาก
- 1.2 ความไม่สมบูรณ์ของการจัดส่งวัสดุอุปกรณ์ให้ฝ่ายปฏิบัติการ
- 1.3 การขาดความร่วมมือกันในระดับท้องถิ่น
- 1.4 เทคโนโลยีที่ใช้ในโครงการไม่เหมาะสม
- 1.5 สิ่งที่โครงการดำเนินการไม่เกี่ยวข้องกับชุมชน
- 1.6 ขาดโครงสร้างในชนบทที่จะรองรับและอื่น ๆ

2. ด้านวัฒนธรรม เฟรเว ได้ศึกษาวิถีชีวิตของประชาชนอย่างแท้จริงและนำความหมายของการตกอยู่ระหว่างสองวัฒนธรรม คือการต้องฟังฟังและการถูกกดขี่มาตีแผ่ และแสดงความเห็นว่าประชาชนจำนวนมากนั้น ได้ฝังใจในวัฒนธรรมแห่งความเงียบ (Culture of silence) เพราะไม่มีโอกาสเข้าถึงหรือไม่มีสิทธิมีเสียง ไม่มีโอกาสได้ร่วมในการพัฒนา ไม่ใช่การมีวัฒนธรรมต่อต้านการเปลี่ยนแปลง นอกจากนี้จากการศึกษาของฮันเตอร์ (Hunter) เกี่ยวกับความอ่อนแอที่ฝังแน่นของประชาชนในชนบทพบว่า ประชาชนมีความเกรงกลัวต่อผู้ที่ป็นศัตรูต่อเขา และมีความอ่อนเปลี้ยต่อการจะยื่นมือจากหรือการกระดันจากคนภายนอก ที่จะให้เข้าไปร่วมกระทำการใด ๆ ด้วย และประชาชนชนบทที่ยากไร้เหล่านี้ ก็เข้าใจถึงอุปสรรคที่ทำให้เขาไม่อาจเข้าไปมีส่วนร่วมอย่างจริงจังด้วย

3. ด้านโครงสร้าง งานวิจัยของสถาบันวิจัยเพื่อพัฒนาสังคมแห่งสหประชาชาติ (UNIRSD) ได้ศึกษาพบว่า การดำเนินการและวัฒนธรรมมีความผูกพันกันอย่างเหนียวแน่นกับโครงสร้างที่สนับสนุนหรือต่อต้านการมีส่วนร่วม โดยพบว่า ในเกือบทุกประเทศที่ความสัมพันธ์ระหว่างการมีอำนาจและการผลิต รวมทั้งค่านิยมสำคัญ ๆ เป็นเสมือนกฎที่จะปกป้องให้เกิด

โครงสร้างทางอำนาจขึ้น และเป็นปัญหาต่อไปที่จะส่งเสริมให้เกิดการมีส่วนร่วมของประชาชนส่วนใหญ่โดยตรง และพบว่าปัจจัยด้านโครงสร้างและค่านิยมเหล่านั้น ถือเป็นสิ่งที่ต่อต้านการมีส่วนร่วมและเป็นสาเหตุที่บั่นทอนความริเริ่มในการมีส่วนร่วมเสมอ เพราะโครงสร้างนี้จะเป็นตัวกำหนดความหมายของการมีส่วนร่วม และจะตอบโต้มิให้คำนี้มีการแปลความหมายเป็นอย่างอื่น โดยมีวัตถุประสงค์ที่จะควบคุมให้ประชาชนอยู่ในสภาพเดิมโดยเป็นกำลังแรงงานและอาจถือเป็นผู้ซื้อสินค้าอุตสาหกรรมด้วย การมีส่วนร่วมที่ริเริ่มจากประชาชนในชนบทเบื้องล่างจึงเผชิญกับปัญหาให้แพร่หลายไปได้ ในสภาพโครงสร้างที่เป็นอยู่หรือไม่อาจมีอิทธิพลต่อโครงสร้างนี้ได้ ดังนั้น การมีส่วนร่วมที่จะเติบโตขึ้นหยั่งอยู่ได้ จึงต้องไปก่อตัวในภูมิประเทศที่ห่างไกลหรือมิฉะนั้นก็ต้องเผชิญกับโครงสร้างเดิมและหรือพยายามปรับเปลี่ยนโครงสร้างเดิมให้ได้

ส่วนโอกเลย์และมาร์สเดน (1987) ได้ศึกษาอุปสรรคที่ทำให้คนยากจนในชนบทไม่สามารถปรับปรุงวิถีชีวิตของตนเอง พบว่า อุปสรรคที่สำคัญได้แก่

1. ขาดการเข้าถึงทรัพยากรเพื่อการพัฒนา
2. ขาดองค์กรที่เอาจริงเอาจังต่อการเป็นตัวแทนในการรักษาผลประโยชน์ของพวกเขา
3. เจ้าของเงินกู้และพ่อค้าในท้องถิ่นมีอำนาจเข้มแข็งมาก
4. มีสภาพชีวิตที่ต้องพึ่งพิงผู้อื่นและอยู่ปลายแถวของคนในกลุ่มเดียวกัน
5. มีลักษณะชีวิตได้พบแต่ความหมัดหวังสิ้นศรัทธา

วาทกรรมและการวิเคราะห์วาทกรรม (Discourse and Discourse Analysis)

การมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน

การวิเคราะห์วาทกรรมเป็นการศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน ในประเด็นการศึกษา ที่เป็นการเปิดประเด็นและมุมมองใหม่ของการมีส่วนร่วม ที่จะวิเคราะห์ตามแนวคิดของฟูโก (ไซรต์น์ เจริญสินโอฬาร. 2540 : 87-130 ; อ้างอิงจาก Foucault. 1962; 1984) ดังนี้

ความหมายของวาทกรรม

วาทกรรม (Discourse) หมายถึง ระบบ กระบวนการในการสร้าง/ผลิต (Constitute) เอกลักษณ์ (Identity) และความหมาย (Significance) ให้กับสรรพสิ่งต่าง ๆ ในสังคมที่ห่อหุ้มเราอยู่ ไม่ว่าจะเป็นความรู้ ความจริง อำนาจ หรือ ตัวตนของเราเอง โดยวาทกรรมจะทำหน้าที่ตรึงสิ่งที่สร้างขึ้น ให้ดำรงอยู่ และเป็นที่ยอมรับของสังคมในวงกว้าง (Valorize) และกลายเป็นวาทกรรมหลัก (Dominant discourse) หรือ Episteme ทั้งยังเป็นชุดของส่วนเสี้ยวที่ไม่มีความต่อเนื่องสัมพันธ์กัน แต่ต้องมาอยู่รวมกัน มิใช่ในฐานะที่เป็น

เอกภาพหรือความมั่นคง แต่ในฐานะที่เป็นชุดของวาทกรรม ที่มีความหมายแตกต่างกันและหลากหลาย ซึ่งต่างก็มียุทธศาสตร์เฉพาะตัวที่ไม่เหมือนกันในการมาอยู่ร่วมกัน โดยขณะเดียวกัน วาทกรรมก็ทำหน้าที่เก็บกด/ปิดกั้นมิให้เอกลักษณ์และความหมายของบางอย่างเกิดขึ้น (Subjugate) หรือไม่ก็ทำให้เอกลักษณ์และความหมายของสิ่งที่ดำรงอยู่แล้วในสังคมเลื่อนหายไปได้พร้อม ๆ กันด้วย (Displace)

ในการศึกษาวาทกรรมแบบวงศ์วิทยา (Genealogy) ฟูโก (Foucault) ให้ความสำคัญกับภาษามาก เพราะเห็นว่า วาทกรรม คือ ระบบที่ทำให้การพูด/การเขียนในสังคมหนึ่ง ๆ เป็นไปได้ เพราะวาทกรรมจะเป็นตัวกำหนดกฎเกณฑ์ เงื่อนไขและกลไกต่าง ๆ ในการพูด/การเขียน การวิเคราะห์ภาษาก็เท่ากับเป็นการวิเคราะห์การกระทำของคนไปพร้อม ๆ กันด้วย เพราะการพูด/การใช้ภาษา คือ รูปธรรมแบบหนึ่งของการกระทำ วาทกรรมจึงเป็นมากกว่า ภาษาหรือคำพูด เพราะมีภาคปฏิบัติการจริงของวาทกรรม (Discursive practices) ซึ่งรวมถึงจารีตปฏิบัติ ความคิด ความเชื่อคุณค่า และสถาบันต่าง ๆ ในสังคมที่เกี่ยวข้องกับเรื่องอื่น ๆ ด้วย ดังที่ฟูโกกล่าวไว้ชัดเจนว่า วาทกรรมสร้างขึ้นมาจากความแตกต่างระหว่างสิ่งที่พูดได้อย่างถูกต้องในช่วงเวลาหนึ่ง (ภายใต้กฎเกณฑ์และตรรกะชุดหนึ่ง) กับสิ่งที่พูดจริง สนามของวาทกรรมในขณะใดขณะหนึ่ง ก็คือ กฎเกณฑ์ที่ว่าด้วยความแตกต่างนี้ ดังนั้น วาทกรรมจึงสร้างสรรพสิ่งต่าง ๆ ขึ้นมาภายใต้กฎเกณฑ์ที่ชัดเจนชุดหนึ่ง กฎเกณฑ์นี้จะเป็นตัวกำหนดการดำรงอยู่ การเปลี่ยนแปลงหรือการเลื่อนหายของสรรพสิ่ง นั่นคือ ควบคู่ไปกับสรรพสิ่งที่สังคมสร้างขึ้น ยังมีการสร้าง และการเปลี่ยนแปลงสิ่งที่พูดถึงโดยวาทกรรมอีกด้วย จึงอาจสรุปได้ว่า สูดยอตของอำนาจของวาทกรรมอยู่ที่การสร้างเอกลักษณ์หรือตัวตนให้กับสรรพสิ่ง

ตัวอย่าง เช่น วาทกรรมว่าด้วยการพัฒนามีเป็นตัวกำหนดหรือสร้างความหมายของการพัฒนา สิ่งใดที่จะถือว่าเป็นการพัฒนาหรือด้อยพัฒนา ก็ขึ้นอยู่กับกฎเกณฑ์ชุดหนึ่งที่วาทกรรมว่าด้วยการพัฒนากำหนดขึ้นโดยกฎเกณฑ์เหล่านี้ ฟูโก เรียกว่า Archive แม้แต่สิ่งที่เรียกว่า ประเทศด้อยพัฒนา หรือ ประเทศโลกที่สาม ก็เป็นผลผลิตโดยตรงจากการสร้างขึ้นของวาทกรรม เช่นเดียวกับวาทกรรม (Discourse) ของการมีส่วนร่วมก็จะเรียกกันว่าการเข้ามามีส่วนร่วม ซึ่งเป็นการโยนน้ำหนักของการมีส่วนร่วมเข้ากับความเต็มอกเต็มใจของชาวบ้านที่จะร่วมทำโครงการต่าง ๆ ที่องค์กรพัฒนาของรัฐเป็นผู้ริเริ่ม และในกรณีของสมาคมต่าง ๆ คำนี้หมายถึงการปรับตัวให้เข้ากับขั้นตอนการทำงานแบบราชการ แนวคิดนี้จึงปราศจากหลักการของความริเริ่ม ของประชาชนที่มีความหลากหลาย และการกระทำที่เป็นธรรมชาติ

การวิเคราะห์วาทกรรม (Discourse Analysis)

สาระสำคัญของการวิเคราะห์วาทกรรม คือ การพยายามศึกษาและสืบค้นถึงกระบวนการขั้นตอน ลำดับเหตุการณ์และรายละเอียดปลีกย่อยต่าง ๆ ในการสร้างเอกลักษณ์และความหมายให้กับสรรพสิ่งที่ห่อหุ้มเราอยู่ในสังคม ในรูปของวาทกรรมและภาคปฏิบัติการของวาท

กรรมว่าด้วยเรื่องนั้น ๆ ว่าเป็นมาอย่างไรมีการต่อสู้ช่วงชิงการนำ (Hegemony) ในการกำหนดกฎเกณฑ์ว่าด้วยเรื่องนั้น ๆ อย่างไรบ้าง มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับบุคคล สถาบัน สถานที่ เหตุการณ์อะไรบ้างและมีผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการสร้าง รวมถึงการเก็บกด/ปิดกั้นว่าสิ่งเหล่านี้ของวาทกรรมมีอย่างไรหรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่าหัวใจของการวิเคราะห์วาทกรรมอยู่ที่การพิจารณาค้นหาว่าด้วยวิธีการหรือกระบวนการใด ที่สิ่งต่าง ๆ ในสังคมถูกทำให้กลายเป็นวัตถุเพื่อการศึกษา/เพื่อการพูดถึงของวาทกรรม ซึ่งก็หมายถึง การพิจารณาถึงภาคปฏิบัติ การจริงของวาทกรรม ในความหมายที่หมายถึง ชุดของความสัมพันธ์ที่มีความสลับซับซ้อนในสังคม (A complex group of relations) ที่เป็นตัวกำหนดการพูดถึงสิ่งนั้น ๆ โดยบรรดาปัจจัยเงื่อนไขต่าง ๆ ที่ก่อให้เกิดวาทกรรมขึ้นมา

นอกจากนี้ ภาคปฏิบัติการจริงของวาทกรรมยังทำให้ผู้พูดมีอำนาจ/ความชอบธรรมในการพูดถึงเรื่องนั้น ๆ ด้วย เช่น แพทย์มีอำนาจ/ความชอบธรรมในการพูดถึงความเจ็บป่วย สุขภาพอนามัยของคนไข้ หรือนักเศรษฐศาสตร์พูดถึงการพัฒนาเศรษฐกิจ เป็นต้น แต่ต้องพูดถึงตาม/ภายใต้กฎเกณฑ์ของวาทกรรมว่าด้วยเรื่องนั้น ๆ เป็นวาทกรรมทางการแพทย์หรือวาทกรรมทางเศรษฐศาสตร์ วาทกรรมจึงเป็นตัวกำหนดกฎเกณฑ์ว่าใครจะเป็นผู้พูด พูดอะไร พูดเมื่อใด และพูดอย่างไร

การวิเคราะห์วาทกรรม จึงเกี่ยวข้องกับตัววาทกรรมและภาคปฏิบัติการของวาทกรรม ไม่ใช่เศรษฐกิจ สังคม การเมือง หรือวัฒนธรรมที่นิยมวิเคราะห์ตามแนวทางการวิเคราะห์แบบอื่น ดังที่ฟูโก กล่าววาทกรรมมิใช่ทางผ่านหรือสิ่งที่แสดงออกของความปรารถนา แต่วาทกรรมคือ ตัวความปรารถนา ที่มีใช้เป็นผลลัพธ์อันเกิดจากการต่อสู้เพื่อเปลี่ยนแปลงระบบการครอบงำ แต่วาทกรรมโดยตัวของมันเอง คือ การต่อสู้และการครอบงำ คือตัวอำนาจที่ต้องเข้าไปจัดการยึดเอาไว้

กระบวนการหรือขั้นตอนในการวิเคราะห์วาทกรรม

ในการวิเคราะห์วาทกรรมอาจจะมีขั้นตอนการวิเคราะห์เป็น 2 ประเด็น คือ

1. การวิเคราะห์ว่าอะไรคือสิ่งที่กำลังศึกษาหรือพูดถึง หรือศึกษาว่าวาทกรรมของสิ่งที่จะศึกษาคืออะไร เช่น อะไรคือสิ่งที่เรียกว่า การมีส่วนร่วมของชุมชนกับโรงเรียน ซึ่งเป็นการตั้งคำถามที่มีใช้ต้องการคำตอบหรือนิยามกำหนดที่แน่นอนตายตัว ชัดเจน หรือวัดได้ในเชิงปริมาณอย่างที่เราเรียกว่า คำนิยามเชิงปฏิบัติการ (Operational definition) แต่เป็นการตั้งคำถามเพื่อต้องการตรวจสอบหรือสืบค้นว่าเอกลักษณ์และความหมายของสิ่งที่เรียกว่า/ถือว่า การมีส่วนร่วม นั้น ถูกสร้างขึ้นมามีได้อย่างไรและมีการเปลี่ยนแปลงอย่างไร ซึ่งฟูโกเรียกกระบวนการสืบค้นนี้ว่า Problematization หรือกระบวนการในการทำให้สรรพสิ่งกลายเป็นประเด็นปัญหาที่ต้องได้รับการศึกษา/พูดถึง เพื่อศึกษาถึงชุดของกฎเกณฑ์ ที่เป็นตัวกำหนด/สร้าง (Forms) ความหมาย ให้กับสิ่งที่เรียกว่า การมีส่วนร่วม ในรูปของวาทกรรมและภาคปฏิบัติของวาท

กรรมว่าด้วย การมีส่วนร่วม ซึ่งนอกจากจะทำให้เห็นถึงโยงใยของความสัมพันธ์เชิงอำนาจในสังคมและระหว่างสังคมที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมว่าใครมีอำนาจ/ขอบธรรมที่จะพูดถึงเรื่อง การมีส่วนร่วม และพูดอย่างไร ทำไมจึงเป็นเช่นนั้น ด้วยวิธีการใด ด้วยเหตุผลใด ซึ่งเป็นการ แสดงให้เห็นถึงความลื่นไหลเปลี่ยนแปลงของการมีส่วนร่วม

2. การวิเคราะห์ว่าสิ่งที่วิเคราะห์นั้นมีหน้าที่/บทบาทอย่างไรในสังคม ซึ่งเป็นภาคปฏิบัติการจริงของวาทกรรมเรื่องนั้น ซึ่งจะช่วยให้เห็นถึงโยงใย/หรือกฎเกณฑ์เครือข่ายของ สภาพสังคมที่วาทกรรมชุดนั้นดำรงอยู่ว่ามีรายละเอียดหรือกฎเกณฑ์อย่างไรที่เกี่ยวข้องกับ เรื่องนี้ โดยเน้นที่เทคนิควิทยาในการสร้างตัวตนให้กับมนุษย์ (Technologies of the self) ด้วยการรู้จักตนเอง (Know yourself/self-knowledge) ซึ่งฟูโกต์ต้องการย้ำว่าภาคปฏิบัติการของวาทกรรม นอกจากจะให้ความสำคัญกับกฎเกณฑ์แล้ว ต้องให้ความสำคัญกับภาคปฏิบัติการของวาทกรรมว่า ด้วยตัวตนของตนเองด้วย

ภารกิจหลักของนักวิเคราะห์วาทกรรม

เพื่อให้การวิเคราะห์วาทกรรมเป็นไปอย่างเหมาะสม ผู้วิเคราะห์วาทกรรม ควรปฏิบัติ ดังนี้

1. เป็นผู้ชี้ช่องทางหรือแสดงให้เห็นถึง กระบวนการในการสร้างหรือการสถาปนา ความเป็น เจ้า (Hegemony) ของวาทกรรมชุดหนึ่งจนกลายเป็น วาทกรรมหลัก (Hegemonic/Dominant discourse) ว่ามีรายละเอียด ขั้นตอน ความสลับซับซ้อนและความเป็น มาอย่างไร

2. เป็นผู้ชี้ชวนให้เห็นถึงความแยบยลของอำนาจ และการครอบงำที่แฝงเร้นเข้ามา ในรูปของ ความรู้ และ ความจริง ซึ่งเป็นการวิเคราะห์ที่แสดงให้เห็นถึงรายละเอียด ขั้นตอน ความสลับซับซ้อน และความเป็นมาของบรรดาเงื่อนไขต่าง ๆ ที่นำไปสู่การก่อตัว/การเกิดและ ภาคปฏิบัติการจริงของวาทกรรมชุดหนึ่ง รวมตลอดถึงผลกระทบหรือผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจากการ กระทำจากภาคปฏิบัติการจริงของวาทกรรมชุดนั้น ซึ่งเป็นการศึกษาในลักษณะที่ให้ความสนใจ กับวาทกรรมที่สร้างเอกลักษณ์ตัวตนของสิ่งนั้น มากกว่าเอกลักษณ์หรือตัวตนของสิ่งที่ศึกษา โดยตรง

ประโยชน์ของการนำเอาวิธีการวิเคราะห์วาทกรรมมาใช้ในการศึกษาการมี ส่วนร่วม

1. ช่วยให้เห็นว่าการมีส่วนร่วมเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับสิ่งใดบ้าง มีการเปลี่ยนแปลง และมีพัฒนาการอย่างไรสามารถดำรงอยู่และดำเนินการต่อไปอย่างไร มีการจัดระเบียบหรือ การสร้างเครือข่าย/โยงใยกับกลุ่มวาทกรรมอื่นในสังคมอย่างไร เป็นการสืบค้นเพื่อหาความสัมพันธ์ของระหว่างชุดของภาคปฏิบัติการของวาทกรรมต่าง ๆ ในสังคมว่าแต่ละภาคปฏิบัติ

การมีความสัมพันธ์กันอย่างไร หรือมีสนามของวาทกรรม (Discursive field) อย่างไร นั่นคือ การศึกษาถึงโลกแห่งความเป็นจริงด้วยว่า ในการมีส่วนร่วม จะสามารถมีปฏิกิริยาต่อต้าน ขัดขึ้น หรือส่งเสริมวาทกรรมได้อย่างไร

2. การวิเคราะห์วาทกรรมนำไปสู่สมมติฐานหลัก 2 ประการ คือ ประการแรก การวิเคราะห์วาทกรรมช่วยให้เห็นว่าเอกสารทางวิชาการ การกระทำ หรือ คำพูดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องกับวาทกรรมของการมีส่วนร่วมอย่างไร กล่าวถึงการมีส่วนร่วมอย่างไร (How) และประการที่สอง คือ การวิเคราะห์วาทกรรมเป็นการศึกษาถึงเรื่องราวของการต่อสู้ เพื่อช่วงชิงการนำในการสร้างและกำหนดกฎเกณฑ์ว่าอะไรคือ การมีส่วนร่วม และอะไรที่ไม่ใช่ การมีส่วนร่วม ในรูปของวาทกรรมการมีส่วนร่วมและการกระทำให้วาทกรรมการมีส่วนร่วมที่สร้างขึ้นมาเป็นที่ยอมรับในวงกว้างด้วยประเด็นปัญหาหรือเหตุการณ์ใด ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับ อำนาจ ความรู้และความจริง

3. การวิเคราะห์วาทกรรมช่วยให้ผู้วิเคราะห์สามารถตั้งข้อสงสัย ตั้งคำถาม และตรวจสอบสรรพสิ่งต่าง ๆ ในสังคมที่ห่อหุ้มอยู่ เพื่อให้สิ่งนั้นกลายสภาพเป็นประเด็นปัญหาที่จะ ถูกตั้งคำถามหรือตรวจสอบเพื่อค้นหาธรรมชาติและความจริง

4. การวิเคราะห์วาทกรรมเป็นการวิเคราะห์ที่มองที่ถูฏฐีกับโลกแห่งความเป็นจริง อุดมการณ์กับความจริง และสิ่งที่เป็นนามธรรมกับรูปธรรมไปพร้อมกัน เพราะวาทกรรมได้รวม สิ่งทั้งหมดนี้ไว้ด้วยกันในรูปของวาทกรรมและปฏิบัติการของวาทกรรมแล้ว

5. การวิเคราะห์วาทกรรมช่วยให้ทราบจุดยืน ความคิด ความเห็น ความเชื่อ ความรู้ ความหมาย ฯลฯ ที่คนในสังคมกำหนดเป็นวาทกรรมของแต่ละกลุ่มมากกว่าที่ตัวผู้วิเคราะห์ เป็นผู้กำหนดและช่วยให้เรามองความรู้ในฐานะที่เป็นทัศนะหนึ่งเท่านั้น ไม่มีความจริงสูงสุด หรือสัมบูรณ์

การพัฒนาประเทศ การจัดการศึกษาแบบรวมศูนย์และผลที่เกิดขึ้น

จากแนวคิดการพัฒนาประเทศที่เน้นคนเป็นศูนย์กลางในการพัฒนาตามที่กำหนด เป็นนโยบายไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540-พ.ศ. 2544) (2539 : ก-ง) ในความหมายของ"...การพัฒนาคอน ที่หมายถึง การพัฒนาคุณภาพและ สมรรถนะของคนให้มีความสามารถในการคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ที่จะเป็นการเพิ่มขีดความสามารถของชุมชนและชาติ..." นั้น นับว่าเป็นการเริ่มมิติใหม่ของการพัฒนาประเทศที่แตกต่าง ไปจากเดิม ที่การพัฒนาจะเน้นการพัฒนาเศรษฐกิจตามแนวทางการพัฒนาประเทศที่กำหนด ตามแนวทางการพัฒนาประเทศให้ทันสมัย และการเชื่อฟังคำแนะนำของผู้เชี่ยวชาญจากต่างประเทศ ซึ่งเป็นแนวทางการพัฒนาประเทศที่ส่งผลต่อการจัดการศึกษาของประเทศไทยดังที่ อุทัย ดุลยเกษมและอรศรี งามวิทยาพงศ์ (2540ก : 19-20) ได้ศึกษาและสรุปได้ว่าการพัฒนาประเทศเป็นแบบรวมศูนย์อำนาจมีผลกระทบต่อบรรบบการเรียนรู้ในชุมชน เนื่องจาก

รัฐมีเป้าหมายในการพัฒนาประเทศตามแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมให้ทันสมัย ซึ่งนอกจากจะสืบเนื่องมาจากการที่รัฐเห็นว่า การจัดการศึกษาแบบรวมศูนย์จะทำให้รัฐสามารถจัดการศึกษาให้ตอบสนองต่อการพัฒนาประเทศแล้ว ยังจะเป็นการสร้างความมั่นคงของรัฐ ให้พ้นจากการคุกคามของลัทธิคอมมิวนิสต์ในช่วงนั้น แนวคิดของรัฐที่ปรากฏในการจัดการศึกษา คือ การเห็นว่าการศึกษาคือเครื่องมือของรัฐ ในการที่สามารถจัดให้เป็นไปตามความต้องการของรัฐ และการจัดการศึกษาแบบรวมศูนย์ก็จะทำให้สามารถจัดการศึกษาได้ตามแนวทางที่รัฐต้องการ และรัฐสามารถควบคุมการจัดการศึกษาได้ทั้งระบบทั่วประเทศ นอกจากนี้ รัฐยังถือว่าการศึกษาคือเครื่องมือของรัฐในการพัฒนาเศรษฐกิจแบบทุนนิยมของประเทศ ในฐานะที่เป็นส่วนที่จะผลิตบุคลากรให้แก่ระบบเศรษฐกิจ แนวคิดในการจัดการศึกษาจึงคำนึงถึงกำไร จุดคุ้มทุน ผลตอบแทนทั้งระยะสั้นและระยะยาว รวมทั้งประสิทธิภาพในการจัดการศึกษา ตามวิธีคิดที่เห็นว่าการจัดการศึกษา คือ การลงทุน ดังตัวอย่างแนวคิดในการจัดการศึกษาของนักเศรษฐศาสตร์ (สุภชัย พาณิชภักดิ์, 2521 : 11) ดังนี้

แนวโน้มของผลตอบแทนในชั้น(ประถมศึกษา)นี้ลดลงเร็วมาก และเร็วที่สุดในบรรดาการศึกษาชั้นต่าง ๆ คุณสมบัติทางการศึกษาสำหรับการเข้าทำงานจึงมักจะสูงด้วย และจะยิ่งสูงมากขึ้นในอนาคต ทำให้ตลาดแรงงานของผู้ที่จบแค่ชั้นประถมศึกษาค่อนข้างแคบ และยิ่งเมื่อประเทศชาติเข้าใกล้ภาวะของการได้รับประถมศึกษาถ้วนทั่วทุกคนเท่าไร อัตราผลตอบแทนของการศึกษาระดับชั้นนี้ก็จะยิ่งลดลงมากเท่านั้น และอาจจะเป็นศูนย์... จากอัตราผลตอบแทนนี้ เราไม่อาจสรุปได้ว่าการลงทุนในการศึกษาระดับชั้นนี้ต่อไปในอนาคตจะเป็นสิ่งที่ไม่ควรทำ เนื่องจากเราต้องยอมรับว่าการให้การศึกษาชั้นประถมศึกษาโดยทั่วถ้วน ยังเป็นสิ่งที่ควรทำอย่างยิ่ง ด้วยเหตุผลทางสังคม และอื่น ๆ ที่ไม่ใช่เหตุผลทาง เศรษฐศาสตร์

จากผลของการจัดการศึกษาแบบรวมศูนย์ ซึ่งเป็นการจัดการศึกษาที่เป็นไปตามแนวคิดและแนวทางที่กำหนดไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศที่ผ่านมา ทำให้เกิดผลกระทบที่สำคัญในชุมชน คือ เกิดการเปลี่ยนฐานการเรียนรู้ในชุมชน เพราะตามค่านิยมของการพัฒนาที่เน้นการพัฒนาด้านเศรษฐกิจตามแนวคิดของการพัฒนาประเทศให้ทันสมัย การจัดการศึกษาในชุมชนไม่สามารถตอบสนองต่อความต้องการของรัฐ ที่ต้องการให้ประชาชนมีความรู้ในสิ่งที่รัฐต้องการให้รู้ จึงทำให้โรงเรียนกลายมาเป็นฐานการเรียนรู้ใหม่ในชุมชน และครูก็กลายมาเป็นศูนย์กลางของความรู้ที่รัฐต้องการให้ถ่ายทอดไปยังชุมชน การเปลี่ยนแปลงฐานการเรียนรู้ในชุมชนจึงมีผลกระทบต่อความสัมพันธ์ของคนภายในครอบครัวและชุมชน รวมทั้งมีผลกระทบต่อระบบการเรียนรู้และค่านิยมแบบเดิมของชุมชน ทำให้บทบาทของวัดในฐานะที่เป็นแหล่งของภูมิปัญญาในชุมชน ต้องลดบทบาทลง สถาบันทางสังคม เช่น วัด ครอบครัว ชุมชนที่เคยมีบทบาทสำคัญในการถ่ายทอดค่านิยม วิถีชีวิต การเรียนรู้ระหว่างคนต่างรุ่นและกระบวนการเรียนรู้ในชุมชน กลายมาเป็นสถาบันที่ไม่ได้ทำหน้าที่ด้านการศึกษาอีกต่อไป นอกจากวัดที่ยังให้การขัดเกลาทางสังคมด้านศาสนา แต่ไม่สามารถเข้าไปมีส่วนร่วมใน

การจัดการศึกษาของชุมชนได้อีก เพราะระบบการศึกษาแบบใหม่ที่เป็นสิ่งนำเข้ามาจากภายนอกชุมชนนั้น ได้มีบุคลากรและสถาบันที่จัดการศึกษาแบบใหม่คือโรงเรียนเข้ามาแทนที่องค์ความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เคยพัฒนาสะสมและสืบทอดกันมาอย่างต่อเนื่องหลายชั่วอายุคนจึงถูกทอดทิ้งจนกลายเป็นสิ่งที่ล้าสมัย และดูเหมือนไม่มีคุณค่าต่อชุมชนไปในที่สุด การเปลี่ยนแปลงฐานความรู้ในชุมชนโดยการจัดตั้งเป็นระบบโรงเรียนดังกล่าว นอกจากจะมีผลกระทบต่อการศึกษาที่วัดเคยเป็นแหล่งการเรียนรู้ในชุมชนดั้งเดิมแล้ว ยังมีผลกระทบอย่างสำคัญต่อชุมชนและสังคม คือ การที่เด็กต้องออกจากบ้านมาเข้าโรงเรียน เป็นการดึงเด็กให้ออกมาจากการเรียนรู้ในแวดวงของบุคคลในครอบครัวและในชุมชน ทำให้พ่อแม่และชุมชนไม่สามารถมีส่วนร่วมในการให้การศึกษาแก่บุตรหลานได้เช่นเดียวกับวัด ซึ่งนอกจากจะเป็นการแยกเด็กออกมาจากการเรียนรู้ในครอบครัวแล้ว ทั้งยังทำให้เกิดช่องว่างทางความรู้ ความคิด และทัศนคติระหว่างคนต่างรุ่น ทำให้เกิดความไม่เข้าใจกันระหว่างคนในครอบครัวมากขึ้น ขณะเดียวกันกลุ่มเพื่อนและสื่ออื่น ๆ ก็มีอิทธิพลต่อเด็กมากกว่าพ่อแม่ ทำให้เกิดปัญหาวัยรุ่นในชุมชนขึ้นในที่สุด

นอกจากนี้ เนื้อหาการเรียนรู้ที่รัฐจัดให้แก่เด็กยังถูกจำกัดให้แคบลง จากเป้าหมายของการจัดการศึกษา ที่หมายถึง กระบวนการเรียนรู้เพื่อการดำรงชีวิตทุกด้าน กลายมาเป็นการเรียนรู้ตามเป้าหมายที่รัฐต้องการ คือ ค่านิยมและวัฒนธรรมแบบใหม่ที่แตกต่างไปจากค่านิยมและวัฒนธรรมเดิมของชุมชน และจุดเน้นของรัฐในการจัดการศึกษาคือการตอบสนองต่อการพัฒนาเศรษฐกิจ ทำให้เด็กที่จบการศึกษาภาคบังคับไม่สามารถดำรงชีวิตและประกอบอาชีพในชุมชนได้ เพราะแหล่งงานจะเป็นแหล่งอุตสาหกรรม การค้า การบริการและงานในเมืองมากกว่าในชุมชน ในขณะเดียวกัน การศึกษาที่จะสามารถเข้าสู่ตลาดแรงงานได้ก็ต้องเรียนต่อในระดับที่สูงกว่าการศึกษาภาคบังคับ ทำให้เด็กต้องออกจากชุมชนมาเรียนต่อในเมืองใหญ่ และเด็กในชนบทส่วนใหญ่ก็ไม่มีโอกาสที่จะได้เข้าเรียน จึงต้องกลายมาเป็นแรงงานไร้ฝีมือที่ได้รับค่าจ้างต่ำในโรงงานและแหล่งงานในเมือง ซึ่งแรงงานเหล่านี้ต้องอพยพจากชุมชนดั้งเดิมทั้งครอบครัวและถิ่นฐานที่เคยชิน มาใช้ชีวิตด้วยคุณภาพในเมือง ด้วยความอดทนและด้วยการกลายเป็นพลเมืองระดับล่างของสังคม เนื้อหาการเรียนรู้โดยนัยนี้ นอกจากจะไม่สอดคล้องกับชีวิตของผู้เรียนและชุมชนแล้ว โอกาสที่จะนำสิ่งที่เรียนรู้จากโรงเรียนมาใช้ในชุมชนก็ยิ่งเป็นไปได้ เพราะเป็นการเรียนรู้ในสิ่งที่แตกต่างไปจากสภาพแวดล้อมในชุมชน เด็กที่เรียนจบการศึกษาภาคบังคับหรือการศึกษาขั้นพื้นฐานในชุมชนแล้วก็ต้องออกไปหางานทำนอกชุมชน หรือแม้จะมีโอกาสได้เรียนต่อในระดับที่สูงกว่าการศึกษาภาคบังคับ แต่เนื้อหาที่เรียนก็ยิ่งทำให้ผู้เรียนห่างไกลชุมชนออกไปมากขึ้น เพราะเน้นการจัดการศึกษาเพื่อความทันสมัยมากกว่าการตอบสนองต่อความต้องการของผู้เรียน การจัดการศึกษาโดยรัฐจึงมีส่วนทำให้รากฐานของความรู้ในชุมชนถูกทำลาย ภูมิปัญญาท้องถิ่นถูกละเลยและไม่ได้รับการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง

ในด้านกระบวนการเรียนรู้ การศึกษาที่รวมศูนย์อยู่ที่โรงเรียนซึ่งเน้นกระบวนการเรียนรู้แบบทางเดียว มีครูเป็นศูนย์กลางและมีระเบียบวินัยตามวัฒนธรรมอำนาจนิยมและระบบอาวุโสในสังคมไทย รวมทั้งการที่ระบบโรงเรียนได้บีบบังคับกระบวนการเรียนรู้โดยการวัดผลที่จำกัดแคบและหยาบ มีผลกระทบที่ทำให้ลายกระบวนการเรียนรู้ที่เคยมีอยู่อย่างหลากหลายของชุมชนจนไม่สามารถพัฒนาศักยภาพของผู้เรียนได้เท่าที่ควร ประกอบกับการจัดการศึกษาที่มีเนื้อหาไม่สอดคล้องกับชุมชนนี้ มีผลกระทบต่อสภาพเศรษฐกิจและสังคมในชุมชนหลายด้าน ดังนั้น เพื่อให้การจัดการศึกษาสอดคล้องกับแนวทางการพัฒนาประเทศที่เน้นคนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา ดังที่กำหนดเป็นนโยบายในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540 - 2544) กระบวนการจัดการศึกษาจึงจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนบทบาท และยินยอมให้ผู้ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาและชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของชุมชนมากขึ้น

ระบบการศึกษา บริบททางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง วัฒนธรรมกับการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษา

ระบบการศึกษาหรือกระบวนการเรียนรู้ เป็นสิ่งที่ไม่สามารถแยกออกจากโครงสร้างทางสังคมได้ ดังเช่น รัสเซลล์ (Russell . 2533) กล่าวไว้ในหนังสือ *Education and the Social Order* ว่าการศึกษามีความเชื่อมสัมพันธ์กับสังคม (ภายใต้โครงสร้างและระเบียบสังคม) ทั้งในประเด็นการสร้างคนที่มีสติปัญญา รู้จักคิดใช้วิจารณญาณ สร้างความเป็นพลเมืองดี สร้างลัทธิชาตินิยม การศึกษากับเพศ เป็นต้น ซึ่งก็สอดคล้องกับแนวคิดของเสนห์ จามริก (2533 : (2) ; 2541 : 108-115) ที่เห็นว่า "...เป็นความจริงที่ไม่อาจปฏิเสธได้ว่า การศึกษาเป็นส่วนหนึ่งของระบบสังคมหนึ่ง ๆ... และแต่ละระบบสังคมก็ยังประกอบด้วยโครงสร้างอำนาจ ค่านิยม ซึ่งเป็นตัวกำหนดโครงสร้าง แนวทาง และแบบแผนการจัดการศึกษา ตลอดจนหลักสูตรและระบบวิธีการเรียนการสอน ..." และเห็นว่า การจัดการศึกษาในช่วงไม่กี่ปีมานี้ ได้รับผลกระทบมาจากเทคโนโลยี และสารสนเทศของโลกไร้พรมแดน ซึ่งเป็นผลมาจากการเผยแพร่แนวคิดวิทยาศาสตร์เมื่อสี่ร้อยปีที่ผ่านมา ทำให้ความคิดและวัฒนธรรมตะวันตกเข้ามาเป็นตัวกำหนดวิถีชีวิต ความเป็นไปในทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคม วัฒนธรรมและการศึกษาของไทย จนทำให้เกิดการมองข้ามวัฒนธรรมพื้นฐานและศักยภาพในการสร้างสรรค์ของตนเอง ซึ่งบัดนี้ถึงเวลาที่จะต้องตรวจสอบ เพื่อแสวงหาทางเลือกอย่างจริงจัง เพื่อเสริมสร้างองค์ความรู้ใหม่ที่สร้างสรรค์ต่อชีวิตในยุคต่อไป

ในระบบการศึกษา ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของสถาบันสังคมที่มีหน้าที่หลักในการถ่ายทอด เผยแพร่ความรู้และแสวงหา รวมทั้งพัฒนาความรู้ใหม่ จึงต้องเป็นไปโดยสัมพันธ์เกี่ยวโยงไปถึงเรื่องราวทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคม วัฒนธรรม เพราะแม้ระบบการศึกษาของโลกและของไทยจะเป็นผลิตผลทางวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ แต่ในแวดวงของการศึกษาไทย ก็มีอุดมการณ์

ปรัชญา และแนวนโยบายส่งเสริมพัฒนามนุษย์และสังคม เพื่อให้คนคิดเป็น ทำเป็น แก้ปัญหาเป็น และขยายไปถึงโอกาสในการศึกษา การเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อพัฒนาตน และการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการศึกษาชุมชน ซึ่งเป็นไปตามนโยบายการพัฒนาประเทศที่เน้นการพัฒนาคนมากขึ้น แต่ก็มีคำถามอยู่ว่าภูมิปัญญาของท้องถิ่นกับการศึกษาของชุมชน จะมีบทบาทในการเสริมสร้างองค์ความรู้ใหม่ที่สืบทอดองค์ความรู้เก่าของชุมชนที่เคยถูกละเลยไปได้หรือไม่ เพราะการเปลี่ยนแปลงการจัดการศึกษาในกรณีของประเทศไทย จะขึ้นอยู่กับบริบททางสังคม เศรษฐกิจ การเมืองและวัฒนธรรมด้วยเช่นกัน

ในทางการเมือง เนื่องจากการปกครองของประเทศไทยมีลักษณะของการปกครองแบบรวมศูนย์ การที่ระบบการศึกษาจะกระจายอำนาจในการจัดการศึกษาจากส่วนกลางไปสู่ท้องถิ่น ยังเป็นสิ่งที่ทำได้ยาก เพราะเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับอำนาจในการจัดการและการบังคับบัญชา และในอดีตที่ผ่านมากระบวนการจัดการศึกษาของไทย ก็ไม่เคยมีอิสระที่จะจัดการศึกษาได้ด้วยตนเอง แต่ขึ้นอยู่กับบริบททางสังคมค่อนข้างมาก โดยเฉพาะบริบททางการเมือง เช่น ถ้ารัฐต้องการพัฒนาพลเมืองของประเทศให้เป็นคนดี การศึกษาก็จะมีบทบาทในการเตรียมคนเข้าสู่ระบบการปกครองที่พึงปรารถนา โดยการกำหนดนโยบายการจัดการศึกษา หลักสูตร แบบเรียนและการจัดการเรียนการสอนให้เอื้อต่อการอบรมจิตใจและทัศนคติของเยาวชน ให้เป็นสมาชิกที่ดีของระบบการปกครอง เป็นต้น

ส่วนในด้านเศรษฐกิจ ก็เกี่ยวข้องกับการศึกษามาก ดังที่เคยกล่าวมาแล้ว เช่น ถ้าแนวทางการพัฒนาประเทศเน้นที่ความจำเริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ระบบการศึกษาก็จะทำหน้าที่ผลิตกำลังคนเพื่อให้สามารถเข้าสู่ตลาดแรงงานได้ โดยไม่ต้องคำนึงถึงว่าจริง ๆ แล้วผู้เรียนทุกคนต้องการเข้าสู่การทำงานภาคอุตสาหกรรมหรือไม่ และในด้านสังคมและวัฒนธรรม ก็มีส่วนกำหนดการจัดการศึกษาได้เช่นกัน เช่น ในสมัยหนึ่งเมื่อรัฐมีความต้องการที่จะจัดการศึกษาสำหรับชนชั้นนำของประเทศ การจัดการศึกษาก็จะคัดเลือกผู้เข้ารับการศึกษาจากบุตรหลานข้าราชการขุนนาง และคัดเลือกบุคคลทั่วไปที่มีความสามารถจริง ๆ เข้าเรียนเพื่อเลื่อนชนชั้นทางสังคม ระบบการศึกษาที่ควรจะทำหน้าที่พัฒนาศักยภาพของคน ก็กลับมาทำหน้าที่เป็นกลไกเลือกสรรทางสังคมไปโดยปริยาย ทางด้านวัฒนธรรม แม้ว่าจะมีบทบาทต่อการจัดการศึกษาไม่ชัดเจน แต่ก็ถือว่าโรงเรียนเป็นแหล่งถ่ายทอดวัฒนธรรมดั้งเดิม และรัฐอาศัยโรงเรียนเป็นแหล่งเผยแพร่วัฒนธรรมตัวหนังสือ เช่น ภาษา วรรณคดี

บทบาทของบริบททางสังคม เศรษฐกิจ การเมืองและวัฒนธรรมจะมีอิทธิพลต่อการศึกษาสูงยิ่งขึ้น ถ้าเป็นการกำหนดนโยบายมาจากส่วนกลาง ซึ่งทำให้การมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาเกิดขึ้นได้ไม่มากเท่าที่ควร แต่อย่างไรก็ตาม ชุมชนและโรงเรียนจะสามารถมีบทบาทในการจัดการศึกษาของชุมชนได้ ถ้าชุมชนและโรงเรียนมีความเข้าใจตรงกันเกี่ยวกับกรอบความคิดในการจัดการศึกษาในชุมชน ซึ่งจะถือเป็นจุดเริ่มต้นของการมีส่วนร่วมกันในการจัดการศึกษา เพราะถ้าชุมชนและโรงเรียนเห็นว่าบริบททางสังคม

เศรษฐกิจ การเมืองและวัฒนธรรมในชุมชนเอื้อให้ชุมชนและโรงเรียนว่าควรจัดการศึกษาแบบใด จึงจะตอบสนองต่อความต้องการของชุมชนได้ เช่น ความเป็นสากลบนพื้นฐานของภูมิปัญญาท้องถิ่น การพึ่งตนเองของชุมชน หรือการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาอาชีพ ฯลฯ ชุมชนและโรงเรียนก็สามารถรวมพลังกันเพื่อดำเนินการร่วมกันในการจัดการศึกษาของชุมชน ซึ่งจะทำให้การพัฒนาประเทศเกิดขึ้น ในพื้นที่ที่มีความหลากหลายและแตกต่างกันตามบริบทของชุมชน อย่างแพร่หลายและพร้อมกันได้ในที่สุด

ระบบการศึกษากับบทบาทในการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน

ในระบบการจัดการศึกษาแบบดั้งเดิม ที่การศึกษาทำหน้าที่สร้างความเข้มแข็งให้ชุมชนนั้น อุทัย ดุลยเกษมและอรศรี งามวิทย์พงศ์ (2540ก : 25-31) ได้ศึกษาและสรุปได้ว่าการศึกษาในชุมชนเกิดขึ้นในลักษณะและกระบวนการที่เป็นกระบวนการเรียนรู้เพื่อชีวิตของชุมชน โดยพัฒนาบุคคลให้มีความรู้ ความสามารถพื้นฐานในการดำรงชีวิตและเลี้ยงชีพ รู้จักใช้และคิดค้นเทคโนโลยี ฝึกให้มีทักษะในการจัดการ ในการแก้ปัญหาสภาพแวดล้อมและทรัพยากรของชุมชน รวมทั้งพัฒนาสติปัญญาของบุคคลในด้านการคิด การจำ จินตนาการ และการพัฒนาด้านจิตวิญญาณ ให้มีสำนึกทางจริยธรรม เข้าใจคุณค่าของชีวิต ธรรมชาติและสติปัญญา ซึ่งความรู้ ความสามารถและคุณธรรมของปัจเจกบุคคล ที่ได้รับการพัฒนาอย่างถูกต้องและสอดคล้องกับชุมชนนี้ จะมีผลที่ส่งกลับมาพัฒนาชีวิต สภาพแวดล้อม และทรัพยากรของชุมชน ทำให้ชุมชนมีสมาชิกที่มีคุณภาพ ประกอบกับโครงสร้างทางสังคมแบบแนวราบของชุมชนและความสัมพันธ์เชิงสังคม รวมทั้งกิจกรรมต่าง ๆ ในชุมชน ทำให้คนในชุมชนมีโอกาสแลกเปลี่ยนการเรียนรู้กันอย่างกว้างขวาง เป็นการเพิ่มพูนความรู้ ความสามารถ ทักษะที่จะก่อให้เกิดการสั่งสมและพัฒนาเป็นองค์ความรู้หรือภูมิปัญญาของชุมชน นอกจากนี้กระบวนการเรียนรู้เพื่อชีวิตหรือการศึกษาแบบนี้ยังมีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาของบุคคลและชุมชนในทุกด้าน เพราะมีลักษณะบูรณาการหรือเป็นองค์รวมทำหน้าที่เชื่อมบุคคล ชุมชนให้สอดคล้องกับธรรมชาติ และเชื่อมโยงกิจกรรมในชุมชนให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ทั้งกิจกรรมทางเศรษฐกิจ เทคโนโลยี นิเวศวิทยา พิธีกรรม ประเพณี ค่านิยม ทำให้ชุมชนเกิดความเป็นปึกแผ่น ทั้งยังเป็นการถ่ายทอดวัฒนธรรมหรือการขัดเกลาทางสังคม (Transmission of culture / Socialization function) ของชุมชน เพื่อสร้างสมาชิกใหม่ในชุมชน ให้มีความสามารถ สติปัญญา ในการดำรงชีวิตและประกอบอาชีพให้สอดคล้องกับค่านิยมและเงื่อนไขของสภาพแวดล้อมและทรัพยากรของชุมชน เพื่อสืบทอดภูมิปัญญาของชุมชนให้ต่อเนื่อง ทั้งการศึกษา ยังทำหน้าที่จัดสรรตำแหน่งและหน้าที่ให้แก่สมาชิกในชุมชน โดยอาศัยความรู้ของบุคคลเป็นเกณฑ์ในการวินิจฉัย ซึ่งระบบการศึกษาแบบดั้งเดิม ชุมชนจะเป็นผู้ตัดสินให้ความชอบธรรม และกำหนดนิยามของผู้มีการศึกษา ตามสภาพความต้องการและความจำเป็นของชุมชน

ในด้านโรงเรียนกับการศึกษาในชุมชน ระบบการศึกษาแบบดั้งเดิม ครอบครั้ว วัด และชุมชน จะเป็นแหล่งความรู้ที่หลากหลายในชุมชน แตกต่างไปจากปัจจุบันนี้ที่โรงเรียนเป็น แหล่งความรู้เพียงแหล่งเดียวที่รัฐให้ความสำคัญและมอบหน้าที่ให้จัดการศึกษา โดยการ สนับสนุน ส่งเสริมและให้สิทธิในฐานะที่เป็นหน่วยงานของทางราชการ ที่มีหน้าที่และความชอบ ธรรมในการจัดการศึกษา ซึ่งทำให้เกิดผลต่อความเข้มแข็งของชุมชนหลายประการ เช่น ถ้าโรง เรียนไม่สามารถพัฒนาความสามารถและสติปัญญาของนักเรียนให้สอดคล้องกับวิถีชีวิต อาชีพ วัฒนธรรม สภาพแวดล้อมและทรัพยากรในชุมชน ก็ทำให้นักเรียนขาดความสามารถและทักษะ ที่จะดำรงชีวิตอยู่ในชุมชนได้ ทั้งความสัมพันธ์ระหว่างครูและนักเรียนในระบบโรงเรียนที่มี ลักษณะเป็นความสัมพันธ์แบบแนวดิ่งก็ทำให้ความคิด จินตนาการ และจริยธรรมของผู้เรียน ถดถอยลง ความสามารถและทักษะที่ผู้เรียนได้รับ ซึ่งไม่สอดคล้องกับความรู้เดิมในชุมชนก็ทำ ให้พัฒนาการทางสติปัญญาและความสามารถของชุมชนลดลง ภูมิปัญญาของชุมชนที่สั่งสม และพัฒนามาอย่างต่อเนื่อง ก็ถูกทอดทิ้งให้ชะงักงันไปด้วย นอกจากนี้ระบบการจัดการศึกษา ที่จัดขึ้นในโรงเรียนโดยการจำกัดเนื้อหาสาระของการเรียนรู้ให้เป็นไปตามที่รัฐกำหนด ทำให้ บทบาทของการศึกษาที่เคยทำหน้าที่บูรณาการการเรียนรู้ให้ครอบคลุมครบทุกด้าน กลายมา เป็นการศึกษแบบแยกส่วน ที่มุ่งพัฒนาความสามารถและทักษะด้านอาชีพเฉพาะอย่าง ทำให้ ระบบการศึกษาในโรงเรียนมีบทบาทจำกัด และไม่ช่วยในการพัฒนาชุมชนอย่างกว้างขวางเช่นเคย และในประเด็นที่ความรู้ที่โรงเรียนถ่ายทอดเป็นสิ่งที่รัฐกำหนด ทำให้บทบาทของโรงเรียนทำ หน้าที่เป็นเพียงเครื่องมือขัดเกลาทางสังคมที่ตอบสนองต่อการเรียนรู้ ทักษะคิดและวิถีชีวิตนอก ชุมชน การนิยามความหมายของผู้ที่มีการศึกษากับผู้ที่ไม่มีการศึกษาที่วินิจฉัยตามเกณฑ์หรือ ระเบียบที่กำหนดมาจากกระทรวงศึกษาธิการ มากกว่าการตอบสนองต่อความต้องการการ เรียนรู้ที่จะเป็นประโยชน์ในการดำรงชีวิตและความเป็นอยู่ในชุมชน

การจัดการศึกษาในระบบของโรงเรียนที่กล่าวมา มีผลกระทบต่อความเข้มแข็งของ ชุมชนเป็นอย่างมาก เพราะการจัดการศึกษาในลักษณะนี้ได้ทำลายแหล่งการเรียนรู้ในชุมชน ให้ลดน้อยลง ซึ่งโรงเรียนในฐานะที่เป็นแหล่งความรู้ของรัฐในชุมชน ควรจะปรับตัวให้สามารถ เข้ามาแทนที่แหล่งความรู้เดิมในชุมชน เพื่อให้โรงเรียนสามารถสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชนได้ โดยการปรับแนวทางในการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียนให้มีความยืดหยุ่น โดยไม่ยึดมั่นว่า โรงเรียนมีสิทธิอันชอบธรรมเพียงแหล่งเดียวที่จะจัดการศึกษาในชุมชน โรงเรียนควรที่จะปรับ ทศนะใหม่ โดยการยอมรับว่าภายในชุมชนที่โรงเรียนตั้งอยู่ ยังมีแหล่งความรู้อื่นที่มีคุณค่าและ มีประโยชน์ต่อชุมชน รวมทั้งเป็นแหล่งสร้างความรู้ สั่งสมความรู้ และถ่ายทอดความรู้ อันมีคุณค่าได้ไม่แพ้ระบบโรงเรียน เพราะการที่โรงเรียนยอมรับว่า ในชุมชนมีแหล่งความรู้อื่น ๆ ด้วย จะเป็นเงื่อนไขเบื้องต้นที่ทำให้โรงเรียนสามารถสร้างความสัมพันธ์เชิงแนวราบกับชุมชนได้ สามารถแลกเปลี่ยนและสัมพันธ์กัน ทำให้เกิดความร่วมมือส่งเสริมซึ่งกันและกัน ซึ่งจะทำให้ชุม

ชนและโรงเรียนสามารถทำหน้าที่จัดการศึกษาร่วมกันได้ในระยะยาว และทำให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็งในที่สุด

แต่อย่างไรก็ตาม การที่โรงเรียนจะสามารถปรับบทบาทของตนเองให้สอดคล้องกับชุมชนได้นั้น มีเงื่อนไขสำคัญที่โรงเรียนและชุมชน รวมทั้งหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ต้องปรับเปลี่ยนและปรับกระบวนการทัศนในการทำงานร่วมกัน คือ ทั้งชุมชนและโรงเรียนต้องมีวิสัยทัศน์ในการจัดการศึกษาตรงกัน มีการมีส่วนร่วมของชุมชนและภาคีอื่น ๆ ทั้งภายในและภายนอกชุมชน มีโครงสร้างความสัมพันธ์ของการจัดการศึกษาเป็นแบบแนวราบ โดยผู้บริหารโรงเรียนต้องเปิดโอกาสให้ชุมชนและครูมีส่วนในการคิดริเริ่มการวางแผน และการบริหารการศึกษาได้มากขึ้น เพื่อสร้างการมีส่วนร่วมด้วยความสมัครใจและเข้าใจ รวมทั้งจัดโครงสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับภาคีอื่นในชุมชน เช่น ครอบครัว ชุมชน วัด องค์การบริหารส่วนตำบล ฯลฯ ให้เป็นความสัมพันธ์แบบแนวราบที่มีลักษณะของความเสมอภาคและเอื้อให้ภาคีอื่น ๆ ในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมอย่างมีบทบาทมากขึ้น พร้อมทั้งกระจายแหล่งความรู้ในชุมชนให้มีหลากหลายขึ้น ซึ่งจะเป็นการทำให้การจัดการศึกษากลายเป็นภารกิจร่วมกันของทุกคนในชุมชน ทั้งในด้านการถ่ายทอดความรู้ เวลา และทรัพยากรที่ใช้ การทำให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมกับโรงเรียนในการจัดการศึกษาจะทำให้ชุมชนและโรงเรียนมีส่วนร่วมในการกำจัดอุปสรรคในการจัดการศึกษาของโรงเรียนให้ลดน้อยลง และโรงเรียนก็จะเห็นความสำคัญของชุมชนและร่วมมือกับชุมชนมากขึ้น ในขณะเดียวกัน รัฐก็ต้องกำหนดนโยบายการจัดการศึกษาให้เอื้อต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษามากขึ้น เช่น การขยายเป้าหมายของการจัดการศึกษาของรัฐ โดยให้ผู้เรียนและชุมชนมีส่วนร่วมในการกำหนดเป้าหมายมากขึ้น กระจายการสนับสนุนการจัดการศึกษาในโรงเรียนไปสู่แหล่งความรู้ที่หลากหลายในชุมชน ปรับปรุงการบริหารและการจัดการ การบริหารในโรงเรียนให้เป็นแบบแนวราบ ที่จะเอื้อต่อการทำงานร่วมกับชุมชนได้มากขึ้น ให้ความสำคัญกับการพัฒนาระบบโรงเรียน ให้เน้นการจัดการศึกษาเพื่อผู้เรียนและชุมชน พร้อมทั้งพัฒนาครูให้มีเครื่องมือที่จะทำงานกับชุมชนได้และปรับปรุงหลักสูตร กระบวนการเรียนการสอนให้สอดคล้องกับการพัฒนาวิถีชีวิตของบุคคลและชุมชน รวมทั้งชุมชนต้องมีเงื่อนไขพื้นฐานเพื่อการพัฒนาอยู่บ้าง เช่น มีทรัพยากรธรรมชาติ คนในชุมชนมีผลผลิตและรายได้ มีกลุ่มผู้นำตามธรรมชาติ มีความสัมพันธ์เชิงสังคม ภูมิปัญญาท้องถิ่นและอื่น ๆ ที่มีศักยภาพเพียงพอที่จะฟื้นฟูชุมชนได้ สิ่งเหล่านี้จะช่วยให้เกิดกิจกรรมของการพัฒนาความเข้มแข็งของชุมชนได้ง่ายขึ้น

การมีส่วนร่วมของชุมชนกับการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน : กรณีของประเทศไทย

จากแนวคิดเรื่องการพัฒนาประเทศและการพัฒนาโดยการมีส่วนร่วมที่ได้กล่าวมานี้ว่า แนวคิดในการพัฒนาประเทศเป็นกรอบใหญ่ที่ชี้แนะและกำหนดความหมายและแนวทางการพัฒนาโดยการมีส่วนร่วม โดยจากความล้มเหลวของการพัฒนาประเทศที่เน้นการสร้าง

ความทันสมัย การพัฒนาอุตสาหกรรมและการเน้นความจำเริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ที่แม้จะเป็นการจำเริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่ควบคู่ไปกับความเสมอภาค แต่ผลของการพัฒนายังไม่สามารถทำให้คนยากจนและประชาชนในชนบทที่เป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศได้รับผลของการพัฒนาจนมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นได้ ทำให้ต้องหันมาพัฒนาประเทศตามแนวทางเศรษฐศาสตร์แนวใหม่ที่เน้นยุทธศาสตร์การพัฒนาแบบพึ่งตนเอง (Self-reliant strategy for development) ที่เน้นคนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา เน้นความเสมอภาค ความสามารถในการพึ่งพิงตนเอง การพัฒนาคุณภาพชีวิตและศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ ซึ่งจากแนวทางการพัฒนาประเทศตามกรอบแนวคิดนี้ ทำให้การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาประเทศมีความสำคัญมากขึ้น โดยประชาชนต้องมีอำนาจที่จะเข้าไปมีส่วนในการกำหนดการดำเนินการในสิ่งที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของเขา ดังนั้น อุดมการณ์ของการมีส่วนร่วมในการพัฒนาประเทศจึงมีเป้าหมายที่รัฐจะต้องกระจายอำนาจไปสู่ท้องถิ่นให้มากขึ้น และเปิดโอกาสให้ประชาชนที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับเรื่องใดใด ได้มีโอกาสเข้าไปมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ การกำหนดแนวทางการดำเนินการและการรับผลประโยชน์จากการดำเนินการร่วมกัน เพราะเป้าหมายหลักของการพัฒนาโดยการมีส่วนร่วม คือ การมีทัศนคติเบื้องต้นที่ว่าคนทุกคนมีฐานะเท่าเทียมกันในความเป็นมนุษย์ จึงควรมีสักดิ์ศรีและมีโอกาสจัดการในสิ่งที่เกี่ยวข้องกับชีวิตของตนให้ดีที่สุด

จากแนวคิดนี้ ผู้วิจัยจึงนำมาเป็นกรอบแนวคิดในการกำหนดความหมายของการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน เพื่อที่จะอธิบายถึงการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานที่มีวิวัฒนาการมาตั้งแต่การจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานแบบดั้งเดิมในชุมชน ก่อนที่จะเริ่มการจัดการศึกษาอย่างเป็นระบบ จนถึงการตั้งโรงเรียนสำหรับทวยราษฎร์ขึ้นเป็นแห่งแรก ที่โรงเรียนวัดมหรณพาราม กรุงเทพฯ เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ได้ทรงโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งขึ้นในปี พ.ศ.2428 เรื่อยมาจนถึงการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานในปัจจุบัน เพื่อให้ได้ภาพของการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานที่สมบูรณ์ที่สุด โดยกำหนดกรอบความหมายของ การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน ในความหมายที่ว่า เป็นการจัดการศึกษาที่ประชาชนหรือผู้ที่เกี่ยวข้องมีส่วนในการร่วมตัดสินใจ ในการร่วมดำเนินการ ในการร่วมสนับสนุนและส่งเสริมการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานและการมีสิทธิร่วมรับประโยชน์ในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยนัยที่เป็นการเกี่ยวข้องทั้งโดยตรงและโดยทางอ้อม โดยความหมายของการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานที่จะวิเคราะห์นี้ หมายถึง การจัดการศึกษาเบื้องต้นเพื่อเตรียมคนให้มีความรู้ความสามารถที่จะเข้าสู่สังคมได้อย่างดี เพื่อเป็นพื้นฐานในการประกอบอาชีพหรือเพื่อการศึกษาต่อในระดับที่สูงขึ้น โดยหากเป็นการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียน จะศึกษาที่การจัดการศึกษาระดับประถมศึกษาซึ่งเป็นการศึกษาภาคบังคับเดิม หรือการจัดการศึกษาประชาบาล หรือการจัดการศึกษาภาคบังคับที่จัดให้คนส่วนใหญ่ของประเทศ รวมถึงการจัดการขยายโอกาสทางการศึกษาในปัจจุบัน ซึ่งเป็นการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานเพื่อคนส่วนใหญ่ของ

ประเทศ และมีวิวัฒนาการสืบเนื่องมาจากการศึกษาแบบดั้งเดิมก่อนระบบโรงเรียน การศึกษา
ประชาบาล จนมาเป็นการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานในปัจจุบัน

การมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน :

จากอดีตถึงปัจจุบัน

การจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานในประเทศไทย ก่อนที่จะเริ่มมีการจัดการศึกษาอย่างเป็น
เป็นทางการในระบบโรงเรียนนั้น ศูนย์กลางในการจัดการศึกษาอยู่ที่วัด บ้านและวัง ซึ่งเมื่อ
พิจารณาถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการศึกษาแล้ว อาจกล่าวได้ว่า ในช่วงนั้น
ประชาชนมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของชุมชนโดยตรงในลักษณะที่ไม่เป็นทางการ คือ
ไม่มีกฎเกณฑ์หรือระเบียบแบบแผนที่แน่นอนโดยการกำหนดไว้เป็นลายลักษณ์อักษร หาก
ดำเนินไปอย่างสอดคล้องกับสภาพการณ์ของสังคมในสมัยนั้น คือ การศึกษากับชีวิตและ
กิจกรรมของบุคคลในชุมชน เป็นสิ่งที่มีได้แยกออกจากกันดังเช่นในปัจจุบัน ครู คือ พ่อ แม่
พระสงฆ์และผู้ที่มีความรู้ในชุมชน หลักสูตรการเรียนการสอน ก็คือ กิจกรรมต่าง ๆ ที่ดำเนิน
อยู่ในชุมชน เป็นหลักสูตรที่ไม่จำเป็นต้องอาศัยความรู้ทางด้านตัวหนังสือเป็นสะพานนำไปสู่
การแสวงหาความรู้ทางด้านอื่น ๆ เช่นในปัจจุบัน การจัดการศึกษาในสมัยนั้น จึงเป็นเรื่องที่
สอดคล้องและเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับวิถีชีวิตของคนในชุมชน ปัญหาเรื่องการไม่สอดคล้อง
กันระหว่างหลักสูตรกับสภาพปัญหาของท้องถิ่นยังไม่เกิดขึ้น ความเป็นเอกลักษณ์ในการจัด
การศึกษาของชุมชนยังไม่ถูกคุกคามจากอำนาจรัฐ เพราะยังเป็นชุมชนที่มีลักษณะเป็นทั้ง
หน่วยผลิตและหน่วยบริโภคในตัวเอง ซึ่งเป็นการผลิตเพื่อเลี้ยงตัวเองหรือการพึ่งตนเองเป็น
ประการสำคัญ (โอวาท สุทธนารักษ์. 2528ช : 118-119)

การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาในช่วงนี้ นับว่าเป็นช่วงที่ชุมชนมีส่วน
ร่วมในการจัดการศึกษาค่อนข้างมาก โดยเฉพาะเมื่อมีการพิจารณาถึงความหมายของการมี
ส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน ซึ่งหมายถึง การจัดการศึกษาที่ประชาชน
หรือผู้ที่เกี่ยวข้องมีส่วนร่วมในการตัดสินใจเกี่ยวกับการจัดการศึกษาของชุมชน รวมถึงการร่วม
กำหนดหลักสูตรท้องถิ่นและเนื้อหาสาระที่ใช้ในการศึกษา ร่วมในการดำเนินการสนับสนุนและ
ร่วมรับผลประโยชน์จากการจัดการศึกษา เพราะในช่วงนี้ชุมชนเป็นผู้จัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน
เองทั้งหมดโดยมีรูปแบบของการจัดการศึกษาที่สำคัญ คือ การสืบทอดองค์ความรู้และภูมิ
ปัญญาของท้องถิ่นซึ่งเป็นวิถีชีวิตของชุมชน โดยการให้การศึกษาในลักษณะที่เป็นวิถีชีวิต
อย่างหนึ่งในชุมชน คือ การที่ผู้เยาว์วัยได้รับการกล่อมเกลาทางสังคมโดยการถ่ายทอดและรับ
ความรู้ที่มีอยู่ในชุมชนโดยเน้นสิ่งที่คนในชุมชนควรจะมีเพื่อให้สามารถเป็นสมาชิกที่ดีของชุมชน
สามารถอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข และมีทักษะความรู้พื้นฐานในการประกอบอาชีพตามสม
ควร การจัดการศึกษาในลักษณะนี้ จึงไม่ได้แปลกแยกออกไปจากชุมชน และชุมชนเองทั้งโดย
ผู้นำชุมชน ผู้ปกครองนักเรียน ประชาชน หรือแม้แต่ตัวผู้เรียนเองก็สามารถที่จะตัดสินใจ

กำหนดสิ่งที่ต้องเรียนหรือไม่ต้องเรียนได้ เป็นการจัดการศึกษาตามสภาพปัญหาและความต้องการของชุมชน สามารถที่จะตัดสินใจเลือกศึกษาในสิ่งที่เกี่ยวข้องกับชีวิตความเป็นอยู่ของตน นับว่าเป็นการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษา เพราะมีโอกาสร่วมในการตัดสินใจเลือกรับการศึกษาที่เหมาะสมและตรงกับความต้องการของตน ไม่ใช่การจัดการศึกษาแบบสำเร็จรูปที่จัดเป็นแนวเดียวกันทั่วประเทศ ทั้ง ๆ ที่ความต้องการของชุมชนแต่ละแห่งแตกต่างกัน โดยเฉพาะในเรื่องของความสนใจและปัญหาที่แตกต่างกันไปในแต่ละชุมชน ซึ่งหากสามารถจัดการศึกษาได้ในลักษณะนี้ ประโยชน์ที่จะได้รับจากการจัดการศึกษาที่สามารถตอบสนองต่อความต้องการของชุมชนและผู้เรียนก็จะเกิดขึ้นแก่ชุมชนและบุคคลในชุมชน เพราะเป็นการจัดการศึกษาที่เติมเต็มให้คนในชุมชนสามารถดำเนินชีวิตได้ตามวิถีชีวิตปกติ การศึกษากับการดำรงชีวิตของคน จึงผสมผสานเป็นเนื้อเดียวกัน และไม่แปลกแยกจากชุมชน

แต่อย่างไรก็ตาม เมื่อคำนึงถึงสภาพสังคมในระยะนี้ซึ่งเป็นสังคมเกษตรกรรม การจัดการศึกษาที่เน้นการสืบทอดการเรียนรู้จากบรรพบุรุษในท้องถิ่นนี้ นับว่าเป็นการเหมาะสมและสามารถดำเนินการได้ แต่อาจจะต้องมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการจัด หากต้องการจัดการศึกษาให้สัมพันธ์กับวิถีชีวิตของคนในสังคมอุตสาหกรรมเช่นในปัจจุบัน ที่สังคมมีการแบ่งแยกหน้าที่และแบ่งงานกันทำในแต่ละภาคส่วนต่าง ๆ ของสังคม

เมื่อมีการเริ่มต้นจัดการศึกษาขึ้นพื้นฐานในระบบโรงเรียน ซึ่งในระยะแรกเป็นการจัดการศึกษาที่วัดนั้น ด้วยเหตุผลสำคัญที่สืบเนื่องมาจากธรรมเนียมไทยโบราณที่นิยมใช้วัดเป็นสถานศึกษาของชุมชน เพราะต้องอาศัยพระเป็นครูเพื่อถ่ายทอดวิชาความรู้ตามที่พระแต่ละองค์ในแต่ละวัดจะถนัด รวมทั้งเป็นการประหยัดงบประมาณในการก่อสร้างอาคารสถานที่ และสามารถจัดได้ทันกับความต้องการของประชาชน (จารุวรรณ ไวยเจตน์. 2516 : 6 ; อ้างอิงจาก กระทรวงศึกษาธิการ. 2495 : 47-48. ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ) เพราะในปี พ.ศ. 2428 นอกจากมีการตั้งโรงเรียนที่วัดมหรณพารามแล้ว ยังมีการจัดตั้งโรงเรียนในวัดอื่น ๆ ขึ้นมาอีกอย่างแพร่หลาย โดยบางโรงเรียนก็มีพระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการชั้นผู้ใหญ่รับเป็นผู้อุปการะโรงเรียนในวัดของวงศ์สกุลของตนเองและวัดใกล้เคียง เช่น โรงเรียนวัดประยูรวงศ์ (ธนบุรี) มีเจ้าพระยาภาสกรวงศ์ (พร บุนนาค) เมื่อครั้งเป็นพระยาเป็นผู้อุปการะ นอกจากนี้บางโรงเรียนก็ตั้งขึ้นโดยอุปการะของวัดและเอกชน เช่น ที่วัดระฆัง เป็นต้น (วุฒิชัย มูลศิลป์. 2516 : 91)

ช่วงนี้เป็นช่วงของการเริ่มต้นจัดการศึกษาในระบบโรงเรียน ตามที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงโปรดเกล้าฯ ให้จัดขึ้น เพื่อให้ประชาชนมีโอกาสดำเนินการศึกษาขั้นพื้นฐานอย่างทั่วถึงมากขึ้น ตามแนวทางในการพัฒนาประเทศให้ทันสมัย และการสร้างชาติให้พ้นจากการคุกคามของประเทศตะวันตก รวมทั้งเป็นการสร้างบุคลากรให้เข้ารับราชการในการจัดการศึกษาแม้ว่าจะมีปัญหาและอุปสรรคอยู่บ้าง แต่ก็สามารถดำเนินการต่อไปได้ โดยเมื่อสิ้นปี พ.ศ. 2428 มีโรงเรียนสำหรับราษฎรทั้งหมดทั่วประเทศ จำนวน 30 โรงเรียน

ตั้งอยู่ในกรุงเทพฯ 17 โรงเรียน และตั้งตามหัวเมือง 13 โรงเรียน (ระลึก ธานี. 2527: 3 ; อ้างอิงจาก สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. 2463 ประวัติสังเขปแห่งการจัดการศึกษาปรัญยันแห่งประเทศสยาม) และเพื่อให้การบริหารการจัดการศึกษาเป็นไปอย่างเป็นระบบ ในปี พ.ศ. 2430 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งหน่วยงานที่ทำหน้าที่บริหารงานและรับผิดชอบการศึกษาของประเทศ มีฐานะเป็นกรม เรียกว่า กรมศึกษาธิการและให้โรงเรียนต่าง ๆ เข้ามาอยู่ในความรับผิดชอบของกรมศึกษาธิการ พร้อมทั้งโปรดเกล้าฯ ให้กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ (ยศในขณะนั้น) ดำรงตำแหน่งเป็นอธิบดีกรมศึกษาธิการ ซึ่งต่อมาเมื่อวันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2435 ได้โปรดให้ตั้งเป็นกระทรวงธรรมการ (เปลี่ยนชื่อเป็นกระทรวงศึกษาธิการในปี พ.ศ. 2462 และเปลี่ยนชื่อกลับมาเป็นกระทรวงธรรมการอีกในปี พ.ศ. 2469 แล้วถูกเปลี่ยนเป็นกระทรวงศึกษาธิการอีกครั้งในปี พ.ศ. 2484 จนถึงปัจจุบัน) โดยมีเจ้าพระยาภาสกรวงศ์ (พร บุนนาค) เป็นเสนาบดีคนแรก (พ.ศ. 2435-2445)

การตั้งกระทรวงธรรมการนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการปฏิรูปการบริหารราชการแผ่นดินในสมัยนั้น ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงจัดแบ่งการบริหารราชการส่วนกลางออกเป็น 12 กระทรวง และโปรดเกล้าฯ ให้กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ) พระเจ้าน้องยาเธอ ดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย แต่เนื่องจากการบริหารราชการในกระทรวงธรรมการโดยเจ้าพระยาภาสกรวงศ์ ซึ่งแม้จะมีความสามารถและมีประสบการณ์ในการทำงานมาก แต่ก็เป็งานที่ไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษามาก่อน ทำให้การดำเนินงานต่าง ๆ ในตำแหน่งของท่านเป็นไปด้วยความยากลำบากและที่สำคัญ คือ โครงการการศึกษาในกรุงสยามของกระทรวงธรรมการไม่ตรงกับพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในเรื่องการจัดการศึกษาในหัวเมือง แต่ทรงโปรดความเห็นเรื่องการจัดการศึกษาเล่าเรียนในหัวเมืองของกรมหมื่นดำรงราชานุภาพ และของกรมหมื่นวชิรญาณวโรรส (สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส) จึงทรงมีพระบรมราชโองการให้กรมหมื่นดำรงราชานุภาพและกรมหมื่นวชิรญาณวโรรส เข้ามาช่วยรับภาระการจัดการศึกษาในหัวเมือง และดำเนินงานตามโครงการศึกษา พ.ศ. 2441 แบ่งการจัดการศึกษาชั้นพื้นฐานของประเทศเป็น 2 ภาค ภาคหนึ่งว่าด้วยการศึกษาในกรุงเทพฯ ซึ่งกระทรวงศึกษาธิการมีหน้าที่รับผิดชอบ และอีกภาคหนึ่งว่าด้วยการศึกษาในหัวเมืองซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงปรึกษากับกรมหมื่นดำรงราชานุภาพและกรมหมื่นวชิรญาณวโรรส มีความเห็นพ้องกันในหลักการว่า การจัดการศึกษาในหัวเมืองจำเป็นต้องอาศัยวัดด้วยเป็นประเพณีเดิมมา สมควรที่จะทำนุบำรุงให้เจริญและมั่นคงยิ่งขึ้น การที่การศึกษาในหัวเมืองต้องมาขึ้นกับกระทรวงมหาดไทย เพราะได้มีการรวมหัวเมืองทั้งหมดมาขึ้นอยู่กับกระทรวงมหาดไทยกระทรวงเดียวและมีการรวมหัวเมืองเข้าเป็นมณฑล โดยมีผู้ปกครองมณฑลเรียกว่าข้าหลวงเทศาภิบาล การจัดการศึกษาในหัวเมืองจึงอยู่ในความรับผิดชอบของข้าหลวงเทศาภิบาลด้วย แต่พอถึงปลายปี พ.ศ. 2442 ก็มีการโอนการจัดการศึกษาในหัวเมือง

ภายใต้การอุดหนุนของกระทรวงมหาดไทยมาให้กระทรวงธรรมการดำเนินการ เพราะกระทรวงธรรมการต้องการจัดการศึกษาในหัวเมืองตามหน้าที่ที่ต้องจัดการศึกษาเล่าเรียนทั่วราชอาณาจักร

การจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานในช่วงนี้ มีประเด็นที่ควรพิจารณาเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษา เป็น 2 ประเด็นหลัก คือ

1. การตั้งกรมศึกษาธิการในปี พ.ศ.2430 และการให้โรงเรียนที่เริ่มตั้งขึ้นในปี พ.ศ.2428 มาขึ้นต่อกรมศึกษาธิการ โดยให้กรมศึกษาธิการมีหน้าที่บริหารงานและรับผิดชอบในการจัดการศึกษาของประเทศนั้น นับว่าเป็นการเริ่มรวมศูนย์การจัดการศึกษาของประเทศจากเดิมที่เป็นการจัดการศึกษาโดยชุมชนให้มาขึ้นกับการบริหารราชการส่วนกลางเป็นการจัดการศึกษาตามระบบราชการ และเริ่มกำหนดให้มีหลักสูตรการจัดการเรียนการสอน การกำหนดคาบเวลา และการสอบไล่ที่เหมือนกันทั้งประเทศ ทำให้การจัดการศึกษาของชุมชนเริ่มถูกควบคุมจากหน่วยงานทางการศึกษานอกชุมชน ซึ่งส่งผลต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาค่อนข้างมาก เพราะชุมชนเริ่มเกิดความไม่แน่ใจว่าชุมชนควรมีบทบาทในการจัดการศึกษาต่อไปอีกหรือไม่ เพราะเดิมการจัดการศึกษาของชุมชนจะตอบสนองต่อความต้องการของชุมชนและเป็นสิ่งที่มีคุณค่าต่อชุมชน แต่เมื่อการศึกษากลายมาเป็นสิ่งที่ถูกควบคุมจากส่วนกลาง และกำหนดมาจากภายนอกชุมชน ทำให้การจัดการศึกษาที่เคยจัดอยู่ในชุมชนแต่เดิม ที่ไม่สามารถตอบสนองต่อผู้ที่ต้องการรับราชการ เพราะไม่มีการออกไปรับรองคุณวุฒิให้ผู้จบการศึกษา เนื่องจากการจัดการศึกษาในชุมชนเป็นการถ่ายทอดความรู้ที่จำเป็นในการดำรงชีวิตในท้องถิ่น ไม่ใช่ความรู้ตามหลักสูตรที่ทางการกำหนด ทำให้คุณค่าของการจัดการศึกษาในชุมชนลดลง ในขณะที่การจัดการศึกษาแบบใหม่ที่จัดตามหลักสูตรที่กำหนดมาจากส่วนกลางก็เป็นสิ่งที่แปลกใหม่ไม่ต่อเนื่องสอดคล้องสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของคนในชุมชน ทำให้การจัดการศึกษาของชุมชนในระบบโรงเรียนเป็นสิ่งที่แปลกแยกจากวิถีชีวิตของคนในชุมชน

2. การบริหารการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานในช่วงนี้ พบว่า มีปัญหาเรื่องบุคลากรที่จะทำหน้าที่บริหารการจัดการศึกษาพอสมควรและมีผลที่ทำให้การบริหารการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานของประเทศในช่วงหลังต่อมามีความสับสน เพราะจากความเป็นมาของการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานในช่วงนี้ โดยเฉพาะการจัดการศึกษาในหัวเมือง มีการเปลี่ยนแปลงหน่วยงานที่จัดการศึกษาหลายครั้ง เช่น ครั้งแรกเริ่มในปี พ.ศ. 2430 โรงเรียนราษฎรอยู่ในบังคับบัญชาของกระทรวงธรรมการแล้วย้ายมาขึ้นต่อกระทรวงมหาดไทย ในปี พ.ศ.2441 ซึ่งเป็นการย้ายงานตามตัวบุคคล คือ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ (ยศในขณะนั้น) ที่ย้ายจากตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงธรรมการมาเป็นเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ครั้นถึงปลาย พ.ศ. 2441 ก็ย้ายกลับมาสังกัดกระทรวงธรรมการอีกครั้งหนึ่ง ในช่วงที่การจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานอยู่ในสังกัดของกระทรวงมหาดไทยได้มีการมอบหมายให้ข้าหลวงเทศาภิบาลในแต่ละมณฑลมีหน้าที่รับผิดชอบการจัดการศึกษาในมณฑลด้วย แต่ก็ไม่ปรากฏหลักฐานว่าข้าหลวงเทศาภิบาลได้ใช้

อำนาจในการจัดการศึกษาให้ตอบสนองต่อความต้องการของคนในมณฑลอย่างไร เพราะแม้จะมีการมอบอำนาจให้ข้าหลวงเทศาภิบาลรับผิดชอบการจัดการศึกษาในมณฑลด้วย แต่ก็ยังเป็นเพียงการดูแลให้การจัดการศึกษาดำเนินการไปตามที่กระทรวงมหาดไทยและกระทรวงศึกษาธิการกำหนดมาจากส่วนกลาง เพราะข้าหลวงเทศาภิบาลก็เป็นข้าราชการในส่วนกลางที่ถูกส่งไปปกครองมณฑลไม่ใช่บุคคลในท้องถิ่น ประกอบกับระยะทางที่ห่างไกลกันระหว่างส่วนกลางกับมณฑล รวมทั้งความไม่สะดวกในการสื่อสารและการคมนาคมในสมัยนั้น เป็นสิ่งที่ไม่เอื้อให้ข้าหลวงเทศาภิบาลจัดการศึกษาเพื่อตอบสนองต่อความต้องการของชุมชนได้เท่าที่ควร เพราะอำนาจในการตัดสินใจในการจัดการศึกษาถูกรวมศูนย์ไปไว้ที่ส่วนกลาง เช่นเดียวกับในสมัยนี้

ต่อมาในปี พ.ศ.2452 มีการประชุมเทศาภิบาลเกี่ยวกับกิจการศึกษา ซึ่งที่ประชุมระหว่างเสนาบดีกระทรวงธรรมการ กระทรวงมหาดไทยและกระทรวงนครบาล ได้มีข้อตกลงในการแบ่งงานการจัดการศึกษาเบื้องต้นสำหรับทวยราษฎร์ คือ กระทรวงธรรมการมอบให้ข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลต่าง ๆ เป็นผู้รับผิดชอบโดยมีข้าหลวงธรรมการ เจ้าหน้าที่กระทรวงธรรมการเป็นผู้จัดการศึกษา แต่อยู่ในบังคับบัญชาโดยตรงของข้าหลวงเทศาภิบาล ส่วนกระทรวงมหาดไทยและกระทรวงนครบาล ซึ่งเป็นกระทรวงปกครองท้องที่ก็มีหน้าที่บริหารด้านบุคลากร โดยให้ตั้งคณะกรรมการจัดการศึกษาขึ้นมา เรียกว่า ' กรรมการตำบล ' ประกอบด้วยกรรมการ 3 คน คือ กำนันหรือหัวหน้าตำบล 1 คน เจ้าอธิการวัดซึ่งเป็นเจ้าคณะหมวดในตำบล 1 รูป และแพทย์ประจำตำบลอีก 1 คน เป็นเจ้าหน้าที่จัดการศึกษา มีหน้าที่ในการจัดตั้งโรงเรียน ทำนุบำรุง หาเด็กเข้าเรียน หาครูมาสอนในโรงเรียนที่ตั้งขึ้น ซึ่งเรียกว่าเป็นโรงเรียนประชาบาล นับว่าเป็นความพยายามที่จะดึงเอาบุคลากรและทรัพยากรในท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการศึกษา (วันทนา เลิศสินไทย. 2523 : 19 ; อ้างอิงจาก กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5-7 ศธ.112/2 เรื่องการประชุมเทศาภิบาล 1-22 พ.ศ.2445-2472 รายงานการประชุมเทศาภิบาล ร.ศ.128) นับเป็นความพยายามครั้งแรกในการให้บุคคลในท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาในหัวเมือง แต่ก็ไม่ปรากฏเป็นหลักฐานว่าการดำเนินการนี้ประสบความสำเร็จในการมีส่วนร่วมกันในการจัดการศึกษาในท้องถิ่นมากนักน้อยเพียงใด แต่ก็มีลักษณะของการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของชุมชนที่ปรากฏขึ้นอย่างเป็นทางราชการเป็นครั้งแรก หลังจากที่ทางการได้ดำเนินการจัดตั้งโรงเรียนสำหรับราษฎรขึ้นมาอย่างเป็นระบบในปี พ.ศ.2428

ครั้นถึง พ.ศ.2454 กระทรวงธรรมการและกระทรวงนครบาลได้ประชุมวางระเบียบเกี่ยวกับหน้าที่ในการจัดการศึกษาและวางระเบียบประเภทของโรงเรียนเรียกว่า ' ระเบียบการจัดการศึกษาสำหรับประเทศสยาม ' (ระลึก ธาณี. 2527 : 11 ; อ้างอิงจาก กองจดหมายเหตุแห่งชาติ.เอกสารรัชกาลที่ 6 ศ.10/5 รายงานการประชุมการจัดการศึกษาในหน้าที่ของกระทรวงธรรมการและกระทรวงนครบาล 10 เมษายน 2454) ได้แบ่งประเภทของโรงเรียนเป็น 2

ลักษณะ คือ โรงเรียนที่จำแนกโดยลำดับชั้น วิชา แบ่งเป็นการศึกษาขั้นต้น กับการศึกษาขั้นสูง และโรงเรียนที่จำแนกโดยเงินที่ใช้สอย แบ่งเป็น 3 ประเภท คือ โรงเรียนรัฐบาล โรงเรียนมกุศล และโรงเรียนประชาบาล โดยโรงเรียนประชาบาลเป็นโรงเรียนที่อาณาประชาราษฎร์ร่วมกันจัดตั้ง ขึ้นและบำรุงด้วยเงินพิภักตภาณิอากร เงินส่วย หรือเงินใด ๆ ตามแต่จะหาได้ โดยถือว่าโรงเรียนประชาบาลเป็นโรงเรียนที่ประชาชนดูแล และกระทรวงปกครองท้องถิ่นมีหน้าที่จัดตั้งโรงเรียนประชาบาล ชักนำเด็กให้เข้าเล่าเรียน จัดหาครูมาสอน หาเงินอุดหนุนโรงเรียน จัดหาสถานที่เล่าเรียนให้เพียงพอแก่จำนวนเด็กที่จะเข้าเรียนทุกตำบลทั่วราชอาณาจักร ในด้านเจ้าหน้าที่นั้น ก็ให้จัดการตั้งข้าหลวงธรรมการประจำตำบล มีหน้าที่ทำนุบำรุงการศึกษาและอยู่ในความรับผิดชอบโดยตรงต่อข้าหลวงเทศาภิบาล จากระเบียบการจัดการศึกษาสำหรับประเทศสยามนี้เองที่ได้กล่าวถึงโรงเรียนประชาบาลและการจัดการศึกษาประชาบาลขึ้นเป็นครั้งแรกและเป็นที่มาของโรงเรียนประถมศึกษาในสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติในปัจจุบัน แม้ว่าจะเรียบเรียงการจัดการศึกษาสำหรับประเทศสยามนี้ จะไม่ปรากฏหลักฐานว่ามีการประกาศใช้หรือไม่

ต่อมาเมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 ขึ้นครองราชย์ได้ทรงโปรดเกล้าฯ ให้พระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ (เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี) ดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงธรรมการ เมื่อวันที่ 6 เมษายน พ.ศ.2455 เจ้าพระยาพระเสด็จฯ ได้นำร่างความเห็นที่จะจัดการศึกษา ร.ศ.131 (ระลึก ธานี. 2527 ; อ้างอิงจาก กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 6 ศ.10/13 เจ้าพระยาพระสุเรนทราธิบดีทูลเกล้าฯ ถวายความเห็นที่จะจัดการศึกษา ร.ศ.131 สำหรับพระราชวินิจฉัยคราวที่ 1 (2455), 18 ตุลาคม 2455) ขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายโดยในร่างความเห็นนี้ ได้กล่าวถึงขอบเขตของการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานหรือการจัดการศึกษาภาคบังคับไว้ว่า “ การศึกษาขั้นต่ำเป็นการศึกษาภาคบังคับ คือ ให้ราษฎรมีความรู้เพียงปกติของคนที่จำเป็นต้องรู้ ได้แก่ ให้เป็นคนที่มีวิชาที่จำเป็นต้องใช้ทุกวัน เช่น หนังสือและเลข มีหู มีตา รู้เห็นรอบตัว..รู้จักรักษาตัว รักษาชีวิตและทรัพย์สินสมบัติชื่อเสียง ” แต่ร่างความเห็นนี้ก็ไม่มีปรากฏเป็นหลักฐานว่าพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชวินิจฉัยเป็นอย่างไร

ต่อมาในปี พ.ศ.2456 เจ้าพระยาพระเสด็จฯ ได้นำร่างโครงการศึกษาปี พ.ศ.2456 ขึ้นทูลเกล้าฯ และทรงโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศใช้เมื่อวันที่ 30 ตุลาคม พ.ศ.2456 โดยในร่างประกาศนี้ได้มีการกำหนดเรื่องการจัดการศึกษาภาคบังคับไว้อย่างชัดเจน และเป็นครั้งแรกที่มีการใช้คำว่า ‘ การศึกษาภาคบังคับ ’ ในโครงการศึกษาของชาติ ดังประกาศตอนหนึ่งที่กล่าวว่า “ ...การศึกษาภาคบังคับ ได้แก่ ความรู้ทั้งฝ่ายสามัญศึกษาและวิสามัญศึกษาเพียงใดซึ่งสมควรจะให้ราษฎรมีความรู้ไว้เป็นพื้นฐานทุกคนพอให้รู้ผิดชอบชั่วดี รู้วิชากลาง ๆ ไว้สำหรับให้พอแก่ที่จะต้องใช้อยู่ทุกวัน รู้จักทางที่จะรักษาตัว ทั้งส่วนชีวิต ร่างกาย ทรัพย์สินสมบัติและชื่อเสียง ให้พอครองตนเป็นพลเมืองดีได้คนหนึ่ง กับให้รู้จักทำการหาเลี้ยงชีพตามภูมิลำเนาแก่ตระกูล

ของตน รวมเรียกว่า **ประถมศึกษา...**“ (ระลึก ธานี. 2527 ; อ้างอิงจาก กองจดหมายเหตุแห่งชาติ .เอกสารรัชกาลที่ 6 ศ.10/17 ประกาศซึ่งแจ้งรูปโครงการศึกษา พุทธศักราช 2456, 30ตุลาคม 2456)

แต่เนื่องจากงบประมาณที่ใช้ในการจัดการศึกษาตามโครงการนี้ยังมีไม่เพียงพอ โครงการศึกษา พ.ศ.2456 นี้ และโครงการศึกษา พ.ศ.2458 ที่ออกตามมา ซึ่งกำหนดให้การศึกษาระดับประถมศึกษาเป็นการศึกษาภาคบังคับไว้อย่างชัดเจนจึงยังไม่เกิดผลในทางปฏิบัติ แต่บทบาทของการจัดการศึกษาที่ถูกควบคุมโดยส่วนกลางก็ได้ปรากฏชัดเจนขึ้น จากการกำหนดขอบเขตของการจัดการศึกษาขึ้นพื้นฐานซึ่งกำหนดให้เป็นการศึกษาขั้นต้นต่ำและเป็นการศึกษาภาคบังคับเหมือนกันทั่วประเทศ

ต่อมาด้วยพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ทรงมีพระราชประสงค์ให้ราษฎรได้ยกฐานะแห่งความเป็นอารยชนขึ้นโดยทั่วหน้า จึงทรงมีพระบรมราชานุญาตให้ประกาศใช้ร่างพระราชบัญญัติประถมศึกษา พุทธศักราช 2464 ที่เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี เสนาบดีกระทรวงศึกษาธิการในขณะนั้นผลักดันและสนับสนุนตลอดมา นำขึ้นทูลเกล้าถวาย ประกาศใช้เมื่อวันที่ 1 กันยายน พ.ศ.2464 และมีผลบังคับตั้งแต่วันที่ 1 ตุลาคม พ.ศ.2464 โดยพระราชบัญญัติประถมศึกษา พุทธศักราช 2464 (ราชกิจจานุเบกษา. 2464 : 246-256) กล่าวถึง โรงเรียนประชาบาล ซึ่งเป็นโรงเรียนที่ประชาชนและรัฐร่วมกันจัดตั้งขึ้นในชุมชนนอกกรุงเทพมหานครว่า “...โรงเรียนประชาบาล เป็นโรงเรียนที่ประชาชนอำเภอหนึ่งหรือตำบลหนึ่งร่วมกันตั้งขึ้นและดำรงอยู่ด้วยทุนทรัพย์ของตนเอง หรือที่นายอำเภอตั้งขึ้นและดำรงอยู่ด้วยทุนทรัพย์ของประชาชนที่ว่านั้น โดยอยู่ในความดูแลของกระทรวงศึกษาธิการ ในหมู่บ้านหนึ่งหมู่บ้านเดียวกันหรือตำบลหนึ่งตำบลเดียวกัน จะตั้งและดำรงโรงเรียนประชาบาลมากกว่าหนึ่งก็ได้ถ้าเป็นการจำเป็น...”

จากพระราชบัญญัติดังกล่าว แสดงให้เห็นถึง ลักษณะการจัดการศึกษาของโรงเรียนประชาบาลในระยะแรกว่า แม้รัฐจะเข้ามามีส่วนในการจัดตั้งและการควบคุมดูแล แต่โรงเรียนส่วนใหญ่ก็ตั้งอยู่ในชุมชน และโรงเรียนประชาบาลบางส่วน ก็ตั้งขึ้นด้วยความริเริ่มของชุมชน ทำให้การดำรงอยู่ของโรงเรียนยังมีลักษณะของการพึ่งพาอาศัยกันระหว่างโรงเรียนและชุมชนค่อนข้างมาก ในขณะที่ครูประชาบาลตามพระราชบัญญัตินี้มีฐานะเป็นลูกจ้างของท้องถิ่น นอกจากนี้ในพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 ก็ได้กำหนดให้ประชาชนที่เป็นชายฉกรรจ์ทุกคนที่มีอายุ 18 ปี ถึง 60 ปี ต้องเสียศึกษาพลี ไม่ต่ำกว่า 1 บาท หรือไม่เกินกว่า 3 บาทต่อปี โดยบุคคลต่อไปนี้ไม่ต้องเสียศึกษาพลี คือ ผู้ที่ทำการหาเลี้ยงชีพไม่ได้ ภิกษุ สามเณร บาทหลวง ครูสอนศาสนาคริสต์นิกายและครูสอนศาสนาอิสลาม โดยผู้สอนอิสลามนั้นให้กำหนดในสุเหร่าแห่งหนึ่งไม่เกินกว่า 3 คน พลทหารบก พลทหารเรือ พลตำรวจภูธร พลตำรวจพระนครบาลประจำการที่ต้องเกณฑ์ตามพระราชบัญญัติ ผู้ที่ในปีเดียวกันนั้นได้สมัครออกเงินให้ในการ

ดำรงอยู่แห่งโรงเรียนประชาบาลในอำเภอเดียวกันแล้ว ยกเว้นแต่ว่า ถ้าจำนวนเงินที่ออกไป แล้วนั้นน้อยกว่าเงินศึกษาพลีที่ต้องเสียจำต้องออกส่วนที่ยังขาดอยู่

การเก็บเงินศึกษาพลีในช่วงนี้นั้น แม้ว่าจะเก็บได้สูงพอสมควร เมื่อเทียบกับงบประมาณแผ่นดินที่กระทรวงศึกษาธิการ ได้รับในช่วงปีเดียวกัน คือ พ.ศ. 2465, 2466, 2467 และ 2468 ที่กระทรวงศึกษาธิการ ได้รับจัดสรรงบประมาณประจำปี เป็นเงิน 2.5, 2.6, 2.6 และ 2.7 ล้านบาทตามลำดับ ปรากฏว่าสามารถเก็บเงินศึกษาพลี ได้ถึง 1.2, 1.7, 1.8 และ 2.0 ล้านบาท คือ เท่ากับประมาณร้อยละ 48.0, 65.4, 69.2 และ 74.1 ของงบประมาณประจำปีตามลำดับ เมื่อเปรียบเทียบกับประมาณการที่จะเก็บได้ในแต่ละปี จำนวนที่เก็บได้จริงก็มีแนวโน้มที่จะสูงขึ้น คือ ร้อยละ 75.5, 67.8, 64.0 และ 83.0 ตามลำดับ (มบุญ ลาชโรจน์. 2521 : 136) ตัวเลขที่เก็บเงินศึกษาพลีได้นี้ แสดงให้เห็นถึงความเป็นไปได้พอสมควร แม้ในขั้นเริ่มต้นที่จะคาดหวังให้ท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการทำนุบำรุงกิจการสาธารณะอย่างเช่นในด้านการศึกษา แม้ว่าจะมีปัญหาในแง่ข้อดีข้อเสียหรือข้อจำกัดต่าง ๆ แต่อย่างน้อยก็เป็นประสบการณ์ตัวอย่างตอนหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงความคิด ความพยายามขั้นเริ่มต้น ที่จะกระจายพันธะความรับผิดชอบในการ 'ทำนุบำรุง' การศึกษาออกไปสู่ท้องถิ่นกล่าวคือ "...รัฐบาลท้องถิ่นเก็บศึกษาพลีตั้งโรงเรียนประชาบาลแก่ท้องถิ่นตนเองจนพอ ตำบลใดมีเงินจัดได้มากก็ขึ้นหน้า จะโทษคนอื่นหรือตำบลอื่นไม่ถูก.." (เสน่ห์ จามริก. 2526 : 56 ; อ้างอิงจาก ครูเทพ(นามแฝง). 2467 จดหมายครูเทพ(แสดงความเห็นต่อเรื่องคดีการศึกษาแบบปัจจุบัน)) และถือว่าราษฎรในท้องถิ่นมีส่วนทะนุบำรุงการศึกษาเพื่อบุตรหลานของตนด้วย (วิทย์ วิศทเวทย์. 2526 : 5-6) เช่นเดียวกับ วันทนา เลิศสินไทย (2523 : 68) ที่เห็นว่าการเก็บเงินศึกษาพลีก่อให้เกิดผลดี 2 ประการ คือ เป็นโอกาสอันดีที่จะทำให้ประชาชนรู้สึกว่าการประถมศึกษาเป็นเรื่องของประชาชนที่จะได้มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาซึ่งเป็นการกระจายอำนาจไปสู่ท้องถิ่น ประการหนึ่ง และอีกประการหนึ่ง จะเป็นการแบ่งเบาภาระของรัฐบาลที่จะต้องจัดสรรเงินงบประมาณเป็นจำนวนมากเพื่อจัดการศึกษาประชาบาล แต่ก็มีผู้ไม่เห็นด้วย เช่น ส. ศิวรักษ์ (2528 : 31) ที่แสดงความเห็นว่า "...การศึกษาพลีนี้เป็นความเห็นของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ท่านไปเรียนหนังสือเมืองอังกฤษมา ท่านก็อยากให้ชุมชนมีส่วนร่วม (Public participation) ซึ่งเป็นความคิดเห็นของคนระดับสูง แต่คนระดับล่าง ขุนนางทุกแห่ง ไม่ว่าสมัยโบราณหรือสมัยใหม่ จะไม่ต้องการให้ประชาชนมีส่วนร่วม แต่ต้องการสั่ง ศึกษาพลี ก็คือ มึงเอาเงินมาให้กู ..."

การพิจารณาว่าการเก็บเงินศึกษาพลีตามพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 นี้ ถือว่าเป็นการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการศึกษาหรือไม่นั้น ถ้าพิจารณาถึงกรอบความคิดในการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาตามที่ผู้วิจัยกำหนดไว้ คือ การที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจเกี่ยวกับการจัดการศึกษาของชุมชน รวมถึงการกำหนดหลักสูตรท้องถิ่นและเนื้อหาสาระที่ชุมชนต้องการและการร่วมดำเนินการ ร่วมสนับสนุนส่งเสริม และร่วมรับประโยชน์โดยตรงและทางอ้อมแล้ว ผู้วิจัยเห็นว่า การเก็บเงินศึกษาพลีจากชาย

ฉกรรจ์อายุ 18 ปี ถึง 60 ปี มาใช้ในการจัดการศึกษาของท้องถิ่น แม้ว่าชายฉกรรจ์เหล่านี้จะมีทางเลือกกว่าจะเสียเงินศึกษาพลีหรือจะไปเป็นทหารหรือตำรวจประจำการที่ถูกเกณฑ์ แต่ก็ยังมีลักษณะบังคับเลือกมากกว่าการเลือกอย่างสมัครใจ แต่เมื่อพิจารณาถึงการนำเงินศึกษาพลีมาใช้ในการจัดการศึกษาของท้องถิ่น ก็ถือว่าเป็นการกระจายอำนาจในการจัดการทางด้านการงบประมาณในการจัดการศึกษาอย่างหนึ่ง เพราะเป็นภาษีที่จัดเก็บและนำมาใช้ในการจัดการศึกษาในท้องถิ่น ซึ่งเป็นระบบการจัดเก็บภาษีประเภทเดียวในอดีตที่ดำเนินการในท้องถิ่นและเป็นภาษีที่นำมาใช้ในท้องถิ่น ซึ่งจะเป็นพื้นฐานในการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการศึกษาของชุมชน โดยใช้งบประมาณจากเงินภาษีอากรที่เก็บได้ในท้องถิ่นต่อไป แต่เมื่อมองโดยภาพรวมแล้วการเก็บเงินศึกษาพลียังไม่ถือว่าเป็นการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานอย่างแท้จริง ตามที่ได้มีผู้ให้ความเห็นไว้ข้างต้น และในภายหลังการเก็บเงินศึกษาพลีก็ยังมีปัญหาในการเก็บเงินหลายประการ เช่น ราษฎรไม่สามารถหาเงินมาเสียภาษีได้หรือบางส่วนย้ายที่อยู่ และบางคนก็ขัดขวางไม่ยอมเสียศึกษาพลี ทำให้พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ยกเลิกการเก็บศึกษาพลีในปี พ.ศ.2473 และให้กระทรวงพระคลังสมบัติจัดสรรเงินค่าใช้จ่ายในการจัดการศึกษาแทนการเก็บเงินศึกษาพลี (จารุวรรณ ไวยเจตน์. 2517: 96 ; อ้างอิงจาก รายงานกระทรวงธรรมการ ฉบับที่ 22, 23, 24 พ.ศ.2472, 2473, 2475 : 1) ความพยายามของกระทรวงศึกษาธิการในช่วงนั้น ที่ต้องการให้ประชาชนร่วมรับผิดชอบในการจัดการศึกษาของท้องถิ่นในด้านงบประมาณ จึงถูกระงับไป ด้วยเหตุผลในด้านการจัดเก็บศึกษาพลีและความขัดข้องของราษฎรในพื้นที่

ต่อมาได้มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติข้าราชการพลเรือน (ฉบับที่ 4) พ.ศ. 2491 พระราชบัญญัติฉบับนี้ ทำให้การศึกษาประถมศึกษา ซึ่งเดิมสังกัดราชการส่วนท้องถิ่น เปลี่ยนแปลงมาสังกัดกองโรงเรียนประถมศึกษา กรมประชาศึกษา ซึ่งภายหลังเปลี่ยนชื่อเป็นกรมสามัญศึกษาเมื่อวันที่ 8 มีนาคม พ.ศ.2498 ทำให้ครูประถมศึกษา ซึ่งเดิมเป็นข้าราชการส่วนท้องถิ่นได้เปลี่ยนฐานะมาเป็นข้าราชการพลเรือน มีหน้าที่รับผิดชอบเกี่ยวกับการจัดการศึกษาประถมศึกษาทั่วประเทศ ในช่วงนี้ รัฐบาลต้องใช้งบประมาณในการดำเนินการจัดการศึกษาเป็นค่าเงินเดือนและการดำเนินการตามโครงการต่าง ๆ มากขึ้น จนงบประมาณที่ได้รับไม่เพียงพอกับค่าใช้จ่ายในสิ่งที่จำเป็น กระทรวงศึกษาธิการได้จัดหาเงินเพิ่มเติมหลายวิธีการ ที่ได้ผลและสามารถดำเนินการได้อย่างแพร่หลายและได้รับเงินพอสมควร คือ การจัดจำหน่ายแสตมป์การกุศลทำนุบำรุงการศึกษาและสาธารณสุข หรือที่เรียกว่า เงิน ก.ศ.ส. ซึ่งดำเนินการระหว่างปี พ.ศ. 2496-2500 โดยการกำหนดให้ปิดแสตมป์การกุศลนี้ในเอกสารของทางราชการหลายประเภท เช่น ของใบประกวดราคาทุกชนิด ใบเสนอราคาสินค้า ใบสมัครเข้ารับราชการ ฯลฯ ตามราคาที่ทางราชการกำหนด รายได้จากการจำหน่ายแสตมป์นี้ ส่วนหนึ่งกระทรวงศึกษาธิการได้นำไปใช้จ่ายในการก่อสร้างอาคารเรียน ค่าที่ดินและช่วยเหลือการจัดการศึกษาของโรงเรียนราษฎร นอกจากนี้กระทรวงศึกษาธิการยังได้ดำเนินการชักชวนให้ประชาชนบริจาคเงินสมทบทุนสร้าง

อาคารเรียนของโรงเรียนประถมศึกษาและเทศบาล ซึ่งก็ประสบความสำเร็จสามารถแบ่งเบาภาระในด้านงบประมาณของรัฐบาลเป็นอย่างมากเช่นกัน (ระลึก ธานี. 2522 : 384 ; 2525 : 127) ความพยายามของรัฐบาลในการแก้ไขปัญหาเกี่ยวกับงบประมาณการจัดการศึกษาในครั้งนี้ แม้ว่าจะได้รับความร่วมมือจากประชาชนเป็นอย่างมากดังที่กล่าวมา แต่ก็ถือว่าเป็นต้นแบบของการแสวงหาความร่วมมือจากประชาชนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานโดยให้ราษฎรบริจาคเงิน ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้ความร่วมมือระหว่างชุมชนกับโรงเรียนในการจัดการศึกษาในเวลาต่อมา มีลักษณะเป็นการให้ความร่วมมือในฐานะผู้บริจาคเงินมากกว่าการร่วมมือกันจัดการศึกษา และเมื่อพิจารณาถึงกรอบการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาก็ไม่ถือว่าการสนับสนุนด้านการเงินแก่โรงเรียนเพียงอย่างเดียวจะเป็นการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา

ในช่วงเวลาเดียวกันนี้ ได้มีการประชุมร่วมกันระหว่างกระทรวงมหาดไทย กระทรวงศึกษาธิการและเทศบาลนครกรุงเทพฯ เมื่อวันที่ 1 มีนาคม พ.ศ.2498 ให้มีการโอนโรงเรียนประชาบาลในเขตเทศบาลมาสังกัดเทศบาลและเทศบาลนครกรุงเทพฯ ยกเว้นโรงเรียนมัธยมศึกษา โรงเรียนในโครงการปรับปรุงของกระทรวงศึกษาธิการ และโรงเรียนตัวอย่างของอำเภอ ซึ่งนับว่าเป็นความพยายามของเทศบาลซึ่งเป็นหน่วยงานบริหารราชการส่วนท้องถิ่นในอันที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาในโรงเรียนต่าง ๆ มากขึ้น (ระลึก ธานี.2527 : 141-142) และในขณะเดียวกันรัฐบาลได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการส่วนจังหวัด พ.ศ.2498 (ราชกิจจานุเบกษา. 2498) กำหนดให้องค์การบริหารราชการส่วนจังหวัดมีหน้าที่ในการจัดการศึกษา ทำนุบำรุงศาสนาและส่งเสริมวัฒนธรรม ภายใต้กรอบของกระทรวงศึกษาธิการ ที่เป็นผู้กำหนดหลักสูตรและการบริหารการจัดการศึกษา รัฐบาลสมัยจอมพลถนอม กิตติขจรเป็นนายกรัฐมนตรี จึงโอนโรงเรียนประชาบาลในสังกัดส่วนกลางไปสังกัดองค์การบริหารส่วนจังหวัด ซึ่งเป็นการดำเนินการโดยถือหลักการกระจายอำนาจในการจัดการศึกษาประชาบาลให้หน่วยงานปกครองส่วนท้องถิ่นจัดการ โดยที่รัฐบาลจะเข้าไปเกี่ยวข้องเฉพาะเท่าที่จำเป็นต้องควบคุมและช่วยเหลือท้องถิ่นในสิ่งที่ท้องถิ่นยังช่วยตนเองไม่ได้เท่านั้น (กระทรวงมหาดไทย. 2513 : 26) ส่วนเหตุผลของการโอนการศึกษาประชาบาล ไปสังกัดองค์การบริหารส่วนจังหวัดนั้น วันทนา เลิศสินไทย (2523 : 147-148) สรุปไว้ว่า เป็นไปเพื่อปรับปรุงการจัดการประถมศึกษาให้เป็นไปตามหลักการที่นานาอารยประเทศได้จัดทำกันอยู่ และรัฐบาลต้องการกระจายอำนาจการบริหารงานในรูปแบบต่าง ๆ รวมทั้งการศึกษาซึ่งแต่เดิมมาดำเนินการโดยส่วนกลางให้ไปอยู่กับท้องถิ่นตามคัลลองของการปกครองในระบอบประชาธิปไตย และตามรัฐธรรมนูญที่กำหนดให้รัฐส่งเสริมการปกครองส่วนท้องถิ่นและสนับสนุนให้ท้องถิ่นสามารถดำเนินการตามอำนาจหน้าที่ให้ได้ผลดี รวมทั้งต้องการให้ท้องถิ่นและประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาประชาบาลเพราะท้องถิ่นและประชาชนย่อมทราบปัญหาและความต้องการของแต่ละท้องถิ่นได้ดีกว่าเจ้าหน้าที่ส่วนกลาง และเพื่อแบ่งเบาภาระในด้านงบประมาณของรัฐบาล เพราะ

หากท้องถิ่นและประชาชนมีความรู้เกี่ยวกับการจัดการศึกษาเป็นภาระหน้าที่ของเขา ท้องถิ่นและประชาชนก็จะนำทรัพยากรของท้องถิ่นและของประชาชนมาใช้ในการจัดการศึกษามากขึ้น

แม้ว่าเหตุผลในการโอนการศึกษาประชาบาลจากกระทรวงศึกษาธิการไปสังกัดองค์การบริหารส่วนจังหวัดในครั้งนี้ จะมีเหตุผลที่กล่าวเน้นถึงการกระจายอำนาจและการจัดการศึกษาของท้องถิ่น แต่ก็พบว่ามีเหตุผลทางด้านการเมืองแอบแฝงอยู่ เนื่องจากรัฐบาลต้องการให้ครูประชาบาลซึ่งมีอยู่เป็นจำนวนมากทั่วประเทศในขณะนั้น ให้เป็นสายให้กับทางราชการในการบอกข่าวความเคลื่อนไหวของพรรคคอมมิวนิสต์ซึ่งกำลังคุกคามความมั่นคงของประเทศ ประกอบกับรัฐบาลต้องการเสียงของครูประชาบาลในการสนับสนุนพรรคสหประชาไทยซึ่งเป็นพรรคการเมืองของรัฐบาล การโอนการศึกษาประชาบาลในช่วงนี้ จึงเป็นเพียงแผนการทางการเมืองกับกลวิธีแสวงหาอำนาจของกระทรวงมหาดไทย (ชานาญ ยุวบูรณ์, สัมภาษณ์, 2522 ; "สัมภาษณ์นายชานาญ ยุวบูรณ์ อธิบดีกรมการปกครอง". 2507) และแม้จะมีความเคลื่อนไหวในเชิงคัดค้านการดำเนินการครั้งนี้จากครูประชาบาลและประชาชนทั่วไป แต่การโอนการศึกษาประชาบาลจากส่วนกลางไปสังกัดองค์การบริหารส่วนจังหวัดก็สำเร็จและมีผลในวันที่ 1 ตุลาคม พ.ศ.2509

จากพระราชบัญญัติโอนโรงเรียนประถมศึกษาบางประเภทไปสังกัดองค์การบริหารส่วนจังหวัด พ.ศ.2509 ทำให้องค์การบริหารส่วนจังหวัดต้องทำหน้าที่รับผิดชอบในการจัดการศึกษาระดับประถมศึกษาหรือการศึกษาประชาบาลโดยตรงทั้งทางด้านการบริหารงานบุคคล วิชาการ และธุรการ ในขณะที่กระทรวงศึกษาธิการพ้นจากหน้าที่การบริหารโรงเรียนประถมศึกษาประเภทนี้ แต่ยังคงรับผิดชอบผลของการจัดการศึกษาตามนโยบายแห่งกฎหมายว่าด้วยระเบียบบริหารราชการส่วนจังหวัดและกฎหมายว่าด้วยระเบียบราชการแผ่นดิน การเปลี่ยนแปลงการจัดการศึกษาประชาบาลในครั้งนี้ นอกจากจะมีผลทางด้านการบริหารการจัดการการศึกษาประชาบาลทั่วประเทศแล้ว ยังมีผลต่อขวัญและกำลังใจของครูประชาบาลที่เคยสังกัดส่วนกลางและต้องมาสังกัดส่วนท้องถิ่นเป็นอย่างมาก รวมทั้งการดำเนินการจัดการศึกษาภาคบังคับภายใต้การบริหารงานขององค์การบริหารส่วนจังหวัด ก็ไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร เพราะมีปัญหาด้านปริมาณและคุณภาพของครู ปัญหาการขาดแคลนอาคารสถานที่และอุปกรณ์ในโรงเรียน รวมทั้งปัญหาทางด้านงบประมาณ

อนึ่ง เมื่อมีการศึกษาถึงปัญหาการจัดการศึกษาที่เน้นด้านปัญหาการบริหารการประถมศึกษาเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของข้าราชการส่วนท้องถิ่นตามหลักการและเหตุผลให้มีการโอนการจัดการศึกษาขึ้นพื้นฐานจากกระทรวงศึกษาธิการมาสังกัดองค์การบริหารส่วนจังหวัดในครั้งนี้ ก็พบว่า การบริหารการประถมศึกษาโดยเฉพาะการศึกษาประชาบาลนั้น ข้าราชการส่วนท้องถิ่น ประชาชนและสภาจังหวัดมีส่วนร่วมในการบริหารน้อยและหากวิเคราะห์โดยพิจารณาจากนโยบาย หลักการและเหตุผลของรัฐบาลในการให้องค์การบริหารส่วนท้องถิ่นจัดการศึกษาประชาบาลที่ว่า รัฐบาลต้องการกระจายอำนาจการบริหารงานรูปแบบต่าง ๆ รวม

ทั้งการศึกษาซึ่งแต่เดิมดำเนินการโดยส่วนกลาง ให้ไปอยู่กับท้องถิ่นตามคัลลองของการปกครองระบอบประชาธิปไตยแล้ว การดำเนินงานด้านการบริหารการศึกษาประชากรในระดับปฏิบัติยังมิได้เป็นไปตามนโยบายหลักการ และเหตุผลข้างต้น เพราะองค์การบริหารส่วนจังหวัดที่จัดตั้งขึ้นยังไม่มีอิสระในการปกครองเต็มรูปแบบ ผู้บริหารส่วนใหญ่เป็นข้าราชการส่วนภูมิภาค โดยเฉพาะข้าราชการสังกัดกระทรวงมหาดไทยที่ดำรงตำแหน่งสำคัญในองค์การบริหารส่วนจังหวัด ทำให้ข้าราชการส่วนท้องถิ่น ประชาชนและสภาจังหวัด มีบทบาทน้อยมากในการควบคุมการบริหารงาน แม้ว่ากระทรวงมหาดไทยจะมีโครงการปรับปรุงโรงเรียนประชากรให้เป็นโรงเรียนชุมชน โดยมีวัตถุประสงค์ให้ประชาชนในท้องถิ่นเข้ามามีบทบาทหรือมีส่วนร่วมรับผิดชอบการจัดการศึกษาในโรงเรียนก็ตาม และจากเหตุผลประการหนึ่งของการโอนการศึกษาประชากรให้องค์การบริหารส่วนจังหวัดรับผิดชอบคือการที่รัฐบาลขาดแคลนงบประมาณในการดำเนินการ จึงต้องโอนโรงเรียนมาให้องค์การบริหารส่วนจังหวัดรับผิดชอบเพื่อให้องค์การบริหารส่วนจังหวัดนำงบประมาณและทรัพยากรในท้องถิ่นมาบริหารและจัดการศึกษาประชากรนั้น นับว่าเป็นการโอนปัญหาด้านงบประมาณจากส่วนกลางให้มาเป็นภาระขององค์การบริหารส่วนจังหวัด ซึ่งเป็นเสมือนการกระจายปัญหาส่วนหนึ่งในการจัดการศึกษาจากส่วนกลางมาสู่ท้องถิ่น โดยขาดยุทธศาสตร์ที่เหมาะสมที่จะดำเนินการมารองรับ และกลายมาเป็นปัญหาหนึ่งที่ทำให้การจัดการศึกษาประชากรโดยองค์การบริหารส่วนจังหวัดไม่ประสบความสำเร็จในการดำเนินงานเท่าที่ควรและเท่าที่น้ำจะเป็น ตามหลักการและเหตุผลของการโอนการจัดการศึกษาประชากร ในครั้งนี้

จากปัญหาของการจัดการศึกษาประชากรภายใต้การบริหารงานขององค์การบริหารส่วนจังหวัดดังกล่าวและจากเหตุการณ์ วันที่ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 ที่มีการวิพากษ์วิจารณ์การจัดการศึกษาของไทย จนต้องมีการปฏิรูปการศึกษาตามแนวทางของคณะกรรมการวางแผนพื้นฐานการปฏิรูปการศึกษา ทำให้มีการเปลี่ยนแปลงการจัดการศึกษาในประเทศไทยหลายอย่าง เช่น การประกาศใช้แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2520 แทนแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2503 ทำให้มีการเปลี่ยนแปลงหลักสูตรและประกาศใช้หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ.2521 หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พ.ศ.2521 และหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลาย พ.ศ. 2524 แผนพัฒนาการศึกษา ฉบับที่ 4 พ.ศ.2520-2524และแผนพัฒนาการศึกษาฉบับที่ 5 พ.ศ.2525-2529 รวมทั้งได้มีการโอนการศึกษาประชากรที่เคยสังกัดองค์การบริหารส่วนจังหวัดทั้งหมด และโรงเรียนประถมศึกษาสังกัดกรมสามัญศึกษาบางส่วนมาสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติซึ่งเป็นหน่วยงานระดับกรม สังกัดกระทรวงศึกษาธิการที่จัดขึ้นใหม่เพื่อรองรับการจัดการศึกษาภาคบังคับระดับประถมศึกษา เมื่อวันที่ 1 ตุลาคม พ.ศ.2523

เมื่อพิจารณาถึง การมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานในช่วงนี้ พบว่า การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานปรากฏชัดในช่วงที่มีการจัดการศึกษาในชุมชนแบบดั้งเดิม ที่เป็นการจัดการศึกษาอย่างไม่เป็นทางการในช่วงก่อน

ที่จะมีการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียนในปี พ.ศ.2428 เท่านั้น เมื่อมีการจัดการศึกษาแบบรวมศูนย์โดยเฉพาะหลังจากการตั้งกระทรวงศึกษาธิการขึ้นมากลุ่มการจัดการศึกษาชั้นพื้นฐานในปี พ.ศ.2430 การมีส่วนร่วมของชุมชนกับโรงเรียนในการจัดการศึกษาได้เริ่มลดลง แม้ว่าจะมีแนวคิดของรัฐบาลที่พยายามจะให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาหลายครั้ง เช่น ในการประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ.2464 ที่กำหนดให้การศึกษาประชาบาลเป็นการจัดการศึกษาโดยให้ประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการตั้งโรงเรียนประชาบาล และการโอนการศึกษาประชาบาลจากกรมสามัญศึกษา ไปสังกัดองค์การบริหารส่วนจังหวัดในปี พ.ศ.2509 ที่มีจุดประสงค์ส่วนหนึ่งเน้นที่การให้ท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา แต่อย่างไรก็ตามการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาชั้นพื้นฐาน ในช่วงนั้น ก็ยังเป็นเพียงการให้ความร่วมมือให้การสนับสนุนด้านการเงินและทรัพยากรที่ใช้ในการจัดการศึกษามากกว่าการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา และเมื่อมีการประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติที่เน้นการพัฒนาเศรษฐกิจตลอดมา ก็ทำให้การจัดการศึกษาของประเทศมีลักษณะรวมศูนย์และเน้นการบริหารจัดการศึกษา โดยเฉพาะในระดับโรงเรียนตามแบบราชการมากขึ้น จนทำให้ชุมชนและโรงเรียนเริ่มห่างจากกันและไม่ปรากฏอย่างชัดเจนถึงการมีส่วนร่วมกันในการจัดการศึกษา

ต่อมาเมื่อสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติตั้งขึ้น ตามพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประกาศของคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 216 ลงวันที่ 29 กันยายน พ.ศ.2516 ฉบับที่ 26 พ.ศ.2523 เมื่อวันที่ 1 ตุลาคม พ.ศ.2523 และมีฐานะเป็นกรมในกระทรวงศึกษาธิการ เพื่อดำเนินการจัดการศึกษาระดับก่อนประถมศึกษา ระดับประถมศึกษา และภายหลังได้ขยายการจัดการศึกษาถึงระดับมัธยมศึกษาตอนต้นตามนโยบายขยายโอกาสทางการศึกษานั้น การบริหารราชการของสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติมีลักษณะพิเศษที่ไม่เหมือนกับหน่วยราชการอื่น คือ มีการจัดการบริหารหน่วยงานทั้งในระดับชาติ ระดับจังหวัด และระดับโรงเรียนในรูปของคณะกรรมการซึ่งถือเป็นการบริหารงานโดยองค์คณะบุคคล และอาจกล่าวได้ว่าเป็นการกระจายอำนาจทางการศึกษาอย่างหนึ่ง แม้ว่าจะควบคุมนโยบายโดยหน่วยงานส่วนกลาง แต่ก็มีอิสระในการบริหารงานในส่วนจังหวัดพอสมควร และมีความพยายามที่จะให้สถานศึกษาในสังกัด คือ โรงเรียนมีอำนาจในการตัดสินใจในการบริหารงานในพื้นที่มากขึ้น ตามพระราชบัญญัติคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2523 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2535 (ราชกิจจานุเบกษา. 2535) ที่ได้กำหนดให้มีคณะกรรมการเพื่อบริหารการจัดการประถมศึกษาในทุกระดับและให้ประชาชนในท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมโดยร่วมเป็นคณะกรรมการโรงเรียน คือ ระดับประเทศ คณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ นอกจากจะประกอบด้วยข้าราชการระดับรัฐมนตรี ปลัดกระทรวง อธิบดี ผู้แทนข้าราชการครูแล้ว ยังประกอบด้วยผู้ทรงคุณวุฒิที่เป็นประชาชนที่รัฐมนตรีแต่งตั้ง จำนวน 6 คนร่วมเป็นคณะกรรมการ ระดับจังหวัด คณะกรรมการการประถมศึกษาจังหวัด นอกจากจะประกอบด้วย

ผู้ว่าราชการจังหวัด ผู้แทนข้าราชการครู ผู้ทรงคุณวุฒิที่คณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติแต่งตั้งจำนวน 2 คน แล้ว ยังประกอบด้วยผู้ทรงคุณวุฒิที่คัดเลือกจากประชาชนในจังหวัดจำนวน 3 คนร่วมเป็นคณะกรรมการ

ส่วนในระดับโรงเรียน ตามระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยคณะกรรมการโรงเรียนประถมศึกษา พ.ศ.2539 ได้กำหนดให้ทุกโรงเรียนมีคณะกรรมการโรงเรียนจำนวนอย่างน้อยโรงเรียนละ 9 คน และไม่เกิน 15 คน โดยคณะกรรมการจะประกอบด้วยคณะบุคคล 3 คณะในสัดส่วนเท่ากัน คือ ผู้บริหารและข้าราชการครูในโรงเรียน ผู้ปกครองนักเรียนและศิษย์เก่าของโรงเรียนและผู้ทรงคุณวุฒิจากประชาชน ผู้นำทางศาสนา บุคคลในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและหรือข้าราชการอื่นที่ไม่สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ โดยคณะกรรมการโรงเรียนจะต้องเลือกกรรมการโรงเรียนที่เป็นฝ่ายผู้ปกครองนักเรียนและศิษย์เก่าของโรงเรียนหรือผู้ทรงคุณวุฒิจากประชาชนเป็นประธานคณะกรรมการโรงเรียนและอีกคนหนึ่งเป็นรองประธานคณะกรรมการโรงเรียน โดยมีผู้บริหารโรงเรียนเป็นคณะกรรมการและเลขานุการโดยตำแหน่ง ส่วนคุณสมบัติของผู้เป็นกรรมการโรงเรียนต้องเป็นผู้ที่สนใจในการพัฒนาการศึกษา เป็นผู้มีความประพฤติดี และมีภูมิลำเนาอยู่ในอำเภอที่โรงเรียนตั้งอยู่ โดยคณะกรรมการโรงเรียนจะมีหน้าที่ในการกำหนดนโยบายแผนแม่บทและแผนพัฒนาโรงเรียน ให้ความเห็นชอบแผนปฏิบัติการประจำปีของโรงเรียน ให้คำปรึกษาเสนอแนะแนวทางและมีส่วนร่วมในการบริหารการเงินและงบประมาณของโรงเรียน การแสวงหาและให้การสนับสนุนด้านการเงิน วัสดุ ครุภัณฑ์ อุปกรณ์ต่าง ๆ ตลอดจนวิทยากรภายนอกและภูมิปัญญาของท้องถิ่น การจัดกิจกรรมเสริมสร้างการพัฒนาการของนักเรียนทุกด้าน ทั้งในและนอกโรงเรียน รับผิดชอบต่อความก้าวหน้าการดำเนินงานตามแผนของโรงเรียน ประสานงานกับองค์กรท้องถิ่นทั้งภาครัฐและเอกชนและเสริมสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน เพื่อการพัฒนาโรงเรียนและให้มีการใช้บริการจากโรงเรียน ให้โรงเรียนเป็นแหล่งวิทยากรของชุมชนและร่วมพัฒนาชุมชนและท้องถิ่น นอกจากนี้คณะกรรมการโรงเรียนยังมีหน้าที่ทั่วไปอีก คือ เป็นตัวแทนของโรงเรียนแจ้งข่าวความเคลื่อนไหวของโรงเรียนในทางสร้างสรรค์ ให้ชุมชนในท้องถิ่นและโดยทั่วไปได้รับทราบ สร้างความเข้าใจในการจัดการศึกษาของโรงเรียนในชุมชน พร้อมทั้งประสานงานให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาโรงเรียน เข้าไปมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมของโรงเรียน และช่วยเหลือประสานการช่วยเหลือกับชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาของนักเรียนหรือของโรงเรียน

การบริหารการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานของสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติตั้งที่กล่าวมาและตั้งที่ดำเนินการอยู่ นับว่าเป็นการเปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามามี

ส่วนร่วมในการจัดการศึกษาอย่างเป็นรูปธรรมมากขึ้น ซึ่งแม้ว่าการปฏิบัติจะเป็นไปตามระเบียบของทางราชการ แต่ในระดับปฏิบัติการของการมีส่วนร่วมในสภาพที่เป็นจริงยังเป็นสิ่งที่จะต้องมีการศึกษาอย่างลึกซึ้งต่อไป แม้ว่าในปัจจุบันแนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนที่มีการกำหนดเป็นนโยบายและนำเสนอเป็นแนวคิดที่ชัดเจนขึ้นทั้งในระดับมหภาคและระดับจุลภาค แต่ในระดับพื้นที่หรือในระดับชุมชนแล้ว ยังเป็นสิ่งที่น่าสงสัยว่า การมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานได้เกิดขึ้นในชุมชนตามความหมายของการมีส่วนร่วมที่แท้จริงเป็นอย่างไร กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานเป็นอย่างไร และควรดำเนินการอย่างไรเพื่อให้การมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาดำรงอยู่และดำเนินการต่อไปอย่างต่อเนื่องและเป็นผลดีต่อการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน

นโยบาย แนวคิด และรูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ.2540-2544)

ปัจจุบันรัฐบาลและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาประเทศและการพัฒนาการจัดการศึกษา ได้ให้ความสำคัญของการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานมากขึ้น และกำหนดนโยบายเกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้ชัดเจน ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ แผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ แผนพัฒนาการศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม รวมทั้งมีนักการศึกษา นักพัฒนา ที่นำเสนอแนวคิดการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน ทั้งในระดับมหภาคและระดับจุลภาค รวมทั้งมีความพยายามที่จะจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานในรูปแบบที่หลากหลาย ซึ่งผู้วิจัยได้ศึกษาและรวบรวมไว้เป็นหมวดหมู่ดังนี้

นโยบายการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน

การมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาได้มีการกำหนดไว้และปรากฏชัดเจนในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540-2544) ที่เปลี่ยนแนวทางการพัฒนาประเทศจากการเน้นการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจ มาเน้นการพัฒนาคนหรือการให้คนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา โดยส่วนหนึ่งของนโยบายการพัฒนาคนหรือการให้คนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา ได้กำหนดนโยบายที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมการ

มีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนา (สำนักงานคณะกรรมการการพัฒนาศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. 2539 : 153-154) คือ

การส่งเสริมการมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาทุกภาคส่วน เพื่อให้เอกชนและประชาชนได้มีส่วนร่วมในการพัฒนา ในฐานะผู้ตัดสินใจและผู้ดำเนินการ มิใช่ในฐานะกลุ่มเป้าหมายที่จะได้รับผลการพัฒนาตามนโยบายของรัฐ ซึ่งจะเป็นการเปิดระบบการกำหนดนโยบาย การวางแผน การตัดสินใจ การปฏิบัติ การติดตามประเมินผลของรัฐ โดยให้เอกชนและประชาชนมีส่วนร่วมรับรู้ ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจและร่วมดำเนินการ ตลอดจนร่วมติดตามและประเมินผลการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง รวมทั้งทำให้ภาครัฐ ภาคเอกชนและภาคประชาชนได้มีโอกาสเรียนรู้ซึ่งกันและกัน ทำความเข้าใจกัน อันจะเป็นแรงผลักดันให้ ภาครัฐและเจ้าหน้าที่ของรัฐเห็นและเข้าใจถึงความจำเป็นที่จะต้องปรับเปลี่ยนโครงสร้าง วิธีการปฏิบัติงาน ให้สอดคล้องกับความต้องการและแนวทางของภาคเอกชนและประชาชน และยังช่วยเสริมสร้างความสมานฉันท์และการรวมพลังสร้างสรรค์ในสังคม

นอกจากนี้ในส่วนของการให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาหรือการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนและครอบครัว ยังเน้นให้มีการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของคนในชุมชนและครอบครัว โดยปฏิรูปการเรียนการสอนในระบบโรงเรียน โดยการส่งเสริมให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาในทุกระดับมากขึ้น และกระจายอำนาจทางการศึกษาให้ชุมชนสามารถกำหนดรายละเอียดของหลักสูตร ให้สอดคล้องกับสภาพความพร้อมและความต้องการของแต่ละท้องถิ่น ภายใต้การกำหนดโครงสร้างและมาตรฐานคุณภาพของหน่วยงานภาครัฐอย่างเป็นระบบ (สำนักงานคณะกรรมการการพัฒนาศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. 2539 : 45)

เพื่อให้การจัดการศึกษาสอดคล้องกับแนวทางการพัฒนาประเทศข้างต้น แผนการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 8 พ.ศ. 2540 - 2544 (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. 2539) ได้กำหนดวัตถุประสงค์ของแผนที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานและการมีส่วนร่วมของชุมชน คือ "...เพื่อขยายและยกระดับความรู้พื้นฐานของประชาชนทั้งมวลให้กว้างขวางและสูงขึ้นถึงระดับมัธยมศึกษาอย่างเสมอภาคและเท่าเทียมกัน และเพื่อพัฒนาการศึกษาให้มีคุณภาพ สอดคล้อง สัมพันธ์กับความต้องการของบุคคล ชุมชน และประเทศ ให้ผู้เรียนได้มีการพัฒนาเต็มศักยภาพ..." (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ : 56) โดยมีแนวทางการขยายการศึกษาขั้นพื้นฐานในระบบโรงเรียนจนถึงระดับมัธยมศึกษาตอนปลายหรือเทียบเท่า โดยให้ชุมชนและสถาบันทางสังคม ต้องมีบทบาทในการจัดการศึกษาและตรวจสอบคุณภาพการจัดการศึกษา รวมทั้งสนับสนุนให้ชุมชน ครอบครัว องค์กรจนถึงสิทธิและพิทักษ์สิทธิของเด็กในการได้รับบริการการศึกษาขั้นพื้นฐานอย่างทั่วถึง (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ : 63)

เช่นเดียวกับ แผนพัฒนาการศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ระยะที่ 8 พ.ศ. 2540 - 2544 (กระทรวงศึกษาธิการ. 2539) ที่เห็นว่า จากแนวโน้มของการพัฒนาประเทศ การจัดการศึกษาต้องมุ่งประเด็นหลักในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยการยกระดับให้สูงขึ้นและกว้างขวางทั่วถึง และมีคุณภาพเพื่อเป็นพื้นฐานในการพัฒนาคุณภาพชีวิตและพัฒนาอาชีพ โดยมี

ยุทธศาสตร์ในการพัฒนา คือ ส่งเสริมสนับสนุน ให้ครอบครัว ชุมชน องค์กรพัฒนาเอกชนและภาคเอกชน มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา (กระทรวงศึกษาธิการ. 2539 : 5-6) โดยกระทรวงศึกษาธิการได้กำหนดนโยบาย ข้อ 2 เกี่ยวกับการปฏิรูปการบริหารการจัดการศึกษา โดยมีเป้าหมายให้สถานศึกษาทุกแห่งได้รับการกระจายอำนาจให้มีความคล่องตัว สามารถจัดการศึกษาหลากหลาย สอดคล้องกับความต้องการของชุมชนและท้องถิ่น ภายใต้แนวทางที่กระทรวงศึกษาธิการกำหนดและให้ประชาชน ครอบครัว ชุมชน องค์กรของรัฐและเอกชน มีส่วนร่วมรับผิดชอบและตรวจสอบการจัดการศึกษาในสถานศึกษาทุกแห่ง โดยมีมาตรการส่งเสริมบทบาทของครอบครัว ชุมชน และเอกชนให้มีส่วนร่วมในการบริหารและการจัดการศึกษา โดยพัฒนาศักยภาพของครอบครัวให้เข้มแข็งด้วยมิติทางวัฒนธรรม ส่งเสริมให้ชุมชนมีส่วนร่วมกำหนดนโยบายด้านการศึกษาในแต่ละระดับ รวมทั้งการให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาหลักสูตร (กระทรวงศึกษาธิการ. 2539 : 11-12)

ซึ่งจากนโยบายระดับชาติดังกล่าว หน่วยงานในปฏิบัติ คือ สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ (2540) ได้กำหนดนโยบายการให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา ไว้ในแผนพัฒนาการศึกษา ฉบับที่ 8 พ.ศ.2540-2544 สอดคล้องกันตามนโยบายข้อที่ 5 ที่กำหนดเกี่ยวกับการปฏิรูปการบริหารโรงเรียนโดยให้สามารถวางแผนและจัดการเพื่อสนับสนุนการจัดการศึกษาให้ผู้เรียนมีความพร้อมในการเรียนและเกิดความรู้ที่แท้จริง โดยคณะกรรมการโรงเรียน กลุ่มบุคคล และองค์กรชุมชน มีส่วนร่วมในการวางแผนและการดำเนินงาน รวมทั้งส่งเสริมให้นาเทคโนโลยีที่ทันสมัยมาใช้ในการบริหารและการจัดการ โดยมีเป้าหมายที่จะกระจายอำนาจให้คณะกรรมการโรงเรียนมีส่วนร่วมและตัดสินใจในการวางแผนบริหารการจัดการศึกษาและพัฒนาบุคลากรได้อย่างอิสระ และมีมาตรการเกี่ยวกับเรื่องนี้ โดยการพัฒนาระบบการวางแผนและการจัดการเพื่อให้คณะกรรมการโรงเรียนมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง(สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ. 2540 : 37-38) ซึ่งนโยบายทั้งหมดนี้เป็นไปโดยสอดคล้องกับหลักสูตรที่ใช้อยู่ในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานทั้งในระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษาตอนต้น คือ

หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ.2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) (กระทรวงศึกษาธิการ. 2535) มีหลักการ ดังนี้ เป็นการศึกษาขั้นพื้นฐานเพื่อปวงชน ที่มุ่งให้ผู้เรียนนำประสบการณ์ที่ได้จากการเรียน ไปใช้ในการดำรงชีวิต และมุ่งสร้างเอกภาพของชาติ โดยมีเป้าหมายหลักร่วมกัน แต่ให้ท้องถิ่นมีโอกาสพัฒนาหลักสูตรบางส่วน ให้เหมาะสมกับสภาพความต้องการได้

ส่วนหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พ.ศ.2521 (ฉบับปรับปรุง 2533) ก็ได้กำหนดหลักการและจุดหมายของหลักสูตรไว้สอดคล้องกัน คือ เป็นการศึกษาที่มุ่งให้ผู้เรียนค้นพบความสามารถ ความถนัดและความสนใจของตนเอง เป็นการศึกษาทั่วไป เพื่อเป็นพื้นฐานสำหรับการประกอบสัมมาอาชีพหรือการศึกษาต่อ และเป็นการศึกษาที่สนองความต้องการของท้องถิ่นและประเทศชาติ

ซึ่งจากนโยบายการพัฒนาประเทศและการจัดการศึกษาโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนดังที่ได้กล่าวมา นับว่า เป็นนโยบายหลักที่ปรากฏชัดเจนขึ้นในเรื่องการมีส่วนร่วม ของชุมชนและโรงเรียนเพื่อการจัดการศึกษา ทำให้นักการศึกษาและนักพัฒนาหลายท่าน ได้วิเคราะห์แนวคิดนี้และนำเสนอในลักษณะของแนวคิดการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียน ในการจัดการศึกษามากขึ้นทั้งในระดับมหภาคและจุลภาค ดังนี้

แนวคิดการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษา

ชั้นพื้นฐาน : ระดับมหภาค

นโยบายในการจัดการศึกษาที่ชัดเจนขึ้น เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงการจัดการศึกษา จากการที่รัฐเป็นผู้ทำหน้าที่จัดการศึกษาชั้นพื้นฐานเพียงฝ่ายเดียว มาเป็นการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนเพื่อการจัดการศึกษาที่สอดคล้องกับนโยบายนี้นั้น ปรากฏเป็นแนวคิด การปฏิรูปการศึกษา ซึ่งมีผู้เสนอแนวคิดและแนวทางไว้หลายลักษณะ ซึ่งสามารภที่จะศึกษาได้จาก แนวทางการปฏิรูปการศึกษาไทยในยุคโลกาภิวัตน์ (คณะกรรมการการศึกษาไทยในยุคโลกาภิวัตน์. 2539ก.;2539ข.;2539ค.)แนวคิดในการปฏิรูปการศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการ (2539ก. ; 2539ข.) แนวทางการปฏิรูปการศึกษา (ยกเครื่องทางปัญญา) (ประเวศ วะสี. 2539) แนวคิดการปฏิรูปการศึกษาไทย (เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์. 2539) แนวคิดการปฏิรูปการศึกษาไทยในยุคโลกาภิวัตน์ (วิชัย ดันศิริ. 2539) และแนวคิดปฏิรูปการศึกษาเพื่อปวงชน (เสรี พงศ์พิศและคณะ. 2538) ซึ่งแนวทางการปฏิรูปการศึกษาทั้งหมดมีความเห็นที่สอดคล้องกันว่า จากสภาพสังคมที่เป็นปัญหา อันสืบเนื่องมาจากการพัฒนาประเทศที่เน้นการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ และการจัดการศึกษาแบบรวมศูนย์ที่เป็นการบริหารการจัดการศึกษาตามแบบราชการนั้น ทำให้การศึกษากลายมาเป็นปัญหาของการพัฒนาประเทศมากกว่าจะเป็น ส่วนที่เอื้อให้เกิดการพัฒนาประเทศ นักการศึกษา นักวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการและองค์กรเอกชน ดังกล่าวข้างต้น จึงมีแนวคิดตรงกันที่จะให้มีการปฏิรูปการจัดการศึกษา ซึ่งแม้ว่าแต่ละแนวคิดที่นำเสนอมาอาจจะแตกต่างกันในรายละเอียด แต่สิ่งหนึ่งที่มีความเห็นตรงกัน คือ ระบบการจัดการศึกษาในประเทศไทยต้องมีการเปลี่ยนแปลง จากการจัดการศึกษาแบบรวมศูนย์ที่เป็นอยู่ ให้มีการกระจายอำนาจในการจัดการศึกษาให้มากขึ้น โดยมียุทธศาสตร์การเปลี่ยนแปลงการจัดการศึกษาไทย 4 ประการสำคัญ คือ

1. การปฏิรูปการศึกษาและการเรียนรู้เพื่อพัฒนาคุณภาพของคน
2. การเพิ่มขีดความสามารถของประเทศ ในการสร้างความก้าวหน้าและความมั่นคงของเศรษฐกิจไทยและสังคมไทย
3. การเสริมสร้างการเรียนรู้ของชุมชนและการรวมพลังเพื่อการเรียนรู้
4. การปฏิรูปการบริหารการจัดการศึกษา

เพื่อให้ชุมชนหรือองค์กรชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการจัดการตั้งแต่การวางแผนและกำหนดจุดหมายของการจัดการศึกษา การจัดทำหลักสูตรที่สอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่น ตลอดจนการตรวจสอบคุณภาพและการสนับสนุนทรัพยากร ทั้งในด้านทรัพยากรการเรียนรู้และทรัพยากรการเงิน เพื่อให้การศึกษาของเด็กและเยาวชนในชุมชนเป็นการศึกษาที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตและช่วยพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชนให้ดีขึ้น โดยการจัดการในรูปแบบการบริหารในกลุ่มสถานศึกษาและชุมชน เพื่อให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทางการจัดการศึกษาให้สอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่นอย่างแท้จริง (คณะกรรมการการศึกษาไทยในยุคโลกาภิวัตน์, 2539ก. : 212-213) และเห็นว่า สถานศึกษาในท้องถิ่นสามารถที่จะเป็นกลไกประสานความร่วมมือที่สำคัญระหว่างองค์กรในท้องถิ่นระหว่าง บ้าน วัด สถาบันศาสนา ชุมชนและโรงเรียน โดยเน้นการจัดกิจกรรมร่วมกันเพื่อให้เกิดความใกล้ชิด การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ไปจนถึงการเป็นกลไกประสานงานกับองค์กรภายนอกท้องถิ่นเดิมได้ (คณะกรรมการการศึกษาไทยในยุคโลกาภิวัตน์, 2539ก. : 219) และการปฏิรูปโรงเรียนและสถานศึกษา ได้กำหนดให้มีการกระจายอำนาจการกำหนดนโยบายและการบริหารโรงเรียนและสถานศึกษาทุกระดับ ทุกประเภท ให้กับ ผู้ปกครองนักเรียน ชุมชน และองค์กรปกครองท้องถิ่นได้มีส่วนรับผิดชอบในรูปคณะกรรมการของสถานศึกษา เพื่อให้การพัฒนาและการแก้ไขปัญหาเป็นไปอย่างรวดเร็ว เหมาะสมและสอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่น ในแง่ของการปฏิรูปหลักสูตรและกระบวนการเรียนการสอนก็กำหนดแนวปฏิบัติให้ประชาชนและท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการพัฒนาหลักสูตร และการกำหนดแบบเรียนให้เหมาะสมและสอดคล้องกับสภาพของความต้องการของแต่ละท้องถิ่น ส่วนในแง่ของการปฏิรูประบบการบริหารการศึกษา ก็มีเป้าหมายที่มุ่งส่งเสริมบทบาทของครอบครัว ชุมชนและเอกชนให้มีส่วนร่วมในการบริหารและการจัดการศึกษา ส่งเสริมให้ชุมชนมีส่วนร่วมกำหนดนโยบายด้านการศึกษาในแต่ละระดับ และให้ท้องถิ่นมีส่วนร่วมรับผิดชอบการจัดบริการทางการศึกษามากขึ้น ด้วยการผ่อนคลายนกฎ ระเบียบที่ควบคุมสถานศึกษาและกำหนดมาตรการจูงใจที่เหมาะสมอื่น ๆ โดยมีแนวทางการดำเนินงาน (สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, 2540 : 29) ดังนี้คือ

- 1.พัฒนากรรมการโรงเรียนให้มีความรู้ เข้าใจบทบาทหน้าที่ เพิ่มประสิทธิภาพในการวางแผนและการควบคุมกำกับเพื่อสนับสนุนการพัฒนาการศึกษา
- 2.กรรมการโรงเรียนร่วมกันพัฒนาหลักสูตรและการจัดการเรียนการสอน กำหนดนโยบาย วางแผนพัฒนาการศึกษา บริหารการเงินและงบประมาณ และแก้ไขปัญหาของโรงเรียน
- 3.กรรมการโรงเรียน หน่วยงาน องค์กรในท้องถิ่นและชุมชนร่วมจัดกิจกรรมพัฒนาการศึกษาของโรงเรียนอย่างสม่ำเสมอ
- 4.โรงเรียนให้บริการ ร่วมกิจกรรม และร่วมพัฒนาชุมชนในด้านการศึกษา

นอกจากจะมีการเสนอให้เปลี่ยนแปลงการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยการปฏิรูป การศึกษาดังที่กล่าวมาแล้ว ยังมีผู้เสนอแนวคิดในการเปลี่ยนแปลงการจัดการศึกษาอีกรูปแบบ หนึ่งที่แม้ว่าจะเป็นแนวคิดที่ใกล้เคียงกับแนวคิดการปฏิรูปการศึกษายู่บ้างในเนื้อหาของ การเปลี่ยนแปลง แต่ก็แตกต่างออกไปในแง่ของความเข้มข้นในการนำเสนอและการต้องการให้เกิด การเปลี่ยนแปลงในการจัดการศึกษาอย่างรวดเร็วยิ่งกว่าการปฏิรูปการศึกษา โดยแนวคิดนี้ได้ เสนอให้มี **“การปฏิวัติการศึกษา”** (นภาพร หะวานนท์. 2539 : 232 ; เทียนฉาย กิระนันท์. 2539 : 194 ; รุ่ง แก้วแดง. 2540) ที่เสนอแนวคิดสอดคล้องกันว่า การแก้ไขปัญหของการ จัดการระบบการศึกษานั้น อาจจะต้องมี **“การปฏิวัติการศึกษาไทย”** เพื่อให้เกิดผลที่เฉียบ พลัน ยุติปัญหาต่าง ๆ และหันระบบการศึกษาให้เข้าสู่สภาวะที่สามารถเกื้อหนุนและอำนวยให้ ผู้เรียนได้ **“ก้าวล้ำ นำโลก”** โดย การปฏิวัติการศึกษา หมายถึง การริ่ความคิดที่สำคัญเกี่ยว กับการศึกษาที่เคยสะสมสืบต่อเนื่องกันมาเป็นเวลานาน โดยเห็นว่าระบบการศึกษาจะต้องเป็น ระบบที่ถูกจัดให้ผู้ที่เข้ามาอยู่ในระบบตระหนักถึงศักยภาพความต้องการของตนเอง รวมทั้ง เป็นผู้ชี้นำการเปลี่ยนแปลงที่มีผลกระทบต่อสังคมที่ตนเองเป็นสมาชิกอยู่ได้ ส่วนใดของระบบ การศึกษาที่ไม่เอื้อให้เกิดภาวะดังกล่าวนี้ ควรได้มีการปรับเปลี่ยนใหม่เพื่อให้ตอบสนองต่อ เป้าหมายดังกล่าวได้ โดยแนวคิดของรุ่ง แก้วแดง (2540) เป็นแนวคิดที่มีการนำเสนอการ ปฏิวัติการศึกษาไทยอย่างละเอียด และค่อนข้างเป็นรูปธรรมในการนำไปปฏิบัติ โดยที่ต้อง ปฏิวัติการศึกษาไทยในลักษณะที่ต้องหมุนกลับทั้งระบบโดยการปฏิวัติกระบวนการเรียนรู้ การเสริมสร้างพลังและยกย่องให้ครูยิ่งใหญ่ การคืนการศึกษาให้ครอบครัว การคืนภูมิปัญญา ไทยสู่การศึกษาของชาติ การคืนอำนาจให้สถานศึกษา การปฏิวัติการบริหารระดับกระทรวง ทบวง กรม นั้น นับว่าเป็นการปรับรื้อระบบการศึกษาทั้งระบบอย่างแท้จริง และการที่จะทำ ให้การปฏิวัติการศึกษาเป็นรูปร่างปรากฏขึ้นมาอย่างชัดเจนนั้นคงต้องอาศัยพลังของความร่วม มือและการมีส่วนร่วมของนักการศึกษา นักบริหาร นักวิชาการ ครู ผู้ปกครองนักเรียน และ ชุมชน อย่างต่อเนื่องและจริงจัง ซึ่งถ้าพิจารณาถึงความเป็นมาของการจัดการศึกษาไทยตั้งแต่ อดีตจนถึงปัจจุบันที่ดำเนินการสืบต่อกันมา แม้ว่าบางครั้งจะมีการเปลี่ยนแปลงอยู่บ้างก็แต่ใน แ่งของการบริหารการจัดการมากกว่าการปรับรื้อระบบ แนวคิดนี้จึงยังเป็นสิ่งที่ต้องมีการ พิจารณากันต่อไปในแง่ของการปฏิบัติจริง เพราะระบบการบริหารการศึกษายังเกี่ยวข้องกับ ระบบอื่น ๆ ในสังคม เช่น ระบบการเมือง ระบบการปกครอง ระบบราชการ รวมไปถึงความ เข้มแข็งของชุมชน ท้องถิ่น และโรงเรียน หรือสถานศึกษาที่เป็นหน่วยงานปฏิบัติด้วย นอกจากนั้นจะต้องพิจารณาไปถึงหลักการของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติที่จะออกมารองรับ แนวคิดนี้ตามหลักการที่จะให้ท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาตามที่กำหนดเป็นหลักการ ไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 และการปฏิบัติในอันดับต่อไป แต่ อย่างไรก็ตาม ในขณะนี้ได้เสนอให้ปฏิวัติการบริหารการศึกษาระดับสถานศึกษาโดยต้อง กระจายอำนาจการจัดการศึกษาให้โรงเรียน ต้องวางระบบการตรวจสอบคุณภาพและมาตรฐาน

การศึกษากำหนดให้มีธรรมนูญโรงเรียน (School charter) ต้องให้อิสระกับโรงเรียน ผู้บริหารโรงเรียนต้องเป็นผู้นำ และต้องมีการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองนักเรียน ชุมชนและนักวิชาการ โดยถือว่าการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาเป็นสิทธิและหน้าที่ของผู้ปกครองนักเรียน “และส่งเสริมให้มีสมาคมครูและผู้ปกครองนักเรียนเข้ามามีส่วนร่วม เพราะปัจจุบันประชาชนในชุมชนมีความรู้ความสามารถไม่ด้อยไปกว่าข้าราชการ เพียงแต่ระบบราชการต้องเปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม ในรูปคณะกรรมการบริหารโรงเรียน (รุ่ง แก้วแดง. 2540 : 273- 280)

นอกจากนี้ มีข้อเสนอแนวคิด การปรับโครงสร้างการจัดการศึกษา (เจื้อจันท์ รัง สติตอยู่และอมรวิรัช นาคกรทรรพ. 2539 : 102-128) ที่นำเสนอแนวปฏิบัติในการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานที่สำคัญ คือ สถานศึกษาที่เป็นหน่วยปฏิบัติย่อยที่สุด จะต้องมียานาจอการบริหารการตัดสินใจในระบบที่เหมาะสม เพื่อสามารถจัดการเรียนการสอนให้ยืดหยุ่น หลากหลาย สนองความต้องการที่แตกต่างกันของผู้เรียน และสอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชน โดยการจัดการศึกษาต้องเปลี่ยนจากรัฐเป็นผู้จัดทั้งหมดมาเป็นทุกส่วนของสังคม ทั้งประชาชน ครอบครัว ชุมชน สถาบันสังคม องค์กรประชาชน องค์กรธุรกิจ เอกชน องค์กรสาธารณประโยชน์ และสื่อมวลชน ให้มีส่วนร่วมและรับผิดชอบการจัดการศึกษาร่วมกับรัฐ ตั้งแต่กระบวนการจัดทำนโยบาย การดำเนินงานเพื่อปฏิบัติการจัดการในด้านต่าง ๆ เช่น การจัดทำหลักสูตร การระดมสรรพกำลัง รวมทั้งการตรวจสอบและประเมินคุณภาพการศึกษา ซึ่งในการนี้ต้องเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการจัดการศึกษาเป็น 2 ลักษณะ คือ การกระจายอำนาจการศึกษาหรือมอบอำนาจลง ให้องค์กรระดับล่างกับสถานศึกษาซึ่งเป็นการกระจายอำนาจทางการบริหาร และ การกระจายอำนาจออก ไปให้องค์กรนอกภาครัฐ ซึ่งเป็นการกระจายความรับผิดชอบในการจัดการศึกษาที่เคยเป็นของรัฐหรือระบบราชการออกไปยังตัวแทนของกลุ่มต่าง ๆ ในสังคมให้มามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา ซึ่งในการปรับเปลี่ยนโครงสร้างการจัดการศึกษาใน 2 ลักษณะนี้ถือว่า เป็นการปฏิรูปการจัดการศึกษาจากฐานราก นั่นคือ การให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการบริหารการศึกษา ซึ่งผู้บริหารสถานศึกษาและครูจะได้รับมอบอำนาจจากส่วนกลางให้มีอำนาจในการตัดสินใจทางการบริหารมากขึ้น จะต้องทำงานร่วมกับชุมชนในการวางแผน การจัดทำหลักสูตร โดยใช้องค์ความรู้ท้องถิ่น การแสวงหาทรัพยากรสนับสนุนเพิ่มเติมในด้านต่าง ๆ รวมทั้งการกำกับควบคุม ดูแล ตรวจสอบคุณภาพการศึกษาของสถานศึกษา การปฏิรูปการศึกษาที่เปิดโอกาสให้ชุมชนและประชาชนได้มีโอกาสสร้างและรักษาพลังแห่งความรู้ จะเป็นหนทางเดียวในการพาสังคมและทุกคนไปสู่สังคมแห่งปัญญา และการเรียนรู้ที่จะสามารถอยู่ร่วมกันในประชาคมนานาชาติต่อไปอย่างมั่นคงและสันติ

แนวคิดการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานระดับมหภาคนี้เป็นแนวคิดที่มีการนำเสนอค่อนข้างแพร่หลายในประเทศไทยในช่วงเวลาที่ผ่านมา เนื่องจากสังคมต่างมีความเห็นพ้องกันในเรื่องของการเปลี่ยนแปลงการจัดการศึกษาของประเทศ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของเชฟเฟอร์ (Shaeffer. 1997) ที่กล่าวถึงความสำเร็จของ

การปฏิรูปการศึกษาโดยเน้นให้ท้องถิ่นเข้ามาสนับสนุนการจัดการศึกษาในโรงเรียน โดยกล่าวอ้างถึงการปฏิรูปการศึกษาของประเทศที่กำลังพัฒนาหลายประเทศว่า ไม่สามารถทำได้สำเร็จ ได้ถ้าเป็นการปฏิรูปที่มีลักษณะของการสั่งการมาจากเบื้องบน และความสำเร็จของการปฏิรูปการศึกษาต้องเริ่มต้นที่โรงเรียน เพราะเป็นที่ที่ครู นักเรียน และผู้ปกครองนักเรียน สามารถร่วมกันตัดสินใจเลือกสิ่งที่ดีที่สุดและเหมาะสมที่สุดสำหรับโรงเรียน และต้องมีการกระจายอำนาจการบริหารการศึกษา โดยเน้นให้โรงเรียนมีอิสระในการบริหารและการจัดการในโรงเรียนร่วมกับท้องถิ่น รวมทั้งการพัฒนาความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนและชุมชนให้ใกล้ชิดกัน เพื่อให้ชุมชนให้การสนับสนุนโรงเรียนมากขึ้น ดูแลโรงเรียนอย่างแข็งขันขึ้นเป็นการเพิ่มประสิทธิภาพของโรงเรียนในด้านการจัดการเรียนการสอนและการดูแลนักเรียน ซึ่งจะเป็นการปฏิรูปการศึกษาที่มีฐานรากมาจากความเป็นจริงของโรงเรียนและชุมชนในท้องถิ่น และมีสิ่งที่ต้องคำนึง (อุทัย ดุลยเกษม. 2539 : 219 - 221) ว่า แม้จะมีคนจำนวนมากเห็นด้วยและสนับสนุนให้มีการปฏิรูปการศึกษา แต่การปฏิรูปจริงก็เกิดขึ้นได้ไม่มากนัก เพราะส่วนต่าง ๆ ของระบบการศึกษามีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันแนบแน่น จะแยกปฏิบัติส่วนใดส่วนหนึ่งโดยไม่กระทบส่วนอื่น ๆ ในระบบเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ เพราะเมื่อคิดจะปฏิรูปส่วนใดส่วนหนึ่ง เช่น การปฏิรูปหลักสูตร ก็ย่อมเชื่อมโยงไปสู่การปฏิรูปกระบวนการเรียนการสอน เมื่อมีการปฏิรูปการเรียนการสอนก็กระทบไปถึงการปฏิรูปการฝึกหัดครู และการอบรมครูประจำการ และอาจกระทบกับการจัดสรรเงินงบประมาณการศึกษา เป็นต้น เพราะฉะนั้น การปฏิรูปการศึกษาในที่สุดก็เป็นไปได้ยากอยู่นั่นเอง ดังนั้น ความเชื่อที่ว่า การปฏิรูปการศึกษาจะก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจและการเมือง จึงเป็นความเชื่อที่เป็นจริงได้ค่อนข้างยาก เว้นเสียแต่ว่าระบบการเมืองและระบบเศรษฐกิจมีการเปลี่ยนแปลงไปทิศทางที่ระบบการศึกษาพยายามจะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอยู่แล้ว แต่ก็ได้หมายความว่า ไม่ต้องมีการปฏิรูปการศึกษา การปฏิรูปการศึกษายังมีต่อไป แต่ต้องตระหนักว่า การปฏิรูปการศึกษาที่แท้จริงจะเกิดขึ้นได้ยาก และเมื่อมีการปฏิรูปการศึกษาเกิดขึ้น ก็อย่าได้พึงหวังว่าจะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเกินกว่าที่ระบบการเมืองและเศรษฐกิจของสังคมจะยินยอมให้เกิดขึ้น และหากจะให้การศึกษาของไทยเจริญก้าวหน้าทัดเทียมกับต่างประเทศ จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องกระจายอำนาจให้ทุกคนมีส่วนรับผิดชอบ เพราะยิ่งรวมอำนาจมากเท่าใด ผู้รับผิดชอบก็จะมีจำนวนน้อยลง แต่การกระจายอำนาจจะทำให้ทุกส่วนของสังคมมีส่วนรับผิดชอบต่อการศึกษา ไม่ใช่กลุ่มใดกลุ่มหนึ่งรับผิดชอบอย่างที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน

อย่างไรก็ตาม จากแนวความคิดการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน ระดับมหภาค ที่กล่าวมา แม้ว่าจะเป็นแนวคิดที่ยังไม่เป็นรูปธรรมในทางปฏิบัติ และกว้างขวางจนไม่เป็นแบบแผนที่ชัดเจน แต่ก็พบว่าในระดับจุลภาค โดยเฉพาะอย่างยิ่งในระดับโรงเรียนนั้น ได้มีความพยายามที่จะจัดการศึกษาโดยเน้นการมีส่วนร่วมของโรงเรียนและชุมชนอย่างใกล้ชิดทั้งที่เกิดขึ้นในต่างประเทศและในประเทศไทย ซึ่งจะเป็นการยืนยันว่า

แม้แนวคิดในการปฏิรูปการศึกษาในระดับมหภาคจะยังไม่ลงไปสู่การปฏิรูปในเชิงจุลภาค แต่ในส่วนของหน่วยงานภาคปฏิบัติ คือ สถานศึกษาหรือโรงเรียน ก็ได้มีความพยายามที่จะสร้างแบบแผนการปรับโครงสร้างการจัดการศึกษาของโรงเรียนในระดับฐานราก เพื่อให้มาบรรจบกับแนวทางการปรับโครงสร้างการจัดการศึกษาในระดับมหภาค หรือก่อให้เกิดแนวคิดใหม่ของการปรับโครงสร้างการจัดการศึกษาที่มีแนวคิดมาจากฐานรากต่อไป

แนวคิดการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษา

ขั้นพื้นฐาน : ระดับจุลภาค

จากแนวคิด การมีส่วนร่วมของโรงเรียนและชุมชนเพื่อการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานระดับมหภาค ที่กล่าวมา ที่เน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนในภูมิภาคและชนบทในกระบวนการพัฒนา เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนได้พัฒนาศักยภาพในการบริหารจัดการปัญหาได้ด้วยตนเอง เพื่อประโยชน์ของตนเอง ครอบครัวและชุมชน ตลอดจนสามารถสนองตอบต่อการกระจายการพัฒนาได้อย่างเต็มที่และทั่วถึง ดังนั้น การพัฒนาในอนาคตจะเน้นที่การสร้าง ความเข้มแข็งของชุมชนในภูมิภาคและชนบท ให้สามารถพึ่งตนเองได้โดยมีเศรษฐกิจชุมชนที่มั่นคงเป็นตัวนำ และเป็นฐานในการยกระดับรายได้และคุณภาพชีวิตในอนาคตนั้น การที่จะจัดการศึกษาให้พื้นที่ศักยภาพของชุมชนได้จริงนั้น ชุมชนจะต้องสามารถควบคุมการจัดการศึกษาได้มากกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน เพราะการศึกษาที่เหมาะสมนั้น จะต้องมีความละเอียดอ่อนพอที่จะแปรผันไปได้ตามความแตกต่างของแต่ละชุมชน ซึ่งความละเอียดอ่อนเช่นนี้ไม่มีทางที่จะเกิดขึ้นได้จากการควบคุมการศึกษาโดยส่วนกลาง แต่ต้องปล่อยให้แต่ละชุมชนได้เข้ามาควบคุมการให้การศึกษาแก่ลูกหลานของตนอย่างแท้จริง โดยรัฐต้องเปลี่ยนแปลงรูปแบบการบริหารงานสถานศึกษาที่กำกับดูแลโดยตรงจากหน่วยงานของรัฐ เป็นการจัดการศึกษาในรูปแบบขององค์กรบุคคล ซึ่งประกอบด้วยผู้แทนชุมชน ผู้ปกครองนักเรียน ครู ผู้บริหารสถานศึกษา ผู้แทนองค์กรท้องถิ่น เจ้าหน้าที่ฝ่ายการศึกษาของรัฐและผู้ทรงคุณวุฒิในสัดส่วนที่สมดุล มีหน้าที่กำหนดนโยบายกำกับดูแลและตรวจสอบการบริหารงานของกลุ่มสถานศึกษาที่จัดการเรียนการสอนตั้งแต่ชั้นอนุบาลจนถึงมัธยม (คณะกรรมการการศึกษาไทยในยุคโลกาภิวัตน์, 2539 : 19) โดยการมีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็น (และ) ในการกำหนดนโยบายที่ดี ต้องมาจากบุคคลระดับพื้นฐาน คือ พ่อ แม่ ประชาชน ผู้ใหญ่บ้าน (สิปปนนท์ เกตุทัต.2522) ซึ่งจากแนวคิดการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาในระดับปฏิบัตินี้ นำไปสู่แนวคิดในการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานที่ได้จากครู ผู้นำชุมชน และผู้ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาในชุมชนหลายประเด็น คือ

1. **หลักการและลักษณะของการมีส่วนร่วม** ชุมชนและโรงเรียนควรมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน เข้าใจในบทบาท ภารกิจที่ต้องร่วมกันรับผิดชอบ โดยมีโรงเรียนเป็นศูนย์กลางของชุมชน เพื่อให้ประชาชนในชุมชนได้แสวงหาความรู้และใช้บริการของโรงเรียนได้

หากโรงเรียนและชุมชนมีความสัมพันธ์กันดี นับได้ว่าเป็นหัวใจสำคัญของการเปลี่ยนแปลงการพัฒนาชุมชนและสังคมให้ดีขึ้นได้ (ไพฑูรย์ สินลารัตน์. 2529) "...โดยการมีส่วนร่วมของโรงเรียนกับชุมชนในการจัดการศึกษาต้องเป็นทั้งสองทาง คือ ไปและกลับ..." (สมปอง ขาวสมบูรณ์. 2540? : 68) "...และเป็นการอาศัยซึ่งกันและกัน..." (คำตัน เดชผล. 2540? : 32)

2. ยุทธศาสตร์ของการมีส่วนร่วม ควรเป็นไปในลักษณะของการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน สร้างสภาพความเป็นผู้นำ และตระหนักในบทบาทหน้าที่ในการจัดการศึกษาไปพร้อม ๆ กับการกระตุ้นบรรยากาศของการทำงานร่วมกับชุมชนและสนับสนุนการดำเนินงานโครงการนำร่องเพื่อการกระจายอำนาจการบริหารการศึกษา และการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษารูปแบบต่าง ๆ ทั้งนี้เพื่อให้เกิดผลกระทบที่หนักหน่วง อาจกระทำในรูปแบบโครงการนำร่องที่กระจายอำนาจเบ็ดเสร็จไปในระดับจังหวัดจำนวนหนึ่ง เพื่อศึกษาความเหมาะสม ข้อดีข้อเสียต่าง ๆ ก่อนที่จะปรับปรุงและขยายผลต่อไปโดยลำดับ ซึ่งควรจะสอดคล้องประสานไปพร้อมกับโครงสร้างการกระจายอำนาจการบริหารส่วนท้องถิ่นของกระทรวงมหาดไทย (เจือจันทร์ จงสถิตอยู่และอมรวิรัช นาคทรพ. 2539 : 123-124)

3. รูปแบบการมีส่วนร่วม ชุมชนและโรงเรียนควรร่วมมือกันในการจัดการเรียนการสอนและการดำเนินชีวิตร่วมกัน โดยครูควรเป็นคนในท้องถิ่นหรืออาศัยอยู่ในชุมชนที่โรงเรียนตั้งอยู่ ไม่มีเวลาทำงานที่ตายตัว โดยโรงเรียนต้องเป็นของประชาคมจริง ๆ คือ ทั้งครู นักเรียน พ่อแม่ นักเรียนร่วมชีวิตอยู่ในประชาคมเดียวกันเช่นในสมัยก่อน ครูประจำบาลจะอาศัยอยู่ในหมู่บ้าน เป็นเจ้าของที่นา ค้าขายและสอนหนังสือ คนในหมู่บ้านจะถือว่าครูประจำบาลเป็นผู้นำของชุมชนคนหนึ่ง ลักษณะอย่างนี้เมื่อครูสอนหนังสือ ครูก็เอาความรู้ที่มีอยู่เข้าไปในห้องเรียนด้วย ความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติ ดิน ฟ้า อากาศในท้องถิ่น ความสัมพันธ์เหล่านี้ ทำให้เกิดกระบวนการศึกษาทั้งในและนอกชั้นเรียน เวลานั้นนักเรียนเจ็บไข้ได้ป่วยครูก็ไปเยี่ยมได้ เวลาครูมีปัญหาอะไรพ่อแม่ นักเรียนก็ไปมาหาสู่ เป็นระบบการศึกษาที่สร้างความสัมพันธ์ในประชาคม (เสนห์ จามริก. 2528 : 13) และโรงเรียนก็เปิดประตูรั้วสู่ชุมชน โดยให้นักเรียนได้เรียนโดยการศึกษานอกสถานที่หรือเชิญวิทยากรในหมู่บ้านมาสอนนักเรียน เพื่อร่วมมือกันในการจัดการเรียนการสอน นอกจากนี้ ต้องจัดการศึกษาโดยให้การศึกษาในสิ่งที่เขาต้องการจะรู้และเรียนในสิ่งที่เขาควรจะรู้ ก็เข้ากับรูปแบบที่ว่า การมีส่วนร่วมของโรงเรียนกับชุมชนในการจัดการศึกษา (ประยงค์ รณรงค์และสุวัจน์ มณีมาศ. 2540? : 77)

4. ความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน ชุมชนกับโรงเรียนควรมีความสัมพันธ์ที่ดีและใกล้ชิดเป็นส่วนหนึ่งของกันและกัน โรงเรียนต้องเปิดให้ผู้นำชุมชนและประชาชนเข้ามาในโรงเรียน แล้วแสดงความคิดเห็นชี้แนะดูแล และในขณะเดียวกันโรงเรียนก็ให้บริการกับชุมชนด้วย ไม่ใช่สอนนักเรียนเพียงอย่างเดียว (คำตัน เดชผล. 2540? : 34) และแม้ว่าโรงเรียนจะก้าวหน้าทางวัตถุอย่างไรก็ตามความสัมพันธ์ทางด้านจิตใจระหว่างเอกชนกับ

โรงเรียนจะต้องมีอยู่เสมอ กิจกรรมของโรงเรียนคือกิจกรรมของชุมชน เช่นเดียวกับ กิจกรรมของชุมชนก็คือกิจกรรมของโรงเรียน (สมปอง ขาวสมบูรณ์. 2540? : 68)

5. **หลักสูตรและการจัดการเรียนการสอน** โรงเรียนต้องคำนึงว่า หลักสูตรที่ดี คือ หลักสูตรที่ต้องเอาชุมชนกับโรงเรียนเข้ามาประสานสัมพันธ์กันให้ได้ ชุมชนต้องมีบทบาท มีภาระหน้าที่พัฒนาหลักสูตร มาร่วมมือกันวิเคราะห์เนื้อหาที่มีอยู่ ส่วนใดบ้างที่ชุมชนรับได้ (จุลศักดิ์ มหิรวงศ์. 2540? : 40) และจัดการเรียนการสอน รวมทั้งพัฒนากิจกรรมการศึกษาให้สอดคล้องกับสภาพปัญหา ความต้องการและเงื่อนไขของชุมชน จัดการเรียนการสอนให้หันไปสนใจระบบการเรียนรู้ที่มีอยู่ในแต่ละท้องถิ่นให้มากยิ่งขึ้น เพื่อทำความเข้าใจและนำมาใช้ให้เป็นประโยชน์ต่อการจัดการศึกษาในชุมชนต่อไป (ชูเกียรติ ลิขสุวรรณ. 2535 : 63-64)

6. **การบริหารและการจัดการ** ในภาวะปัจจุบันชุมชนสามารถและควรเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการด้านการศึกษา เพราะการศึกษาที่ดีต้องเป็นการศึกษาเพื่อชุมชน คือ ต้องเป็นการจัดการศึกษาที่ทำให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชน โดยให้ชุมชนมีส่วนกำหนดในการศึกษา เช่น ร่วมกำหนดหลักสูตรการศึกษา ร่วมกำกับดูแลการบริหารโรงเรียน ร่วมกำกับดูแลคุณภาพของครู รวมทั้งร่วมกำหนดคุณลักษณะที่อยากให้เกิดกับเด็กซึ่งจะเป็นคุณภาพที่ดีสำหรับเด็กที่จะเป็นผู้ใหญ่ในวันข้างหน้า ดีสำหรับชุมชนและดีสำหรับสังคมโดยรวม โดยมีความเชื่อร่วมกันว่า คนในชุมชนจะต้องมีคนที่ดีที่เก่ง ทำเก่ง พอที่จะเป็นหลักในการร่วมกันจัดการศึกษาได้ (ไพบุลย์ วัฒนศิริธรรม. 2541 : 10)

การจัดการศึกษาโดยการมีส่วนร่วมของประชาชนนี้ หากจัดให้เหมาะสมแล้วจะเป็นประโยชน์มาก ด้วยเหตุผลต่าง ๆ ดังต่อไปนี้ (ประกอบ คุปรัตน์. 2528 : 85-91)

1. การมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของชาวบ้านเองนั้นชาวบ้านในฐานะเจ้าของการศึกษา จะรู้ว่าเขาและบุตรหลานของเขาต้องการอะไรจากการศึกษาและอะไรในระบบที่เป็นอยู่แล้วที่เขาไม่ต้องการ ความต้องการเหล่านี้เกิดจากการต้องสัมผัสสภาพข้อเท็จจริงในชีวิตการทำงานและการดำรงชีวิตทั่วไป

2. การให้ประชาชนมีส่วนร่วมทางการศึกษาจะก่อให้เกิดความรู้สึกรับผิดชอบและการได้มีส่วนร่วมในชุมชนจะนำไปสู่ความรับผิดชอบ และเป็นจุดเริ่มต้นที่ดีในการพัฒนาประชาธิปไตยขั้นพื้นฐาน

3. การมีส่วนร่วมทำให้มีโอกาสดำเนินกิจการด้านการศึกษาอย่างมีประสิทธิภาพ เป็นการควบคุมการดำเนินงานของระบบราชการให้รอบคอบ สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน

4. การมีส่วนร่วมทางการศึกษาเปิดโอกาสให้มีการใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นมากขึ้น เพราะเมื่อการปกครองท้องถิ่นพัฒนาถึงระดับหนึ่งแล้ว ชาวบ้านจะรู้ว่า เขาเองไม่ได้เป็นเพียงผู้พลอยได้รับผลประโยชน์จากการศึกษาเท่านั้น เขาจะต้องเป็นผู้ให้ด้วย

แต่อย่างไรก็ตามการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาก็มีสิ่งที่ควรคำนึงถึง ดังต่อไปนี้ (ประกอบ กุปรัตน์. 2528 : 93-98) คือ

1. ความสอดคล้อง (Relevance) กับสภาพสังคมไทย
2. หลักการของการมีส่วนร่วมโดยประชาชนนั้น จะต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเสมอภาค (Equity) ความเท่าเทียมกัน (Equality) การมีส่วนร่วมและการได้รับผลประโยชน์จากการศึกษา จะต้องเท่าเทียมกันและยังประโยชน์ให้แก่คนทุกคน

3. หลักของความเป็นระบบควบคู่กับความหลากหลาย (Uniformity vs heterogeneity) การศึกษาจะต้องมีหลายรูปแบบ เพราะปัญหาของแต่ละชุมชนไม่เหมือนกัน มีชนบประเพณี ค่านิยมและความเชื่อที่แตกต่างกัน สภาพภูมิศาสตร์ที่แวดล้อมก็แตกต่างกัน เมื่อเป็นการศึกษาของประชาชน ประชาชนเป็นผู้กำหนดแล้ว อาจจัดการศึกษาที่มีความหลากหลาย ทั้งในแง่ของปรัชญาและการดำเนินงานที่หลากหลาย ยืดหยุ่นและควรมีการเรียนรู้ความสำเร็จของจุดหนึ่งหรือชุมชนหนึ่งเพื่อเป็นประโยชน์แก่ส่วนอื่น ๆ ด้วย

4. การดำเนินงานจะต้องมีประสิทธิภาพสูงสุด (Efficiency) โดยมีระบบการจัดการที่ดี นักวิชาการและนักบริหารจะต้องเข้าใจกลไกและระบบระเบียบในการบริหารงานขององค์การขนาดใหญ่ ความสัมพันธ์ระหว่างปรพชาชนและครูอาจารย์จะต้องอยู่บนพื้นฐานของการเคารพซึ่งกันและกัน

นอกจากนี้ในการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษา แม้ว่าจะมีการกำหนดเป็นนโยบายในการจัดการศึกษาและมีการเผยแพร่ความคิด เรื่อง การพัฒนาโดยการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างกว้างขวาง แต่ก็ยังมีสถานการณ์ที่เป็นปัญหาในการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนบางประการ เช่น

1. ความหมายของการมีส่วนร่วม การมีส่วนร่วมในความหมายของรัฐ ก็คือ เข้ามาเสริมรัฐ ทำงานที่รัฐทำอยู่ มาช่วยงานที่รัฐทำอยู่แล้ว แต่ทำได้ไม่กว้างนัก นโยบาย ปรัชญาหลักสูตร ยังเป็นสิ่งที่รัฐกำหนดอยู่ ไม่ถือว่าเป็นการมีส่วนร่วมทางการศึกษาในความหมายของผู้ปฏิบัติ แต่รัฐใช้ประชาชนให้มาทำในสิ่งที่รัฐไม่สามารถทำได้กว้างขวางเท่านั้นเอง (พิภพ ธงไชย. 2528 : 59)

2. การขาดความตระหนักถึงความสำคัญและศักยภาพของท้องถิ่น โดยเด็กของเรามีความน่าสนใจอยู่ประการหนึ่ง คือ ดุลถูกภูมิปัญญาของตนเอง คิดว่าตัวเองไม่มีอะไร คิดว่าที่บ้านของตนเองไม่มีอะไร คิดว่าประเทศของตนเองไม่มีอะไร เพราะกระบวนการเรียนการสอนทุกวันนี้ เกิดจากการหยิบยืมจากผู้อื่น ครูเป็นฝ่ายหยิบยืมให้นักเรียน นักเรียนไม่เคยสร้างส่วนที่เป็นกิจกรรมของตนเอง ขึ้นไปรองรับความรู้ในระบบและที่สำคัญที่สุด นอกจากเด็กจะดุลถูกภูมิปัญญาของตนเองแล้ว ยังดุลถูกภูมิปัญญาของท้องถิ่นของตนเองด้วย (จุลศักดิ์ มิทรา วงศ์. 2540? : 40)

3. การละทิ้งถิ่นฐานเดิมของคนในท้องถิ่น ปัญหาของท้องถิ่นปัจจุบัน คือ การละทิ้งถิ่นฐานเดิม คนที่มีปัญหา คนที่มีความคิดเฉลี่ยวนลวดถูกส่งออกมานอกหมู่บ้านแล้วก็หายไป ไม่กลับมาพัฒนา มาแก้ปัญหาในหมู่บ้าน ถูกคุกกลืนสู่สังคม ปัญหาที่เชื่อมโยงการละทิ้งถิ่นฐานเดิม คือ การรังเกียจอาชีพเดิม การรังเกียจท้องถิ่น (บุญลก ไชยหล่อ. 2540? : 80)

4. โรงเรียนจัดการศึกษาโดยแยกออกจากชุมชน ไปอยู่ในห้องสี่เหลี่ยม "...โรงเรียนไม่ลงสู่ชุมชน ชุมชนจะเกิดความรู้สึกว่ารั้วของโรงเรียนมันสูงใหญ่เหลือเกิน..." เกินกว่าที่ชุมชนจะก้าวเข้ามาบอกครู ดังนั้นช่องว่างระหว่างชุมชนกับโรงเรียนจึงมีมากขึ้นเรื่อย ๆ (สมปอง ขาวสมบุญ. 2540? : 68)

ภาพรวมของแนวคิดการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานในระดับจุลภาคนี้ แม้ว่าจะยังไม่มีคำตอบชัดเจนเป็นรูปธรรมและยังมีสถานการณ์บางอย่างที่เป็นปัญหาต่อการมีส่วนร่วมของโรงเรียนและชุมชน แต่การที่มีการกำหนดนโยบายและแนวคิดนี้แพร่หลายขึ้น ก็เป็นส่วนหนึ่งในความพยายามที่จะพัฒนาการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานจากกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนดังที่ นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2539 : 156-157) แสดงความเห็นไว้ว่า

เพราะถ้ารัฐชาติได้ยังไม่เปิดโอกาสให้ประชาชนส่วนใหญ่ ได้มีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจของรัฐชาติเป้าหมายทางการศึกษานั้นก็จะยิ่งคับแคบลง และเป็นเพียงเป้าหมายของกลุ่มชนที่มีจำนวนน้อยของประเทศ การศึกษาที่รัฐชาติอย่างนั้นจัดขึ้นก็ยิ่งแปลกแยกจากชีวิตของคนส่วนใหญ่มากขึ้นเพียงนั้น ควบคู่ไปกับการศึกษาเป็นชีวิตของเขา ตัวเขาเอง ครอบครัวของเขาและชุมชนของเขาได้มีส่วน มีเสียงมากกว่าข้าราชการ ในกระทรวงศึกษาธิการ นั่นก็คือการทำให้การศึกษาเป็นส่วนหนึ่งส่วนเดียวกับชีวิตของเขา และเป็นการคืนการศึกษาให้แก่ประชาชน

รูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนเพื่อการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน : ระดับปฏิบัติ

แม้ว่าแนวคิดการจัดการศึกษาในโรงเรียน ที่เน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนจะเกิดขึ้นและแพร่หลายอย่างชัดเจนในช่วงนี้ แต่ความจริงแล้วรูปแบบการจัดการศึกษาโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียน ก็ได้มีผู้ริเริ่มดำเนินการและมีรูปแบบที่ปฏิบัติมาแล้วทั้งในอดีตและสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน เป็นการดำเนินการในลักษณะของการทดลองโดยมีลักษณะแตกต่างกันตามสภาพความเป็นอยู่และความต้องการของชุมชนในหลายรูปแบบ เช่น

1. โรงเรียนที่ไม่มีกำแพง (The Schools Without Walls) หรือการจัดการศึกษาแบบโปรแกรมปาร์คเวย์ (Parkway Program) (Bremer and Moschziskes. 1971 ; แรมสมร อยู่สถาพร. 2538 : 106-115) ซึ่งเป็นการจัดโปรแกรมการเรียนการสอนที่ไม่ต้องอาศัยอาคารเรียนที่ถาวรเหมือนโรงเรียนทั่วไป แต่จะมีศูนย์ดำเนินงานตั้งอยู่ที่ใดที่หนึ่งที่คณะดำเนินการใช้เป็นศูนย์กลางของการบริหารงานหรือเพื่อการประชุมวางแผนงาน ส่วนห้องเรียนอาจจะเป็น

ศูนย์ชุมชนต่าง ๆ เช่น สถานข้าราชการ สถานีโทรทัศน์ พิพิธภัณฑ์ ห้างร้านต่าง ๆ ขอบเขตของการเรียนแบบนี้จะไม่จำกัดสถานที่ ตัวเมืองจึงเปรียบเสมือนโรงเรียนโดยเป็นการเรียนที่อาศัยแหล่ง ชุมชนต่าง ๆ และถือว่าชีวิตภายในตัวเมือง คือหลักสูตรของโปรแกรม

โปรแกรมปาร์คเวย์หรือโรงเรียนปาร์คเวย์ เป็นโครงการปรับปรุงการศึกษาของรัฐฟิลาเดลเฟีย (Philadelphia) ประเทศสหรัฐอเมริกา ที่เริ่มขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2515 เกิดจากการที่พบว่านักเรียนในรัฐมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนต่ำกว่าเกณฑ์ปกติระดับชาติมาก เมื่อมีการวิเคราะห์ความผิดพลาดในการจัดการศึกษา ก็พบว่า มีสาเหตุมาจากการที่โรงเรียนจัดการศึกษาโดยแยกออกมาจากชุมชน ทำให้นักเรียนต้องสูญเสียสิ่งที่ควรจะได้รับจากชุมชนหลายอย่าง เช่น การมีจิตสำนึกในการเรียนเพื่อชุมชน การทำหน้าที่เป็นพลเมืองดี การเรียนการสอนในโปรแกรมนี้จึงมุ่งเน้นให้นักเรียนมีเสรีภาพในการเรียนควบคู่ไปกับการส่งเสริมให้นักเรียนมีความรับผิดชอบ รู้จักตัดสินใจ และยอมรับผลที่เกิดขึ้นจากการตัดสินใจของตนเอง โดยเชื่อว่าเมื่อมีเสรีภาพก็ควรมีความรับผิดชอบควบคู่กันไป ดังนั้น การจัดการเรียนการสอนในวิชาหนึ่ง จึงมีทางเลือกให้นักเรียนเลือกทำอย่างน้อย 6 ทาง เพื่อเปิดโอกาสให้นักเรียนแต่ละคนเลือกทำกิจกรรมที่ตนถนัด สนใจ และตามความสะดวกของนักเรียนแต่ละคน ส่วนหลักสูตรที่ได้จากชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชนนั้นประกอบไปด้วย วิชาที่จะได้รับความร่วมมือจากอาจารย์ผู้สอนจากสถาบันต่าง ๆ ในชุมชน ทักษะพื้นฐานทางคณิตศาสตร์ และภาษา ซึ่งเป็นการสอนทั้งแบบพื้นฐานและแบบสอนเสริมตามที่นักเรียนต้องการ วิชาเลือก เช่น วิชาในสาขามนุษยศาสตร์ วิทยาศาสตร์กายภาพ และวิชาในสาขาสังคมศึกษา ซึ่งสอนโดยคณะอาจารย์ของโปรแกรม และการประชุมของสมาชิกกลุ่มกับสมาชิกของชุมชน เพื่ออภิปรายปัญหาต่าง ๆ ร่วมกันอย่างน้อยสัปดาห์ละ 1 ครั้ง นอกจากนั้นนักเรียนยังสามารถเลือกเรียนเพิ่มเติมได้ตามความสนใจและความต้องการของตน โดยจะเลือกทำกิจกรรมเป็นรายบุคคลหรือรายกลุ่มก็ได้ รวมทั้งยังได้รับการส่งเสริมให้ร่วมในโครงการปฏิบัติงานในชุมชนหรือโรงงานตามความสนใจ นอกเหนือไปจากวิชาที่ทางโรงเรียนกำหนดให้เรียนหลักสูตรและมีหน่วยงาน ต่าง ๆ ในชุมชน ที่ให้ความร่วมมือในการเรียนการสอนกว่า 100 แห่ง เป็นหน่วยงานทั้งที่โปรแกรมเป็นผู้เชิญให้มาร่วมมือกันหรือหน่วยงานนั้น ๆ แสดงความจำนงค์ที่จะให้ความช่วยเหลือ และทางโปรแกรมจะรวบรวมจัดทำเป็นรายชื่อไว้เพื่อให้นักเรียนได้เลือกเรียนตามความต้องการและความสนใจของตน โดยไม่เน้นอาคารสถานที่ และอาศัยความร่วมมือระหว่างโรงเรียนและชุมชนในการจัดการเรียนการสอน และจัดโอกาสให้นักเรียนได้เรียนรู้จากชีวิตจริงในชุมชนที่ตนอาศัยอยู่ ซึ่งนอกจากจะช่วยให้เรียนอย่างสนุกสนานมีชีวิตชีวาแล้ว ยังช่วยให้เกิดความเข้าใจในสิ่งที่เรียนอย่างถ่องแท้ เพราะได้เรียนจากประสบการณ์ตรง ทั้งยังช่วยแก้ปัญหาการขาดแคลนอาคารเรียนและทำให้การเรียนรู้ของนักเรียนสอดคล้องกับความต้องการของชุมชนด้วย

2. โรงเรียนหมู่บ้านเด็ก (พิภพ ธงไชย และรัชนี ธงไชย. 2532-2533 : 49-60 ; อุทัย ดุลยเกษม ใน พิกพ ธงไชย. 2526 : คำนำ) โรงเรียนหมู่บ้านเด็ก เป็นโรงเรียนที่เปิด

เรียนตั้งแต่ระดับในประถมศึกษาปีที่ 1-6 โดยได้รับอนุญาตจากกระทรวงศึกษาธิการ โดยใช้หลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการและปฏิบัติตามพระราชบัญญัติประถมศึกษา ถือเป็นส่วนหนึ่งของการจัดการศึกษาทั้งหมดของชุมชนหมู่บ้านเด็ก และเน้นการจัดหลักสูตรเสริมและเน้นการเรียนให้ออกไปนอกห้องเรียน จนห้องเรียนและครูไม่เป็นศูนย์กลางของโรงเรียน เช่น โรงเรียนทั่ว ๆ ไป แต่ทางโรงเรียนจะถือว่า การที่เด็กอยู่ในโรงเรียนตลอดเวลา อยู่ในสิ่งแวดล้อมที่โรงเรียนจัดให้นั้น คือ การได้รับการศึกษา จนสุดท้ายได้พัฒนามาเป็นหมู่บ้าน หรือชุมชนที่ประกอบไปด้วย 4 ส่วน คือ ส่วนของครอบครัว ส่วนการศึกษา ส่วนการผลิต ส่วนศาสนา ศิลปะและวัฒนธรรม ทุกส่วนไม่มีความแปลกแยกต่างสัมพันธซึ่งกันและกัน เด็ก ๆ จะใช้ชีวิตในแต่ละส่วนแต่ละอันสัมพันธ์กันจนเป็นการศึกษาทั้งชีวิตของเขา โดยมีสภาพของหมู่บ้านหรือที่เรียกว่าสภาโรงเรียน เป็นศูนย์กลางของการเชื่อมต่อให้แต่ละชีวิตสัมพันธ์กันอย่างสันติวิธี การจัดการศึกษาแบบนี้ จึงต้องมีความสัมพันธ์กันระหว่างสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ที่เด็กได้รับรวมตลอดทั้งครอบครัว ชุมชนและห้องเรียน โดยให้โรงเรียนเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนและครอบครัว นี่เป็นเหตุผลหนึ่งที่โรงเรียนนี้ได้ชื่อว่าหมู่บ้านเด็ก ซึ่งอีกส่วนหนึ่งของโรงเรียนพยายามจัดความสัมพันธ์ระหว่างผู้ใหญ่กับเด็ก และระหว่างเด็กกับเด็กใหม่ โดยพยายามทำให้ช่องว่างของอำนาจนิยมหรือระบบอาวุโสแคบเข้ามาหรือไม่ก็เปลี่ยนแปลงเป็นความสัมพันธ์ที่ใช้อำนาจและความอาวุโสเป็นตัวเชื่อม ไปเป็นการใช้เหตุผล ประสบการณ์ ความรู้และความรักความเข้าใจเป็นตัวเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างกัน โดยถือว่าทั้งเด็กและผู้ใหญ่ต่างก็เป็นสมาชิกของชุมชนหมู่บ้านเด็ก ซึ่งมีหน้าที่เฉพาะตัว อันกำหนดไว้และต่างก็มีสิทธิเสรีภาพใกล้เคียงกัน จะแตกต่างกันเฉพาะหน้าที่การทำงานที่ตนรับผิดชอบอยู่

ความเป็นชุมชนของโรงเรียนหมู่บ้านเด็กจะเน้นที่ความเป็นชุมชนในโรงเรียน แต่ทางโรงเรียนก็ได้รับความร่วมมือจากชุมชนและองค์กรพัฒนาเอกชน ในการร่วมคิด ร่วมทำ และร่วมกันจัดการศึกษาในโรงเรียน ส่วนจุดเด่นที่ทำให้โรงเรียนหมู่บ้านเด็ก ได้รับการยอมรับว่าเป็นโรงเรียนที่แตกต่าง ๆ จากโรงเรียนอื่น ๆ คือ

1. เป็นโรงเรียนที่ให้เสรีภาพแก่เด็กนักเรียนอย่างเต็มที่ในการตัดสินใจว่าจะเข้าร่วมกิจกรรมการเรียนการสอนในห้องเรียนที่มีผู้ทำการสอนอยู่หรือไม่ ในขณะที่โรงเรียนอื่น ๆ ให้ความสำคัญกับการเข้าโรงเรียนของเด็กมากเป็นพิเศษ

2. เป็นโรงเรียน กิน-นอน โรงเรียนประจำมีการกำหนดกฎเกณฑ์และระเบียบการปฏิบัติต่าง ๆ กระทำร่วมกันระหว่างผู้ใหญ่กับเด็กนักเรียน โดยที่ทุกคนมีสิทธิในการเรียนเท่าเทียมกัน

3. เป็นโรงเรียนที่ให้ความสำคัญกับการพัฒนาทางอารมณ์และการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของเด็กมากกว่าการพัฒนาทางด้านพุทธิศึกษาดังที่โรงเรียนทั่วไปกระทำกันอยู่ และแนวความคิดนี้เป็นแนวคิดของโรงเรียนซัมเมอร์ฮิล ประเทศอังกฤษ

3. โรงเรียนชุมชน (Community school) เป็นโรงเรียนที่จัดการเรียนการสอนโดยยึดถือการดำเนินชีวิตในชุมชนเป็นศูนย์กลาง(Life-centered)และนอกจากจะจัดการเรียนการสอนตามปกติแล้วจะต้องจัดโครงการต่าง ๆ เพื่อชุมชน เช่น การจัดการศึกษาผู้ใหญ่ การอบรมวิชาชีพ การพัฒนาชุมชน ให้สอดคล้องกับปัญหาและความต้องการของชุมชน ทั้งยังทำหน้าที่ให้บริการชุมชนในด้านอาคารสถานที่ เครื่องอำนวยความสะดวกต่าง ๆ และหาวิธีการชักจูงให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินกิจการของโรงเรียนให้มากที่สุด โดยมีลักษณะที่สำคัญ 4 ประการ (จิรภา สุนทรสิต. 2532 : 54 - 59) คือ

1. โรงเรียนชุมชนต้องถือว่าเป็นแหล่งทรัพยากรอันสำคัญยิ่ง สามารถนำมาปรับปรุงการเรียนการสอนและการจัดกิจกรรมของโรงเรียนได้ ทรัพยากรดังกล่าว หมายถึง ทรัพยากรมนุษย์และทรัพยากรธรรมชาติ

2. โรงเรียนชุมชนต้องถือว่าเป็นศูนย์ฝึกวิชาชีพของชุมชน เปิดโอกาสให้ประชาชนทุกคนในชุมชนเข้ามารับการฝึกวิชาชีพ เพื่อเป็นการหาประสบการณ์ในการทำงาน

3. โรงเรียนชุมชนต้องถือว่าเป็นศูนย์กลางของชุมชน ต้องให้บริการชุมชนในเรื่องเครื่องอำนวยความสะดวกทั้งหลายที่มีอยู่ในโรงเรียน เช่น อาคารสถานที่ วัสดุอุปกรณ์ ตลอดจนให้คำแนะนำปรึกษาหารือ

4. โรงเรียนชุมชนต้องถือว่าเป็นศูนย์บริการชุมชน มีหน้าที่ช่วยชุมชนในด้านการปรับปรุงชีวิตความเป็นอยู่ และต้องประสานงานกับองค์กรอื่น ๆ ในชุมชนนั้น ๆ

จากลักษณะสำคัญของโรงเรียนชุมชนดังกล่าว นับว่าสอดคล้องกับความคิดของ เสน่ห์ จามริก (2537ก. : 25 - 53) ที่มีความเห็นว่า แนวทางการพัฒนาการศึกษาที่พึงประสงค์อยู่ที่จะต้องจัดให้ระบบโรงเรียนเป็นแหล่งสร้างและพัฒนากระบวนการเรียนรู้ที่สัมพันธ์สอดคล้องต่อพื้นฐานและปัญหาความต้องการของคนและชุมชนนั้น ๆ เป็นหลัก และได้เสนอองค์ประกอบหลักในการพัฒนาให้เกิดระบบโรงเรียนโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียน คือ

1. การเชื่อมต่อนชีวิตในและนอกโรงเรียน โดยไม่ให้มีการแบ่งแยกกันระหว่างกระบวนการเรียนรู้ในโรงเรียนกับวิถีชีวิตในชุมชน เพื่อให้การจัดการศึกษาในชุมชนมีลักษณะสัมพันธ์เชื่อมโยงประกอบเป็นกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน และสอดคล้องกับสภาพปัญหา ความต้องการและศักยภาพชุมชนท้องถิ่นเป็นหลัก และพยายามจัดการศึกษาให้ครูมีบทบาทเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนและมีส่วนร่วมอยู่ในกระบวนการดำเนินชีวิตของชุมชนอย่างแท้จริง การเรียนการสอนจึงจะให้ความหมายและคุณค่าต่อการเสริมสร้างคุณภาพชีวิตภายนอกโรงเรียน ประกอบกันไปในวงจรชีวิตร่วมกัน ความสัมพันธ์ระหว่างครูกับชุมชน กับนักเรียนและพ่อแม่ผู้ปกครองก็จะเป็นไปอย่างใกล้ชิดและต่อเนื่อง และครูจึงทำหน้าที่เป็นผู้นำทางปัญญาอีกส่วนหนึ่งในวิถีชีวิตของชุมชนนั้น ๆ ด้วยในขณะเดียวกัน

2. เขตจัดการศึกษากับความหลากหลายของชุมชนท้องถิ่น ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของระบบการศึกษาชาติ ระบบโรงเรียนชุมชนทั้งหลายย่อมจะต้องมีหลักสูตรและกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันอยู่ในส่วนหนึ่งที่สำคัญ ที่ไม่ขัดกับหลักการจัดการศึกษาให้สัมพันธ์สอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชนท้องถิ่น โดยการจัดเขตการศึกษาให้เป็นไปเพื่ออำนวยความสะดวกความรู้ของชุมชนท้องถิ่นได้รับการฟื้นฟูพัฒนากระบวนการเรียนรู้อย่างเป็นระบบขึ้นในลักษณะเช่นนี้ ระบบโรงเรียนหรือการเรียนรู้ก็จะประสานสัมพันธ์ไปด้วยกันกับวิถีชีวิตของคนในชุมชนท้องถิ่น โดยไม่มีการแบ่งแยกระหว่างระบบในและนอกโรงเรียนอีกต่อไป โดยสถาบันการศึกษาตั้งแต่ระดับโรงเรียน วิทยาลัย ขึ้นไปจนถึงอุดมศึกษาจะต้องเน้นเรื่องการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ชุมชนท้องถิ่นอย่างแท้จริง ภายใต้เงื่อนไขในการจัดการศึกษาอย่างน้อย 4 ประการ คือ การมีส่วนร่วมของท้องถิ่น การศึกษาครบวงจร การศึกษาต่อเนื่อง และบทบาทพัฒนาท้องถิ่นของอุดมศึกษา

3. ภูมิปัญญากับการมีส่วนร่วมของท้องถิ่น การที่จะสร้างแรงจูงใจให้คนเห็นความสำคัญของท้องถิ่น และมีช่องทางประกอบสัมมาอาชีพเพื่อดำรงชีวิตในชุมชนท้องถิ่นอย่างมีความสุขและเป็นประโยชน์ย่อมต้องอาศัยปัจจัยและการพัฒนาด้านต่าง ๆ ประกอบกันอย่างเป็นบูรณาการ การศึกษาและหลักสูตรการเรียนการสอนนับเป็นส่วนหนึ่งของหลักการและเป้าหมายของการพัฒนาขีดความสามารถในการพึ่งตนเองของชุมชนท้องถิ่นโดยส่วนรวม โดยนัยนี้ การมีส่วนร่วมของท้องถิ่น จึงหมายถึง การนำองค์ความรู้ของชุมชนท้องถิ่นเข้าไปประกอบเป็นฐานของการกำหนดหลักสูตรและการเรียนการสอน โดยหลักสูตรและการเรียนการสอนวิชาความรู้สมัยใหม่ยังมีบทบาทสำคัญอยู่ แต่เป็นไปเพื่อเสริมสมรรถนะของการคิดวิเคราะห์และทักษะสำหรับการประกอบสัมมาอาชีพและดำรงชีวิต ซึ่งประชากรส่วนใหญ่ของประเทศมีพื้นฐานความรู้เป็นทุนเดิมอยู่แล้วในกรอบชุมชนท้องถิ่นของตนเอง ความสำนึกรับรู้ในคุณค่าทางการศึกษาของภูมิปัญญาท้องถิ่นนับเป็นเงื่อนไขเบื้องต้นที่จะส่งเสริมให้เกิดการมีส่วนร่วมของท้องถิ่น เพื่อนำไปสู่กระบวนการปรับหลักสูตรการเรียนการสอนให้สัมพันธ์สอดคล้องต่อวิถีชีวิตของชุมชนท้องถิ่นอย่างแท้จริง หลังจากนั้นจึงเป็นเรื่องของการเสาะแสวงและคิดค้นให้เกิดความเข้าใจลักษณะของความเป็นองค์ความรู้ของภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งแตกต่างหลากหลายกันออกไป อันเป็นผลที่เกิดแต่ระบบความคิดและความรอบรู้โดยรวมของชุมชนชาวบ้าน ที่ต่างประกอบเป็นกระบวนการทางปัญญา ความคิดเพื่อแสวงหาองค์ความรู้หรือการอธิบายสภาพความเป็นจริงทางธรรมชาติชีวิต ที่ต่างก็มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงเป็นเหตุเป็นผลต่อกัน แสดงให้เห็นถึงกระแสการสัมพันธ์เชื่อมโยงระหว่างธรรมชาติ จิตใจและพฤติกรรมสังคมองค์กรและวัฒนธรรมชุมชน เศรษฐกิจ เทคโนโลยี การผลิตและการพึ่งตนเอง โดยองค์ความรู้เหล่านี้จะปรากฏให้เห็นเป็นตัวตน เป็นแหล่งทรัพยากร ภูมิปัญญาทั้งในระดับสถาบัน เช่น วัด ครอบครัวและในระดับบุคคลอย่างเช่น พระ ปราชญ์ชาวบ้าน ครู ชุมชน ผู้นำชุมชนและนักเทคนิควิทยาพื้นบ้าน เช่น หมอสมุนไพรพื้นบ้าน นักเกษตรผสมผสาน เป็นต้น ซึ่งทั้งหมดนี้

ล้วนเป็นทรัพยากรทางการศึกษา ที่จำเป็นต้องได้รับการสนับสนุนส่งเสริมให้เข้ามามีส่วนร่วม เป็นตัวจักรสำคัญของการจัดการศึกษา เพื่อว่าระบบโรงเรียนชุมชนจะได้ตอบสนองปัญหา ความต้องการทางการศึกษาของชุมชนท้องถิ่นให้ได้เรียนรู้ถึงความเป็นเหตุเป็นผลในสิ่งที่ทำตามหลักปรัชญาการศึกษามุ่งให้รู้จักคิด รู้จักทำ รู้จักแก้ปัญหา ในกระบวนการเรียนรู้เกี่ยวกับ ภูมิปัญญาท้องถิ่น

4. การศึกษาครบวงจร เพื่อให้ชุมชนท้องถิ่น สามารถฟื้นฟูสมรรถนะของตนขึ้นมา ได้ การจัดการศึกษาทุกระดับตั้งแต่ประถม มัธยม อาชีวและอุดมศึกษา รวมทั้งการวิจัยและพัฒนา จะต้องประสานเชื่อมโยงเป็นองค์ประกอบการเรียนรู้ร่วมกันเพื่อเป็นการสนองความต้องการอย่างครบวงจรต่อชีวิตทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมของชุมชนชนบทโดยการจัดการศึกษาในทุกระดับการศึกษาจะต้องมีทิศทางและเนื้อหาสาระที่สอดคล้องต่อสภาพความเป็นจริงของชีวิตภายในชุมชนท้องถิ่น ตลอดจนให้ความสัมพันธ์อันจะพึงมีพึงเป็นต่อเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองภายนอก โดยนัยนี้ ความหมายและเนื้อหาสาระของระบบโรงเรียนก็ย่อมจะต้องเปลี่ยนแปลงไป รวมทั้งฐานะบทบาทของสถาบันการศึกษาระดับอาชีวและอุดมศึกษาก็จะต้องปรับเปลี่ยนทิศทางและพัฒนาขึ้นมาจากพื้นฐานความต้องการชุมชนท้องถิ่นอย่างแท้จริง ด้วย

5. การศึกษาต่อเนื่อง ตามหลักการนี้ ระบบโรงเรียนชุมชนจะเป็นแหล่งที่เด็กและผู้ใหญ่ ต่างมาใช้บริการ เพื่อจะเรียนรู้ในสิ่งที่ตนสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนางานอาชีพ และคุณภาพชีวิตของตน โดยพื้นฐานและความต้องการของผู้เรียนจะเป็นเป้าหมายหลักของการศึกษา นั่นคือ คนและชุมชนจะเป็นตัวตั้งของระบบการศึกษา การจัดจึงต้องให้มีความยืดหยุ่นและคล่องตัวในระดับหนึ่ง พอที่ผู้เรียนจะตัดสินใจเลือกและกำหนดทิศทางชีวิตของตนได้อย่างเหมาะสม โอกาสทางการศึกษาจะเป็นเรื่องของโอกาสที่จะได้เรียนรู้อย่างต่อเนื่องตามระดับการพัฒนาตนเอง

ระบบโรงเรียนชุมชนและการศึกษาต่อเนื่อง หมายความว่า เป็นบริการการศึกษาที่ออกไปสู่ประชาชนผู้ใฝ่เรียน โดยระบบโรงงานจะทำหน้าที่เสมือนหนึ่งเป็นศูนย์วิชาการ ให้แก่ชุมชนท้องถิ่น ประชาชนทั้งเด็กและผู้ใหญ่จะเกิดความรักและใฝ่เรียนในเรื่องที่ให้ความหมายต่อการดำรงชีวิตของตนเองอย่างแท้จริง เป็นการสานเชื่อมโยงการเรียนรู้ทั้งในและนอกโรงเรียนให้ผสมผสานกลมกลืนกันไป นั่นคือ เป็นการสร้างแรงจูงใจให้เด็กเห็นความสำคัญของท้องถิ่น และเห็นช่องทางที่จะใช้ชีวิตในชุมชนอย่างมีความสุขและเป็นประโยชน์ โดยต้องมีการปรับประสานกำลังทรัพยากรทั้งหลายในชุมชน ทั้งที่เป็นทางราชการและภาคเอกชนให้เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการปรับประสาน โดยครูจะต้องเป็นแกนสำคัญที่เชื่อมโยงองค์ความรู้และการเรียนรู้ ระหว่างภูมิปัญญาพื้นฐานชุมชนท้องถิ่นกับแหล่งหรือสถาบันความรู้สาขาอาชีพต่าง ๆ โดยมีเงื่อนไขที่สำคัญคือ ครูและโรงเรียนจำเป็นต้องประกอบเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน เพื่อให้เป็นการศึกษาของชุมชน โดยชุมชนและเพื่อชุมชน

6. **อุดมศึกษากับบทบาทการพัฒนาท้องถิ่น** ในส่วนของการศึกษาชุมชนท้องถิ่น การปรับเปลี่ยนโครงสร้างจัดการศึกษา ยังหมายความว่า ระบบการจัดระดับประถมมัธยม เช่นที่เป็นอยู่จะต้องมีการปรับเปลี่ยน เพื่อให้สามารถจัดการศึกษาให้สอดคล้องต่อการพัฒนา อาชีพและคุณภาพชีวิตของชุมชนท้องถิ่นอื่น รวมไปถึงระดับอาชีวศึกษาและมหาวิทยาลัยซึ่งเป็นระดับอุดมศึกษา จำเป็นที่จะต้องปรับเปลี่ยน บทบาทในการพัฒนาเพื่อให้รู้จักพื้นฐานภูมิ ปัญญาของตนเองและให้สามารถเลือกสรรวิชาความรู้ใหม่ และสังเคราะห์ให้เกิดองค์ความรู้ขึ้น สอดคล้องต่อสภาพปัญหาและความต้องการของชุมชนท้องถิ่น ในสภาวะแวดล้อมอันเปลี่ยนแปลงของโลกยุคปัจจุบัน การสังเคราะห์และสร้างสรรค์องค์ความรู้ใหม่ ๆ จึงเป็นบทบาทหน้าที่หลักที่สถาบันอุดมศึกษาของไทยต้องส่งเสริมให้เกิดและพัฒนาให้ก้าวหน้าขึ้นในระบบและ กระบวนการเรียนการสอนและการวิจัย ทั้งด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นและทางด้านวิชาความรู้สมัยใหม่จะต้องได้รับการพัฒนาส่งเสริม ควบคู่ไปด้วยกัน และได้รับการพัฒนาปรับให้มีส่วนคำจุน และเกื้อหนุนต่อกัน รวมไปถึงมีการสัมพันธ์เชื่อมโยงถ่ายทอดระหว่างกัน ให้เกิดการสังเคราะห์ เป็นองค์ความรู้ วิชาการ วิชาชีพ อันสอดคล้องต่อสภาพ ความเป็นจริงของเศรษฐกิจสังคมไทย และมีการบูรณาการเชื่อมโยงระหว่างการแสดงความรู้สมัยใหม่กับฐานความรู้ในวัฒนธรรม ประเพณีในสังคมไทยด้วยกัน

แนวคิดเรื่องโรงเรียนชุมชน ที่เน้นให้โรงเรียนเป็นศูนย์กลางของการดำเนินชีวิตใน ชุมชน จัดโครงการเพื่อสนองความต้องการของคนในชุมชน มีหลักสูตรที่สร้างขึ้นจากความ ต้องการและปัญหาของท้องถิ่น รวมทั้งมีกิจกรรมที่กระตุ้นให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการ วางแผนการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกับโรงเรียน เป็นแนวคิดที่ได้มีความพยายามที่จะให้เกิดผล ในแง่การปฏิบัติมาแล้วในประเทศไทย โดยมีการดำเนินงานเป็นโครงการโรงเรียนชุมชน เพื่อเป็นโครงการนำร่องในเขตการศึกษา 10 เมื่อปี พ.ศ.2505 โดยคัดเลือกโรงเรียนประจำบาล ในจังหวัดอุบลราชธานี กาฬสินธุ์ มหาสารคาม ร้อยเอ็ดและนครพนม จังหวัดละ 5 โรงเรียน เพื่อปรับปรุงเป็นโรงเรียนชุมชน และขยายให้มีโรงเรียนชุมชนครบทุกอำเภออย่างน้อยอำเภอ ละ 1 โรงเรียน (องค์การบริหารส่วนจังหวัดเชียงใหม่. 2522 : 11-12) แต่เนื่องจากการดำเนินการโรงเรียนชุมชนในช่วงนี้มีลักษณะของการกำหนดนโยบายมาจากหน่วยงานในส่วนกลาง คือ กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย ซึ่งเป็นต้นสังกัดของโรงเรียนประจำบาลในช่วงนั้น ทำให้เกิดปัญหาในการจัดโรงเรียนชุมชนหลายประการ โดยเฉพาะในเรื่องของความพร้อมของ บุคลากรและความเข้าใจเกี่ยวกับแนวคิดในการจัดโรงเรียนชุมชนของคณะครูและชุมชน ภายหลังเมื่อมีการโอนการศึกษาประจำบาลจากกรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย มาสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติกระทรวงศึกษาธิการ ในปี พ.ศ.2523 แนวคิดเรื่องการจัดโรงเรียนชุมชนที่เป็นลักษณะของโครงการนำร่องของกรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย จึงไม่ได้มีการดำเนินการต่อไปอย่างต่อเนื่อง แม้ว่าแนวคิดเรื่องโรงเรียน ชุมชนจะได้มีการหยิบยกขึ้นมากล่าวถึงตลอดเวลาเมื่อมีการกล่าวถึงการปฏิรูปการศึกษาและ

การจัดการศึกษาให้สนองต่อความต้องการของชุมชน แต่ในช่วงหลังลักษณะของโรงเรียนชุมชนที่จัดขึ้น จะมีลักษณะที่เกิดจากความต้องการของโรงเรียนและชุมชนร่วมกัน และดำเนินการโดยสมัครใจ ในรูปแบบที่แตกต่างกันตามสภาพปัญหาของท้องถิ่นและความต้องการของชุมชน และลักษณะการมีส่วนร่วมของชุมชนกับโรงเรียน (ฤษฎา บุญชัย, พุทธิ กางนั้น และประภาพร สุขพรวรรกุล. 2538 : 21-41) เช่น

โรงเรียนชุมชนจังหวัดบุรีรัมย์ เป็นระบบการศึกษาที่ก่อกำเนิดขึ้นมา โดยเน้นการให้การศึกษาและสาระการเรียนรู้แก่นักเรียนในชุมชน เพื่อให้มีความรู้ ความคิดที่สามารถพึ่งพิงตนเองได้อย่างสอดคล้องและกลมกลืนกับชุมชนที่ตนเองอาศัย โดยให้มีความรู้พื้นฐานด้านประวัติศาสตร์ ความเป็นมาของชุมชน ทรัพยากรในชุมชน ระบบคุณค่า ค่านิยม ศีลธรรมและวัฒนธรรมของชุมชนให้เกิดจิตสำนึก ภาคภูมิใจในภูมิปัญญาของบรรพชน เช่น การสอนให้ใช้สมุนไพร ต้นไม้ ใบหญ้าที่มีในชุมชน การวางแผนโบราณ การเกษตรผสมผสาน โดยทุกวิชาที่สอนจะเปิดโอกาสให้เยาวชนคิดค้นกิจกรรมด้วยตนเอง เช่น ใครอยากเลี้ยงปลา ก็ไปขออนุญาตผู้ปกครอง พ่อแม่ยกที่ให้มียายได้เท่าไรก็เป็นของเด็กคนนั้นจัดการ แต่เด็กอื่น ๆ จะมาช่วย ผลงานของเยาวชนเหล่านี้กระจายอยู่ในชุมชน เน้นการเกื้อกูลแก่ชุมชน เช่น การสร้างบ่อปลามาตรฐาน การสร้างสะพานไม้ไผ่ข้ามลำห้วย การเพาะปลวกเพื่อเป็นอาหารปลา การทำให้บ่อปลามีน้ำใส ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นโครงการที่แสดงให้เห็นถึงความรักความผูกพันของเยาวชนที่มีต่อชุมชน และมีการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้เพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยน ดูงานเกี่ยวกับทรัพยากร พันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ ความรู้ในการจัดการ ทรัพยากรดิน น้ำ ป่า และให้การช่วยเหลือระดมทุน ให้เงินกู้ระหว่างชุมชน รวมทั้งการเน้นให้สมาชิกในชุมชนนั้นมีจิตสำนึกชุมชน เน้นให้เป็นคนดีมีศีลธรรม ไม่ติดข้องอยู่ในอบายมุข

โรงเรียนชุมชนอีสาน จากสภาพปัญหาด้านความเป็นอยู่ สิ่งแวดล้อม และความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติของท้องถิ่นในภาคอีสาน ที่จำเป็นต้องมีการปรับปรุงแก้ไขอย่างรวดเร็ว ทำให้ปราชญ์ชาวบ้านในพื้นที่จังหวัดบุรีรัมย์ 3 ท่าน คือ พ่อคำเครื่อง ภาสี ผู้ใหญ่ผวย สร้อยสระกลางและคุณสุทธินันท์ ปรัชญพฤกษ์ ร่วมกันหารือขยายเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกมากขึ้น ภายใต้โครงการโรงเรียนชุมชน ด้วยความเห็นร่วมกันว่าการพัฒนาที่ยั่งยืนชั่วลูกชั่วหลานควรเป็นทางออกของชาวอีสานส่วนใหญ่ และการที่ชาวอีสานจะมีความเป็นอยู่ที่ดีควรทำการเกษตรแบบผสมผสาน และเห็นว่าจำเป็นต้องขยายความคิดนี้ให้ได้ผลในรูปของการให้การศึกษาแก่ชุมชน โดยให้ประชาชนเข้าถึงและได้ประโยชน์อย่างจริงจัง จึงหันมาสร้างกระบวนการเรียนรู้แบบใหม่ที่เป็นการศึกษาให้การศึกษาแก่ชุมชนอย่างมีประสิทธิภาพ ในชื่อ โรงเรียนชุมชน โดยมีสถาบันราชภัฏบุรีรัมย์ เป็นผู้ประสานงานและร่วมกันกำหนดแผนงานและเนื้อหาทั้งหมด โดยเชิญประชาชนที่มีความเชี่ยวชาญทางเกษตรมาเป็นวิทยากรสมาชิกที่จะเข้ารับการอบรมได้รับการคัดเลือกโดยการชักชวนของผู้หลักต้นทั้ง 3 ถ้าใครสนใจก็สมัครเข้ามาร่วมเพื่อศึกษาเรียนรู้การทำเกษตรผสมผสานในรูปของกลุ่มที่มีการจัดองค์กรอย่าง

เป็นระบบโดยสมาชิกยังเสี่ยงกันเอง ทั้งผู้เรียนและผู้สนใจจะใช้ชีวิต กิน- นอน ร่วมกันในช่วงของการฝึกอบรม 7 วัน เพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์ เล่าถึงการต่อสู้ความสำเร็จ ความล้มเหลวของวิทยาการและสมาชิก มีการถ่ายทอดเทคนิคทางการเกษตรจากเกษตรกรที่เชี่ยวชาญ โดยสมาชิกจะหมุนเวียนไปดูงานตามบ้านที่ทำการเกษตรผสมผสาน ได้เห็นกิจกรรมที่เกิดขึ้นจริง ทำให้เกิดกำลังใจ และแรงผลักดันต่อการตัดสินใจที่จะทำการเกษตรในรูปแบบผสมผสานอย่างมีความมั่นใจมากขึ้น

4. โรงเรียนเพื่อเพิ่มผลิตภาพของชุมชน (Productive community school)
(อภิชาติ พันธเสน. 2539 : 124-152) เกิดจากแนวคิดในการใช้โรงเรียนเป็นเครื่องมือเพื่อเพิ่มขีดความสามารถหรือศักยภาพของชุมชนในการแก้ไขปัญหาในแง่มุมต่าง ๆ ที่เพิ่มขึ้นกับชุมชนโดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาในทางเศรษฐกิจ และเป็นผลมาจากความพยายามที่จะแก้ปัญหาจากการที่ชุมชนอ่อนแอ โดยการตั้งโรงเรียนเพื่อเพิ่มผลิตภาพของชุมชน ในลักษณะของโรงเรียนที่เป็นสถานประกอบการมากกว่าโรงเรียนโดยทั่วไป เพราะโรงเรียนเพื่อเพิ่มผลิตภาพในชุมชนจะตั้งขึ้นมา โดยเน้นกิจกรรมทางเศรษฐกิจเป็นหลัก คือ เข้ามาดำเนินการเพื่อการขยายการผลิตเช่นเดียวกับสถานประกอบการทางเศรษฐกิจอื่น ๆ แต่ส่วนที่ต่างกันอย่างสำคัญก็คือ ทำไรที่สถานประกอบการดังกล่าวหาได้นั้นมิได้ตกอยู่กับผู้ประกอบการหรือ ครู ที่ทำหน้าที่บริหารกิจการของโรงเรียนแต่จะตกอยู่กับโรงเรียนโดยตรง ซึ่งจะกลับคืนไปสู่ชุมชน ในรูปการสนับสนุนโครงการพัฒนาด้านอื่น ๆ ของชุมชน และในรูปของการฝึกอบรม เยาวชน และสมาชิกของชุมชน ให้มีความสามารถในการประกอบอาชีพและเพิ่มผลิตภาพในการผลิตให้กับชุมชนต่อไป การฝึกอบรมดังกล่าวเน้นกิจกรรมที่สำคัญของโรงเรียนเพื่อเพิ่มผลิตภาพของชุมชน รวมไปถึงการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษา จุดนี้จึงเป็นจุดสำคัญที่ทำให้โรงเรียนแบบนี้มีลักษณะแตกต่างไปจากสถานประกอบการโดยทั่วไป ตัวอย่างของโรงเรียนเพื่อเพิ่มผลิตภาพของชุมชน เช่น

4.1 รูปแบบของโรงเรียนในเมือง คือ กลุ่มผู้หญิงที่ตั้งชื่อกลุ่มของตนเองว่ากลุ่ม Empower ที่ตั้งขึ้นเพื่อยกระดับชีวิต ความเป็นอยู่ของหญิงบริการย่านพัฒน์พงษ์ ในกรุงเทพมหานคร โดยเข้าไปสอนภาษาอังกฤษแก่หญิงบริการ ด้วยความเชื่อที่ว่าหากหญิงบริการเหล่านี้มีทักษะทางด้านภาษาเพิ่มขึ้น จะทำให้หญิงบริการเหล่านี้ได้รับค่าบริการเพิ่มขึ้น มีโอกาสป้องกันโรคภัย มีช่องทางหากินอย่างอื่น และมีโอกาสที่จะมีชีวิตที่ดีมากขึ้น

4.2 รูปแบบของโรงเรียนในต่างจังหวัดที่จังหวัดพิษณุโลก โดยการจัดที่พักออาศัยแก่นักเรียนที่อยู่ห่างไกลจากจากโรงเรียนให้มาพักใกล้โรงเรียน โดยครูและนักเรียนต่างช่วยกันจัดสร้างที่พักและช่วยกันปลูกผักเลี้ยงสัตว์เพื่อใช้ในการประกอบอาหาร และนำผลผลิตที่เหลือไปจำหน่าย เพื่อจัดหาสิ่งของที่จำเป็นในการเรียนและการดำรงชีพ โรงเรียนจึงไม่เพียงแต่สอนหนังสือแต่ยังสอนให้รู้จักผลิตเพื่อเลี้ยงชีพ ซึ่งเป็นลักษณะของการจัดการศึกษาที่สมบูรณ์แบบด้วย

4.3 รูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียน รูปแบบนี้ได้รับเริ่มดำเนินการที่โรงเรียนหมู่บ้านบุมะค่า ตำบลตระโกเอน อำเภอบรรพตพิสัย จังหวัดนครราชสีมา เป็นโครงการทดลองในโครงการพัฒนาชุมชน มีการพัฒนากิจกรรมหลายอย่างเช่น เกษตรผสมผสาน การปลูกพืชสมุนไพร การผลิตอิฐซีเมนต์ การเลี้ยงปลาดุก ประกอบกับผู้บริหารของโรงเรียนและครูในโรงเรียนต่างมีความกระตือรือร้น นอกจากสอนตามปกติแล้วยังช่วยกิจกรรมต่าง ๆ ในหมู่บ้าน รวมทั้งเจ้าอาวาสวัดตระโกเอนยังเป็นพระนักพัฒนารูปสำคัญ คณะทำงานวิจัยเพื่อศึกษารูปแบบโรงเรียนเพื่อเพิ่มผลิตภาพของชุมชนได้เริ่มโครงการนี้ ในปี พ.ศ. 2534 โดยมีแนวคิดที่สำคัญคือการนำชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมวิชาชีพในโรงเรียน เพราะชุมชนจะมีประสบการณ์ในการประกอบอาชีพ ความรู้ในด้านขนบธรรมเนียมประเพณีท้องถิ่น ความรู้ในเรื่องการพึ่งตัวเองในการรักษาโรค และความรู้เกี่ยวกับยาสมุนไพร ความรู้ในเรื่องศีลธรรมและจริยธรรม ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับชุมชน ชุมชนจะเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมที่ให้ความรู้ของโรงเรียน โดยภูมิปัญญาของชาวบ้านจะเข้ามามีส่วนสำคัญในฐานะที่เป็นองค์ความรู้เพิ่มขึ้น ให้แก่ระบบการศึกษาทั้งหมดของโรงเรียน และโรงเรียนจะได้อาศัยประสบการณ์และความรู้ต่าง ๆ จากชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาเกี่ยวกับอาชีพของโรงเรียนให้มีประสิทธิภาพ ในขณะที่เดียวโรงเรียนก็ประยุกต์วิชาสามัญต่าง ๆ เข้ามาใช้กับกิจกรรมเพื่อการเพิ่มผลิตภาพของโรงเรียนในชุมชน

จากนโยบายการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานที่นำเสนอมา แม้ว่าจะมีภาคปฏิบัติการของการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน แต่ก็ไม่มีคำอธิบายถึงลักษณะของการมีส่วนร่วมและกระบวนการมีส่วนร่วมที่ชัดเจน ผู้วิจัยจึงต้องการที่จะศึกษารายละเอียดเรื่องนี้ เพื่อเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานของประเทศต่อไป

กรอบความคิดพื้นฐานในการวิจัย

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาถึง ลักษณะและเงื่อนไขของการมีส่วนร่วมรวมทั้งกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียน การจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยเน้นการศึกษาถึงปรากฏการณ์ดังกล่าวในสถานการณ์ที่ดำเนินอยู่ในชุมชน โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ เพื่อให้ได้รายละเอียดของข้อมูลเพียงพอที่จะนำไปสู่การสร้างทฤษฎีจากฐานราก (Grounded Theory) ที่จะสามารถตอบปัญหาในการวิจัยที่ตั้งไว้ คือ ลักษณะของการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนเพื่อการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานว่าเป็นอย่างไร เงื่อนไขของบริบททางสังคม เศรษฐกิจ การเมืองและวัฒนธรรมในชุมชน รวมไปถึงนโยบายในการจัดการศึกษาของรัฐที่มีผลต่อการกำหนด (Construct) ความหมายและกำหนดการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนอย่างไร นอกจากนี้ ยังได้ตั้งประเด็นคำถามเกี่ยวกับกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนเพื่อการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานว่ามีลักษณะเป็นอย่างไร มีการเกิดขึ้นและดำรง

อยู่ในชุมชนได้อย่างไร เพื่อที่จะได้นำคำตอบที่ได้จากการวิจัยในครั้งนี้ ไปเป็นแนวทางการพัฒนาการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานของประเทศ โดยให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมกับโรงเรียนในการจัดการศึกษาของชุมชนให้สอดคล้องกับความต้องการของคนในชุมชนและเหมาะสมกับบริบททางสังคมของชุมชนได้

ในส่วนของการศึกษาลักษณะของการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานนั้น ผู้วิจัยจะศึกษาโดยมีความคิดพื้นฐานว่า การศึกษามีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับสังคม ภายใต้อโครงสร้างและระเบียบสังคม ดังที่เสนห์ จามริก (2537ก. : (2)) เสนอว่า “การศึกษาเป็นส่วนหนึ่งของระบบสังคมหนึ่ง ๆ และแต่ละสังคมก็ยังประกอบด้วยโครงสร้างอำนาจ ค่านิยม ซึ่งเป็นตัวกำหนดโครงสร้าง แนวทาง และแบบแผนการจัดการศึกษา ตลอดจนหลักสูตรและระบบวิธีการจัดการเรียนการสอน” ผู้วิจัยจึงต้องการศึกษาว่าการจัดการศึกษาไทยในปัจจุบันที่มีลักษณะของการจัดการศึกษาแบบรวมศูนย์นั้น การมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนมีลักษณะเป็นเช่นไร โดยใช้แนวคิดเรื่องการพัฒนาโดยการมีส่วนร่วมเป็นแนวคิดในการอธิบาย รวมทั้งใช้วิธีการวิเคราะห์วาทกรรม (Discourse analysis) เพื่อวิเคราะห์ถึงเงื่อนไขของบริบททางสังคม เศรษฐกิจ การเมืองและวัฒนธรรมในชุมชน รวมทั้งนโยบายในการจัดการศึกษาของรัฐที่ส่งผลต่อการกำหนด (Construct) ความหมายและกำหนดการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษา เพราะในสภาวะการณ์ที่เป็นอยู่จริง การศึกษาของไทยมีลักษณะของการกำหนดแนวคิดในการจัดการศึกษาที่กำหนดเป็นนโยบายมาจากส่วนกลางให้โรงเรียนซึ่งอยู่ในชุมชนเป็นผู้ปฏิบัติ เป็นการบริหารการศึกษาที่มีลักษณะของการสั่งการจากเบื้องบนลงล่าง มีการกำหนดหลักสูตรและการบังคับใช้หนังสือเรียนที่เหมือนกันทั่วประเทศ มีครูที่ได้รับการศึกษาให้สามารถถ่ายทอดความรู้ สร้างกระบวนการคิดของนักเรียนตามแนวทางที่ส่วนกลางกำหนด ถึงแม้ว่านโยบายของการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน คือ การเรียกร้องประชาสัมพันธ์ และสั่งการให้ชุมชนและโรงเรียนมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานในชุมชน โดยโรงเรียนก็พยายามแสวงหาความร่วมมือจากชุมชน ด้วยการใช้วาทกรรมหลายอย่าง เพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมระหว่างชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน แต่ก็ทำได้เพียงนัยของความหมายของการมีส่วนร่วมที่เป็นเพียงการสนับสนุน การให้ความร่วมมือ หรือการบริจาคทางด้านวัตถุ ซึ่งยังไม่ถือว่าเป็นการมีส่วนร่วมที่แท้จริง เพราะการมีส่วนร่วมที่แท้จริงนั้น ชุมชนกับโรงเรียนต้องมีฐานคิดหรือกรอบความคิดในการจัดการศึกษาที่ตรงกัน ซึ่งจะสามารถสร้างสรรค์ให้เกิดการมีส่วนร่วมโดยนัยของการมีส่วนร่วมที่แท้จริง คือ การสมัครใจมาร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมตัดสินใจ ร่วมดำเนินการในลักษณะที่มีบทบาทและความสัมพันธ์เชิงราบ และการยอมรับในความสามารถและความรู้ซึ่งกันและกัน เข้าใจความหมายและวัตถุประสงค์เบื้องต้นในการจัดการศึกษาและเป้าหมายของการจัดการศึกษาร่วมกันอย่างแท้จริง

ส่วนการศึกษาถึงเงื่อนไขบริบททางสังคม เศรษฐกิจ การเมืองและวัฒนธรรมในชุมชน รวมทั้งนโยบายในการจัดการศึกษาของรัฐมีผลต่อการกำหนด (Construct) ความหมายและ

การกำหนดการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนอย่างไรวินั้น ผู้วิจัยจะศึกษาโดยมีแนวคิดพื้นฐานที่ว่าปัจจุบันอิทธิพลของความคิดทางด้านวิทยาศาสตร์และความรู้ของโลกตะวันตกได้แพร่หลายไปทั่วโลกและเป็นตัวกำหนดวิถีชีวิตความเป็นไปของสังคม เศรษฐกิจ การเมืองและวัฒนธรรมรวมทั้งการศึกษาของไทย และก็ส่งผลเสียต่อสังคมไทยมากมาย จนเกิดแนวความคิดในการเปลี่ยนแปลงการจัดการศึกษาไทย เพราะระบบการศึกษาและความรู้เป็นประเด็นปัญหาที่มีปฏิสัมพันธ์กันอย่างเป็นพลวัต การที่จะศึกษาถึงเงื่อนไขทางบริบทสังคม การเมือง เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมในชุมชน รวมทั้งนโยบายของรัฐในการจัดการศึกษาที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษา จึงต้องศึกษาถึงปฏิสัมพันธ์ของสังคม เศรษฐกิจการเมืองและวัฒนธรรมในชุมชนให้เชื่อมโยงกัน โดยมีการกำหนดฐานการวิเคราะห์หรือกรอบแนวคิดที่เป็นจุดเริ่มต้นของการจัดการศึกษาในชุมชนให้ตรงกัน รวมทั้งบุคลากรในโรงเรียนก็ต้องมีทัศนคติและจิตสำนึกต่อประชาชนในลักษณะของการยอมรับศักดิ์ศรีของประชาชนเท่าเทียมกับตนมีความเชื่อถือและเคารพประชาชน พร้อมทั้งจะเรียนรู้จากประชาชน และเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมของโรงเรียนมากขึ้น ในด้านการเมือง จะศึกษาถึงโครงสร้างอำนาจของบุคคลหรือกลุ่มที่มีอิทธิพลในการตัดสินใจของผู้นำชุมชน รวมทั้งท่าทีและความเข้าใจในบทบาทหน้าที่ของผู้นำชุมชนต่อการมีส่วนร่วมกับทางโรงเรียนในการจัดการศึกษา ซึ่งถ้าผู้นำชุมชนมีโครงสร้างอำนาจเป็นแบบแนวราบและมีท่าทีสนับสนุนการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษา ก็จะทำให้เกิดแกนนำในการมีส่วนร่วมขึ้นในชุมชน และทำให้การมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขึ้นพื้นฐานเป็นไปอย่างเข้มแข็งไม่เฉื่อยชา ในด้านวัฒนธรรม ในชุมชนที่มีวัฒนธรรมเอื้อต่อการมีส่วนร่วม เช่น การมีความเห็นอกเห็นใจ การเห็นความสำคัญในการช่วยเหลือผู้อื่น การเห็นความสำคัญของการทำงานกลุ่ม จะเป็นชุมชนที่ก่อให้เกิดการมีส่วนร่วมได้มากกว่าชุมชนที่ต่างคนต่างอยู่ ส่วนบริบทของการจัดการศึกษาในชุมชนที่จะส่งผลต่อการมีส่วนร่วมจะศึกษาเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมในโรงเรียน ความรู้สึกเป็นเจ้าของ (Ownership) โรงเรียน ความเปิดเผย (Openness) การดำเนินงานของโรงเรียน ความโปร่งใส (Transparency) ในการดำเนินการ การตรวจสอบ และการรับผิดชอบ (Accountability) ความเป็นอิสระ (Autonomy) ในการดำเนินงาน การร่วมมือกัน (Collaboration) ในการทำงาน การสร้างนวัตกรรม(Innovation) รวมไปถึงสิ่งแวดล้อมและบรรยากาศที่เอื้อต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียน

โดยในการศึกษาถึงการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขึ้นพื้นฐานภายใต้สถานการณ์ของการจัดการศึกษาแบบรวมศูนย์และการศึกษาถึงความสัมพันธ์ของการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของชุมชนกับบริบททางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง วัฒนธรรมในชุมชนและบริบทในการจัดการศึกษานี้ ผู้วิจัยศึกษาโดยใช้แนวคิดการพัฒนาโดยการมีส่วนร่วมมาเป็นกรอบแนวคิดในการอธิบายปรากฏการณ์เกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขึ้นพื้นฐาน

ส่วนการศึกษาถึงกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน ผู้วิจัยศึกษาถึงกระบวนการมีส่วนร่วมในฐานะที่เป็นกระบวนการทางสังคมที่มี การเปลี่ยนแปลง การปะทะสังสรรค์ การถ่ายทอดแนวคิดและการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม โดยในการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยจะใช้วิธีการศึกษาโดยการวิเคราะห์วาทกรรม (Discourse analysis) โดยการวิเคราะห์ถึงการพูด การกระทำ การเขียน การให้คุณค่า และกฎเกณฑ์ในการอธิบายการมีส่วนร่วมของผู้ที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งศึกษาถึงกระบวนการ ขั้นตอน ลำดับเหตุการณ์และรายละเอียดในการสร้างเอกลักษณ์และความหมายของการมีส่วนร่วมว่ามีความเป็นมาอย่างไร มีกฎเกณฑ์เกี่ยวกับเรื่องนี้อย่างไร สัมพันธ์กับบุคคล สถาบัน เหตุการณ์ใดบ้าง และมีผลกระทบต่องานที่เกี่ยวข้องอย่างไร เพื่อให้ได้ภาพรวมที่เป็นรายละเอียดของการสร้างอุดมการณ์และปฏิบัติการของการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนเพื่อการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน

จากกรอบความคิดพื้นฐานในการวิจัยดังกล่าว เพื่อให้ได้ข้อมูลจากปรากฏการณ์ที่ใกล้เคียงกับความจริงมากที่สุด ผู้วิจัยจึงศึกษาจากโรงเรียนและชุมชนที่เป็นบริบทของโรงเรียนตามประเด็นปัญหาในการวิจัยและแนวทางการวิจัยที่กำหนด โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ และศึกษาข้อมูลจากพื้นที่ที่ศึกษา โดยการสัมภาษณ์ระดับลึก (Indept interview) การจัดกลุ่มสนทนา (Focus group discussion) การสังเกตและจดบันทึก (Observation and field-note)

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

ในการวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยมีวัตถุประสงค์ที่จะศึกษาถึง ลักษณะ เจเนอไซและกระบวนการของการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน จากปรากฏการณ์ในชุมชน เพื่อให้ได้คำตอบว่า การมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนเพื่อการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานมีลักษณะเป็นอย่างไร เจเนอไซของบริบททางสังคม เศรษฐกิจ การเมืองและวัฒนธรรมในชุมชน รวมทั้งนโยบายในการจัดการศึกษาของรัฐ มีผลต่อการกำหนด (Construct) ความหมายและกำหนดการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนอย่างไร พร้อมทั้งศึกษาถึงกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนเพื่อการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานว่ามีแบบแผนหรือขั้นตอนเป็นอย่างไร เกิดขึ้นและดำรงอยู่ในชุมชนได้อย่างไร โดยผู้วิจัยใช้วิธีวิทยาการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research methodology) เป็นวิธีการในการศึกษา เนื่องจากกรณีมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน เป็นกระบวนการสังคม (Social process) ที่มีรายละเอียดเกี่ยวข้องกับทัศนคติในการมองโลก ค่านิยม และฐานคิดของชุมชนและโรงเรียนที่มีต่อการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานในชุมชน รวมไปถึงการตัดสินใจเกี่ยวกับการจัดการศึกษาในชุมชน และเป็นการศึกษาถึงกระบวนการมีส่วนร่วม ซึ่งเป็นเรื่องที่จะต้องเก็บข้อมูลในชุมชนและโรงเรียนอย่างละเอียด กว้างขวางและลึกซึ้ง เพียงพอที่จะนำข้อมูลที่ได้ คือ สภาพการณ์ของการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนซึ่งเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นอย่างเป็นระบบ มาศึกษาวิเคราะห์ด้วยวิธีการวิเคราะห์วาทกรรม (Discourse analysis) รวมทั้งวิเคราะห์ด้วยแนวคิดการพัฒนาโดยการมีส่วนร่วม เพื่อที่จะนำไปสู่การสร้างข้อสรุปเชิงทฤษฎี (Theoretical generating) ที่เป็นระบบและน่าเชื่อถือ โดยมีรายละเอียดของการดำเนินการศึกษา ดังนี้

พื้นที่ที่ศึกษา (Field)

พื้นที่ที่ศึกษาในครั้งนี้ คือ ชุมชนและโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ ซึ่งมีหน้าที่ในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานโดยตรง โดยชุมชนและโรงเรียนที่ผู้วิจัยเลือกศึกษาเป็นไปตามลักษณะโครงสร้างชุมชนที่จะสนับสนุนให้เกิดการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนา ซึ่งผู้วิจัยศึกษาจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องด้านลักษณะความสัมพันธ์ของประชาชนในชุมชน ลักษณะการตั้งถิ่นฐานของชุมชนและทรัพยากรกับสิ่งแวดล้อมของชุมชน ซึ่งเป็นลักษณะทางกายภาพของชุมชน ที่จะสนับสนุนให้เกิดการมีส่วนร่วมในการพัฒนา โดยลักษณะความสัมพันธ์ของประชาชนในชุมชน ที่เลือกศึกษาจะมีลักษณะความสัมพันธ์ของประชาชนในชุมชนค่อนข้างใกล้ชิด มีความสัมพันธ์กัน

แบบปฐมภูมิมากกว่าแบบทุติยภูมิ การตั้งถิ่นฐานของประชาชนในชุมชนมีลักษณะเป็นกลุ่ม โดยมีโรงเรียนตั้งอยู่กลางชุมชนก่อให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนและโรงเรียนค่อนข้างมาก นอกจากนี้ การที่ชุมชนตั้งอยู่เป็นกลุ่ม จะทำให้ประชาชนรู้จักกันและสะดวกในการทำกิจกรรมร่วมกัน มากกว่าชุมชนที่มีการตั้งถิ่นฐานเป็นแนวยาวหรือตั้งอยู่กระจัดกระจาย ด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมของชุมชน มีลักษณะที่ตีพอสมควร คือ มีแหล่งน้ำเพื่อการเกษตรกรรมตลอดปี ประชากรมีรายได้จากการเกษตรกรรมสม่ำเสมอ และมีความสนใจในการสนับสนุนการศึกษาของบุตรหลาน โดยขอบเขตของชุมชน จะกำหนดจากเขตบริการของโรงเรียนที่มีต่อชุมชน

สำหรับโรงเรียนที่ผู้วิจัยเลือกเป็นพื้นที่ที่ศึกษา เป็นโรงเรียนขนาดกลาง เปิดสอนตั้งแต่ระดับก่อนประถมศึกษา ระดับประถมศึกษาและระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ตั้งอยู่ห่างจากตัวอำเภอพอสมควร การคมนาคมสะดวก และมีคุณลักษณะทางกายภาพตรงตามที่กำหนดไว้ คือ เป็นชุมชนที่มีการตั้งถิ่นฐานของชุมชนมีลักษณะเป็นกลุ่ม โรงเรียนตั้งอยู่กลางชุมชน ติดกับถนนหลักของตำบล ประชาชนส่วนใหญ่เป็นคนดั้งเดิมในพื้นที่ มีความสัมพันธ์กันค่อนข้างใกล้ชิด มีกิจกรรมของชุมชนร่วมกันอย่างสม่ำเสมอ เช่น ประเพณีสงกรานต์ ประเพณีทำบุญประจำปีของวัด ฯลฯ ซึ่งเป็นกิจกรรมของชุมชนที่จะทำให้ประชาชนในชุมชนมีโอกาสร่วมในกิจกรรมและเกิดความสัมพันธ์กันในทางสังคม ประชาชนในชุมชนส่วนใหญ่จึงให้การสนับสนุนการศึกษาของโรงเรียนพอสมควร

การเลือกชุมชนและโรงเรียนที่ใช้เป็นพื้นที่ในการศึกษาคครั้งนี้ จะเลือกโดยอาศัยการเลือกเชิงทฤษฎี (Theoretical sampling) โดยมีหลักการที่สำคัญ คือ เป็นพื้นที่ที่สอดคล้องกับลักษณะโครงสร้างทางสังคมของชุมชนที่จะสนับสนุนให้เกิดการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนา และมีปรากฏการณ์ของการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษา แต่เพื่อให้ผู้ให้ข้อมูลหลักเกิดความเชื่อมั่นในผู้วิจัยและเกิดความเต็มใจให้รายละเอียดข้อมูลแก่ผู้วิจัยในทุกประเด็นที่ศึกษา รวมทั้งต้องการให้ข้อมูลที่ได้จากพื้นที่ที่ศึกษาเป็นข้อมูลที่ไม่เจาะจงเฉพาะพื้นที่เกินไป เนื่องจากโรงเรียนชุมชนพัฒนาที่เลือกเป็นพื้นที่ที่ศึกษาเป็นโรงเรียนที่มีสภาพทั่วไปเหมือนกับโรงเรียนในสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติเป็นจำนวนมาก และเพื่อให้ผู้วิจัยสามารถวิเคราะห์และอภิปรายผลการวิจัยได้อย่างลึกซึ้งโดยมีเสรีภาพทางวิชาการพอสมควร ผู้วิจัยจึงปกป้องผู้ให้ข้อมูลหลัก ผู้เกี่ยวข้องในการเก็บข้อมูลทุกคน ทุกคน ที่ตั้งของโรงเรียนและชุมชนที่ศึกษา โดยการใช้ชื่อโรงเรียน ชื่อบุคคลและชื่อสถานที่เป็นชื่อสมมติ

การเข้าสู่พื้นที่ที่ศึกษา

หลังจากเลือกพื้นที่ที่ศึกษา คือ ชุมชนพัฒนาและโรงเรียนชุมชนพัฒนาในพื้นที่จังหวัดใหญ่ ในภาคเหนือตอนบนแล้ว ผู้วิจัยจึงสร้างแนวคำถาม (Guideline) ที่ใช้เป็นแนวทางการศึกษาในพื้นที่ที่จะศึกษาก่อนลงพื้นที่ โดยแนวคำถามที่สร้างขึ้นนี้ จะใช้เป็นแนวทางในการ

สัมภาษณ์ระดับลึก (Indept interview) การจัดกลุ่มสนทนา (Focus group discussion) การสังเกตและจดข้อมูลภาคสนาม (Observation and field-note) โดยหลังจากเข้าสู่พื้นที่ที่ศึกษาแล้ว ผู้วิจัยจึงเริ่มดำเนินการขั้นตอนต่อไป คือ การเก็บข้อมูลโดยใช้แนวคำถามด้วยวิธีการเก็บข้อมูลข้างต้น แล้วประมวลผลและวิเคราะห์ข้อมูล ต่อไป

อนึ่ง เพื่อให้ได้แนวคำถามที่ใช้ในการเก็บข้อมูลครั้งนี้อย่างชัดเจนเหมาะสม ผู้วิจัยจึงได้สร้างแนวคำถามเป็นแบบปลายเปิด โดยยึดวัตถุประสงค์ในการวิจัย ปัญหาของการวิจัย และกรอบความคิดพื้นฐานในการวิจัย เป็นแนวทางในการกำหนดประเด็นคำถาม เพื่อให้ได้คำถามที่ครอบคลุมการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนเพื่อการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน ในด้านลักษณะของการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียน เจเนอซของบริบททวงสังคม เศรษฐกิจ การเมืองและวัฒนธรรมในชุมชน รวมทั้งนโยบายในการจัดการศึกษาของรัฐที่มีผลต่อการกำหนด (Construct) ความหมายและกำหนดการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน รวมทั้งแบบแผนหรือขั้นตอนของกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนที่ทำให้การมีส่วนร่วมเกิดขึ้นและดำรงอยู่ในชุมชน โดยแนวคำถามที่สร้างขึ้นนี้ ผู้วิจัยจะนำไปใช้เป็นแนวทางประกอบการศึกษาในพื้นที่โดยการสัมภาษณ์ระดับลึก การจัดกลุ่มสนทนาและการสังเกตชุมชนตามหลักการวิจัยเชิงคุณภาพ ที่ผู้วิจัยซึ่งเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญยิ่งในฐานะเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการเก็บรวบรวมข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยจึงเลือกใช้คำถามจากแนวคำถามที่สร้างขึ้นนี้ให้เหมาะสมกับสถานการณ์และความต่อเนื่องในการเก็บข้อมูล และเพื่อให้ได้แนวคำถามที่มีความชัดเจนและเหมาะสมที่จะนำไปใช้ในพื้นที่ที่จะศึกษา ผู้วิจัยจึงสร้างแนวคำถามโดยการร่างแนวคำถามให้ครอบคลุมตามรายละเอียดของวัตถุประสงค์การวิจัย ปัญหาในการวิจัย และกรอบความคิดพื้นฐานในการวิจัย แล้วนำไปทดลองใช้กับผู้ให้ข้อมูลหลักนอกพื้นที่ที่จะศึกษา แล้วนำข้อมูลที่ได้ออกมาทดลองใช้มาขอคำปรึกษาจากคณะกรรมการผู้ควบคุมการทำปริญญาโท ซึ่งเป็นผู้ที่มีความเชี่ยวชาญในการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการสร้างทฤษฎีจากฐานราก (Grounded Theory) เพื่อพิจารณาความเหมาะสมของแนวคำถามที่จะใช้ในการเก็บข้อมูล ว่า การใช้แนวคำถามดังกล่าว และข้อมูลการสัมภาษณ์ระดับลึกของผู้วิจัย ทำให้ผู้วิจัยได้ข้อมูลที่ชัดเจนตรงประเด็นหรือไม่ การสื่อความหมายในคำถามระหว่างผู้วิจัยกับผู้ให้ข้อมูลหลักตรงกันหรือไม่และควรปรับปรุงอย่างไร แล้วนำมาเป็นข้อมูลในการปรับปรุงแก้ไขแนวคำถามและภาษาที่ใช้ในการสัมภาษณ์ระดับลึกและการจัดกลุ่มสนทนาให้มีความเหมาะสมที่สุด แล้วจึงนำไปใช้ในพื้นที่ที่ศึกษา

และเพื่อให้ การเข้าสู่พื้นที่ที่ศึกษา เป็นไปด้วยความเรียบร้อยและช่วยให้การเก็บรวบรวมข้อมูลได้ผลสมบูรณ์ที่สุด ผู้วิจัยจึงขอความร่วมมือจากผู้บริหารโรงเรียนและผู้ที่เกี่ยวข้อง

โดยการทำหนังสือขอความร่วมมือจากทางโรงเรียน และไปพบเพื่อขออนุญาต ขอความร่วมมือ และทำความเข้าใจกับผู้บริหารโรงเรียนในการเก็บข้อมูล โดยแสดงตัวเป็นผู้สนใจในการจัดการ ศึกษาร่วมกันของชุมชนและโรงเรียนและเข้าไปร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ของโรงเรียนอย่างเป็น ธรรมชาติ เพื่อสร้างความคุ้นเคยและความไว้วางใจกันก่อนการสัมภาษณ์ระหว่างผู้วิจัยกับผู้ให้ ข้อมูลหลักทั้งในชุมชนและในโรงเรียน

ส่วนการเข้าไปในพื้นที่ที่ศึกษา ผู้วิจัยแนะนำตนเองให้บุคลากรในโรงเรียนและชุมชน รู้จักว่าผู้วิจัยเป็นใคร และมาทำวิจัยทางการศึกษาของชุมชนและโรงเรียนเพื่อให้ได้ข้อมูลที่จะ นำไปศึกษาและปรับปรุงการจัดการศึกษาให้เป็นประโยชน์แก่บุตรหลานของประชาชนในชุมชน ในฐานะเจ้าหน้าที่ทางการศึกษาในท้องถิ่น หลังจากนั้นจึงสร้างความสัมพันธ์ (Rapport) โดย การทำความรู้จัก ผูกมิตรกับคณะครูและประชาชนในชุมชน เพื่อให้คณะครูและประชาชนในชุม ชนมีความรู้สึกเหมือนผู้วิจัยเป็นคณะครูคนหนึ่งของโรงเรียน ซึ่งเป็นการสร้างความสัมพันธ์ที่ เท่าเทียมกัน เสมอภาคกัน ไม่ใช่คนที่เหนือกว่า และสนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็น รับฟัง ความเห็นจากคณะครูและประชาชนในชุมชนอย่างกว้างขวางสม่ำเสมอ เพื่อให้คณะครูและ ประชาชนในชุมชนเกิดความไว้วางใจและยอมรับผู้วิจัยในฐานะที่เป็นคนใน ซึ่งในขณะเดียวกัน ผู้วิจัยมีโอกาสดูได้เรียนรู้โครงสร้างทางสังคมของชุมชนและโรงเรียนจากทัศนะของคณะครูและ บุคลากรในชุมชน วิถีการสร้างควมสัมพันธ์ (Rapport) นี้ ผู้วิจัยใช้ในช่วงการทำงานช่วงแรก ในพื้นที่ที่ศึกษา จนเห็นว่าคณะครูและบุคลากรในชุมชน เช่น ผู้นำชุมชน คณะกรรมการโรง เรียน ผู้ปกครองนักเรียน ฯลฯ มีความรู้สึกที่ผู้วิจัยไม่ใช่คนที่แปลกแยกจากชุมชนและโรงเรียน แล้ว ผู้วิจัยจึงเริ่มการทำงานเพื่อศึกษาข้อมูลในพื้นที่ที่ศึกษา โดยควรศึกษาลักษณะทางกาย ภาพของชุมชนและโรงเรียน ซึ่งได้ขอความร่วมมือจากครูที่เป็นคนในพื้นที่ อาศัยอยู่ในชุมชน และรู้จักคนในชุมชนค่อนข้างมาก รวมทั้งมีความรู้เรื่องของชุมชนและโรงเรียนเป็นอย่างดี เป็น ผู้นำทางแก่ผู้วิจัยในการสำรวจข้อมูลชุมชนและโรงเรียน ซึ่งทำให้ผู้วิจัยทราบถึงข้อมูลที่บอก สภาพทางกายภาพของพื้นที่ที่ศึกษา คือ ที่ตั้งของชุมชน สถานที่สำคัญในชุมชน เส้นทางคมนาคมแหล่งทรัพยากรธรรมชาติ เส้นทางติดต่อกับชุมชนอื่น ฯลฯ เพื่อให้ผู้วิจัยทราบถึง ลักษณะและที่ตั้งทางกายภาพของชุมชน รวมถึงแผนผังแสดงที่ตั้งของโรงเรียน รายละเอียดที่ ตั้งอาคารเรียน อาคารประกอบ บ้านพักครู เส้นทางเข้าออกโรงเรียน ฯลฯ เพื่อที่จะแสดงถึง ความสัมพันธ์ทางกายภาพของชุมชนและโรงเรียนชัดเจนขึ้น นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังได้ศึกษา เอกสารของชุมชนและโรงเรียน และมีการพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการกับคณะครูและบุคลากรใน ชุมชน เกี่ยวกับสภาพของชุมชนและโรงเรียน ซึ่งผู้วิจัยได้นำมาวิเคราะห์เพื่อหาความสัมพันธ์ และความสัมพันธ์ของชุมชนกับโรงเรียน ซึ่งเป็นรายละเอียดที่จะทำให้ได้ข้อมูลที่จะศึกษา ครอบคลุมมากขึ้น

การศึกษาข้อมูล

เพื่อให้ได้ข้อมูลจากชุมชนและโรงเรียนอย่างละเอียดและครบถ้วนเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยและปัญหาในการวิจัย ผู้วิจัยจึงใช้วิธีการในการศึกษารวบรวมข้อมูล 3 วิธีหลัก คือ การสัมภาษณ์ระดับลึก (Indept interview) การจัดกลุ่มสนทนา (Focus group discussion) และวิธีการสังเกตและจดบันทึก (Observation and field-note) ซึ่งมีรายละเอียดของการดำเนินการศึกษาข้อมูล ดังนี้

การสัมภาษณ์ระดับลึก (Indept Interview)

เป็นการศึกษาข้อมูลการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานในประเด็นที่เกี่ยวกับทัศนะ ฐานคิด บทบาทและกระบวนการมีส่วนร่วม ที่ผู้ให้ข้อมูลหลักจะเป็นผู้ให้ข้อมูลเป็นรายบุคคล โดยมีวัตถุประสงค์ที่สำคัญ คือ การค้นหาสิ่งที่มีอยู่ในใจของผู้ให้ข้อมูลหลัก ซึ่งได้แก่ สิ่งที่ผู้ให้ข้อมูลหลักคิดหรือรู้สึกต่อการมีส่วนร่วมและพฤติกรรมที่เคยปฏิบัติในสิ่งที่เกี่ยวข้องกับชุมชนและโรงเรียน ซึ่งผู้วิจัยรวบรวมได้จากวิธีการสัมภาษณ์โดยใช้แนวคำถาม (Guideline) ที่ถามถึงภูมิหลัง ความรู้ ความคิดเห็น เจตคติ ความเชื่อ ประสบการณ์ และความรู้สึกของผู้ให้ข้อมูลหลัก เกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของผู้ให้ข้อมูลหลักและเกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาของโรงเรียน เพื่อค้นหาข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นอย่างเป็นระบบ โดยผู้วิจัยไม่ชี้นำทั้งทางตรงและทางอ้อมให้ผู้ให้ข้อมูลหลักตอบไปในแนวทางที่ผู้วิจัยต้องการ แต่อาจมีการขอให้ผู้ให้ข้อมูลหลักให้ข้อมูลเพิ่มเติม ในบางประเด็นที่ผู้วิจัยต้องการรายละเอียดของข้อมูลเพิ่มเติม เพื่อเชื่อมโยงการสัมภาษณ์ให้เข้าสู่ประเด็นที่ต้องการอย่างลึกซึ้งได้ และตรวจสอบความเข้าใจให้ตรงกัน ระหว่างผู้วิจัยกับผู้ให้ข้อมูลหลักเป็นการตรวจสอบและสรุปประเด็นตามแนวคำถาม (Guideline) เป็นระยะ พร้อมทั้งสังเกตพฤติกรรมในการให้ข้อมูลของผู้ให้ข้อมูลหลักไปพร้อมกัน เพื่อใช้ประกอบการวิเคราะห์ข้อมูลของผู้วิจัย

ส่วน การเลือกผู้ให้ข้อมูลหลัก ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้เลือกผู้ให้ข้อมูลหลักโดยใช้วิธีการเลือกเชิงทฤษฎี (Theoretical sampling) (Strauss & Corbin, 1991 : 176-193) ซึ่งเป็นวิธีที่ไม่มีการกำหนดคุณลักษณะเฉพาะของผู้ให้ข้อมูลหลักไว้ล่วงหน้า ดังนั้น เมื่อสัมภาษณ์ระดับลึกผู้ให้ข้อมูลหลักรายแรกแล้ว ผู้วิจัยจึงได้วิเคราะห์ข้อมูลทันที เพื่อสร้างมโนทัศน์ (Concept) และจัดหมวดหมู่ (Categorize) มโนทัศน์ต่าง ๆ หลังจากนั้นผู้วิจัยจึงเลือกผู้ให้ข้อมูลหลักเพื่อสัมภาษณ์เป็นรายต่อไป โดยเชื่อว่าจะเป็นผู้ให้ข้อมูลที่แตกต่างไปจากมิติ (Dimention) และคุณสมบัติ (Properties) ของกลุ่มมโนทัศน์ที่พบจากการสัมภาษณ์ระดับลึกที่ผ่านมา ส่วนการเลือกผู้ให้สัมภาษณ์ระดับลึกรายต่อๆ มา ผู้วิจัยได้เลือกโดยคำนึงถึงความแตกต่างของความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มมโนทัศน์ต่าง ๆ ด้วย โดยการเลือกผู้ให้ข้อมูลหลักในลักษณะเช่นนี้ ผู้วิจัยได้ดำเนินการต่อไป จนเมื่อวิเคราะห์ข้อมูลแล้ว ผู้วิจัยมั่นใจว่า แบบแผน

ต่าง ๆ ของกลุ่มมโนทัศน์ที่เกิดขึ้นนั้นซ้ำ ๆ กัน จนเป็นแบบแผนที่แน่นอน แม้เมื่อสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลักรายอื่น ๆ ต่อไป ก็ไม่ได้ข้อมูลใหม่เพิ่มเติมอีก (Theoretical saturation) ผู้วิจัยจึงหยุดศึกษาข้อมูลด้วยวิธีการสัมภาษณ์ระดับลึก โดยได้ผู้ให้ข้อมูลหลักเป็นผู้บริหารโรงเรียน ผู้บริหารการศึกษาในระดับอำเภอ หัวหน้าฝ่ายศึกษานิเทศก์ระดับอำเภอ ผู้นำชุมชน คณะกรรมการโรงเรียน ผู้ปกครองนักเรียน และวิทยากรภายนอก จำนวน 25 ราย

เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ครบถ้วนสมบูรณ์ ผู้วิจัยจึงเป็นผู้ศึกษาข้อมูลด้วยวิธีการสัมภาษณ์ระดับลึกด้วยตนเองทุกราย โดยใช้เครื่องบันทึกเสียงขณะสัมภาษณ์ แล้วนำมาถอดความคำต่อคำ เพื่อจัดหมวดหมู่และวิเคราะห์อย่างเป็นระบบต่อไป

การจัดกลุ่มสนทนา (Focus Group Discussion)

เนื่องจากการศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนเพื่อการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน นอกจากจะเป็นการศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับฐานคิด การเข้าใจความหมายของการมีส่วนร่วม บทบาทของผู้ให้ข้อมูลหลักเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม หลักการในการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานและข้อมูลที่เกี่ยวข้องอื่น ๆ แล้ว ในฐานที่การมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนจัดเป็นกระบวนการทางสังคม (Social process) อย่างหนึ่ง จำเป็นที่ผู้วิจัยต้องศึกษาความคิด ความเชื่อและทัศนะของผู้ให้ข้อมูลหลักจากฝ่ายบุคลากรในชุมชนและฝ่ายโรงเรียน ในลักษณะที่เป็นความคิดเห็น ฐานคิด และทัศนคติร่วมกันหรือแตกต่างกันในกลุ่ม เพื่อให้ได้ข้อมูลดังกล่าว ผู้วิจัยจึงใช้วิธีการศึกษาความคิดเห็นของกลุ่มด้วยวิธีการจัดกลุ่มสนทนา (Focus group discussion) ซึ่งเป็นวิธีการหนึ่งในการศึกษาข้อมูลตามระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพที่พลวัตของกลุ่ม (Group dynamic) จะเป็นสิ่งกระตุ้นให้แต่ละคนในกลุ่มแสดงความคิดเห็นและทัศนะของตนออกมาอย่างเปิดเผยและจริงใจ โดยการจัดกลุ่มสนทนาแต่ละกลุ่มประกอบด้วยสมาชิกกลุ่ม กลุ่มละ 8 คน ขึ้น ซึ่งผู้วิจัยจะจงเลือกมาเข้าร่วมกลุ่ม โดยผู้ที่เข้ามาร่วมกลุ่มนี้ จะมีคุณลักษณะพื้นฐานที่คล้ายคลึงกัน (Homogeneous) ในส่วนที่จะมีผลต่อความเห็นหรือทัศนะที่เกี่ยวข้องกับเรื่องที่จะศึกษา เพื่อให้ผู้เข้าร่วมกลุ่มสนทนามีความรู้สึกสบายใจที่จะแสดงทัศนะของตนในกลุ่ม โดยในการจัดกลุ่มสนทนามีผู้ดำเนินกรสนทนา (Moderator) เป็นผู้จุดประเด็นการสนทนาและกระตุ้นให้ผู้ร่วมสนทนาพูดคุยกันในหัวข้อที่ผู้วิจัยกำหนดไว้ล่วงหน้า โดยที่ผู้วิจัยได้สร้างแนวคำถามที่ใช้ในการดำเนินการจัดกลุ่มสนทนาในลักษณะของแนวคำถามที่ถามถึงความรู้สึก ฐานคิด การตัดสินใจ การใช้เหตุผล แรงจูงใจหรือสถานการณ์ต่าง ๆ ตลอดจนความประทับใจในขณะที่สนทนากัน โดยความคิดเห็นของคน ๆ หนึ่งในกลุ่ม อาจจะไปกระตุ้นให้คนอื่น ๆ ในกลุ่มพูดและแสดงความคิดเห็นของตนเองออกมา เพราะการจัดกลุ่มสนทนาเป็นการใช้หลักการปฏิสัมพันธ์ในกลุ่ม (Group interaction) เป็นเครื่องมือให้ได้มาซึ่งข้อมูลและคำตอบซึ่งไม่อาจหาได้อย่างครบถ้วนสมบูรณ์ หากไม่ใช้พลวัตที่เกิดขึ้นในกลุ่มเป็นสิ่งกระตุ้น

ในการจัดกลุ่มสนทนาในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ดำเนินการตามลำดับขั้นตอน ดังนี้ คือ

1. การเตรียมการก่อนการจัดกลุ่มสนทนา

1.1 การกำหนดหัวข้อประเด็นและแนวคำถามที่จะใช้ในการจัดกลุ่มสนทนา

ผู้วิจัยได้กำหนดหัวข้อ ประเด็นและแนวคำถามจากวัตถุประสงค์ในการวิจัย และปัญหาในการวิจัย ออกมาเป็นร่างแนวคำถามย่อย แล้วนำแนวคำถามย่อยที่ร่างไว้มาเรียบเรียงเป็นข้อคำถาม จัดลำดับและผูกเป็นเรื่องราวเพื่อนำการสนทนาให้เป็นขั้นตอน และจัดลำดับความคิดให้เป็นหมวดหมู่หรือหัวข้อใหญ่ เช่น หมวดคำถามเกี่ยวกับสภาพการณ์การมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาในอดีต แล้วเป็นหมวดหมู่ของคำถามเกี่ยวกับสภาพการณ์การมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาในปัจจุบัน เป็นต้น

1.2 การเตรียมบุคลากรในการจัดกลุ่มสนทนา ผู้วิจัยได้เตรียมบุคลากรในการร่วมกันจัดกลุ่มสนทนา ดังนี้

1.2.1 ผู้ดำเนินการสนทนา (Moderator) คือ ผู้ดำเนินการสนทนา โดยการถามคำถาม และกำกับการสนทนาให้เป็นไปตามแนวทางของหัวข้อที่จะศึกษา เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ชัดเจนตรงกับประเด็นที่จะศึกษาและละเอียดที่สุดในเวลาที่กำหนด ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยเป็นผู้ดำเนินการสนทนาในการจัดกลุ่มสนทนาด้วยตนเอง เนื่องจากผู้วิจัยเป็นผู้ที่ได้ศึกษาแนวคิดและภูมิหลังของการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานอย่างลึกซึ้ง จนเข้าใจปัญหาและแนวคิดที่ใช้ในการศึกษา และได้ผ่านประสบการณ์การเก็บข้อมูลภาคสนามด้วยวิธีการจัดกลุ่มสนทนาในฐานะผู้จัดบันทึกคำสนทนา (Note-taker) และเจ้าหน้าที่บริการทั่วไป (Provider) มาพอสมควร ประกอบกับผู้วิจัยมีประสบการณ์เป็นผู้ดำเนินการจัดกิจกรรมกลุ่มสัมพันธ์ (Group dynamic) แก่คณะครู ศึกษานิเทศก์อำเภอและจังหวัด รวมทั้งผู้บริหารการศึกษา จึงสามารถที่จะควบคุมประเด็นการสนทนากลุ่มได้ สามารถชักจูงให้สมาชิกกลุ่มอธิบายความรู้สึกในประเด็นที่ซักถามได้ว่ามีความคิดเห็นหรือมีทัศนะอย่างไร พร้อมทั้งสามารถคิดวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้รับ เพื่อเชื่อมโยงหาความสัมพันธ์ระหว่างข้อมูลนั้นกับข้อมูลอื่นที่ได้รับคำตอบมาก่อน เพราะแนวคำถามที่ตั้งไว้จะเป็นกรอบของคำถาม ส่วนการถามคำถามในสถานการณ์ของการจัดกลุ่มสนทนา ผู้ดำเนินการสนทนาจะเป็นผู้แยกประเด็นคำถามให้เป็นรายละเอียดที่จะซักถามและสร้างความต่อเนื่องในการสนทนากลุ่ม รวมทั้งสร้างบรรยากาศการสนทนากลุ่มให้เป็นกันเอง ไม่ตึงเครียด เพื่อให้ผู้ร่วมสนทนากลุ่มรู้สึกเป็นอิสระที่จะแสดงความคิดเห็นและร่วมในการสนทนากลุ่มอย่างเต็มที่ ซึ่งจะทำให้ผู้ร่วมสนทนากลุ่มเข้าใจและสามารถตอบคำถามได้ตรงประเด็น

1.2.2 ผู้จัดบันทึกคำสนทนา (Note-taker) คือ ผู้ทำหน้าที่จดคำพูดทุกคำพูดในการสนทนากลุ่มให้ได้มากที่สุด รวมทั้งจดกิจกรรมช่วงท่วงของสมาชิกผู้เข้าร่วมกลุ่มสนทนา เพราะในการจัดกลุ่มสนทนา แม้ว่าในขณะที่จัดกลุ่มสนทนา อาจจะมีผู้ร่วมกลุ่มสนทนาบางคนนิ่งเฉย ไม่แสดงความคิดเห็น แต่ก็ต้องรับฟังความเห็นของสมาชิกกลุ่มรายอื่น และแสดงท่าทีเห็นด้วย ชื่นชม หรือไม่เห็นด้วยด้วยท่วงท่าทางคัตถ์วนหรืออึดอัด โดยการแสดงออกทางแวตวหรือท่วงท่า เช่น การพยักหน้า การส่ายหน้า การเมยเจยกับการแสดงความคิดเห็นของสมาชิกบางคน ซึ่งผู้จัดบันทึกคำสนทนาจะสังเกตและบันทึกสิ่งเหล่านี้ไว้ เพื่อเป็นประโยชน์แก่ผู้วิจัยในอันที่จะนำมาใช้ประกอบการศึกษาถึงบรรยากาศของการจัดกลุ่มสนทนาในแต่ละครั้ง เพื่อเป็นพื้นฐานในการวิเคราะห์ข้อมูลจากคำพูดและท่าทางของผู้ร่วมสนทนากลุ่ม นอกจากนี้ผู้จัดบันทึกคำสนทนาต้องท่วงท่วงที่ช่วยผู้ดำเนินกรสนทนา โดยเป็นผู้คอยเตือนผู้ดำเนินกรสนทนาให้ถามบวงคำถามที่ละเลยหรือลืมถามหรือถามข้ามไป โดยก่อนเริ่มกรจัดกลุ่มสนทนาทุกครั้ง ผู้จัดบันทึกคำสนทนากลุ่มจะเขียนแผนผังกรนึ่งสนทนากลุ่ม ให้ผู้ดำเนินกรสนทนากลุ่มเพื่อให้ผู้ดำเนินการสนทนากลุ่มและผู้จัดบันทึกคำสนทนากลุ่มได้ทราบว่ สมาชิกกลุ่มคนใดนึ่งตรงไหนและผู้ร่วมสนทนากลุ่มนึ่งนึ่งในต่วงต่วงว่ นึ่งนึ่งอะไร เพื่อช่วยให้การดำเนินการจัดกลุ่มสนทนาเป็นไปดว่บรรยากาศที่ดี และผู้จัดบันทึกคำสนทนากลุ่มก็สุกมารถจะจดบันทึกคำสนทนากลุ่มได้ง่ายขึ้น ซึ่งในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ขอความร่วมมือจาก^{ดก}ผู้ช่วยผู้วิจัยที่มีประสบการณ์ในการเป็นผู้จัดบันทึกคำสนทนาในการสนทนากลุ่มและเคยท่วงงานภาคสนามมาแล้ว จำนวน 2 คน เป็นผู้จัดบันทึกคำสนทนากลุ่ม

1.2.3 เจ้าหน้าที่บริการทั่วไป (Provider) และผู้คอยกันไม่ให้ผู้ที่ไม่เกี่ยวข้องกับการจัดกลุ่มสนทนาให้ออกไปจากสถานที่ที่ใช้ในการจัดกลุ่มสนทนา รวมทั้งทำหน้าที่บริการเลื้อออำนวยความสะดวกแก่ผู้ที่อยู่ในกลุ่มสนทนา โดยการบริการน้ำดื่ม ขนม บันทีกเทป เปลียนเทป ซึ่งในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ขอความร่วมมือจากผู้ช่วยผู้วิจัยที่มีประสบการณ์ในการเป็นเจ้าหน้าที่บริการทั่วไปในการจัดกลุ่มสนทนา และเคยท่วงงานภาคสนามมาแล้ว จำนวน 1 คน เป็นผู้ให้บริการทั่วไป

1.3 การเตรียมอุปกรณ์ในการรวบรวมข้อมูลในการจัดกลุ่มสนทนา
อุปกรณ์ในการรวบรวมข้อมูลในครั้งนี้ คือ เทปบันทึกเสียง เพราะในการจัดกลุ่มสนทนานั้นตลอดเวลาของการสนทนา จะมีการถกประเด็นปัญหา มีการโต้แย้ง เป็นกระแสดความคิดเห็นที่สวนกันไปมา หลยเสียงหลยความคิดเห็น บางครั้งมีการพูดพร้อมกันหลยคน หรือมีการถกเถียงโต้ตอบกันรวดเร็ว ซึ่งผู้จัดบันทึกคำสนทนาจะบันทึกไม่ทัน จึงต้องบันทึกเสียงเอาไว้ เพราะถวดตอบที่เป็นกระแสโต้แย้งหรือการถกประเด็นกันดว่เหตุผล และการแสดงความคิดเห็นสอดคล้องเห็นด้วยหรือโต้แย้ง จะเป็นหัวใจสำคัญที่ท่วงให้ได้ข้อมูลจากกรจัดกลุ่มสนทนาที่มีการแสดงความคิดเห็นอย่างหลกหลย เทปบันทึกเสียงจึงจะเป็นอุปกรณ์บันทึกข้อมูลที่ดีที่สุด

ที่สามารถเก็บรายละเอียดและข้อคำตอบได้ดีที่สุด ซึ่งผู้วิจัยจะสามารถนำมาวิเคราะห์ ดีความ และหาข้อสรุปเชิงทฤษฎีในภายหลัง โดย**เทปบันทึกเสียงที่ใช้ในการจัดกลุ่มสนทนา**นี้ใช้เป็น **2 ชุด บันทึกข้อมูลเหลือเวลา**กันประมาณ **5 นาที** เพื่อให้มีการบันทึกข้อมูลส่วนที่เสียไประหว่างการเปลี่ยนม้วนเทป และเป็นประโยชน์ในการป้องกันการผิดพลาดในการบันทึกข้อมูล เช่น กรณีที่มีเทปบันทึกเสียงเครื่องหนึ่งเกิดขัดข้อง บันทึกข้อมูลไม่ติด และเป็นการป้องกันไม่ให้ข้อมูลสูญหาย ในกรณีที่มีเทปบันทึกข้อมูลชุดหนึ่งหายไป ก่อนที่การวิเคราะห์ข้อมูลจะแล้วเสร็จ อย่างไรก็ตาม ในการจัดกลุ่มสนทนาในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้เป็นผู้ตรวจสอบเครื่องบันทึกเสียงให้อยู่ในสภาพพร้อมสมบูรณ์ พร้อมทั้งใช้บันทึกเสียงการจัดกลุ่มสนทนา เพื่อให้เกิดความผิดพลาดน้อยที่สุด และในการบันทึกเสียงการจัดกลุ่มสนทนาผู้วิจัยได้บันทึกเสียงโดยใช้เครื่องบันทึกเสียงขนาดเล็ก และใช้พลังงานจากถ่านไฟฉายที่มีพลังงานสูง (Alkaline battery) เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดการผิดพลาดในการบันทึกข้อมูล ในกรณีที่เกิดไฟฟ้าดับระหว่างการจัดกลุ่มสนทนา และเพื่อความสะดวกในการใช้และเคลื่อนย้ายเครื่องบันทึกเสียง จึงมีความสะดวกในการบันทึกเสียงการจัดกลุ่มสนทนาทั้ง 3 กลุ่ม

นอกจากนี้ ผู้วิจัยได้เตรียมวัสดุ อุปกรณ์ ที่ใช้ในการเก็บข้อมูลการจัดกลุ่มสนทนาต่อไปนี้ให้พร้อม สำหรับผู้จัดบันทึกการจัดกลุ่มสนทนา เช่น ดินสอ ปากกา ยางลบ กระดาษที่รองเขียน ฯลฯ และสำหรับเจ้าหน้าที่บริการทั่วไป เช่น เครื่องดื่ม แก้วน้ำ ขนม กระดาษเช็ดปาก จาน ฯลฯ และของที่ระลึกสำหรับสมาชิกที่สละเวลามาร่วมกลุ่มสนทนาทุกคน

2. สถานที่จัดกลุ่มสนทนา ผู้วิจัยเลือกสถานที่ที่จัดกลุ่มสนทนาที่สะดวกสำหรับสมาชิกทุกคนมากที่สุดและเป็นพื้นที่ที่สมาชิกกลุ่มคุ้นเคย บรรยากาศเงียบ อากาศถ่ายเทได้ดี ไม่มีเสียงรบกวน แดดไม่ร้อน ไม่มีแมลงรบกวน และสามารถกันผู้ที่ไม่มีส่วนเกี่ยวข้องให้ออกไปจากพื้นที่ที่ใช้ในการจัดกลุ่มสนทนาได้ ในการจัดกลุ่มสนทนาในครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้ห้องประชุมโรงเรียนเป็นสถานที่จัดการสนทนากลุ่ม เนื่องจากห้องประชุมโรงเรียนเป็นอาคารที่แยกต่างหากจากอาคารเรียนและห้องทำงานของผู้บริหารโรงเรียนมีบรรยากาศสงบเงียบเหมาะสมที่จะใช้เป็นสถานที่จัดกลุ่มสนทนาในครั้งนี้

3. ระยะเวลาที่ใช้ในการจัดกลุ่มสนทนา ผู้วิจัยใช้เวลาในการจัดกลุ่มสนทนาประมาณ **2 ชั่วโมง** ในช่วงเช้าเวลาประมาณ **09.30 - 11.30 น.** ทุกกลุ่ม ซึ่งนับว่าเป็นเวลาที่เหมาะสมเพราะสมาชิกจะมีสมาธิในการร่วมสนทนากลุ่มมากที่สุด เนื่องจากอากาศเย็นสบาย สมาชิกไม่เหนื่อยล้า ตั้งใจตอบคำถามและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันอย่างกระตือรือร้น

4. การกำหนดบุคคลที่เข้าร่วมการสนทนากลุ่ม การจัดกลุ่มสนทนาในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยแบ่งการสนทนากลุ่มออกเป็น 3 กลุ่ม เพื่อให้ได้ข้อมูลจากกลุ่มที่แตกต่างกันจากทั้ง 3 กลุ่ม และในการแบ่งกลุ่ม จะแบ่งตามคุณลักษณะพื้นฐานของกลุ่มที่คล้ายคลึงกัน คือ

4.1 กลุ่มคณะครูในโรงเรียนยกเว้นผู้บริหารโรงเรียนที่มีฐานะเป็นผู้บังคับบัญชา

4.2 กลุ่มผู้มีส่วนร่วมมาก คือ เป็นผู้ที่มีส่วนร่วมในกิจกรรมของโรงเรียน เช่น เป็นคณะกรรมการโรงเรียน เป็นผู้ทรงคุณวุฒิที่โรงเรียนเชิญมาเป็นวิทยากรหรือเป็นที่ปรึกษาในการทำงานหรือการกำหนดหลักสูตรท้องถิ่น ฯลฯ

4.3 กลุ่มผู้มีส่วนร่วมน้อย คือ ผู้ที่ไม่ค่อยได้เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมของโรงเรียน แต่เคยมีความสัมพันธ์บางอย่างกับโรงเรียน เช่น เคยมาร่วมงานของโรงเรียน เคยบริจาคสิ่งของ เคยมาประชุมในฐานะผู้ปกครอง ฯลฯ

โดยการเลือกผู้ร่วมสนทนากลุ่มนี้ ผู้วิจัยจะเลือกผู้ร่วมกลุ่มสนทนาที่มีคุณลักษณะตามกลุ่มที่ผู้วิจัยกำหนดและคัดเลือกผู้เข้าข่ายที่จะเป็นผู้ให้ข้อมูลหลักไว้จำนวนหนึ่งก่อน (Screening) แล้วจึงเลือกผู้ร่วมกลุ่มสนทนา โดยการพิจารณาว่า ใครจะเป็นผู้ที่ให้ข้อมูลหลักได้ดีที่สุด เช่น เป็นผู้ที่มีความกระตือรือร้นที่จะมาร่วมกลุ่มสนทนา กล้าแสดงความคิดเห็นและไม่ขี้อายจนเกินไป ในการจัดกลุ่มสนทนาครั้งนี้ มีผู้ร่วมกลุ่มสนทนาในแต่กลุ่ม ๑ ละ 8 คน จัดการจัดกลุ่มสนทนาเป็น 3 กลุ่ม รวมจำนวนผู้ร่วมในการจัดกลุ่มสนทนาในครั้งนี้ จำนวน 32 คน

5. ขั้นตอนการดำเนินการจัดกลุ่มสนทนา ในการจัดกลุ่มสนทนาในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยจะดำเนินการตามรายละเอียด ดังนี้

5.1 การนัดหมายสมาชิกกลุ่มสนทนา ผู้วิจัยจะแจ้งกำหนดวัน เวลา และสถานที่ ให้ผู้รับเชิญมาร่วมการจัดกลุ่มสนทนาทราบ โดยย้ำเรื่องการเข้าร่วมประชุมตรงตามเวลาและเข้าร่วมประชุมที่สถานที่นัดหมาย

5.2 การเตรียมสถานที่จัดกลุ่มสนทนา ผู้วิจัยจะเตรียมสถานที่สำหรับการจัดกลุ่มสนทนาให้เรียบร้อยก่อนการจัดกลุ่มสนทนา พร้อมทั้งจัดเตรียมเครื่องบันทึกเสียงและวัสดุอุปกรณ์และบุคลากรที่จะช่วยอำนวยความสะดวกให้พร้อมที่สุด ก่อนที่ผู้ร่วมกลุ่มสนทนาจะเดินทางมาถึง

5.3 การดำเนินการจัดกลุ่มสนทนาเมื่อสมาชิกที่มาร่วมกลุ่มสนทนาที่นัดหมายกันไว้แล้ว เดินทางมาถึงห้องประชุมของโรงเรียนชุมชนพัฒนา ผู้ดำเนินการสนทนา คือ ผู้วิจัยและผู้ช่วยผู้วิจัยที่ทบทวนที่จัดบันทึกคำสนทนาและเจ้าหน้าที่บริการทั่วไป ได้ร่วมกันต้อนรับผู้ร่วมกลุ่มสนทนาและเชิญมานั่งในสถานที่ที่จัดไว้ และพูดคุยสนทนากันถึงเรื่องทั่วไปในชุมชนและโรงเรียนเพื่อให้สมาชิกเกิดความรู้สึกเป็นกันเองและไว้วางใจผู้วิจัย เมื่อถึงเวลาที่กำหนดและสมาชิกมาครบแล้ว จึงเริ่มการจัดกลุ่มสนทนา โดยผู้วิจัยได้แนะนำตนเองในฐานะผู้

ดำเนินการจัดกลุ่มสนทนา และแนะนำผู้ช่วยนักวิจัยประกอบด้วยผู้จัดบันทึกการสนทนากลุ่ม และผู้ให้บริการทั่วไป แล้วอธิบายจุดมุ่งหมายของการจัดกลุ่มสนทนา และบอกให้ทราบว่าจะมี
การบันทึกเสียงการสนทนาและจัดบันทึกคำสนทนาตลอดการจัดกลุ่มสนทนา เพื่อให้สามารถ
นำข้อมูลไปวิเคราะห์ โดยไม่บอกชื่อที่อยู่ของผู้แสดงความคิดเห็น แล้วเกริ่นนำด้วยคำถามอุ่น
เครื่องสร้างความเป็นกันเองและสร้างความคุ้นเคย จนเห็นว่าสมาชิกมีความผ่อนคลาย มีท่า
ทางเป็นกันเองและพร้อมที่จะเริ่มการสนทนากลุ่มแล้ว ผู้วิจัยจึงเริ่มนำการสนทนากลุ่มให้เกิด
การสนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน โดยการซักถามไม่ให้การสนทนาหยุดนิ่ง
และสรุปคำตอบของสมาชิกบางคน เพื่อเปลี่ยนให้สมาชิกคนอื่นพูดบ้าง รวมทั้งสร้างประเด็นคำ
ถามให้กลุ่มได้ถกประเด็นความเห็นซึ่งกันและกัน โดยหลีกเลี่ยงการซักถามเป็นรายบุคคล
นอกจากจะต้องถกคำตอบที่ต่อเนื่องกัน เพื่อให้ได้รายละเอียดเชิงเหตุผลออกมา โดยผู้วิจัยได้
พยายามสร้างบรรยากาศการสนทนาให้ลื่นไหลเป็นไปตามธรรมชาติ เว้นจังหวะการถามและ
เปิดประเด็นคำถามให้เหมาะสม พร้อมทั้งควบคุมให้สามารถถามคำถามตามแนวคำถาม
(Guideline) ซึ่งพบว่าผู้ร่วมกลุ่มสนทนาให้ความร่วมมือในการให้ข้อมูลและแสดงความคิดเห็น
อย่างกว้างขวางครอบคลุมครบทุกประเด็นที่ต้องการศึกษา โดยที่ผู้วิจัยสามารถทำให้ผู้ร่วม
กลุ่มสนทนาเต็มใจร่วมกลุ่มสนทนาตลอดการสนทนาตามแนวในการสนทนากลุ่มให้ได้ข้อมูล
ครอบคลุมมากที่สุด และสอดแทรกการสนทนาโดยการใช้อารมณ์ขันเพื่อสร้างบรรยากาศใน
การสนทนาตามความเหมาะสม โดยใช้เวลาในการสนทนาประมาณ 2 ชั่วโมง

เมื่อการจัดกลุ่มสนทนาสิ้นสุดลง ผู้วิจัยและผู้ช่วยผู้วิจัยได้แสดงความรู้สึกขอบคุณผู้ร่วม
กลุ่มสนทนาด้วยการมอบของที่ระลึก และสรุปผลการจัดกลุ่มสนทนาในครั้งแรก เพื่อปรับปรุง
แนวคำถามและปรับปรุงการจัดกลุ่มสนทนาในครั้งที่ 2 และครั้งที่ 3 จนมีข้อบกพร่องน้อยที่สุด

การสังเกตและจดบันทึก (Observation and Field-note)

ผู้วิจัยเป็นผู้สังเกตสิ่งที่เกิดขึ้นในชุมชนและโรงเรียน เพื่อศึกษาปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น
ขึ้นในสภาพการณ์ที่กำลังเกิดขึ้นจริง โดยในการวิจัยเชิงคุณภาพ นักวิจัยจะสังเกตพฤติกรรม
ทางสังคมหรือปฏิสัมพันธ์ของคนอย่างรอบคอบ แต่เนื่องจากปฏิสัมพันธ์ของคนเป็นสิ่งที่มีการ
เปลี่ยนแปลงเคลื่อนไหวตลอดเวลา การสังเกตจึงต้องกระทำอย่างต่อเนื่อง โดยผู้วิจัยจึงใช้การ
สังเกตเป็น 2 แบบ คือ การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมในช่วงแรกของการศึกษา เพื่อสำรวจ
สภาพทั่วไปของชุมชนและโรงเรียน เนื่องจากเป็นข้อมูลพื้นฐานในการสร้างความคุ้นเคย และ
สร้างความสัมพันธ์ (Rapport) กับชุมชนและโรงเรียน หลังจากนั้นจึงใช้การสังเกตแบบมีส่วนร่วม
ซึ่งผู้วิจัยจะนำแนวคิดเกี่ยวกับบริบทของชุมชนและโรงเรียนที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของชุมชน
และโรงเรียนในการจัดการศึกษา (Shaeffer, 1997) คือ ความรู้สึกเป็นเจ้าของ (Ownership) โรงเรียน
ความเปิดเผย (Openness) ในการดำเนินงานของโรงเรียน ความโปร่งใส (Transparency) ในการ
ดำเนินการของโรงเรียน การตรวจสอบและความรับผิดชอบ (Accountability) การทำงานของ

โรงเรียน ความเป็นอิสระ (Autonomy) ในการดำเนินการในโรงเรียน ความร่วมมือกัน (Collaboration) ในการทำงาน การสร้างนวัตกรรม (Innovation) หรือสิ่งใหม่ ๆ ในการทำงาน รวมถึงการสังเกตสิ่งแวดล้อมและบรรยากาศที่เอื้อต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียน การสนทนากับคณะครู นักเรียน ผู้นำชุมชน ผู้ปกครองนักเรียน และการสังเกตการประชุมคณะกรรมการโรงเรียนมา เป็นแนวทางในการสังเกต เพื่อรวบรวมข้อมูลที่ได้ มาใช้ประกอบการวิเคราะห์ร่วมกับข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ระดับลึกและการจัดกลุ่มสนทนา

สำหรับข้อมูลที่ได้จากการศึกษาโดยการสังเกตนี้ ผู้วิจัยได้จัดบันทึกไว้เพื่อใช้ประกอบกับข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ระดับลึกและการจัดกลุ่มสนทนา รวมทั้งการศึกษจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อที่จะตรวจสอบข้อมูลเรื่องการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานจากแหล่งข้อมูลหลายแหล่ง (Triangulation) ทั้งโดยการตรวจสอบข้อมูล (Data triangulation) จากแหล่งบุคคลหลายกลุ่ม คือ ผู้บริหารโรงเรียน ผู้นำชุมชน คณะครู ผู้ปกครองนักเรียนและกรรมการโรงเรียน รวมทั้งตรวจสอบจากวิธีการรวบรวมข้อมูล (Methodology triangulation) จากการสัมภาษณ์ระดับลึก การจัดกลุ่มสนทนา การสังเกตและจัดบันทึกและการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องเพื่อให้ได้ข้อมูลที่ใกล้เคียงกับความเป็นไปของปรากฏการณ์ในชุมชนให้มากที่สุด

✓ การประมวลผลและการวิเคราะห์ข้อมูล

ขณะที่ศึกษาข้อมูลในพื้นที่ที่ศึกษา ผู้วิจัยได้ประมวลผลการข้อมูลควบคู่กันไปกับ การศึกษาข้อมูลโดยการฟังข้อมูลจากเทปบันทึกเสียงซ้ำหลังจากการสัมภาษณ์ระดับลึกและการจัดกลุ่มสนทนาแต่ละครั้ง และเขียนรายละเอียดของข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ระดับลึกและการจัดกลุ่มข้อมูลออกมาทันทีที่ศึกษาข้อมูลเสร็จ เพื่อเป็นแนวทางที่จะใช้ในการปรับปรุง การสัมภาษณ์ระดับลึกกับผู้ให้ข้อมูลหลักคนต่อไปหรือการจัดกลุ่มสนทนางroupต่อไป จนสามารถเก็บข้อมูลได้ครอบคลุมตามวัตถุประสงค์การวิจัยและปัญหาในการวิจัยที่ต้องการ ศึกษา จึงหยุดการศึกษาข้อมูล

หลังจากเก็บข้อมูลแล้ว ผู้วิจัยได้ประมวลผลข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูลตามขั้นตอนต่อไป

1. นำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาปรากฏการณ์จริงในพื้นที่ที่ศึกษาจากการสัมภาษณ์ระดับลึก และการจัดกลุ่มสนทนา มาจัดระบบ ทอดเทปบันทึกเสียงคำต่อคำ จัดพิมพ์ข้อมูลลง เครื่องคอมพิวเตอร์ โดยใช้โปรแกรม CU WRITER (CW_14) หลังจากนั้นจึงนำข้อมูลเข้า โปรแกรม The Ethnograph เพื่อให้หมายเลขบรรทัด แล้วพิมพ์ออกมา

2. นำข้อมูลทุกแฟ้มข้อมูลที่ให้หมายเลขบรรทัดแล้วมาอ่านเพื่อทำความเข้าใจ และวิเคราะห์ข้อมูลทั้งหมด แล้วทำ Open Coding เพื่อจัดหมวดหมู่ของข้อมูล (Category data) ตามคุณสมบัติ (Properties) ของมโนทัศน์ (Concept) แต่ละกลุ่ม และแยกข้อมูลที่มีความ

หมายความว่าอธิบายเกี่ยวกับเรื่องการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษา
ขั้นพื้นฐาน ออกจากข้อมูลที่ไม่มีความหมายและไม่เกี่ยวข้องกับการวิจัยนี้

3. ใช้โปรแกรมสำเร็จรูป The Ethnograph ช่วยในการจัดหมวดหมู่ข้อมูล

4. นำข้อมูลทั้งหมดที่จัดหมวดหมู่แล้วมาแปลความหมายข้อมูล (Interpreting data)
แล้วเขียนคำอธิบายเกี่ยวกับเงื่อนไข บริบท ความสัมพันธ์และกระบวนการของปรากฏการณ์
โดยอาศัยความไวทางทฤษฎี (Theoretical sensitivity) จากประสบการณ์ในการศึกษา แนวคิด
และเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนเพื่อการจัดการ
ศึกษาขั้นพื้นฐาน และการวิเคราะห์วาทกรรมเป็นหลักในการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ
เพื่อให้คำอธิบายกับข้อมูล

5. สว่างมโนทัศน์เชิงทฤษฎี (Theoretical coding) เพื่อเชื่อมโยงข้อมูลกับแนวคิด
ทฤษฎีโดยอาศัยการตีความ (Interpretation) แล้วกำหนด (Construct) ข้อเสนอ (Proposition)
และสร้างทฤษฎีจากฐานราก (Grounded Theory) ต่อไป (Strauss & Corbin.1990 ;
Strauss.1990 ; นภาพร หะวานนท์. 2539 : 98-107)

สำหรับ โปรแกรม The Ethnograph ที่ผู้วิจัยนำมาใช้เพื่อช่วยในการประมวลผล
และการวิเคราะห์ข้อมูลนั้น ได้ใช้เพื่อเป็นประโยชน์ในการวิจัยครั้งนี้ คือ

1. ใช้เรียบเรียงข้อมูลให้ง่ายต่อการให้ความหมายข้อมูล โดยการให้หมายเลขบรรทัด
แก่ข้อมูลที่ได้จากบทสัมภาษณ์ ซึ่งช่วยให้ผู้วิจัยตีความข้อมูลและให้ความหมายข้อมูล หรือให้รหัส
ข้อมูล (Code word) ได้ง่ายขึ้น เนื่องจากข้อมูลที่พิมพ์และกำหนดหมายเลขบรรทัดแล้ว เป็น
ตัวพิมพ์ที่อ่านง่ายและมีหมายเลขบรรทัดกำกับ

2. หลังจากลงรหัสข้อมูล (Code word) แล้วจึงใช้โปรแกรมแยกแยะและจัดกลุ่มข้อ
มูลตามรหัสข้อมูล แล้วพิมพ์ข้อมูลที่จัดกลุ่มแล้วออกมา ซึ่งช่วยให้ผู้วิจัยสามารถรวบรวมข้อมูล
ที่อยู่ในกลุ่มความหมายเดียวกัน (Category) ไว้ในที่เดียวกัน ทำให้ผู้วิจัยวิเคราะห์และแปล
ความหมายของข้อมูลได้สะดวกขึ้น

โดยสรุปแล้ว การใช้โปรแกรม The Ethnograph นับว่าเป็นประโยชน์แก่ผู้วิจัยและ
ผู้ที่ทำวิจัยเชิงคุณภาพคนอื่น ๆ เพราะเป็นเสมือนเครื่องมือที่ช่วยในการจัดเรียงข้อมูล แยก
แยะ และจัดกลุ่มข้อมูลตามคุณสมบัติ (Properties) ของมโนทัศน์ (Concept) ที่ผู้วิจัยได้
กำหนดรหัสข้อมูล (Code word) ไว้ ซึ่งช่วยให้ผู้วิจัยสามารถรองเอาแก่นแท้ของข้อมูลออก
มาจากข้อมูลที่ได้มาจากพื้นที่ที่ศึกษาที่มีรายละเอียดเป็นประเด็นปลีกย่อยบางอย่างที่ไม่เกี่ยว
ข้องกับสิ่งที่ผู้วิจัยต้องการศึกษา และทำให้สามารถนำข้อมูลที่ผ่านการกลั่นกรองแล้วนี้ มาใช้ใน
การจัดหมวดหมู่ของข้อมูล ตีความหมายข้อมูล สว่างมโนทัศน์เชิงทฤษฎี (Theoretical coding)
และสร้างข้อสรุปเชิงทฤษฎีจากฐานราก (Grounded theory) ได้ในที่สุด

ระยะเวลาในการวิจัย

หลังจากที่ได้รับอนุมัติให้ทำวิจัยแล้ว ผู้วิจัยได้ใช้เวลาในการวิจัยทั้งหมดประมาณ 8 เดือน เพื่อดำเนินการในส่วนของกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย ดังนี้

1. เตรียมการเพื่อเก็บข้อมูล โดยการสร้างแนวคำถาม (Guideline) ที่จะสัมภาษณ์ระดับลึก ผู้บริหารโรงเรียน ผู้นำชุมชน ผู้ปกครองนักเรียน คณะครู และสร้างแนวคำถามที่จะใช้ในการดำเนินการจัดกลุ่มสนทนา กลุ่มคณะครู กลุ่มผู้มีส่วนร่วมมาก กลุ่มผู้มีส่วนร่วมน้อย และทดลองใช้ จนได้แนวคำถามที่เหมาะสม และเลือกพื้นที่ที่จะศึกษารวมทั้งประสานงานกับพื้นที่เรียบร้อยแล้ว จึงออกศึกษาข้อมูลจากพื้นที่ที่กำหนด
2. ศึกษาข้อมูลในพื้นที่ที่กำหนด โดยการสัมภาษณ์ระดับลึก การจัดกลุ่มสนทนา การสังเกตและจดบันทึกและประมวลผลข้อมูล
3. วิเคราะห์ข้อมูลและจัดทำต้นฉบับปริยฐานิพนธ์ฉบับร่าง
4. ตรวจ แก้ไข และบรรณาธิการกิจต้นฉบับปริยฐานิพนธ์ฉบับร่าง
5. จัดทำต้นฉบับปริยฐานิพนธ์ฉบับสมบูรณ์และจัดพิมพ์

การนำเสนอผลการวิจัย

หลังจากการวิเคราะห์ข้อมูลแล้ว ผู้วิจัยได้นำผลการวิเคราะห์ข้อมูลมาใช้ในการตอบปัญหาการวิจัย และอธิบายลักษณะ เงื่อนไข กระบวนการและแบบแผนการมีส่วนร่วมของโรงเรียนและชุมชนเพื่อการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน แล้วนำเสนอผลการวิจัยตามลำดับ ดังนี้

- บทที่ 1 บทนำ
- บทที่ 2 แนวคิดในการศึกษา เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
- บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย
- บทที่ 4 ข้อมูลเกี่ยวกับชุมชน โรงเรียนและบริบทที่เกี่ยวข้อง
- บทที่ 5 การมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนเพื่อการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน
- บทที่ 6 สรุปผลการศึกษา ข้อสรุปเชิงทฤษฎีและข้อเสนอแนะ

บทที่ 4

ข้อมูลเกี่ยวกับชุมชน โรงเรียนและบริบทที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนเพื่อการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานในครั้งนี้ เป็นการศึกษาระยะกรณีในพื้นที่ที่ผู้วิจัยเลือกศึกษาด้วยวิธีการเลือกตัวอย่างเชิงทฤษฎี (Theoretical sampling) โดยมีหลักการที่สำคัญ คือ เป็นพื้นที่ที่สอดคล้องกับลักษณะโครงสร้างสังคมของชุมชนที่จะสนับสนุนให้เกิดการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนา และมีปรากฏการณ์ของการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษา แต่เพื่อให้ผู้ให้ข้อมูลหลักเกิดความเชื่อมั่นในผู้วิจัย และเกิดความเต็มใจที่จะให้รายละเอียดข้อมูลแก่ผู้วิจัยทุกประเด็นที่ศึกษา ผู้วิจัยจึงปกป้องผู้ให้ข้อมูลหลักและผู้เกี่ยวข้องทุกคน โดยการใช้ชื่อพื้นที่ที่ศึกษาและชื่อโรงเรียนเป็นชื่อสมมติ และใช้ชื่อของบุคคลผู้ให้ข้อมูลหลักตามตำแหน่งในการทำงานหรือตามบทบาทที่เกี่ยวข้องกับโรงเรียน ส่วนชุมชนที่เป็นพื้นที่ที่ศึกษา โรงเรียนและวัด จะใช้ชื่อชุมชนพัฒนา ชื่อโรงเรียนชุมชนพัฒนา และชื่อวัดชุมชนพัฒนา ตามลำดับ ส่วนข้อมูลเกี่ยวกับชุมชนและโรงเรียนที่นำมาวิเคราะห์ เป็นข้อมูลที่เป็นจริงในพื้นที่ที่ศึกษา ซึ่งผู้วิจัยศึกษาจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง การสัมภาษณ์ระดับลึกจากผู้ให้ข้อมูลหลัก การจัดกลุ่มสนทนา การสังเกตและการจดบันทึก ทำให้ทราบรายละเอียดเกี่ยวกับชุมชน โรงเรียนและบริบทที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

ข้อมูลเกี่ยวกับชุมชน

ที่ตั้งและสภาพทั่วไปของชุมชน

ชุมชนพัฒนาเป็นหมู่บ้านหนึ่งในตำบลที่ตั้งอยู่ห่างจากที่ว่าการอำเภอประมาณ 4 กิโลเมตร และตั้งอยู่ห่างจากตัวจังหวัดประมาณ 12 กิโลเมตร ในภาคเหนือตอนบน โดยตัวอำเภอมียพื้นที่ประมาณ 5,528 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 3,455 ไร่ แบ่งเป็นพื้นที่เกษตรกรรมประมาณ 2,477 ไร่ และพื้นที่อยู่อาศัยของประชาชนประมาณ 978 ไร่ แบ่งออกเป็น 6 หมู่บ้าน ซึ่งเป็นเขตบริการของโรงเรียนทั้ง 6 หมู่บ้าน เนื่องจากโรงเรียนนี้ เป็นโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา จึงมีนักเรียนจากโรงเรียนประถมศึกษาในหมู่บ้านอื่นอีก 2 แห่งมาศึกษาต่อในระดับมัธยมศึกษาตอนต้นที่โรงเรียนชุมชนพัฒนา ส่วนจำนวนประชากร ในตำบลมีทั้งสิ้นจำนวน 3,556 คน แบ่งเป็นชายจำนวน 1,779 คน และหญิงจำนวน 1,777 คน มีความหนาแน่นเฉลี่ยของประชากร 643 คน ต่อพื้นที่ 1 ตารางกิโลเมตร และมีจำนวนครัวเรือนทั้งหมดจำนวน 887 ครัว

ลักษณะทางภูมิศาสตร์ของชุมชน

สภาพพื้นที่ของชุมชนโดยทั่วไปมีภูมิประเทศเป็นที่ราบลุ่ม ไม่มีป่าไม้และภูเขา พื้นดินเป็นดินร่วนปนทราย เหมาะแก่การเกษตรกรรม มีแหล่งน้ำธรรมชาติในตำบลเป็นแม่น้ำสายหลัก 1 สาย ลำน้ำหรือลำห้วย 4 สาย และมีแหล่งน้ำที่สร้างขึ้นเป็นฝาย 1 แห่ง บ่อน้ำตื้น 614 แห่ง บ่อน้ำโยกหรือบ่อน้ำบาดาลส่วนตัว 121 บ่อ ประปาหมู่บ้าน 6 แห่ง ส่วนภูมิอากาศมีสภาพของอากาศเช่นเดียวกับพื้นที่แห่งอื่น ๆ ในภาคเหนือ คือ แบ่งออกเป็น 3 ฤดู โดยในช่วงประมาณเดือนมีนาคมถึงเดือนพฤษภาคม เป็นฤดูร้อน เดือนมิถุนายนถึงเดือนตุลาคม เป็นฤดูฝน และเดือนพฤศจิกายนถึงเดือนกุมภาพันธ์ เป็นฤดูหนาว อากาศในช่วงฤดูร้อนอากาศจะร้อนจัด ส่วนฤดูหนาวจะหนาวจัด

การประกอบอาชีพในชุมชน

ประชาชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพด้านการเกษตรกรรม เช่น การทำนา ทำสวนลำไย และมีการปลูกพืชหมุนเวียนตามฤดูกาล เช่น กระเทียม ถั่วเหลือง ถั่วลิสง ฯลฯ โดยการปลูกพืชหมุนเวียนนี้สามารถทำได้ตลอดปี เพราะที่ดินเป็นที่ราบลุ่ม และมีระบบการชลประทานที่เอื้ออำนวยต่อการเพาะปลูกพืชหมุนเวียนเป็นอย่างดี และเนื่องจากพื้นที่ของชุมชนตั้งอยู่ใกล้กับตัวจังหวัด ประชาชนส่วนหนึ่งจึงประกอบอาชีพรับจ้างประเภทงานก่อสร้าง คณงานโรงงานอุตสาหกรรม ช่างทำเหล็กตัด ช่างเชื่อม ฯลฯ นอกจากนี้จะเข้าไปทำงานในตัวจังหวัดเพื่อทำงานตามห้างสรรพสินค้า โรงแรม สถานบริการ และอื่น ๆ โดยในชุมชนยังมีการประกอบอาชีพที่ประชาชนทำเป็นอาชีพเสริมในยามว่าง เช่น การจักสาน การทำข้าวหลาม ฯลฯ และมีการประกอบธุรกิจขนาดเล็กในชุมชน ที่น่าสนใจ คือ โรงงานตัดเย็บเสื้อผ้าส่งต่างประเทศ และโรงงานเพาะเห็ดนางฟ้า

สาธารณูปโภค การคมนาคมและสถานที่สำคัญในชุมชน

ในชุมชนเป็นพื้นที่ที่มีไฟฟ้าเข้าถึง ประชาชนทุกครอบครัวจึงมีไฟฟ้าใช้ มีส้วมราดน้ำทุกหลังคาเรือน มีกองทุนยา 6 แห่ง สถานีอนามัยประจำตำบล 1 แห่ง หน่วยกู้ภัย 1 แห่ง สถานีบริการน้ำมันและแก๊ส 2 แห่ง โทรศัพท์สาธารณะ 5 แห่ง ธุรกิจขนาดเล็ก 3 แห่ง ส่วนการคมนาคมในชุมชนเป็นถนนโครงสร้างมาตรฐาน (คสม.) ที่ลาดยางทุกสาย และห่างจากชุมชนประมาณ 4 กิโลเมตร เป็นทางหลวงแผ่นดินสายเชียงใหม่ - ลำปาง ซึ่งกั้นระหว่างตัวอำเภอกับชุมชนพัฒนา สถานที่สำคัญในชุมชน คือ โรงเรียนประถมศึกษา 2 แห่ง โรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา 1 แห่ง ที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้าน 2 แห่ง ห้องสมุดประชาชน 1 แห่ง วัดหรือสำนักสงฆ์ 6 แห่ง ศาลเจ้า 2 แห่ง ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก 1 แห่ง นอกจากนี้ยังมีทำการขององค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) ตั้งอยู่ในบริเวณโรงเรียน 1 แห่ง รวมทั้งมีมวลชนจัดตั้งที่เป็นลูกเสือชาวบ้าน 1 รุ่น จำนวน 120 คน

ประวัติของชุมชน

จากการศึกษาความเป็นมาของชุมชนพัฒนา โดยการสัมภาษณ์ระดับลึกผู้นำชุมชน และการศึกษาจากเอกสารที่เกี่ยวข้องยังไม่พบเอกสารหรือผู้นำชุมชนท่านใดที่ทราบประวัติ การก่อตั้งของชุมชนที่แน่นอน แต่มีเอกสารที่ระบุถึงการตั้งเมือง ซึ่งเป็นที่ตั้งของอำเภอที่ตั้งอยู่ ห่างจากชุมชนประมาณ 4 กิโลเมตรว่า อำเภอนี้ได้รับการจัดตั้งเป็นอำเภอเมื่อ รศ. 109 ตรงกับ พ.ศ. 2434 ซึ่งเป็นช่วงที่จังหวัดยังมีฐานะเป็นหัวเมืองประเทศราช ตามรูปแบบการปกครองแบบมณฑล เทศาภิบาลในช่วงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งแสดงว่าชุมชนพัฒนาเป็นชุมชนเก่าแก่สืบเนื่องกันมามากกว่า 100 ปี มีประชาชนดั้งเดิมเป็นคนพื้นเมืองเหนือ ที่ไม่มีการโยกย้ายหรืออพยพมาจากไหน ดังตัวอย่างที่ผู้นำชุมชนท่านหนึ่งที่มีอายุประมาณ 78 ปี ให้สัมภาษณ์ระดับลึกว่า "...อยู่ที่นี้มาตลอดไม่ได้อพยพมาจากไหน เกิดมาก็อยู่ที่นี้ พ่อแม่ก็บอกว่าเกิดที่นี้อยู่ที่นี้มาตลอด..." ซึ่งในช่วงนั้นประชาชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทางด้านการทำนาและเลี้ยงสัตว์ คือ การเลี้ยงวัวหรือควายพื้นเมืองเพื่อการใช้แรงงานในการทำนาและขนส่ง ต่อมาเมื่อการคมนาคมสะดวกขึ้น คนในชุมชนจึงหันมาทำงานรับเหมาก่อสร้าง และทำสวนลำไยในที่สุด เหตุการณ์ในชุมชนที่สำคัญคือ การที่คนในชุมชนร่วมกันสร้างวัดและโรงเรียนในชุมชน เนื่องจากเดิมชุมชนพัฒนาเป็นชุมชนที่อยู่อย่างโดดเดี่ยวห่างจากชุมชนหลักพอสมควร แม้จะตั้งอยู่ไม่ไกลจากตัวอำเภอมากนัก แต่เนื่องจากเส้นทางคมนาคมในช่วงนั้นยังไม่ค่อยสะดวก คนในชุมชนจึงได้ร่วมมือกันเพื่อช่วยเหลือกันเองในการปรับปรุงสิ่งแวดล้อม และการพัฒนาชุมชน

ในอดีตเนื่องจากบ้านเรือนของคนในชุมชนสร้างด้วยไม้ และมุงหลังคาด้วยใบพลวง (ใบตองตึง) หรือหญ้าคา(หญ้าแฝก)ที่นำมาสานเป็นตับวางเรียงกันใช้ดอกไม้ไผ่รัด(ชาวบ้านเรียกว่าไฟคา) โดยในการสร้างบ้านเรือนสมัยดั้งเดิม ประชาชนส่วนใหญ่จะเริ่มการสร้างบ้าน โดยการสะสมไม้ ซึ่งเป็นไม้สัก และใบพลวงหรือหญ้าคาไว้ จนกว่าจะเพียงพอต่อการนำมาสร้างส่วนที่จำเป็นของบ้านหรือจนกว่าจะเห็นว่าเพียงพอที่จะสร้างบ้านเป็นหลังได้แล้ว ก็จะเริ่มสร้างบ้านเรือน โดยการขอความช่วยเหลือจากเพื่อนบ้านให้ไปช่วยกันสร้างบ้านในลักษณะที่เหมือนกับการลงแขกของชาวบ้านทางภาคกลาง ในการขอให้เพื่อนบ้านไปช่วยกันสร้างบ้านจะใช้คำพูดว่า ขอหื้อไปจ่วยกันปิกหอปิกเอือนหน้อย (ขอให้ไปช่วยกันสร้างบ้านหน้อย - ผู้วิจัย) ซึ่งเพื่อนบ้านใกล้เคียงก็จะมาช่วยกันสร้างบ้านให้เพื่อนบ้านคนนั้นตามความสามารถของแต่ละคน และใช้เวลาไม่นานนัก ส่วนใหญ่จะใช้เวลาประมาณ 1-2 วัน เพราะสมัยนั้นจะสร้างบ้านเรือนในลักษณะที่พออาศัยอยู่ได้และเน้นในเรื่องประโยชน์ใช้สอยมากกว่าจะเน้นที่ความสวยงาม และส่วนใหญ่เมื่อสร้างบ้านเรือนในลักษณะที่พออาศัยอยู่ได้แล้ว ก็จะสะสมไม้สักต่อไปและนำมาต่อเติมปรับปรุงบ้านเรือนไปเรื่อย ๆ ส่วนหลังคา เนื่องจากในสมัยนั้นซึ่งเป็นช่วงเวลาประมาณ 50 ปีที่ผ่านมา ยังไม่มีวัสดุก่อสร้างที่ถาวร ประชาชนที่มุงหลังคาบ้านเรือนด้วยใบพลวงหรือใบหญ้าคา ก็จะต้องมีการะในการซ่อมแซมหลังคาเรือนทุกปี เพราะวัสดุมุงหลังคาดังกล่าวไม่มี

ความคงทนเพียงพอ ดังนั้น ก่อนที่จะถึงฤดูฝนคนในชุมชนจึงต้องสำรวจและซ่อมแซมหลังคาบ้านเรือนเป็นประจำทุกปี ซึ่งคนในชุมชนก็จะช่วยเหลือซึ่งกันและกันในการซ่อมแซมหลังคาบ้านเรือนในลักษณะของการลงแขกเช่นเดียวกับการสร้างบ้านเรือน การขอความช่วยเหลือซึ่งกันและกันในลักษณะนี้ เรียกว่า การขอไปเต๋อมไปจ่วย (การขอให้ไปช่วยกันซ่อมแซมต่อเติมบ้าน - ผู้วิจัย)

ลักษณะของการที่คนในชุมชนมีความจำเป็นต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันนี้เองที่ผู้วิจัยเห็นว่า เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้คนในชุมชนเกิดความร่วมมือร่วมใจกันและมีจิตสำนึกต่อการทำงานของส่วนรวมโดยเฉพาะในการพัฒนาชุมชน พัฒนาโรงเรียนและพัฒนาวัด มาจนถึงปัจจุบันนี้ นอกจากนี้ เนื่องจากชุมชนพัฒนาตั้งอยู่ในพื้นที่ที่เหมาะสม คือ ตั้งอยู่ไม่ไกลจากเมืองใหญ่มากนัก และมีบริบทที่เหมาะสมต่อการดำรงชีวิตจึงทำให้มีการย้ายถิ่นออกไปทำงานนอกชุมชนน้อย ครอบครัวที่อยู่ในชุมชนจึงเป็นครอบครัวขยายที่มีคนหลายรุ่นอาศัยอยู่ด้วยกัน ดังที่ผู้นำชุมชนท่านหนึ่งกล่าวไว้ในโอกาสสนทนากลุ่มตอนหนึ่งว่า “...ส่วนมากคนในหมู่บ้านของเราไม่ค่อยย้ายไปอยู่ที่อื่น จะทำงานที่ไปกลับได้ พักอาศัยอยู่กับครอบครัว มีปู่ย่าตายายเป็นครอบครัวใหญ่ๆ ที่ย้ายไปอยู่ที่อื่นนี้มีเป็นส่วนน้อย...” และค่อนข้างมีความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนเป็นแบบปฐมภูมิมากกว่าความสัมพันธ์แบบทฤษฎีภูมิ เพราะในชุมชนพัฒนามีบ้านเรือนติดกันหนาแน่นคนในชุมชนจึงรู้จักกันหมด และการที่ชุมชนพัฒนาเป็นชุมชนใหญ่ ทำให้มีกำลังคนและกำลังแรงงานที่จะช่วยเหลือ และให้ความร่วมมือกับโรงเรียนในด้านการจัดการศึกษาในชุมชนได้

บุคคลที่มีบทบาทในการพัฒนาชุมชนและการพัฒนาโรงเรียน

ในชุมชนพัฒนา มีบุคคลที่เป็นผู้ให้ข้อมูลหลักและมีบทบาทในการพัฒนาชุมชนรวมไปถึงมีส่วนร่วมทั้งกับชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาหลายคน โดยมีบุคคลที่ผู้วิจัยเห็นว่าน่าจะกล่าวถึง เพื่อที่จะได้วิเคราะห์ถึงบทบาท และทัศนะในการมีส่วนร่วมทั้งกับชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานในโอกาสต่อไป และเพื่อให้ได้ภาพของการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนได้ชัดเจนขึ้น รวมไปถึงจะเป็นข้อมูลที่ทำให้ทราบมูลเหตุของการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียน ในลักษณะที่เป็นอยู่ได้ชัดเจนและตรงกับปรากฏการณ์ในชุมชนมากขึ้น จึงขอกล่าวถึงประวัติและบทบาทของบุคคลเหล่านี้เท่าที่จำเป็นและโดยสังเขป ดังนี้

1. **เจ้าอาวาสวัดชุมชนพัฒนา** ที่ปรึกษาโรงเรียน ปัจจุบันอายุประมาณ 84 ปี พรรษา 43 ปี มีภูมิลำเนาอยู่ในชุมชนนี้และอาศัยอยู่ในชุมชนมาโดยตลอด เป็นบุคคลที่เป็นเสมือนจุดศูนย์กลางของชุมชน เนื่องจากเป็นเจ้าของคณะตำบลและเป็นที่เคารพนับถือของคนในชุมชน ปัจจุบันมีบทบาทในการเป็นผู้นำชุมชนด้านการพัฒนาเกือบจะทุกด้าน โดยเฉพาะในด้านการจัดการศึกษา เป็นผู้ร่วมก่อตั้งโรงเรียนร่วมกับเจ้าอาวาสวัดองค์เดิม และเป็นผู้ดำเนินการจัดหาทรัพยากรมาสนับสนุนการดำเนินงานของโรงเรียนโดยร่วมเป็นคณะกรรมการในการ

เดินทางไปขอความร่วมมือจากผู้ที่มีจิตศรัทธาบริจาคเงินให้โรงเรียนทุกครั้งจนได้รับการยอมรับว่าท่านเป็นเสาหลักของชุมชน ดังที่ การสนทนากลุ่มผู้มีส่วนร่วมมากคนหนึ่งที่คณะกรรมการโรงเรียนกล่าวถึงท่านว่า “...ท่านเป็นเสาหลักของชุมชนครับ...” นอกจากนั้นท่านยังเคยช่วยเหลือโรงเรียนในการจัดที่ดินเพื่อสร้างอาคารเรียนเพิ่มเติม โดยการนำโฉนดที่ดินของท่านไปกู้เงินจากคณบดีในหมู่บ้านมาซื้อที่ดินให้โรงเรียน และท่านจะมีบทบาทในการช่วยเหลือโรงเรียนทุกครั้งเมื่อมีปัญหา ไม่ว่าจะเป็นการสร้างอาคารเรียนเพิ่มเติม การจัดหาเครื่องอำนวยความสะดวกให้โรงเรียนหรือการเป็นผู้ประสานความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนและชุมชนให้ราบรื่นและดีขึ้น และร่วมแสดงความคิดเห็นในการประชุมคณะกรรมการโรงเรียนทุกครั้ง

2. ประธานคณะกรรมการโรงเรียน ข้าราชการบำนาญ ปัจจุบันอายุประมาณ 63 ปี เริ่มเป็นประธานคณะกรรมการโรงเรียน เมื่อมีการประกาศใช้ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยคณะกรรมการโรงเรียนประถมศึกษา พุทธศักราช 2539 โดยรับราชการทหารบกยศพันเอกทำหน้าที่เกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน เป็นผู้ที่มีความกระตือรือร้นในการพัฒนา ทั้งในโรงเรียนและในชุมชน เพราะนอกจากจะทำหน้าที่ประธานคณะกรรมการโรงเรียนแล้ว ยังเป็นสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) และเป็นบุคคลที่ได้รับการยอมรับจากคนในชุมชนและคณะครูมาก เนื่องจากเคยรับราชการในระดับสูงและมีความตั้งใจในการพัฒนาชุมชน

3. กำนัน ประธานกรรมการบริหารองค์การบริหารส่วนตำบล(อบต.)และรองประธานคณะกรรมการโรงเรียน ปัจจุบันอายุประมาณ 45 ปี เป็นผู้มีบทบาทในการทำงานเพื่อชุมชนมาโดยตลอด ตั้งแต่อายุประมาณ 17-18 ปี เนื่องจากขณะนั้นบิดาเป็นกำนัน จึงเริ่มทำงานเพื่อชุมชนในตำแหน่งประธานกลุ่มหนุ่มสาว ซึ่งจะมีบทบาทมากในการทำงานของวัด เริ่มเป็นกำนันตั้งแต่ปี พ.ศ. 2529 หลังจากเป็นผู้ใหญ่บ้านได้เพียง 1 เดือน เป็นผู้ที่มีส่วนสนับสนุนให้โรงเรียนเป็นโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา

4. ประธานคณะกรรมการที่ปรึกษาโรงเรียน ปัจจุบันอายุประมาณ 67 ปี เดิมเป็นประธานคณะกรรมการศึกษาของโรงเรียน (คณะกรรมการศึกษาโรงเรียนตอนหลังเปลี่ยนเป็นคณะกรรมการโรงเรียน-ผู้วิจัย) เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงระเบียบคณะกรรมการโรงเรียนใหม่และพอดีกับประธานคณะกรรมการโรงเรียนคนปัจจุบันซึ่งเป็นน้องเขย เกษียรราชการออกมา จึงได้ลาออกจากการเป็นคณะกรรมการโรงเรียน แต่มาเป็นประธานคณะกรรมการที่ปรึกษาของโรงเรียนแทน เคยเป็นผู้ใหญ่บ้านตั้งแต่ปี พ.ศ. 2513 - 2533 เป็นลูกศิษย์คนแรกของโรงเรียน เริ่มเข้าเรียนในชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 จนจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ซึ่งเป็นชั้นสูงสุดของโรงเรียนในขณะนั้น เป็นผู้ประสานงานกับคนในชุมชนในการตั้งกองทุนเพื่อส่งเสริมการศึกษาแก่นักเรียนยากจนในโรงเรียน และกำลังริเริ่มตั้งชมรมศิษย์เก่าของโรงเรียน เพื่อให้ศิษย์เก่ามีบทบาทในการสนับสนุนโรงเรียนมากขึ้น

5. ผู้บริหารโรงเรียน อายุประมาณ 46 ปี วุฒิการศึกษาปริญญาตรี วิชาเอกบริหารการศึกษาจากมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช รับราชการมาแล้วประมาณ 27 ปี ประสบความ

สำเร็จในการเป็นผู้บริหารโรงเรียนที่เคยทำหน้าที่เป็นผู้บริหารโรงเรียนมาทั้ง 2 แห่ง เนื่องจากได้รับความร่วมมือจากชุมชนในการพัฒนาโรงเรียน เพราะเน้นการทำงานร่วมกันกับคณะกรรมการโรงเรียน ย้ายมาอยู่โรงเรียนชุมชนพัฒนา เมื่อปี พ.ศ. 2530 เป็นผู้ที่ทำงานจริงจัง เข้ากับชุมชนและเจ้าอาวาสวัดได้ แม้ว่าจะนับถือศาสนาคริสต์ แต่ก็ไม่ใช่อุปสรรคในการทำงานและร่วมในกิจกรรมของวัดและชุมชน เป็นผู้บริหารโรงเรียนที่มีผลงานเป็นที่ยอมรับของผู้บริหารระดับจังหวัด ผู้บริหารระดับอำเภอและผู้บริหารโรงเรียนอย่างกว้างขวาง มีโรงเรียนต่าง ๆ เดินทางมาดูงานด้านการจัดการศึกษาและการนิเทศ 100% รวมทั้งการทำแฟ้มสะสมงาน (Portfolio) ของคณะครูอย่างสม่ำเสมอ

6. วิทยากรภายนอก (ท่านมหา) อายุประมาณ 32 ปี บ้านเดิมอยู่ต่างจังหวัด ย้ายมาอยู่ในชุมชนนี้ได้ประมาณ 1 ปี เป็นวิทยากรภายนอกสอนวิชาศีลธรรมในโรงเรียนและเป็นเลขานุการของเจ้าอาวาสวัดชุมชนพัฒนา จบการศึกษาระดับปริญญาตรีเกียรตินิยมทางพระพุทธศาสนา จากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จังหวัดเชียงใหม่ เป็นผู้ที่มีส่วนร่วมในการเป็นวิทยากรภายนอกสอนศีลธรรมในโรงเรียนมัธยมศึกษาของกรมสามัญศึกษาประจำอำเภอ และสอนในโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษาหลายแห่ง จึงมองเห็นความแตกต่างในการจัดการศึกษาระหว่างโรงเรียนระดับมัธยมศึกษาในอำเภอกับการจัดการศึกษาของโรงเรียนชุมชนพัฒนาได้เป็นอย่างดีและเข้าใจเรื่องการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียน สามารถแสดงทัศนะเกี่ยวกับเรื่องนี้ได้อย่างชัดเจนและน่าสนใจ

7. ผู้นำชุมชน (ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 1) อายุประมาณ 65 ปี เป็นประธานสภาองค์การบริหารส่วนตำบล และเป็นคณะกรรมการโรงเรียน เป็นผู้นำชุมชนที่ทำงานอย่างเอาใจจริงเอาใจ และเข้มงวดกับการทำงานตามกฎหมายระเบียบ เป็นผู้ใหญ่บ้านมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2529 มีอาชีพค้าขาย แบ่งการปกครองภายในหมู่บ้านออกเป็น 16 บล็อก และประสานงานกับคนในชุมชนโดยผ่านหัวหน้า เคยศึกษาต่อกับการศึกษานอกโรงเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนต้น แต่ไม่ได้ไปสอบ สนใจเหตุการณ์บ้านเมืองและชอบอ่านหนังสือ งานการจัดการศึกษาภายในชุมชนที่ภูมิใจมากคือ การที่สามารถช่วยเหลือผลักดันให้มีการเปิดขยายโอกาสทางการศึกษาในโรงเรียนชุมชนพัฒนา เป็นผู้ที่ต่อต้านการคอร์รัปชันในชุมชน เช่น ลักษณะที่ให้สัมภาษณ์ผู้วิจัยว่า “...ก็เขาทำไม่ถูก มันก็ต้องแสดงออกมา...ก็ไม่ถูกจะไปยอมได้อย่างไร สิ่งที่ไม่ถูกนี้ยอมไม่ได้...”

8. ผู้นำชุมชน (พ่อเถิง) อายุประมาณ 73 ปี เคยเป็นกรรมการศึกษาของโรงเรียนรุ่นแรกสุดประมาณปี พ.ศ. 2498 และเป็นมาจนถึงปี พ.ศ. 2539 แต่ไม่ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นต่อ เคยสนับสนุนโรงเรียนในการสร้างอาคารเรียนและพัฒนาโรงเรียนมาตลอด เป็นเพื่อนกับอาจารย์ใหญ่คนก่อนและเป็นหัวเรี่ยวหัวแรงในการสนับสนุนให้โรงเรียนขยายการเปิดสอนชั้นประถมศึกษาตอนปลาย จากชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 เป็นชั้นประถมศึกษาปีที่ 7 ตามหลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2503 ปัจจุบันไม่ได้ให้การช่วยเหลือแก่โรงเรียนแล้ว เนื่องจากเห็นว่าผู้บริหารโรงเรียนไม่ให้ความสำคัญ เพราะยุบคณะกรรมการศึกษาของโรงเรียน และตั้งคณะ

กรรมการโรงเรียนใหม่โดยไม่แจ้งให้คณะกรรมการศึกษาเดิมทราบ แต่ล่าสุดก็เข้าไปปรับเกียรติบัตรในการมอบเงินสมทบทุนกองทุนการศึกษาของโรงเรียน เพื่อทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ลูกชายที่เสียชีวิต และสนิทสนมเป็นญาติทางภรรยาของประธานคณะกรรมการโรงเรียนคนปัจจุบัน

9. ผู้นำชุมชน (พ่อป๋น) อายุประมาณ 77 ปี เคยเป็นสารวัตรกำนันและคณะกรรมการศึกษาของโรงเรียน มีพื้นเพอยู่ในชุมชนนี้มาตลอด เป็นศิษย์เก่าของโรงเรียนโดยเป็นนักเรียนรุ่นแรกๆ ครอบครัวมีอาชีพทำนา แต่สามารถเรียนรู้ทางการก่อสร้างด้วยตนเองจนสามารถทำงานรับเหมาก่อสร้างได้ มีส่วนช่วยเหลือโรงเรียนในการก่อสร้าง และซ่อมแซมโต๊ะม้านั่ง เป็นผู้ที่จดจำรายละเอียดเกี่ยวกับวิถีชีวิตของคนในชุมชนได้เป็นอย่างดี มีความรู้เรื่องการอ่านเขียนหนังสือล้นหลาม แต่ไม่มีโอกาสได้ถ่ายทอดให้คนรุ่นใหม่ เป็นคณะกรรมการศึกษาของโรงเรียนได้ประมาณ 4 - 5 ปี จึงลาออกเนื่องจากมีภารกิจทางอาชีพ ปัจจุบันยังเป็นที่ปรึกษาเรื่องต่าง ๆ ในชุมชนแก่ผู้บริหารโรงเรียนอย่างไม่เป็นทางการ

10. ประธานกลุ่มแม่บ้าน อายุประมาณ 41 ปี เป็นประธานกลุ่มแม่บ้านมาแล้ว 1 ปี เข้ามาเป็นประธานกลุ่มแม่บ้าน เพราะกำนันเห็นว่า มีครอบครัวที่อบอุ่น และไม่ต้องประกอบอาชีพอื่น เนื่องจากการทำนาก็จ้างคนมาทำ นอกจากนี้ยังมีบ้านพักอยู่ใกล้กับบ้านของกำนัน และเป็นญาติกัน กำนันและชาวบ้านจึงเลือกมาเป็นประธานกลุ่มแม่บ้าน เรียนจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 จากโรงเรียนนี้ มีบทบาทในการช่วยเหลืองานของชุมชน เป็นผู้แทนของกลุ่มแม่บ้านในการประชุมกับทางอำเภอ เน้นการทำงานด้านการพัฒนาอาชีพของกลุ่มแม่บ้านเพื่อให้สามารถหารายได้เพิ่มเติม การมาช่วยเหลืองานโรงเรียนของกลุ่มแม่บ้านส่วนมากจะเป็นการทำงานด้านการให้บริการแก่ผู้มาร่วมงาน เช่น การทำอาหาร การจัดสถานที่ การบริการเกี่ยวกับอาหาร เป็นต้น

11. คณะกรรมการโรงเรียน คณะกรรมการโรงเรียนมีจำนวนทั้งหมด 15 คน แต่งตั้งจากบุคคลากรในชุมชน จาก 3 ฝ่าย จำนวน เท่า ๆ กัน คือ ผู้ทรงคุณวุฒิจำนวน 5 คน ผู้ปกครองนักเรียนและศิษย์เก่า จำนวน 5 คน และคณะครูในโรงเรียน จำนวน 5 คน ในจำนวนนี้ ผู้ทรงคุณวุฒิจะได้รับเลือกเป็นประธานคณะกรรมการ และรองประธานคณะกรรมการ 2 คน และมีผู้บริหารโรงเรียนเป็นกรรมการและเลขานุการคณะกรรมการ ครูในโรงเรียนเป็นกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ จำนวน 2 คน ที่เหลือจำนวน 11 คน เป็นกรรมการ โดยในสัดส่วนของคณะกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิศิษย์เก่าและผู้ปกครองนักเรียน ผู้บริหารโรงเรียนได้เลือกจากผู้นำชุมชนที่เป็นสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) สารวัตรกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน โดยที่ผู้บริหารโรงเรียนให้เหตุผลในการเลือกบุคคลเหล่านี้มาเป็นคณะกรรมการโรงเรียนว่า เพราะบุคคลเหล่านี้มีบทบาททางด้านการปกครองในชุมชน และเป็นบุคคลที่มีความรู้พอสมควร สามารถแสดงความคิดเห็นที่จะเป็นประโยชน์ต่อการจัดการศึกษาในโรงเรียนได้ คณะกรรมการโรงเรียนจึงเป็นบุคคลจำนวนหนึ่งที่

ได้รับเลือกเป็นผู้ร่วมให้ข้อมูลในการจัดกลุ่มสนทนา ซึ่งพบว่าเป็นกลุ่มบุคคลวัยหนุ่มที่มีความกระตือรือร้นในการทำงานเพื่อชุมชนค่อนข้างมาก

บุคคลที่มีบทบาทในการพัฒนาชุมชนและมีส่วนร่วมกับโรงเรียนในการจัดการศึกษา ที่กล่าวมา แสดงให้เห็นถึงคุณภาพของทรัพยากรบุคคลแม้เพียงส่วนหนึ่งในชุมชน แต่ก็เป็นตัวอย่าง ที่แสดงให้เห็นว่า ในชุมชนมีบุคคลที่มีศักยภาพที่จะให้ความร่วมมือกับโรงเรียนในการจัดการศึกษาได้พอสมควร แต่อย่างไรก็ตาม การมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษา ก็ยังต้องอาศัยปัจจัยอื่นอีกหลายประการ ซึ่งเป็นสิ่งที่ผู้วิจัยพบจากพื้นที่ที่ศึกษาและจะขอกล่าวถึงในตอนต่อไป

ปัญหาที่เกี่ยวข้องกับความเป็นอยู่ของคนในชุมชน

แม้ว่าโดยทั่วไปคนในชุมชนจะมีวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ที่ดีค่อนข้างสงบไม่มีปัญหาทางด้านเศรษฐกิจรุนแรงมากนัก และมีบุคลากรในชุมชนที่มีศักยภาพในการนำการพัฒนา แต่ในชุมชนก็มีปัญหาที่มีการกล่าวถึงทั้งจากการสัมภาษณ์ระดับลึกผู้นำชุมชน การสนทนากลุ่มผู้ที่มีส่วนร่วมมาก คณะครูและกลุ่มผู้มีส่วนร่วมน้อย ซึ่งสามารถสรุปปัญหาดังกล่าวเป็นประเด็นที่สำคัญได้ดังนี้ คือ

1. **ปัญหาสภาพแวดล้อมที่กระทบต่อความเป็นอยู่ของประชาชน** เนื่องจากประชาชนส่วนใหญ่มีอาชีพทางด้านเกษตรกรรม คือ การทำนา และการทำสวนลำไย แต่จากปรากฏการณ์เอลนีโญ ทำให้ในปีที่ผ่านมา การทำนาได้ผลน้อย และการทำสวนลำไยไม่ได้ผลผลิตเลย ประชาชนส่วนใหญ่จึงขาดรายได้จากการจำหน่ายลำไย ซึ่งเป็นรายได้หลักประจำปีของแต่ละครอบครัวไป ความเป็นอยู่จึงค่อนข้างฝืดเคืองเพราะต้องนำเงินเก็บมาใช้ ดังตัวอย่างการให้สัมภาษณ์ของผู้นำชุมชน ต่อปัญหานี้ตอนหนึ่งที่ว่า “...ตอนนี้ยังไม่รู้สึกอะไรกัน ถ้าปีหน้าอีกปีจะมีปัญหา ปีนี้ยังมีเงินเก็บอยู่ ยังพอมีหนทาง...”

2. **ปัญหาสิ่งเสพติดในชุมชน** ส่วนใหญ่ผู้ที่ติดสิ่งเสพติดในชุมชนจะเป็นกลุ่มวัยรุ่นที่เรียนจบชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นแล้ว ไม่มีงานทำและไม่ได้เรียนต่อ รวมทั้งผู้ที่เข้าไปเรียนต่อชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นที่โรงเรียนมัธยมศึกษาในอำเภอและในจังหวัด โดยสิ่งเสพติดที่นิยมเสพได้แก่ ยาบ้าและการดมกาว ซึ่งเป็นปัญหาต่อชุมชน เนื่องจากทำให้เยาวชนเหล่านี้ไม่เอาใจใส่ต่อการทำงานและการเรียน และเป็นปัญหาต่อเนื่องไปถึงเรื่องความประพฤติและการขโมยทรัพย์สินของผู้ปกครองและคนในชุมชน

3. **ปัญหาโรคเอดส์ในชุมชน** ปัจจุบันในชุมชนพัฒนามีผู้ป่วยเป็นโรคเอดส์ที่ติดต่อมาจากนอกชุมชนจำนวนหนึ่งและมีบุตรของผู้ป่วยเข้าเรียนอยู่ในชั้นอนุบาลจำนวน 1 คน ปัญหานี้แม้ว่าจะมีจำนวนผู้ป่วยโรคเอดส์ไม่มากนัก และผู้ป่วยจะมีลักษณะที่ผู้นำชุมชนคนหนึ่งเห็นว่าเป็นคนที่สติไม่ค่อยสมบูรณ์ดังที่ให้สัมภาษณ์ผู้วิจัยว่า “...คนที่เป็นนี้ ก็เป็นคนแบบไม่ค่อยเต็มเต็งเท่าไร...” แต่จากการสนทนากลุ่มคณะครูก็ได้มีการสนทนากันถึงเรื่องนี้ด้วยน้ำ

เสี่ยงเป็นกังวล ต่อการที่มีนักเรียน บุตรของผู้ป่วยโรคเอดส์เรียนอยู่ในโรงเรียน แต่ทัศนคติของคนภายในชุมชนโดยทั่วไปก็แสดงถึงความเข้าใจปัญหาของคนที่เป็นโรคเอดส์พอสมควร และองค์การบริหารส่วนตำบล(อบต.)ก็มีการตั้งคณะกรรมการช่วยเหลือคนเป็นเอดส์และได้จัดสรรงบประมาณส่วนหนึ่งสำหรับช่วยเหลือคนเป็นโรคเอดส์ นอกจากนี้ยังมีหญิงผู้ป่วยโรคเอดส์ในชุมชนได้รับการคัดเลือกให้เป็นประธานชมรมผู้ป่วยโรคเอดส์ของอำเภอ แต่ความช่วยเหลือที่ชุมชนให้กับผู้ป่วยโรคเอดส์จะจำกัดเฉพาะผู้ที่ยอมรับและเปิดเผยตนเองต่อชุมชนเท่านั้น

4. ปัญหาด้านสาธารณูปโภค แม้ว่าในชุมชนจะมีแหล่งน้ำที่ได้รับการจัดสรรน้ำมาจากเขื่อนใกล้เคียงกับชุมชน ทำให้มีน้ำเพียงพอต่อการเกษตรกรรม แต่ในชุมชนก็มีปัญหาเรื่องน้ำดื่ม เพราะไม่มีแหล่งน้ำตามธรรมชาติที่เหมาะสมต่อการดื่ม ต้องขอความช่วยเหลือจากสำนักงานเร่งรัดพัฒนาชนบท(รพช.) และองค์การบริหารส่วนตำบล(อบต.) ซึ่งยังไม่ได้เริ่มดำเนินการในเรื่องนี้อย่างจริงจัง แม้ว่าจะมีโครงการกำหนดไว้ในแผนปฏิบัติการประจำปี

5. ปัญหาเฉพาะหน้าอื่น ๆ ในช่วงเวลาที่ผู้วิจัยเข้าไปศึกษาข้อมูลในชุมชนพัฒนาเป็นช่วงเวลาที่เหมาะกับในตำบลในจังหวัดที่มีปัญหาเรื่องการกำจัดขยะมูลฝอยในอำเภอเมือง ซึ่งปัญหานี้ได้ส่งผลกระทบต่อชุมชนพัฒนา เนื่องจากมีการแอบนำขยะดังกล่าวมาทิ้งในชุมชนแห่งนี้ในตอนกลางคืน และผู้นำชุมชนได้ชักชวนให้ประชาชนรวมตัวกันไปต่อต้าน จนผู้ที่นำขยะมาทิ้งต้องมาขอกลับไปในที่สุด

บทสรุป : ลักษณะของชุมชนที่เอื้อต่อการมีส่วนร่วมกับโรงเรียนในการจัดการศึกษา

จากข้อมูลเกี่ยวกับชุมชนพัฒนาที่ผู้วิจัยได้ศึกษาจากพื้นที่ แม้ว่าในชุมชนจะมีปัญหาทางด้านสังคมพอสมควร แต่ก็พบว่า ชุมชนพัฒนาเป็นชุมชนที่มีลักษณะทางด้านโครงสร้างชุมชนที่เอื้อต่อการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษากับโรงเรียน ซึ่งสามารถสรุปได้จาก ข้อมูลเกี่ยวกับชุมชน ที่ได้จากการศึกษาและจากการวิเคราะห์ข้อมูลจากพื้นที่ที่ศึกษาหลายประการ คือ

1. ลักษณะความสัมพันธ์ของคนในชุมชน เนื่องจากคนในชุมชนส่วนใหญ่เป็นบุคคลที่มีรากเหง้าดั้งเดิมอยู่ในชุมชน และมีความเกี่ยวพันกันในฐานะเครือญาติสืบเนื่องกันมา ประกอบกับไม่ค่อยมีคนย้ายถิ่นออกไปหรือเข้ามาในชุมชนมาก ทำให้คนในชุมชนค่อนข้างคุ้นเคยและรู้จักกันแบบญาติ ลักษณะของความสัมพันธ์ของคนในชุมชนจึงเป็นแบบปฐมนิคมมากกว่าทุติยภูมิ และการที่คนในชุมชนไม่ค่อยย้ายถิ่นออกไปนี้เอง ที่ทำให้มีประชากรในวัยแรงงานมาก สามารถร่วมกับโรงเรียนในการจัดการศึกษาได้

2. วัฒนธรรมในชุมชน การที่คนในชุมชนมีความเป็นอยู่แบบพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน โดยเฉพาะการสร้างบ้านเรือนในอดีต มาจนถึงการมีความสัมพันธ์กันแบบปฐมนิคมในปัจจุบัน เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้ชุมชนมีลักษณะที่เอื้อต่อการมีส่วนร่วม

3. **ค่านิยมของชุมชน** การที่คนในชุมชนส่วนใหญ่มีกรอบรั้วขยายทำให้มีค่านิยมในเรื่องการนับถือผู้นำหรือผู้ที่อาวุโสกว่าประกอบกับในชุมชนมีเจ้าอาวาส ซึ่งเป็นหลักและเป็นผู้นำในการพัฒนาชุมชนและการพัฒนาการศึกษา สิ่งเหล่านี้ จึงเป็นสิ่งจูงใจให้คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของโรงเรียนมากขึ้น

4. **คุณภาพของประชาชน** แม้ว่าประชาชนส่วนใหญ่จะจบการศึกษาเพียงการศึกษาขั้นพื้นฐาน แต่เนื่องจากอาศัยอยู่ในชุมชนที่มีสิ่งอำนวยความสะดวก และมีสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสมต่อการดำรงชีวิต รวมทั้งมีความสามารถในการพึ่งตนเอง และมีโอกาสรับรู้ข่าวสารข้อมูลที่ทันสมัยจากวิทยุ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์และการประกาศตามหอกระจายข่าวในชุมชน ทำให้ประชาชนมีความรู้ทันต่อเหตุการณ์และสามารถปรับตัวให้เข้ากับแนวทางการพัฒนาชุมชนในลักษณะของการมีส่วนร่วมในการพัฒนาได้มากขึ้น

5. **ลักษณะการตั้งถิ่นฐานของชุมชน** ชุมชนพัฒนามีลักษณะการตั้งถิ่นฐานของประชาชนในชุมชนเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีถนนลาดยางตัดผ่านตรงกลางตามทางยาว การตั้งถิ่นฐานของบ้านเรือนมีความใกล้ชิดกันมาก มีบ้านหลายหลังตั้งอยู่ในบริเวณเขตรั้วเดียวกันในกลุ่มเครือญาติ เป็นลักษณะที่ง่ายต่อการติดต่อสัมพันธ์กัน ทำให้ง่ายต่อการรวมตัวและการสื่อสารซึ่งกันและกัน นอกจากนี้ชุมชนยังตั้งหลักแหล่งเป็นกลุ่มกัน แยกห่างออกมาจากถนนใหญ่พอสมควร เป็นขอบเขตที่ทำให้คนในชุมชนต้องอยู่ร่วมกันแบบพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน มากกว่าการอยู่ร่วมกันแบบต่างคนต่างอยู่

6. **ทรัพยากรและสภาพแวดล้อมของชุมชน** จากสภาพของชุมชนพัฒนาที่มีแม่น้ำสายหลัก 1 สายและมีลำน้ำ 4 สายไหลผ่าน มีการชลประทานสมบูรณ์ ประกอบกับมีดินดีเหมาะสมแก่การเพาะปลูก ทำให้คนในชุมชน มีความมั่นคงในการดำรงชีวิต และสามารถให้ความร่วมมือกับทางโรงเรียนได้เป็นอย่างมาก

จากลักษณะของชุมชนพัฒนาที่เอื้อต่อการมีส่วนร่วมในการพัฒนาและจากการที่คนในชุมชนมีความมั่นคงในการดำรงชีวิต มีความสามารถในการพึ่งพิงตนเองสูง เช่น สามารถประกอบอาชีพที่พึ่งตนเองได้ มีสวนลำไย มีที่ดินทำการเกษตร มีแหล่งน้ำจากชลประทาน นับเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้การมีส่วนร่วมของชุมชนกับโรงเรียนในการจัดการศึกษา มีแนวโน้มที่จะเป็นไปได้ชัดเจนกว่าชุมชนอื่น ทำให้ผู้วิจัยคาดว่าจะได้พบปรากฏการณ์นี้ในชุมชน และจะได้ศึกษาเรื่องนี้ในรายละเอียดต่อไป

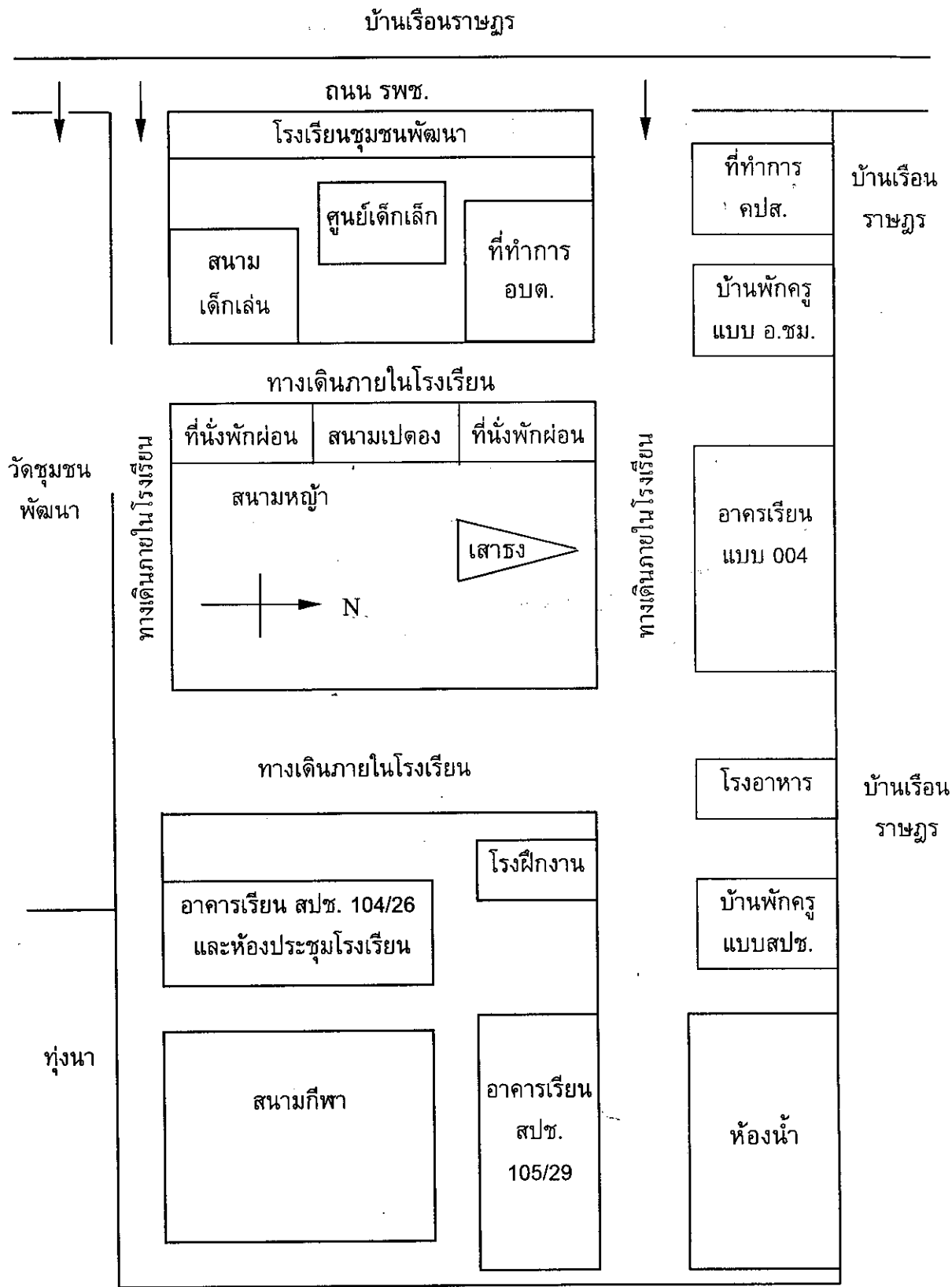
ข้อมูลเกี่ยวกับโรงเรียน

ที่ตั้งและสภาพทั่วไปของโรงเรียน

โรงเรียนชุมชนพัฒนาดังอยู่ติดกับถนน ร.พ.ช. ซึ่งเป็นถนนลาดยางเชื่อมระหว่างหมู่บ้านในตำบล โรงเรียนตั้งอยู่ติดกับวัด มีประตูขนาดใหญ่เปิดโล่งให้ติดต่อกันได้ตลอดเวลา เป็นโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษาประจำตำบล จึงเปิดสอนตั้งแต่ชั้นอนุบาลศึกษาปีที่ 1 จนถึงชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ปัจจุบันมีครูทั้งหมด 18 คน เป็นครูชาย 4 คน รวมผู้บริหารโรงเรียนและครูหญิง 14 คน มีครูที่เป็นคนในพื้นที่และอาศัยอยู่ในพื้นที่ใกล้กับโรงเรียนจำนวน 4 คน มีจำนวนนักเรียนทั้งสิ้น 268 คน แยกเป็นนักเรียนชาย 133 คน นักเรียนหญิง 135 คน และมีนักการภารโรง 1 คน

บริเวณโรงเรียนและแผนผังแสดงที่ตั้งอาคารและสถานที่ต่าง ๆ ในโรงเรียน

โรงเรียนชุมชนพัฒนา มีพื้นที่ทั้งสิ้นประมาณ 10 ไร่ ที่เป็นกรรมสิทธิ์ของโรงเรียน ส่วนพื้นที่ที่เหลือที่เป็นสนามกีฬาที่ตั้งของเสาธงไปจนถึงสนามเด็กเล่น ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก และที่ทำการองค์การบริหารส่วนตำบล(อบต.) เป็นพื้นที่ของวัดที่ให้โรงเรียนใช้ร่วมกับหน่วยงานอื่น ส่วนการจัดบริเวณโรงเรียนและที่ตั้งของอาคารและสถานที่ต่าง ๆ ในโรงเรียน ดังแสดงไว้ในภาพประกอบ 1

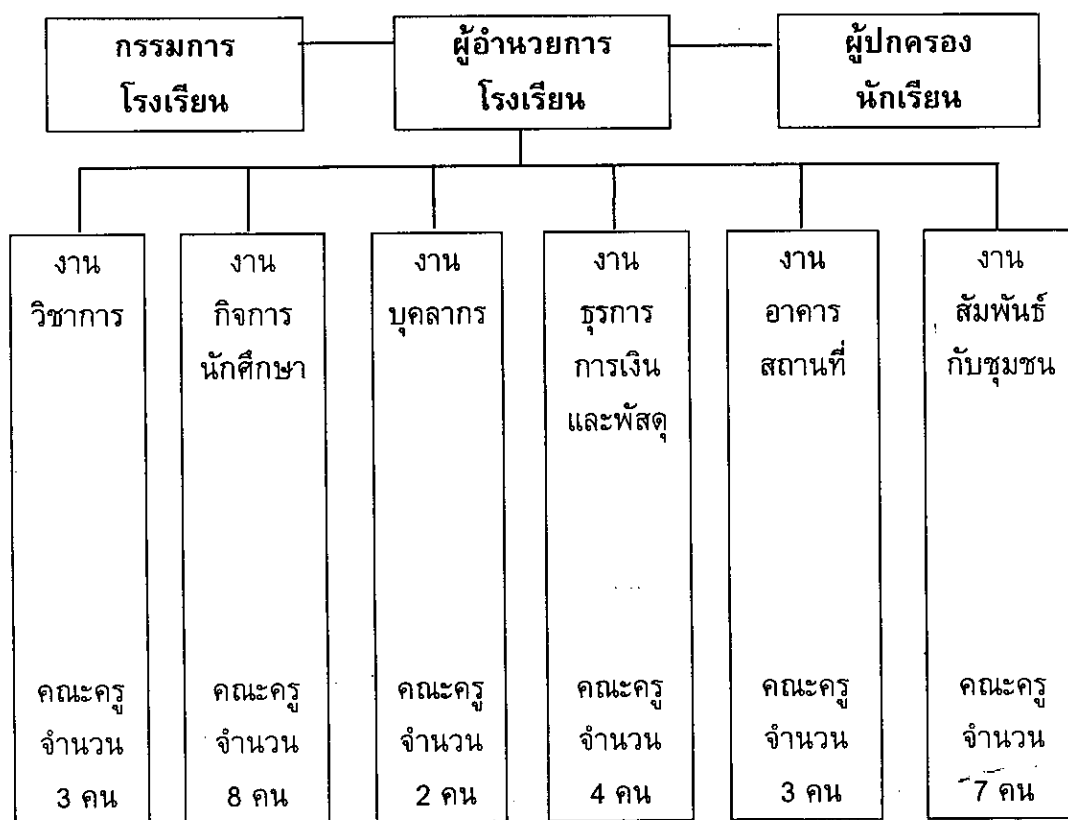

ภาพประกอบ 1 แผนผังแสดงทุ่งนาบริเวณโรงเรียนและที่ตั้งของอาคารและสถานที่ต่าง ๆ ในโรงเรียน

จากภาพประกอบ 1 อาคารในโรงเรียนที่เป็นอาคารเรียนมีอยู่ 3 หลัง คือ อาคารเรียนหลังที่ 1 เป็นอาคารเรียนแบบ 004 ซึ่งเป็นอาคารเรียนหลังแรกในโรงเรียนที่ได้รับงบประมาณจากทางราชการและเงินบริจาคของประชาชน จัดสร้างขึ้นในปี พ.ศ.2514 ใช้เป็นอาคารเรียนสำหรับนักเรียนอนุบาลปีที่ 1-2 นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-4 และเป็นห้องสมุด ห้องธุรการ และห้องทำงานของผู้บริหารโรงเรียน อาคารเรียนหลังที่ 2 เป็นอาคารเรียนแบบ สปช.104/26 ที่สร้างขึ้นในปีการศึกษา 2538 โดยเงินบริจาคของประชาชน เป็นอาคาร 2 ชั้น ชั้นบนใช้เป็นห้องเรียนของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-3 ส่วนชั้นล่างสร้างเป็นห้องประชุมของโรงเรียน ส่วนอาคารเรียนหลังที่ 3 เป็นอาคารเรียนแบบ สปช.105/29 สร้างขึ้นในปี พ.ศ.2540 เป็นอาคารเรียนชั้นเดียวได้ถูกล้าง ใช้เป็นห้องเรียนของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5-6 ห้องปฏิบัติการทางภาษา และห้องพักครู ส่วนบ้านพักครูแบบ อ.ชม.เป็นบ้านพักของนักการภารโรง

การบริหารและโครงสร้างการบริหารงานโรงเรียน

โรงเรียนชุมชนพัฒนามีโครงสร้างการบริหารงานตามแบบที่สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติกำหนด โดยมีผู้อำนวยการโรงเรียนเป็นผู้บริหารโรงเรียน และแบ่งงานต่าง ๆ ในโรงเรียนออกเป็น 6 งาน คือ งานวิชาการ งานกิจการนักเรียน งานบุคลากร งานธุรการการเงินและพัสดุ งานอาคารสถานที่ และงานความสัมพันธ์กับชุมชน ตามแผนผังแสดงโครงสร้างการบริหารงานโรงเรียนชุมชนพัฒนาที่แสดงในภาพประกอบ 2

ภาพประกอบ 2 แผนผังแสดงโครงสร้างการบริหารงานโรงเรียนชุมชนพัฒนา

จากภาพประกอบ 2 โครงสร้างการบริหารงานโรงเรียนชุมชนพัฒนา เป็นโครงสร้างการบริหารงานโรงเรียนที่ สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ (2540ข. : 29 -32) กำหนดให้เป็นแบบทบาทหน้าที่โดยตรงของโรงเรียนคือ

1. งานวิชาการ ดำเนินการเกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอนตามหลักสูตร การจัดหาวัสดุสื่อการเรียนการสอน สนับสนุนการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนของครู การวัดผลประเมินผลและการประกันคุณภาพการศึกษาในโรงเรียน โดยในการบริหารงานวิชาการนี้ โรงเรียนได้แต่งตั้งให้มีครูผู้นำวิชาการที่มีหน้าที่ดูแลและอำนวยความสะดวกแก่คณะครูเรื่องงานวิชาการเป็น 3 ระดับ คือ ครูผู้นำวิชาการระดับอนุบาลศึกษา ครูผู้นำวิชาการระดับประถมศึกษา และครูผู้นำวิชาการระดับมัธยมศึกษา นอกจากนี้ยังมีครูพิเศษที่มีหน้าที่รับผิดชอบในการแนะแนวและการบริหารงานห้องสมุดโรงเรียน

2. งานบุคลากร ดำเนินการเกี่ยวกับการจัดการด้านบุคลากรของโรงเรียนได้แก่ ครู อาจารย์ คนงานภารโรง ให้ปฏิบัติหน้าที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ การพัฒนาบุคลากร การบำรุงรักษา และจัดสวัสดิการให้บุคลากรได้อยู่อย่างมีความสุข ตลอดจนการลงโทษหรือดำเนินการทางวินัยแก่บุคคลที่มีความผิดหรือปฏิบัติหน้าที่ด้อยประสิทธิภาพ

3. **งานกิจการนักเรียน** ดำเนินการเกี่ยวกับกิจกรรมต่างๆ ที่ส่งเสริมการเรียนการสอนหรือเกี่ยวข้องกับนักเรียน เช่น การรับนักเรียนเข้าเรียนใหม่ การให้บริการด้านต่างๆ แก่นักเรียน ตลอดจนการจำหน่ายนักเรียนออกจากโรงเรียนและการติดตามดูความสำเร็จของนักเรียนที่ออกจากโรงเรียนไปแล้ว

4. **งานธุรการ การเงินและพัสดุ** ดำเนินการเกี่ยวกับงานสารบรรณ งานธุรการงานการเงินของโรงเรียนทุกประเภท และการดำเนินงานเกี่ยวกับพัสดุของโรงเรียนให้เป็นไปตามระเบียบของทางราชการ

5. **งานอาคารสถานที่** ดำเนินงานเกี่ยวกับการใช้ การบำรุงรักษา ตกแต่งอาคารเรียน อาคารประกอบ ที่ดินและสิ่งก่อสร้างของโรงเรียน โดยให้สามารถใช้ประโยชน์ได้คุ้มค่า และมีสภาพร่มรื่น สะอาด สวยงามอยู่เสมอ

6. **งานความสัมพันธ์กับชุมชน** ดำเนินการเกี่ยวกับเรื่องที่เกี่ยวข้องกับชุมชนซึ่งหมายรวมถึงผู้ปกครองนักเรียน วัด องค์กรต่าง ๆ ที่มีอยู่ในชุมชน โดยเฉพาะกรรมการโรงเรียน โดยให้ชุมชนหรือบุคคลในชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ของโรงเรียน ช่วยพัฒนาโรงเรียน และดำเนินการให้โรงเรียนได้ให้บริการแก่ชุมชน เป็นต้น

ส่วนในด้านการบริหารงานโรงเรียน หลังจากที่ผู้บริหารโรงเรียนได้มอบหมายให้คณะครูรับผิดชอบในการปฏิบัติงานต่าง ๆ ในโรงเรียน คือ การรับผิดชอบในการปฏิบัติงานใดงานหนึ่งหรือหลายงานในงาน 6 งานแล้ว คณะครูยังมีการกิจที่สำคัญ คือ การเป็นครูประจำชั้น ครูประจำวิชาหรือครูพิเศษอื่น ๆ เช่น ครูผู้รับผิดชอบงานสหกรณ์โรงเรียน ซึ่งผู้บริหารโรงเรียนจะมอบหมายหน้าที่ให้คณะครูโดยพิจารณาที่ความสามารถ วิชาเอกที่เรียนจบมา ในลักษณะที่มีการปรึกษาหารือกันก่อนที่ผู้บริหารโรงเรียนจะตัดสินใจสั่งการ โดยผู้บริหารโรงเรียนจะมอบอำนาจการตัดสินใจในการทำงานเรื่องวิชาการให้ครูผู้สอนหรือคณะครูสามารถตัดสินใจในการดำเนินการได้โดยไม่ต้องรอการตัดสินใจของผู้บริหารโรงเรียน ส่วนเรื่องการบริหารงานบุคคลและการเงินเป็นสิ่งที่คณะครูต้องรอการตัดสินใจจากผู้บริหารโรงเรียน ดังที่ตอนหนึ่งของการสัมภาษณ์ระดับลึกที่ผู้บริหารโรงเรียนให้ข้อมูลว่า “..เรื่องการบริหารงานจะแบ่งว่าเรื่องการเงินและการบริหารบุคคลนี้ต้องขอรอหน่อย...แต่เรื่องวิชาการนี้ทำไปได้เลย เพราะถือว่า ครูส่วนใหญ่มีความรู้ความสามารถผ่านการอบรมในเรื่องของหลักสูตรมาเป็นอย่างดี เรื่องการสอนนี้ทำไปได้เลย..”

ประวัติของโรงเรียน

โรงเรียนชุมชนพัฒนาดั้งขึ้นเมื่อวันที่ 15 พฤษภาคม พ.ศ. 2482 โดยในระยะเริ่มแรกยังไม่มีโรงเรียนและอาคารเรียนเป็นเอกเทศ แต่ได้ใช้ศาลาวัดชุมชนพัฒนาเป็นสถานที่เรียนของนักเรียน ซึ่งในช่วงแรกที่เปิดดำเนินการมีครูจำนวน 3 คน นักเรียนจำนวนประมาณ 80 คน เปิดสอนชั้นเตรียมปีที่ 1 และชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ต่อมา

กำหนดได้มอบที่ดินให้โรงเรียน 1 แปลง เพื่อตั้งโรงเรียนแยกต่างหากจากวัด แต่เนื่องจากที่ดินที่มอบให้อยู่ห่างไกลจากวัดพอสมควร หลังจากที่ได้ดำเนินการก่อสร้างอาคารเรียนเป็นอาคารไม้ไปได้ระยะหนึ่ง ปรากฏว่า การก่อสร้างต้องหยุดชะงักลง เนื่องจากเกิดสงครามโลกครั้งที่ 1 และประชาชนในชุมชนไม่ให้ความร่วมมือในการก่อสร้างและการสนับสนุนเงินบริจาคเท่าที่ควร ในที่สุด ผู้นำชุมชนต้องมาหารือกันถึงเรื่องความล่าช้าในการสร้างอาคารเรียนและการไม่ได้รับความร่วมมือจากประชาชนในการก่อสร้าง ในที่สุดต้องตกลงกันรื้ออาคารเรียนดังกล่าวย้ายกลับมาสร้างที่วัดแทนที่ศาลาวัดที่ใช้เป็นสถานที่เรียนเดิม

ต่อมาเนื่องจากจำนวนนักเรียนของโรงเรียนเพิ่มขึ้น และการที่มีโรงเรียนมาตั้งอยู่ในวัดทำให้ทางวัดเกิดความไม่สะดวกในการปฏิบัติกิจทางศาสนา ดังที่ตอนหนึ่งของการสัมภาษณ์ระดับลึกที่เจ้าอาวาสกล่าวว่า "...เมื่อก่อนนี้โรงเรียนอยู่ในวัดแต่ลำบาก บางทีชาวบ้านมาฟังเทศน์ฟังธรรม เด็กยังไม่เลิกโรงเรียนก็ไม่สงบ ก็เลยมาประชุมศรัทธากรรมการกันว่า จะซื้อที่ดินขยายโรงเรียน..." ซึ่งในช่วงนี้ เจ้าอาวาสวัดชุมชนพัฒนาได้นำที่ดินของท่านไปจำนองกับคหบดีในชุมชนเพื่อนำเงินมาซื้อที่ดินที่อยู่ติดกับวัดเพื่อย้ายโรงเรียนออกมาตั้งอยู่นอกวัดในที่ดินที่ซื้อใหม่นี้

หลังจากนั้นจึงมีการสร้างอาคารเรียนในบริเวณที่ซื้อที่ดินใหม่นี้ เมื่อสร้างอาคารเรียนแล้วเสร็จ จึงมีการทำพิธีเปิดป้ายอาคารเรียนและฉลองโรงเรียนใหม่เมื่อวันที่ 12 เมษายน พ.ศ.2492 หลังจากนั้นจึงได้ซ่อมแซมและขยายอาคารเรียนเพิ่มเติมอีกหลายครั้ง และทุกครั้งประชาชนในชุมชน โรงเรียนและวัด จะร่วมมือกันในการดำเนินการทั้งโดยการจัดซื้อที่ดินขยายบริเวณโรงเรียนและสร้างอาคารเรียนเพิ่มเติม

ต่อมาเมื่อวันที่ 1 เมษายน พ.ศ.2512 โรงเรียนจึงได้เปิดสอนถึงขั้นประถมศึกษาตอนปลาย คือ ชั้นประถมศึกษาปีที่ 5-7 ตามหลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช 2503 จนถึงปีการศึกษา 2535 จึงเปิดสอนระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ตามโครงการขยายโอกาสทางการศึกษาของสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ และได้มีการปรับปรุงบริเวณโรงเรียนสร้างอาคารเรียนและจัดการเรียนการสอนให้เป็นที่ยอมรับของคนในชุมชนและโรงเรียนสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติอย่างกว้างขวาง โดยโรงเรียนได้ให้บริการแก่โรงเรียน ชุมชน และหน่วยงานของทางราชการอื่น ๆ ในการใช้อาคารสถานที่ของโรงเรียนเป็นสถานที่จัดประชุมอบรมสัมมนา หรือเป็นที่ศึกษาดูงานในด้านการจัดการศึกษาระดับอนุบาลศึกษา และโครงการนิเทศ 100% ที่ทางโรงเรียนสามารถจัดดำเนินการอย่างได้ผลตามนโยบายของสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ

ปัจจุบัน โรงเรียนเปิดดำเนินการมาแล้วเป็นเวลา 60 ปี มีนักเรียนที่จบการศึกษาซึ่งเป็นคนในชุมชนจำนวนมากจนอาจกล่าวได้ว่า เด็กเกือบทุกคนในชุมชนพัฒนาจบการศึกษาภาคบังคับในระดับประถมศึกษาจากโรงเรียนแห่งนี้ และมีนักเรียนที่เรียนจบระดับประถมศึกษาจากโรงเรียนอื่นในตำบลเดียวกันมาเข้าเรียนต่อระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ทำให้นักเรียน

ในชุมชนได้รับการศึกษาเพิ่มขึ้นและมีโอกาสที่จะเลือกดำรงชีพตามความถนัดและความสามารถมากขึ้น ซึ่งเป็นการดำเนินการจัดการศึกษาที่ตอบสนองต่อความต้องการของชุมชนได้พอสมควร และอาจกล่าวได้ว่าโรงเรียนสามารถจัดการศึกษาในชุมชนได้สำเร็จในระดับหนึ่งคือ แม้ว่าผลการเรียนของนักเรียนส่วนใหญ่เมื่อเทียบกับโรงเรียนในระดับอำเภอแล้ว จะอยู่เพียงระดับปานกลาง แต่การที่นักเรียนสามารถได้เรียนต่อจนถึงระดับมัธยมศึกษาตอนต้นมากขึ้นนั้น นับว่าเป็นช่องทางที่ทำให้นักเรียนมีโอกาสดูเรียนต่อในระดับที่สูงขึ้น คือนักเรียนที่เรียนจบระดับมัธยมศึกษาปีที่ 3 ในปีการศึกษา 2537 ซึ่งเป็นปีแรกที่เปิดสอนถึงระดับนี้มีนักเรียนเรียนจบ 16 คนได้โควตาเรียนต่อโรงเรียนอาชีวศึกษา วิทยาลัยเทคนิค และโรงเรียนสารพัดช่าง จำนวน 8 คน เรียนต่อสายสามัญศึกษา 6 คนไม่ได้เรียนต่อในโรงเรียนแต่ทำงานและเรียนต่อศึกษานอกโรงเรียน 2 คน ปีการศึกษา 2538 นักเรียนที่จบระดับมัธยมศึกษาตอนต้นได้เรียนต่อทุกคน โดยเรียนทั้งสายสามัญและสายอาชีพ ปีการศึกษา 2539 ไม่ได้เรียนต่อเพราะยากจน จำนวน 4 คน เป็นต้น ซึ่งเมื่อดูจากโอกาสที่นักเรียนได้เรียนหนังสือในระดับที่สูงขึ้นนั้นนับว่าเป็นความสำเร็จอย่างหนึ่งในการจัดการศึกษาของโรงเรียน และทำให้โรงเรียนได้รับการยกย่องจากคนในชุมชนว่าเป็นโรงเรียนที่ดีที่สุดในบรรดาโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษาที่มีอยู่ในอำเภอ ดังที่ผู้อาวุโสในชุมชนท่านหนึ่งกล่าวว่า

“...ผู้นำชุมชน : ก็โรงเรียนของเราเนี่ยแหละดีกว่าที่อื่นถ้าดูทั้งอำเภอยกเว้นโรงเรียนมัธยมประจำอำเภอของกรมสามัญศึกษานี้ ที่นี้ดีกว่าเพื่อนในบรรดา โรงเรียนรอบนอกนั้นะตามที่ผมรู้มา

ผู้วิจัย : ที่ดีนี่มันดีอย่างไรคะ

ผู้นำชุมชน : เพราะว่าชาวบ้านเป็นผู้อุปการะ เมื่อก่อนมันก็หล่อแหลมเหมือนกัน ที่นี้ชาวบ้านก็ช่วย...”

ปัญหาของโรงเรียนที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษา

อย่างไรก็ดี แม้ว่าโรงเรียนจะมีประวัติความเป็นมาที่มีการดำเนินการก้าวหน้าและมีการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีเพิ่มขึ้นเรื่อยมาโดยตลอด และโรงเรียนก็เป็นที่ยอมรับของหน่วยงานทางการศึกษา ทั้งในหน่วยงานระดับเดียวกัน หน่วยงานระดับอำเภอ และหน่วยงานระดับจังหวัด แต่จากการศึกษาของผู้วิจัยก็พบว่า โรงเรียนยังมีปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาหลายประการ ที่สำคัญได้แก่

1. ปัญหาความไม่เสมอภาคในการจัดการศึกษา พบว่า แม้โรงเรียนจะมีความพร้อมในการจัดการศึกษาและได้รับการสนับสนุนในการดำเนินการจากผู้นำชุมชน คณะกรรมการโรงเรียนและผู้ปกครองนักเรียนพอสมควร แต่โรงเรียนก็สามารถจัดการศึกษาในชุมชนได้ดีเพียงระดับหนึ่ง ซึ่งเมื่อเทียบกับการจัดการศึกษาของโรงเรียนในระดับอำเภอแล้ว

การที่เด็กในชุมชนต้องเข้ามาเรียนในโรงเรียนที่มีสิ่งอำนวยความสะดวกในการจัดการเรียนการสอนจำกัด เช่น ในโรงเรียนนี้นั้น นับว่าเป็นสิ่งที่ทำให้เด็กขาดโอกาสที่จะได้รับการศึกษาที่มีคุณภาพเท่าเทียมกับนักเรียนในตัวอำเภอ ดังตัวอย่างการสัมภาษณ์ระดับลึกผู้นำชุมชนท่านหนึ่งที่ให้ข้อมูลว่า “...อย่างในชนบทนี้ เมื่อเทียบกับโรงเรียนในเมือง โรงเรียนในเมืองจะมีสิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับเด็ก สำหรับครูมาก มีทุกสิ่งทุกอย่างครบหมดในส่วนที่เกี่ยวกับการจัดการศึกษา แต่โรงเรียนข้างนอกอย่างที่นี่ แม้ว่าครูจะมีความพร้อมแล้ว แต่ก็ยังขาดแคลนอุปกรณ์การสอนอยู่มาก ถ้าเทียบกับโรงเรียนในอำเภอ...”

2. ปัญหาข้อจำกัดด้านการสนับสนุนการเรียนของลูกจากผู้ปกครองนักเรียน เนื่องจากความแตกต่างในด้านการเรียนระหว่างผู้ปกครองนักเรียนกับบุตรหลานมีมาก ทั้งในส่วนของหลักสูตรที่ไม่เหมือนกัน รวมไปถึงความแตกต่างในรายละเอียดปลีกย่อยของการเรียน เช่น หนังสือเรียน วิธีการสอนของครู หรือความรู้ที่ทันสมัยขึ้น ทำให้ผู้ปกครองนักเรียนติดตามไม่ทัน ประกอบกับการที่ผู้ปกครองนักเรียนส่วนใหญ่จบการศึกษาสูงสุดเพียงระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ซึ่งโรงเรียนในชุมชนเปิดสอนอยู่ในขณะที่เป็นนักเรียน หรือกรณีที่บุตรหลานกำลังเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนต้น แต่ผู้ปกครองนักเรียนไม่ได้เรียนถึงระดับนี้ ทำให้ผู้ปกครองนักเรียนไม่สามารถสอนให้บุตรหลานทำการบ้านหรือไม่สามารถสนับสนุนเรื่องการเรียนของลูกได้เต็มที่ และบางครั้งก็ทำให้นักเรียนไม่ยอมรับความสามารถด้านการศึกษาของผู้ปกครองนักเรียน เช่น การสัมภาษณ์ระดับลึกจากผู้นำชุมชนท่านหนึ่งที่ให้ข้อมูลว่า “...เพราะพ่อแม่ทำงานเกษตร ทำนา แต่ลูกเรียนเลข เรียนภาษาอังกฤษ เรียนวิทยาศาสตร์ พ่อแม่ไม่สามารถที่จะช่วยลูกทำการบ้านได้ เพราะมันเกินความสามารถของพ่อแม่ พ่อแม่จักสาน ทำเกษตรอยู่บ้าน ไม่สามารถช่วยเหลือลูกทางวิชาการได้...พ่อแม่ไม่สามารถไปสอนลูกได้ว่าอันนี้ทำอย่างนั้น อันนั้นทำอย่างนี้ ไม่สามารถบอกลูกได้ ก็ปล่อยให้ลูกทำเอง...”

3. ปัญหาด้านการจัดการขยายโอกาสทางการศึกษา โรงเรียนมีปัญหาด้านการจัดการขยายโอกาสทางการศึกษาในระดับมัธยมศึกษา เนื่องจากเป็นการเรียนในระดับที่สูงกว่าระดับประถมศึกษาที่คณะครูในโรงเรียนมีความชำนาญ ปัญหาที่สำคัญเกี่ยวกับเรื่องนี้ คือ การขาดแคลนครูผู้สอนในวิชาหลักที่สำคัญ คือ วิชาภาษาอังกฤษ คณิตศาสตร์และวิทยาศาสตร์ ซึ่งทำให้โรงเรียนไม่สามารถสอนวิชาที่จะเป็นพื้นฐานเพื่อให้นักเรียนได้มีโอกาสเลือกเรียนทางสายวิทยาศาสตร์ในระดับมัธยมศึกษาตอนปลายได้ ทำให้ครูต้องขวนขวายหาความรู้เพิ่มเติมในวิชาหลักเหล่านี้ โดยการเข้ารับการอบรมจากหน่วยศึกษานิเทศก์จังหวัด แต่ก็ยังไม่สามารถสอนนักเรียนในวิชาเหล่านี้ได้อย่างลึกซึ้งได้ เพราะมีความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับวิชาเหล่านี้ไม่เพียงพอ ดังที่ครูผู้นำวิชาการท่านหนึ่งที่ให้ข้อมูลนี้ในการสัมภาษณ์ระดับลึกว่า “...ครูเราต้องไปหาความรู้เพิ่มเติมมากขึ้น ไปอบรมเพิ่ม แต่จริง ๆ แล้ว ครูเราก็มีปัญหาการขาดความรู้ในเรื่องลึก ๆ เป็นอีกชั้นหนึ่งที่สูงขึ้น แต่ยังไม่ประสบความสำเร็จตรงนี้...”

จากปัญหาที่เด่นชัดเกี่ยวกับการจัดการศึกษาของโรงเรียนชุมชนพัฒนา ซึ่งทางโรงเรียนยังไม่สามารถแก้ไขปัญหานี้ได้นั้น ผู้วิจัยเห็นว่าเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นจากการที่โรงเรียนและชุมชนยังไม่มีส่วนร่วมกันอย่างแท้จริงในการจัดการศึกษา หรืออีกด้านหนึ่งอาจจะเป็นปัญหาที่ทำให้ชุมชนและโรงเรียนขาดการมีส่วนร่วมกันอย่างแท้จริงในการจัดการศึกษา ซึ่งเป็นสิ่งที่จำเป็นจะต้องศึกษาจากข้อมูลที่ได้ในพื้นที่ที่ศึกษาต่อไป.

บทสรุป : ลักษณะของโรงเรียนที่เอื้อต่อการมีส่วนร่วมกับชุมชนในการจัดการศึกษา

จากข้อมูลเกี่ยวกับโรงเรียนที่กล่าวมา พบว่า โรงเรียนมีลักษณะที่เอื้อต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษา หลายประการ เช่น

1. ที่ตั้งของโรงเรียน เนื่องจากโรงเรียนตั้งอยู่ติดกับวัดและตั้งอยู่กลางชุมชน จึงเป็นทำเลที่ทำให้ประชาชนสามารถเข้ามาร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ของโรงเรียนได้ง่าย

2. ผู้บริหารโรงเรียน เป็นที่ยอมรับของคณะครูและชุมชน ในเรื่องของความตั้งใจในการทำงานและความสามารถที่ได้พัฒนาอาคารสถานที่และการจัดการเรียนการสอนในโรงเรียนให้ดีขึ้นจนผู้ปกครองนักเรียนและประชาชนในชุมชนมองเห็นความก้าวหน้าในการจัดการศึกษาของโรงเรียน ที่เป็นผลมาจากการทำงานของผู้บริหารโรงเรียนและคณะครู

3. คณะครู เนื่องจากมีคณะครูที่เป็นคนในพื้นที่และพักอาศัยอยู่ในชุมชนพัฒนาจำนวน 4 คน ซึ่งทางโรงเรียนได้มอบหมายให้ทำงานด้านงานความสัมพันธ์กับชุมชน ทำให้คณะครูและผู้นำชุมชนมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน เพราะมีความรู้จักและคุ้นเคยกันเป็นการส่วนตัวมาก่อน ประกอบกับคณะครูมักจะร่วมในกิจกรรมที่ชุมชนจัดขึ้น ทำให้คนในชุมชนรู้จักคณะครู เกิดการยอมรับในการทำงาน และเป็นผลที่ทำให้คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมกับโรงเรียนในการศึกษามากขึ้น

4. คณะกรรมการโรงเรียน โรงเรียนมีคณะกรรมการโรงเรียนและผู้นำชุมชนที่ให้การสนับสนุนโรงเรียนอย่างกระตือรือร้นและมักจะเป็นฝ่ายนำโรงเรียนหรือเคียงข้างกับโรงเรียนในการพัฒนาโรงเรียนและแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ของโรงเรียน

จากลักษณะของโรงเรียนชุมชนพัฒนาที่เอื้อต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษานี้ นับว่าเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้ประชาชนในชุมชนเกิดความมั่นใจในการทำงานของคณะครู และเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของโรงเรียนมากขึ้น

เหตุการณ์ที่น่าสนใจเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษา ขั้นพื้นฐานในชุมชน

เนื่องจากในการศึกษาเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานนี้ ผู้วิจัยต้องการศึกษาถึงสภาพการณ์การมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานในสภาพการณ์ที่เป็นอยู่ในปัจจุบันซึ่งเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นโดยมีผลสืบเนื่องสะสมมาจากการดำเนินการของโรงเรียนที่มีชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการให้ความช่วยเหลือแก่โรงเรียนในด้านต่าง ๆ ในอดีตที่ผ่านมาหลายอย่าง แต่มีเหตุการณ์ที่ผู้วิจัยเห็นว่าน่าสนใจและควรเป็นกรณีซึ่งควรจะศึกษาในรายละเอียดเพื่อเป็นพื้นฐานที่จะสะท้อนให้ผู้วิจัยเห็นภาพของการมีส่วนร่วมของชุมชนพัฒนาและโรงเรียนชุมชนพัฒนาได้ชัดเจนขึ้นในปัจจุบันนี้ เพราะเหตุการณ์ที่จะกล่าวถึงต่อไปนี้เป็นเหตุการณ์ที่แสดงให้เห็นถึงบทบาทการมีส่วนร่วมของชุมชนต่อการจัดการศึกษาก่อนข้างชัดเจน และแต่ละเหตุการณ์ก็มียุทธศาสตร์ในการดำเนินการเฉพาะอย่างที่น่าสนใจ ผู้นำชุมชนได้นำมาใช้เพื่อแก้ไขปัญหาในการดำเนินการจัดการศึกษาของโรงเรียนให้ประสบความสำเร็จ เหตุการณ์ที่น่าสนใจนี้ได้แก่

เหตุการณ์เกี่ยวกับการตั้งโรงเรียน

โรงเรียนชุมชนพัฒนา ตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 18 พฤษภาคม พ.ศ. 2482 โดยมีเหตุผลที่สำคัญของการตั้งโรงเรียน คือ การที่เด็กในชุมชนต้องเดินไปเรียนในโรงเรียนที่หมู่บ้านอื่น ซึ่งไม่สะดวกเพราะยังไม่มีเส้นทางคมนาคม ยังไม่มีรถและต้องเดินเป็นระยะทางไกล คนในชุมชนและเจ้าอาวาสจึงได้ร่วมกันตั้งโรงเรียนนี้ขึ้น โดยเริ่มแรกได้ใช้ศาลาวัดชุมชนพัฒนาเป็นสถานที่เรียน ต่อมากำนันซึ่งเป็นลูกของเจ้าอาวาสได้ยกที่ดินให้โรงเรียนเพื่อตั้งโรงเรียนนอกวัด ตามที่เจ้าอาวาสเป็นผู้คิดริเริ่มให้ย้ายโรงเรียนไปอยู่นอกวัด โดยได้ร่วมกันสร้างอาคารฐานรากเรียบร้อยแล้ว กำลังเริ่มสร้างฝาผนังและหน้าต่าง พอถึงเป็นช่วงที่เกิดสงครามโลกครั้งแรก ทำให้ก่อสร้างต่อไปไม่ได้เพราะมีการพรางไฟ ประกอบกับชาวบ้านเองก็ไม่สนใจในการสนับสนุนให้ตั้งโรงเรียนนอกวัดทำให้การก่อสร้างอาคารเรียนไม่คืบหน้า ผู้อาวุโสในหมู่บ้านโดยมีเจ้าอาวาสเป็นผู้นำได้มาหารือกัน และตกลงให้ยกเลิกการตั้งโรงเรียนนอกวัด กลับมาตั้งอยู่ในวัดต่อไป และย้ายอาคารเรียนที่ก่อสร้างไม่เสร็จมาสร้างใหม่ในวัดเป็นอาคาร 3 ห้องเรียน ซึ่งเหตุการณ์ปรากฏว่าเมื่อย้ายโรงเรียนมาตั้งในวัดเช่นเดิม การสร้างอาคารเรียนกลับสามารถดำเนินการต่อไปจนสำเร็จได้อย่างรวดเร็วโดยประชาชนต่างก็ให้ความร่วมมือในการก่อสร้างเป็นอย่างมาก ความร่วมมือของประชาชนในช่วงนี้แตกต่างไปจากช่วงที่จะย้ายโรงเรียนไปตั้งนอกวัดตั้งที่ผู้นำชุมชนท่านหนึ่งให้ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ระดับลึกตอนหนึ่งว่า "... คนแก่พูดกันว่า ถ้าไม่ย้ายโรงเรียนกลับไปอยู่ในวัดเหมือนเดิมนี คงสร้างอาคารเรียนไม่เสร็จหรอก ก็เลยตกลงรื้อออกย้ายไปตั้งในวัด แทนที่ศาลาหลังเก่าที่เรียนกันอยู่ รื้อศาลาวัดเดิม แล้วก็เอาโรงเรียนมาแทนที่

ศาลา มาสร้างอาคารเรียนใหม่ในวัด ไม่ถึงปีก็สร้างเสร็จ ศรัทธาก็มีกำลังใจช่วยกันสร้างจนเสร็จโดยไม่ใช้เงินหลวงเลย...มันคงเป็นเพราะคนเฒ่าคนแก่สมัยก่อนนี้ใจมันอยู่ที่วัด เขาเรียนมากับวัดพอย้ายอาคารเรียนมาสร้างในวัดก็เลยช่วยกันสร้างจนสำเร็จ..."ในขณะเดียวกัน ผู้นำชุมชนท่านนี้ก็ได้แสดงความรู้สึกถึงเหตุการณ์ที่ประชาชนมาร่วมมือกันสร้างอาคารเรียนเมื่อย้ายอาคารเรียนมาสร้างในวัดว่า "...ก็ไม่น่าเชื่อนะ เอาไว้ข้างนอกนี้ชาวบ้านไม่ช่วยกัน พอย้ายเข้าไปในวัด ไม่ทันเท่าไรก็สร้างเสร็จ ไม่น่าเชื่อเลย..."

นอกจากนี้ การตั้งโรงเรียนในช่วงนั้น (ประมาณก่อนปี พ.ศ. 2482 เล็กน้อย) คนในชุมชนต้องเป็นฝ่ายที่ริเริ่มและช่วยกันตั้งโรงเรียน เพราะทางราชการในขณะนั้นถือว่าการตั้งโรงเรียนเป็นหน้าที่ของคนในชุมชน จึงไม่มีการจัดสรรงบประมาณส่วนนี้มาให้ ในการตั้งโรงเรียนในช่วงนั้น นอกจากประชาชนจะเป็นฝ่ายตั้งโรงเรียนแล้ว ยังต้องจัดหาโต๊ะ ม้านั่งของนักเรียนเองด้วย ดังตัวอย่างที่ ผู้นำชุมชนอีกท่านหนึ่งได้ให้สัมภาษณ์ระดับลึก ว่า "...หลวงมาตั้งนี้ไม่ค่อยมี ส่วนมากชาวบ้านจะมาช่วยกัน โรงเรียนก็ใช้ศาลาวัด ไม่มีงบประมาณพวกเงินบำรุงท้องที่ เงินภาษีอากร ไม่มีอะไรเลย ชาวบ้านต้องช่วยกัน แม้แต่โต๊ะม้านั่งก็ช่วยกันทำ สมัยก่อนมีอะไรก็ต้องช่วยกันสร้าง ..."

แต่อย่างไรก็ตาม โรงเรียนนี้ตั้งอยู่ในวัดได้อีกไม่นาน เนื่องจากจำนวนนักเรียนที่เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ต้องใช้บริเวณศาลาวัดและบริเวณวัดเพิ่มขึ้น ทางวัดจึงไม่ได้รับความสะดวกในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาต่าง ๆ เจ้าอาวาสจึงเป็นผู้นำในการจัดซื้อที่ดินบริเวณที่ติดกับวัด ซึ่งเป็นที่ตั้งของโรงเรียนในปัจจุบันนี้มาตั้งเป็นโรงเรียนชุมชนพัฒนาแยกออกมาเป็นเอกเทศ เมื่อปี พ.ศ. 2492

เหตุการณ์เกี่ยวกับการสร้างอาคารเรียน

การสร้างอาคารเรียนของโรงเรียนชุมชนพัฒนาเป็นเหตุการณ์ที่น่าสนใจเพราะทุกครั้งที่สร้างอาคารเรียนผู้นำชุมชนจะมีบทบาทในการร่วมกันขออนุมัติเพื่อดำเนินการและร่วมกันก่อสร้างด้วยยุทธศาสตร์ที่น่าสนใจ เช่น

การสร้างอาคารเรียนหลังแรก

เมื่อทางผู้นำชุมชนตกลงที่จะย้ายโรงเรียนออกมาตั้งนอกวัด ก็ร่วมกันสร้างอาคารเรียนในบริเวณที่ดินที่กำนันยกให้ และเริ่มสร้างอาคารเรียนประมาณปี พ.ศ.2490 โดยไม่ได้รับการสนับสนุนด้านงบประมาณจากทางราชการ ประชาชนในชุมชนต้องช่วยกันสร้าง โดยขอไม้จากป่าไม้อำเภอมารสร้าง ได้ไม้มายาวมาจำนวน 30 ต้น มาเลื่อยและจัดสร้างอาคารเรียน โดยใช้แรงงานของคนในชุมชนและอาศัยคณะกรรมการศึกษาในช่วงนั้นซึ่งส่วนใหญ่เป็นช่างก่อสร้างเป็นผู้ดำเนินการ การสร้างอาคารเรียนหลังแรกของโรงเรียน เพื่อที่จะย้ายมาตั้งโรงเรียนนอกวัด จึงใช้เวลานานและแล้วเสร็จ ประมาณ พ.ศ. 2492 และใช้เป็นอาคารเรียนเรื่อยมา จนถึง พ.ศ. 2514 จึงสร้างอาคารเรียนหลังใหม่ขึ้นมาแทนที่อาคารเรียนหลังนี้

การสร้างอาคารเรียนแบบ 004

พ.ศ. 2514 โรงเรียนได้รับงบประมาณในการสร้างอาคารเรียนแบบ 004 เป็นอาคารเรียน 2 ชั้น จากองค์การบริหารส่วนจังหวัด เป็นเงิน 260,000 บาท ซึ่งเมื่องบประมาณนี้โอนจากกรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย มายังจังหวัด ผู้ว่าราชการจังหวัดได้เปลี่ยนแปลงงบประมาณจำนวนนี้โดยตัดงบประมาณไปให้โรงเรียนอื่น 160,000 บาท เหลืองบประมาณให้โรงเรียนชุมชนพัฒนา 100,000 บาท โดยให้เหตุผลว่าทางโรงเรียนของงบประมาณไปไม่ถูกระเบียบ แต่ผู้บริหารโรงเรียนไม่กล้าคัดค้าน เจ้าอาวาสวัดชุมชนพัฒนาจึงเรียกประชุมคณะกรรมการศึกษาแล้วรวมตัวกันไปคัดค้านการกระทำของผู้ว่าราชการจังหวัด และตกลงกันว่าหากไม่ได้รับความเป็นธรรมจากผู้ว่าราชการจังหวัดก็จะร้องเรียนไปยังกรมการปกครองต่อไป องค์การบริหารส่วนจังหวัดจึงเรียกประชุมกัน ในที่สุดก็คืนงบประมาณมาให้โรงเรียนตามที่ได้รับการจัดสรรมา แต่เนื่องจากเจ้าอาวาสต้องการให้สร้างอาคารเรียนเป็น 3 ชั้น เพราะเห็นว่างบประมาณที่ได้รับมาเป็นจำนวนเงินที่จะสร้างอาคารเรียน 3 ชั้นได้ เพราะต้องการให้นักเรียนมีที่เรียนเพียงพอ ประกอบกับคณะกรรมการศึกษาส่วนใหญ่เป็นช่างก่อสร้างต่างก็เห็นว่าวงเงินงบประมาณนี้สามารถสร้างเป็นอาคารเรียน 3 ชั้นได้ รวมทั้งต้องการสร้างอาคารเรียนให้ใหญ่กว่าที่ได้รับงบประมาณมา เพื่อเป็นการประชดที่ผู้ว่าราชการจังหวัดแบ่งงบประมาณของโรงเรียนไปให้โรงเรียนอื่นจึงได้ว่าจ้างให้วิศวกรมาเขียนแบบแปลนของอาคารเรียนใหม่เป็นอาคาร 3 ชั้น แล้วร่วมกันก่อสร้างไปจนถึงชั้นที่ 3 แล้ว ทางอำเภอและจังหวัดทราบเรื่องเห็นว่าโรงเรียนสร้างอาคารเรียนผิดแบบแปลนที่ขออนุมัติ เกรงว่าอาคารเรียนจะมีรากฐานไม่แข็งแรงมั่นคงพอ จึงไม่ยอมให้ผู้นำชุมชนสร้างอาคารเรียนเป็น 3 ชั้น คณะกรรมการศึกษาที่ร่วมกันก่อสร้างจึงต้องรื้ออาคารชั้นที่ 3 ออก และก่อสร้างตามแบบแปลนเดิมที่ได้รับการอนุมัติจากทางราชการ

แต่เนื่องจากการสร้างอาคารเรียนหลังนี้คณะกรรมการศึกษาได้สร้างอาคารเรียนด้วยวัสดุและไม่สักระหว่างดี ประกอบกับเสียเงินค่าจัดสร้างชั้นที่ 3 ของอาคารเรียนแล้วต้องรื้อออกทำให้หมดงบประมาณในการก่อสร้างไปเป็นจำนวนมาก จนต้องซื้อซื้อวัสดุก่อสร้างจากร้านค้ามาก่อสร้าง ซึ่งเจ้าอาวาสต้องเป็นผู้เซ็นรับของเพราะกรรมการศึกษาคนอื่นไม่ยอมเซ็น โดยเจ้าอาวาสให้เหตุผลที่ต้องรับผิดชอบเรื่องนี้ว่าเพราะเป็นเรื่องของส่วนรวมดังที่ท่านกล่าวว่า "...เราคิดว่าเรื่องนี้เป็นเรื่องของส่วนรวม มันเป็นเรื่องนี้ มันก็เป็นเรื่องของส่วนรวม เราไม่ได้เอาไปใช้คนเดียว เวลาเกิดอะไรขึ้น ก็ต้องมีคนช่วย..." ส่วนกรณีที่ต้องการสร้างอาคารเรียนเป็น 3 ชั้นนั้น เจ้าอาวาสให้เหตุผลว่า มีความรู้สึกเหมือนกับการสร้างบ้านของตนเองอยากจะสร้างอาคารเรียนให้ดี อยากให้นักเรียนมีที่เรียนเพียงพอดังเหตุผลที่ท่านให้สัมภาษณ์ระดับลึก ตอนหนึ่งว่า "...มันเหมือนกับการสร้างบ้านของเราเอง ได้เงินมาแล้ว ก็อยากสร้างเป็นอาคาร 3 ชั้น สร้างให้มีที่เรียนเพียงพอ เงินไม่พอก็ต้องหามาสร้าง ..."

ในที่สุดอาคารเรียนหลังนี้ก็สำเร็จโดยหมดงบประมาณในการก่อสร้างถึงประมาณ 700,000 บาท ซึ่งเป็นงบประมาณที่มากกว่างบประมาณที่ได้รับการจัดสรรจากทางราชการมาก คณะกรรมการศึกษาของโรงเรียนที่เป็นช่างก่อสร้างต้องขายอุปกรณ์การก่อสร้างที่ซื้อมาใช้ในการก่อสร้างมาขายเป็นค่าแรงงานให้คนงาน โดยที่คณะกรรมการศึกษาไม่ได้รับค่าจ้างงวดสุดท้าย และเจ้าอาวาสต้องเป็นหนี้ค่าวัสดุของร้านค้าอีกจำนวนหนึ่ง ซึ่งในที่สุดคณะกรรมการศึกษาต้องยอมบริจาคค่าแรงงานส่วนนี้ให้ทางโรงเรียนเป็นการกุศล เพราะถ้าจะเอาเงินจำนวนนี้จริง ๆ ก็จะต้องขอเรียไ้เงินจากผู้ปกครองนักเรียน ซึ่งคณะกรรมการศึกษาไม่ต้องการทำเช่นนั้นและถือเป็นการช่วยเหลือเจ้าอาวาสด้วยเหตุผลที่เจ้าอาวาสให้สัมภาษณ์ระดับลึกถึงเหตุผลเรื่องนี้ว่า “...กรรมการก็เลยไม่เอาเงินนี้ ถือว่าบริจาคให้การกุศล บอกว่าที่ยอมนี้เพราะท่านพระครูเป็นคนทำเรื่องนี้ ถ้าไม่ใช่ท่านพระครูนี้จะไม่ยอม และถ้าท่านพระครูไม่ใช่คนบ้านนี้ก็ไมยอมอีกเหมือนกัน นี่เป็นพี่น้องกันหมดก็เลยยกให้...” ส่วนกรณีที่เจ้าอาวาสต้องค้างชำระค่าวัสดุก่อสร้างกับร้านค้านั้นเจ้าอาวาสและคณะกรรมการศึกษาได้ร่วมกันแก้ไขปัญหาโดยการเดินทางไปขอบริจาคจากคหบดีที่รู้จักกันในต่างจังหวัด และขอให้ลูกศิษย์ของเจ้าอาวาสที่บวชแล้วย้ายไปอยู่ที่วัดในกรุงเทพมหานคร ให้เชิญชวนญาติโยมมาทอดกฐิน ซึ่งทั้ง 2 รายก็ได้ให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี สามารถรวบรวมเงินมาชำระเป็นค่าวัสดุของร้านค้าที่ค้างอยู่ได้ การก่อสร้างอาคารเรียนแบบ 004 จึงสำเร็จและเปิดใช้ได้เมื่อวันที่ 11 ธันวาคม พ.ศ. 2515

การสร้างอาคารเรียนแบบ สปช.104/26 และห้องประชุมโรงเรียน

พ.ศ. 2535 โรงเรียนได้รับอนุมัติให้เป็นโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา อาคารเรียนที่มีอยู่เดิมเริ่มไม่เพียงพอ เพราะเริ่มมีนักเรียนมาเข้าเรียนที่โรงเรียนนี้มากขึ้น โดยเฉพาะในระดับมัธยมศึกษา พอดีญาติของครูคนหนึ่งโรงเรียนบริจาคเงินสร้างอาคารเรียนให้โรงเรียนอื่น ครูคนนี้จึงได้ติดต่อญาติให้มาบริจาคเงินให้แก่โรงเรียนนี้บ้าง ได้รับงบประมาณบริจาคมา 700,000 บาท เพื่อสร้างอาคารเรียนชั้นเดียว 4 ห้องเรียน แต่ผู้บริหารโรงเรียนเห็นว่าอาคารเรียนชั้นเดียวจะต่อเติมภายหลังลำบาก จึงขอต่อรองให้ผู้บริจาคบริจาคเป็นอาคารเรียน 4 ห้องเรียนได้ทุนสูงแทน ซึ่งเมื่อคิดราคาแล้วต้องใช้งบประมาณ 1.6 ล้านบาท แต่ผู้บริจาคขอบริจาคเพียง 1 ล้านบาท เจ้าอาวาส ผู้บริหารโรงเรียน และคณะกรรมการโรงเรียนจึงรวมกลุ่มกันนำแบบแปลนการก่อสร้างเดินทางไปพบผู้บริจาคที่ต่างจังหวัด ก็ได้รับเงินบริจาคมาสร้างอาคารเรียน จำนวน 1 ล้านบาท แต่ปรับปรุงอาคารเรียนเป็นอาคาร 3 ห้องเรียนได้ทุนสูง ตามงบประมาณที่ผู้บริจาคต้องการบริจาค และคณะกรรมการโรงเรียนก็ได้ช่วยกันก่อสร้าง เมื่อสร้างอาคารเรียนหลังนี้เสร็จแล้ว จึงได้ต่อเติมชั้นล่างของอาคารเรียนเป็นห้องประชุม โดยคณะกรรมการโรงเรียนร่วมกันบริจาคเงินบางส่วน นอกจากนี้ก็ขอบริจาคจากคหบดีในชุมชน และจัดผ้าป่าในโรงเรียน จนสามารถสร้างอาคารเรียนและห้องประชุมได้สำเร็จ และเปิดใช้ในปี พ.ศ. 2538

จากการศึกษาพบว่า ในการสร้างอาคารเรียนของโรงเรียนทุกครั้งเจ้าอาวาสมักจะมีบทบาทสำคัญในการนำคณะกรรมการโรงเรียนเพื่อจัดหางบประมาณที่ใช้ในการก่อสร้างรวมถึงการดำเนินการก่อสร้าง และคณะกรรมการโรงเรียนจะร่วมกันก่อสร้าง เพราะทุกคนมีความสามารถในการก่อสร้าง ดังที่ เจ้าอาวาสให้สัมภาษณ์ระดับลึก ตอนหนึ่งว่า “...กรรมการโรงเรียนทุกคนเป็นช่างกันหมด เป็นผู้รับเหมาก่อสร้าง ไปรับเหมางานตามที่ต่าง ๆ ก็ขอให้มาช่วยกันทำ...”

เหตุการณ์เกี่ยวกับการซื้อที่ดินให้โรงเรียน

เนื่องจากบริเวณของโรงเรียนชุมชนพัฒนาค่อนข้างจะคับแคบ เมื่อจะสร้างอาคารเรียนแต่ละครั้ง จึงต้องซื้อที่ดินเพิ่มเสมอ การซื้อที่ดินของโรงเรียนมีหลายครั้ง แต่ครั้งที่น่าสนใจคือ ครั้งที่ซื้อที่ดินเพื่อสร้างอาคารเรียนหลังใหม่ช่วงที่ย้ายโรงเรียนมาตั้งนอกวัด จำนวน 4 ไร่ 20 ตารางวา เป็นเงิน 65,000 บาท ที่ดินผืนนี้เจ้าอาวาสและผู้นำชุมชนได้ไปติดต่อขอซื้อจากเจ้าของที่ดินหลายครั้ง แต่ยังไม่มียกงบประมาณจะจัดซื้อ ทำให้เจ้าของที่ดินขึ้นราคาที่ดินทุกครั้งที่คณะกรรมการโรงเรียนไปติดต่อ เจ้าอาวาสจึงเรียกประชุมผู้นำชุมชนและชาวบ้านเพื่อหาเงินมาซื้อที่ดิน แต่ก้นกือไม่สนับสนุน เพราะเห็นว่าที่ดินราคาแพงต้องรบกวนคนในชุมชนมาก เจ้าอาวาสก็เห็นว่าหากไม่ซื้อที่ดินนี้ในช่วงนั้น ราคาที่ดินก็จะขึ้นไปอีก จึงได้ไปขอใช้โฉนดที่ดินของท่านที่ฝากไว้กับญาติไปขอกู้เงินจากหอบดีในชุมชนนำเงินมาซื้อที่ดินงวดแรก เป็นเงินจำนวน 40,000 บาท ส่วนเงินที่เหลือ ภายหลังเจ้าอาวาสได้ไปขอความช่วยเหลือจากพระลูกศิษย์ที่เป็นพระนักแสดงพระธรรมเทศนาทางวิทยุในกรุงเทพมหานครให้ช่วยประกาศหาผู้มีจิตศรัทธาบริจาคเงินซื้อที่ดินให้โรงเรียน โดยประกาศรับบริจาคเงินเป็นตารางวา ซึ่งได้รับความร่วมมืออย่างดี สามารถซื้อที่ดินให้ทางโรงเรียนจนสำเร็จ โดยเจ้าอาวาสก็บริจาคเงินงวดแรกที่ท่านจ่ายไปให้ทางโรงเรียนด้วย

เหตุการณ์เกี่ยวกับการขยายโอกาสทางการศึกษาในโรงเรียน

โรงเรียนชุมชนพัฒนาได้มีการขยายโอกาสทางการศึกษาของนักเรียนในโรงเรียนโดยการขยายชั้นเรียนให้สูงขึ้น 2 ครั้ง คือ การขยายการจัดการศึกษาจากชั้นอนุบาลศึกษาถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 เป็นถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 7 เมื่อวันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2512 และการเปิดสอนระดับมัธยมศึกษาตอนต้นเพิ่มขึ้นในปีการศึกษา 2535 ซึ่งการขอเปิดขยายชั้นเรียนดังกล่าว เหตุการณ์ที่ทางโรงเรียนต้องใช้ยุทธศาสตร์เพื่อให้ได้รับการอนุมัติให้เปิดดำเนินการดังนี้

การเปิดขยายชั้นเรียนจากชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 เป็นชั้นประถมศึกษาปีที่ 7 เมื่อรัฐบาลประกาศให้มีการขยายการศึกษาภาคบังคับจากชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 เป็นชั้นประถมศึกษาปีที่ 7 ตามแผนการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2503 ผู้นำชุมชน ผู้ปกครอง

นักเรียน และผู้บริหารโรงเรียน ต้องการให้นักเรียนที่เรียนจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 แล้วให้เข้าเรียนต่อระดับประถมศึกษาตอนปลาย คือ ชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 7 ที่โรงเรียนชุมชนพัฒนานี้ เพราะการเดินทางไปเรียนต่อระดับประถมศึกษาตอนปลายที่โรงเรียนในชุมชนอื่นไม่สะดวกสำหรับนักเรียน ทางชุมชนจึงทำเรื่องขอขยายชั้นเรียนของโรงเรียนไปยังอำเภอ นายอำเภอจึงมาประชุมเพื่อสอบถามถึงความพร้อมของโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานในชุมชนเพิ่มขึ้น ซึ่งตามความจริงแล้ว ในขณะนั้นทางโรงเรียนไม่ได้มีความพร้อมในเรื่องนี้ แต่เนื่องจากผู้นำชุมชนต้องการให้ขยายชั้นเรียน ผู้บริหารโรงเรียนจึงนัดแนะกับผู้นำชุมชนคนหนึ่งให้ตอบนายอำเภอว่าทางโรงเรียนและชุมชนพร้อมที่จะเปิดสอนระดับประถมศึกษาตอนปลาย ทางอำเภอจึงอนุมัติให้เปิดสอน ซึ่งหลังจากนั้นชุมชนและโรงเรียนต้องร่วมมือกันในการสร้างอาคารเรียนชั่วคราวสำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาตอนปลาย และต้องจัดหาโต๊ะ เก้าอี้ของนักเรียนเพิ่มขึ้นอีกจำนวน 60 ชุด การขยายโอกาสทางการศึกษาของชุมชนและโรงเรียนครั้งแรกจึงสำเร็จ

การเปิดสอนระดับมัธยมศึกษาตอนต้นตามโครงการขยายโอกาสทางการศึกษา

เมื่อทางรัฐบาลให้มีการขยายโอกาสทางการศึกษาขึ้น ในปี พ.ศ. 2533 ผู้นำชุมชน ผู้บริหารโรงเรียน และผู้ปกครองนักเรียน ต้องการให้มีการจัดสอนระดับมัธยมศึกษาตอนต้นในโรงเรียนชุมชนพัฒนา จึงทำเรื่องเพื่อขออนุมัติเปิดขยายโอกาสทางการศึกษาในโรงเรียน และได้รับอนุมัติให้เปิดดำเนินการในปีการศึกษา 2535 โดยที่ขณะนั้นอาคารเรียนยังไม่พร้อม ต้องให้นักเรียนระดับอนุบาลศึกษาทั้งหมดย้ายไปเรียนที่อาคารเอนกประสงค์ที่เป็นโรงฝึกงานชั่วคราว และให้นักเรียนระดับมัธยมศึกษามาเรียนที่อาคารเรียนแบบ 004 ซึ่งเป็นอาคารถาวรแทน เพื่อให้หน่วยงานระดับจังหวัดที่มาตรวจสอบความพร้อมของโรงเรียนให้เห็นว่าทางโรงเรียนมีความพร้อมและอนุมัติให้เปิดขยายโอกาสทางการศึกษาในโรงเรียน ซึ่งก็ได้รับการอนุมัติในที่สุด ส่วนปัญหาการขาดแคลนหนังสือเรียน ทางโรงเรียนได้แก้ปัญหาโดยการขอบริจาคจากโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษาที่เปิดสอนมาก่อนและตั้งอยู่ใกล้เคียงกันขอบริจาคจากผู้ปกครองนักเรียนรวมทั้งร่วมกันพัฒนาการจัดการเรียนการสอนให้มีคุณภาพมากขึ้น เช่น การจัดรถรับส่งให้นักเรียนไปเรียนวิชาชีพพิมพ์ดีด คอมพิวเตอร์ ที่โรงเรียนสารพัดช่างในเมืองและการพัฒนาแผนการสอน ประกอบกับโรงเรียนได้รับการจัดสรรครุมาเพิ่ม ทำให้นักเรียนที่จบชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 รุ่นที่ 1 และรุ่นที่ 2 ในปีการศึกษา 2538 และ ปีการศึกษา 2539 สามารถไปเรียนต่อในระดับที่สูงขึ้นทั้งสายสามัญและสายอาชีพเกือบทั้งหมด จำนวนนักเรียนในระดับมัธยมศึกษาของโรงเรียนจึงเพิ่มขึ้นการขยายโอกาสทางการศึกษาของโรงเรียนในครั้งนี้นับเป็นความภูมิใจของผู้นำชุมชนหลายท่าน เช่น ท่านนายใหญ่บ้าน รวมถึงผู้บริหารโรงเรียนและผู้ปกครองนักเรียน ดังที่หลายท่านให้สัมภาษณ์ระดับลึก ตรงกันว่า “...ที่ภูมิใจมาก คือ การที่สามารถช่วยให้โรงเรียนเปิดสอนชั้น ม.ต้นได้ เพราะเมื่อก่อนมันไม่มีเด็กที่จบ ป.6 แล้ว ต้องออกไปเรียนข้างนอก บางคนก็หมดโอกาสไปเลย...” เป็นต้น

การขยายโอกาสทางการศึกษาในโรงเรียนทั้ง 2 ครั้งนี้ นับว่าเป็นความภูมิใจของผู้นำชุมชน ผู้บริหารโรงเรียน และผู้ปกครองนักเรียนมาก เพราะเป็นโอกาสที่ทำให้เด็กในชุมชนได้รับการศึกษาขั้นพื้นฐานในระดับที่สูงขึ้น และเป็นเหมือนแรงบันดาลใจให้ชุมชนเกิดความต้องการที่จะขยายการศึกษาขั้นพื้นฐานในชุมชนให้ถึงระดับมัธยมศึกษาตอนปลายในโอกาสต่อไป.

เหตุการณ์ที่น่าสนใจเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานในชุมชนนี้ - นับว่าเป็นเหตุการณ์ที่เป็นตัวอย่างที่แสดงให้เห็นถึงความกระตือรือร้นและความร่วมมือกันของคนในชุมชนที่จะจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานในชุมชนให้มีความมั่นคงและมีคุณภาพ ซึ่งจากเหตุการณ์เหล่านี้ สะท้อนให้เห็นถึงยุทธศาสตร์ที่คนในชุมชนได้นำมาใช้เพื่อที่จะช่วงชิงโอกาสที่จะทำให้โรงเรียนสามารถจัดการศึกษาในระดับที่สูงขึ้นและมีคุณภาพ โดยมีอาคารสถานที่ บริเวณโรงเรียนที่เหมาะสมและให้มีการจัดการศึกษาในระดับที่สูงเพิ่มขึ้นเป็นระยะ โดยที่ผู้นำชุมชน เช่น เจ้าอาวาสจะทุ่มเททุกอย่างเพื่อสร้างอาคารเรียน เพื่อซื้อที่ดินให้โรงเรียน และช่วยกันระดมทรัพยากรทั้งจากในชุมชนและนอกชุมชนมาใช้ในการพัฒนาโรงเรียนอย่างเต็มที่ ส่วนผู้นำชุมชนอื่นก็สนับสนุนการสร้างอาคารเรียน การตั้งโรงเรียนและการขยายโอกาสทางการศึกษาในโรงเรียนอย่างเต็มที่ ในลักษณะที่ว่า ทำอย่างไรก็ได้เพื่อให้ได้รับการอนุมัติให้ดำเนินการก่อนแล้วค่อยร่วมมือกันแก้ไขปัญหาในภายหลัง ซึ่งเป็นยุทธศาสตร์ที่ทางผู้นำชุมชนชุมชนพัฒนาและโรงเรียนได้นำมาใช้ในทุกเหตุการณ์สำคัญของโรงเรียนที่ได้กล่าวมา

สรุปผล

จากข้อมูลเกี่ยวกับชุมชน โรงเรียนและบริบทที่เกี่ยวข้อง ดังที่ได้กล่าวมา นับว่าเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นภาพถึงรวมของการมีส่วนร่วมกันในการจัดการศึกษาของชุมชนชุมชนพัฒนา และโรงเรียนชุมชนพัฒนา ที่เป็นเหตุการณ์ที่ผ่านมาแล้วในอดีต ซึ่งย่อมเป็นที่มาของเหตุการณ์ที่เป็นอยู่ในปัจจุบันนี้ โดยสภาพการณ์ที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน จึงเป็นเหมือนภาพนิ่งของโครงสร้างและสภาพทั่วไปของชุมชนและโรงเรียนที่นับว่าเป็นพื้นฐานที่สำคัญที่จะทำให้ผู้วิจัยเข้าใจสภาพพื้นฐานของชุมชน และสามารถศึกษาอย่างเจาะลึกต่อไปถึงลักษณะของการมีส่วนร่วมเงื่อนไขที่ทำให้เกิดการมีส่วนร่วม กระบวนการมีส่วนร่วมและวาทกรรมของการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนเพื่อการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานในชุมชนต่อไป ซึ่งจะช่วยให้ผู้วิจัยได้คำตอบเกี่ยวกับลักษณะของการมีส่วนร่วม เงื่อนไขของการมีส่วนร่วม กระบวนการมีส่วนร่วม และวาทกรรมของการมีส่วนร่วม ได้ชัดเจนและสามารถนำมาใช้เป็นคำอธิบายเรื่อง การมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน ได้ใกล้เคียงกับสภาพที่เป็นอยู่ในปรากฏการณ์ปัจจุบันมากที่สุด

บทที่ 5

การมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียน เพื่อการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน

การศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนเพื่อการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานครั้งนี้เป็นการศึกษาด้วยวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) โดยการสร้างทฤษฎีจากฐานราก (Grounded theory) ที่ศึกษาจากปรากฏการณ์ในชุมชนและโรงเรียนที่เป็นพื้นที่ที่ศึกษา โดยใช้วิธีการศึกษาด้วยการสัมภาษณ์ระดับลึก (Indept interview) จากผู้ให้ข้อมูลหลัก ซึ่งได้แก่ ผู้นำชุมชน คณะกรรมการโรงเรียน ผู้บริหารโรงเรียน คณะครู ผู้ปกครองนักเรียน และวิทยากรภายนอก การจัดกลุ่มสนทนา (Focus group discussion) จากกลุ่มที่มีลักษณะคล้ายคลึงกัน (Homogeneous) ภายในกลุ่ม จำนวน 3 กลุ่ม คือ กลุ่มคณะครู กลุ่มผู้มีส่วนร่วมมากและกลุ่มผู้มีส่วนร่วมน้อย และการสังเกตและจดบันทึก (Observation and field-note) จากปรากฏการณ์ในโรงเรียนและในชุมชน แล้วนำผลของการศึกษามานำเสนอเป็นภาพรวมของทุกกลุ่ม ซึ่งในบทนี้จะนำเสนอผลการวิจัยเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนเพื่อการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานตามลำดับดังนี้ แนวทางการพัฒนาประเทศและการพัฒนาโดยการมีส่วนร่วมของประชาชน การกำหนดความหมายและขอบเขตของการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน วาทกรรมการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนเพื่อการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน ความคิดพื้นฐานเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนเพื่อการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานในชุมชน เจาะลึกการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนเพื่อการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน เจาะลึกที่สนับสนุนและเป็นอุปสรรคต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนเพื่อการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน ปรากฏการณ์การมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนเพื่อการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน แบบแผนการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนเพื่อการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน ซึ่งจะนำเสนอโดยเชื่อมโยงกันทั้งในระดับของการกำหนดนโยบายการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาที่เป็นระดับมหภาค จนถึงการปฏิบัติเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนที่เป็นระดับจุลภาค ดังรายละเอียดต่อไปนี้

แนวทางการพัฒนาประเทศและการพัฒนาโดยการมีส่วนร่วมของประชาชน

การพัฒนาประเทศและการพัฒนาโดยการมีส่วนร่วมของประชาชน

หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 จากแนวทางการพัฒนาประเทศของประเทศที่พัฒนาแล้ว ซึ่งเน้นการพัฒนาอุตสาหกรรม (Industrialization) การพัฒนาประเทศให้ทันสมัย (Modernization) ให้เป็นไปตามแบบอย่างของประเทศทางตะวันตก (Westernization) และการเน้นการพัฒนาประเทศให้เจริญเติบโตทางด้านเศรษฐกิจ (Economic Growth) ได้กลายมาเป็นแบบอย่างของการพัฒนาในประเทศที่กำลังพัฒนาทั้งหลาย รวมทั้งประเทศไทย ซึ่งได้ดำเนินการพัฒนาประเทศตามแนวทางนี้อย่างเข้มแข็ง ดังที่ปรากฏในยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศหลายอย่างและในการกำหนดแนวทางการพัฒนาไว้ในแผนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ตั้งแต่แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 1 พ.ศ. 2504 - 2509 จนถึงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 7 พ.ศ. 2534 - 2539 ที่ผ่านมา ด้วยความหวังว่าเมื่อสามารถพัฒนาประเทศให้เจริญเติบโตทางด้านเศรษฐกิจแล้วจะทำให้ผลของการพัฒนาเกิดการกระจายลง (Trickle down) ไปยังประชาชนทุกภาคส่วนของประเทศ และทำให้ประเทศพัฒนาขึ้นจนกลายเป็นประเทศพัฒนานั้น ปรากฏว่าในการพัฒนาของประเทศไทยที่เน้นการสร้างความสำเร็จโดยไม่หยุดยั้ง และกลไกของการกระจายลงที่ไม่ประสบความสำเร็จ ทำให้ประเทศไทยต้องประสบกับความยากลำบากที่เป็นผลของการพัฒนานี้มากมาย ทั้งจากการที่มีการปกครองแบบรวมศูนย์ ทรัพยากรธรรมชาติในประเทศถูกนำมาใช้ในการอุตสาหกรรมและถูกทำลายลง เกิดปัญหาทางด้านมลพิษและสุขภาพของประชาชนเพิ่มขึ้น มีช่องว่างระหว่างคนที่มีฐานะร่ำรวยในเมืองกับคนยากจนในชนบทมากขึ้น เกิดการเคลื่อนย้ายของคนจากภาคเกษตรกรรมเข้าสู่ภาคอุตสาหกรรม ก่อให้เกิดปัญหาในการดำรงชีวิต ปัญหาสังคม การศึกษา การเมือง อย่างมากมาย และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง คือ ส่งผลให้ชุมชนในชนบทอ่อนแอลง แม้ว่าในช่วงของการดำเนินการพัฒนาประเทศโดยการสร้างความสำเร็จเติบโตทางด้านเศรษฐกิจ รัฐบาลจะได้ดำเนินการทุกอย่างเพื่อให้ประชาชนทั่วประเทศยอมรับแนวทางการพัฒนาประเทศตามแนวนี้ ทั้งโดยการโฆษณา ประชาสัมพันธ์ และสร้างคำขวัญให้ประชาชนเกิดจิตสำนึกในการพัฒนาเศรษฐกิจ ในช่วงของการใช้แผนการพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติในช่วงแรก ที่เน้นให้ประชาชนช่วยกันทำงาน ด้วยคำขวัญที่ว่า “งานคือเงิน เงินคืองาน บันดาลสุข” หรือแม้แต่ในช่วงของแผนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 พ.ศ. 2525 - 2529 เป็นต้นมา ก็เน้นให้มีการพัฒนาชนบท ในแนวคิดที่ให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนา ทำให้แนวคิดเรื่องการพัฒนาและการมีส่วนร่วม เป็นสิ่งที่มีการกล่าวถึงและมีความพยายามที่จะทำให้เกิดวาทกรรม (Discourse) เพื่อให้เกิดการพัฒนาและเกิดการมีส่วนร่วมอย่างมากมาย โดยจุดเน้นของการพัฒนาชนบท ก็คือ การทำให้ชนบทเจริญขึ้นในแง่ของเศรษฐกิจ คือ เป็นแหล่งผลิตวัตถุดิบ ทั้งวัตถุดิบที่เป็นผลิตผลทางการเกษตรกรรม และวัตถุดิบที่เป็นคนในชนบทที่จะกลายเป็นวัตถุดิบและแรงงานระดับกรรมกรในโรงงาน

อุตสาหกรรม และทั้งเป็นแหล่งบริโภคจากผลิตผลทางด้านอุตสาหกรรมมากมายที่ส่งเข้ามาขายในชุมชน ในขณะที่การมีส่วนร่วมก็ถูกนำมาใช้เพื่อให้ผู้ที่เกี่ยวข้องโดยเฉพาะในการพัฒนาชนบทในช่วงนั้น เกิดความรู้สึกว่า รัฐได้เปิดโอกาสให้ประชาชนเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของรัฐเพื่อเข้ามาร่วมมือบทบาทในการสร้างความเจริญให้แก่ชุมชน ในขณะที่รัฐกลับใช้ความหมายของการมีส่วนร่วม ในแง่ของการระดมกำลังคนและทรัพยากรในชุมชนมาใช้เป็นต้นทุนในการพัฒนาชนบท ตามแนวทางที่กำหนดไว้โดยผู้เชี่ยวชาญการพัฒนาที่อยู่นอกชุมชน

ในช่วงนี้ ความหมายของ การมีส่วนร่วม ที่ถูกนำมาใช้ในการพัฒนาประเทศ มีพื้นฐานมาจากแนวคิดเรื่องการมีส่วนร่วมจากหลายแหล่งและหลากหลาย เช่น ธนาคารโลกให้ความหมายการมีส่วนร่วม ว่าหมายถึง การเข้าถึงหรือการผนึกรวมเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ในขณะที่องค์การสหประชาชาติ โดยสถาบันวิจัยและพัฒนาสังคมแห่งสหประชาชาติ (UNRISD) ก็เห็นว่า การมีส่วนร่วม คือ การให้ความสนใจกับบริบททางการเมืองและศักยภาพของผู้ผลิตในชนบท (เอิร์ส . 2533 : 113,141) ส่วนความหมายของการมีส่วนร่วมโดยนัยของการพัฒนาที่เน้นความจำเริญเติบโตทางด้านเศรษฐกิจ ก็จะหมายถึง การให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาประเทศ ในฐานะของการเป็นผู้ผลิต ที่เป็นแรงงานราคาถูก และเป็นผู้บริโภค ในฐานะผู้รอคอยผลของการพัฒนาโดยกลไกการกระจายลง (Trickle down mechanism) เป็นต้น

จากความหมายของคำว่า การมีส่วนร่วม โดยนัยของการพัฒนาประเทศที่เน้นความจำเริญเติบโตทางเศรษฐกิจนี้ จะเห็นว่าประชาชนในชนบท ถูกมองว่าเป็นเพียงกลไกย่อยที่จะถูกภาคเศรษฐกิจจัดให้เข้ามามีส่วนร่วมกับการพัฒนาในส่วนใดหรืออย่างไรก็ได้ในกลไกของการพัฒนาเศรษฐกิจ การมีส่วนร่วมของประชาชนในช่วงนี้จึงเป็นการมีส่วนร่วมแบบที่ไม่มีบทบาทสำคัญหรือเป็นเพียงผู้มาร่วมงาน (Passive participation) ซึ่งแม้ต่อมา เมื่อผลของการพัฒนาประเทศโดยเน้นการจำเริญเติบโตทางเศรษฐกิจจะส่งผลเสียต่อสภาพเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและความเป็นอยู่ของคนไทย จนต้องเปลี่ยนแปลงแนวทางการพัฒนาประเทศ แต่สำนึกของประชาชนที่ถูกกำหนดจากแนวทางการพัฒนาประเทศที่เน้นการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจให้เป็นเพียงผู้ที่มีส่วนร่วมอย่างไม่มีบทบาทสำคัญ ก็ยังคงอยู่

ต่อมา เมื่อผลเสียของการพัฒนาประเทศโดยเน้นการจำเริญเติบโตทางด้านเศรษฐกิจ ปรากฏชัดจนมากขึ้น ทำให้นักพัฒนาในประเทศกำลังพัฒนา หันมาแนะนำแนวทางการพัฒนาประเทศตามแนวทางเศรษฐศาสตร์แนวใหม่ (New economics) และยุทธศาสตร์การพัฒนาแบบพึ่งตนเอง (Self-reliant strategy for development) ที่เน้นคนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา ทำให้ประเทศไทยหันมาให้ความสำคัญในการพัฒนาคนแทนการพัฒนาที่เน้นความเจริญเติบโตทางด้านเศรษฐกิจ แนวทางการพัฒนาประเทศในแผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 พศ. 2540- 2544 จึงเน้นที่การพัฒนาคนหรือการให้คนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา ในความหมายที่หมายถึง การพัฒนาคุณภาพและสมรรถนะของคนให้มี

ความสามารถในการคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ที่จะเป็นการเพิ่มขีดความสามารถของชุมชนและชาติ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2540 : ค-ง) ทำให้แนวคิดการพัฒนาประเทศไทย หันมาเน้นที่การพัฒนาคนและการพัฒนาประชาธิปไตยมากขึ้น โดยถือว่าการมีส่วนร่วมของประชาชน เป็นส่วนหนึ่งของยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศตามแนวทางนี้ โดยที่ การมีส่วนร่วมของประชาชน จะหมายถึง การให้บุคคลที่เกี่ยวข้องกับเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ย่อมมีสิทธิและอำนาจที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ และกำหนดสถานการณ์ให้เป็นไปในแนวทางที่ผู้ซึ่งเกี่ยวข้องทั้งหมดจะยอมรับและนำไปปฏิบัติได้ รวมทั้งลดการพึ่งพารัฐในเรื่องของการบริการขั้นพื้นฐานต่าง ๆ ลง และเน้นการพัฒนาที่เริ่มต้นจากระดับล่างสู่ระดับบน รวมไปถึงการกำหนดให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาสังคม การศึกษา การเมืองไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 ก็ทำให้แนวคิดเรื่อง การพัฒนาประเทศโดยการมีส่วนร่วมของประชาชน เป็นไปอย่างหนักแน่นและแพร่หลายขึ้น

การพัฒนาประเทศกับการพัฒนาการจัดการศึกษา

เนื่องจากการพัฒนาประเทศเป็นระบบการพัฒนามหาใหญ่ที่จำเป็นต้องอาศัยการพัฒนาของระบบย่อยที่เกี่ยวข้องมาบูรณาการเป็นกระบวนการพัฒนาไปพร้อมกันไม่ว่าจะเป็นระบบเศรษฐกิจ ระบบสังคม ระบบการเมือง ระบบสาธารณสุขหรือระบบการศึกษา และระบบอื่น ๆ ทั้งหมด โดยกระบวนการการพัฒนาของแต่ละระบบเหล่านี้ นอกจากจะเป็นกระบวนการที่ดำเนินไปในระบบย่อยของแต่ละส่วนตามคุณสมบัติของแต่ละระบบแล้ว ยังจะต้องดำเนินต่อไป โดยประสานสัมพันธ์ไปกับระบบย่อยอื่น ๆ และบูรณาการไปในกระบวนการของการพัฒนาประเทศที่เป็นระบบใหญ่ เพื่อให้ผลของการพัฒนาประเทศเป็นไปตามอุดมการณ์ของการพัฒนาที่มุ่งหวังไว้ โดยที่กระบวนการพัฒนาประเทศจะมีความเป็นเอกภาพที่มีการพัฒนาหลายด้านสัมพันธ์กันไปอย่างกว้างขวางและมีคุณสมบัติเฉพาะตัว ซึ่งจะใหญ่กว่าผลบวกของกระบวนการย่อยแต่ละกระบวนการที่พัฒนาไปทั้งหมดรวมกัน ซึ่งถ้ามองภาพของกระบวนการพัฒนาประเทศเป็นเหมือนระบบสังคม ๆ หนึ่ง หรือระบบใหญ่ระบบหนึ่ง ก็จะมีลักษณะเหมือนที่ Emile Durkheim (นภากาศ หะวานนท์, 2541 : 4) กล่าวไว้ว่า “...ส่วนรวม (A whole) หรือสังคมไม่ได้หมายถึงผลบวกของส่วนต่าง ๆ ของมัน (Parts) แต่กลับกลายเป็นสิ่งที่แตกต่างออกไป และคุณสมบัติของส่วนรวมนี้ ก็แตกต่างไปจากคุณสมบัติที่ส่วนต่าง ๆ มีอยู่ และด้วยกฎนี้ สังคม (Society) จึงไม่ใช่ผลรวมของปัจเจกบุคคล แต่เป็นระบบซึ่งเกิดจากการติดต่อสัมพันธ์กันของสมาชิกและมีลักษณะเฉพาะตัวของมัน...”

ดังนั้น เมื่อจะกล่าวถึง ความสัมพันธ์ของการพัฒนาประเทศกับการพัฒนาการจัดการบูรณาการความสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงกันระหว่างระบบใหญ่ คือ กระบวนการพัฒนาประเทศกับกระบวนการย่อย คือ กระบวนการพัฒนาการศึกษา จึงต้องมีความสัมพันธ์บูรณาการ มีการอิงอาศัยซึ่งกันและกัน และพัฒนาไปพร้อมกัน เมื่อการพัฒนาประเทศหันมาเน้นที่การ

พัฒนาคน และการที่ผู้ที่เกี่ยวข้องเข้าไปมีส่วนร่วมกับการพัฒนามากขึ้น และให้องค์กรท้องถิ่นมีอำนาจในการปกครองชุมชนมากขึ้น ระบบการศึกษาที่เน้นการพัฒนาคนอยู่แล้ว จึงต้องให้ความสำคัญกับการพัฒนาคนให้ตรงเป้าหมายและพยายามที่จะกระจายอำนาจการบริหารการศึกษาจากส่วนกลางไปยังระดับโรงเรียนให้มากขึ้น เพื่อตอบสนองต่อแนวทางการพัฒนาประเทศที่เน้นการพัฒนาคนของรัฐ โดยเฉพาะในโรงเรียนประถมศึกษา ซึ่งเป็นโรงเรียนที่มีอยู่เป็นจำนวนมาก ตั้งอยู่ในชุมชนและมีที่ตั้งกระจายไปตามชุมชนต่าง ๆ ทั่วประเทศและมีหน้าที่ในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานเพื่อชุมชน โดยถูกกำหนดให้เป็นหน่วยงานทางการศึกษาในระดับปฏิบัติในพื้นที่ที่ต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของชุมชนให้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาให้มากที่สุด ทั้งโดยการมีส่วนร่วมด้วยตนเองและโดยการผ่านผู้นำชุมชนที่เกี่ยวข้องกับโรงเรียนในฐานะคณะกรรมการโรงเรียนและผู้ปกครองนักเรียน รวมถึง ประชาชนในชุมชนนั้น ๆ

การกำหนด (Construct) ความหมายและขอบเขตการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนเพื่อจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน

จากการศึกษาแนวนโยบายที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาประเทศและการพัฒนาการศึกษา รวมถึงเอกสารที่เกี่ยวข้องและการศึกษาจากพื้นที่ที่ศึกษา พบว่า การกำหนดความหมายและขอบเขตของการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนานั้นมีอยู่หลายระดับ ซึ่งแต่ละระดับก็มีความหมายแตกต่างกันออกไป และส่งผลให้เกิดการปฏิบัติของหน่วยงานทั้งระดับนโยบายและระดับปฏิบัติแตกต่างกันออกไป รวมไปถึงส่งผลให้กลุ่มบุคคลที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานในชุมชน กำหนดบทบาท กิจกรรม กระบวนการและแบบแผนการมีส่วนร่วมของตนเองต่อการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานแตกต่างกันออกไป ดังรายละเอียด ต่อไปนี้

การกำหนด (Construct) ความหมายการมีส่วนร่วม : ระดับอุดมการณ์

โดยที่อุดมการณ์หรือเป้าหมายสูงสุดของการมีส่วนร่วม คือ การทำให้คนที่ถูกละเลยหรือถูกกีดกันให้อยู่วงนอกของการพัฒนาได้เข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องกับการพัฒนา เพื่อกระจายผลของการพัฒนาไปยังผู้ที่เกี่ยวข้องอย่างทั่วถึง และร่วมกันดำเนินการอย่างมีศักดิ์ศรีและมีสถานภาพเท่าเทียมกัน รวมทั้งการมีสิทธิและอำนาจที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมในการตัดสินใจและกำหนดสถานการณ์ในเรื่องที่เกี่ยวข้อง ให้เป็นไปในแนวทางที่ผู้ที่เกี่ยวข้องทั้งหมดจะยอมรับและนำไปปฏิบัติได้ อันเป็นการพัฒนาจากระดับล่างขึ้นสู่ระดับบน

ดังนั้น อุดมการณ์หรือเป้าหมายสูงสุดของการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน จึงหมายถึง การดึงคนที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานในชุมชนให้เข้ามามีส่วนร่วมกับโรงเรียนในการจัดการศึกษาให้มากที่สุด โดยเฉพาะบุคคลที่เกี่ยวข้องเช่น ผู้บริหารโรงเรียน คณะครู ผู้นำชุมชน ผู้ปกครองนักเรียนและประชาชนในชุมชนที่โรงเรียนตั้งอยู่ให้เข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาและร่วมดำเนินการโดยมีสิทธิและ

อำนาจที่เท่าเทียมกันในการตัดสินใจ และกำหนดสถานการณ์ในเรื่องที่เกี่ยวข้อง โดยให้เป็นไปตามแนวทางในการปฏิบัติที่คนที่เกี่ยวข้องทุกฝ่ายจะยอมรับและนำไปปฏิบัติได้ รวมทั้งร่วมรับผลประโยชน์จากการจัดการศึกษาในชุมชนอย่างเท่าเทียมกัน โดยที่ชุมชนสามารถกำหนดแนวทางที่จะให้โรงเรียนจัดการศึกษาให้ตอบสนองต่อความต้องการของชุมชนและบริบทที่เกี่ยวข้องได้

การกำหนด (Construct) ความหมายการมีส่วนร่วม : จากระดับอุดมการณ์สู่การกำหนดนโยบาย

จากอุดมการณ์ของการมีส่วนร่วมที่กล่าวมา เมื่อนำมาเป็นกรอบในการพิจารณาถึงการกำหนดความหมายของการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาแล้วจะพบว่า เป็นความหมายที่แสดงถึงเป้าหมายสูงสุดของการพัฒนา ซึ่งสามารถพิจารณาได้จากแนวโน้มของการพัฒนาประเทศที่เน้นการพัฒนาโดยให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนามากขึ้น โดยเฉพาะในส่วนที่เป็นการพัฒนาการศึกษาในระดับมหภาค ซึ่งกำหนดเป็นแนวทางการพัฒนาไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 มาตรา 43 ที่กำหนดแนวทางการจัดการศึกษาโดยให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมว่า “ ..การจัดการศึกษาอบรมของรัฐต้องคำนึงถึงการมีส่วนร่วมขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและเอกชน...” และในมาตรา 289 ที่กำหนดว่า “...องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นย่อมมีสิทธิที่จะจัดการศึกษาอบรมและฝึกอาชีพตามความเหมาะสมและความต้องการภายในท้องถิ่น...” ซึ่งการกำหนดเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการศึกษาในท้องถิ่นดังกล่าว นับว่าสอดคล้องกับนโยบายการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานที่กำหนดไว้ในแผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 พ.ศ. 2540-2544 ที่เน้นการพัฒนาค้นหาหรือการให้คนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนาประเทศโดยให้เอกชนและประชาชนมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาโดยการร่วมรับรู้ ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมดำเนินการ รวมทั้งร่วมติดตามและประเมินผลการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง (สำนักงานคณะกรรมการการวางแผนเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.2539 : 53-54) เช่นเดียวกับแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 8 พ.ศ.2540-2544 ก็กำหนดให้ชุมชนและสถาบันทางสังคมมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาโดยให้มีบทบาทในการจัดการศึกษาและตรวจสอบคุณภาพการจัดการศึกษา (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษานโยบายแห่งชาติ. 2539 : 63) ซึ่งจากแนวนโยบายในระดับมหภาคดังกล่าว เมื่อมาถึงหน่วยงานที่มีหน้าที่ในการจัดการศึกษาโดยตรง คือ กระทรวงศึกษาธิการ ก็ได้กำหนดเรื่องนี้ไว้ในแผนพัฒนาการศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ระยะที่ 8 พ.ศ.2540-พ.ศ.2544 ที่กำหนดให้มีมาตรการส่งเสริมบทบาทของครอบครัว ชุมชน และเอกชน ให้มีส่วนร่วมในการบริหารและการจัดการศึกษาโดยให้ร่วมในการกำหนดนโยบายด้านการจัดการศึกษาในแต่ละระดับ รวมทั้งให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาหลักสูตร (กระทรวงศึกษาธิการ. 2539 : 11-12) ซึ่งหน่วยงานที่มี

ส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานของประเทศโดยตรง คือ สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ ก็ได้กำหนดนโยบายเรื่องนี้ไว้ในแผนพัฒนาการศึกษาฉบับที่ 8 พ.ศ.2540- 2544 ของหน่วยงาน ไว้สอดคล้องกับระดับประเทศ โดยให้การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานเป็นการดำเนินการที่ผ่านไปทางคณะกรรมการโรงเรียน โดยมีเป้าหมายให้คณะกรรมการโรงเรียนมีส่วนร่วมและตัดสินใจ ในการวางแผนการบริหารการจัดการศึกษาและพัฒนาบุคลากรได้อย่างอิสระ โดยใช้มาตรการเกี่ยวกับการพัฒนาระบบการวางแผน และการจัดการ เพื่อให้คณะกรรมการโรงเรียนมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง (สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ. 2540 : 37-38)

จากนโยบายการพัฒนาการศึกษาที่เน้นการให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของโรงเรียนอย่างจริงจัง โดยให้ประชาชนร่วมรับรู้ ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมดำเนินการ รวมทั้งติดตามและประเมินผลการจัดการศึกษาอย่างต่อเนื่อง และร่วมวางแผนบริหารจัดการ การศึกษาและการพัฒนาคุณภาพของโรงเรียนนั้น นับว่า เป็นนโยบายที่กำหนดความหมายของการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาตามความหมายของการมีส่วนร่วมที่เป็นอุดมการณ์ ที่การมีส่วนร่วม หมายถึง การเข้ามามีส่วนร่วมกับโรงเรียนในการจัดการศึกษามากที่สุด ในทุกด้าน

การกำหนด (Construct) ความหมายการมีส่วนร่วม : กระบวนการนำนโยบายสู่การปฏิบัติ

จากนโยบายการจัดการศึกษาดังกล่าว สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ ได้จัดให้มีการประชุมสัมมนาคณะกรรมการโรงเรียนประถมศึกษาทั่วประเทศ เพื่อให้ผู้บริหารโรงเรียนและคณะกรรมการโรงเรียนประถมศึกษาได้ทำความเข้าใจกับบทบาทและหน้าที่ของคณะกรรมการโรงเรียนที่กระทรวงศึกษาธิการได้กำหนดไว้ในระเบียบว่าด้วยคณะกรรมการโรงเรียนประถมศึกษา พ.ศ.2539 โดยได้เริ่มมีการกล่าวถึงความหมายของการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานที่ชัดเจนขึ้น หลังจากที่มีการกำหนดเรื่องนี้ในระดับนโยบาย ที่แม้ว่าจะมีความสอดคล้องกันระหว่างแผนการพัฒนาประเทศและแผนการพัฒนาการจัดการศึกษาในประเด็นที่ว่าต้องให้ชุมชนหรือองค์กรส่วนท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาและการจัดการศึกษาของชุมชน แต่ในส่วนของความหมายของการมีส่วนร่วม ยังไม่ได้มีการทำความเข้าใจกันถึงความหมายและขอบเขตของการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษา เพื่อนำไปสู่การมีฐานคิดเรื่องการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนที่ตรงกันระหว่างหน่วยงานระดับนโยบายกับหน่วยงานระดับปฏิบัติในชุมชน ซึ่งได้แก่ผู้บริหารโรงเรียน คณะครู คณะกรรมการโรงเรียน ผู้ปกครองนักเรียน ผู้นำชุมชน และประชาชนในชุมชน ซึ่งจากการศึกษาของผู้วิจัย พบว่า ความหมายของการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานในแต่ละภาคส่วนของสังคมที่เกี่ยวข้องกันในการจัดการ

ศึกษาขั้นพื้นฐาน แตกต่างกันไปตามภารกิจ ขอบเขตของหน้าที่และกระบวนการตีความตามเป้าหมายและพื้นฐานความคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมที่ไม่เหมือนกัน

ในการประชุมทางไกล เรื่อง บทบาทของคณะกรรมการโรงเรียนประถมศึกษาตามรัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบัน ซึ่งเป็นการประชุมที่จัดให้คณะกรรมการโรงเรียนประถมศึกษาทั่วประเทศมาร่วมประชุมสัมมนา โดยการชมหรือรับฟังการถ่ายทอดเรื่องนี้จากสถานีวิทยุโทรทัศน์แห่งประเทศไทย ช่อง 11 และวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย เมื่อวันที่ 30 พฤษภาคม พ.ศ. 2541 เวลา 12.15-13.30 น. ตอนหนึ่งในเนื้อหาของการประชุมสัมมนาดังกล่าว รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงศึกษาธิการ (นายสมศักดิ์ ปริศนานันทกุล) ได้กล่าวถึงการมีส่วนร่วมของคณะกรรมการโรงเรียนประถมศึกษาในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน (สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ . วิทยุทัศน์ . 2541) ว่า "... กรรมการโรงเรียนต้องมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานในฐานะที่เป็นเจ้าของโรงเรียนโดยมีหน้าที่ที่สำคัญคือการกำหนดนโยบาย จัดทำแผนแม่บทและแผนพัฒนาโรงเรียน ให้ความเห็นชอบในแผนปฏิบัติการประจำปีของโรงเรียนและมีสิทธิ์ร่วมในการบริหารการเงินและงบประมาณของโรงเรียน รวมทั้งเป็นฝ่ายเชื่อมประสานระหว่างองค์กรบริหารส่วนท้องถิ่นคือองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) และโรงเรียน ..."

โดยในส่วนนี้เลขาธิการคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติก็ได้ขยายความไว้อย่างสอดคล้องกันในการประชุมสัมมนาครั้งนี้ว่า การทำแผนแม่บทหรือแผนพัฒนาโรงเรียนของคณะกรรมการโรงเรียนนั้น คณะกรรมการโรงเรียนสามารถทำได้แม้โดยการกำหนดเกณฑ์มาตรฐานของโรงเรียนให้เหมาะสมกับสภาพความพร้อมของชุมชนและความต้องการของคณะกรรมการโรงเรียนและผู้ปกครองนักเรียน ส่วนการให้ความเห็นชอบในแผนปฏิบัติการประจำปีของโรงเรียนก็สามารถทำได้โดยการให้ความเห็นชอบกับแผนปฏิบัติการประจำปีของโรงเรียนที่สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน ส่วนการบริหารการเงินและงบประมาณของโรงเรียน คณะกรรมการโรงเรียนก็ต้องควบคุมให้การบริหารการเงินและงบประมาณเป็นไปตามความต้องการของคนในชุมชน เพื่อควบคุมให้การใช้เงินเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ รวมทั้งให้คณะกรรมการโรงเรียนร่วมในการจัดหาทรัพยากรให้โรงเรียนและสามารถตรวจสอบการใช้เงินและการทำงานของโรงเรียนได้

จากบทบาทและภารกิจของคณะกรรมการโรงเรียนที่สามารถร่วมดำเนินการจัดการศึกษากับทางโรงเรียน ทั้งในด้านการกำหนดนโยบายของโรงเรียนและการดำเนินงานของโรงเรียนดังกล่าว ความหมายของการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนเพื่อการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานโดยนัยนี้ การมีส่วนร่วม จึงหมายถึง การกระตุ้นให้บุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องทั้งชุมชนและการจัดการศึกษาในชุมชนให้เข้ามามีบทบาทร่วมกัน เพื่อกำหนดแนวทางการดำเนินการ การกำหนดนโยบาย การร่วมกันดำเนินการ ร่วมกันตัดสินใจเกี่ยวกับการจัดการศึกษาในชุมชนที่จะส่งผลต่อการดำรงชีวิตและความเจริญก้าวหน้าของคนในชุมชน โดยที่การกำหนด

ความหมายของการมีส่วนร่วมจากระดับนโยบายในระดับกระทรวงที่ถ่ายทอดไปสู่ระดับปฏิบัติ ในช่วงนี้ ยังเป็นการกำหนดความหมายของการมีส่วนร่วมตามกรอบความหมายของการมีส่วนร่วมในระดับอุดมการณ์ การให้ความหมายการมีส่วนร่วมในระดับนโยบายกับระดับอุดมการณ์ จึงมีความหมายสอดคล้องกัน

หลังจากที่สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติได้เผยแพร่นโยบาย และแนวทางการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานไปถึงหน่วยงานระดับปฏิบัติในอำเภอ ซึ่งมีหัวหน้าการประถมศึกษาอำเภอและหัวหน้าศึกษานิเทศก์ อำเภอร่วมเป็นวิทยากรในการประชุมสัมมนา และได้ให้คณะกรรมการโรงเรียนร่วมกันอภิปราย ถึงความหมายของการมีส่วนร่วม ก็พบว่า คณะกรรมการโรงเรียนได้ร่วมกันอภิปรายและสรุป ความหมายของการมีส่วนร่วมว่า หมายถึง การให้ความร่วมมือกับทางโรงเรียนในการจัดหา วัสดุสิ่งของและการเป็นวิทยากรท้องถิ่นให้แก่โรงเรียน ซึ่งเป็นความหมายของการมีส่วนร่วมที่ จำกัดขอบเขตของการมีส่วนร่วมให้ให้มีขอบเขตเฉพาะการให้ความร่วมมือและการสนับสนุน โรงเรียนหรือการร่วมเป็นวิทยากรท้องถิ่น ซึ่งน่าจะเป็นผลที่สืบเนื่องมาจากการสร้างความ หมายของการมีส่วนร่วมของคณะกรรมการโรงเรียนที่มีพื้นฐานมาจากแนวคิดและการปฏิบัติที่ คณะกรรมการโรงเรียนได้ดำเนินการ คือการเน้นในเรื่องของการให้ความร่วมมือกับทาง โรงเรียน ในด้านการจัดหาวัสดุสิ่งของเพื่อสนับสนุนการจัดการศึกษาในโรงเรียนของคณะครู มากกว่าจะเป็นความหมายที่หมายถึงการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง ทั้งคณะครูและผู้นำชุมชนต้อง ร่วมมือกันเพื่อจัดการศึกษาและแก้ปัญหาทุกด้านร่วมกัน ดังที่หัวหน้าศึกษานิเทศก์อำเภอให้ข้อ มูลในการสัมภาษณ์ระดับลึกตอนหนึ่งว่า “...ถ้าร่วมกันจริง ๆ มันต้องยอมกันทั้งสองฝ่าย มอง ได้ว่าครูทำเพื่อชุมชน ในการที่จะพัฒนาเด็ก ชุมชนก็ต้องเข้าใจว่า เขาต้องร่วมมือกันเพื่อแก้ไข ปัญหาทุกด้าน ก็ต้องเข้าใจตรงจุดนี้เท่า ๆ กัน...” แต่อย่างไรก็ตาม สำนักงานการประถมศึกษา อำเภอก็ไม่สามารถถ่ายทอดหรือสร้างความหมายของการมีส่วนร่วมระหว่างเจ้าหน้าที่ ทางการศึกษาระดับอำเภอกับคณะกรรมการโรงเรียนให้มีความเข้าใจที่ตรงกันได้ว่า การมีส่วนร่วม ของโรงเรียนและชุมชนในระดับปฏิบัติ นั้น ควรมีความหมายและมีแนวทางการดำเนินการ จัดการศึกษาร่วมกันอย่างไร

จากข้อมูลนี้ อาจกล่าวได้ว่า ความหมายของการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียน ในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานในระดับอุดมการณ์ของหน่วยงานระดับนโยบายตั้งแต่ระดับกรม ขึ้นไปนั้น ได้กำหนดความหมายของการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนเพื่อการจัดการ ศึกษาขั้นพื้นฐานว่า หมายถึง การมีส่วนร่วมที่แต่ละฝ่ายมีความรู้สึกเป็นเจ้าของโรงเรียนร่วมกัน โดยชุมชนมีสิทธิ์ที่จะร่วมกำหนดนโยบายในการจัดการศึกษาของโรงเรียน ควบคุมตรวจสอบ การทำแผนปฏิบัติการของโรงเรียนและมีอำนาจในการบริหารการเงินและงบประมาณของโรงเรียน รวมทั้งช่วยอำนวยความสะดวกในการทำงานของคณะครู ซึ่งเป็นการกำหนดบทบาทของการ มีส่วนร่วมของฝ่ายชุมชน โดยไม่มีการกล่าวถึงบทบาทการมีส่วนร่วมของฝ่ายโรงเรียน

นอกจากนี้ความหมายของการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษายังถูกกำหนดความหมายแตกต่างไปจากความหมายของการมีส่วนร่วมในระดับอุดมการณ์ที่ชุมชนและโรงเรียนควรมีบทบาทเท่าเทียมกันในการจัดการศึกษา

เมื่อพิจารณาถึงกระบวนการนำนโยบายการมีส่วนร่วมของชุมชนเพื่อการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานไปสู่การปฏิบัติในช่วงนี้ ในแง่ของการที่จะพยายามสร้างความเข้าใจ เรื่องการดำเนินการตามนโยบายการมีส่วนร่วมระหว่างหน่วยงานระดับนโยบายและผู้ที่เกี่ยวข้องในชุมชนให้ตรงกันแล้ว จะเห็นได้ว่า การดำเนินการนี้ ยังไม่มีน้ำหนักเพียงพอที่จะสร้างความเข้าใจ เรื่อง นโยบายการมีส่วนร่วมให้ตรงกันได้ เพราะแม้ว่า ผู้ปฏิบัติในระดับอำเภอจะมีความเข้าใจความหมายของการมีส่วนร่วมตามนัยของการมีส่วนร่วมที่กำหนดมาจากนโยบายส่วนกลาง แต่ก็ดำเนินการเป็นเพียงผู้ส่งผ่านความหมายของการมีส่วนร่วมจากหน่วยงานระดับนโยบายในส่วนกลาง ไปยังหน่วยงานระดับปฏิบัติในชุมชนและโรงเรียน โดยการบรรยายในการประชุมสัมมนาคณะกรรมการโรงเรียนหลังจากที่ได้ร่วมกันชมและฟังวีดิทัศน์เกี่ยวกับเรื่องนี้ที่ถ่ายทอดมาจากส่วนกลางพร้อมกัน ทำให้กระบวนการนำนโยบายสู่การปฏิบัติดูไม่มีความหนักแน่นเพียงพอที่จะทำให้ผู้ปฏิบัติในชุมชน โดยเฉพาะคณะกรรมการโรงเรียนที่มีการกำหนดความหมายของการมีส่วนร่วมจากประสบการณ์ ทั้งที่เคยปฏิบัติในอดีต และดำเนินการอยู่ในปัจจุบันที่ถูกทำให้สามารถเข้ามามีส่วนร่วมกับโรงเรียนในการจัดการศึกษาเพียงการให้การสนับสนุนและร่วมมือกับโรงเรียนในการจัดหาวัสดุ สิ่งของและการเป็นวิทยากรท้องถิ่น ให้เข้าใจความหมายของการมีส่วนร่วมตามอุดมการณ์ของการมีส่วนร่วมชุดใหม่ที่เน้นให้คนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนานี้ได้ ซึ่งเมื่อพิจารณาจากกรอบแนวคิดระดับอุดมการณ์ของการมีส่วนร่วมแล้ว ผู้วิจัยเห็นว่า ความหมายของการมีส่วนร่วมของคณะกรรมการโรงเรียนในการสัมมนาครั้งนี้ นอกจากจะเป็นการกำหนดความหมายของการมีส่วนร่วมจากการที่เคยปฏิบัติในเรื่องของการร่วมมือและสนับสนุนเรื่องการบริหารแล้ว ยังรับทราบความหมายเรื่องการร่วมเป็นวิทยากรท้องถิ่นตามนโยบายที่กำหนดสอดแทรกเข้าไปด้วย แต่ก็อาจจะกล่าวได้ว่ายังไม่มีน้ำหนักเพียงพอ เพราะเมื่อศึกษาถึงการปฏิบัติในชุมชน พบว่า ในส่วนของการเป็นวิทยากรท้องถิ่นให้โรงเรียนนั้น คณะกรรมการโรงเรียนก็ทำหน้าที่เป็นฝ่ายสนับสนุนและให้ความร่วมมือซึ่งเป็นการปฏิบัติตามกรอบแนวคิดเดิม คือ การให้ความร่วมมือและสนับสนุนโรงเรียน

นอกจากนี้ ในกระบวนการของการนำนโยบายสู่การปฏิบัติ ที่กล่าวมานี้ ถ้าคำนี้ เป็นความพยายามที่หน่วยงานที่จัดการศึกษาระดับสูง คือ กระทรวงศึกษาธิการและสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติที่กระทำเพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษา โดยการมอบหมายให้ชุมชน คือ คณะกรรมการโรงเรียน เข้ามามีส่วนร่วมกับโรงเรียน คือ คณะครู ในการจัดการศึกษามากขึ้น ทั้งโดยการร่วมกำหนดนโยบายของโรงเรียน ร่วมจัดทำแผนพัฒนาโรงเรียน ร่วมบริหารงบประมาณการเงินของโรงเรียนแล้ว จะเห็นว่า เป็นความพยายามที่จะกำหนดความหมายใหม่ของการมีส่วนร่วมในลักษณะที่เป็น

ชุดของคำอธิบายเรื่องการมีส่วนร่วมชุดใหม่ ที่เน้นให้เกิดการมีส่วนร่วมระหว่างชุมชนกับโรงเรียนอย่างมีความเท่าเทียมกันและให้ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการศึกษาในชุมชนร่วมมือกันจัดการศึกษาให้มากที่สุด เพื่อให้ชุมชนและโรงเรียนสามารถจัดการศึกษาให้ตรงกับความต้องการของชุมชนและลดการพึ่งพิงการสนับสนุนจากรัฐ แต่เมื่อพิจารณาถึงการกระทำที่จะพยายามแทรกความหมายใหม่ของการมีส่วนร่วมนี้ ลงไปในชุมชน โดยเฉพาะแก่คณะกรรมการโรงเรียนที่มีความหมายเรื่องการมีส่วนร่วมจากประสบการณ์การพัฒนาชนบท ที่ถูกกำหนดให้เป็นผู้ให้ความร่วมมือกับโครงการพัฒนาของรัฐที่ผู้เชี่ยวชาญและนักพัฒนานำเข้ามาสู่ชุมชน เพื่อให้คนในชุมชนเป็นผู้ให้ความร่วมมือกับการดำเนินการพัฒนาของรัฐ และจากบทบาทของชุมชนที่เคยชินกับการมีส่วนร่วมในความหมายของการให้ความร่วมมือกับโรงเรียน ซึ่งเป็นตัวแทนของระบบราชการในชุมชน ทำให้เห็นว่าการกระทำเพื่อให้คณะกรรมการโรงเรียนเข้าใจการกำหนดความหมาย เรื่อง การมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานที่กระทำอยู่ยังไม่มี ความหนักแน่นและการต่อเนื่องอย่างเพียงพอ ที่จะนำความหมายเรื่องการมีส่วนร่วมชุดใหม่ ที่เน้นให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมกับโรงเรียนในการจัดการศึกษาอย่างเท่าเทียมกัน มีสิทธิและอำนาจที่จะเปลี่ยนแปลงการจัดการศึกษาในโรงเรียน เข้าไปทดแทนความหมายการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนชุดเดิม ที่เน้นการให้ความร่วมมือและสนับสนุนโรงเรียนในฐานะผู้ให้ความร่วมมือได้ เพราะแม้ว่าหน่วยงานระดับสูงในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน จะได้พยายามดำเนินการในเรื่องนี้ แต่ก็ยังเป็นเพียงการจัดประชุมสัมมนาทางไกลผ่านสื่อ คือ โทรทัศน์และวิทยุ รวมทั้งการจัดทำคู่มือเพื่อเผยแพร่ถึงแนวทางในการดำเนินการของโรงเรียนเพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาเท่านั้น ไม่ได้มีความพยายามที่จะกระทำการใดใดเพื่อสนับสนุนให้ชุมชนและโรงเรียนเกิดการมีส่วนร่วมทั้งโดยการสร้างวาทกรรมการมีส่วนร่วมและการสนับสนุนให้เกิดการมีส่วนร่วมตามความหมายของการมีส่วนร่วมในชุดของความหมายใหม่นี้อย่างเป็นทางการเพียงพอที่จะทำให้เกิดการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน ตามความหมายของการกำหนดความหมายการมีส่วนร่วมตามนโยบายนี้ อย่างจริงจัง แต่ก็มีความพยายามที่จะสอดแทรกความหมายใหม่ของการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานเข้าไปในชุมชน

การกำหนด (Construct) ความหมายการมีส่วนร่วม : ในชุมชนและโรงเรียน

แม้ว่าในกระบวนการนำนโยบายการมีส่วนร่วมสู่การปฏิบัติจะมีวาทกรรมในการเผยแพร่ชุดของคำอธิบายการมีส่วนร่วมที่เป็นการกระทำที่หนักแน่นเพื่อให้ชุมชนและโรงเรียนรับรู้และเข้าใจความหมายของการมีส่วนร่วมชุดใหม่นี้ แต่ในชุมชนนั้น ในระดับผู้นำชุมชนมีการรับรู้ นโยบายนี้ แต่ในการปฏิบัตินั้น พบว่า ในชุมชนและโรงเรียนมีความเข้าใจตรงกันว่า การมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษา คือ การร่วมมือซึ่งกันและกันในการจัดการศึกษา เช่น การที่ผู้บริหารโรงเรียนเห็นว่า การที่ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา

ของโรงเรียน จะทำให้โรงเรียนมีผู้มาช่วยทำงานมากขึ้น ซึ่งถ้าคำนึงถึงนัยของความหมายของคำว่า “ มีผู้มาช่วยทำงานมาก ” คือ การที่ผู้บริหารโรงเรียนให้ความสำคัญกับจำนวนของผู้มาร่วมงาน ไม่ใช่คุณภาพของการร่วมงานหรือลักษณะที่มีการมีส่วนร่วมกันในการทำงาน ที่มีความเท่าเทียมกันหรือการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจกำหนดการทำงานกับทางโรงเรียนมากขึ้น เช่น ที่ผู้บริหารโรงเรียน กล่าวว่า “...คิดว่าถ้าชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมมาก ๆ ก็เหมือนกับว่าโรงเรียนจะไม่ว่าเหว่ เรามีเพื่อนในการช่วยกันทำงาน..” นอกจากนี้ ในลักษณะของการทำงานร่วมกัน ผู้บริหารโรงเรียนก็เห็นว่า จะต้องมีการตกลงกันก่อนเพื่อกำหนดบทบาทของแต่ละฝ่ายให้ชัดเจน แต่เป็นไปในลักษณะที่แต่ละฝ่ายกำหนดขอบเขตของการมีส่วนร่วมกันในการทำงานตามความเข้าใจของตนเอง ดังที่ผู้บริหารโรงเรียนกล่าวว่า “...ไม่มีการคุยกัน แต่ละฝ่ายกำหนดขอบเขตเอาเอง...” ซึ่งแน่นอนว่า คงจะเป็นการกำหนดขอบเขตในการทำงาน ตามความหมายของการมีส่วนร่วมที่แต่ละฝ่ายกำหนดความหมายนี้ไว้ในใจแล้ว

ในขณะที่ประธานคณะกรรมการโรงเรียนซึ่งเป็นทหารนักพัฒนามาก่อน และมาร่วมเป็นคณะกรรมการโรงเรียน เมื่อสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ ประกาศใช้ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยคณะกรรมการโรงเรียน พ.ศ.2539 แล้ว และได้รับข่าวสารเรื่องการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาโดยที่ไม่มีกรอบความคิดและประสบการณ์ในการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาตามกรอบแนวคิดเดิมที่เห็นว่า คือ การให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมกับโรงเรียนในการจัดการศึกษา ได้รับอิทธิพลจากการกำหนดความหมายของการมีส่วนร่วมใหม่จากระดับนโยบาย ซึ่งแม้จะมีวาทกรรมในเรื่องนี้เพียงเบาบางด้วยการสั่งการ การประชุมสัมมนาและการเผยแพร่เอกสาร แต่ด้วยความที่ไม่มีกรอบเดิมของการมีส่วนร่วมแบบเก่าจึงให้ข้อมูลกับผู้วิจัยว่า ชุมชนและโรงเรียนมีส่วนร่วมกันจัดการศึกษาของโรงเรียน โดยมีการปรึกษาหารือกันในการทำงานทุกอย่าง โดยที่โรงเรียนไม่ได้มีขอบเขตที่จำกัดการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ เฉพาะในส่วนที่ทางโรงเรียนต้องการให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม ดังที่ท่านกล่าวว่า “...ไม่มีการแบ่งกันครับ ไม่เคยพูด...มีงานอะไรก็มาปรึกษาหารือกันครับ ท่านมีอะไรท่านก็มาปรึกษาหารือกับผม...”

ในขณะที่กลุ่มผู้ปกครองนักเรียน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นประชาชน ก็มีกรอบแนวคิดเรื่องการมีส่วนร่วมในลักษณะของการเป็นผู้ถูกกำหนดบทบาทให้กระทำกิจกรรมของการพัฒนาตามกรอบแนวคิดของการพัฒนาที่เน้นการจำเริญเติบโตทางเศรษฐกิจ และมองว่าตนเองไม่มีความสามารถที่จะเข้ามามีส่วนร่วมกับครูอย่างมีบทบาทสำคัญได้ เพราะตนเองไม่สามารถมาบอกให้ครูปฏิบัติอย่างนั้นอย่างนี้ได้ โดยเฉพาะในการเสนอความคิดเห็นเรื่องการจัดการเรียนการสอน เพราะเป็นคนที่ไม่มีความรู้ ดังที่กล่าวในการจัดกลุ่มสนทนาตอนหนึ่งว่า “...ก็แล้วแต่ครูจะสอน ชาวบ้านจะไปบอกครูให้สอนอย่างนั้นอย่างนี้ได้อย่างไร ชาวบ้านไม่มีความรู้อะไรนะ..”

ดังนั้น ในการปฏิบัติเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชนต่อการจัดการศึกษาของโรงเรียน จึงขึ้นอยู่กับบทบาทที่ทางโรงเรียนต้องการให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม เช่น จากความคิด

เห็นของคณะกรรมการโรงเรียนที่พบในการจัดกลุ่มสนทนา ซึ่งกลุ่มมีความเห็นว่าในชุมชนมีการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนมาก โดยทุกคนกล่าวตรงกันว่า การมีส่วนร่วมนี้ เป็นกิจกรรมที่เกี่ยวกับการร่วมบริจาคและการร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ของโรงเรียน แต่ในส่วนของ การร่วมทำแผนพัฒนาโรงเรียนนั้นคณะกรรมการโรงเรียนจะมอบหมายให้คณะครูที่เป็นคณะกรรมการโรงเรียนไปจัดทำแผนพัฒนาโรงเรียนทั้งฉบับ แล้วนำเสนอให้ที่ประชุมคณะกรรมการโรงเรียนพิจารณาให้ความเห็นชอบ ซึ่งส่วนใหญ่จะมีการพิจารณาอย่างไม่ละเอียดนัก ไม่มีการแก้ไขในส่วนที่เป็นประเด็นหลักของแผน ยกเว้นการขอให้เพิ่มในบางส่วนที่ไม่ค่อยสำคัญ และที่ประชุมคณะกรรมการโรงเรียนก็จะให้ความเห็นชอบ ส่วนการมีส่วนร่วมของประชาชนที่เป็นผู้ปกครองนักเรียน ทั้งในการให้สัมภาษณ์ของประธานคณะกรรมการโรงเรียนและการจัดกลุ่มสนทนาผู้มีส่วนร่วมน้อยต่างให้ข้อมูลตรงกันว่า คนในชุมชนมีส่วนร่วมกับทางโรงเรียนมาก ในส่วนของการมาร่วมในกิจกรรมของโรงเรียน การบริจาคเงิน และการร่วมประชุมผู้ปกครองนักเรียน ซึ่งเป็นลักษณะของการมองการมีส่วนร่วมที่ความถี่ของการมีส่วนร่วม คือ จำนวนของคนที่มาร่วมงานและจำนวนกิจกรรมที่ร่วมกันดำเนินการกับทางโรงเรียน ไม่ใช่คุณลักษณะของการเข้ามามีส่วนร่วม คือ การร่วมกันคิด ร่วมกันดำเนิน ตามความต้องการของผู้ที่เข้ามามีส่วนร่วม โดยเมื่อศึกษาถึงความหมายของกลุ่มคณะครูต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษา กลุ่มคณะครูก็เห็นว่า การมีส่วนร่วมของคณะครูกับชุมชนในการจัดการศึกษา คือ การที่คณะครูเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชนอย่างสม่ำเสมอ รวมถึงการเยี่ยมเยียนผู้ปกครองนักเรียนเพื่อติดตามนักเรียนที่ขาดเรียนและการที่คณะครูปรับตนเองให้เข้ากับคนในชุมชนได้ ซึ่งจะมีผลที่ทำให้โรงเรียนได้รับการสนับสนุนและช่วยเหลือจากชุมชนหลายอย่าง ทั้งในเรื่องของการบริจาคสิ่งของ และความร่วมมือในการทำงาน ดังที่ ครูผู้นำวิชาการคนหนึ่งได้กล่าวว่า “... มีบางสิ่งบางอย่างที่ถ้าเป็นระบบเดิมนี้ไม่สามารถแก้ปัญหาให้เราได้เลยทางราชการนี้ แต่ตอนหลัง ๆ จะสังเกตได้ว่าการมีคณะกรรมการโรงเรียนนี้เขาจะเป็นฝ่ายให้ในสิ่งที่เราอยากได้หลายอย่าง...” หรือจากการจัดกลุ่มสนทนาคณะครูคนหนึ่งที่มีการกล่าวกันว่า “...คือเราขอความร่วมมืออย่างไรชุมชนจะร่วมมือทุกอย่าง ไม่ยากเลย ไม่มีปัญหาเลยกับชาวบ้าน ...”

ซึ่งจากข้อมูลนี้แสดงว่าในส่วนของคุณครูแล้วเห็นว่าการมีส่วนร่วมของชุมชนที่มีต่อโรงเรียน คือ การให้ความช่วยเหลือและการสนับสนุนการทำงานของคณะครู ในขณะที่คณะครูเองก็เห็นว่าบทบาทของคุณครูในการมีส่วนร่วมกับชุมชน คือ การเข้าไปในชุมชนเพื่อร่วมในกิจกรรมของชุมชน การเยี่ยมเยียนผู้ปกครองนักเรียนและนักเรียน รวมทั้งการที่คุณครูสามารถปรับตัวให้เข้ากับประชาชนในชุมชนได้ ในขณะที่คณะกรรมการโรงเรียนและคณะครูก็ให้ความหมายการมีส่วนร่วมของประชาชนว่าเป็นการให้ความร่วมมือและช่วยเหลือโรงเรียนทุกอย่าง แต่อย่างไรก็ตาม แม้ว่าความหมาย ของการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนของกลุ่มบุคคลต่าง ๆ จะตรงกันว่าหมายถึง การให้ความร่วมมือซึ่งกันและกันในการทำงาน โดยที่ความหมายของการมีส่วนร่วมที่กำหนดโดยหน่วยงานระดับสูง ซึ่งหมายถึง การร่วมกันทำงานอย่างมีสิทธิและอำนาจเท่ากัน

การกำหนดเป้าหมายการทำงาน การปรับเปลี่ยนรูปแบบการทำงานตามที่กลุ่มผู้เกี่ยวข้องจะยอมรับได้นั้น ไม่ได้มีผลที่ทำให้การมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของคณะครูและคนในชุมชนเป็นไปตามความหมายของการมีส่วนร่วมในระดับอุดมการณ์ แต่เมื่อศึกษาจากบทบาทในการเข้ามามีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาของชุมชนแล้ว พบว่า แต่ละกลุ่มบุคคลมีการให้ความหมายของการมีส่วนร่วมแตกต่างกัน ทำให้มีรูปแบบของกระบวนการขั้นตอนสำคัญของกระบวนการและแบบแผนของการมีส่วนร่วมแตกต่างกัน ดังที่จะนำเสนอผลการวิจัยต่อไปในส่วนที่เกี่ยวกับปรากฏการณ์การมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนเพื่อการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน

การกำหนดขอบเขตการมีส่วนร่วม

ในการกำหนดความหมายของการมีส่วนร่วมในระดับอุดมการณ์นั้น ขอบเขตของการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนต่อการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานในชุมชนอยู่ที่ความเสมอภาคและความเท่าเทียมกันของผู้ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานในชุมชน โดยความเสมอภาคและความเท่าเทียมกันนี้ ปรากฏอยู่ในกิจกรรมการมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของการทำงานร่วมกัน เช่น การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ การมีส่วนร่วมในการวางแผนการดำเนินงาน การมีส่วนร่วมในการดำเนิน การมีส่วนร่วมในการประเมินผลการทำงานและการมีส่วนร่วมในการรับประโยชน์จากผลของการมีส่วนร่วมกันในการทำงาน ขอบเขตของการมีส่วนร่วมในภาคอุดมการณ์นี้ ค่อนข้างชัดเจนที่ความเสมอภาคและความเท่าเทียมกัน แม้เมื่อลงมาถึงการกำหนดความหมายของการมีส่วนร่วมในระดับนโยบาย ขอบเขตของการมีส่วนร่วมก็ยังคงมีความชัดเจนว่า ชุมชนสามารถเข้ามามีส่วนร่วมกับโรงเรียนในการจัดการศึกษาในฐานะที่เป็นเจ้าของโรงเรียน สามารถกำหนดนโยบายการจัดการศึกษาของโรงเรียน และร่วมดำเนินงานกับทางโรงเรียนได้หลายด้านโดยเฉพาะ ด้านการบริหารงบประมาณและการเงินของโรงเรียน รวมไปถึงการเสนอความต้องการของคนในชุมชนต่อการจัดการศึกษาของโรงเรียนซึ่งเป็นขอบเขตของการมีส่วนร่วมในฐานะที่เป็นหุ้นส่วนหรือผู้รับงานที่เป็นคนวงใน ร่วมกับคณะครูในโรงเรียน ไม่ใช่เป็นเพียงผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง

การที่ขอบเขตของการมีส่วนร่วม ในระดับอุดมการณ์และในระดับนโยบายมีลักษณะที่ตรงกันนั้น เป็นเพราะว่า พื้นฐานความคิดในการกำหนดนโยบายการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษา เป็นพื้นฐานความคิดที่นำมาจากอุดมการณ์ของการมีส่วนร่วมมากำหนดเป็นนโยบาย รวมทั้ง ผู้ที่กำหนดนโยบายการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน มีภูมิหลังเรื่องอุดมการณ์ของการมีส่วนร่วมอย่างชัดเจน เพื่อให้สอดคล้องกับหลักการเรื่องกระจายอำนาจและการให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมกับโรงเรียนในการพัฒนาการจัดการศึกษาตามที่กำหนดเป็นบทบัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 แผนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 พ.ศ. 2540-

2544 ของสำนักงานคณะกรรมการการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ แผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 8 พ.ศ. 2540-2544 ของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ แผนพัฒนาการศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ระยะที่ 8 พ.ศ.2540-2544 ของกระทรวงศึกษาธิการ และแผนพัฒนาการศึกษาฉบับที่ 8 พ.ศ.2540-2544 ของสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ ซึ่งต้องการให้หน่วยงานระดับปฏิบัตินำนโยบายนี้ไปปฏิบัติ ด้วยมองเห็นความจำเป็นที่ต้องปฏิบัติงานนี้ให้สอดคล้องกับนโยบายการพัฒนาประเทศและทำให้หน่วยงานระดับปฏิบัติสามารถจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานได้ตรงตามความต้องการของชุมชนและสอดคล้องกับนโยบายการพัฒนาประเทศ ดังนั้นในส่วนของอุดมการณ์การมีส่วนร่วมและนโยบายการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาจึงมีขอบเขตของการมีส่วนร่วมในระดับอุดมการณ์กับระดับนโยบายที่สอดคล้องกัน คือ การให้คนที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานทุกฝ่าย คือ ทั้งฝ่ายที่จัดการศึกษาในโรงเรียน ฝ่ายสนับสนุนในชุมชน และผู้รับผลประโยชน์จากการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน คือ ผู้ปกครองนักเรียนและนักเรียน เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานในชุมชน ภายใต้ขอบเขตของการมีส่วนร่วมที่เสมอภาคและเท่าเทียมกัน ทั้งในเรื่องของอำนาจในการตัดสินใจที่จะกำหนดแนวทางการดำเนินการจัดการศึกษาของโรงเรียน การร่วมกันดำเนินการและการรับผลประโยชน์จากการจัดการศึกษาของโรงเรียน

แต่ในพื้นที่ที่ปฏิบัติ คือ ชุมชนและโรงเรียน เนื่องจากการกำหนดนโยบาย การให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมกับโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานนั้น เป็นการกำหนดนโยบายที่มาจากหน่วยงานในระดับที่เหนือกว่า (Top down) และเป็นการกำหนดกรอบแนวคิดพื้นฐานของการมีส่วนร่วมเชิงอุดมการณ์และเชิงนโยบายซึ่งเป็นการสั่งการหรือการนำเข้าจากนอกชุมชน และเป็นชุดของคำอธิบายเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมชุดใหม่ที่จะให้ชุมชนและโรงเรียนร่วมกันจัดการศึกษาอย่างเสมอภาคและเท่าเทียมกันเข้าไปสู่ชุมชนที่มีกรอบแนวคิดพื้นฐานเรื่องการมีส่วนร่วมและบริบทเงื่อนไขของชุมชนที่แตกต่างกัน และคนในชุมชนยังมีชุดของคำอธิบายเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมชุดเดิมที่ยอมให้คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมกับโรงเรียนในการจัดการศึกษาในฐานะที่เป็นคนขายของหรือผู้มาร่วมงานยังประทับอยู่ในการกระทำและความทรงจำ และไม่ได้มีความพยายามอย่างจริงจังที่จะสร้างวาทกรรมชุดใหม่ให้คนในชุมชนได้รับรู้ถึงคำอธิบายเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมชุดใหม่นี้ นอกจากการสั่งการให้ปฏิบัติโดยการประชุมสัมมนาคณะกรรมการโรงเรียน และการเผยแพร่เอกสาร ทำให้คำอธิบายเรื่องการมีส่วนร่วมชุดใหม่ไม่สามารถทดแทนคำอธิบายเรื่องการมีส่วนร่วมชุดเดิมได้ ทำให้การกำหนดความหมายของการมีส่วนร่วมระหว่างหน่วยงานระดับสูงในส่วนกลางกับหน่วยงานระดับปฏิบัติในชุมชนมีความแตกต่างกัน ดังนั้น เมื่อนโยบายการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานที่มีขอบเขตของการมีส่วนร่วม ที่ความเสมอภาคและความเท่าเทียมกันมาถึงโรงเรียนและชุมชน นโยบายนี้จึงกลายมาเป็นเงื่อนไขที่ทั้งโรงเรียนและชุมชนต่างก็มีข้อจำกัดในการเข้า

มามีส่วนร่วมกันในการจัดการศึกษา โดยโรงเรียนในฐานะที่เป็นหน่วยงานในระบบราชการ ซึ่งเคยมีสิทธิและอำนาจที่จะดำเนินการจัดการศึกษาในโรงเรียนอย่างเต็มที่ตลอดมา ก็ไม่สามารถที่จะให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมกับโรงเรียนในการจัดการศึกษาได้ทั้งหมด . เพราะแม้ว่าผู้บริหารโรงเรียนจะมีทัศนคติต่อการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนว่าทำให้มีเพื่อนร่วมงานมากขึ้น แต่ก็กำหนดขอบเขตให้มีส่วนร่วมเฉพาะงานที่เป็นการสนับสนุนและช่วยเหลือโรงเรียน ซึ่งรวมถึงการให้ความเห็นชอบเรื่องแบบปฏิบัติงานในโรงเรียน . การรับรู้และระดมทรัพยากรเพื่อการพัฒนาโรงเรียน โดยที่ชุมชนไม่สามารถเข้ามามีส่วนร่วมโดยการกำหนดแนวทางในการจัดการเรียนการสอนของโรงเรียนซึ่งเป็นสิ่งสำคัญที่จะทำให้บทบาทในการทำงานของโรงเรียนสามารถตอบสนองต่อความต้องการของคนในชุมชนเรื่องการศึกษาของบุตรหลานได้

นอกจากนี้ ฝ่ายชุมชนเองก็มีเงื่อนไขที่เป็นข้อจำกัดบางประการในการเข้ามามีส่วนร่วมกับโรงเรียนในการจัดการศึกษา โดยเฉพาะกลุ่มผู้มีส่วนร่วมน้อย คือ ผู้ปกครองนักเรียน และประชาชนทั่วไป ก็ถูกผลของการพัฒนาประเทศที่เน้นการจำเริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ซึ่งเคยกำหนดให้ประชาชนเป็นเพียงผู้รอคอยผลของการกระจายลงมา (Trickle down effects) ของการพัฒนา ทำให้เชื่อว่า คนในชุมชนไม่มีความสามารถที่จะเข้ามามีส่วนร่วมมาก เพราะไม่มีความรู้เรื่องการจัดการเรียนการสอนที่ดำเนินอยู่ในปัจจุบัน โดยการที่ไม่มีความรู้ตามระบบโรงเรียน ก็คือ ว่าไม่มีความรู้ที่จะสามารถเข้ามามีส่วนร่วมกับการทำงานของโรงเรียน เช่นที่กล่าวว่า “...ความสามารถในการทำงานอย่างนี้ พ่อแม่ไม่ค่อยรู้เรื่องหรอกคะ เพราะพ่อแม่จบ ป. 4 การเรียนแผนใหม่นี้ไม่ค่อยรู้เรื่อง..” หรือ “...อย่างพวกเราเนี่ย มันไม่ค่อยมีความรู้ละ ไม่รู้จะช่วยเหลือทางด้านใดได้ ความรู้ไม่มีอย่างนี้..” ซึ่งแสดงให้เห็นได้ชัดเจน ถึงการที่ผู้มีส่วนร่วมน้อยที่มองตนเองว่า ไม่มีความสามารถที่จะเข้ามามีส่วนร่วมกับโรงเรียนในการจัดการศึกษาในชุมชนได้เต็มที่ ตามขอบเขตที่หน่วยงานระดับนโยบายกำหนดความหมายของการมีส่วนร่วมเอาไว้

ส่วนกลุ่มผู้มีส่วนร่วมน้อย ที่มีความเห็นว่าในชุมชนมีการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนมากดังกล่าว่าที่ “...เรามีการมีส่วนร่วมกันมากทั้งคณะครู หัวหน้าหมู่บ้านและชาวบ้าน...” นั้น เมื่อศึกษาถึงกิจกรรมที่กลุ่มผู้มีส่วนร่วมน้อย ซึ่งส่วนใหญ่เป็นผู้นำชุมชนที่เข้ามามีส่วนรวมในการจัดการศึกษาของโรงเรียนก็พบว่า กลุ่มผู้มีส่วนร่วมน้อยมีส่วนร่วมกับการเรียนในกิจกรรมที่มีลักษณะของการสนับสนุนช่วยเหลือโรงเรียน โดยเน้นที่การระดมทรัพยากรมาช่วยเหลือโรงเรียนมากกว่าการเข้ามามีส่วนร่วม ตามความหมายของ การมีส่วนร่วม ที่กำหนดจากนโยบาย นอกจากนั้น การกำหนดขอบเขตการมีส่วนร่วมระหว่างชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษายังปรากฏอย่างชัดเจน โดยเฉพาะในทัศนะของเจ้าอาวาสที่เป็นบุคคลหลักในชุมชน และเป็นผู้ให้การสนับสนุนโรงเรียนมาตลอด แต่ก็เห็นว่า หน้าที่ในการจัดการศึกษาเป็นของคณะครูและเป็นสิ่งที่คนในชุมชนไม่ควรเข้าไปมีส่วนร่วม เช่น ที่ท่านกล่าวว่า “...ชาวบ้านจะไม่

ยุ่งเกี่ยวเรื่องการสอนของครูได้อย่างไร เรื่องของชาวบ้าน ก็เรื่องของชาวบ้าน เรื่องของครู ก็เรื่องของครู นอกเวลาก็เป็นของพ่อแม่ เข้ามาในโรงเรียนก็เป็นเรื่องของครู..." เป็นต้น

โดยสรุปแล้ว ขอบเขตการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานนี้ แม้ว่า จะมีวาทกรรมที่กำหนดทั้งโดยการสั่งการเป็นนโยบายและการกระทำโดยการจัดประชุมสัมมนาผู้บริหารโรงเรียนและคณะกรรมการโรงเรียน รวมทั้งการเผยแพร่เอกสาร เพื่อทำความเข้าใจให้ตรงกันระหว่างหน่วยงานที่กำหนดนโยบายและหน่วยงานปฏิบัติ เรื่องการมีส่วนร่วม แต่เงื่อนไขและข้อจำกัดของประชาชนในชุมชน รวมถึงขอบเขตของการมีส่วนร่วม ที่ถูกทำให้เชื่อว่า คนในชุมชนไม่สามารถเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาร่วมกับทางราชการอย่างเป็นศูนย์กลางของการพัฒนาได้ตามความหมายของการพัฒนาที่เน้นการจำเริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ที่กำหนดความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนให้เป็นเพียงผู้รอคอยผลของการพัฒนา ทำให้การมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชนต่อการจัดการศึกษาไม่เป็นไปตามอุดมการณ์ของการมีส่วนร่วม โดยมีเงื่อนไขหลักที่ผู้วิจัยเห็นว่าทำให้เกิดปรากฏการณ์เช่นนี้ นอกจากจะเป็นเพราะผลที่สืบเนื่องมาจากวาทกรรมการมีส่วนร่วมตามแนวทางการพัฒนาประเทศที่เน้นความจำเริญเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างที่กำลังกล่าวมาแล้ว เงื่อนไขหลักอีกประการหนึ่งที่ทำให้เกิดผลเช่นนี้ คือ การเข้าใจจุดเริ่มต้นของการมีส่วนร่วมในระดับอุดมการณ์ของฝ่ายที่กำหนดนโยบาย คือ หน่วยงานที่จัดการศึกษาขั้นพื้นฐานระดับสูงไม่ได้มองเห็นจุดสำคัญของการมีส่วนร่วมว่าต้องมีจุดของการเริ่มต้นที่ความสมัครใจในอันที่จะร่วมกันคิด ร่วมกันปฏิบัติ ซึ่งแน่นอนย่อมไม่ใช่การสั่งการให้ร่วมกันคิด ร่วมกันปฏิบัติ ดังเช่นที่เป็นอยู่ เพราะการเริ่มต้นมีส่วนร่วมกันในการจัดการศึกษาของชุมชน จะต้องเริ่มต้นมาจากการเข้าใจสภาพทั่วไปขอบเขต ข้อจำกัดของชุมชน และศักยภาพของผู้ที่เกี่ยวข้องแต่ละฝ่าย รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องเกิดกระบวนการมีส่วนร่วม ที่เริ่มขึ้นพร้อมกัน ซึ่งจะทำให้เกิดการมีส่วนร่วมที่ทุกฝ่ายในชุมชน คือ ผู้บริหารโรงเรียน คณะครู ผู้นำชุมชน ผู้ปกครองนักเรียน ต่างยอมรับและร่วมกันปฏิบัติอย่างจริงจัง เพราะเป็นการมีส่วนร่วมโดยผู้เกี่ยวข้องที่เข้าใจปัญหาซึ่งกันและกัน รู้ปัญหาและเข้าใจเงื่อนไข ความจำเป็นของการมีส่วนร่วมและมีเป้าหมายการมีส่วนร่วมตรงกัน ซึ่งสิ่งเหล่านี้ย่อมจะเกิดขึ้นไม่ได้จากการสั่งการให้เกิดการมีส่วนร่วม ทั้งโดยการกำหนดความหมายของการมีส่วนร่วม และการดำเนินการของการมีส่วนร่วม ดังที่ พบเห็นอยู่ทั่วไปในปรากฏการณ์การมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานในระดับปฏิบัติ

สรุปผล

จากการศึกษาถึงการกำหนดความหมายและการกำหนดขอบเขตของการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนเพื่อการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานตามรายละเอียดดังกล่าว พบว่าการกำหนดความหมายของการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษา ได้มี

กระบวนการนำนโยบายสู่การปฏิบัติที่มีการเปลี่ยนแปลงความหมายของการมีส่วนร่วมในระดับอุดมการณ์จากกรอบของการกำหนดความหมายใหม่ของการมีส่วนร่วมในระดับนโยบายไปสู่กรอบความหมายเดิมของการมีส่วนร่วมที่ไม่มีการเปลี่ยนแปลงของหน่วยงานระดับปฏิบัติในชุมชน จากการให้ความหมายของการมีส่วนร่วมที่ชุมชนและโรงเรียนมีส่วนร่วมกันในการจัดการศึกษาในชุมชนให้ตอบสนองต่อความต้องการของชุมชนและบริบทที่เกี่ยวข้องมาเป็นการร่วมมือซึ่งกันและกัน โดยที่โรงเรียนเป็นฝ่ายที่สามารถกำหนดความต้องการของโรงเรียนใน ส่วนที่จะให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม และดำเนินการเพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมในกิจกรรมที่โรงเรียนต้องการ เช่น การให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมเพียงเพื่อร่วมในกิจกรรมของทางโรงเรียน เฉพาะในส่วนของการช่วยเหลือโรงเรียน เช่น การบริจาคเงิน การอำนวยความสะดวกในการทำงานของคณะครู การขอความเห็นชอบในเรื่องที่โรงเรียนต้องเกี่ยวข้องกับชุมชน ซึ่งเป็นการมีส่วนร่วมแบบแบบบูรณาการหรือระดมให้มาร่วมงานเป็นส่วนมาก ส่วนชุมชนแม้ว่าจะมีความรู้สึกว่าเป็นโรงเรียนเป็นของชุมชน แต่ก็มีส่วนร่วมโดยการให้การสนับสนุนช่วยเหลือและอำนวยความสะดวกแก่ทางโรงเรียนมากกว่าการชี้แนะหรือการแสดงเป้าหมายหรือนโยบายของชุมชนให้โรงเรียนรับรู้ว่าชุมชนต้องการให้โรงเรียนจัดการศึกษาในชุมชนอย่างไรหรือปฏิบัติต่อชุมชนอย่างไร จากการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานดังกล่าว จึงสรุปได้ว่า ในการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานนั้น กลุ่มบุคคลที่มีบทบาทในการมีส่วนร่วมอย่างสำคัญ คือ ประธานคณะกรรมการโรงเรียน ผู้บริหารโรงเรียน เจ้าอาวาส ที่มีบทบาทในการมีส่วนร่วมมาก และมีอำนาจในการตัดสินใจในการดำเนินการมาก ส่วนกลุ่มบุคคลที่เป็นผู้นำชุมชน คณะกรรมการโรงเรียน คณะครู และผู้ที่บริจาคเงินสนับสนุนโรงเรียนเป็นจำนวนมากจะมีบทบาทในการมีส่วนร่วมรองลงมาและสามารถตัดสินใจในการดำเนินการกิจกรรมต่าง ๆ ได้เพียงบางส่วน และกลุ่มผู้มีส่วนร่วมน้อย เช่น ผู้ปกครองนักเรียนและประชาชนทั่วไป จะเป็นผู้ที่มีส่วนร่วมกิจกรรมในแบบของการเป็นผู้ให้การสนับสนุนและผู้มาร่วมงาน

อย่างไรก็ตาม พบว่า โรงเรียน คือ ผู้บริหารโรงเรียนและชุมชน คือ เจ้าอาวาส มีบทบาทค่อนข้างสูงในการกำหนดขอบเขตของการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียน โดยโรงเรียนเปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมที่ชุมชนและโรงเรียนต้องการความร่วมมือ ต้องการการสนับสนุนและต้องการการบริจาคเงินและสิ่งของ และประชาชนก็จะเข้ามามีส่วนร่วมตามบทบาทที่โรงเรียนระบุ โดยที่ไม่ได้มีการมีส่วนร่วมที่เท่าเทียมกันหรือเสมอภาคกันตามอุดมการณ์ของการมีส่วนร่วม ซึ่งสอดคล้องกับการกำหนดความหมายของการมีส่วนร่วมที่ผ่านมาของการพัฒนาที่เน้นการจำเริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ซึ่งผู้ที่มีอำนาจในการตัดสินใจ เช่น นักพัฒนา ผู้เชี่ยวชาญ ข้าราชการ มีสิทธิกำหนดการมีส่วนร่วมของประชาชนให้เป็นผู้ให้ความร่วมมือและสนับสนุนการทำงานของผู้นำชุมชนหรือผู้เชี่ยวชาญ โดยไม่ได้มีสิทธิมีเสียงในการมีส่วนร่วมอย่างมีบทบาทสำคัญและมีอำนาจในการตัดสินใจในเรื่องที่เกี่ยวข้อง เพราะ

วาทกรรมดั้งเดิมของการพัฒนาที่เน้นความจำเริญเติบโตทางเศรษฐกิจได้กำหนดชุดของการกระทำของผู้ที่มีส่วนร่วมชุดเดิม คือ การเป็นผู้รอคอยผลของการพัฒนา การรอรับคำสั่งของผู้เชี่ยวชาญและข้าราชการ รวมไปถึง การให้ความร่วมมือโดยไม่มีปากเสียงไว้เรียบร้อยแล้ว ในขณะที่ชุดของการกระทำชุดใหม่ที่แสดงถึงการมีส่วนร่วมที่เสมอภาคและเท่าเทียมกัน คือ การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจและกำหนดการเปลี่ยนแปลงของสิ่งที่เกี่ยวข้องกับตนเองและผู้ที่มีส่วนร่วมทุกคนยังเป็นแนวคิดในระดับนโยบาย ที่แม้ว่าจะลงไปถึงชุมชนและโรงเรียนแล้ว แต่ก็ถูกเลือกปฏิบัติจากข้าราชการ คือ คณะครู เพื่อให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมเฉพาะในส่วนที่เป็นประโยชน์กับโรงเรียน ซึ่งเป็นวาทกรรมอย่างหนึ่งที่โรงเรียนปฏิบัติเพื่อกำหนดความหมายและขอบเขตการมีส่วนร่วมของชุมชนกับโรงเรียนในการจัดการศึกษา

ดังนั้นเพื่อให้ทราบปรากฏการณ์ที่ชัดเจนเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน ผู้วิจัยจึงให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนตามที่ศึกษาได้จากปรากฏการณ์ในชุมชนและโรงเรียนที่กล่าวมานี้ เป็นความหมายของการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานในระดับชุมชนและโรงเรียน คือการกำหนดความหมายของการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน ว่าหมายถึง การร่วมมือกันระหว่างชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาของชุมชนให้ดีขึ้น เพื่อให้สามารถทำความเข้าใจสถานะของการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานในสภาพที่เป็นปรากฏการณ์ในชุมชนและโรงเรียนได้ใกล้เคียงกับความจริงมากที่สุด

วาทกรรมการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน

วาทกรรม (Discourse) จัดเป็นกระบวนการสังคมอย่างหนึ่ง ซึ่งนอกจากจะให้การวิเคราะห์ถึงเงื่อนไขหรือเอกลักษณ์ของสิ่งที่ต้องการศึกษาถึง เช่น ที่ผู้วิจัยพยายามใช้วิธีการวิเคราะห์วาทกรรมวิเคราะห์การมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยการศึกษาสิ่งที่ทำให้เกิดการมีส่วนร่วม ปรากฏการณ์การมีส่วนร่วม กระบวนการมีส่วนร่วมในรูปแบบและขั้นตอนสำคัญต่าง ๆ และแบบแผนของการมีส่วนร่วม ดังที่ได้ดำเนินการมาทั้งหมดในการนำเสนอผลของการวิจัยแล้ว นอกจากนี้ วาทกรรมยังเป็นสิ่งที่จะเป็นชุดของคำอธิบายเอกลักษณ์และการสร้างเอกลักษณ์ของการมีส่วนร่วม รวมไปถึงการกำหนดบทบาทของการมีส่วนร่วมในชุมชน โดยที่วาทกรรมการมีส่วนร่วม (Participatory Discourse) ของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน ได้กลายมาเป็นวาทกรรม (Discourse) ที่จะทำให้โรงเรียนได้รับการสนับสนุนจากชุมชนมากขึ้น มีความชอบธรรมที่จะกระทำเพื่อให้ได้

รับการสนับสนุนช่วยเหลือในด้านต่าง ๆ จากประชาชนในชุมชนมากขึ้น โดยที่ได้มีการกระทำ และการชักจูงโดยการใช้ภาษาที่ทำให้ประชาชนในชุมชนเกิดความเต็มใจและภูมิใจที่จะได้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาของรัฐผ่านทางโรงเรียน โดยที่ความหมายของการมีส่วนร่วมที่แท้จริงในระดับอุดมการณ์ ได้ถูกกำหนดความหมายใหม่ ให้เป็นสิ่งที่สอดคล้องกับความต้องการที่จะได้รับการสนับสนุนช่วยเหลือจากชุมชนของโรงเรียน และสอดคล้องกับความต้องการของชุมชนที่จะมีความรู้สึกว่าได้ตนเองเป็นส่วนหนึ่งของโรงเรียน เพราะได้ร่วมในการสนับสนุนและช่วยเหลือโรงเรียน นอกจากนี้ในการที่จะกำหนดว่าใครมีส่วนร่วมมากและใครมีส่วนร่วมน้อย กลุ่มผู้นำชุมชนต่างมีการให้ความหมายของการมีส่วนร่วมมากหรือน้อยไว้ตรงกันว่า การมีส่วนร่วมมาก คือ การที่ชาวบ้านเข้ามาให้การช่วยเหลือโรงเรียนในด้านการบริจาค อุปกรณ์การสอนที่ทันสมัย เช่น พินท์ดีด หรือคอมพิวเตอร์และการเข้ามาร่วมศึกษากับคณะครูว่าโรงเรียนมีการจัดการเรียนการสอนอย่างไร เพื่อที่จะให้โรงเรียนพัฒนาการจัดการเรียนการสอนให้มีคุณภาพดีขึ้น ส่วนการมีส่วนร่วมน้อย คือ การที่ชาวบ้านไม่ได้เข้ามามีบทบาทในการร่วมดำเนินงานของโรงเรียนมากเท่ากับคณะครูในโรงเรียนหรือผู้อำนวยการโรงเรียน จาก การกำหนดความหมายของการมีส่วนร่วมที่แตกต่างกันทั้งในส่วนที่เป็นอุดมการณ์ของการมีส่วนร่วม และปฏิบัติการของการมีส่วนร่วม ไปถึงการกำหนดความหมายของการมีส่วนร่วมที่แตกต่างกับของผู้มีส่วนร่วมกันในการจัดการศึกษาของชุมชน คือ ชุมชน และโรงเรียนนี้เอง ที่ทำให้ลักษณะการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนแต่ละแห่งมีความแตกต่างกัน ตามเงื่อนไขและบริบทของชุมชนและโรงเรียนที่แตกต่างกัน บทบาทการมีส่วนร่วม กระบวนการมีส่วนร่วมและแบบแผนของการมีส่วนร่วมของแต่ละกลุ่มคน แต่ละชุมชนแตกต่างกัน การศึกษานี้จึงเป็นการศึกษาเพื่อให้รู้จักวาทกรรมของการมีส่วนร่วมอย่างจริงจังเพื่อเป็นพื้นฐานที่จะประยุกต์ใช้ต่อไปในโอกาสอันควรอย่างไรก็ตาม เมื่อกระบวนการพัฒนาประเทศมีแนวทางที่จะเน้นการพัฒนาคนและให้คนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนา วาทกรรมการมีส่วนร่วม ซึ่งรัฐบาล หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง หน่วยงานทางการศึกษา โรงเรียน และชุมชนกำหนดขึ้นเพื่อให้ทุกฝ่ายในชุมชนเห็นความสำคัญของการมีส่วนร่วมจึงเกิดขึ้น โดยที่ต่างฝ่ายต่างก็กำหนดความหมายของการมีส่วนร่วมตามภารกิจและเงื่อนไขของตนเอง ทำให้มีลักษณะของการมีส่วนร่วมที่แตกต่างกัน แต่ด้วยทัศนคติที่ตรงกันว่า การมีส่วนร่วมเป็นสิ่งที่ดี เป็นส่วนหนึ่งในกระบวนการประชาธิปไตย และในกระบวนการพัฒนาประเทศ ด้วยกลวิธีการสร้างสื่อ ภาษา

ถ้อยคำ การกระทำ และกระบวนการทางสังคม ที่ทำให้คนที่เกี่ยวข้อง มีความรู้สึกว่าการมีส่วนร่วมเป็นแนวทางที่ถูกต้องในการพัฒนา และเป็นสิ่งที่ดีที่ทุกคนควรร่วมกันปฏิบัติ เช่น โดยเฉพาะเมื่อกล่าวถึงการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน ในความหมายที่หมายถึงการร่วมกันจัดการศึกษาเพื่อคนส่วนใหญ่ของประเทศ ทุกคนก็จะตีความหมายว่าคนในชุมชนที่เป็นที่ตั้งของโรงเรียนที่จัดการศึกษาขั้นพื้นฐานต้องเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา ซึ่งจากการศึกษา พบว่า การเข้ามามีส่วนร่วมถูกตีความหมายเป็นการเข้ามาเกี่ยวข้องโดยการสนับสนุน และร่วมมือกับทางโรงเรียนทุกอย่าง เป็นการมีส่วนร่วม ซึ่งจะมีความหมายไปในทางที่ดี คือ ผู้เข้ามามีส่วนร่วมก็จะมีความรู้สึกที่ดีกับตนเอง เพราะว่า ได้เข้ามามีส่วนร่วม และมีความรู้สึกที่ดีกับผู้ที่เข้ามามีส่วนร่วมด้วยกัน ในขณะที่คนในชุมชนที่ไม่เข้ามาเกี่ยวข้องหรือสนับสนุนโรงเรียนก็จะเป็นผู้ที่ไม่มีส่วนร่วม ซึ่งจะมีความหมายค่อนข้างไปในทางลบ คือ เป็นเหมือนกับไม่ใช่คนกลุ่มเดียวกันกับผู้ที่มีส่วนร่วม และชุมชนก็ได้แสดงให้เห็นว่าชุมชนได้ให้ความสำคัญกับทางโรงเรียน ด้วยการเข้ามามีส่วนร่วมกับทางโรงเรียนตามที่โรงเรียนต้องการ โรงเรียนจึงมีความชอบธรรมที่แสดงความต้องการต่อชุมชนได้ว่าต้องการรับการสนับสนุน การช่วยเหลือ หรือความร่วมมือในเรื่องใดบ้าง และในเรื่องใดบ้างที่เป็นความชอบธรรมของโรงเรียนที่จะดำเนินการได้เอง โดยที่ไม่ต้องมีการมีส่วนร่วมของชุมชนต่อโรงเรียน วาทกรรมการมีส่วนร่วมจึงเป็นสิ่งที่ทั้งรัฐบาล หน่วยงานที่จัดการศึกษาขั้นพื้นฐานระดับสูง ระดับจังหวัด ระดับอำเภอและระดับโรงเรียนใช้เป็นเครื่องมือในการทำให้ชุมชนเห็นความสำคัญของการมีส่วนร่วม และเข้ามามีส่วนร่วมกับโรงเรียนในการจัดการศึกษา วาทกรรมการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน ที่การมีส่วนร่วมดังกล่าวมีสมมติฐานเบื้องต้น คือ การทำให้ชุมชนเห็นความสำคัญและเต็มใจที่จะเข้ามามีส่วนร่วมกับโรงเรียนในการจัดการศึกษาในชุมชน เพื่อลดการพึ่งพาการอุปถัมภ์จากรัฐให้น้อยลง หรือถ้าเป็นไปได้ก็ไม่ต้องพึ่งพาการอุปถัมภ์จากรัฐต่อไป ตามนโยบายของหน่วยงานระดับสูงที่จะให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาในฐานะที่เป็นเจ้าของและผู้จัดการศึกษาของชุมชนเอง โดยอ้างอิงถึงรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยที่ประกาศใช้อยู่ในปัจจุบันนี้ ซึ่งทำให้การมีส่วนร่วมที่เป็นกระแสสืบเนื่องมาจากการพัฒนาประเทศให้ทันสมัยและความเป็นประชาธิปไตย เข้ามาเป็นกระแสหลักในการพัฒนาการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานในชุมชนต่อไป

ความคิดพื้นฐานที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาในชุมชน

เมื่อได้ทำความเข้าใจปรากฏการณ์ในชุมชนพัฒนาเกี่ยวกับการกำหนดความหมายและขอบเขตของการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนเพื่อการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานในชุมชนแล้ว พบว่าแนวคิดพื้นฐานของคนในชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานเกี่ยวกับความต้องการเกี่ยวกับการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานของคนในชุมชน ความคิดพื้นฐานเกี่ยวกับการถ่ายทอดการเรียนรู้ในชุมชน ความคิดพื้นฐานเกี่ยวกับการรวมกลุ่มในชุมชน และความคิดพื้นฐานเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชน มีความสอดคล้องกับการกำหนดความหมายและขอบเขตของการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียน โดยมีรายละเอียด ดังนี้ คือ

ความต้องการเกี่ยวกับการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานของประชาชนในชุมชน

พบว่า ความต้องการเกี่ยวกับการจัดการสำหรับพื้นฐานของประชาชนในชุมชนนั้น ผู้นำชุมชน ผู้บริหารโรงเรียน กลุ่มผู้มีส่วนร่วมนมาก คือ คณะกรรมการโรงเรียนและผู้นำชุมชน กลุ่มคณะครู และกลุ่มผู้มีส่วนร่วมน้อย คือ ผู้ปกครองนักเรียนและประชาชนทั่วไป มีความต้องการเรื่องการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานในชุมชนตรงกัน คือ

1. ความต้องการเกี่ยวกับการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน พบว่า ในชุมชนต้องการให้มีการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานในชุมชน ถึงขั้นมัธยมศึกษาตอนปลายหรือขั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 โดยกลุ่มบุคคลในชุมชนทุกกลุ่ม คือ ผู้นำชุมชน คณะครู คณะกรรมการโรงเรียน และผู้ปกครองนักเรียน มีความเห็นตรงกันว่าต้องการให้มีการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน ถึงระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย โดยเห็นว่าจะทำให้เด็กในชุมชนมีโอกาสที่จะได้มีความเป็นอยู่ที่ดีและสามารถพึ่งตนเองได้มากขึ้น แต่อย่างไรก็ตาม ก็มีผู้ปกครองนักเรียนจำนวนหนึ่งที่ต้องการให้ลูกมีการศึกษาขั้นพื้นฐานถึงระดับปริญญาตรี เพราะมีความหวังว่าจะทำให้ลูกได้ทำงานที่ดี มีความมั่นคงในการดำรงชีวิต และได้รับการสอนที่ดี เป็นคนดี คือ คบเพื่อนดี รู้จักคบคนและสามารถเลือกคบเพื่อนที่เหมาะสมได้

2. รูปแบบและวิธีการจัดการศึกษา ชุมชนเห็นว่าควรมีรูปแบบการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานที่จะเป็นทางเลือกให้นักเรียนสามารถเลือกเรียนได้ ตามความสามารถและตามความต้องการ เช่น การจัดการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลายตามรูปแบบการจัดการศึกษาตามหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลาย พุทธศักราช 2524 (ฉบับปรับปรุง 2533) ที่กรมสามัญศึกษาจัดอยู่ในโรงเรียนมัธยมศึกษาประจำอำเภอในปัจจุบันนี้ เพื่อให้นักเรียนได้เรียนอยู่ในชุมชนจนมีวุฒิภาวะเพียงพอที่จะช่วยเหลือตนเองได้ เมื่อต้องออกไปเรียนต่อหรือไปทำงานนอกชุมชน

และจัดการศึกษาโดยเน้นในส่วนที่นักเรียนที่เรียนอยู่ในชุมชนต้องการนอกเหนือไปจากนี้ โดยเห็นว่าควรจัดการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานออกเป็น 2 รูปแบบ คือ รูปแบบสำหรับนักเรียนที่เรียนดี และต้องการเรียนต่อในระดับที่สูงขึ้น หลังจากที่ยกการศึกษาในระดับมัธยมศึกษาตอนปลายแล้ว โดยควรจัดให้เรียนโดยเน้นความรู้ความสามารถทางวิชาการที่มีพื้นฐานเพียงพอที่จะไปเรียนต่อในระดับที่สูงขึ้น คือ ระดับมหาวิทยาลัยหรือเทียบเท่าได้ ส่วนนักเรียนที่เรียนไม่ดีหรือไม่มีความสามารถทางวิชาการและไม่ต้องการเรียนต่อ ก็จัดให้เรียนโดยเน้นประสบการณ์ทางด้านอาชีพ เช่น งานพิมพ์ดีด งานไฟฟ้า งานคอมพิวเตอร์ หรืองานเกษตรกรรม ซึ่งเป็นงานที่นักเรียนสามารถนำไปใช้เป็นความรู้พื้นฐานในการเลือกเรียนต่อด้านอาชีพหรือสามารถประกอบอาชีพได้ เมื่อจบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลายแล้ว และเห็นว่าควรจัดการศึกษาทั้ง 2 ลักษณะนี้ในโรงเรียน เพราะนักเรียนทุกคนจะได้มีโอกาสเลือกเรียน

ส่วนวิธีการจัดในการศึกษา นอกจากส่วนหนึ่งจะต้องการให้โรงเรียนจัดการศึกษาตามแบบของโรงเรียนมัธยมศึกษาประจำอำเภอ เพราะต้องการให้นักเรียนในชุมชนมีโอกาสได้รับการศึกษาเท่าเทียมกับนักเรียนที่เรียนในตัวอำเภอแล้ว โดยในการจัดกลุ่มสนทนากลุ่มผู้มีส่วนร่วมมากและในการสัมภาษณ์ระดับลึก ผู้บริหารโรงเรียนพบว่า มีความเห็นตรงกัน คือ ควรให้ท้องถิ่นหรือองค์การบริหารส่วนตำบล(อบต.)เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของชุมชนให้มากขึ้น แต่ต้องให้องค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) มีโอกาสเตรียมความพร้อมล่วงหน้าก่อนที่จะร่วมกับทางโรงเรียนในการจัดการศึกษา เพราะปัจจุบันนี้การทำงานของ อบต. ยังเน้นเฉพาะในส่วนของการพัฒนาชุมชน ในขณะที่ผู้บริหารโรงเรียนมีความคิดเห็นเพิ่มเติมว่าการที่ท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษามากขึ้น จะช่วยทางโรงเรียนได้มากในเรื่องการควบคุม กำกับ ดูแลเรื่องคุณภาพของการจัดการศึกษาในชุมชน ทำให้การบริหารงานของโรงเรียนมีความเป็นอิสระในการทำงานมากขึ้น และลดขั้นตอนที่ทำให้เกิดความล่าช้าในการทำงานตามแบบของทางราชการลง

3. ที่ตั้งของโรงเรียนที่จะจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน ประเด็นนี้ทุกฝ่ายในชุมชนก็มีความเห็นตรงกันที่ต้องการให้เด็กได้รับการศึกษาขั้นพื้นฐานในชุมชน มากกว่าการเดินทางไปเรียนในโรงเรียนประจำอำเภอหรือนอกชุมชน เพราะการที่เด็กเรียนอยู่ในชุมชนทำให้มีโอกาสได้ใกล้ชิดกับพ่อแม่ ทำให้พ่อแม่สามารถควบคุมดูแลความประพฤติของลูกเรื่องการคบเพื่อน เรื่องชู้สาว หรือเรื่องการป้องกันสิ่งเสพติดได้ และไม่ต้องการให้ลูกหลานประสบความลำบากในการดำเนินชีวิตที่ต้องเดินทางไปเรียนในเมือง คือ ต้องตื่นแต่เช้า ต้องซื้อหาอาหารรับประทานเอง ต้องเสียเวลาในการเดินทาง ไม่มีเวลาพักผ่อน เรียนหนัก ทำให้เกิดความเหน็ดเหนื่อยเกินความจำเป็น และสิ้นเปลืองค่าใช้จ่าย ตัวอย่างการสนทนากลุ่มผู้มีส่วนร่วมน้อยซึ่งส่วนใหญ่เป็นผู้ปกครองนักเรียนตอนหนึ่งว่า

“...ผู้วิจัย : พวกเราที่ลูกเรียนอยู่ที่นี่ เห็นลูกคนอื่นไปเรียนในเมืองแล้วเป็น
อย่างไรบ้าง

มาลี : อย่างลูกของคนข้างบ้านนี่ ตอนเข้าบ้านดิฉันยังไม่ตื่นนอนเลย
เด็กเขาต้องขึ้นรถไปแล้ว ข้าวก็ไม่ได้กิน

สุชาดา : เอาเงินใส่กระเป๋าให้เด็กไปซื้อกิน แล้วจะซื้อได้ไหม เด็กเล็กนี่

อัมพร : ถ้าเกิดไปซื้อขนมกินเสียจะทำยังไง ไม่ได้กินข้าว

มาลี : เขาก็ต้องไปแล้ว ตอนเย็นห่มโน้นจึงจะเอามาส่ง เด็กก็ไม่ได้พัก
ผ่อน ไม่ได้เล่น เขาก็รีบไป ไม่ได้แปรงฟันเอง พ่อแม่ต้องรีบ
แต่งตัวให้ ตอนเช้าต้องรีบมากเลย

อัมพร : กับข้าวต้องเตรียมให้ตั้งแต่ตอนกลางคืนนะ ไม่เหมือนเรียนบ้าน
เรา ข้าวปลาได้กินตามปกติ ถึงเวลาก็มาส่งโรงเรียน เย็นพ่อ
แม่มารับ ก็ได้ไปเล่น ไปออกกำลังกาย เรียนในเมืองไม่ได้
ทำอะไรเลย กลับมาต้องมาทำการบ้านอีก

อาทิตย์ : สิ้นเปลืองเงินด้วยครับ...”

นอกจากนี้ คณะครูและคนในชุมชนทั้งหมดยังมีความเห็นตรงกันว่า การจัดการ
ศึกษาขั้นพื้นฐานในโรงเรียนนั้น ในขณะนี้ก็จัดได้ด้อยอยู่แล้ว และโรงเรียนก็มีบรรยากาศใน
โรงเรียนที่เหมาะสมกับเด็ก ทำให้เด็กได้อยู่ในสถานที่ที่มีความเหมาะสม แม้ว่าเมื่อเปรียบ
เทียบกับโรงเรียนมัธยมศึกษาประจำอำเภอแล้ว อาจ会有ความแตกต่างกันในเรื่องสื่อการเรียน
การสอน ความพร้อมในการสอนของคณะครู และบรรยากาศทางวิชาการในโรงเรียนอยู่บ้างก็
ตาม แต่ก็ยังมีสิ่งที่มาทดแทน คือ ความใกล้ชิดระหว่างคณะครูกับนักเรียน และการที่นักเรียนมี
โอกาสได้มีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมต่าง ๆ กับทางโรงเรียนมากขึ้น ซึ่งเมื่อเปรียบเทียบกับ
การไปเรียนในโรงเรียนประจำอำเภอแล้ว นักเรียนที่เรียนในอำเภอไม่ค่อยมีโอกาสได้ร่วมในกิจ
กรรมของทางโรงเรียน เนื่องจากต้องเสียเวลาในการเดินทาง มีนักเรียนจำนวนมาก และนัก
เรียนไม่มีเวลาอยู่ที่โรงเรียนมากเพียงพอที่จะร่วมในกิจกรรมของโรงเรียน ส่วนการเรียนอยู่ใน
ชุมชนนั้นเด็กยังคงดำรงชีวิตอยู่ในชุมชน ทำให้ไม่ต้องปรับตัวมาก มีโอกาสที่จะแสดงความ
เป็นตัวของตัวเอง มีความมั่นใจในการดำรงชีวิต และได้รับการดูแลจากคณะครูมากกว่าการไป
เรียนในเมือง

ซึ่งเมื่อพิจารณาถึงความคิดพื้นฐานเกี่ยวกับการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานของคนใน
ชุมชน ดังกล่าว จะพบว่า ประชาชนในชุมชนให้คุณค่ากับการศึกษาในระบบโรงเรียนมากและ
ต้องการให้มีการจัดการศึกษาอยู่ในชุมชนจนถึงระดับที่สูงขึ้น จนเด็กสามารถดูแลตนเองได้เมื่อ
ออกไปดำเนินชีวิตภายนอกชุมชน ซึ่งความต้องการนี้ คนในชุมชนอาจจะมีสิ่งที่จะใจให้คิดเช่น
น้อยอย่างน้อย 3 ประการ คือ การยอมรับในผลของการจัดการศึกษาของโรงเรียนที่สามารถ

ตอบสนองต่อความต้องการของชุมชนในเรื่องความต้องการการขยายโอกาสทางการศึกษาของนักเรียนจนถึงระดับมัธยมศึกษาตอนต้นหรือชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ได้ และเห็นว่าหน้าที่ในการจัดการศึกษาเป็นของโรงเรียน ซึ่งชุมชนไม่สามารถจัดหรือถ่ายทอดความรู้แก่บุตรหลานด้วยวิธีการอื่นใดได้ รวมไปถึง การที่ระบบสังคมได้กระทำให้คนในชุมชนเกิดความรู้สึกว่า การจัดการศึกษาโดยโรงเรียนจะช่วยยกระดับความเป็นอยู่ของบุตรหลานได้ดีกว่าตนเอง และทำให้มีชีวิตที่ดีขึ้นกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบันนี้ได้ ความต้องการเรื่องการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานในชุมชนจึงถูกคนในชุมชนแสดงความต้องการเฉพาะการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียน เพราะแม้แต่การสอนเรื่องงานอาชีพ ประชาชนในชุมชนก็ต้องการให้บุตรหลานเรียนรู้อาชีพจากระบบโรงเรียนมากกว่าการถ่ายทอดกันเองภายในชุมชน

ดังนั้น ความต้องการการศึกษาขั้นพื้นฐานในลักษณะนี้ของคนในชุมชน จึงเป็นสิ่งที่กำหนดรูปแบบของการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานนั้นคือ ชุมชนมีความคิดพื้นฐานว่าโรงเรียนมีสิทธิและอำนาจในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานในชุมชนมากกว่าคนในชุมชน และเป็นฝ่ายที่จะสนองตอบต่อการเลื่อนฐานะทางสังคมของบุตรหลานได้ในอนาคต โรงเรียนจึงเป็นฝ่ายที่มีอำนาจและมีความสามารถเหนือกว่าคนในชุมชน ซึ่งทำให้คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมกับทางโรงเรียนในการจัดการศึกษา ในฐานะของการเป็นผู้สนับสนุนช่วยเหลือ และยินดีให้ความร่วมมือกับทางโรงเรียน

ความคิดพื้นฐานเกี่ยวกับการถ่ายทอดการเรียนรู้ในชุมชน

พบว่า แม้ในชุมชนพัฒนา จะมีประวัติความเป็นมายาวนาน และมีการสะสมความรู้ในชุมชนในส่วนของวิถีในการดำรงชีวิตดั้งเดิมไว้หลายด้าน เช่น การสร้างบ้านเรือน การช่วยเหลือกันในการซ่อมแซมบ้านเรือน การสืบทอดความรู้ในการก่อสร้างโดยการเรียนรู้จากประสบการณ์ การจักสาน การอ่านและเขียนหนังสือล้านนา ฯลฯ แต่เนื่องจากความเปลี่ยนแปลงของสังคมที่เกิดจากผลของการพัฒนาประเทศโดยการเน้นการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจ และการทำประเทศให้ทันสมัย ที่ทำให้เกิดการแยกตัวทางสังคม (Differentiation) และความเจริญทางด้านเทคโนโลยีที่เพิ่มขึ้น ทำให้คนในชุมชนต้องลดการพึ่งพาตนเองในชุมชนลง และหันไปพึ่งพาการผลิตจากภายนอกชุมชนมากขึ้น รวมทั้งการที่การถ่ายทอดการเรียนรู้ในชุมชนเริ่มไม่มีความหมายสำหรับคนในชุมชนอีกต่อไป และระบบการเรียนรู้ในชุมชนก็ถูกระบบราชการกำหนดให้เคลื่อนย้ายจากครัวเรือนมาสู่โรงเรียน ทำให้โรงเรียนมีสิทธิและอำนาจในการจัดการศึกษาของชุมชน ความรู้ที่สะสมอยู่ในชุมชนพัฒนา จึงถูกละเลยและลดความสำคัญลง ดังที่เมื่อผู้วิจัยศึกษาถึงเรื่องความรู้และการถ่ายทอดความรู้ที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชน คนในชุมชนส่วนใหญ่จึงมีความเห็นสอดคล้องกันว่า ในชุมชนไม่มีความรู้หรือการถ่ายทอดความรู้ที่มี

ลักษณะเฉพาะของชุมชนปรากฏอยู่ หรือแม้แต่วัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ หรือวิถีชีวิตของคนในชุมชน ที่ควรจะมีลักษณะเฉพาะซึ่งแตกต่างไปจากชุมชนอื่น คนในชุมชนก็เห็นว่าในชุมชนของตนไม่ได้มีสิ่งเหล่านี้แตกต่างไปจากที่อื่น เช่นกัน ดังที่ผู้นำชุมชนท่านหนึ่งกล่าวถึงวิถีการดำรงชีวิตของคนในชุมชนว่า “...มันจะคล้ายๆ กันไปหมด การประกอบอาชีพอะไรในละแวกนี้จะคล้ายๆ กันหมดครับ การดำรงชีวิตก็เหมือนกัน รับจ้างทำงานในเมือง...”

การที่คนส่วนใหญ่ในชุมชน มองไม่เห็นความแตกต่างระหว่างชุมชนที่ตนเองอาศัยอยู่กับชุมชนอื่น ๆ ที่อยู่ใกล้เคียงนี้ ส่วนหนึ่งเป็นเพราะการตั้งถิ่นฐานของชุมชนไม่ได้แยกออกมาอย่างโดดเด่นจากชุมชนอื่น และชุมชนเองก็ตั้งอยู่ใกล้ตัวอำเภอ มีการคมนาคมสะดวก การถ่ายทอดวัฒนธรรมหลักของชุมชน ซึ่งได้แก่ ความทันสมัย ความเป็นสากล และวัฒนธรรมประเพณีระดับชาติ จึงถูกดูดซึมเข้าไปในชุมชนจนลักษณะของการถ่ายทอดความรู้ในชุมชนมีลักษณะไม่แตกต่างไปจากชุมชนอื่น นั่นคือ การเห็นว่าการเรียนรู้เป็นเรื่องของโรงเรียน ชุมชนไม่สามารถทำหน้าที่นี้ได้ และเห็นความสำคัญของการเรียนรู้และการถ่ายทอดความรู้โดยผ่านระบบโรงเรียนมากกว่า ดังที่เห็นได้จาก ความต้องการเรื่องการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานในชุมชน และการที่คนในชุมชนส่วนใหญ่มีความเห็นสอดคล้องกันว่า โรงเรียนเป็นของชุมชนและยอมรับบทบาทของโรงเรียนในฐานะที่เป็นสถาบันหนึ่งในชุมชน ทำให้คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของโรงเรียนมากขึ้น และที่สำคัญ คือ การมีเจ้าอาวาสซึ่งเป็นผู้นำชุมชนหลักที่สามารถกำหนดการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนได้ แต่ท่านก็เห็นความสำคัญของการจัดการศึกษาในชุมชนโดยผ่านระบบโรงเรียน ดังที่ท่านแสดงความต้องการให้คนในชุมชนเห็นความสำคัญของการจัดการศึกษา ในระบบโรงเรียน โดยการสร้างอาคารเรียน ซึ่งเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียนมากกว่าการสร้างโบสถ์ ว่า “..เราอยากให้เด็กในหมู่บ้านได้รับการศึกษา อ่านออกเขียนได้อย่างคล่องแคล่ว ตอนแรกศรัทธาคิดจะสร้างโบสถ์ เรายังไม่คิดเลย คิดมาสร้างอาคารเรียน บอกเขาว่าเรามาสร้างคนกันก่อนเถอะ สร้างคนที่จะมานั่งในโบสถ์ก่อน แล้วค่อยสร้างโบสถ์..” แนวความคิดของผู้นำชุมชนหลักที่เห็นความสำคัญของการจัดการศึกษาในโรงเรียนนี้เอง ที่เป็นเงื่อนไขหนึ่งที่ทำให้คนในชุมชนเห็นความสำคัญของการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียน และเข้ามามีส่วนร่วมกับการจัดการศึกษาของรัฐโดยผ่านโรงเรียนที่ตั้งอยู่ในชุมชน

แต่แม้ว่า จะไม่พบว่าในชุมชนมีการถ่ายทอดการเรียนรู้อย่างจริงจัง นอกจากการเรียนรู้นักเรียนในระบบโรงเรียน แต่ก็พบว่า ยังมีการถ่ายทอดแนวทางในการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนที่แสดงออกมาโดยแฝงอยู่ในคำพูดที่เป็นคติสอนใจ และคำพูดที่แสดงให้เห็นแบบแผนในการดำรงชีวิตของคนในชุมชนบางประการ เช่น วิถีคิดของผู้นำชุมชนต่อการ

ประกอบอาชีพจักสาน ที่ว่างงานจักสานแม้ว่าจะทำให้มีรายได้ไม่มากนัก แต่ก็ควรทำเพราะถ้าไม่ทำหากโอกาสมันผ่านไปแล้ว ก็จะไม่สามารถทำได้อีกเพราะการทำงานทำให้ชีวิตมีความหมาย เช่น ตอนหนึ่งในการสัมภาษณ์ระดับลึกที่ผู้นำชุมชนท่านหนึ่งกล่าวว่า

“...ผู้วิจัย : แล้วจักสานนี้พอถึงว่ารายได้มันทำให้อยู่ได้ไหม
ผู้นำชุมชน : ก็พอไปได้ เพราะถ้าเราอยู่เฉยๆ ก็จะไปกันใหญ่ เหมือนน้ำนั้น
ไหลผ่านไหลผ่านมากก็ต้องรีบตัก เราไม่ตักมันก็จะแห้งไป เกิดมัน
แห้งไปหมดแล้วเราจะไปเอาที่ไหน เพราะถ้าไม่ทำงานชีวิตก็ไม่มี
ความหมาย อีกอย่าง ได้ออกกำลังกายด้วย...”

หรือการที่เห็นว่าคนเราควรประกอบอาชีพใดอาชีพหนึ่งเพียงอย่างเดียว เพื่อที่จะทำ
ให้ได้ดีโดยไม่ต้องพะวักพะวน ดังที่ผู้นำชุมชนท่านหนึ่งกล่าวว่า “... คนเราทำงานเพียงด้าน
เดียวก็พอ ทำหลายอย่าง เดียวก็จะได้อะไร...” เป็นต้น

การที่คนในชุมชนมีการถ่ายทอดการเรียนรู้ในชุมชนน้อย และเห็นความสำคัญของการ
ถ่ายทอดความรู้ในระบบโรงเรียนมากเกินไป ทำให้คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมกับทางโรง
เรียนในการจัดการศึกษา โดยการให้การสนับสนุนและให้ความร่วมมือกับทางโรงเรียนโดยไม่
ได้มีบทบาทสำคัญมากนัก เพราะระบบการเรียนรู้ในชุมชนไม่ได้ปรากฏอย่างเด่นชัดอยู่ในชุม
ชนอีกต่อไป และผลของการพัฒนาประเทศที่ผ่านมาได้ทำให้การดำรงชีวิตของคนในชุมชนต้อง
หันไปพึ่งพิงระบบการจัดการทุกอย่างที่นำเข้ามาจากภายนอกชุมชน ทั้งระบบการศึกษา
ระบบสาธารณสุข ซึ่งล้วนแล้วแต่ถูกทำให้เห็นว่าจะต้องอาศัยการจัดการของผู้ที่มีความเชี่ยวชาญ
เป็นพิเศษ เช่น ครู หรือ แพทย์ พยาบาล ที่ได้รับการฝึกฝนและการรับรองจากระบบราชการ
เท่านั้น

ความคิดพื้นฐานเกี่ยวกับการรวมกลุ่มในชุมชน

การรวมกลุ่มถือได้ว่า เป็นจุดเริ่มต้นของการมีส่วนร่วม ดังที่สมศักดิ์ ศรีสันติสุข
(2536 : 179-181) ได้กล่าวถึงปัจจัยของการให้ประชาชนมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงในการพัฒนา
ในส่วนที่เป็นโครงสร้างของชุมชนว่า ชุมชนที่จะมีการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง ต้องมีลักษณะ
ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนเป็นแบบปฐมภูมิ มีประชากรวัยแรงงานมาก มีวัฒนธรรมในการ
ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน มีแกนนำที่จะทำให้ประชาชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ได้ ประชาชนมี
จิตสำนึกที่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม ชุมชนมีลักษณะของการตั้งถิ่นฐานของบ้านเรือนเป็นกลุ่มก้อน
และมีการรวมตัวกันในชุมชนเพื่อการแก้ปัญหาในชุมชนหรือการร่วมกันทำงานในชุมชน ก็จะทำให้
เกิดการมีส่วนร่วมที่แท้จริงในชุมชน ซึ่งจากลักษณะที่กล่าวมา นับว่ามีลักษณะของการรวมกลุ่มของ

คนในชุมชน เพื่อร่วมกันทำกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่ง ซึ่งจะเป็นพื้นฐานของการมีส่วนร่วม จึงทำให้ผู้วิจัยศึกษาเรื่องนี้ เพื่อนำไปสู่ความเข้าใจเรื่องการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียน เพื่อการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน เพราะการรวมกลุ่มกันของคนในชุมชนจะเป็นปัจจัยที่เอื้อต่อการมีส่วนร่วมกันในการดำเนินกิจกรรมใด กิจกรรมหนึ่ง มากกว่าการที่คนในชุมชนต่างคนต่างอยู่ และพบว่า การรวมกลุ่มของคนในชุมชนพัฒนา มีรากฐานความคิดในการรวมกลุ่มแตกต่างกัน ตามสภาพการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจและสังคมในชุมชน ซึ่งสามารถจำแนกออกเป็นลักษณะที่แตกต่างกันของการรวมกลุ่มเป็น 2 ลักษณะใหญ่ คือ

1. การรวมกลุ่มตามธรรมชาติ เป็นการรวมกลุ่มของคนในชุมชนที่เป็นไปตามสภาพของการดำรงชีวิตของคนในชุมชน หรือเพื่อความอยู่รอด หรือเพื่อการประกอบกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่งร่วมกัน โดยที่ไม่มีกฎเกณฑ์ที่แน่นอน เช่น

1.1 การรวมกลุ่มเพื่อการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน การรวมกลุ่มของคนในชุมชนพัฒนาในลักษณะนี้ มีที่มาจากวิถีชีวิตดั้งเดิมของชุมชน ที่ทำให้คนในชุมชนต้องช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ในเรื่องความเป็นอยู่และการสร้างบ้านเรือน เนื่องจากการสร้างบ้านเรือนในสมัยนั้น คือ ในช่วงประมาณ 50 ปีที่ผ่านมา ยังไม่มีความแข็งแรงมั่นคงเพียงพอ เนื่องจากข้อจำกัดในเรื่องวัสดุ อุปกรณ์ และเทคโนโลยีในการก่อสร้าง ทำให้ต้องสร้างบ้านเรือนที่อยู่อาศัยเองและต้องซ่อมแซมหลังคาทุกปี เนื่องจากต้องมุงหลังคาด้วยใบพลวงหรือใบหญ้าคาที่นำมาผูกเป็นตับซึ่งไม่มีความทนทาน และใช้ได้ไม่เกิน 2 ปี การรวมกลุ่มเพื่อช่วยเหลือกันในเรื่องที่อยู่อาศัยนี้ เป็นวิถีชีวิตของคนในชุมชนในยุคนั้น จนมีภาษาที่ใช้กันอยู่ในชุมชน กรณีที่ขอความร่วมมือกันมาช่วยสร้างบ้านเรือนว่า ขอหื้อไปจ่วยกันปึกหอปึกเหือนหน้อย หรือการขอให้เพื่อนบ้านไปช่วยซ่อมแซมหลังคาบ้านเรือนว่า ขอหื้อไปเต้อมไปจ่วยหน้อย เป็นทำนองเดียวกับ การลงแขก ในภาคกลาง คือ การไปช่วยกันทำงานแล้วเลี้ยงอาหารเป็นการตอบแทน แล้วช่วยเหลือตอบแทนกันไปมา ซึ่งนอกจากจะทำเพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกันแล้วยังเป็นโอกาสให้ได้มีการรวมกลุ่มกัน ได้พบปะพูดคุยกัน ทำให้มีโอกาสดังสรรค์กันไปในตัวด้วย

พื้นฐานความคิดเกี่ยวกับการรวมกลุ่มของคนในชุมชนพัฒนานี้ จึงอยู่ที่การพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ซึ่งแสดงให้เห็นว่า คนในสังคมสมัยนั้นจำเป็นต้องพึ่งพิงผู้อื่น และการรวมกลุ่มก็เป็นกลไกทางสังคมอย่างหนึ่งที่ช่วยให้คนในชุมชนสามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข แต่การรวมกลุ่มในลักษณะนี้ ก็ได้เริ่มเปลี่ยนแปลงและสูญหายไป เมื่อมีความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ มีการจ้างงานการทำงาน และมีความก้าวหน้าทางด้านเทคโนโลยี ทำให้คนเราไม่ต้องสร้างบ้านเอง หรือ ไม่ต้องซ่อมแซมบ้านเรือนบ่อย ๆ และต้องอาศัยผู้ชำนาญการในการก่อสร้าง ไม่อาจร่วมกันใช้สมองและแรงกายของคนมาร่วมมือกันสร้างบ้านเรือนได้อีกต่อไป

1.2 การรวมกลุ่มเพื่อการอาศัยอยู่ร่วมกัน การรวมกลุ่มในลักษณะนี้ เป็นการอยู่ร่วมกันของคนในครอบครัวใหญ่ ที่มีคนในครอบครัวจำนวนมาก หรือมีหลายครอบครัว ย่อยอยู่ร่วมกันในบริเวณบ้านเดียวกัน มีการประกอบอาชีพ เช่น การเกษตรกรรม หรือ หัตถกรรมร่วมกัน ในลักษณะที่ภาษาทางล้านนา เรียกว่า **คุ้ม** ซึ่งหมายถึงสวนหรือบ้านที่ตั้งอยู่ในบริเวณเดียวกันในบริเวณกว้าง หรืออาจจะหมายถึงบ้านที่มีบริเวณสวนกว้างขวาง โดยสวนในที่นี้จะป็นสวนผลไม้ หรือต้นไม้ชนิดอื่นก็ได้ โดยคำว่า คุ้ม เป็นคำที่ชาวบ้านนำมาใช้เลียนแบบจากบ้านเรือนของเจ้านายที่เป็นเชื้อพระวงศ์ทางเหนือ

1.3 การรวมกลุ่มศรัทธาวัด การรวมกลุ่มในลักษณะนี้ คือการกำหนดว่าครอบครัวใดต้องขึ้นอยู่กับวัดใดหรือต้องทำบุญกับวัดใดเป็นประจำ ซึ่งคนทางภาคเหนือจะเรียกครอบครัวหรือคนในครอบครัวนั้น ๆ ว่าเป็น **ศรัทธา** ของวัดนั้นวัดนี้ ซึ่งเมื่อเป็นศรัทธาของวัดใดแล้วคนคนนั้นหรือคนที่อาศัยอยู่ในบ้านหลังนั้นจะต้องทำบุญหรือร่วมในพิธีกรรมทางศาสนากับวัดนั้นตลอดไปไม่มีการเปลี่ยนแปลง นอกจากจะย้ายไปอยู่ที่อื่น และไม่สะดวกที่จะเดินทางมาทำบุญกับวัดเดิมได้อีก ก็อาจจะย้ายไปเป็นศรัทธาของวัดใกล้บ้านแทน แต่ถ้ายังอยู่ในชุมชนเดิมหรือยังพอที่จะสามารถเดินทางมาร่วมทำบุญกับวัดเดิมได้แล้วส่วนมากก็จะไม่ไปเป็นศรัทธาของวัดอื่น เพราะยังมีความผูกพันกับวัดเดิมหรือกับศรัทธาวัดด้วยกันอยู่ เช่น ผู้นำชุมชนท่านหนึ่งซึ่งเป็นศรัทธาของวัดชุมชนพัฒนา ต่อมาได้ย้ายบ้านไปตั้งอยู่ห่างไกลจากวัดโดยมีบริเวณบ้านติดกับวัดในอีกชุมชนหนึ่ง ก็ยังเป็นศรัทธาของวัดชุมชนพัฒนาอยู่

ส่วนการกำหนดว่าบ้านเรือนบริเวณใดในชุมชน ต้องเป็นศรัทธาวัดใดจะเริ่มเมื่อใดหรือใครเป็นคนกำหนดนั้น ไม่มีใครทราบว่ามี การเริ่มต้นอย่างไร เพราะแม้แต่เจ้าอาวาสซึ่งเกิดและอาศัยอยู่ในชุมชนมาตลอดก็ให้คำตอบเรื่องนี้ไม่ได้ อย่างที่ท่านตอบผู้วิจัยว่า “...อันนี้เราไม่รู้ มันมีมาแต่เดิม..” แต่ผู้วิจัยคิดว่าการเป็นศรัทธาวัดใดของคนในบริเวณใดในชุมชนในช่วงแรกคงจะเริ่มขึ้นโดยอัตโนมัติ หมายถึง ว่าใครอยู่ใกล้กับวัดใดก็ถือว่าเป็นศรัทธาของวัดนั้น ต่อมาเมื่อมีการตั้งวัดเพิ่มขึ้นคนที่อยู่ใกล้กับวัดใดก็คงจะเปลี่ยนไปเป็นศรัทธาวัดใกล้บ้าน คนที่เหลือก็เป็นศรัทธาวัดเดิมต่อไปเป็นต้น

การเป็นศรัทธาวัดเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้คนในชุมชนมีหน้าที่ที่จะต้องทนุบำรุง และร่วมในกิจกรรมของวัดนั้น เช่น ต้องทำบุญ ร่วมในศาสนพิธี และอุปถัมภ์พระสงฆ์ในวัด เมื่อทางบ้านมีความจำเป็นต้องประกอบศาสนพิธีก็ต้องนิมนต์พระสงฆ์จากวัดนี้ ยกเว้นกรณีที่พระสงฆ์ที่วัดนี้มีจำนวนไม่ครบตามที่เจ้าภาพต้องการจึงจะนิมนต์พระสงฆ์จากวัดอื่นมาเพิ่มเติม

การเป็นศรัทธาวัด นับว่าเป็นสิ่งหนึ่งที่ทำให้คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมกับโรงเรียนในการจัดการศึกษาได้มาก เพราะศรัทธาวัดใดนอกจากจะอุปถัมภ์วัดนั้น แล้วต้องอุปถัมภ์โรงเรียนที่ตั้งอยู่ในชุมชนที่วัดตั้งอยู่หรือเป็นโรงเรียนที่ตั้งอยู่ในชุมชนเดียวกันกับวัดด้วย

ตั้งที่ผู้นำชุมชนท่านที่ย้ายบ้านไปอยู่ใกล้กับวัดที่ตั้งอยู่ติดกับบ้านใหม่แต่ก็ยังเป็นศรัทธาวัดเดิม คือวัดชุมชนพัฒนาอยู่ได้กล่าวถึงเรื่องนี้ ดังนี้

“...ผู้วิจัย : ท่านย้ายมาอยู่ใกล้วัดนี้แล้ว ทำไมยังต้องไปช่วยงานโรงเรียน วัดโน้นอีกละคะ

ผู้นำชุมชน : ตรงนั้นมันเป็นศรัทธา เพราะสมัยนั้นโรงเรียนมันอยู่ในวัด วัดก็เป็นของศรัทธาของพระสงฆ์ ชาวบ้านก็เป็นอุปฐากวัด เราก็งัดวัดทั้งโรงเรียนไม่ได้ ถ้าเราไม่ช่วยก็เท่ากับเราไม่ร่วม สามัคคีกลุ่ม...”

นอกจากนี้ ศรัทธาวัดต้องมีหน้าที่มาร่วมงานของวัดอย่างสม่ำเสมอ เพราะหากใครไม่ให้ความร่วมมือกับกิจกรรมต่าง ๆ ของวัด ก็จะถูกกีดกันออกไปจากชุมชน หรือคนในชุมชนจะไม่คบค้าสมาคมด้วย หรือบางที่เจ้าอาวาสก็จะไม่ไปประกอบพิธีกรรมทางศาสนาให้ ซึ่งทำให้คนในชุมชนที่ไม่ให้ความร่วมมือกับทางวัดเกิดความไม่สบายใจ จนในที่สุดก็ต้องปรับปรุงพฤติกรรมของตนเองโดยหันมาให้ความร่วมมือกับวัดมากขึ้น ก็จะทำให้ได้รับการยอมรับ เช่นเดียวกับศรัทธาวัดอื่นต่อไป อีกประการหนึ่งความหมายของการเป็นศรัทธาวัดยังหมายถึงความถึงการเป็นคนกลุ่มเดียวกัน เมื่อคนที่เป็นศรัทธาวัดเดียวกันไปพบปะกันในงานใด ก็เป็นเสมือนการพบปะกับคนกลุ่มเดียวกัน ซึ่งทำให้ได้รับการต้อนรับอย่างเป็นกันเอง ซึ่งสามารถพูดคุยกัน ร่วมกิจกรรมกัน หรือชักชวนกันไปทำกิจกรรมต่าง ๆ ของวัดหรือของโรงเรียนร่วมกันได้ง่ายขึ้น

2. การรวมกลุ่มจัดตั้ง เป็นการรวมกลุ่มที่สร้างขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์ในการปกครอง และมีโครงสร้างของกลุ่มที่เป็นแบบแผนแน่นอน เช่น มีหัวหน้ากลุ่มหรือประธานกลุ่ม มีสมาชิก มีการร่วมกันทำงานใดงานหนึ่งอย่างต่อเนื่อง กลุ่มจัดตั้งในชุมชนพัฒนา มี 2 ลักษณะคือ

2.1 การรวมกลุ่มเพื่อการปกครอง ในชุมชนมีการจัดโครงสร้างการปกครองเป็นการภายในในชุมชนที่เป็นระดับที่ต่ำลงไปกว่าการปกครองระดับหมู่บ้านตามระบบราชการ คือ การจัดกลุ่มบ้านเรือนของราษฎรเป็น **ป๊อก** (หมายถึงกลุ่ม) ที่มีที่มาจากโครงการแผ่นดินธรรมแผ่นดินทอง แต่ทางวัดและหมู่บ้านบางแห่งในตำบลที่เป็นพื้นที่ที่ศึกษา ได้นำมาใช้เพื่อความสะดวกในการปกครองภายในชุมชน และเพื่อความสะดวกของทางวัดและผู้ใหญ่บ้านในการที่จะติดต่อกับคนในชุมชน เพราะการติดต่อกับหัวหน้าป๊อกที่เป็นผู้แทนของแต่ละป๊อกจะสะดวกและรวดเร็วกว่าการติดต่อกับหัวหน้าครัวเรือน โดยทั่วไปป๊อกในชุมชนพัฒนาจะหมายถึง กลุ่มบ้านที่อยู่ใกล้เคียงกันประมาณ 10 หลังคาเรือน ซึ่งอาจจะเป็นญาติกันหรือมีความสนิทสนมใกล้ชิดกันรวมกันเป็น 1 ป๊อก ในแต่ละป๊อกจะมีผู้แทนหรือหัวหน้า 1 คน ที่เป็นผู้ประสานงานระหว่างผู้ใหญ่บ้านหรือเจ้าอาวาสกับประชาชนในป๊อก เพื่อให้ความร่วมมือกับทางหมู่บ้าน

และทางวัดในกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน ในลักษณะที่หมุนเวียนกันเป็นป๊อกหรือไปร่วมงานทุกป๊อก โดยงานที่ทางวัดหรือผู้นำชุมชนกำหนดให้แต่ละป๊อกหมุนเวียนกันไปร่วมงานคือการเป็นผู้แทนของวัดหรือชุมชน ในการไปร่วมงานประจำปีของวัดอื่นที่มีความสัมพันธ์กัน ที่เรียกว่า **หัววัดเต็งกัน** และเรียกการไปร่วมงานว่า **มาเต็งกัน** รวมทั้งการหมุนเวียนกันไปร่วมงานพัฒนาชุมชนที่ไม่จำเป็นต้องอาศัยคนจำนวนมาก ส่วนงานของวัดหรือชุมชนที่ทุกป๊อกต้องให้ความร่วมมือโดยการไปช่วยหรือร่วมทำบุญจะเป็นกิจกรรมที่เป็นประเพณีในชุมชน เช่น การทอดผ้าป่า การทอดกฐิน การจัดงานปอยหลวง (งานวัดที่มีผู้แทนของวัดอื่นที่มีความสัมพันธ์กับวัดในชุมชนมาร่วมงาน หรือมาเต็งกัน - ผู้วิจัย) งานประเพณีเยี่ยง (งานลอยกระทง) งานสงกรานต์ และกิจกรรมทางศาสนาในวันสำคัญทางพุทธศาสนา เป็นต้น ในชุมชนพัฒนาหมู่บ้านหนึ่งได้มีการแบ่งศรัทธาวัดเป็น 13 ป๊อก หรือ 13 หมวด และเรียกหัวหน้าแต่ละป๊อกว่า **หัวหน้าหมวด** ซึ่งเลือกมาจากคนในป๊อกที่เป็นผู้ใหญ่หรือเป็นผู้ที่มีเวลาว่างเพียงพอที่จะทำหน้าที่เก็บเงินจากคนในป๊อกมาร่วมทำบุญกับวัด สามารถประสานงานระหว่างคนในป๊อกได้ รวมทั้งเป็นผู้ประสานงานระหว่างคนในป๊อกกับผู้นำชุมชนได้ นอกจากนี้หัวหน้าป๊อกต้องทำหน้าที่ควบคุมคนในป๊อกให้ร่วมในกิจกรรมของชุมชน โดยการให้ความร่วมมือกับชุมชนทางด้านต่าง ๆ ซึ่งในบางหมู่บ้าน ผู้ใหญ่บ้านได้ให้ข้อมูลแก่ผู้วิจัยในการสัมภาษณ์ระดับลึกเกี่ยวกับการจัดการของชุมชนกรณีที่คนในชุมชนไม่ให้ความร่วมมือกับชุมชนในด้านต่าง ๆ ว่าจะไม่ไปร่วมงานศพของคนที่ไม่ให้ความร่วมมือกับงานของชุมชนว่า “...ป๊อกใดที่ไม่เห็นด้วย นอกจากเราจะดูเป็นป๊อกแล้ว ต้องดูว่าหลังคาใดที่ไม่มาร่วมมือ ถ้าตายก็จะไม่ไปร่วมงานศพ...” ซึ่งเป็นการแสดงถึงการตัดขาดจากความเป็นสมาชิกชุมชน ซึ่งในทางภาคเหนือถือว่าทำให้เจ้าภาพเสียหน้าและอับอายประชาชนทั่วไปที่ผู้นำชุมชนไม่มาร่วมงานศพของคนในครอบครัว

2.2 การรวมกลุ่มเพื่อร่วมกันดำเนินกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่ง การรวมกลุ่มในลักษณะนี้ส่วนมากจะมีจะจัดตั้งขึ้นตามคำแนะนำของทางราชการ หรือองค์กรพัฒนาเอกชน เช่น กรมพัฒนาชุมชน เกษตรอำเภอบางอำเภอ สาธารณสุขอำเภอ หรือองค์กรพัฒนาชุมชนต่าง ๆ กลุ่มในลักษณะนี้มีหลายกลุ่ม เช่น กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มหนุ่มสาว กลุ่มเยาวชน กลุ่มจักสาน กลุ่มเอตส์ กลุ่มออมทรัพย์ ฯลฯ

จากลักษณะการรวมกลุ่มของคนในชุมชนทั้ง 2 ลักษณะ คือ การรวมกลุ่มตามธรรมชาติและการรวมกลุ่มจัดตั้ง พบว่า การรวมกลุ่มจัดตั้งมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของคนในชุมชนมากกว่าการรวมกลุ่มตามธรรมชาติ โดยเฉพาะการรวมกลุ่มจัดตั้ง ในลักษณะที่เป็นการรวมกลุ่มเพื่อการปกครอง เพราะมีลักษณะของการใช้อำนาจของกลุ่มในการทำให้คนในกลุ่มให้ความร่วมมือหรือสนับสนุนการทำงานของกลุ่ม ทำให้เกิดการเรียนรู้ที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมกับกลุ่มในลักษณะของการมีส่วนร่วมแบบถูกระดมหรือร่วมพอบเป็นพื้มากกว่าการมีส่วนร่วมแบบที่เป็นหัวเรี่ยวหัวแรงสำคัญค่อนข้างมาก

ความคิดพื้นฐานเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน

ในแง่ของกลุ่มบุคคลหรือบุคคลที่เข้ามามีส่วนร่วมกับโรงเรียนในการจัดการศึกษา ซึ่งมีอยู่หลายฝ่าย ก็พบว่า แต่ละฝ่าย คือ กลุ่มผู้นำชุมชน เจ้าอาวาส ผู้บริหารโรงเรียน กลุ่มคณะครู กลุ่มวิทยากรภายนอกและกลุ่มผู้ปกครองนักเรียน มีความคิดพื้นฐานเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนเพื่อการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานในชุมชน ทั้งส่วนที่แตกต่างกันและสอดคล้องกัน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. กลุ่มผู้นำชุมชน

ผู้นำชุมชนในชุมชนพัฒนา เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน สารวัตรกำนัน สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล ส่วนใหญ่จะมีบทบาทในการมีส่วนร่วมกับโรงเรียนมาก เพราะในการพิจารณาบุคคลที่จะมาเป็นคณะกรรมการโรงเรียนทางฝ่ายชุมชน โรงเรียนจะพิจารณาผู้ที่มีบทบาทในการปกครองชุมชนให้เข้ามาเป็นคณะกรรมการโรงเรียน ซึ่งโรงเรียนได้รับความร่วมมือจากทางผู้นำชุมชนเป็นอย่างดี เพราะผู้นำชุมชนเห็นความสำคัญของโรงเรียนว่า เป็นสถานที่จัดการศึกษาให้บุตรหลานและตั้งอยู่ในชุมชน ทุกคนในชุมชนควรร่วมมือกันสนับสนุนและดูแลโรงเรียน และเห็นว่าการที่ประชาชนให้การสนับสนุนและช่วยเหลืองานของโรงเรียนมาก เพราะมีเจ้าอาวาสเป็นหลักและเป็นศูนย์รวมของการพัฒนาในชุมชน

นอกจากนี้ การที่กลุ่มผู้นำชุมชน ซึ่งมีคณะกรรมการโรงเรียนมามีส่วนร่วมกับโรงเรียนในการจัดการศึกษานั้น ทำให้ประชาชนเกิดความพอใจในการทำงานของโรงเรียนเพิ่มขึ้น และทำให้ผู้บริหารโรงเรียนและผู้นำชุมชนเกิดการยอมรับซึ่งกันและกัน ทำให้ลักษณะการมีส่วนร่วมกันในการจัดการศึกษาของชุมชนและโรงเรียนเป็นไปด้วยดี ดังเช่นที่ ผู้นำชุมชนท่านหนึ่งกล่าวว่า "... ที่นี้อย่างเวลา ผอ. ขอความร่วมมือจากประชาชนนี้เดียวเดียวก็เสร็จ แต่ส่วนมากก็จะช่วยเรื่องแรงงาน เงิน และคณะกรรมการโรงเรียนก็ช่วยกันทำงาน อย่างเวลาที่ประชุมกรรมการโรงเรียนก็เข้าประชุมกันเกือบจะทุกคน ท่านพระครูนี้ จะเข้าทุกครั้งเลย เป็นหัวเรี่ยวหัวแรงสำคัญ..."

อนึ่ง ผู้นำชุมชนยังเห็นด้วยกับนโยบายที่ให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา ของโรงเรียน โดยเห็นว่าขณะนี้โรงเรียนได้เปิดโอกาสให้ผู้ปกครองนักเรียนเข้ามามีส่วนร่วมอยู่แล้ว จากการที่เปิดโอกาสให้ผู้ปกครองซักถามเรื่องต่างๆ ของโรงเรียนได้ในการประชุมผู้ปกครองนักเรียน และเปิดโอกาสให้ประชาชนมาใช้บริการต่าง ๆ ของโรงเรียน เช่น ห้องประชุมโรงเรียน ห้องสมุด สนามกีฬา โต๊ะ ม้านั่ง ฯลฯ นอกจากนี้ผู้นำชุมชนส่วนใหญ่มีความต้องการให้มีการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานในชุมชนถึงระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย

2. เจ้าอาวาส

ความจริงแล้ว ความคิดพื้นฐานเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานในชุมชนของเจ้าอาวาส น่าจะกล่าวถึงโดยรวมไว้ในกลุ่มของผู้นำชุมชน แต่เนื่องจากเจ้าอาวาสวัดชุมชนพัฒนามีบทบาทที่ชัดเจนมากในการให้การสนับสนุนโรงเรียน

มากในทุกด้าน ตั้งแต่ก่อนที่ท่านจะเป็นเจ้าอาวาสมาจนถึงปัจจุบัน และเป็นผู้ที่เป็นตัวจักรสำคัญในเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาโรงเรียนทั้งในส่วนของ การตั้งโรงเรียน การสร้างอาคารเรียน การซื้อที่ดินให้โรงเรียน และการขยายโอกาสทางการศึกษาในโรงเรียน ประกอบกับจากการศึกษา พบว่า ความคิดพื้นฐานเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาของท่านมีสิ่งที่น่าสนใจหลายประการ รวมทั้งเป็นความคิดที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมของผู้นำชุมชน ผู้ปกครองนักเรียน และประชาชนในชุมชน จึงได้แยกนำเสนอความคิดพื้นฐานของท่านต่างหากจากผู้นำชุมชนท่านอื่น เพื่อที่จะได้ทราบว่า ท่านมีพื้นฐานความคิดเกี่ยวกับเรื่องนี้อย่างไรจึงมีส่วนร่วมกับทางโรงเรียนมาก จนมีลักษณะของการมีส่วนร่วมที่เป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการดำเนินกิจกรรมพัฒนาทุกอย่างในชุมชน ซึ่งโรงเรียนจะรับฟังความคิดเห็นของท่าน ยอมรับและปฏิบัติตามโดยที่ท่านสามารถกำหนดการตัดสินใจในกิจกรรมต่างๆ ที่ทางโรงเรียนจะดำเนินการเกือบจะทุกเรื่อง ยกเว้นในเรื่องที่เกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอน ซึ่งเป็นงานหลักของโรงเรียนและของคณะครู ซึ่งเจ้าอาวาสเห็นว่าเป็นหน้าที่ของโรงเรียนและชาวบ้าน หรือแม้แต่ตัวของท่านเองไม่ควรเข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้อง

โดยทั่วไปแล้ว เจ้าอาวาสมีความคิดพื้นฐานต่อนโยบายของหน่วยงานระดับสูงเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาว่า โรงเรียนและชุมชนควรร่วมมือกันจัดการศึกษาให้ลูกหลานของคนในชุมชน โดยครูและพระสงฆ์มีหน้าที่ให้การอบรมคนในชุมชนร่วมกัน โดยที่ท่านเองก็ถือว่าท่านมีส่วนเป็นเจ้าของโรงเรียนด้วย เพราะการที่โรงเรียนตั้งอยู่บนที่ดินส่วนหนึ่งของวัด ก็เหมือนกับโรงเรียนเป็นส่วนหนึ่งของวัดด้วย และสำหรับตัวท่านแล้วถือว่าโรงเรียนเป็นส่วนหนึ่งของวัด ดังนั้น เวลาท่านทำความสะอาดวัด ท่านก็จะทำความสะอาดไปถึงโรงเรียนด้วย เช่นที่ท่านเล่าว่า "...เราก็มองว่าเราเป็นเจ้าของโรงเรียน ถือเหมือนกับว่าโรงเรียนเป็นส่วนหนึ่งของวัด ไม่ถือว่าเป็นโรงเรียน ถือว่าเป็นวัดเหมือนกัน เรากวาดไปถึงโรงเรียนด้วย..."

จากความคิดพื้นฐานของเจ้าอาวาส ที่เห็นว่าท่านมีส่วนเป็นเจ้าของโรงเรียนนี้ แสดงให้เห็นได้ชัดเจนจากการปฏิบัติของท่าน โดยที่ท่านจะคอยดูแลปรับปรุงบริเวณโรงเรียนอย่างสม่ำเสมอและบางครั้งเมื่อมีโอกาสก็จะทำทันที เช่น การปรับปรุงถนนเข้าโรงเรียน การดูแลรักษาต้นไม้ การก่อสร้างต่าง ๆ การช่วยเหลือการโรงเรียนในการดูแลโรงเรียน รวมถึงการเป็นหัวเรี่ยวหัวแรงในการระดมทุนจากต่างจังหวัด เพื่อมาสนับสนุนการทำงานของโรงเรียน เช่น จากการสนทนากลุ่มคณะครูที่กล่าวถึงบทบาทของท่านพระครูในการให้การดูแลและสนับสนุนโรงเรียนอย่างชัดเจน ว่า

- “...ผู้ร่วมกลุ่มสนทนาหลายคน : ส่วนใหญ่ท่านพระครูจะดูแลโรงเรียนด้วย
- พวงทอง : ดูแลโรงเรียนดีมากคะ พระครูนี้ดูแลทุกอย่างเลย อย่างถนนเข้าโรงเรียนนี้ คณะครูเราไปทัศนศึกษา กลับมาถนนนี้เรียบเลย ทำให้เรียบร้อย ท่านชวนชาวบ้านมาทำแล้วช่วยควบคุมการก่อสร้างด้วย
- ประทีน : โรงเรียนนี้ท่านดูแลให้ด้วยนะคะ รดน้ำต้นไม้ ดูแลต้นไม้ทำประปา เผาขยะ ก่อสร้างจะดูแลหมด
- ศิริดา : ไม่ว่าสนามบาส สนามเปตอง จะดูแล ท่านรักโรงเรียน
- มานิตย์ : ท่านรักโรงเรียน ท่านอยู่ที่นี้มานาน ท่านบวชเรียน ที่นี้เป็นคนที่นี้ อาคารนี้ท่านเป็นคนสร้างอาคารเรียนหลังใหม่นี้ก็ไปขอมมาจากกรุงเทพโน่น
- หิวเราะ -
- : เอากรรมการโรงเรียนไปด้วย ท่านพระครูเป็นคนนำไป...”

นอกจากนี้ ความคิดพื้นฐานของเจ้าอาวาสที่เห็นความสำคัญของการจัดการศึกษาในโรงเรียนก็ปรากฏชัดเจน เมื่อท่านต้องตัดสินใจเลือกระหว่างการสร้างโบสถ์ตามความต้องการของประชาชนกับการสร้างอาคารเรียนเพื่อนักเรียน ซึ่งท่านตัดสินใจให้สร้างอาคารเรียนก่อนการสร้างโบสถ์ ด้วยเหตุผลที่ว่า ต้องสร้างคนก่อนสร้างโบสถ์ จึงตัดสินใจให้นำเงินบริจาคที่ประชาชนต้องการสร้างโบสถ์มาสร้างโรงเรียนก่อน แล้วจึงหาช่องทางสร้างโบสถ์ในภายหลัง ความคิดพื้นฐานที่เห็นความสำคัญของการจัดการศึกษาเพื่อสร้างคนก่อนสร้างโบสถ์ของท่าน ปรากฏชัดเจนในการสัมภาษณ์ระดับลึกตอนหนึ่งว่า

- “...ผู้วิจัย : ทำไมท่านมีความรู้สึกว่าเป็นห่วงโรงเรียนมากกว่าคนอื่น
- เจ้าอาวาส : ก็เราอยากให้เด็กในหมู่บ้านได้รับการศึกษา อ่านออก เขียนได้อย่างคล่องแคล่ว ตอนแรกศรัทธาคิดจะสร้างโบสถ์เรายังไม่คิดเลย คิดจะสร้างอาคารเรียนบอกเขาไปว่าเราสร้างคนกันก่อนเถอะสร้างคนที่จะมานั่งในโบสถ์ก่อนแล้วค่อยสร้างโบสถ์
- ผู้วิจัย : แล้วชาวบ้านยอมหรือคะ
- เจ้าอาวาส : ยอม ก็เอาเงินที่จะสร้างโบสถ์มาสร้างโรงเรียนหมดโบสถ์ก็เลยไม่ได้สร้าง...”

แต่อย่างไรก็ตาม แม้ว่าเจ้าอาวาสจะมีความคิดพื้นฐานที่เห็นความสำคัญของการจัดการศึกษาและเห็นด้วยกับการให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา แต่ท่านก็มีความคิดเห็นที่สอดคล้องกับผู้นำชุมชนคนอื่น ๆ คือ การยกเว้นที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมกับทางโรงเรียนในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาของโรงเรียนที่เป็นงานทางด้านวิชาการหรือด้านการจัดการเรียนการสอนในโรงเรียน โดยเฉพาะในกรณีที่ผู้ปกครองนักเรียนหรือประชาชนจะเข้ามาเกี่ยวข้องกับการสอนของครู ท่านมีความคิดพื้นฐานที่ชัดเจนว่า พระสงฆ์และผู้ปกครองนักเรียนไม่ควรเข้ามายุ่งเกี่ยวกับทางโรงเรียนในด้านการจัดการเรียนการสอน และเห็นว่าเรื่องการสอนของครูกับเรื่องของประชาชนเป็นคนละเรื่องกัน และควรแบ่งเวลาในการดูแลบุตรหลานให้แยกออกจากกัน เช่น ตอนหนึ่งในการสัมภาษณ์ระดับลึกที่ท่านกล่าวถึงเรื่องเหล่านี้ว่า

“...ผู้วิจัย : ถ้าอย่างชาวบ้านไปยุ่งเรื่องการสอนของครูท่านคิดว่า เป็นอย่างไร

เจ้าอาวาส : ชาวบ้านจะไปยุ่งเกี่ยวได้ยังไง

ผู้วิจัย : ชาวบ้านไม่เกี่ยวหรือคะ

เจ้าอาวาส : เรื่องของชาวบ้านก็เรื่องของชาวบ้านเรื่องของครูก็เรื่องของครูนอกเวลาก็เป็นของพ่อแม่

ผู้วิจัย : นั่นถ้าเป็นเรื่องในโรงเรียนนี่เป็นเรื่องครูหรือคะ

เจ้าอาวาส : เข้ามาในโรงเรียนก็เป็นเรื่องของครู...”

3. ผู้บริหารโรงเรียน

ผู้บริหารโรงเรียนชุมชนพัฒนามีความคิดพื้นฐานต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนเพื่อการจัดการศึกษาของโรงเรียนว่า การให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมกับโรงเรียนเป็นสิ่งที่มีความสำคัญต่อโรงเรียนเพราะจะทำให้โรงเรียนมีผู้มาร่วมงานมากขึ้น ไม่โดดเดี่ยวแยกต่างหากออกไปจากชุมชน ดังนั้น โรงเรียนจึงให้โอกาสแก่คณะกรรมการโรงเรียนในการเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ของโรงเรียนมาก ทั้งในเรื่องของการให้ความเห็นชอบต่อแผนงานของโรงเรียนในแต่ละปี การจัดกิจกรรมต่าง ๆ ในโรงเรียน แต่อย่างไรก็ตาม ก็มีงานบางส่วนที่ผู้บริหารโรงเรียนเห็นว่าจะต้องมีการกำหนดบทบาทของแต่ละฝ่ายให้ชัดเจนเพื่อไม่ให้เกิดความรู้สึกว่าชุมชนเข้ามาแทรกแซงการทำงานของโรงเรียน เช่น ที่ท่านกล่าวว่า “...จุดนี้เราต้องตกลงกันก่อนให้บทบาทของแต่ละฝ่ายชัดเจน...” แต่อย่างไรก็ตามจากการสังเกตการประชุมคณะกรรมการโรงเรียน และบันทึกรายงานการประชุมคณะกรรมการโรงเรียน ตั้งแต่ปีการศึกษา 2539 ถึงปีการศึกษา 2541 จำนวน 15 ครั้ง ก็พบว่าผู้บริหารโรงเรียนที่เป็นเลขานุการคณะกรรมการโรงเรียนได้เสนอวาระการประชุมต่อคณะกรรมการโรงเรียนในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาในโรงเรียนเกือบจะทุกด้าน เช่น การพัฒนาอาคารสถานที่ การจัดการเรียนการสอน การ

จัดกิจกรรมต่าง ๆ ในโรงเรียน รวมทั้งการรายงานความก้าวหน้าของโรงเรียน ฯลฯ ซึ่งมีลักษณะทั้งการเสนอเพื่อทราบ การปรึกษาหารือ การรายงานความก้าวหน้า การขอความเห็นชอบหรือการตัดสินใจ ฯลฯ และพบว่า ในวาระการประชุมใดที่โรงเรียนมีปัญหา เช่น การขาดแคลนวัสดุอุปกรณ์ เครื่องมือเครื่องใช้ ทางคณะกรรมการโรงเรียนจะเสนอให้ความช่วยเหลือให้ความร่วมมือมาก นับว่าคณะกรรมการโรงเรียนได้แสดงบทบาทของชุมชนผู้ให้การสนับสนุนโรงเรียนเป็นอย่างดี แต่อย่างไรก็ตามในเรื่องการจัดการเรียนการสอนหรือทางวิชาการยังไม่ปรากฏบทบาทการมีส่วนร่วมของชุมชนต่อโรงเรียนที่ชัดเจนเพียงพอ

4. กลุ่มคณะครู

จากการจัดกลุ่มสนทนากลุ่มคณะครู และการสัมภาษณ์ระดับลึกครูผู้นำทางวิชาการ พบว่า กลุ่มคณะและครูผู้นำทางวิชาการมีความคิดพื้นฐานเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนเพื่อการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานว่า การที่ประชาชนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมกับโรงเรียนในการจัดการศึกษามากขึ้นจะทำให้ทุกฝ่ายในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาโรงเรียนและพัฒนาให้นักเรียนให้ดีขึ้น เพื่อให้ทั้งชุมชนและโรงเรียนเจริญก้าวหน้าขึ้นเหมือนกัน และควรทำงานร่วมกันโดยมีการแลกเปลี่ยนข่าวสารซึ่งกันและกัน เพื่อให้การทำงานร่วมกันเป็นไปอย่างต่อเนื่อง ทำให้ผู้ปกครองนักเรียนและคณะครูเกิดความเข้าใจกัน ใกล้ชิดกัน เมื่อมีปัญหาเกี่ยวกับนักเรียนก็จะได้ช่วยกันแก้ไขได้ตรงจุดมากขึ้น และการที่จะให้ประชาชนมาให้ความร่วมมือกับทางโรงเรียนมากขึ้น กลุ่มคณะครูเห็นว่าคณะครูต้องให้ความสำคัญและให้ความร่วมมือกับชุมชน ช่วยเหลือชุมชนในด้านต่าง ๆ โดยมีความคิดตรงกันว่า การที่คณะครูเข้ากับชุมชนได้ มีผลที่ทำให้ชุมชนเห็นความสำคัญและให้ความร่วมมือกับคณะครูในการจัดการศึกษาของโรงเรียน เช่น การที่กลุ่มคณะครู กล่าวถึง การที่ประชาชนให้ความร่วมมือกับโรงเรียนมากว่าเป็นเพราะ “...ครูโรงเรียนเราให้ความร่วมมือกับชุมชน เวลาชุมชนมีอะไรเราก็ไปช่วยเหลือเวลาเรามีอะไรชุมชนก็มาช่วยเรา เราเห็นความสำคัญของชุมชน...” และ “...ครูมีส่วนสำคัญมากคะ ครูต้องเป็นกันเองและสนิทสนมกับผู้ปกครองนักเรียน...”

ส่วนทัศนะต่อนโยบายของหน่วยงานระดับเหนือ ที่ต้องการให้ชุมชนกับโรงเรียนมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษามากขึ้นนั้น ในการสนทนากลุ่มคณะครู กลุ่มมีความเห็นตรงกันคือเห็นด้วยกับนโยบายนี้ ด้วยเหตุผลที่ว่า โรงเรียนหรือรัฐบาลไม่สามารถจัดการศึกษาหรือพัฒนาโรงเรียนให้ทันกับเหตุการณ์ได้ ต้องให้ประชาชนในชุมชนเข้ามาช่วยเหลือ เช่น การสร้างห้องประชุมของโรงเรียน และหากไม่มีความร่วมมือจากชุมชนและคณะกรรมการโรงเรียนโรงเรียนหรือทางราชการก็จะไม่สามารถแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ให้ทางโรงเรียนได้ เพราะที่ผ่านมาชุมชนและคณะกรรมการโรงเรียนได้ช่วยเหลือโรงเรียนในการพัฒนาด้านต่าง ๆ มาก และชุมชนก็ตอบสนองต่อความต้องการของโรงเรียนในการจัดการศึกษาในชุมชนได้ ดังตัวอย่างการสนทนากลุ่มคณะครู ที่ว่า “...ถ้าเราจะมารอให้โรงเรียนหรือให้ฝ่ายรัฐบาลมาสนับสนุนเราฝ่าย

เดียวมันก็คงไม่ทันกาลละ อย่างทุกวันนี้ห้องประชุมโรงเรียนที่คณะต่าง ๆ มาใช้ในการประชุมบ่อย ๆ นี่ เราได้รับความร่วมมือจากชุมชนของเราเป็นคนสร้างให้..." เป็นต้น

5. กลุ่มวิทยากรภายนอก

วิทยากรภายนอกที่มาช่วยสอนในโรงเรียนชุมชนพัฒนา เป็นผู้ที่มีมาสอนงานอาชีพ และศีลธรรม โดยที่ทางโรงเรียนเป็นผู้เชิญให้มาสอน ก่อนที่จะสอนจะมีการสร้างหลักสูตรวิชาที่สอนด้วยกันเพื่อให้สามารถสอนได้ตรงกับหลักสูตร และความต้องการด้านการเรียนรู้ของนักเรียนและผู้ปกครองนักเรียน และบางวิชานักเรียนต้องไปเรียนกับสถานที่ประกอบการจริง เช่น การไปเรียนเพาะเห็ดนางฟ้าที่โรงเพาะเห็ดใกล้โรงเรียน โดยทั่วไปแล้ววิทยากรภายนอกจะเป็นเสมือนผู้ที่สังเกตการทำงานของคณะครู ผู้บริหารโรงเรียนและกรรมการโรงเรียนไปในตัวและมีความคิดเห็นต่อการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมกับโรงเรียนในการจัดการศึกษาว่า เป็นสิ่งที่ควรทำ แม้ว่าเมื่อดูจากปรากฏการณ์ในชุมชนและโรงเรียนแล้ว ประชาชนทั่วไปก็ไม่ได้เข้ามามีส่วนร่วมเท่าใด นอกจากกลุ่มผู้นำชุมชน เช่น คณะกรรมการโรงเรียน ซึ่งเป็นผู้ที่มีบทบาทในการปกครองชุมชน และเห็นว่าชาวบ้านไม่มีประสบการณ์ที่จะมาช่วยเหลือโรงเรียนในเรื่องนี้ได้ แม้ว่าโดยหลักการแล้ว ต้องร่วมมือกันเพื่อเสนอความคิดเห็นในการจัดการศึกษา ให้โรงเรียนได้เปลี่ยนแปลงการจัดการเรียนการสอนบ้าง ไม่ใช่จัดในแบบที่ทางโรงเรียนถนัดเพียงอย่างเดียว ดังตัวอย่างที่ท่านได้แสดงทัศนะเรื่องนี้ว่า "...พ่อแม่อีกสามารถจัดการได้ คือสามารถบอกโรงเรียนว่าควรจะมีการเรียนการสอนอย่างนั้นอย่างนั้นนะ แล้วทางโรงเรียนมีปัญหาอะไรก็บอก และถ้าต่างฝ่ายต่างปรึกษากันให้ความร่วมมือกัน ปัญหามันก็จะไม่มี และถ้าเกิดว่า ปล่อยให้ทางโรงเรียนจัดการเอง โรงเรียนก็จะจัดการตามที่ตนเองถนัด โรงเรียนถนัดแบบไหนก็จะจัดการแบบนั้นตลอดไป อย่างคนเรา เก่งในการต้อนรับ เราก็จะต้อนรับอย่างเดียว เสนอหน้าอย่างเดียวก็น่าจะเสนอหน้า ถ้าเกิดว่าเราให้คนอื่นมาร่วมด้วย ต่างคนต่างเอามาคนละครั้ง มันก็จะไปได้สวยทั้งสองอย่าง..."

นอกจากนี้วิทยากรภายนอกยังมีความเห็นว่า ผู้ปกครองนักเรียนควรเข้ามาดูแผนการสอนของโรงเรียน เพื่อที่จะดูว่าโรงเรียนสอนโดยเน้นทางด้านวิชาการหรือด้านกิจกรรมเพื่อที่จะได้เสนอความคิดเห็นให้ครูปรับปรุงแผนการสอนให้ตรงกับเป้าหมายการเรียนรู้ของนักเรียน รวมทั้งกรณีที่โรงเรียนขาดแคลนวัสดุอุปกรณ์ ที่ใช้ในการเรียนการสอนก็จะสามารถขอความช่วยเหลือจากผู้ปกครองนักเรียนได้ หากผู้ปกครองนักเรียนมีโอกาสได้ศึกษาแผนการสอนของครูและในการประชุมผู้ปกครองนักเรียนก็ควรเปิดโอกาสให้ผู้ปกครองนักเรียนเสนอความคิดเห็นเพื่อปรับปรุงการเรียนการสอนของโรงเรียนด้วยเช่นกัน เพราะในปัจจุบันนี้แม้ว่าโรงเรียนจะจัดการศึกษาได้ดีพอสมควร ในบรรดาโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษาในอำเภอด้วยกัน แต่เมื่อเปรียบเทียบกับโรงเรียนมัธยมศึกษาประจำอำเภอแล้ว โรงเรียนชุมชนพัฒนายังสู้โรงเรียนมัธยมศึกษาประจำอำเภอไม่ได้ในหลายๆ เรื่อง เช่น อาคารสถานที่ การเรียนการสอน การมีคณะครูสอนตรงตามวุฒิ และความพร้อมในการเรียนของนักเรียน เป็นต้น แต่ความคิด

เห็นเหล่านี้เมื่อผู้วิจัยถามว่า ได้มีการนำเสนอแก่คณะกรรมการโรงเรียนหรือคณะครูและผู้บริหารโรงเรียนหรือไม่ ก็พบว่า เป็นเพียงความคิดเห็นที่ท่านให้สัมภาษณ์ต่อผู้วิจัย ยังไม่เคยนำเสนอต่อผู้ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาในโรงเรียน ด้วยเหตุผลที่ว่า ขณะนี้โรงเรียนยังไม่เปิดกว้างในเรื่องของการปรับปรุงการจัดการเรียนการสอน เพราะแม้แต่ในการประชุมผู้ปกครองนักเรียน คณะครูก็จะพูดถึงแต่ผลงานของโรงเรียน โดยไม่มีการพูดถึงเรื่องการจัดการเรียนการสอน ซึ่งถ้าคณะครูเป็นฝ่ายเริ่มพูดก่อน ท่านเชื่อว่าผู้ปกครองนักเรียนจะแสดงความคิดเห็นเรื่องนี้ ดังที่ท่านกล่าวว่า “...ทางครูอาจารย์ ทางโรงเรียนนี้ไม่เปิดกว้างเท่าไร เวลาเขาประชุมกัน จะพูดเรื่องผลงานของโรงเรียน ทำอย่างนั้นอย่างนี้ แต่ไม่พูดว่าการจัดการเรียนการสอนเป็นอย่างไร คือ ทางครูยังไม่เปิดกว้าง ถ้าทางครูเปิดกว้างขึ้น ทางพ่อแม่ก็จะเข้ามาช่วยมันต้องมีใครสักคนที่จะเสนอว่าทางโรงเรียนต้องจัดการศึกษาอย่างนั้นอย่างนี้นะ คือ สามารถที่จะทำได้ถ้าโรงเรียนเปิดกว้าง...” หรือแม้แต่ผู้ปกครองนักเรียนก็ไม่สนใจที่จะเสนอความคิดเห็นในการจัดการศึกษาของลูกให้ครูรับทราบ เช่น ที่วิทยากรภายนอกกล่าวว่า “...พ่อแม่มาส่งลูกแล้วก็กลับ ถ้ามาพูดกับครูก็พูดเรื่องอื่น ไม่ได้พูดเรื่องการจัดการศึกษาว่าเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ เพียงแต่พูดว่าให้โรงเรียนจัด จัดอย่างไรก็ให้โรงเรียนจัดไปเถอะ...” เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม กลุ่มวิทยากรภายนอก มีความเห็นพ้องกันว่า แม้ว่าโรงเรียนจะได้รับการยอมรับว่าจัดการศึกษาได้ดี แต่ก็โดยเฉพาะในเรื่องของอาคารสถานที่และการประชาสัมพันธ์โรงเรียน แต่ในส่วนของการจัดการเรียนการสอนยังไม่ได้ได้รับความสนใจจากคณะครู ผู้ปกครองนักเรียนและผู้นำชุมชนเท่าที่ควร แม้ในการประชุมคณะกรรมการโรงเรียนก็มีการพูดถึงเรื่องอื่นๆ มากกว่าเรื่องการจัดการเรียนการสอนในโรงเรียน

6. กลุ่มผู้ปกครองนักเรียน

ผู้ปกครองนักเรียนโรงเรียนชุมชนพัฒนา จัดเป็นกลุ่มผู้มีส่วนร่วมน้อยหรือมีส่วนร่วมอย่างไม่มิตบาท เพราะแม้ว่าผู้ปกครองนักเรียนจะเกี่ยวข้องกับคณะครูมาก เพราะมีลูกเรียนที่โรงเรียนนี้ แต่ตลอดเวลาก็เข้ามามีส่วนร่วมเป็นแบบมาร่วมงานหรือมาร่วมบริจาคมากกว่า ว่ากลุ่มผู้ปกครองนักเรียนจะเห็นว่าโรงเรียนควรขยายการศึกษาในชุมชนจนถึงชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย เพราะเห็นว่าหากลูกสามารถจบการศึกษาในชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 แล้วพ่อแม่ก็พร้อมที่จะส่งบุตรหลานให้ไปเรียนต่อในระดับที่สูงขึ้นได้ ในขณะเดียวกันก็เห็นว่า หากจะให้ผู้ปกครองนักเรียนเข้ามามีส่วนร่วมกับโรงเรียนในการจัดการศึกษามากขึ้น คณะครูควรทำตัวให้ใกล้ชิดกับผู้ปกครองนักเรียน และเห็นว่าการศึกษาที่ลูกเรียนอยู่ในชุมชนเป็นสิ่งที่ดีเพราะทำให้คณะครูและผู้ปกครองนักเรียนได้ร่วมมือกัน ดูแลความประพฤติของนักเรียน นอกจากนี้ ผู้ปกครองนักเรียนยังเห็นว่า การให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา เป็นสิ่งที่ดีเพราะลูกได้เรียนในโรงเรียนใกล้บ้าน และประชาชนบางคนในชุมชนก็มีฐานะและความพร้อมที่จะช่วยเหลือโรงเรียนได้ โดยคำว่า พร้อม นี้ผู้ปกครองนักเรียนเห็นว่าหมายถึงความเต็มใจที่จะช่วยเหลือโรงเรียน และมีเงินที่จะสนับสนุนโรงเรียนในด้านต่าง ๆ แต่อย่างไรก็ตามผู้ปกครองนัก

เรียนก็เห็นว่าผู้ปกครองนักเรียนส่วนมากพร้อมที่จะช่วยเหลือโรงเรียนในด้านแรงงานมากกว่า การบริจาค และมีบางส่วนที่เห็นว่า ตนเองไม่มีความรู้ จึงไม่รู้ที่จะช่วยเหลือโรงเรียนในทางด้านใดได้ ในส่วนของการที่โรงเรียนจัดให้มีวิทยากรภายนอกเข้ามาสอนเรื่องงานอาชีพในชุมชนนั้น กลุ่มผู้ปกครองนักเรียนเห็นว่าเป็นสิ่งที่ดี เพราะครูไม่ได้มีความสามารถที่จะสอนทุกวิชาและมัก จะมีความสามารถในการสอนวิชาการตามหลักสูตรมากกว่า โดยวิทยากรภายนอกที่มีความ ชำนาญในงานอาชีพที่สอน จะมีความชำนาญในการสอนงานอาชีพนั้น ๆ ดีกว่าครู เพราะครูจะ เก่งในการสอนหนังสือไม่ถนัดในการสอนงานอาชีพ จึงควรให้ประชาชนที่มีความถนัดมาสอน แทนและคงจะสอนได้ดีกว่า และการสอนงานจักสานซึ่งเป็นงานอาชีพในชุมชนให้นักเรียนก็ เป็นสิ่งที่ดี เพราะเป็นงานหลักของคนในชุมชน และอาจเป็นทางเลือกในการประกอบอาชีพของ นักเรียนได้ต่อไปในอนาคต

นอกจากนี้ผู้ปกครองนักเรียนยังมีทัศนะเกี่ยวกับการศึกษาของลูกคล้ายคลึงกัน คือ เห็น ว่าแม้ว่าตนเองจะมีฐานะยากจนแต่อยากให้ลูกได้เรียนต่อในระดับที่สูงที่สุดเท่าที่จะทำได้ เพื่อให้ ลูกได้ดีกว่าตนเอง ในความหมายที่ว่า ลูกจะได้ทำงานที่มีเงินเดือนประจำ เช่น การเป็นข้าราชการ และถือว่าการเข้ามามีส่วนร่วมกับโรงเรียนในกิจกรรมต่าง ๆ ที่ทางโรงเรียนเชิญไป เป็นเสมือนหน้าที่ที่จะตอบแทนโรงเรียนหรือเป็นการให้ความร่วมมือกับทางโรงเรียน โดยเห็น ว่าเพราะครูสอนบุตรหลานให้ก็ต้องมาร่วมงานโรงเรียน หรือช่วยงานโรงเรียนเท่าที่จะทำได้ เช่น การที่กลุ่มผู้มีส่วนร่วมน้อยให้ความเห็นในเรื่องนี้ว่า “...ก็คิดว่าเป็นเรื่องของการศึกษา เวลาว่างอะไร เราก็ต้องช่วยเพราะโรงเรียนก็สอนลูกเรา เราต้องช่วยเท่าที่จะทำได้...” เช่น เดียวกันที่เห็นว่าถ้าจะให้การจัดการศึกษาในชุมชนดีขึ้น หลาย ๆ ฝ่ายในชุมชนต้องร่วมมือกัน ทั้งฝ่ายผู้ปกครองนักเรียน คณะครู และหน่วยงานที่มีหน้าที่ในการจัดการศึกษาในระดับที่สูง กว่าโรงเรียน เช่น ในการจัดกลุ่มสนทนากลุ่มผู้มีส่วนร่วมน้อยได้มีการสนทนากันถึงเรื่องนี้ตอน หนึ่งว่า

- “...มาลี : ก็ต้องมีส่วนช่วยกันหลาย ๆ ฝ่าย
 กัลยา : ก็ต้องมีส่วนร่วมคะ
 ผู้วิจัย : มีส่วนร่วมยังงัยคะ
 เอื้องคำ : คือร่วมมือกันผู้ปกครองบ้าง ครูบ้าง ทางจังหวัดบ้าง
 หลายๆ ฝ่ายช่วยกัน
 ผู้วิจัย : ร่วมกันทำอะไรบ้างคะ
 เอื้องคำ : ช่วยกันสร้างโรงเรียนให้ถึง ม.3 แล้วขยายต่อไปถึง ม.6
 ผู้วิจัย : ผู้ปกครองช่วยกันทำเองไม่ได้หรือคะ
 เอื้องคำ : ผู้ปกครองอย่างเดียวก็ไม่ได้ หรือคุณครูฝ่ายเดียวก็ไม่ได้คะ
 ต้องมีหลายฝ่ายช่วยกันคะ...”

สังคมให้สูงขึ้นได้น้อยมาก เนื่องจากกลุ่มบุคคลที่เป็นชนชั้นทางสังคมส่วนบนจะมีการสืบทอดอำนาจกันในกลุ่มเครือญาติ และการที่ครอบครัวของคนในชุมชนนี้ส่วนมากเป็นครอบครัวขยาย ทำให้มีบุคคลที่มีโอกาสที่จะสืบทอดอำนาจมาก ดังนั้น คนในชุมชนกลุ่มใดที่มีสถานะเป็นผู้ถูกปกครองหรือผู้ปกครอง ก็จะคงสถานะนั้นตลอดมา ทำให้สภาพทั่วไปของการดำรงชีวิตในชุมชนเป็นไปอย่างราบเรียบไม่มีการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ ซึ่งเมื่อพิจารณาถึงการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนต่อการจัดการศึกษาในโรงเรียน แม้จะพบว่า คนในชุมชนมาร่วมในกิจกรรมการพัฒนาของชุมชนและในกิจกรรมต่าง ๆ ของโรงเรียนมาก แต่ก็ยังมีลักษณะที่เป็นไปเพราะการถูกควบคุมจากกลุ่มบุคคลที่เป็นชนชั้นส่วนบนของชุมชน เช่น เจ้าอาวาส กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน หรือผู้นำชุมชนต่าง ๆ เช่น จากการศึกษาการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนที่มีต่อกิจกรรมการพัฒนาในชุมชนหรือการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ในโรงเรียนนั้น พบว่า คนในชุมชนส่วนใหญ่จะมาร่วมในกิจกรรมของชุมชนและโรงเรียนเป็นจำนวนมาก ซึ่งแม้ว่า ผู้ปกครองนักเรียนและคณะครูจะให้ข้อมูลว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนต่อกิจกรรมของโรงเรียนและชุมชนเป็นไปด้วยความสมัครใจ และเป็นวัฒนธรรมในชุมชน แต่ก็ยังพบว่า ภายในชุมชนยังมีกระบวนการทางสังคมที่เป็นการควบคุมพฤติกรรมเพื่อให้ความร่วมมือต่อส่วนรวมของบุคคลในชุมชน ที่เป็นการควบคุมทั้งโดยการจูงใจให้คนมาร่วมในกิจกรรมของชุมชนและโรงเรียน รวมทั้งการลงโทษโดยการโดดเดี่ยวบุคคลที่ไม่มาร่วมในกิจกรรมของชุมชน ซึ่งคนในชุมชนมีพฤติกรรมที่แสดงถึงการควบคุมสมาชิกในชุมชนให้เข้ามามีส่วนร่วมกับกิจกรรมของชุมชนในหลายลักษณะ เช่น การที่เจ้าอาวาสวัดในชุมชนได้เล่าถึงการกระทำที่ท่านได้ปฏิบัติต่อบุคคลที่ไม่มาร่วมในกิจกรรมการทำบุญของวัดในลักษณะที่ว่า คนในชุมชนที่เป็นศรัทธาของวัดจะต้องมาร่วมในกิจกรรมที่ทางวัดจัดขึ้นอย่างสม่ำเสมอ และหากละเว้นหรือละเลยก็จะต้องโดนโต้ตอบโดยการกระทำในลักษณะเดียวกัน เช่น ที่ท่านเล่าว่า

- “ ... ผู้วิจัย : ศรัทธาวัดนี้ไม่มาทำบุญที่วัดเลยจะได้ไหม
เจ้าอาวาสวัด : ไม่มาได้ยังไงละ ไม่มาเราก็ไม่ไป มันมีอยู่รายหนึ่ง
ไม่เคยมาวัดเลย เวลาวัดมีงานอะไร ไปบอกไปเชิญ
ให้มาช่วยงานวัดมาร่วมประชุมบ้างก็ไม่มา ที่นี้เขาป่วย
มานิมนต์เราไปสืบทอด เราคิดว่า เราไปไม่ได้หรอก
มีศรัทธาอื่นมาขอไปสืบทอดเหมือนกัน เวลามันตรงกัน
ไปไม่ได้
ผู้วิจัย : แล้วจริง ๆ มีคนมานิมนต์ท่านไปหรือเปล่าคะ
เจ้าอาวาสวัด : ไม่มี แต่เราไม่ไป เพราะอย่างคนบ้านอื่นนี่ไม่ใช่ศรัทธาของเรา
เราไปขอเขามาเขายังมาเลย แต่บ้านนี้เป็นศรัทธาของวัดเรา
เราไปขอเขา เขากลับไม่มาเลย เวลาเราขอเรา เราก็ ไม่ไป
เหมือนกัน...”

เช่นเดียวกับผู้นำชุมชนที่เป็นคณะกรรมการที่ปรึกษาของโรงเรียนท่านหนึ่งที
กล่าวถึงเรื่องการบังคับทางอ้อมให้คนมาร่วมงานของชุมชนไว้ใกล้เคียงกันว่า

- “.... ผู้วิจัย : คนที่ไม่มาร่วมงานกับชาวบ้านคนอื่นนี้ ชาวบ้านเขาทำยังไง
กันคะ
ผู้นำชุมชน : ชาวบ้านก็จะว่าคน ๆ นั้น ไม่ต้องไปยุ่งเกี่ยวกับเขาหรอก
เวลาเขามีงานมีการก็ไม่ต้องไปช่วยเขา พุดง่าย ๆ อย่างนี้
นะเพราะเวลาเรามีงานเขาก็ไม่มาช่วยเรา เราก็ไม่ต้องไป
ช่วยเขาปล่อยไปเถอะ ยังไงแหละ
ผู้วิจัย : แล้วคนแบบนี้มีเยอะไหมคะ
ผู้นำชุมชน : ไม่ค่อยมี เขาก็กลัว กลัวคนจะไม่มาช่วยงานของเขา...”

จากการกระทำที่ผู้นำชุมชนและชาวบ้านไม่ไปร่วมงานของคนที่ไม่มาร่วมใน
กิจกรรมของวัด ของชุมชนและของเพื่อนบ้านดังที่กล่าวมา ทำให้ ภายหลังบุคคลเหล่านี้ ต้อง
หันมาให้ความร่วมมือต่อกิจกรรมของชุมชนมากขึ้นอย่างสม่ำเสมอ ในลักษณะที่เจ้าอาวาส
กล่าวว่า “...ตอนหลังมา ขออะไรก็ตาม...” การกระทำเช่นนี้ นับว่าเป็นการใช้อำนาจของกลุ่มชน
ชั้นส่วนบนของชุมชนต่อประชาชนที่เป็นกลุ่มชนชั้นระดับล่าง แต่ก็นับว่าทำให้ความร่วมมือ
ของคนในชุมชนต่อการทำงานของส่วนรวมมีมาก แม้แต่กำนันซึ่งให้สัมภาษณ์ว่าชาวบ้านใน
ตำบลมีความกระตือรือร้นที่จะมาช่วยกันทำงานเพื่อชุมชนตลอดมาอย่างต่อเนื่องนั้น ก็ได้
กระทำในสิ่งที่เป็นเสมือนการใช้อำนาจบังคับต่อคนในชุมชนให้มาร่วมงานของชุมชน โดยการ
ทำให้ผู้ที่ไม่มาร่วมงานของชุมชนมีความรู้สึกที่ถูกเพ่งเล็งเป็นพิเศษ เช่น กำนันจะซักถามผู้ที่
ไม่มาร่วมงานของชุมชนติดต่อกันหลายครั้ง ถึงเหตุผลของการไม่มาร่วมกิจกรรมของชุมชน
ซึ่งเป็นผลให้บุคคลเหล่านี้ต้องพยายามมาร่วมในกิจกรรมของชุมชนมากขึ้น หรือต้องบอกกล่าว
แก่กำนันเป็นเชิงขออนุญาตที่จะไม่มาร่วมงานก่อนถึงวันงาน เช่น ที่กำนันให้สัมภาษณ์ว่า
“...ผมจะเป็นคนถามว่า สอง..สามหลังคาเรือนนี้ทำไมไม่มา ปัจจุบันนี้ถ้าจะไม่มาเขาก็จะมา
บอก...” แต่ในกรณีของการไม่มาร่วมในกิจกรรมส่วนรวมของชุมชนเช่นเดียวกันนี้ ผู้นำชุมชนที่
เป็นคณะกรรมการที่ปรึกษาของโรงเรียนและเป็นผู้ใหญ่บ้านจะใช้วิธีการให้ลูกบ้านมาร่วมในกิจ
กรรมของชุมชนต่างออกไปจากวิธีการที่กำนันใช้ เช่น จะใช้วิธีการแนะนำให้ชาวบ้านส่งผู้แทน
ของครอบครัวมาร่วมในกิจกรรมของชุมชน ในกรณีที่หัวหน้าครอบครัวไม่สามารถมาร่วมงาน
ได้ เช่น ที่ผู้ใหญ่บ้านท่านนี้ให้สัมภาษณ์ว่า เมื่อเกิดกรณีนี้ในหมู่บ้านตนจะแนะนำแก่ลูกบ้านว่า
การไม่มาร่วมประชุมร่วมกับชาวบ้านคนอื่น ๆ เป็นสิ่งที่ไม่ดี เพราะทำในสิ่งที่ไม่เหมือนคนอื่น ๆ
ซึ่งบางทีมีกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน มาชี้แจงหรือแจ้งข่าวสารของทางราชการ ก็จะไม่รู้เรื่อง เช่น
ที่ท่านเล่าว่าได้พูดถึงเรื่องนี้ กับชาวบ้านว่าที่ไม่มาร่วมในการประชุมว่า “...มันไม่ดีนะ ทำอะไร
ไม่เหมือนคนอื่น บางทีทางการผู้ใหญ่บ้านหรือกำนันมาชี้แจงอะไรก็ไม่รู้เรื่องกับเขา ให้เปลี่ยน
กันไปซิ ตัวเองไม่ได้ไปก็ให้ลูกเต้าไปแทนก็ได้ ไปครอบครัวละคนก็ได้...”

นอกจาก ผู้นำชุมชนจะเป็นผู้ควบคุมประชาชนให้มาร่วมในกิจกรรมของชุมชนแล้ว ประชาชนในชุมชนเองก็มีการควบคุมซึ่งกันและกัน เช่นที่ก้านให้สัมภาษณ์เกี่ยวกับเรื่องนี้ว่า “...เรื่องการลงโทษนี้ ชาวบ้านเขาจะลงโทษกันเอง เช่น บางคนจะถามคนที่ไม่มาประชุมหรือไม่มาร่วมงานว่า เขามีงานมีการกันทำไมไม่ไปร่วมงานช่วยเหลือกันบ้าง อันนี้ ชาวบ้านเขาจะทำกันเอง โดยที่ผู้นำชุมชนไม่ต้องไปพูดหรือว่าอะไร ไม่ต้องทำอะไร..” และจากการที่ชาวบ้านมีการควบคุมกันเองในเรื่องการร่วมกันทำงานของส่วนรวมหรือของชุมชน ก็ทำให้คนในชุมชนจำเป็นต้องให้ความร่วมมือกับการร่วมในกิจกรรมของชุมชน แม้ว่าบางครั้งจะมีการกิจทางด้านการประกอบอาชีพก็ไม่สามารถนำภารกิจของตนเองมาเป็นเครื่องต่อรองในการไม่ไปร่วมในกิจกรรมของชุมชนได้ เช่น ที่วิทยากรภายนอกให้สัมภาษณ์ว่า

- “...วิทยากรภายนอก : อย่างบ้านของดิฉันนี้อยู่ใกล้วัด บางทีที่วัดมีงาน พอเผาข้าวหลามเสร็จแล้ว ก็ต้องรีบไปช่วยงานวัด
- ผู้วิจัย : เราเหนื่อยเราไม่ไปไม่ได้หรือ
- วิทยากรภายนอก : ไม่ได้ เราต้องไป ไม่ไปชาวบ้านเขาจะว่าเอา ว่าวัดมีงาน ไม่มาช่วยมั่วแต่เผาข้าวหลามอยู่นั่นแหละ อะไรอย่างนี้ บางทีดิฉันต้องเปลี่ยนให้แฟนมาเผาข้าวหลาม ดิฉันไปช่วยงานวัดต้องใช้ความอดทนมาก...”

ในส่วนของการปกครองชุมชน นอกจากในชุมชนจะมีการปกครองที่เป็นทางการตามระบบของการปกครองส่วนท้องถิ่นแล้ว ยังมีการปกครองที่เป็นการภายในของชุมชนที่มีการแบ่งกลุ่มบ้านที่อยู่ใกล้กันหรือบ้านเรือนที่เป็นกลุ่มเครือญาติให้รวมกันเป็นกลุ่มที่เรียกว่า **ป๊อก** ดังที่ได้กล่าวถึงรายละเอียดไว้ในเรื่องความคิดพื้นฐานของคนในชุมชนเกี่ยวกับเรื่องการรวมกลุ่มซึ่งแต่ละป๊อกจะมีหัวหน้าป๊อกทำหน้าที่เป็นผู้ประสานงานระหว่างสมาชิกในกลุ่มกับผู้ใหญ่บ้าน หรือเป็นผู้แทนกลุ่มมาร่วมประชุมกับผู้นำชุมชน ซึ่งก่อนที่จะมาประชุมหัวหน้าป๊อกจะประชุมสมาชิกกลุ่มในลักษณะของการพูดคุยกันอย่างไม่เป็นทางการเพื่อเป็นแนวทางให้หัวหน้าป๊อกนำความคิดเห็นของสมาชิกกลุ่มมาเสนอในที่ประชุมระดับหมู่บ้าน ดังที่ครูณะแนวให้สัมภาษณ์ถึงการมีส่วนร่วมกันในการจัดงานเลี้ยงที่โรงเรียนว่า “...เราจะติดต่อกับหัวหน้าป๊อกมากกว่า แต่เวลามีงานอะไรชาวบ้านก็จะมาช่วย อย่างจัดเลี้ยงนี้ชาวบ้านจะจัดอาหารมา ชาวบ้านจะไปคุยกันเองแล้วจัดมา ครูก็เตรียมแค่ผลไม้กับน้ำ...”

แต่อย่างไรก็ตามแม้ว่าความสัมพันธ์ของกลุ่มชนชั้นบนในชุมชนกับชนชั้นล่างของชุมชนพัฒนาจะเป็นไปในลักษณะของผู้ปกครองและผู้ถูกปกครอง แต่การอยู่ร่วมกันของทั้ง 2 กลุ่มก็ไม่มีปัญหาที่น่าสนใจ เนื่องจากสิ่งเหล่านี้กลายเป็นวิถีชีวิตของคนในชุมชนไปแล้ว

และโดยวัฒนธรรมของคนในชุมชนเองก็เคยชินกับการถูกปกครอง แต่ในกลุ่มของคนที่เป็นชนชั้นส่วนบนของชุมชนเองกลับมีปัญหา ซึ่งส่วนหนึ่งเกิดจากปัญหาการถ่ายโอนอำนาจในการปกครองของคนเก่าหรือผู้อาวุโสในชุมชนไปสู่กลุ่มคนรุ่นใหม่ที่อยู่ในวัยฉกรรจ์กว่า ซึ่งก็มีส่วนเกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนต่อการจัดการศึกษาของโรงเรียน คือ คนรุ่นเก่าที่เป็นผู้อาวุโสจะถูกกีดกันออกไปจากการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของโรงเรียน โดยการถูกลดบทบาทลงไปจากการที่ไม่ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นคณะกรรมการโรงเรียน ทั้งที่เคยมีบทบาทในเรื่องนี้มาก่อนเป็นอย่างมาก จนมีผู้อาวุโสบางคนไม่ยอมเข้ามามีส่วนร่วมกับทางโรงเรียนในการจัดการศึกษาของชุมชนอีกต่อไป ดังที่ผู้นำชุมชนท่านหนึ่งเล่าถึงเรื่องนี้ ในการสัมภาษณ์ระดับลึกว่า

“...ผู้วิจัย : ท่านลาออกจากการเป็นคณะกรรมการศึกษานานแล้วหรือคะ

ผู้นำชุมชน : มันพูดยากนะ ตั้งแต่ผู้บริหารโรงเรียนคนนี้ย้ายมา ท่านก็ไม่ถามหาคณะกรรมการศึกษา ไม่ถามหาใคร ทั้ง ๆ ที่เข้ามาอยู่ได้นานแล้ว น่าจะมาคุยกันบ้าง

ผู้วิจัย : มาพบกรรมการศึกษาหรือคะ -

ผู้นำชุมชน : ใช่ มาพบกันบ้าง ก็ไม่มา ไม่สนใจ อันนี้คณะกรรมการชุดเดิมพูดทุกคน ต่อมาก็ตั้งกรรมการใหม่ขึ้นมาแทน ตั้งก็ตั้งได้ เราไม่หวง แต่น่าจะพูดกับกรรมการชุดเราก่อนว่ากรรมการพวกนี้เป็นรุ่นเก่า ขอให้มาช่วยเป็นหูเป็นตา เป็นที่ปรึกษาก็ยังดี กลับตั้งกรรมการขึ้นมาใหม่

ผู้วิจัย : ไม่มีการมาคุยกัน

ผู้นำชุมชน : ไม่มีเลย มันอย่างเขาว่านั้นแหละ เอาคนไปใช้แล้วไม่ขอบคุณ สักคำ ไม่ใช่ผมว่านะ กรรมการอื่นว่า

ผู้วิจัย : จันทันแต่ผู้บริหารคนนี้อยู่ที่นี้ท่านก็ไม่ได้เป็นกรรมการเลยหรือ

ผู้นำชุมชน : ไม่ได้เป็นออกคราวนี้แหละ โรงเรียนตั้งกรรมการชุดใหม่ขึ้นมาไม่บอกคนเก่าเลย ถ้าบอกว่าเราทำงานไม่ได้ทำอะไรไม่ได้ เราก็จะปล่อยให้คนอื่นทำนี่กลับไม่บอกอะไรสักอย่าง กรรมการก็ไม่โกรธนะ แต่ธรรมดาคนมีความรู้ น่าจะคิดตรงนี้ได้

ผู้วิจัย : ท่านก็เลยไม่ไปช่วยงานโรงเรียนอีกเลยหรือคะ

ผู้นำชุมชน : ไม่ช่วยแล้วละ เราก็แก่เฒ่าแล้ว ให้ท่านเอาคนหนุ่มเข้าไปทำต่อไป ถ้าเราไปขวางเขา เขาก็จะว่าเอา...”

ทั้งหมดนี้ เป็นเงื่อนไขที่ทำให้บทบาท กระบวนการและแบบแผนของการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนพัฒนาต่อการจัดการศึกษาของชุมชนและโรงเรียน มีลักษณะแตกต่างกัน และเป็นไปในลักษณะของการมีส่วนร่วมโดยการให้ความร่วมมือและการให้การสนับสนุนหรือการมาร่วมงาน มากกว่ามีส่วนร่วมอย่างตั้งอกตั้งใจและมีบทบาทสำคัญ นอกจากนี้ในชุมชนบางครั้งก็มีการกีดกันกลุ่มบุคคลบางส่วนของสังคม เช่น กลุ่มผู้อาวุโสรุ่นเก๋ออกไปจากการมีส่วนร่วมโดยที่ไม่ได้ตั้งใจ ดังตัวอย่างการสัมภาษณ์ระดับลึกข้างต้น

1.2 สภาพแวดล้อมทางด้านวัฒนธรรมในชุมชน

จากการที่ชุมชนพัฒนา มีการตั้งถิ่นฐานถาวรอยู่ในพื้นที่ที่อยู่อาศัยในปัจจุบันนี้ ตลอดมาเป็นเวลานาน ทำให้วิถีชีวิตของคนในชุมชน มีแบบแผนที่ค่อนข้างมั่นคงเป็นวิถีชีวิตแบบไทยทั่วไป เช่น การยึดถือสถาบันทางศาสนาเป็นศูนย์กลางของชุมชน และการเชื่อมโยงสถาบันทางศาสนา คือ วัด กับสถาบันทางการศึกษา คือ โรงเรียน ให้มีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด ดังที่ได้กล่าวไว้ในเหตุการณ์เกี่ยวกับการสร้างโรงเรียนว่า โรงเรียนชุมชนพัฒนาเริ่มตั้งขึ้นครั้งแรกโดยใช้ศาลาวัดเป็นโรงเรียน และมีเจ้าอาวาสเป็นผู้ดูแลให้การสนับสนุน ในช่วงแรกแม้ผู้นำชุมชน คือ กำนัน จะย้ายโรงเรียนออกมาตั้งอยู่นอกวัดก็ไม่สามารถทำได้ ต้องย้ายโรงเรียนกลับไปตั้งอยู่ในวัดตามเดิม จนเมื่อการขยายตัวของโรงเรียนที่มีจำนวนนักเรียนมากขึ้น ทำให้เกิดเสียงดังรบกวนการประกอบศาสนพิธีของวัด เจ้าอาวาสต้องเป็นผู้นำในการจัดซื้อที่ดินใกล้วัดเพื่อย้ายโรงเรียนออกไปจากวัด แต่เจ้าอาวาสก็ยังให้การสนับสนุนโรงเรียนอย่างมาก เช่นเดิม ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้คนในชุมชนมองเห็นความสำคัญของโรงเรียนและให้ความร่วมมือสนับสนุนการจัดการศึกษาในโรงเรียนต่อมา โดยการบริจาคสิ่งของและเงินสนับสนุนโรงเรียน ความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดระหว่างวัดกับโรงเรียนนี้เอง ทำให้โรงเรียนได้รับการยอมรับจากคนในชุมชนว่า มีฐานะเป็นเสมือนส่วนหนึ่งของวัดในชุมชน และที่สำคัญคือการยอมรับเจ้าอาวาสที่เป็นผู้สนับสนุนหลักของโรงเรียน เพราะเป็นทั้งผู้นำชุมชนและผู้อาวุโสในชุมชน สิ่งเหล่านี้ จึงมีอิทธิพลต่อการจูงใจให้คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมกับโรงเรียนในการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ซึ่งโรงเรียนก็พยายามอิงกิจกรรมเหล่านี้ให้เชื่อมโยงกับกิจกรรมทางศาสนา เช่น การจัดทอดผ้าป่าแทนการเรียไรเงินจากผู้ปกครองนักเรียนและคนในชุมชนโดยตรง การเชิญชวนให้คนหบตีในชุมชนหรือต่างจังหวัดมาทอดกฐินที่วัดเพื่อบริจาคเงินให้โรงเรียน การนิมนต์พระสงฆ์ที่มีชื่อเสียงมาแสดงพระธรรมเทศนาเพื่อให้ประชาชนมาร่วมทำบุญถวายภัตตาหารที่วัดซึ่งทางวัดและพระสงฆ์ก็จะมอบเงินที่ประชาชนนำมาทำบุญให้กับโรงเรียนเพื่อใช้ในการพัฒนาโรงเรียน หรือการที่โรงเรียนจัดกิจกรรมวันแม่ กิจกรรมฉลองอาคารเรียน โดยมีพิธีกรรมทางศาสนาเป็นกิจกรรมหลัก และในการจัดงานก็จะเปิดโอกาสหรือแสวงหาโอกาสที่จะให้คนมาทำบุญผ่านพิธีกรรมทางศาสนาไปยังโรงเรียนให้มากขึ้น เป็นต้น

นอกจากนั้น การที่ชุมชนมีที่ตั้งอย่างถาวรสืบเนื่องกันมานานก็ทำให้คนที่เป็นชนชั้นส่วนบนของชุมชน เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน มีอำนาจในการปกครองชุมชนสูง สามารถชี้

นำความคิดและการปฏิบัติของคนในชุมชนได้ เมื่อการมีส่วนร่วมเป็นสิ่งที่ผู้นำชุมชนเห็นว่าเป็นสิ่งที่คนในชุมชนควรปฏิบัติ ดังนั้น เมื่อมีกิจกรรมต่าง ๆ ในชุมชน ผู้นำชุมชนก็จะระดมคนในชุมชนให้เข้ามาร่วมงานทั้งโดยทางตรงและทางอ้อม เพื่อให้มีจำนวนคนที่มาร่วมงานมาก ซึ่งทำให้เกิดการมีส่วนร่วมในลักษณะที่ถูกระดมให้มาร่วมงานหรือมาร่วมงานโดยเป็นส่วนประกอบของงานมากกว่าจะแสดงบทบาทอย่างสำคัญในการให้ความร่วมมือและให้การสนับสนุน

1.3 สภาพแวดล้อมทางด้านเศรษฐกิจในชุมชน

เนื่องจากชุมชนพัฒนาเป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ใกล้เมืองใหญ่ มีการคมนาคมติดต่อกันสะดวก ทำให้ลักษณะการประกอบอาชีพของคนในชุมชน ซึ่งเดิมประกอบอาชีพเกษตรกรรม คือ การทำนา ทำสวนผัก และทำสวนลำไย รวมทั้งการทำงานหัตถกรรมในครัวเรือน เช่น การจักสาน ต้องเปลี่ยนมาเป็นการทำงานรับจ้างในภาคพาณิชยกรรม อุตสาหกรรมและการบริการในเมืองใหญ่ ตามสภาพของสังคมที่เปลี่ยนแปลงจากสังคมเกษตรกรรมเป็นสังคมอุตสาหกรรมตามกระบวนการพัฒนาประเทศแบบการทำให้ทันสมัย (Modernization) หรือการทำให้เป็นสังคมอุตสาหกรรม(Industrialization)ซึ่งทำให้สภาพความเป็นอยู่และวิถีชีวิตของคนในชุมชนเปลี่ยนแปลงไป จากการทำงานอยู่ในชุมชนตลอดเวลา ต้องออกไปรับจ้างและทำงานเป็นเวลาประเภทไปเข้าเย็นกลับหรือประเภทการทำงานเป็นกะ ทำให้ไม่มีเวลาดูแลมากเพียงพอที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาในโรงเรียนได้เหมือนเดิม ภาระในการจัดการศึกษาให้บุตรหลานจึงถูกแบ่งแยกให้เป็นหน้าที่ของโรงเรียน โดยที่ผู้ปกครองนักเรียนจะทำหน้าที่เป็นเพียงผู้ให้การสนับสนุนการให้การศึกษาแก่บุตรหลานผ่านทางโรงเรียนในรูปของการบริจาคเงินและสิ่งของ ประกอบกับในช่วงเวลาที่ผ่านมามีผลผลิตทางการเกษตรกรรมในชุมชน โดยเฉพาะลำไยไม่ให้ผล ทำให้ประชาชนที่แม้ว่าจะมีเงินเก็บอยู่บ้าง แต่ก็ต้องประสบกับความลำบากพอสมควร เพราะลำไยเป็นรายได้หลักประจำปีของคนในชุมชนพัฒนาเกือบจะทุกครอบครัว ส่วนคนที่คนในชุมชนส่วนหนึ่งที่เป็นคนที่มีความรู้ความสามารถสูงพอสมควรต้องเข้าไปทำงานในเมืองทำให้ไม่มีโอกาสได้เข้ามามีส่วนร่วมกับโรงเรียนในการจัดการศึกษา นอกจากนี้ภายในชุมชนเอง ถึงแม้ว่าจะมีโรงงานที่เป็นธุรกิจขนาดย่อมทั้งภาคเกษตรกรรม คือ การเพาะเห็ดนางฟ้า และภาคอุตสาหกรรม คือ โรงงานตัดเย็บเสื้อผ้าสำเร็จรูปสำหรับส่งออก และการรวมกลุ่มเป็นสหกรณ์จักสาน แต่ก็ไม่สามารถรองรับแรงงานบางส่วนที่ไม่สามารถเข้าไปทำงานในเมืองใหญ่ทั้งหมดได้ ประชาชนส่วนที่เหลือจึงประกอบอาชีพจักสานและการเกษตรกรายย่อยต่อไปในชุมชน สภาพแวดล้อมที่เกี่ยวกับเศรษฐกิจในชุมชน เป็นปัญหาต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษา คือ การที่คนซึ่งมีความรู้ความสามารถไม่สามารถที่จะเข้ามามีส่วนร่วมกับโรงเรียนและชุมชนในการพัฒนาการศึกษาในชุมชนได้เต็มตามความสามารถ ในขณะที่เดียวกันคนที่ประกอบอาชีพในชุมชน ก็มีปัญหาด้านรายได้ เพราะต้องพยายามใช้เวลาในการทำงานอาชีพมากขึ้น แม้ว่าจะมีโอกาสรับส่งลูก แต่ก็ไม่มี

โอกาสและไม่มีเวลาที่จะไตร่ตรองเรื่องการศึกษาของลูกจนสามารถเสนอแนวคิดในการปรับปรุงการจัดการศึกษาในโรงเรียนได้ ทำให้การมีส่วนร่วมกับโรงเรียนในการจัดการศึกษาของคนในชุมชน เป็นการมีส่วนร่วมกิจกรรมตามที่โรงเรียนและผู้นำชุมชนต้องการเท่านั้น และส่วนมากก็เข้ามามีส่วนร่วมในลักษณะของการบริจาคเงินและสิ่งของมากกว่าการมีส่วนร่วมทางด้านความคิดและการกระทำ

1.4 สภาพแวดล้อมทางด้านการเมืองในชุมชน

การเมืองในชุมชนพัฒนา ปรากฏค่อนข้างชัดเจนในการกำหนดกลุ่มบุคคลที่มีอำนาจในชุมชน การเลือกผู้นำชุมชน การบริหารขององค์การบริหารส่วนตำบล และคณะกรรมการโรงเรียน โดยในส่วนของกลุ่มอำนาจในชุมชนนั้น พบว่า จากการที่ชุมชนพัฒนามีกลุ่มผู้นำชุมชนที่เป็นฝ่ายที่มีอำนาจในการปกครองชุมชนสืบต่อกันมา เช่น ตำแหน่งกำนันที่มีการสืบทอดจากกำนันคนเดิมมาสู่บุตรชาย ซึ่งแม้จะมีการเลือกตั้งกำนัน แต่ด้วยอิทธิพลของการเป็นกำนันเก่าก็สามารถทำให้บุตรชายที่เข้ามาดำรงตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านได้เพียงเดือนเดียวให้ได้รับเลือกตั้งเป็นกำนันแทน ดังที่ผู้นำชุมชนท่านหนึ่งเล่าว่า “...ส่วนใหญ่อย่างผู้นำชุมชนนี้จะสืบทอดมาทางลูกหลาน อย่างผมเป็นลูกกำนัน ก็มาเป็นกำนัน ผู้ใหญ่บ้านบางคนก็เป็นลูกผู้ใหญ่บ้านคนก่อน เป็นเครือญาติกัน สืบทอดมาเป็นรุ่น ๆ...” ดังนั้นจากการศึกษาจึงพบว่า กลุ่มผู้นำชุมชนในชุมชนพัฒนา จะเป็นเครือญาติใกล้ชิดกันเป็นส่วนใหญ่ เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน สารวัตรกำนัน เจ้าอาวาส คณะกรรมการโรงเรียน และแม้เมื่อมีการตั้งกลุ่มแม่บ้าน กำนันก็เลือกญาติของตนเองมาเป็นประธานกลุ่มแม่บ้าน ซึ่งอาจจะเป็นผลดีด้านการปกครองในชุมชน แต่ก็เป็นการรวบอำนาจให้อยู่ที่ชนชั้นนำ คือ ผู้นำชุมชน ซึ่งมีการใช้อำนาจการปกครองนี้ไปในการควบคุมประชาชนพอสมควร เช่น การที่คนในชุมชนนี้ค่อนข้างจะไม่มีปัญหาเรื่องโจรผู้ร้าย เพราะผู้นำชุมชนมีการปกครองในลักษณะของการใช้อำนาจทั้งโดยทางตรงและโดยทางอ้อมทางตรง คือ การใช้อำนาจทางกฎหมาย และทางอ้อม คือ การใช้อำนาจมืด หรือการลงโทษทางสังคม ดังที่ผู้นำชุมชนท่านหนึ่งกล่าวว่า “...กำนันอาจจะเด็ดขาดประเภทนักเลงอันธพาลเล็กน้อยนี้จะจัดการเด็ดขาด...” เป็นต้น โดยที่ประชาชนส่วนใหญ่ในชุมชนต้องยอมรับซึ่งอาจจะเป็นเพราะ ส่วนหนึ่งเป็นความเคยชินกับการปกครองในลักษณะนี้ แต่อีกส่วนหนึ่งอาจจะต้องยอมรับ เพราะความเกรงกลัวอำนาจของชนชั้นปกครองในชุมชน การที่กลุ่มชนชั้นนำในชุมชนมีการรวมตัวกันเป็นปีกแผ่น และมีอำนาจในชุมชน ทั้งโดยระบบการปกครองท้องถิ่นและโดยอำนาจแฝง ทำให้ผู้นำชุมชนสามารถชี้้นำให้คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมของโรงเรียน โดยเฉพาะในเรื่องของการบริจาคและการร่วมในกิจกรรมของโรงเรียนมากที่สุด ดังที่ในการสนทนากลุ่มคณะครูเมื่อสนทนาถึงจำนวนผู้มาร่วมในกิจกรรมวันแม่และวันฉลองการเปิดป้ายอาคารเรียน ดังที่คณะครูเล่าว่า ประชาชนมาร่วมกิจกรรมมากจนเต็มห้องประชุม

โรงเรียนและสนามหญ้าของโรงเรียน เช่นที่กล่าวว่า “...ชาวบ้านก็มากันนะ เต็มเลย เต็มห้องประชุมเลย...” และ “...เต็มสนามเลยคะ...” แต่อย่างไรก็ตาม การที่คนในชุมชนส่วนใหญ่เป็นผู้ถูกปกครองมาตลอด ทำให้คนในชุมชนส่วนใหญ่รวมถึงผู้ปกครองนักเรียน เกิดความเคยชินที่เป็นฝ่ายถูกปกครองจนเกิดความฝังใจและกลายเป็นวัฒนธรรมแห่งความเงียบ (Culture of silence) ก็จะทำให้เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมของโรงเรียนในลักษณะที่เป็นการมีส่วนร่วมที่ผู้เข้ามามีส่วนร่วม จะมีส่วนร่วมแบบผู้มาร่วมงาน ไม่มีอำนาจใด ๆ ในการร่วมตัดสินใจ

ปัจจุบัน การปกครองในชุมชนโดยกลุ่มผู้นำชุมชนรุ่นใหม่ที่มีการสืบทอดมาทางเครือญาติจากกลุ่มผู้นำชุมชนรุ่นเก่า ก็เริ่มมีการเปลี่ยนแปลง เมื่อมีการตราพระราชบัญญัติสภาตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบล พ.ศ. 2537 ซึ่งส่งผลให้ประเทศไทยมีองค์การบริหารส่วนตำบลเต็มพื้นที่ทั่วประเทศ ในปี พ.ศ. 2541 ตามหลักการกระจายอำนาจการปกครองจากส่วนกลางไปสู่ส่วนท้องถิ่นของรัฐบาลและได้กำหนดให้มีการเลือกตั้งสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบล ทำให้มีผู้นำชุมชนที่ไม่ได้เป็นเครือญาติกับผู้นำชุมชนกลุ่มเดิมได้รับการเลือกตั้งเข้ามาเป็นสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบล ที่สำคัญคือประธานกรรมการโรงเรียนซึ่งเคยเป็นข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ก็ได้รับการเลือกตั้งเป็นสภาองค์การบริหารส่วนตำบลด้วย เพราะต้องการผลักดันให้ อบต. สนับสนุนการจัดการศึกษา แต่กลุ่มของประธานกรรมการโรงเรียนก็เป็นกลุ่มเสียงส่วนน้อยในองค์การบริหารส่วนตำบล จึงไม่ได้รับการสนับสนุนเมื่อเสนอโครงการของโรงเรียนเข้าที่ประชุมคณะกรรมการองค์การบริหารส่วนตำบลเท่าที่ควรในช่วงแรก แม้ว่า ประธานคณะกรรมการบริหาร อบต. โดยตำแหน่ง คือ กำนัน เป็นรองประธานคณะกรรมการโรงเรียน แต่เมื่อมีการศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับความช่วยเหลือของ อบต. ต่อโรงเรียน ก็พบว่า คณะกรรมการบริหาร อบต. และคณะกรรมการสภา อบต. ส่วนใหญ่ซึ่งเป็นคณะกรรมการโรงเรียน ก็เห็นความสำคัญของการจัดการศึกษาในโรงเรียน และให้ข้อมูลตรงกันว่า ได้มีการพิจารณาจัดสรรงบประมาณให้โรงเรียนเพื่อการพัฒนาห้องสมุดโรงเรียน ในปีงบประมาณ 2542

เงื่อนไขทางการเมืองที่พบในชุมชนพัฒนา นับว่า เป็นส่วนหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชนส่วนมากเป็นการมีส่วนร่วมแบบถูกระดม (Mobilization) หรือการกะเกณฑ์ค่อนข้างชัดเจน แต่ด้วยสภาพการณ์ที่คนในชุมชนต้องเกิดการยอมรับโดยปริยายก็ทำให้การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาในลักษณะนี้เป็นที่ยอมรับทั้งจากคณะครูในโรงเรียน ผู้นำชุมชน คนในชุมชน และผู้ปกครองนักเรียน ดังตัวอย่างจากการสนทนากลุ่มผู้มีส่วนร่วมน้อยตอนหนึ่งเรื่องการบริจาคเงินและสิ่งของให้โรงเรียน ซึ่งแสดงถึงความเต็มใจของกลุ่มผู้มีส่วนร่วมน้อยที่จะให้ความร่วมมือกับทางโรงเรียน ตามที่โรงเรียนต้องการและตามความสามารถที่ตนเองจะบริจาคได้ ดังนี้

- “...ผู้วิจัย : อย่างพวกเราที่นั่งอยู่ที่นี่มาช่วยอะไรทางโรงเรียนบ้าง
 กัลยา : อย่างเวลาโรงเรียนต้องการให้ผู้ปกครองมีจิตศรัทธาบริจาค
 ให้โรงเรียน เราก็ช่วย เป็นพวกกฐิน ผ้าป่า
 มาลี : อย่างเวลาโรงเรียนจะสร้างนั่น สร้างนี้ พวกเราก็ช่วยกันบริจาค
 แล้วแต่ความสามารถที่จะให้ได้
 จำปี : เวลาโรงเรียนขออะไรมานี้ เราไม่เคยขัดข้องครับ
 กัลยา : ก็ช่วย ๆ กันไปคะ...”

นอกจากนี้ โดยส่วนรวมแล้วผู้นำชุมชนมีความเห็นพ้องกันว่า ประชาชนในชุมชนมักจะมาช่วยงานของชุมชนมากและโดยตลอด และหากจะมีบางคนที่ไม่ค่อยให้ความร่วมมือทางผู้นำชุมชนก็จะพยายามชักชวนให้มาร่วมมือกัน โดยเวลาคนที่ไม่มาร่วมงานมีงานอะไรที่บ้าน ผู้นำชุมชนก็จะเข้าไปช่วยดูแลและช่วยเหลือ ทำให้คนที่ไม่ร่วมมือหันกลับมาให้ความร่วมมือมากขึ้น จนทำให้คนในชุมชนมีความสามัคคีเป็นกลุ่มก้อนกันดีขึ้น

1.5 ความรู้สึกเป็นเจ้าของ(Ownership)โรงเรียนของประชาชนในชุมชน

จากการศึกษาเกี่ยวกับ การร่วมกันจัดการศึกษาของโรงเรียนชุมชนพัฒนาพบว่า คนในชุมชนมีความรู้สึกว่าตนเองเป็นเจ้าของโรงเรียนร่วมกันสูงมาก เพราะปรากฏทั้งที่เป็นการแสดงความรู้สึกจากการสัมภาษณ์ระดับลึก และการสนทนากลุ่ม รวมถึงการศึกษาประวัติการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษา การสังเกตและการร่วมในกิจกรรมบางอย่างของโรงเรียน ดังเช่นการแสดงความรู้สึกเป็นเจ้าของโรงเรียนจากการสนทนากลุ่มผู้มีส่วนร่วมมาก ตอนหนึ่งว่า

- “...ผู้วิจัย : แล้วในความรู้สึกของสมาชิกนี้คิดว่าโรงเรียนเป็นของใคร ใครน่าจะเป็น
 เจ้าของโรงเรียน
 ปิยราช : อันนี้ผมไม่คิดอย่างนั้นครับ ไม่คิดว่าใครเป็นเจ้าของโรงเรียน แต่คิดว่า
 โรงเรียนเป็นของส่วนรวม
 เอกรัตน์ : ทุกคนเป็นเจ้าของโรงเรียนครับ
 ผู้วิจัย : ไม่ใช่เป็นของครูหรือคะ
 เอกรัตน์ : ไม่ใช่ครับ ถ้าเป็นของครูคงไม่พัฒนามาถึงขนาดนี้หรอกครับ...”

โดยในส่วนของการแสดงความรู้สึกเป็นเจ้าของโรงเรียน หรือความรู้สึกว่าโรงเรียนเป็นของส่วนรวม เป็นของชุมชนและเป็นของรัฐบาลนี้ นอกจากจะปรากฏชัดเจนในการแสดงความเห็นและความรู้สึกของผู้นำชุมชนหลายท่าน เช่น “...โรงเรียนเป็นของส่วนรวมของทุกคน ไม่ได้คิดว่าเป็นของใครเป็นของคนที่นี่ อย่างคณะครูส่วนใหญ่ก็อยู่ไกล มาสอนวิชา

ความรู้เท่านั้น โรงเรียนเป็นของพวกเรา ของลูกหลาน...” นอกจากนี้ ผู้นำชุมชนซึ่งเป็นเจ้าอาวาสยังมีความรู้สึกที่โรงเรียนเป็นของชุมชนและเป็นของส่วนรวมสูง รวมทั้งถือว่าโรงเรียนเป็นส่วนหนึ่งของวัดด้วย ซึ่งจากพื้นฐานความคิดว่าโรงเรียนเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนและเป็นของวัดนี้เองที่ท่านได้ปลูกฝังแนวคิดไปยังคนในชุมชน ซึ่งทำให้คนในชุมชนส่วนใหญ่มีความคิดคล้อยตามเจ้าอาวาส คือ มีความคิดว่าโรงเรียนเป็นของชุมชน เป็นของวัด ทำให้โรงเรียนได้รับการสนับสนุนและการช่วยเหลือจากชุมชนตลอดมา ดังจะเห็นได้จาก การที่คนในชุมชนให้การสนับสนุนโรงเรียนอย่างมากในการสร้างอาคารเรียน การซื้อที่ดินให้โรงเรียน การอนุญาตให้โรงเรียนใช้ที่ดินของวัด การสนับสนุนโรงเรียนทางด้านต่าง ๆ การมาร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ของทางโรงเรียน และการช่วยกันดูแลความประพฤติของนักเรียน เป็นต้น

แต่อย่างไรก็ตามแม้ว่าคนในชุมชนพัฒนาจะมีความรู้สึกและมีการกระทำที่แสดงว่าโรงเรียนเป็นของชุมชน แต่ก็ไม่ได้เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมของโรงเรียนทั้งหมด เพราะยังถือว่าเรื่องการจัดการเรียนการสอนเป็นหน้าที่ของครู เป็นสิ่งที่ผู้ปกครองนักเรียนไม่มีสิทธิเข้าไปเกี่ยวข้องหรือแสดงความคิดเห็นในเชิงให้มีการปรับปรุงหรือพัฒนาหรือจัดใหม่ให้สอดคล้องกับความต้องการของผู้ปกครองนักเรียน ซึ่งแสดงให้เห็นว่าแม้คนในชุมชนจะมีความรู้สึกเป็นเจ้าของโรงเรียน แต่ก็เข้ามามีส่วนร่วมกับทางโรงเรียนในลักษณะของการดูแลอยู่ห่าง ๆ และร่วมในกิจกรรมที่ครูขอร้อง คือ ร่วมเฉพาะในส่วนที่คิดว่าไม่ก้ำก๋ายหน้าที่ของครู และร่วมในสิ่งที่ตนสามารถจะทำได้เท่านั้น

2. เจือปนเกี่ยวข้องกับโรงเรียน

การทำงานของบุคลากรในโรงเรียน โดยเฉพาะการทำงานของผู้บริหารโรงเรียน นับว่าเป็นสิ่งสำคัญอย่างหนึ่งที่ส่งผลต่อความสำเร็จหรือความล้มเหลวในการดำเนินงานของโรงเรียน วิธีการทำงานของผู้บริหารโรงเรียน ซึ่งเกี่ยวข้องกันอย่างใกล้ชิดกับคณะครู และผู้นำชุมชน จึงเป็นส่วนหนึ่งที่จะเป็นเงื่อนไขที่มีผลต่อกระบวนการและแบบแผนการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน และช่วยอธิบายถึงลักษณะ กระบวนการและแบบแผนการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนได้ชัดเจนขึ้น เพราะจากการศึกษาพบว่า ผู้บริหารโรงเรียนชุมชนพัฒนาเป็นผู้ที่มีคุณลักษณะของการเป็นผู้บริหารที่ดี เช่น มีความตั้งใจในการทำงาน มีมนุษยสัมพันธ์กับผู้ร่วมงานและบุคคลในชุมชน มีวิสัยทัศน์ในการทำงานกว้างขวาง ฯลฯ ซึ่งทำให้บุคลากรที่เกี่ยวข้องกับการทำงานของผู้บริหารโรงเรียน เช่น คณะครูและคณะกรรมการโรงเรียนเข้ามามีส่วนร่วมกับการทำงานของผู้บริหารโรงเรียน ซึ่งจากการศึกษาการทำงานของผู้บริหารโรงเรียน พบว่า มีลักษณะการบริหารงานโรงเรียนโดยการเปิดโอกาสให้คณะครูและผู้นำชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมกับการทำงานของผู้บริหารโรงเรียนในหลายด้าน มีแนวคิดในการทำงาน และวิธีการทำงานที่น่าสนใจ ดังนี้คือ

2.1 แนวคิดในการพัฒนาโรงเรียน

ผู้บริหารโรงเรียนชุมชนพัฒนา มีแนวคิดในการพัฒนาโดยเน้นที่การพัฒนาอาคารสถานที่ โดยมีเหตุผลว่า อาคารสถานที่และบริเวณโรงเรียนเป็นสิ่งที่มีความสำคัญอย่างหนึ่งในโรงเรียน เพราะเป็นสิ่งที่จะช่วยให้ง่ายต่อการจัดการเรียนการสอนในโรงเรียนดีขึ้น โรงเรียนจึงมีการพัฒนาอาคารสถานที่เป็นประจำ ปีละ 1-2 อย่าง ซึ่งทำให้โรงเรียนมีการเปลี่ยนแปลงด้านอาคารสถานที่อย่างต่อเนื่อง ทำให้คนในชุมชนและผู้บริหารระดับอำเภอและระดับจังหวัด มองเห็นผลงานในด้านการพัฒนาโรงเรียนที่มีการปรับปรุงให้ดีขึ้นอย่างสม่ำเสมอ ซึ่งเป็นผลดีต่อการทำงานของผู้บริหารโรงเรียนและคณะครูในด้านอื่น ๆ รวมทั้งทำให้ได้รับการสนับสนุนในด้านงบประมาณ และความร่วมมือในการทำงานกับทางโรงเรียนเพิ่มมากขึ้น นอกจากนี้ยังทำให้คนในชุมชนโดยเฉพาะผู้ปกครองนักเรียน เห็นว่าโรงเรียนมีการพัฒนาในทางที่ดีขึ้นตลอดเวลา จึงเต็มใจให้การสนับสนุนโรงเรียนโดยการบริจาคเงิน และให้ความร่วมมือกับโรงเรียนในด้านต่าง ๆ เสมอ นอกจากนี้ผู้บริหารโรงเรียนยังมีแนวคิดในการทำงานที่กว้างไกล และมีการวางแผนในการทำงานล่วงหน้า เช่นที่ ผู้นำชุมชนท่านหนึ่งได้พูดถึงผู้บริหารโรงเรียนว่า “...ผู้บริหารแต่ก่อนนี้มองอะไรก็แคคืบแคศอก ผอ. คนนี้มองอะไรเป็นร้อยเมตรพันเมตร เวลาจะทำอะไรเขาจะแบ่งเป็นแผน ชาวบ้านก็มาช่วยกัน...”

2.2 การบริหารโรงเรียนโดยให้คณะครูมีส่วนร่วม

จากการศึกษาพบว่าผู้บริหารโรงเรียนชุมชนพัฒนาบริหารงานในโรงเรียน โดยแยกเป็นสองส่วน คือ การทำงานเพื่อตอบสนองต่อนโยบายของหน่วยงานระดับเหนือ ได้แก่ งานที่โรงเรียนปฏิบัติตามนโยบายของหัวหน้าการประถมศึกษาอำเภอ เช่น การพัฒนาการจัดการศึกษาในระดับก่อนประถมศึกษา จนได้รับการประเมินให้ผ่านเกณฑ์มาตรฐานชั้นอนุบาลศึกษาระดับจังหวัด การจัดการขยายโอกาสทางการศึกษา จนประสบความสำเร็จ การปฏิบัติงานตามโครงการปฏิรูปการศึกษาและการนิเทศ 100% เป็นต้น นอกจากนั้นโรงเรียนยังคิดริเริ่มงานใหม่ ที่จะเสริมให้งานที่ต้องปฏิบัติตามนโยบายของหน่วยเหนือให้ดีขึ้น เช่น การตั้งสหกรณ์ออมทรัพย์ในโรงเรียน การตั้งกองทุนการศึกษา การประสานงานและสร้างความสัมพันธ์อันดีกับชุมชน เป็นต้น

นอกจากนี้ ผู้บริหารโรงเรียนยังเปิดโอกาสให้คณะครูได้แสดงความคิดเห็นใหม่ ๆ ในการทำงานให้ผู้บริหารโรงเรียนปฏิบัติ ซึ่งส่วนมากเป็นการเสนอแนวคิดเรื่องการปรับปรุงอาคารสถานที่ ซึ่งผู้บริหารโรงเรียน จะพิจารณาว่าควรนำความคิดเห็นของคณะครูไปปฏิบัติหรือไม่ โดยคำนึงประโยชน์ที่จะได้รับจากงานนั้น เช่น ที่ผู้บริหารโรงเรียนกล่าวว่า “...สิ่งที่คณะครูเสนอแนะในปีที่ผ่านมาจะเป็นเรื่องของอาคารสถานที่ ส่วนใหญ่จะพิจารณา ถ้าดูแล้วเห็นว่าเป็นโครงการที่มีประโยชน์ก็จะอนุมัติ...” และในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการแบ่งงานให้ครูรับ

ผิดชอบทางด้านต่าง ๆ นั้น ผู้บริหารโรงเรียนจะมอบหมายงานทางด้านวิชาการ ด้านการเรียน การสอนให้ครูผู้สอนเป็นผู้รับผิดชอบ เพราะผู้บริหารถือว่า ครูส่วนใหญ่จะมีความรู้ ความสามารถ ผ่านการอบรมในเรื่องหลักสูตร เรื่องการสอนดีทำได้เลย โดยมีครูผู้นำวิชาการเป็นที่ปรึกษา และควบคุมการจัดการเรียนการสอนของครู โดยการตรวจการเขียนแผน การสอนของครู ส่วนงานด้านการบริหารต่าง ๆ เกี่ยวกับการเงินและบุคลากร ผู้บริหารโรงเรียนจะเป็นฝ่ายตัดสินใจและบริหารงานเอง โดยไม่มีการมอบหมายงานให้คณะครูร่วมในการตัดสินใจ

2.3 การร่วมกันทำงานอย่างจริงจัง

ผู้บริหารโรงเรียน คณะครูและผู้นำชุมชน มีการทำงานร่วมกันอย่างจริงจัง ดังที่ปรากฏในเหตุการณ์ที่สำคัญของโรงเรียนหลายครั้ง เช่น กรณีการตั้งโรงเรียน การสร้าง อาคารเรียน การซื้อที่ดินให้โรงเรียน และโดยเฉพาะการขยายโอกาสทางการศึกษาในโรงเรียน ในช่วงที่เปิดสอนระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ซึ่งทั้งผู้บริหารโรงเรียน คณะครู และผู้นำชุมชน ต่างก็ร่วมกันทำงานจนประสบความสำเร็จ แม้ว่าในช่วงแรกต้องทำงานหนักมาก เพราะผู้ปกครอง นักเรียนและคนในชุมชน ไม่เชื่อว่าทางโรงเรียนจะทำได้ เนื่องจากไม่เคยสอนระดับมัธยมศึกษา มาก่อน ทางคณะครูก็ได้พยายามทำงาน จนเมื่อมีนักเรียนที่เรียนจบชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นแล้ว และได้ไปเรียนต่อในระดับที่สูงขึ้นเป็นจำนวนมาก ทำให้ผู้ปกครองนักเรียนมีความเชื่อมั่นใน การทำงานของโรงเรียน และส่งผลให้เรียนต่อในระดับมัธยมศึกษาตอนต้นในโรงเรียนมากขึ้น จนเกิดความต้องการให้มีการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานในชุมชนจนถึงชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย ดังที่ ครูท่านหนึ่งกล่าวว่า “...ตอนหลัง ๆ นี้ ชุมชนเข้ามาช่วยเหลือโรงเรียนมากขึ้น ยิ่งตอนนี้ โรงเรียนของเรา เป็นที่ยอมรับของคนทั่วไป คนในชุมชน ก็เริ่มมีความรู้สึกที่โรงเรียนเป็น สิ่งหนึ่งที่เป็นของเขา ก็ทำให้ชุมชนเข้ามาช่วยเหลือโรงเรียนมากขึ้น มันก็เป็นความภาคภูมิใจของ คนในหมู่บ้าน เขาเห็นความสำคัญของเรา ก็เริ่มส่งลูกหลานเข้ามาเรียนมากขึ้น ตอนที่เรารู้ตัว มากเลย ก็คือช่วงที่เราเปิดขยายโอกาส เพราะเราไม่เชื่อเลยว่าเราจะทำได้ เพราะคิดว่าครู ประถมไม่มีความรู้ ไม่มีทักษะในการจัดมัธยม แต่เราก็ทำให้เขาประจักษ์ว่าเด็กของเราที่จบไป แล้วไปเรียนต่อไปได้ เขาก็เริ่มมีศรัทธามากขึ้น...ก็มีเสียงว่าอยากให้โรงเรียนเปิดสอนถึง ม.ปลาย และจะไม่เอาลูกไปไหนแล้ว จะให้อยู่ที่นี่แหละ เปิดเสร็จอยู่ที่นี้ ตั้งแต่อนุบาลถึง ม.ปลาย”

การทำงานอย่างจริงจังของโรงเรียนดังกล่าว นับว่าเป็นสิ่งหนึ่งที่ทำให้โรงเรียน สามารถตอบสนองความต้องการของผู้ปกครองที่ต้องการให้โรงเรียนสอนนักเรียนอย่างดี และเอาใจใส่โรงเรียนได้ในส่วนหนึ่ง

2.4 การพัฒนาการจัดการเรียนการสอน

โรงเรียนชุมชนพัฒนามีการปรับปรุงการจัดการเรียนการสอนของครู โดยการส่ง ไปอบรมหรือสัมมนาเกี่ยวกับความรู้ใหม่ ๆ ในการสอน หรือการร่วมในการจัดกิจกรรมของการ ศึกษาของโรงเรียน ตามแผนพัฒนาโรงเรียนที่กำหนดไว้ และมีการพัฒนาการจัดการเรียนการ

สอนในระดับอนุบาล โดยจัดการเรียนการสอนที่เน้นการเตรียมความพร้อมของเด็กตาม แนวทางการจัดการศึกษาระดับก่อนประถมศึกษา ทำให้การจัดการศึกษาระดับก่อนประถมศึกษา ของโรงเรียนได้รับการยอมรับ และได้รับการประเมินให้ผ่านมาตรฐานการจัดการศึกษาระดับก่อนประถมศึกษาของสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัด นอกจากนี้ในการจัดการเรียน การสอนระดับมัธยมศึกษาตอนต้น โรงเรียนก็มีการพัฒนาการเรียนการสอนโดยการส่งครูไป ศึกษาดูงานจากโรงเรียนอื่นที่สามารถจัดได้ดี และนำมาปรับปรุงใช้กับทางโรงเรียนทำให้ สามารถจัดการเรียนการสอนได้ดีขึ้น โดยเฉพาะในเรื่องการทำแผนการสอน และการทำแฟ้ม สะสมงาน การวิเคราะห์จุดประสงค์และเนื้อหาวิชาตามคำอธิบายรายวิชาในหลักสูตร และ การวัดผลการเรียนการสอนของนักเรียนตามจุดประสงค์นำทาง และจุดประสงค์ปลายทางที่ตั้ง ไว้ในแผนการเรียนการสอน

2.5 การสร้างแรงจูงใจในการทำงานของคณะครู

นอกจากผู้บริหารโรงเรียนจะสร้างแรงจูงใจในการทำงานของคณะครู โดยการแสดง ทำที่เป็นกันเอง และมอบหมายงานทางด้านวิชาการและด้านต่าง ๆ ตามความถนัดของครู แต่ละคนแล้ว ในเรื่องของการพิจารณาความดีความชอบประจำปีก็เป็นสิ่งหนึ่งที่จะช่วยสร้าง แรงจูงใจในการทำงานของคณะครู ซึ่งพบว่า ผู้บริหารโรงเรียนพิจารณาความดีความชอบของ คณะครู โดยใช้เกณฑ์การพิจารณาที่สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ และ สำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดกำหนด และมีแบบประเมินตนเอง และแบบประเมินเพื่อน ครูว่า ควรจะให้ใครได้สองชั้น และตนเองควรจะได้สองชั้นหรือไม่อย่างไร พร้อมทั้งผู้บริหาร โรงเรียนจะสังเกตการทำงานของคณะครูไปพร้อมกัน โดยผู้บริหารโรงเรียนบอกว่า เกณฑ์ที่ใช้ พิจารณาจริง ๆ คือ เรื่องการจัดการเรียนการสอน เรื่องการมาทำงานอย่างสม่ำเสมอของคณะครู และเรื่องความเอาใจจริงเอาใจในการทำงาน ส่วนการตัดสินใจในการพิจารณาเลื่อนขั้นเงินเดือน ส่วนใหญ่ขึ้นอยู่กับมติของคณะกรรมการโรงเรียนเป็นหลัก ดังที่ครูคนหนึ่งเล่าถึงเรื่องการ พิจารณา ความดีความชอบของคณะครูในโรงเรียนว่า

“...ครูผู้นำวิชาการ : เราก็ปรึกษากัน แต่ก็ไม่ได้เอาเป็นข้อสรุปว่าจะ เป็นไปตามนี้ ส่วนใหญ่การตัดสินใจจะขึ้นอยู่กับ ความเห็นของ ผอ.

ผู้วิจัย : แล้วการพิจารณา ความชอบนี้ใช้เกณฑ์การพิจารณา อย่างไร

ครูผู้นำวิชาการ : ส่วนมากใช้เกณฑ์ตามที่ สปช. สปจ. กำหนด โดย ผอ. จะมีใบประเมินให้ ครูแต่ละคนประเมินว่าควรจะให้ใครได้สองชั้นและให้ประเมินตนเองโดยไม่ต้องใส่ชื่อ

ผู้วิจัย : แล้ว ผอ. จะรู้หรือว่าคนที่ขอไปนี้เป็นใคร

ครูผู้นำวิชาการ : ก็จะมีรายชื่อครูที่เคยได้สองชั้นในแต่ละปี รวมทั้ง
ความเห็นของท่านว่าจะให้สองชั้นใคร ก็คงจะเอามาดู
เป็นข้อมูลพื้นฐานด้วยกัน และดูด้วยว่าที่ครูประเมิน
มากับที่ท่านประเมินไว้ ตรงกันหรือแตกต่างกัน ซึ่ง
บางครั้งก็ใกล้เคียงกัน...”

นอกจากนี้ ผู้บริหารโรงเรียนชุมชนพัฒนายังเป็นผู้มีทัศนคติที่ดีต่อการเป็น
ผู้บริหาร เพราะเห็นว่า การเป็นผู้บริหารโรงเรียนเป็นการทำงานที่มีคุณค่า เป็นการทำงานที่
ต้องอาศัยความรับผิดชอบสูง เมื่อทำงานอย่างจริงจังก็จะเห็นผลงานได้ชัดเจน งานที่ผู้บริหาร
โรงเรียนชุมชนพัฒนา ทำแล้วประสบความสำเร็จ ส่วนมากจะเป็นงานที่เป็นโครงการพิเศษ
เช่น โครงการศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้านในเขตชนบท (กศ.พช.) และโครงการขยายโอกาสทาง
การศึกษา ซึ่งเป็นการทำงานที่มีลักษณะเป็นรูปธรรม และเป็นโครงการที่มีลักษณะเฉพาะกิจ
ตามนโยบายของรัฐบาล เวลาในการทำงานส่วนใหญ่จะเน้นในการควบคุม กำกับการทำงาน
ด้านการจัดการเรียนการสอนของคณะครู ดูแลเรื่องงานธุรการ และให้มีการแบ่งความรับ
ผิดชอบในการทำงาน ตามโครงสร้างการบริหารงานของโรงเรียน และเน้นการดูแลให้คณะครู
ในโรงเรียนให้ทำงานเต็มเวลาและให้มีความรับผิดชอบในการทำงาน รวมทั้งผู้บริหารโรงเรียน
ยังมีบุคลิกภาพของการเป็น ผู้บริหารที่ดี คือมีบุคลิกภาพดีเข้ากับคนได้ง่าย และมีความ
พยายามในการทำงาน จนผู้นำชุมชนและผู้ปกครองนักเรียนเห็นผลงาน และเข้ามามีส่วน
ร่วมกับโรงเรียนมากขึ้น

เงื่อนไขที่สนับสนุนและเป็นอุปสรรคต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการ จัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน

จากเงื่อนไขการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานใน
ชุมชนพัฒนาดังกล่าว พบว่า มีเงื่อนไขทั้งในส่วนที่สนับสนุนให้เกิดการมีส่วนร่วม และ
เป็นอุปสรรคต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษา ซึ่งผู้วิจัยขอสรุปจาก
รายละเอียดดังกล่าว เพื่อให้เห็นเงื่อนไขที่สนับสนุนและเป็นอุปสรรคต่อการมีส่วนร่วมของ
ชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน เป็นประเด็นที่ชัดเจน ดังนี้

1. เงื่อนไขที่สนับสนุน

ในชุมชนพัฒนามีเงื่อนไขหลายประการที่มีส่วนช่วยสนับสนุนการมีส่วนร่วมของ
ประชาชนในชุมชนต่อการจัดการศึกษาของโรงเรียน คือ

1.1 เจื่อนไขเกี่ยวกับชุมชน ได้แก่

1.1.1 การที่มีการรวมกลุ่มกันเองในชุมชน หลายกลุ่ม เช่น กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มจักสาน กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มหนุ่มสาว และกลุ่มเยาวชน ฯลฯ ทำให้ประชาชนคุ้นเคยกับการให้ความร่วมมือกับการทำงานของกลุ่ม เป็นผลสืบเนื่องที่ทำให้คนในชุมชนให้ความร่วมมือกับทางโรงเรียนในการทำงานด้านต่าง ๆ ด้วย

1.1.2 การมีสถาบันทางศาสนาเป็นศูนย์กลางของชุมชน ในชุมชนพัฒนาวัดมีบทบาทที่สำคัญในการพัฒนา เพราะนอกจากวัดเป็นสถาบันทางศาสนาในชุมชนแล้วยังเป็นศูนย์กลางของชุมชน เป็นสถานที่เผยแพร่ข่าวสารข้อมูลต่าง เพราะวัดเป็นสถานที่ที่คนในชุมชนเข้ามาร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ มากและสม่ำเสมอ ผู้นำชุมชนจึงใช้วัดเป็นศูนย์กลางของการนัดหมายเพื่อทำกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน รวมถึงการเผยแพร่การทำงานของโรงเรียนและการชักชวนให้คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมของโรงเรียนโดยการมาร่วมงาน มาบริจาคสิ่งของและเงิน เป็นต้น

* 1.1.3 ผู้นำทางศาสนาให้การสนับสนุนและเห็นความสำคัญของการศึกษา ผู้นำทางศาสนานับว่าเป็นผู้นำชุมชนที่มีบทบาทสำคัญในการชักชวนหรือสนับสนุนให้คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ในชุมชน ทั้งในการพัฒนาชุมชนและพัฒนาโรงเรียนในชุมชนพัฒนา ผู้นำทางศาสนา คือ เจ้าอาวาส ซึ่งเป็นผู้ที่มีบทบาทอย่างสูงในการมีส่วนร่วม กับโรงเรียนในการจัดการศึกษา และให้การสนับสนุนโรงเรียนทั้งในฐานะที่เป็นที่ปรึกษาของโรงเรียน และเจ้าอาวาสเป็นผู้อุปถัมภ์ โดยการสนับสนุนการตั้งโรงเรียน การขยายบริเวณอาคารสถานที่ การขยายการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานในชุมชน จากการศึกษาที่โรงเรียนจัดการศึกษาระดับประถมศึกษาปีที่ 4 เป็นระดับประถมศึกษาตอนปลายในปีการศึกษา 2512 และการขยายการศึกษาขั้นพื้นฐานจากระดับประถมศึกษาเป็นระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ในปีการศึกษา 2535 โดยเจ้าอาวาสเป็นผู้ที่เห็นความสำคัญของการศึกษาของคนในชุมชนมาก เพราะแม้ว่าโบสถ์ของวัดจะคับแคบและศรัทธาวัดต้องการให้ท่านสร้างใหม่ แต่ท่านก็ไม่ยอมสร้าง ให้ประชาชนร่วมกันสร้างอาคารเรียนของโรงเรียนก่อน โดยมีความเห็นว่าต้องสร้างคนที่จะมานั่งอยู่ในโบสถ์ก่อนที่จะสร้างโบสถ์ เป็นต้น

1.1.4 ผู้นำชุมชนมีความกระตือรือร้นในการทำงาน ผู้นำชุมชน โดยเฉพาะคณะกรรมการโรงเรียนและสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล ส่วนมากเป็นคนวัยหนุ่มที่มีการศึกษาพอสมควร จึงมีความสนใจในการทำงานทั้งเพื่อการพัฒนาโรงเรียนและพัฒนาชุมชน โดยในส่วนของการทำงานเพื่อพัฒนาโรงเรียนผู้นำชุมชนจะเป็นผู้ทำงานร่วมกันกับคณะครู และมีอำนาจในการตัดสินใจเพื่อการดำเนินการในกิจการต่าง ๆ ของทางโรงเรียนพอสมควร โดยทั้งหมดจะเป็นคนที่มีภูมิสำเนาอยู่ในชุมชน และเป็นบุตรหลานหรือเครือญาติกับผู้นำชุมชน

ในอดีตและทำงานให้ชุมชนในลักษณะที่ทำสืบเนื่องกันมากับญาติผู้ใหญ่หรือผู้นำชุมชนรุ่นก่อน ซึ่งปัจจุบันจะทำงานเป็นกรรมการที่ปรึกษา ของโรงเรียนและชุมชน

นอกจากนี้ยังพบว่าโรงเรียนมีเงื่อนไขที่สนับสนุนให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมกับโรงเรียนในการจัดการศึกษา ที่สำคัญ คือ การที่ชุมชนที่โรงเรียนตั้งอยู่เป็นชุมชนดั้งเดิม โดยชุมชนพัฒนาเป็นชุมชนที่มีการก่อตั้งและสืบทอดกันมานานโดยมีการย้ายถิ่นเข้าหรือออก น้อยมาก คนที่ย้ายออกส่วนมากจะเป็นลักษณะของการออกไปรับราชการหรือทำงานต่างถิ่น แต่ยังมีเครือญาติอยู่ในชุมชน ส่วนคนย้ายเข้าก็มักจะเป็นญาติกับคนในชุมชนที่ย้ายเข้ามา เพื่อพักอาศัยกับญาติ ทำให้คนในชุมชนมีความเป็นเอกภาพ และมีความกลมเกลียวกัน เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันสูง และให้ความสำคัญกับโรงเรียน ในฐานะที่เป็นสถาบันหนึ่งในชุมชน

1.2 เงื่อนไขเกี่ยวกับคณะครู ได้แก่

ในด้านคณะครูก็พบว่า มีเงื่อนไขที่สนับสนุนให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของโรงเรียน คือ

1.2.1 การมีครูที่เป็นคนในท้องถิ่น ในจำนวนคณะครูของโรงเรียนชุมชนพัฒนาทั้งหมดมีครูที่เป็นคนในท้องถิ่นและพักอาศัยอยู่ในชุมชนพัฒนาและใกล้เคียง จำนวน 4 คน ซึ่งเป็นคนในท้องถิ่น คือ เกิดและเติบโต ในชุมชนโดยมีเครือญาติอาศัยอยู่ในชุมชนด้วย ครูกลุ่มนี้จึงเป็นผู้ที่ประสานให้โรงเรียนและชุมชนมีความใกล้ชิดกันมากขึ้น โดยจะเป็นผู้ประชาสัมพันธ์งานของโรงเรียนให้คนในชุมชนทราบ และเป็นกลุ่มที่ประสานงานให้ผู้บริหารโรงเรียน เข้าหาชุมชนในช่วงแรกที่ผู้บริหารโรงเรียนย้ายมาอยู่ใหม่ การที่มีครูเป็นคนในท้องถิ่นและช่วยประสานงานให้ชุมชนและโรงเรียนมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกัน เป็นเงื่อนไขหนึ่งที่ทำให้ชุมชนและโรงเรียนมีส่วนร่วมกันในการจัดการศึกษามากขึ้น

1.2.2 คณะครูให้ความสำคัญและไปร่วมงานที่เป็นกิจกรรมของชุมชนและของคนในชุมชน การที่คณะครูและโรงเรียนให้ความสำคัญและไปร่วมงานต่าง ๆ ในชุมชน เช่นงานบวช งานแต่งงาน งานศพ งานประเพณีต่าง ๆ ในชุมชน เป็นเงื่อนไขหนึ่งที่ทำให้คนในชุมชนมีความรู้สึก ว่า คณะครูเป็นสมาชิกในชุมชน เช่นเดียวกับตน เพราะให้ความสนใจกับคนในชุมชน มาร่วมงานของชุมชนหรือกิจกรรมต่าง ๆ ที่ชุมชนจัดขึ้น จึงยอมรับบทบาทการทำงานของคณะครู และเข้ามามีส่วนร่วมกับการจัดการศึกษาของโรงเรียนมากขึ้น เช่น มีช่วงหนึ่งที่ผู้บริหารโรงเรียนย้ายมาใหม่ ยังไม่สามารถเข้าถึงคนในชุมชนได้ คณะกรรมการโรงเรียน ท่านหนึ่งได้เสนอแนะให้ผู้บริหารโรงเรียนและคณะครูให้สนใจคนในชุมชน โดยการเยี่ยมเยียนผู้ปกครองนักเรียนและช่วยเหลืองานของชุมชนมากขึ้น ซึ่งผู้บริหารโรงเรียนและคณะครูก็ได้ปรับบทบาทและหน้าที่ของตนเอง โดยการไปร่วมงานวัด งานชุมชน มากขึ้น ทำให้ประชาชน หันกลับมาหาโรงเรียนและให้ความร่วมมือกับโรงเรียนมากขึ้น

1.3 เงื่อนไขเกี่ยวกับโรงเรียน

การที่โรงเรียนมีการดำเนินงานที่เหมาะสมและเป็นที่ยอมรับของคนในชุมชน ทำให้คนในชุมชนให้การสนับสนุนและเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานของโรงเรียน หลายประการ คือ

1.3.1 โรงเรียนมีศักยภาพในการจัดการศึกษาเพื่อตอบสนองต่อความต้องการของชุมชน การที่โรงเรียนชุมชนพัฒนาสามารถจัดการศึกษาให้เด็กในชุมชนมีโอกาสได้เรียนต่อในระดับที่สูงกว่าการจัดการศึกษาภาคบังคับ และมีโอกาสได้โควตาเรียนต่อในระดับที่สูงขึ้น รวมไปถึงการที่นักเรียนส่วนใหญ่มีความประพฤติดี ไม่ติดสิ่งเสพติด เหมือนนักเรียนที่เข้าไปเรียนในตัวอำเภอ ทำให้คนในชุมชน คือ ผู้ปกครองนักเรียน เจ้าของาสและผู้นำชุมชนมีความพึงพอใจในการทำงานของโรงเรียน และเข้ามามีส่วนร่วมกับการทำงานของโรงเรียนโดยการสนับสนุนการดำเนินงานของโรงเรียนมากขึ้นในเกือบจะทุกเรื่อง ยกเว้นเรื่องการจัดการเรียนการสอน ซึ่งคนในชุมชนยังมีความเห็นว่า เป็นหน้าที่ของโรงเรียนที่คนภายนอกไม่ควรเข้าไปยุ่งเกี่ยว

1.3.2 ความโปร่งใสในการบริหารด้านงบประมาณและการเงิน

ของโรงเรียน จากการศึกษาพบว่า ผู้บริหารโรงเรียนจะมอบหมายให้คณะกรรมการโรงเรียนเป็นผู้เก็บรักษาเงิน บริหารงบประมาณและการเงินของโรงเรียน ในส่วนที่ทางชุมชนและโรงเรียนร่วมกันรับการสนับสนุนจากชุมชน ซึ่งเป็นเงินนอกงบประมาณ โดยผู้บริหารโรงเรียนต้องขออนุมัติกรรมการโรงเรียนทุกครั้ง ที่จะใช้งบประมาณในส่วนนี้ และต้องแจ้งรายละเอียดของการใช้เงินให้คณะกรรมการโรงเรียนทราบทุกครั้งในการประชุมคณะกรรมการโรงเรียน รวมถึงการชี้แจงให้ผู้ปกครองทราบ ในการประชุมผู้ปกครองนักเรียนด้วย ว่าโรงเรียนได้รับเงินบริจาคจากใคร ใช้จ่ายในการทำอะไรบ้าง เหลือเงินเท่าใด เป็นต้น ส่วนการบริหารเงินที่เป็นงบประมาณจากทางราชการโรงเรียนจะปฏิบัติตามระเบียบการใช้เงินของทางราชการและแจ้งรายละเอียดการใช้เงินให้คณะกรรมการโรงเรียนและผู้ปกครองนักเรียนทราบในการประชุม

1.3.3 การเปิดโอกาสให้บุคลากรในชุมชนและนอกชุมชนเข้ามาใช้บริการต่าง ๆ ของโรงเรียน เนื่องจากโรงเรียนชุมชนพัฒนา มีอาคารสถานที่และบริเวณที่สามารถให้บริการแก่คนในชุมชนและนอกชุมชนได้ เช่น การมีห้องประชุมของโรงเรียนขนาดใหญ่ มีสนามกีฬา และมีการจัดการเรียนการสอนที่เป็นที่ยอมรับของโรงเรียนอื่น โดยเฉพาะในเรื่องการจัดการเรียนการสอนในระดับก่อนประถมศึกษา การนิเทศ 100 % โดยการทำแฟ้มสะสมงาน (Portfolio) ของครู ทำให้มีหน่วยงานราชการ เอกชน และคนในชุมชนเข้ามาขอใช้สถานที่ของโรงเรียนในการจัดงานต่าง ๆ เช่น งานแต่งงาน งานเลี้ยงฉลองต่าง ๆ รวมทั้งการใช้เป็นสถานที่จัดอบรม ประชุมหรือสัมมนาของหน่วยงานทางราชการ ซึ่งทางโรงเรียนมีความพร้อมที่จะให้บริการ เพราะมีครูที่มีความสามารถในการจัดการด้านนี้ และอีกประการหนึ่ง

การที่โรงเรียนเป็นโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษาที่มีการเปิดสอนถึงระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ทำให้สามารถใช้แรงงานของนักเรียนในการให้บริการแรงงานของชุมชนได้ตามสมควร ส่วนนอกเวลาราชการ ทางโรงเรียนก็เปิดโอกาสให้เยาวชนในชุมชนเข้ามาใช้สนามกีฬาและบริเวณโรงเรียนเป็นที่พักผ่อนออกกำลังกายและซ้อมกีฬา ซึ่งเป็นเงื่อนไขหนึ่งที่ทำให้คนในชุมชนและคนที่มาใช้บริการของทางโรงเรียนมีความรู้สึกที่โรงเรียนเป็นสถานที่ที่เปิดกว้างสำหรับชุมชน ทำให้ไม่เกิดความรู้สึกแปลกแยกที่จะเข้าร่วมในกิจกรรมของโรงเรียนหรือเข้ามาใช้อาคารสถานที่และบริการต่าง ๆ ในโรงเรียน

1.4 เงื่อนไขเกี่ยวกับผู้บริหารโรงเรียน

เงื่อนไขที่สำคัญอีกประการหนึ่ง ที่สนับสนุนให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมกับโรงเรียนในการจัดการศึกษา คือ การมีคุณลักษณะที่ดีของผู้บริหารโรงเรียน โดยผู้บริหารโรงเรียนชุมชนพัฒนา เป็นผู้ที่มีลักษณะเด่นที่ทำให้คนในชุมชนและคณะครูยอมรับและให้ความร่วมมือในการทำงาน คือ การเป็นผู้ที่มีมนุษยสัมพันธ์ดีและผู้บริหารโรงเรียนเป็นคนที่มีความพื้นฐานทางครอบครัวอยู่ในชุมชนชนบท มีฐานะเดิมใกล้เคียงกับคนในชุมชน จึงสามารถปรับตัวเข้ากับคนได้ทุกเพศ ทุกวัย ทุกระดับ ดังนี้ผู้บริหารโรงเรียน พูดถึงตนเองว่า “...ส่วนใหญ่ ผมเป็นคนที่เข้ากับคนง่าย ไม่ถือตัว เป็นคนที่เกิดมามีฐานะยากจนไม่ใช่ร่ำรวย ก็คบได้กับคนทุกเพศทุกวัย ทุกระดับ...” นอกจากนี้ผู้นำชุมชนหลายท่าน ก็ได้กล่าวถึงคุณลักษณะของผู้บริหารโรงเรียนที่ทำให้ผู้นำชุมชนส่วนมากพึงพอใจ คือ การที่ผู้บริหารโรงเรียนเป็นคนที่วิสัยทัศน์ในการทำงานกว้างไกล คิดริเริ่มงานใหม่เสมอ มีการวางแผนการทำงาน เป็นคนทำงานอย่างจริงจัง เอาใจใส่งานของโรงเรียน ทำงานโดยประสานงานกับคนในชุมชนตลอดเวลา และที่สำคัญคือการไม่ทำอะไรตามใจตนเอง แต่จะปรึกษาหารือกับผู้นำชุมชนเสมอ เช่น ผู้นำชุมชนท่านหนึ่งกล่าวว่า “...ผู้บริหารคนนี้ดี มีอะไรก็ปรึกษาหารือไม่ทำอะไรตามใจตนเอง...”

2. เงื่อนไขที่เป็นอุปสรรค

ในชุมชนพัฒนามีลักษณะและเงื่อนไขที่เป็นอุปสรรคในการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาบางประการ คือ

2.1 เงื่อนไขเกี่ยวกับชุมชน

ชุมชนก็มีลักษณะและเงื่อนไขที่เป็นอุปสรรคต่อการมีส่วนร่วมกับโรงเรียนในการจัดการศึกษา คือ

2.1.1 คนในชุมชนขาดความรู้เรื่องการดำเนินงานของโรงเรียนโดยเฉพาะในเรื่องการเรียนการสอน เนื่องจากคนในชุมชนส่วนใหญ่ได้รับการศึกษาในระดับสูงสุดตามการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานในชุมชน ดังนั้น ผู้ปกครองนักเรียนและคนในชุมชนจึงมักจะมองตนเองว่าไม่มีความรู้เพียงพอที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา โดยเฉพาะการให้ความเห็นต่อคณะครูในด้านการปรับปรุงการเรียนการสอน หรือการแสดงความต้องการที่จะให้ครูสอนตามความต้องการของตน ซึ่งเป็นสิ่งที่ประชาชนเห็นว่าไม่ควรทำ

2.1.2 ความไม่สนใจของคนในชุมชนเรื่องการจัดการเรียนการสอนในโรงเรียน พบว่า ในการประชุมคณะกรรมการโรงเรียน ทางโรงเรียนมักจะไม่นำกล่าวถึงเรื่องการจัดการเรียนการสอน ทำให้ผู้นำชุมชนบางท่านเห็นว่า การที่การประชุมคณะกรรมการโรงเรียนไม่มีการพูดถึงเรื่องนี้ ทำให้คนในชุมชนไม่อาจเสนอความเห็นเรื่องการจัดการเรียนการสอนในโรงเรียนได้แม้แต่ผู้ปกครองนักเรียนที่มาส่งบุตรหลานที่โรงเรียนทุกวัน ก็ไม่ได้เอาใจใส่เรื่องนี้ แม้จะคุยกับคณะครูก็คุยกันเรื่องอื่นที่ไม่ใช่เรื่องการจัดการเรียนการสอนของครู ซึ่งส่วนหนึ่งเห็นว่า เป็นเพราะครูยังไม่มีความรู้ที่จะเปิดโอกาสให้คนในชุมชนพูดถึงเรื่องนี้เท่าที่ควรแต่อีกประเด็นหนึ่งคือการที่คนในชุมชนเห็นว่าการจัดการเรียนการสอนเป็นเรื่องของครู ไม่ใช่เรื่องของผู้ปกครองนักเรียนและประชาชนทั่วไป

2.2 เจือปนเกี่ยวกับโรงเรียน

คือ บางครั้งทางโรงเรียนไม่สามารถให้ความสนใจหรือให้ความสำคัญแก่คนในชุมชนอย่างทั่วถึง แม้ว่าจะได้พยายามปรับปรุงการทำงานหรือพยายามเข้าถึงชุมชน แต่อาจจะมีการละเลยเรื่องนี้ในบางจุดที่ทางโรงเรียนอาจจะนึกไม่ถึงหรือไม่มีความรอบคอบเพียงพอ หรืออาจจะมีเหตุผลบางประการที่ทางโรงเรียนไม่เปิดเผย การที่คนในชุมชนบางส่วนไม่เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมของโรงเรียนทั้ง ๆ ที่เคยมีส่วนร่วมมาโดยตลอด เช่น กรณีผู้นำชุมชนคนหนึ่งที่เคยมีบทบาทในการเปิดขยายการศึกษาระดับประถมศึกษาตอนปลายและการสร้างอาคารเรียน การจัดหาโต๊ะ เก้าอี้ สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาตอนปลาย และมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษากับทางโรงเรียนอย่างแข็งขันในฐานะกรรมการศึกษามาตลอด กลับยุติบทบาทของตนเอง เนื่องจากเมื่อมีการตั้งกรรมการโรงเรียนตามระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยคณะกรรมการโรงเรียน พ.ศ. 2539 โรงเรียนได้เปลี่ยนคณะกรรมการโรงเรียนให้เป็นไปตามโครงสร้างของระเบียบนี้ และแต่งตั้งกรรมการศึกษาของโรงเรียนเดิมที่ไม่ได้รับการแต่งตั้งเป็นคณะกรรมการโรงเรียนให้เป็นกรรมการที่ปรึกษาของโรงเรียน แต่ก็มีกรรมการบางคนที่ไม่ได้รับการแต่งตั้งโดยที่ผู้บริหารโรงเรียนไม่ได้บอกกล่าวหรือแจ้งให้เจ้าตัวทราบ ทำให้เกิดท่าทีต่อต้านการทำงานของโรงเรียน และไม่เข้ามามีส่วนร่วมในการให้การสนับสนุนและช่วยเหลืองานของโรงเรียนอีกต่อไป

2.3. เงื่อนไขเกี่ยวกับระบบราชการ

ระบบราชการนับว่ามีส่วนที่เป็นอุปสรรคต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาในชุมชน เช่น

2.3.1 การกำหนดเนื้อหาสาระของหลักสูตรจากส่วนกลาง แม้ว่าโรงเรียนชุมชนพัฒนาจะมีการสร้างหลักสูตรท้องถิ่นในเรื่องของการจักสานและการเพาะเห็ดนางฟ้าขึ้นมาใช้ในสอนวิชาการงานและพื้นฐานอาชีพในระดับประถมศึกษา และวิชาชีพในระดับมัธยมศึกษา แต่ก็เห็นว่า เนื้อหาสาระของหลักสูตรที่ส่งมาจากส่วนกลางนั้นไม่ค่อยเหมาะสมกับสภาพของท้องถิ่น เช่น การสอนเรื่องงานบ้าน งานประดิษฐ์ วัฒนธรรมประเพณี สถานที่สำคัญ และบุคคลสำคัญ ซึ่งโรงเรียนต้องปรับเนื้อหาสาระของเรื่องที่น่ามาสอนให้เหมาะสมกับสภาพของชุมชนและความต้องการของนักเรียน

2.3.2 การทำงานตามระบบราชการ พบว่า ประชาชนในชุมชนไม่ค่อยยอมรับการทำงานของโรงเรียนและชุมชนในลักษณะที่เน้นเรื่องระเบียบปฏิบัติของทางราชการที่เข้มงวดเกินไป เพราะจะถือว่าคณะครูไม่เป็นกันเองกับคนในชุมชน ผู้ปกครองนักเรียนต้องการให้ครูแสดงท่าทีเป็นกันเองกับตนมากกว่าการปฏิบัติตามระเบียบ หรือการทำตนเป็นแบบข้าราชการ เช่น ที่ผู้นำชุมชนท่านหนึ่งกล่าวว่า "... ถ้าเป็นระบบราชการนี้งานจะไปได้ช้าอะไรก็เป็นหลักเป็นฐาน ชาวบ้านก็ไม่ยอมรับระบบราชการ ชาวบ้านจะถือว่าไม่เป็นกันเอง เพราะคนบ้านเรานี้ชอบเป็นกันเอง..."

นอกจากนี้ ด้วยระบบราชการนี้เองที่ทำให้โรงเรียนชุมชนพัฒนา ต้องสร้างอาคารเรียน สปช.104/26 และห้องประชุมของโรงเรียน (ดังรายละเอียดแผนผังแสดงบริเวณโรงเรียน และที่ตั้งอาคารสถานที่ต่าง ๆ ในโรงเรียน ในภาพประกอบที่ 1 หน้า 98) คั่นกลางระหว่างสนามหญ้าที่ตั้งเสาธงกับสนามกีฬาของโรงเรียน แต่เนื่องจากอาคารเรียน สปช.104/26 เป็นอาคารเรียนที่ได้รับงบประมาณการก่อสร้างจากการบริจาคของประชาชน เมื่อโรงเรียนขอสร้างอาคารเรียนหลังนี้ติดทุ่งนาทางด้านหลังของโรงเรียน ราชพัสดุไม่ยอมให้สร้างโดยอ้างว่าเงินที่ใช้สร้างอาคารเรียนเป็นเงินบริจาคไม่ใช่งบประมาณแผ่นดินไม่สามารถอนุมัติให้นำเงินนี้มาสร้างอาคารในสถานที่ของทางราชการได้ ผู้นำชุมชนจึงพิจารณาให้มาสร้างอาคารเรียนตรงที่ตั้งอยู่ในปัจจุบัน ซึ่งเป็นที่ดินที่วัดให้โรงเรียนใช้ การสร้างอาคารเรียนหลังนี้จึงทำให้สนามของโรงเรียนคับแคบลง เป็นต้น.

จากเงื่อนไขการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานดังกล่าว อันได้แก่ เงื่อนไขเกี่ยวกับชุมชน คือ สภาพแวดล้อมทางด้านสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ การเมือง และความรู้สึกเป็นเจ้าของโรงเรียนของคนในชุมชน และเงื่อนไขที่เกี่ยวกับโรงเรียน คือ การทำงานของบุคลากรในโรงเรียนโดยเฉพาะการทำงานของผู้บริหารโรงเรียน นับว่าเป็นเงื่อนไขทั้งที่สนับสนุนและเป็นอุปสรรคต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยเงื่อนไขที่สนับสนุนให้เกิดการมีส่วนร่วมในชุมชน

ด้านชุมชน ได้แก่ การมีการรวมกลุ่มกันเองในชุมชน การมีสถาบันทางศาสนาเป็นศูนย์กลางของชุมชน การที่ผู้นำทางศาสนาให้การสนับสนุนและเห็นความสำคัญของการศึกษาและการที่ผู้นำชุมชนมีความกระตือรือร้นในการทำงาน ส่วนเงื่อนไขที่สนับสนุนให้เกิดการมีส่วนร่วมที่เกี่ยวกับคณะครู ได้แก่ การมีครูที่เป็นคนท้องถิ่น คณะครูให้ความสำคัญและไปร่วมงานที่เป็นกิจกรรมของชุมชนและคนในชุมชน เงื่อนไขที่เกี่ยวกับโรงเรียน คือ โรงเรียนมีศักยภาพในการจัดการศึกษาให้ตอบสนองต่อความต้องการของชุมชน ความโปร่งใสในการบริหารด้านงบประมาณและการเงินของโรงเรียน การเปิดโอกาสให้บุคลากรในชุมชนและนอกชุมชนเข้ามาใช้บริการต่าง ๆ ของโรงเรียน และเงื่อนไขเกี่ยวกับผู้บริหารโรงเรียนที่มีคุณลักษณะที่ดีของการเป็นผู้บริหารโรงเรียน รวมไปถึงเงื่อนไขที่เป็นอุปสรรคต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานที่เป็นเงื่อนไขทางด้านชุมชน คือ การที่คนในชุมชนขาดความรู้เรื่องการดำเนินการของโรงเรียน โดยเฉพาะในเรื่องการจัดการเรียนการสอน ซึ่งทำให้คนในชุมชนไม่สนใจเรื่องการจัดการศึกษาในโรงเรียน เงื่อนไขเกี่ยวกับโรงเรียนที่บางครั้งไม่สามารถให้ความสนใจหรือให้ความสำคัญแก่คนในชุมชนอย่างทั่วถึง และเงื่อนไขเกี่ยวกับระบบราชการ คือ การกำหนดเนื้อหาสาระของหลักสูตรจากส่วนกลางและการทำงานตามระบบราชการ นับว่าเป็นเงื่อนไขที่กำหนดให้ปรากฏการณ์การมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษา กระบวนการมีส่วนร่วมและแบบแผนของการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนต่อกิจกรรมต่าง ๆ ในโรงเรียนแตกต่างกัน รวมถึงเป็นสิ่งที่กำหนดบทบาทในการมีส่วนร่วมของกลุ่มบุคคลต่าง ๆ แตกต่างกัน ซึ่งจะกล่าวถึงในปรากฏการณ์การมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน ต่อไป

ปรากฏการณ์การมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนเพื่อการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน

จากแนวทางการพัฒนาประเทศ แนวทางการพัฒนาการจัดการศึกษา โดยการกำหนดความหมายของการมีส่วนร่วม ความคิดพื้นฐานเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม เงื่อนไขการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน รวมทั้งเงื่อนไขที่สนับสนุนและเป็นอุปสรรคต่อการมีส่วนร่วมดังที่ได้กล่าวมา พบว่ามีปรากฏการณ์การมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในชุมชนพัฒนา หลายประการ เช่น

บทบาทการมีส่วนร่วมของกลุ่มบุคคลในชุมชนต่อโรงเรียน

พบว่า มีการมีส่วนร่วมของกลุ่มบุคคลต่าง ๆ ในชุมชนต่อโรงเรียนมีลักษณะและบทบาทที่แตกต่างกัน คือ

1. บทบาทการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในชุมชนพัฒนาโดยทั่วไป มีการมีส่วนร่วมในด้านการพัฒนาอาคารสถานที่และบริเวณโรงเรียน หรือการร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ที่ทางโรงเรียนจัดขึ้น หรือให้การสนับสนุนการทำงานทางด้านต่าง ๆ ของทางโรงเรียน

โดยการมีส่วนร่วมในลักษณะนี้ของประชาชนในชุมชนพัฒนา เป็นสิ่งที่ทางชุมชนปฏิบัติต่อทางโรงเรียนมานาน และมีการเปลี่ยนแปลงในลักษณะที่คณะครูให้ความเห็นในการสนทนากลุ่มว่า ความร่วมมือของประชาชนในการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ของโรงเรียนมีมากขึ้น เช่น ครูคนหนึ่งกล่าวว่า “..ผู้ปกครองนักเรียนค่อยๆ ให้ความร่วมมือมากขึ้น..” และถ้าทางโรงเรียนขอความร่วมมือแล้ว จะได้รับความร่วมมือตลอด เช่น ที่กล่าวว่า “...เป็นอย่างนี้มาตลอด ถ้าเราขอความร่วมมือแล้ว ชุมชนจะให้ความร่วมมือตลอด...” ซึ่งจากการสนทนากลุ่มดังกล่าวสนับสนุนลักษณะการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในประเด็นที่ว่า การมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนนั้นโรงเรียนเป็นฝ่ายกำหนดการให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม เพราะทางชุมชนจะเข้ามามีส่วนร่วมเมื่อทางโรงเรียนต้องการ ซึ่งก็มักจะเป็นเรื่องของการขอบริจาคมากกว่ากิจกรรมในลักษณะอื่น ดังที่คนในชุมชน โดยเฉพาะผู้ปกครองนักเรียนก็เต็มใจให้ เช่น ในการสนทนากลุ่มผู้มีส่วนร่วมน้อยที่กล่าวถึงเรื่องนี้ว่า “...โรงเรียนก็ไม่ค่อยขออะไรมา อย่างขอ เป็น เงินผ้าป่า กับกีฬาสิ ปีละครั้ง บางทีมีขนม มีอะไรก็เอามาบริจาคคะ...” และครูที่อาศัยอยู่ในชุมชนมาเป็นเวลานานกล่าวว่า “...คนที่ส่วนใหญ่จะให้ความสำคัญกับการศึกษา ให้ความร่วมมือในเรื่องต่าง ๆ เต็มที่ มีการบริจาคสิ่งของหรือเงินตลอดเวลา...”

2. บทบาทของการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองนักเรียนต่อโรงเรียน พบว่าผู้ปกครองนักเรียนไม่เคยเสนอตัวเข้ามามีส่วนร่วม โดยเฉพาะในการที่จะเสนอแนะให้โรงเรียนปรับปรุงบางสิ่งบางอย่างในโรงเรียน เพราะถือว่าหน้าที่ในการจัดการในโรงเรียนและการจัดการศึกษาเป็นของครู หากผู้ปกครองนักเรียนแสดงความคิดเห็นหรือเสนอแนะอะไรไปก็เกรงว่าจะไม่ถูกต้องตามหลักการของครู เพราะครูมีหลักการสอนที่เรียนมาโดยเฉพาะ เช่น ผู้ปกครองนักเรียนคนหนึ่งกล่าวว่า “ มันคล้าย ๆ กับว่าถ้าเราไปเสนอเขาเหมือนกับเราไปก้าวก่ายหน้าที่เขาเขามีหลักการสอนของเขาอย่างนี้ เขาสอนวิธีอย่างนี้ ถ้าสมมติอย่างเราไปเสนอเขาเหมือนกับเราไปก้าวก่ายเขาทั้งๆ ที่เราไม่ได้เรียนมาทางนี้...” ปัญหาที่ผู้ปกครองนักเรียนหรือประชาชนไม่สามารถแสดงความคิดเห็นเพื่อเสนอแนะเกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอนของโรงเรียนนี้ ผู้นำชุมชนท่านหนึ่งที่เป็นวิทยากรภายนอกเห็นว่าเป็นเพราะคนส่วนมากคือชาวบ้าน ไม่รู้ว่าจะเสนอแนะให้โรงเรียนจัดการเรียนการสอนอย่างไร เพราะผู้ปกครองของนักเรียนและชาวบ้านจะรู้เพียงว่าในโรงเรียนที่อยู่ในชุมชนเปิดสอนคือชั้นมัธยมศึกษา และมีครูสอนอยู่เท่านั้นดังที่ท่านกล่าวว่า “...คือส่วนมากที่ดู ชาวบ้านไม่รู้เรื่องว่าโรงเรียนจะจัดการเรียนการสอนอย่างไร เขารู้แต่ว่า โรงเรียนของเรามีชั้นมัธยมศึกษาละ มีครูนะเท่านั้น...” และ “...เขาคิดเพียงอย่างเดียวว่าให้โรงเรียนจัดการไปเลยโดยที่ไม่ได้สนใจว่าโรงเรียนได้ทำอะไรแก่ลูกเขาบ้าง” นอกจากนี้ก็จะเป็นการมีส่วนร่วมโดยการมาร่วมประชุมต่างๆ เช่น ประชุมผู้ปกครอง ประชุมคณะกรรมการโรงเรียน รวมถึงการพบปะพูดคุยกันอย่างไม่เป็นทางการ ซึ่งหมายถึง การพบกันโดยไม่มีการนัดหมายล่วงหน้า เมื่อคุยกันแล้วมีจังหวะเหมาะ ทางผู้นำชุมชน ผู้ปกครองนักเรียน หรือคณะครูก็จะคุยกันเกี่ยวกับการจัดกิจกรรมต่างๆ ในโรงเรียน การพัฒนาโรงเรียน การเรียนของลูก หรือ

ความประพฤติของเด็กในชุมชน เช่น ผู้ปกครองนักเรียนมักจะถือโอกาสมาคุยกับครูที่ตนเองสนิทสนมคุ้นเคยในเรื่องการเรียนของลูก การเตรียมการจัดหาวัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ ที่ครูให้เด็กนำมาฝึกภาคปฏิบัติ ซึ่งเป็นการสนับสนุนการจัดการเรียนการสอนของครู มากกว่าที่จะแสดงความต้องการของผู้ปกครองนักเรียนว่าต้องการให้ครูจัดการเรียนการสอนให้ลูกอย่างไร ลักษณะการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองนักเรียนหรือประชาชนทั่วไปที่มีต่อโรงเรียนนี้ จะพบว่าส่วนใหญ่จะเป็นการให้ความร่วมมือกับทางโรงเรียนในด้านการบริจาคเงิน การช่วยเหลือโรงเรียนทางด้านแรงงานมากกว่าการเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจ

3. บทบาทการมีส่วนร่วมของผู้นำชุมชนต่อโรงเรียน การมีส่วนร่วมของผู้นำชุมชนหรือคณะกรรมการโรงเรียนต่อโรงเรียนค่อนข้างจะมีลักษณะของการมีส่วนร่วมมากขึ้น คือ มีโอกาสที่จะมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ และสามารถแสดงความต้องการของกลุ่มผู้นำชุมชนให้ทางโรงเรียนทราบเพื่อพิจารณานำไปปฏิบัติได้ เช่น ในการสนทนากลุ่มผู้นำชุมชนมีส่วนร่วมซึ่งส่วนใหญ่เป็นผู้นำชุมชน ได้สนทนากันให้เห็นภาพว่าผู้นำชุมชนมีส่วนร่วมกับทางโรงเรียนในการจัดการศึกษา มาก เช่น

“...ผู้วิจัย : การที่ท่านเข้ามาร่วมงานกับคณะครูหลายอย่างนี้ มีความรู้สึกว่าคุณครูยอมรับฟังความคิดเห็นของท่านไหม

พรหม : ยอมรับครับ เสนออะไรมาก็ยอมรับ เวลาเมื่อไรก็เอามาเข้าโต๊ะประชุมกันใครมีความคิดดี ๆ ก็เอามาเสนอ

เอกรัตน์ : หลายห้วงดีกว่าห้วงเดียว

ผู้วิจัย : เคยรู้สึกหรือไม่อยากเสนอความคิดเห็นไหม

ประสิทธิ์ : ไม่ครับ โรงเรียนก็เปิดโอกาสให้เหมือนกัน ให้เข้ามา

เอกรัตน์ : ส่วนมากเดินเจอกันก็จะคุยกัน ผอ.อย่างนั้นอย่างนี้เนะ มีอะไรก็บอกทำอย่างนั้นอย่างนี้ไหม มันกันเองครับ เป็นเหมือนพี่น้องกันอยู่หมู่บ้านเดียวกัน

จำรัส : มีอะไรก็บอกกันครับ...”

บทบาทการมีส่วนร่วม ของผู้นำชุมชนกับโรงเรียนดังกล่าวมานี้ สอดคล้องกับการบอกเล่าของผู้นำชุมชนที่เป็นวิทยากรภายนอก ซึ่งเป็นฝ่ายที่สังเกตเห็นว่าการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในชุมชนพัฒนา มีการประสานงานกันและทำงานร่วมกัน เช่น ที่ท่านกล่าวว่า “...บางทีขอความร่วมมือจากชาวบ้านก็จะช่วยหลายอย่าง เพราะมีคณะกรรมการหมู่บ้าน คณะกรรมการบริหารของโรงเรียน ซึ่งเป็นคนในหมู่บ้านก็มาช่วยกัน ไม่ใช่โรงเรียนแยกจากชาวบ้านไม่ใช่อย่างนั้น คือ ชุมชนนี้จะมีการประสานงานกับผู้บริหารโรงเรียนตลอดในชุมชนนี้ จะทำเหมือนว่าโรงเรียนนี้เป็นส่วนหนึ่งของหมู่บ้านไม่ใช่แยกกันว่าโรงเรียนส่วนโรงเรียน

หมู่บ้านส่วนหมู่บ้านอย่างที่เคื่ยรู้จักกัน ซึ่งเท่าที่ดูทาง ผอ. และครูอาจารย์ก็รู้จักชาวบ้าน ทางชาวบ้านก็รู้จักครูอาจารย์ เวลาชาวบ้านมาก็รู้จักกันคุ้นเคยกัน ไม่เหมือนบางที่ครูจะไม่รู้จักชาวบ้านสอนแล้วก็ไป ๆ คือที่นี้จะไม่ทำอย่างนั้น..."

4. บทบาทการมีส่วนร่วมของคณะครูต่อชุมชน พบว่าส่วนใหญ่จะเป็นไปในลักษณะที่คณะครูไปร่วมงานที่ทางวัดหรือผู้นำชุมชนหรือประชาชนทั่วไปจัดขึ้น เช่น กิจกรรมวันสำคัญทางศาสนา การพัฒนาชุมชน นอกจากนั้นก็จะเป็นการเยี่ยมเยียนผู้ปกครองนักเรียน และการร่วมงานของผู้ปกครองนักเรียนหรือคนในชุมชน เช่น กรณีการไปร่วมงานศพ งานแต่งงาน งานขึ้นบ้านใหม่ งานบวชนาค ฯลฯ การจัดเวลาไปร่วมงานในชุมชนคณะครูจะผลัดเปลี่ยนกันไป ถ้ามีงานในชุมชนหลายที่จะแยกกันไป เวลาที่ไปส่วนมากจะเป็นหลังเลิกเรียนหรือวันเสาร์อาทิตย์ โดยจะพูดคุยนัดหมายกันก่อนไปร่วมงาน

จากบทบาทการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาในปรากฏการณ์ที่กล่าวมานี้ อาจสรุปได้ว่า จริงๆ แล้วค่อนข้างจะเป็นการมีส่วนร่วมของชุมชนต่อโรงเรียนมากกว่า การมีส่วนร่วมของโรงเรียนต่อชุมชนหรือการมีส่วนร่วมซึ่งกันและกัน โดยเฉพาะในส่วนของผู้ปกครองนักเรียน หรือประชาชนทั่วไปในชุมชน ซึ่งในการศึกษาพบว่า ในเวลาที่ชุมชนมีปัญหา ชาวบ้านส่วนมาก ไม่เคยขอความช่วยเหลือจากครู แม้ว่าจะยอมรับว่าคณะครูมีความรู้และความสามารถมากกว่า ดังนั้น การมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนจึงมีลักษณะเป็นการที่โรงเรียนพึ่งพิงชุมชนมากกว่า เช่น ที่ผู้นำชุมชนท่านหนึ่ง กล่าวว่า เวลาชาวบ้านมีปัญหาอะไรจะไม่มาหาขอความช่วยเหลือจากครู ดังที่ท่านกล่าวว่า "...อันนี้ไม่ค่อยมี มีแต่ชาวบ้านไปช่วยโรงเรียน แต่ถ้ามีงานบุญทางวัดทางวานี้ ครูก็ไปร่วมเหมือนกัน..."

ดังนั้น ลักษณะการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาจึงค่อนข้างมีลักษณะที่แตกต่างกัน ตามฐานะทางสังคมของผู้มีส่วนร่วมับโรงเรียน คือ ถ้าเป็นการมีส่วนร่วมของคณะกรรมการโรงเรียน บทบาทของการมีส่วนร่วมจะเป็นไปอย่างเข้มข้น มีความเท่าเทียมกันระหว่างการมีส่วนร่วมของผู้นำชุมชนและคณะครูโดยต่างฝ่ายต่างยอมรับฟังความคิดเห็นซึ่งกันและกัน รวมทั้งมีอำนาจในการตัดสินใจใกล้เคียงกัน แต่การมีส่วนร่วมในลักษณะนี้ของชุมชนและโรงเรียนก็เป็นการมีส่วนร่วมเฉพาะกิจกรรมบางส่วนของทางโรงเรียน เช่น กิจกรรมการพัฒนาโรงเรียน การร่วมในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ของโรงเรียน และกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับคณะกรรมการโรงเรียนเป็นส่วนมาก ส่วนกิจกรรมหลักของโรงเรียนในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ซึ่งเกี่ยวข้องกับเด็กโดยตรงนั้น พบว่า ทั้งผู้ปกครองนักเรียน และผู้นำชุมชน ต่างไม่ได้เข้ามามีส่วนร่วมในเรื่องนี้กับทางโรงเรียน นอกจากการสนับสนุนเรื่องการเรียนรู้ของนักเรียนทางด้านวัสดุอุปกรณ์ แบบเรียน หนังสือเรียนและเครื่องใช้ส่วนตัวของนักเรียน และการบริจาคเงินและสิ่งของเพื่อสนับสนุนการเรียนของนักเรียน หรือการจัดสิ่งอำนวยความสะดวกในโรงเรียนให้นักเรียนเท่านั้น บทบาทการร่วมในกิจกรรมต่างๆ ของโรงเรียนของผู้ปกครองนักเรียนนั้น ก็มามีส่วนร่วมกับทางโรงเรียน เช่นเดียวกับที่โรงเรียน

ไปร่วมในกิจกรรมของชุมชน ซึ่งเป็นการมีส่วนร่วมที่อาจจะเข้ามามีส่วนร่วมโดยการไปร่วมงาน ให้คำปรึกษา การแสดงความคิดเห็น หรือการให้ความร่วมมือการสนับสนุน และการช่วยงานได้ แต่อำนาจการตัดสินใจจะอยู่ที่เจ้าของงาน หรือผู้อื่นโดยผู้ไปร่วมงานไม่อาจร่วมในการตัดสินใจได้

กิจกรรมการมีส่วนร่วม

โดยทั่วไปแล้ว ปรากฏการณ์การมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน จะปรากฏเป็น กิจกรรมที่คณะครู ผู้นำชุมชน ผู้ปกครองนักเรียน และคนในชุมชน เข้ามามีส่วนร่วมกันในการจัดการศึกษาของโรงเรียนนั้น พบว่า กิจกรรมส่วนใหญ่ เป็นกิจกรรมที่ชุมชนและโรงเรียนให้การสนับสนุนซึ่งกันและกัน อาจจำแนกเป็นประเภทได้ดังนี้

1. กิจกรรมการพัฒนาโรงเรียน เช่นการปรับปรุงและสร้างอาคารเรียน การขยายบริเวณโรงเรียน การปรับปรุงบริเวณโรงเรียน ซึ่งส่วนมากชุมชนจะเข้ามามีส่วนร่วมในลักษณะของการบริจาคเงิน วัสดุ และแรงงานในการพัฒนา หรือการร่วมบริจาคเงินให้กองทุนต่างๆ ของโรงเรียน

2. กิจกรรมวันสำคัญทางศาสนาและตามประเพณี เช่น ประเพณีลอยกระทง วันเข้าพรรษา วันวิสาขบูชา งานปอยหลวง ฯลฯ มักจะเป็นกิจกรรมที่วัดและชุมชนร่วมกันจัดขึ้น และโรงเรียนจะเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมโดยการนำเด็กไปร่วมในพิธีกรรมต่าง ๆ เช่น ร่วมทำบุญ หรือร่วมแรงงานโดยการนำเด็กไปให้บริการแก่คนในชุมชนในด้านต่าง ๆ เช่น การอำนวยความสะดวกในการจัดงาน การแสดงเกี่ยวกับศิลปวัฒนธรรมด้านต่าง ๆ

3. กิจกรรมวันสำคัญของโรงเรียนและของราชการ เช่น วันประถมศึกษา วันปิยมหาราช วันเด็ก งานกีฬา งานวันอำลาลสถาบัน ซึ่งโรงเรียนมักจะเป็นฝ่ายจัดขึ้น และเชิญชวนให้คนในชุมชนมาร่วมงาน ซึ่งมักจะมีการบริจาคเงินและสิ่งของเพื่อให้ความร่วมมือ

4. กิจกรรมที่เป็นการประสานความร่วมมือระหว่างชุมชนกับโรงเรียน เช่น การที่โรงเรียนเชิญผู้ปกครองนักเรียนมาประชุมในโอกาสต่าง ๆ การประชุมคณะกรรมการโรงเรียน หรือการที่ครูไปร่วมงานของคนในชุมชน หรืองานของวัด

5. กิจกรรมที่ร่วมกันริเริ่มและจัดขึ้นเป็นกรณีพิเศษ กิจกรรมในลักษณะนี้ มักเป็นกิจกรรมที่ชุมชนและโรงเรียนร่วมกันดำเนินการในโอกาสพิเศษ เช่น การวิ่งมาราธอน หรือการนิมนต์พระที่มีชื่อเสียงให้มาแสดงพระธรรมเทศนา ซึ่งเป็นการร่วมมือกันของคนในชุมชนทั้งหมดโดยมีเป้าหมายร่วมกันคือ การหาเงินสนับสนุนโรงเรียนและวัดในชุมชน

โดยทั่วไปแล้วกิจกรรมการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียน มักเป็นกิจกรรมที่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งจัดขึ้น แล้วอีกฝ่ายหนึ่งไปร่วมงานมากกว่าที่จะร่วมกันจัด ยกเว้นกิจกรรมที่จัดขึ้นเป็นกรณีพิเศษ ที่พบว่ามี การมีส่วนร่วมกันจากบุคคลหลายฝ่าย เช่น กิจกรรมการนิมนต์พระที่มีชื่อเสียงมาแสดงพระธรรมเทศนา เพื่อหาเงินบริจาค พบว่ามีการมีส่วนร่วมกันมาก ทั้งโดย

การริเริ่มดำเนินการและร่วมดำเนินการ ดังที่ เมื่อผู้วิจัยถามผู้ร่วมกลุ่มสนทนา กลุ่มผู้มีส่วนร่วมมากกว่า ใครเป็นผู้ริเริ่มกิจกรรมนี้ ผู้นำชุมชนท่านหนึ่งเล่าว่า “...คนริเริ่มมีหลายคนมี ผอ. มีคณะครูหลายคน ปรึกษากันกับคณะกรรมการโรงเรียนหลายคน ทั้งท่านพระครูด้วย ร่วมกันทั้งตำบล ร่วมกับสภาตำบลด้วย...” ซึ่งก็เป็นเช่นเดียวกับกิจกรรมการวิ่งมาราธอนซึ่งมีลักษณะการจัดงานร่วมกันเหมือนการแสดงพระธรรมเทศนา ซึ่งการที่เป็นเช่นนี้ ผู้วิจัยเห็นว่าอาจจะ เป็นเพราะว่ากิจกรรมอื่นๆที่ไม่ใช่กิจกรรมที่จัดขึ้นเป็นกรณีพิเศษนั้น มีฝ่ายที่รับผิดชอบอยู่แล้วว่างานนี้เป็นงานของใคร เช่น งานของโรงเรียน งานของวัด งานของประชาชน ลักษณะของการมีส่วนร่วมจึงเป็นการร่วมสนับสนุน ร่วมงานหรือร่วมกิจกรรม มากกว่าร่วมคิดร่วมทำอย่าง ในกิจกรรมที่จัดเป็นกรณีพิเศษ

กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนเพื่อการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน

เนื่องจากกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนจัดเป็นกระบวนการสังคม (Social process) อย่างหนึ่งเพราะเป็นสถานการณ์ที่เกิดขึ้น ดำเนินมา ดำรงอยู่และกำลังจะดำเนินต่อไปอย่างต่อเนื่องกัน ภายใต้เงื่อนไขที่เป็นบริบทที่เกี่ยวข้องในช่วงเวลานั้น ๆ และเมื่อจบกระบวนการที่ดำเนินอยู่แล้ว หากมีเงื่อนไขที่เหมาะสม กระบวนการดังกล่าวก็จะเกิดขึ้น และดำเนินการต่อไป โดยที่กระบวนการที่เกิดขึ้นนี้เป็นสิ่งที่ไม่อาจคาดทำนายได้ว่า ในเงื่อนไขเดียวกันและในบริบทที่เหมือนกัน กระบวนการที่เกิดขึ้นนั้นจะเป็นไปเหมือนเดิมหรือแตกต่างไปจากเดิม เพราะรูปแบบของกระบวนการการมีส่วนร่วมขึ้นอยู่กับลักษณะและเงื่อนไขของการมีส่วนร่วมหลายประการ เช่น เงื่อนไขที่เกี่ยวกับสภาพแวดล้อมทางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง วัฒนธรรม ในสังคมที่โรงเรียนตั้งอยู่ สภาพการทำงานภายในโรงเรียน และความรู้สึกเป็นเจ้าของโรงเรียนของคนในชุมชน แต่อย่างไรก็ตามจากการศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานของชุมชนพัฒนา ในรายละเอียดของบริบทและเงื่อนไขที่เป็นสภาพแวดล้อมที่ได้กล่าวมาภายใต้ลักษณะและเงื่อนไขการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียน รวมทั้งบริบทที่เกี่ยวข้อง พบว่า กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษามีอยู่หลายรูปแบบขึ้นอยู่กับกิจกรรมที่ชุมชนและโรงเรียนร่วมกันดำเนินการ

รูปแบบของกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียน

จากการศึกษา พบว่า ในโรงเรียนมีกิจกรรมต่าง ๆ ที่แสดงถึงกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนค่อนข้างชัดเจน ซึ่งผู้วิจัยเลือกศึกษาเฉพาะกิจกรรมสำคัญที่มีกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนอยู่ในขั้นตอนของการดำเนินกิจกรรม เพื่อที่จะแสดงให้เห็นว่า การกำหนดความหมายของการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน รวมถึงเงื่อนไขต่าง ๆ ในด้านความคิดพื้นฐานของคนในชุมชน เงื่อนไขด้านชุมชน เงื่อนไขด้านโรงเรียน ส่งผลให้เกิดกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในแต่

ละกิจกรรมอย่างไร ซึ่งก็พบว่า กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการดำเนินกิจกรรมบางกิจกรรมจะมีกระบวนการมีส่วนร่วมปรากฏชัดเจน มีการดำเนินกิจกรรมเป็นการต่อเนื่องกัน แต่บางกิจกรรมก็มีกระบวนการมีส่วนร่วมน้อยและไม่ชัดเจน ดังผลของการศึกษาดังนี้

1. รูปแบบการมีส่วนร่วมของคณะกรรมการโรงเรียน

คณะกรรมการโรงเรียนประถมศึกษาในสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ เป็นคณะกรรมการที่โรงเรียนโดยผู้บริหารโรงเรียนและคณะกรรมการร่วมกันคัดเลือกตัวบุคคลที่จะแต่งตั้งเป็นคณะกรรมการโรงเรียนตามระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยคณะกรรมการโรงเรียนประถมศึกษา พ.ศ. 2539 ที่ประกาศใช้เมื่อวันที่ 1 ตุลาคม พ.ศ. 2539 ซึ่งได้กำหนดโครงสร้างของคณะกรรมการโรงเรียนทุกโรงเรียน คือ ให้มีคณะกรรมการโรงเรียนทุกโรงเรียนอย่างน้อยโรงเรียนละ 9 คน แต่ไม่เกิน 15 คน แบ่งเป็น 3 ส่วน ส่วนละเท่า ๆ กัน คือ ส่วนที่ 1 ผู้บริหารโรงเรียนและข้าราชการครูในโรงเรียน ส่วนที่ 2 ผู้ปกครองนักเรียนและศิษย์เก่าของโรงเรียน และส่วนที่ 3 ผู้ทรงคุณวุฒิ จากประชาชน ผู้นำทางศาสนา บุคคลในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและหรือข้าราชการอื่นที่ไม่สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ โดยให้ผู้บริหารโรงเรียนประชุมคณะกรรมการในโรงเรียน เพื่อกำหนดจำนวนและคัดเลือกคณะกรรมการจากทั้ง 3 ส่วน เสนอให้ประธานคณะกรรมการการประถมศึกษาอำเภอเป็นผู้ลงนามแต่งตั้ง โดยให้คณะกรรมการโรงเรียนเลือกกรรมการคนหนึ่งในส่วนที่ 2 หรือส่วนที่ 3 เป็นประธานและอีกคนหนึ่งเป็นรองประธาน และให้ผู้บริหารโรงเรียนเป็นกรรมการและเลขานุการคณะกรรมการโดยตำแหน่ง

สำหรับคุณสมบัติทั่วไปของคณะกรรมการโรงเรียน คือ การเป็นผู้ที่สนใจในการพัฒนาการศึกษา เป็นผู้ที่มีความประพฤติดี และมีภูมิลำเนาอยู่ในอำเภอที่โรงเรียนตั้งอยู่ คณะกรรมการโรงเรียนมีวาระอยู่ในตำแหน่งคราวละ 3 ปี และมีหน้าที่สำคัญตามระเบียบนี้ คือ

1. กำหนดนโยบาย แผนแม่บท และแผนพัฒนาโรงเรียน
2. ให้ความเห็นชอบแผนปฏิบัติการประจำปีของโรงเรียน
3. ให้คำปรึกษา เสนอแนะแนวทางและมีส่วนร่วมในการบริหารการเงิน วัสดุ ครุภัณฑ์ อุปกรณ์ต่าง ๆ ตลอดจนวิทยากรภายนอกและภูมิปัญญาท้องถิ่น การจัดกิจกรรม เสริมสร้างพัฒนาการของนักเรียนทุกด้าน ทั้งในและนอกโรงเรียน
4. รับทราบความก้าวหน้าการดำเนินงานตามแผนของโรงเรียนภาคเรียนละ 1 ครั้ง
5. ประสานงานกับองค์กรท้องถิ่นทั้งภาครัฐและเอกชน และเสริมสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน เพื่อการพัฒนาโรงเรียนให้มีการใช้บริการจากโรงเรียนให้โรงเรียนเป็นแหล่งวิทยากรของชุมชนและร่วมพัฒนาชุมชนและท้องถิ่น

6. แต่งตั้งที่ปรึกษาและหรือคณะกรรมการเพื่อดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่งตามที่คณะกรรมการโรงเรียนมอบหมาย

เมื่อระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยคณะกรรมการโรงเรียนประถมศึกษา พ.ศ. 2539 ประกาศใช้โรงเรียนชุมชนพัฒนาได้แต่งตั้งคณะกรรมการโรงเรียนตามระเบียบนี้ แทนคณะกรรมการศึกษาของโรงเรียนเดิมซึ่งหมดวาระลง และได้รับการแต่งตั้งอย่างเป็นทางการจากประธานคณะกรรมการประถมศึกษาอำเภอ เมื่อวันที่ 9 กรกฎาคม พ.ศ. 2540 ซึ่งจากการศึกษาการทำงานของคณะกรรมการโรงเรียนชุดนี้ จากเอกสารบันทึกการประชุมคณะกรรมการโรงเรียนของโรงเรียน พบว่า คณะกรรมการโรงเรียนได้มีการประชุมร่วมกันทั้งหมด จำนวน 15 ครั้ง โดยวาระการประชุมจะมีการประชุมในเรื่องที่เกี่ยวกับการพัฒนาโรงเรียน ดังนี้ คือ การก่อสร้างอาคารเรียน การปรับปรุงบริเวณโรงเรียน การกำหนดระเบียบปฏิบัติของโรงเรียน การให้ความเห็นชอบแผนงานและโครงการต่าง ๆ ของโรงเรียน การจัดกิจกรรมต่าง ๆ ในโรงเรียน การหาทุนเพื่อพัฒนาโรงเรียน การตั้งกองทุนการศึกษา กองทุนครู การอบรมครู การจัดการเรียนการสอน ฯลฯ ซึ่งเมื่อผู้วิจัยวิเคราะห์เนื้อหาของรายงานการประชุมทั้ง 15 ครั้ง และร่วมในการประชุมคณะกรรมการโรงเรียนครั้งที่ 15 ซึ่งเป็นการประชุม ครั้งที่ 2 ปีการศึกษา 2541 เมื่อวันที่ 25 กันยายน พ.ศ. 2541 พบว่า คณะกรรมการโรงเรียนจากทุกฝ่ายได้มีการเสนอแนะความคิดเห็น ร่วมรับรู้การทำงานของโรงเรียน และร่วมกันมีบทบาทในการร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ที่โรงเรียนจัดขึ้นอย่างสม่ำเสมอ โดยเฉพาะในกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการทำบุญ เช่น การทอดผ้าป่า การทำบุญฉลองพิธีเปิดอาคารเรียน รวมไปถึงการร่วมบริจาคอุปกรณ์อำนวยความสะดวกต่าง ๆ แก่ทางโรงเรียน เช่น โต๊ะ เก้าอี้ พัดลม ผ้า màn ฯลฯ ที่ใช้ในการใช้สอยและประดับตกแต่งห้องประชุมโรงเรียนและห้องเรียน ซึ่งเมื่อพิจารณาถึงภาระหน้าที่ของคณะกรรมการโรงเรียนตามที่ได้รับมอบหมายตามระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยคณะกรรมการโรงเรียนประถมศึกษา พ.ศ. 2539 และการทำความเข้าใจเรื่องบทบาทหน้าที่ของคณะกรรมการโรงเรียนที่สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติจัดประชุมทางไกลทางสถานีวิทยุโทรทัศน์ช่อง 11 และการสัมมนาที่สำนักงานการศึกษาอำเภอจัดขึ้นแล้ว การมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานในโรงเรียนชุมชนพัฒนาของคณะกรรมการโรงเรียนและคณะครูในส่วนของการประชุมคณะกรรมการโรงเรียนและการทำงานเพื่อการจัดการศึกษา เป็นการมีส่วนร่วมที่ทั้งสองฝ่ายมีความเท่าเทียมกันในการเสนอแนะแนวคิดและการปฏิบัติ

ส่วนข้อมูลที่ศึกษา พบว่า ในทางปฏิบัติโรงเรียนมีคณะกรรมการโรงเรียน เป็น 2 ชุด ชุดแรกคือคณะกรรมการโรงเรียนที่ตั้งขึ้นและปฏิบัติตามระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยคณะกรรมการโรงเรียนประถมศึกษา พ.ศ. 2539 ซึ่งเป็นคณะที่ผู้วิจัยจะศึกษาในรายละเอียดต่อไป ถึงการมีส่วนร่วมของคณะกรรมการโรงเรียนชุดนี้กับโรงเรียนในการจัดการศึกษา ส่วนกรรมการอีกชุดหนึ่ง คือ คณะกรรมการที่ปรึกษาของโรงเรียนซึ่งเป็นคณะกรรมการศึกษาของ

โรงเรียนเดิมที่สิ้นสุดวาระการทำงานไปแล้ว และโรงเรียนแต่งตั้งให้เป็นคณะกรรมการที่ปรึกษาของโรงเรียน โดยมีเจ้าอาวาสเป็นประธานคณะกรรมการซึ่งมีหน้าที่ให้คำปรึกษาและให้คำแนะนำหรือสนับสนุนการทำงานของโรงเรียนอย่างไม่เป็นทางการ และไม่มีกำหนดบทบาทที่ชัดเจน นอกจากบทบาทของเจ้าอาวาสที่ได้รับเชิญให้ร่วมเป็นประธานการประชุมและร่วมแสดงความคิดเห็นในการประชุมคณะกรรมการโรงเรียนทุกครั้ง ในการศึกษาลักษณะของการมีส่วนร่วมของคณะกรรมการโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานในชุมชนจึงศึกษาโดยเน้นที่คณะกรรมการโรงเรียนที่มีบทบาท ขอบข่ายหน้าที่และการทำงานที่ชัดเจน ซึ่งจากการศึกษาการดำเนินการเกี่ยวกับคณะกรรมการโรงเรียนและการทำงานของคณะกรรมการโรงเรียนพบว่า มีบางส่วนที่เป็นข้อมูลตรงกับกรณีวิเคราะห์บทบาทของคณะกรรมการโรงเรียนจากรายงานการประชุมคณะกรรมการโรงเรียนในช่วงปีการศึกษา 2539-2541 และการสังเกตจากการร่วมประชุมคณะกรรมการโรงเรียนในเวลาที่ไปเก็บข้อมูล ซึ่งผู้วิจัย ขอนำเสนอผลของการศึกษาแยกตามประเด็นที่น่าสนใจ ดังนี้

1.1 โครงสร้างของคณะกรรมการโรงเรียน

โรงเรียนชุมชนพัฒนามีคณะกรรมการโรงเรียนจำนวน 15 คน ตามเกณฑ์จำนวนมากที่สุดของคณะกรรมการโรงเรียนตามระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ ว่าด้วยคณะกรรมการโรงเรียนประถมศึกษา พศ. 2539 โดยมีผู้ทรงคุณวุฒิที่เป็นผู้นำชุมชนเป็นประธานคณะกรรมการกำหนดเป็นรองประธานคณะกรรมการ ผู้บริหารโรงเรียนเป็นกรรมการและเลขานุการ และครูผู้รับผิดชอบงานความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนและชุมชนเป็นกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ ส่วนผู้ทรงคุณวุฒิ ผู้นำชุมชน ผู้ปกครองนักเรียนและคณะครูที่เหลืออีกจำนวน 11 คนเป็นกรรมการ

1.2 การเลือกบุคคลในชุมชนเข้ามาเป็นคณะกรรมการโรงเรียน

การคัดเลือกบุคคลในชุมชนเข้ามาเป็นคณะกรรมการโรงเรียน ถือเป็นหน้าที่ของโรงเรียนซึ่งตามระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยคณะกรรมการโรงเรียนประถมศึกษา พ.ศ. 2539 กำหนดให้ผู้บริหารโรงเรียนประชุมข้าราชการครูในโรงเรียนเพื่อพิจารณาคัดเลือกบุคคลให้มาเป็นคณะกรรมการโรงเรียน ซึ่งจากการศึกษาพบว่า นอกจากโรงเรียนจะพิจารณาเลือกตัวบุคคลตามเกณฑ์การพิจารณาที่สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติกำหนดแล้ว โรงเรียนยังพิจารณาเลือกบุคคลที่มีคุณสมบัติโดดเด่นในชุมชน มีความสามารถที่จะสนับสนุนการทำงานของโรงเรียนและเป็นผู้ที่มีบทบาทในการปกครองชุมชน รวมทั้งมีความรู้พอสมควร กล้าแสดงความคิดเห็น และเป็นคนรุ่นใหม่ที่จะทำประโยชน์ให้โรงเรียนได้ มาเป็นคณะกรรมการโรงเรียน ซึ่งเมื่อผู้บริหารโรงเรียนและคณะครูพิจารณาแล้ว ผู้บริหารโรงเรียนได้นำไปหารือกับเจ้าอาวาส เมื่อได้รับการเห็นชอบแล้วจึงเสนอให้อำเภอแต่งตั้งต่อไป ส่วนการเลือกผู้ทรงคุณวุฒิที่เป็นผู้นำชุมชนมาเป็นประธานคณะกรรมการโรงเรียน แทนที่จะเลือกกำหนดที่มีบทบาทในการปกครองชุมชนนั้น เนื่องจากผู้ทรงคุณวุฒิที่เป็นผู้นำชุมชนเป็นข้าราชการบำนาญซึ่งเคยเป็นข้าราชการระดับสูงที่มีความรู้ความเข้าใจเรื่องการพัฒนา จึงได้รับการเลือกสรรให้เป็นประธานคณะกรรมการโรงเรียน โดยทั้ง 2 ท่านต่างก็เป็นญาติกับเจ้าอาวาส

1.3 บทบาทการมีส่วนร่วมของคณะกรรมการโรงเรียนในการจัดการศึกษาของชุมชน

จากการศึกษา พบว่า คณะกรรมการโรงเรียนชุมชนพัฒนามีบทบาทในการมีส่วนร่วมกับการดำเนินการของโรงเรียนชุมชนพัฒนา ดังนี้

1.3.1 การกำหนดนโยบายของโรงเรียน เนื่องจากผู้บริหารโรงเรียนเป็นผู้กำหนดนโยบายของโรงเรียน แล้วนำนโยบายดังกล่าวมาเสนอต่อที่ประชุมคณะกรรมการโรงเรียน บทบาทการมีส่วนร่วมของคณะกรรมการโรงเรียนในส่วนของกำหนดยโยบายของโรงเรียน จึงเป็นฝ่ายสนับสนุน คอยเสริมสร้าง และให้การช่วยเหลือ รวมทั้งการตัดสินใจในการเลือกดำเนินการ โดยคณะกรรมการโรงเรียน ผู้บริหารโรงเรียนจะร่วมกันแสดงความคิดเห็นต่อนโยบายดังกล่าว แล้วจึงร่วมกันพิจารณาตัดสินใจว่า ในเรื่องใดโรงเรียนควรมีนโยบายในการปฏิบัติอย่างไร

1.3.2 การจัดทำแผนงานและโครงการของโรงเรียน คณะกรรมการโรงเรียนชุมชนพัฒนา มีวิธีการจัดทำแผนปฏิบัติการของโรงเรียน โดยการมอบหมายให้คณะกรรมการโรงเรียนที่เป็นคณะครูไปร่วมกันเขียนแผนพัฒนาโรงเรียนประจำปี โดยก่อนที่จะเขียนรายละเอียดของแผน คณะครูที่เป็นคณะกรรมการโรงเรียนจะทำโครงร่างของแผนมาเสนอให้คณะกรรมการโรงเรียนทั้งหมดพิจารณาก่อนว่าจะทำอะไรเพิ่มเติมหรือจะลดอะไรบ้าง เมื่อตกลงกันแล้วทางคณะครูจึงไปจัดทำเป็นต้นฉบับร่าง และนำเสนอให้คณะกรรมการโรงเรียนพิจารณาให้ความเห็นชอบ ซึ่งส่วนมากในการพิจารณาคณะกรรมการโรงเรียนจากฝ่ายอื่นมักจะไม่นำเสนอแนะให้ปรับปรุงหรือแก้ไขแผนฉบับร่างที่นำเสนอ แต่จะเสนอให้เพิ่มเติมในบางกรณีที่ยังมีไม่ครบถ้วน เช่น ประธานคณะกรรมการโรงเรียนเคยเสนอแนะให้โรงเรียนเพิ่มแผนพัฒนาทางด้านศิลปวัฒนธรรม โดยเฉพาะในด้านดนตรีพื้นเมือง เพื่อให้โรงเรียนนำไปปฏิบัติหรือจัดกิจกรรมการสอนเรื่องนี้ต่อไปในโรงเรียนเพื่อดำรงรักษาศิลปวัฒนธรรมของท้องถิ่น ซึ่งที่ประชุมได้ให้ความเห็นชอบในที่สุด

1.3.3 การประชุมคณะกรรมการโรงเรียน ในการประชุมคณะกรรมการโรงเรียนทุกครั้ง เลขานุการคณะกรรมการโรงเรียน คือ ผู้บริหารโรงเรียน จะนัดหมายกับคณะกรรมการโรงเรียนล่วงหน้าเป็นการภายใน เพื่อหาเวลาว่างของคณะกรรมการส่วนใหญ่ให้ตรงกัน แล้วจึงเชิญประชุมอย่างเป็นทางการ ซึ่งคณะกรรมการโรงเรียนจะมาประชุมเกือบครบเกือบทุกคนทุกครั้ง ยกเว้นการประชุมที่มีวาระของการขออนุมัติงบประมาณคณะกรรมการโรงเรียนจะมาครบทุกคน เวลาของการประชุมจะเริ่มประมาณ 09.30 น. ถึงเวลาประมาณ 12.00 น. หลังจากนั้นคณะกรรมการโรงเรียนและคณะครูทุกคนจึงรับประทานอาหารกลางวันร่วมกัน

ส่วนในการดำเนินการประชุมเกือบจะทุกครั้ง วาระของการประชุมจะเริ่มต้นด้วยการนิมนต์เจ้าอาวาสให้จุดธูปเทียนบูชาพระรัตนตรัยและสวดมนต์สั้น ๆ ประธานคณะกรรมการโรงเรียนกล่าวต้อนรับคณะกรรมการโรงเรียน เปิดประชุม แจ้งเรื่องที่ประธาน

ต้องการแจ้งให้คณะกรรมการโรงเรียนทราบ แล้วมอบหมายให้ผู้บริหารโรงเรียนที่เป็นเลขานุการคณะกรรมการโรงเรียนดำเนินการประชุมต่อ ซึ่งจะเป็นวาระเกี่ยวกับการรับรองรายงานการประชุมครั้งที่ผ่านมา เรื่องสืบเนื่องจากการประชุมครั้งที่ผ่านมาซึ่งมักจะเป็นเรื่องต่าง ๆ ที่โรงเรียนได้ดำเนินการในช่วงเวลาที่ผ่านมาและจะต้องดำเนินการต่อไป และต่อด้วยเรื่องอื่น ๆ ที่ประธานคณะกรรมการโรงเรียน ผู้บริหารโรงเรียน คณะครู หรือผู้นำชุมชนจะหยิบยกขึ้นมาหารือแล้วจึงปิดการประชุม ซึ่งส่วนใหญ่แล้วเจ้าอาวาสในฐานะที่เป็นที่ปรึกษาของโรงเรียนมักจะมาร่วมประชุมและแสดงความคิดเห็นเพื่อเอื้ออำนวยให้คณะกรรมการโรงเรียนได้เห็นช่องทางที่เหมาะสมเพื่อให้สามารถพัฒนาโรงเรียนต่อไป

1.3.4 การพัฒนาอาคารสถานที่และบริเวณโรงเรียน คณะกรรมการโรงเรียนชุมชนพัฒนามีบทบาทอย่างมากต่อการพัฒนาอาคารสถานที่และบริเวณโรงเรียน และมักจะเป็นฝ่ายริเริ่มดำเนินการในเรื่องนี้ เช่น การซื้อที่ดินเพื่อขยายบริเวณโรงเรียนและสร้างอาคารเรียนเพิ่มเติม ซึ่งได้กล่าวถึงรายละเอียดเรื่องนี้ไว้ในบทที่ 4 นอกจากนี้ยังมีกรณีที่คณะกรรมการโรงเรียนเห็นว่ารั้วเดิมของโรงเรียนที่เป็นรั้วลวดหนาม ไม่สามารถกันวัวควายของชาวบ้านไม่ให้เข้ามากินหญ้าในบริเวณโรงเรียนได้ จึงริเริ่มสร้างรั้วถาวรให้ทางโรงเรียน โดยคณะกรรมการโรงเรียนรับภาระในการบริจาคเงินเพื่อการก่อสร้างทั้งหมด ซึ่งเป็นส่วนของการช่วยเหลือและสนับสนุนเพื่ออำนวยความสะดวกในการทำงานของทางโรงเรียน

1.3.5. การร่วมดูแลความประพฤติของนักเรียน เนื่องจากคณะกรรมการโรงเรียนส่วนใหญ่พักอาศัยอยู่ในชุมชน จึงมีหน้าที่หนึ่งที่สำคัญ คือ การสังเกตความประพฤติของเด็กในชุมชน เพื่อนำข่าวสารหรือเบาะแสเกี่ยวกับพฤติกรรมนอกเวลาเรียนของนักเรียนมาบอกครู หรือจะใช้วิธีการตรวจตราและดูแล ซึ่งเป็นการช่วยแบ่งเบาภาระทางด้านการดูแลเด็กนอกเวลาเรียนได้เป็นอย่างดี เช่น เคยมีกรณีเด็กติดสิ่งเสพติด ทางโรงเรียนจะเชิญคณะกรรมการโรงเรียนมาร่วมประชุมเพื่อแก้ไขปัญหานี้ร่วมกับผู้ปกครองนักเรียนและหาทางป้องกัน โดยคณะกรรมการโรงเรียนก็จะนำปัญหานี้ไปหารือกันให้กวดขันเด็กและชาวบ้านในเรื่องสิ่งเสพติดต่อไป ซึ่งเป็นการช่วยเหลือโรงเรียนในการคลี่คลายปัญหาด้านความประพฤติและพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ของนักเรียนได้อีกทางหนึ่ง

1.3.6 การร่วมระดมทุนการพัฒนาโรงเรียนในด้านต่าง ๆ คณะกรรมการโรงเรียนชุมชนพัฒนามีบทบาทอย่างมากในการร่วมระดมทุนเพื่อพัฒนาโรงเรียน ดังเหตุการณ์เกี่ยวกับการระดมทุนเพื่อการพัฒนาโรงเรียนที่ได้กล่าวถึงในบทที่ 4 และเรื่องการระดมทุนของโรงเรียนที่ได้กล่าวถึงในตอนี่ 3 นี้ ลักษณะการระดมทุนของโรงเรียนเป็นการระดมทุนทั้งจากภายนอกชุมชนและภายในชุมชน ทั้งในลักษณะของการขอบริจาค การจัดให้มีการทำบุญ เช่น การทอดผ้าป่า ทอดกฐิน การแสดงพระธรรมเทศนาของพระที่มีชื่อเสียง หรือการเรียกรับเงินจากผู้ปกครองนักเรียนโดยตรง

1.3.7 การประสานและเป็นสื่อกลางระหว่างชุมชนกับโรงเรียน การที่คณะกรรมการโรงเรียนเป็นผู้ที่มีบทบาทในการปกครองภายในชุมชน และบางส่วนก็เป็นสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) ทำให้มีโอกาสดูคลีกับประชาชนมาก บทบาทของคณะกรรมการโรงเรียนที่พบประการหนึ่งก็คือการประชาสัมพันธ์ให้คนในชุมชนได้ทราบข่าวสารและความก้าวหน้าในการทำงานของโรงเรียน เช่น การเล่าถึงการพัฒนาโรงเรียนในด้านต่าง ๆ การจูงใจให้ผู้ปกครองนักเรียนส่งบุตรหลานเข้าเรียนในโรงเรียน เป็นต้น

1.3.8 การจัดการศึกษาและการพัฒนาการจัดการเรียนการสอน แม้ว่าคณะกรรมการโรงเรียนจะไม่ได้เข้ามาดูแลในเรื่องการจัดการเรียนการสอนในโรงเรียนโดยตรง แต่ก็มีส่วนร่วมรับรู้การพัฒนาการจัดการเรียนการสอนในโรงเรียน จากรายงานผลการดำเนินงานของโรงเรียนต่อที่ประชุมคณะกรรมการโรงเรียน ซึ่งทั้งจากการวิเคราะห์เนื้อหา รายงานการประชุมคณะกรรมการโรงเรียน การสนทนากลุ่มคณะครูและการสัมภาษณ์ระดับลึก ผู้นำชุมชน พบว่า โรงเรียนได้มีการรายงานรายละเอียดเรื่องนี้ต่อที่ประชุมทุกครั้ง เช่น เรื่องผลการนำนักเรียนไปร่วมประกวดกิจกรรมต่าง ๆ ข่งอำเภอและจังหวัด การส่งครูเข้ารับการอบรมหรือร่วมประชุมสัมมนาทางวิชาการต่าง ๆ การจัดครูเข้าชั้นเรียน ฯลฯ

1.4 ลักษณะการมีส่วนร่วมของคณะกรรมการโรงเรียนในการจัดการศึกษา

จากการศึกษา พบว่า คณะกรรมการโรงเรียนมีบทบาทในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ของโรงเรียนมาก เนื่องจากคณะกรรมการโรงเรียนและคณะครูมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันอย่างใกล้ชิด และเพราะคณะกรรมการโรงเรียนส่วนหนึ่งเป็นสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) ซึ่งมีที่ทำการตั้งอยู่ในบริเวณโรงเรียน ทำให้มีโอกาสพบปะพูดคุยกันอย่างไม่เป็นทางการตลอดเวลา อีกประการหนึ่ง คณะกรรมการโรงเรียนส่วนใหญ่เป็นคนรุ่นใหม่ในชุมชนทำให้มีความกระตือรือร้นในการทำงาน ทั้งในการพัฒนาชุมชนและการพัฒนาโรงเรียน และเป็นการทำงานในลักษณะของการสนับสนุนและส่งเสริมการทำงานของโรงเรียนมาก ดังตอนหนึ่งของ การสนทนากลุ่มผู้มีส่วนร่วมมากตอนหนึ่ง ดังนี้

“...ปิยราช : อย่างโรงเรียนเสนอมานี้ ส่วนมากคณะกรรมการโรงเรียนจะสนับสนุน จะบอกว่ายังไม่ต้องทำ มีปัญหาอย่างนั้นอย่างนี้ไม่เคยมี

ประสิทธิ์ : เราจะเห็นความสำคัญของทางโรงเรียนมาก ไม่ค่อยขัดอะไร ยุคนี้เมื่อเรามาเป็นคณะกรรมการโรงเรียน มีความสามารถที่จะช่วยได้ก็จะช่วยกันหามาให้ อะไรที่ช่วยได้ก็จะช่วยกัน...”

1.5 กระบวนการมีส่วนร่วมของคณะกรรมการโรงเรียน

จากการดำเนินการร่วมกันของคณะกรรมการโรงเรียน และโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานที่ได้กล่าวมาจะพบว่า มีกระบวนการการมีส่วนร่วมที่เป็นทั้งเงื่อนไข และ ขั้นตอนการดำเนินการเป็น 2 ขั้นตอนใหญ่ คือ

1.5.1 การเลือกบุคคลให้เข้ามาเป็นคณะกรรมการโรงเรียน ขั้นตอนนี้นับว่าเป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญ ที่จะกำหนดว่าการทำงานของคณะกรรมการโรงเรียน จะเป็นไปในลักษณะที่เอื้อต่อการทำงานของโรงเรียนหรือไม่ เพราะถ้าโรงเรียนเลือกคณะกรรมการโรงเรียนที่มีคุณสมบัติเหมาะสม ก็จะเป็นเงื่อนไขหนึ่งที่ทำให้คณะกรรมการโรงเรียนสามารถทำงานเพื่อสนับสนุนโรงเรียนได้ เช่นในการสัมภาษณ์ระดับลึกผู้บริหารโรงเรียน ที่กล่าวถึงเรื่องการเลือกตัวบุคคลที่จะเข้ามาเป็นคณะกรรมการโรงเรียนดังนี้

- “...ผู้วิจัย : อย่างผู้ทรงคุณวุฒิที่เป็นกรรมการโรงเรียนนี้ มีใครบ้างคะ
- ผู้บริหารโรงเรียน : ก็มีผู้พันเป็นประธานกรรมการโรงเรียนแล้วก็ มีกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน เป็นผู้ทรงคุณวุฒิโดยตำแหน่ง เจ้าอาวาสก็มาเป็นที่ปรึกษา นอกนั้นก็เป็นศิษย์เก่า
- ผู้วิจัย : ศิษย์เก่ามีมากมายทำไมจึงเลือก 4 - 5 คนนี้ล่ะคะ
- ผู้บริหารโรงเรียน : พุดง่าย ๆ ว่า 4 - 5 คนนี้ มีบทบาททางด้านการปกครองในชุมชน
- ผู้วิจัย : เป็นผู้นำชุมชนอยู่แล้ว
- ผู้บริหารโรงเรียน : ถ้าเราเลือกเอาผู้ปกครองจริงมาบางครั้งไม่แสดงความคิดเห็นอะไรเลย เพราะบางทีไม่มีความรู้ ไม่กล้า...”

1.5.2 ร่วมกันทำงานในฐานะคณะกรรมการโรงเรียน โดยการประชุม

คณะกรรมการโรงเรียนกำหนดนโยบายของโรงเรียน จัดทำแผนงานและโครงการของโรงเรียน พัฒนาอาคารสถานที่และบริเวณโรงเรียน ร่วมกันดูแลความประพฤติของนักเรียนร่วมระดมทุน เพื่อพัฒนาโรงเรียนในด้านต่าง ๆ เป็นผู้ประสานงานระหว่างโรงเรียนและชุมชน และสนับสนุน การพัฒนาการจัดการเรียนการสอนและการพัฒนาคุณภาพของโรงเรียน ซึ่งการมีคณะกรรมการโรงเรียนและคณะครูจะทำงานร่วมกันอย่างราบรื่นและได้ผลดีนั้น นอกจากจะขึ้นอยู่กับเงื่อนไข ในด้านคุณสมบัติของคณะกรรมการโรงเรียนแล้ว ยังขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างคณะครู

และผู้นำชุมชนที่เป็นคณะกรรมการโรงเรียนด้วย อย่างไรก็ตามขั้นตอนการร่วมกันทำงานในฐานะคณะกรรมการโรงเรียนนี้ นับว่าเป็นขั้นตอนที่ใหญ่มาก ซึ่งการศึกษาพบว่า มีขั้นตอนการทำงานที่เป็นขั้นตอนย่อยอยู่ในขั้นตอนใหญ่อีก แต่ก็ขึ้นอยู่กับกิจกรรมที่จะร่วมกันจัด โดยที่ขั้นตอนการจัด จะเป็นสิ่งที่ชุมชนและโรงเรียนดำเนินการโดยยึดหยุ่นตามสถานการณ์

แม้ว่ากระบวนการมีส่วนร่วมในรูปแบบคณะกรรมการโรงเรียนจะไม่มีขั้นตอนที่ชัดเจนนัก เนื่องจากเป็นกระบวนการมีส่วนร่วมที่ไม่มีรูปแบบตายตัว เนื่องจากกิจกรรมที่คณะกรรมการโรงเรียนกับโรงเรียนร่วมกันจัดนั้นมีมากมาย และแต่ละกิจกรรมก็มีลักษณะการดำเนินงานแตกต่างกันไป แต่อย่างไรก็ตาม การมีส่วนร่วมของคณะกรรมการโรงเรียนต่อโรงเรียนในการดำเนินกิจกรรมที่สนับสนุนการจัดการศึกษาในโรงเรียนชุมชนพัฒนาในแต่ละกิจกรรมนั้น คณะกรรมการโรงเรียนมีส่วนในการตัดสินใจเพื่อจะดำเนินกิจกรรมนั้น ๆ ร่วมกันในโรงเรียน โดยที่ทางโรงเรียนก็ยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้นำชุมชน และนำมาเป็นข้อปฏิบัติ แต่ทั้งนี้ก็ยกเว้น กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการจัดการเรียนการสอนของครูที่ทางผู้นำชุมชนอาจจะดูแลบ้าง แต่ก็ไม่แสดงบทบาทการมีส่วนร่วมในเรื่องนี้อย่างจริงจัง

นอกจากนี้ การที่คนในชุมชนค่อนข้างมีความสัมพันธ์กันเป็นแบบเครือญาติและมีการประชุมร่วมกันบ่อย ทั้งในการประชุมคณะกรรมการโรงเรียนและการประชุมสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล ซึ่งมักจะเชิญผู้บริหารโรงเรียนเข้าร่วมประชุมด้วย ถ้ามีเรื่องที่เกี่ยวข้องกับโรงเรียนในวาระการประชุม ทำให้คณะกรรมการโรงเรียนและโรงเรียนมีส่วนร่วมกันในการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ของทางโรงเรียนเกือบจะทุกขั้นตอน

2. รูปแบบการมีส่วนร่วมในการประชุมผู้ปกครองนักเรียน

ในโรงเรียนชุมชนพัฒนาได้มีความพยายามที่จะให้ผู้ปกครองนักเรียนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมของโรงเรียนมากขึ้น โดยเฉพาะในการประชุมผู้ปกครองนักเรียน ซึ่งเดิมโรงเรียนจัดประชุมผู้ปกครองนักเรียนเป็นกลุ่มใหญ่ เมื่อเห็นว่าผู้ปกครองยังไม่เป็นกันเองมากนัก จึงเปลี่ยนเป็นการประชุมที่ให้มีการประชุมกลุ่มย่อยไปด้วย ซึ่งทำให้ผู้ปกครองนักเรียนมีส่วนร่วมในการประชุมมากขึ้น ตามปกติการประชุมผู้ปกครองนักเรียน มักเป็นการริเริ่มของทางโรงเรียนที่จะเชิญผู้ปกครองนักเรียนมาร่วมประชุมเพื่อชี้แจงงานและแถลงความก้าวหน้าในการดำเนินงานของทางโรงเรียนให้ผู้ปกครองนักเรียนทราบ ซึ่งมักจะจัดการประชุมเป็นการประชุมใหญ่ โดยผู้บริหารโรงเรียนและคณะครูที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมต่าง ๆ จะร่วมกันชี้แจงให้ผู้ปกครองนักเรียนทราบ แล้วให้ผู้ปกครองนักเรียนซักถามปัญหาที่ข้องใจ ซึ่งบางครั้งก็ไม่ได้มีการถามการประชุมผู้ปกครองนักเรียนที่โรงเรียนชุมชนพัฒนาแบบเดิมก็ได้ดำเนินการในลักษณะนี้ แต่ต่อมาได้มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบของการประชุมโดยให้คณะครูในโรงเรียนและผู้ปกครองนักเรียนมีส่วนร่วมมากขึ้น ดังรายละเอียดดังนี้

2.1 การประชุมผู้ปกครองนักเรียนแบบประชุมกลุ่มใหญ่

โดยทั่วไปโรงเรียนได้จัดให้มีการประชุมผู้ปกครองนักเรียน ภาคเรียนละ 1 ครั้ง ซึ่งทุกครั้งที่ผ่านมา โรงเรียนจะจัดประชุมเป็นแบบการประชุมใหญ่ในห้องประชุมของโรงเรียน โดยมีผู้อำนวยการโรงเรียนหรือคณะครูที่มีหน้าที่เกี่ยวข้องกับผู้ปกครองนักเรียนผลัดเปลี่ยนกันมาพบปะพูดคุยและเล่าถึงกิจกรรมและความรับผิดชอบของครูแต่ละคนให้ผู้ปกครองนักเรียนฟัง โดยผู้บริหารโรงเรียนและคณะครูจะนั่งพูดบนเวที ผู้ปกครองนักเรียนจะนั่งบนเก้าอี้ด้านล่างหันหน้ามาฟังการบรรยายจากบนเวที ทำให้ผู้ปกครองนักเรียนไม่ค่อยกล้าแสดงความคิดเห็น แม้จะแจกกระดาษให้เขียนถาม ก็มีผู้เขียนถามปัญหาหรือแสดงความคิดเห็นไม่มากนัก เป็นลักษณะของการสื่อสารทางเดียวมากกว่าการสื่อสารแบบสองทาง เป็นการสื่อสารจากผู้บริหารโรงเรียนและคณะครูไปยังผู้ปกครองนักเรียนเป็นส่วนมาก การที่ผู้ปกครองนักเรียนไม่กล้าซักถามข้อข้องใจหรือเสนอแนะความคิดเห็นของตนเองต่อที่ประชุม ทำให้บรรยากาศในการประชุมระหว่างคณะครูและผู้ปกครองนักเรียนไม่เป็นกันเองเท่าที่ควร

2.2 รูปแบบการประชุมผู้ปกครองนักเรียนแบบการประชุมกลุ่มใหญ่และการประชุมกลุ่มย่อย

ในการประชุมผู้ปกครองนักเรียนครั้งล่าสุด ในภาคเรียนแรกปีการศึกษา 2541 ผู้บริหารโรงเรียนและคณะครูได้ปรับเปลี่ยนวิธีการประชุมจากที่เคยประชุมผู้ปกครองนักเรียนเป็นแบบการประชุมใหญ่รวมกันในห้องประชุมทั้งหมด มาเป็นการใช้เวลาประชุมร่วมกันทั้งหมดในห้องประชุมใหญ่ให้น้อยลง คือ ให้ผู้บริหารโรงเรียนกล่าวต้อนรับผู้ปกครองนักเรียนและแจ้งความก้าวหน้าในการทำงานของโรงเรียนสั้น ๆ หลังจากนั้นจึงให้ผู้ปกครองนักเรียนแยกย้ายกันไปประชุมเป็นกลุ่มย่อยตามห้องเรียนของลูก เพื่อพบปะครูประจำชั้น โดยมีครูที่รับผิดชอบกิจกรรมพิเศษของโรงเรียนหมุนเวียนกันไปพบปะผู้ปกครองนักเรียนตามห้องเรียนต่าง ๆ ด้วย การที่โรงเรียนปรับวิธีการประชุมผู้ปกครองนักเรียนจากการประชุมเป็นกลุ่มใหญ่ทั้งหมดมาเป็นการประชุมใหญ่เป็นบางส่วนแล้วแยกกันไปประชุมกลุ่มย่อยตามชั้นเรียนของลูก ทำให้บรรยากาศการปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้ปกครองนักเรียนและคณะครูเป็นกันเองมากขึ้น ผู้ปกครองนักเรียนจะกล้าพูดกล้าถามและกล้าแสดงความคิดเห็นมากขึ้น ดังที่ผู้บริหารโรงเรียนได้ให้ข้อมูลในเรื่องนี้ในการสัมภาษณ์ระดับลึกตอนหนึ่งว่า “...ผมจะเดินไปเกือบทุกห้อง บรรยากาศก็เป็นกันเองดี ผมดูแล้ว ผู้ปกครองจะพูดมากขึ้น ถ้าพูดกับผมในที่ประชุมใหญ่ ผมนั่งอยู่บนเวที ผู้ปกครองนักเรียนนั่งอยู่ข้างล่างหมด ความกล้าของคนเราก็มียึดจำกัด ไม่กล้าพูดไม่กล้าถาม บางครั้งเราจำเป็นต้องแจกกระดาษให้ถามปัญหา...”

2.3 เนื้อหาสาระในการประชุมผู้ปกครองนักเรียน

ในด้านเนื้อหาที่ครูประจำชั้นพูดคุยกับผู้ปกครองนักเรียนนั้น ครูประจำชั้นทุกคนจะได้รับหัวข้อประชุมเหมือนกัน ตามหัวข้อที่ผู้บริหารโรงเรียนและคณะครูได้มีการตกลงกัน

และเตรียมการไว้ล่วงหน้า และหากครูประจำชั้นคนใดมีเรื่องที่จะพูดกับผู้ปกครองนักเรียนเพิ่มเติมก็จะพูดเสริมเข้าไป ซึ่งส่วนมากจะเป็นเรื่องเกี่ยวกับการควบคุมดูแลบุตรหลานของผู้ปกครองนักเรียน เช่น การทำการบ้าน การออกจากบ้านมาพบปะกับเพื่อนนอกบ้าน ส่วนเรื่องการเรียนรู้ของนักเรียนจะชี้แจงเกี่ยวกับเรื่องการสอนโดยเน้นการเตรียมความพร้อมของนักเรียนในชั้นอนุบาลศึกษา พร้อมทั้งชี้แจงให้ผู้ปกครองนักเรียนแต่ละคนทราบว่าบุตรหลานของตนเองเมื่ออยู่ที่โรงเรียนนั้นตั้งใจเรียนหรือไม่ตั้งใจเรียน ส่งการบ้านตรงตามเวลาหรือไม่ เป็นต้น ส่วนผู้ปกครองนักเรียนก็จะซักถามครูประจำชั้นเกี่ยวกับเรื่องการเรียนรู้ของลูกในขณะที่อยู่โรงเรียนว่า มีปัญหาอะไรบ้าง มีเรื่องอะไรที่ทางโรงเรียนต้องการให้ผู้ปกครองนักเรียนทวนซ้ำบุตรหลาน พร้อมทั้งแจ้งให้ครูประจำชั้นทราบว่าบุตรหลานของตนเป็นอย่างไรบ้างในเวลาที่อยู่กับบ้าน ซึ่งเป็นสิ่งที่ทำให้ทั้งครูและผู้ปกครองนักเรียนได้ทราบรายละเอียดเกี่ยวกับเด็กที่อยู่ในความรับผิดชอบของตนเองอย่างละเอียดมากขึ้น สามารถยอมรับและเข้าใจข้อผิดพลาดของนักเรียนได้มากขึ้น ซึ่งจากการศึกษา พบว่า หลังจากทางโรงเรียนจัดให้มีการประชุมในลักษณะนี้ทั้งผู้ปกครองนักเรียนและครูประจำชั้นต่างก็พึงพอใจในบรรยากาศของการประชุม และทำให้ผู้ปกครองนักเรียนมีส่วนร่วมในการประชุมกับครูประจำชั้นมากขึ้น ดังตัวอย่างการจัดกลุ่มสนทนาที่มีการสนทนากันถึงเรื่องนี้ในกลุ่มผู้มีส่วนร่วมน้อย ซึ่งส่วนมากเป็นผู้ปกครองนักเรียนได้ให้ข้อมูลว่า

“...ผู้วิจัย : เวลามาประชุมกับครูประจำชั้นนี้ ผู้ปกครองนักเรียนพูดคุยหรือถามปัญหาเกี่ยวกับครูเยอะขึ้นไหม

หลายคน : ถามเยอะคะถามเกือบจะทุกคน

จำปี : อยากรู้เรื่องลูกของตัวเองครับ

อัมพร : ถามเรื่องลูก เพราะครูประจำชั้นต้องรู้ดีที่สุด

กัลยา : มันสะดวกที่จะถามเรื่องลูกเราว่าเป็นอย่างไรบ้าง ชอบมาประชุมที่ห้องลูกคะ...”

เช่นเดียวกับการจัดกลุ่มสนทนากลุ่มคณะครูพบว่า คณะครูได้แสดงความพึงพอใจในการจัดประชุมแบบนี้ ซึ่งทำให้คณะครูได้มีส่วนร่วมในการจัดประชุมมากขึ้น คือมีโอกาสได้ประชุมพบปะกับผู้ปกครองนักเรียนที่อยู่ในความรับผิดชอบของตนเอง และได้แสดงบทบาทของตนเองในการประชุม ดังตัวอย่างการสนทนากลุ่มตอนหนึ่ง ที่กลุ่มให้ข้อมูลว่า

“...ผู้วิจัย : ลักษณะของการประชุมนักเรียนที่มีการประชุมใหญ่รวมกันทั้งโรงเรียนกับการแยกประชุมเป็นรายห้องเรียนตามชั้นเรียนของนักเรียนนี้ อาจารย์คิดว่าแบบไหนดีกว่ากัน

หลายคน : แยกดี

ประไพ : พบอาจารย์ใหญ่ก่อน แล้วแยกเข้าห้องเรียนแบบนี้ดีแล้ว

ผู้วิจัย : ทำไมละคะ

ประไพ : บางทีเราอยากพูดปัญหาอะไรที่เราต้องการให้ผู้ปกครองทราบ เราก็จะได้พูด อย่างปัญหาของเด็กแต่ละคน เราอยากให้ผู้ปกครองนักเรียนทราบว่า เด็กคนนี้อยู่ในโรงเรียนเป็นอย่างไร ตั้งใจเรียนหรือไม่ตั้งใจเรียน ส่งการบ้านหรือไม่ส่งการบ้าน ก็เป็นรายบุคคล...”

2.4 กระบวนการมีส่วนร่วมในการประชุมผู้ปกครองนักเรียน

ผลการศึกษาพบว่า กระบวนการมีส่วนร่วมในการประชุมผู้ปกครองนักเรียน มีลักษณะของการมีส่วนร่วมที่ผู้บริหารโรงเรียนและคณะครูมีบทบาทสำคัญ ในขณะที่ผู้ปกครองนักเรียนมีบทบาทเป็นผู้เข้าร่วมประชุม โดยในช่วงแรกที่มีการประชุมใหญ่โดยผู้บริหารโรงเรียนเป็นผู้นำการประชุมผู้ปกครองนักเรียนนั้น กระบวนการมีส่วนร่วมเกิดขึ้นน้อยมาก แต่เมื่อโรงเรียนได้ปรับเปลี่ยนการประชุมโดยให้ผู้ปกครองนักเรียนและคณะครูแยกกันไปประชุมตามห้องเรียนของลูกนั้น กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนจึงเริ่มชัดเจนขึ้น โดยกระบวนการมีส่วนร่วมในการประชุมผู้ปกครองนักเรียน มีดังนี้

2.4.1 การเชิญผู้ปกครองนักเรียนมาประชุม ในการประชุมผู้ปกครองนักเรียน

โรงเรียนจะเป็นฝ่ายกำหนดวันเวลาและสถานที่ที่จะจัดประชุม โดยส่วนมากจะประชุมประมาณปีละ 2 ครั้ง ในวันปิดภาคเรียน การเชิญผู้ปกครองนักเรียนจะใช้วิธีการทำจดหมายเชิญ โดยฝากไปกับนักเรียนและถ้าพบปะกับผู้ปกครองนักเรียน คณะครูก็จะแจ้งให้ผู้ปกครองนักเรียนทราบและเชิญให้มาร่วมประชุม

2.4.2 ผู้ปกครองนักเรียนร่วมประชุมใหญ่ เมื่อถึงวันจัดประชุม ผู้ปกครองนักเรียนมาประชุมแล้ว ทางโรงเรียนจะเริ่มการประชุมเป็นการประชุมใหญ่ ในห้องประชุมของโรงเรียน โดยมีผู้บริหารโรงเรียนเป็นประธานในที่ประชุมและเป็นผู้ดำเนินการประชุม

2.4.3 ผู้ปกครองนักเรียนร่วมประชุมกลุ่มย่อย หลังจากที่ผู้บริหารแจ้งข่าวสารของทางโรงเรียนให้ผู้ปกครองนักเรียนทราบแล้ว จะให้ ผู้ปกครองนักเรียนแยกย้ายกันไปเพื่อพบปะกับครูประจำชั้นตามห้องเรียนที่ลูกเรียนต่อไป ซึ่งทำคณะครูและผู้ปกครองนักเรียนมีโอกาสได้พบปะซึ่งกันและกัน

2.4.4 ผู้ปกครองนักเรียนและคณะครูเกิดความคุ้นเคยกัน หลังจากที่ได้ประชุมโดยการพบปะกับครูประจำชั้นของลูกแล้ว ผู้ปกครองนักเรียนและคณะครูมีความเห็นตรงกันว่าทำให้คณะครูและผู้ปกครองนักเรียนมีส่วนร่วมกันในการดูแลเรื่องการศึกษาของนักเรียนมากขึ้น

หลังจากที่ทางโรงเรียนได้เปลี่ยนวิธีการประชุมผู้ปกครองนักเรียนโดยการให้คณะครูในโรงเรียนและผู้ปกครองนักเรียนมีส่วนร่วมในการประชุมมากขึ้นนี้ นับว่าเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้การมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาของชุมชนพัฒนาขึ้น เพราะลักษณะของความสัมพันธ์ระหว่างคณะครูกับผู้ปกครองนักเรียนเป็นไปในลักษณะที่มีความเท่าเทียมกัน เนื่องจากการเป็นการประชุมในลักษณะของการพบปะพูดคุยกัน มากกว่าการประชุมอย่างเป็นทางการที่ผู้บริหารโรงเรียนนั้นเป็นประธานและเป็นวิทยากรบนเวทีหน้าห้องประชุมในระดับที่หนึ่งที่สูงกว่าและแตกต่างไปจากผู้ปกครองนักเรียน ซึ่งเป็นลักษณะที่เหมือนกับผู้ที่มีความอำนาจสูงกว่าพูดคุยกับผู้ที่มีความอำนาจน้อยกว่า หรือเหมือนครูพูดกับนักเรียน เป็นการแสดงถึงการมีบทบาทอำนาจที่แตกต่างกัน ไม่ใช่การพูดคุยกันอย่างคนที่เท่าเทียมกัน ซึ่งจะทำให้เกิดการมีส่วนร่วมในการทำงานมากกว่า

3. รูปแบบการมีส่วนร่วมในการระดมทุน (Capital mobilization)

เนื่องจากโรงเรียนชุมชนพัฒนา เป็นโรงเรียนที่สร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2484 ซึ่งเป็นช่วงที่ประเทศไทยอยู่ในช่วงของการใช้แผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2479 ซึ่งบังคับให้เด็กที่มีอายุอยู่ในเกณฑ์บังคับให้เข้าเรียน ตามพระราชบัญญัติการประถมศึกษา พุทธศักราช 2478 ซึ่งบังคับให้เด็กไทยทุกคนที่มีอายุ 7 ปี บริบูรณ์ จนถึงย่างเข้าปีที่ 15 ต้องเข้าเรียนในโรงเรียนประถมศึกษา จนกว่าจะเรียนจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 โดยโรงเรียนชุมชนพัฒนาเป็นโรงเรียนประชาบาล ซึ่งประชาชนร่วมกันจัดตั้งขึ้น ซึ่งในช่วงแรกต้องจัดตั้งขึ้นหรือดำรงอยู่ด้วยทุนทรัพย์ของประชาชนในท้องถิ่น และครูประชาบาลก็มีฐานะเป็นลูกจ้างของท้องถิ่น โรงเรียนชุมชนพัฒนาในช่วงแรกจัดตั้งขึ้นและดำรงอยู่ด้วยงบประมาณของท้องถิ่น และการเก็บภาษีของคนในชุมชน จนถึงปี พ.ศ. 2491 จึงได้มีการยกฐานะของครูประชาบาล จากการเป็นลูกจ้างของท้องถิ่นให้เป็นข้าราชการส่วนภูมิภาค และโรงเรียนประชาบาลก็ถูกโอนมาสังกัดกองโรงเรียนประชาบาล กรมสามัญศึกษา ทำให้บทบาทฐานะของโรงเรียนประชาบาลซึ่งเดิมขึ้นอยู่กับส่วนท้องถิ่นต้องถูกโอนมาขึ้นกับส่วนกลาง แต่ภารกิจที่ชุมชนต้องให้การสนับสนุนการจัดการศึกษาในโรงเรียนประชาบาลตั้งแต่เริ่มตั้งโรงเรียนยังมีอยู่ โดยเฉพาะที่โรงเรียนชุมชนพัฒนา ซึ่งเริ่มตั้งขึ้นโดยเจ้าอาวาสเป็นผู้ริเริ่มก่อตั้งร่วมกับผู้นำชุมชน โดยมีโรงเรียนตั้งอยู่ในวัด และใช้ศาลาวัดเป็นอาคารเรียน ทำให้คนในชุมชนพัฒนาโดยเฉพาะผู้นำชุมชนต้องร่วมมือกับวัดคือเจ้าอาวาส เพื่อช่วยกันตั้งโรงเรียนและจัดซื้อที่ดินให้โรงเรียน รวมทั้งร่วมกันพัฒนาเรื่องอาคารสถานที่ และบริเวณโรงเรียนตลอดมา ซึ่งจากการศึกษา ผู้วิจัยพบว่า โรงเรียนเคยได้รับงบประมาณเพื่อสร้างอาคาร

เรียนอย่างเพียงพอ จนไม่ต้องขอรับบริจาคหรือขอความร่วมมือจากผู้นำชุมชน ในการร่วมกัน ระดมทุนมาจัดสร้างหรือร่วมสร้างเพียงครั้งเดียว คือ การสร้างอาคารเรียน สปช. 105/29 ซึ่งจัดสร้างขึ้นและแล้วเสร็จในปีการศึกษา 2540 ส่วนการสร้างอาคารเรียนหรือการปรับปรุง อาคารสถานที่ของทางโรงเรียนในช่วงก่อนหน้านี้ทุกครั้ง ต้องอาศัยความร่วมมือและความช่วยเหลือจากคนภายในชุมชนหรือนอกชุมชนทั้งนั้น ทำให้ผู้นำชุมชนโดยคณะกรรมการโรงเรียน ต้องร่วมกันกับทางโรงเรียน เพื่อระดมทุนมาใช้ในการพัฒนาโรงเรียนตลอดมา และมีรูปแบบ ของการมีส่วนร่วมกันระหว่างชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษา โดยการระดมทุน ดังรายละเอียดดังกล่าว ดังนี้

3.1 แหล่งทุน

ในชุมชนพัฒนาเจ้าอาวาสมีบทบาทอย่างมากในการพัฒนาโรงเรียน แหล่งทุน ของโรงเรียนชุมชนพัฒนา จึงเป็นแหล่งทุนที่เกี่ยวข้องกับเจ้าอาวาส คือ คหบดีที่นับถือเจ้า อาวาส เช่น ญาติของข้าราชการระดับสูง ลูกศิษย์ของเจ้าอาวาส ผู้นำชุมชน ศิษย์เก่า และคน ในชุมชน

3.2. วิธีการระดมทุน

พบว่า โรงเรียนชุมชนพัฒนามีวิธีการระดมทุนหลายวิธีการ เช่น

3.2.1 การขอบริจาค จากคหบดีทั้งในชุมชนและนอกชุมชน ซึ่งในกรณีนี้ มักจะใช้ในการระดมทุนที่จำเป็นและต้องการวงเงินสูง เช่น การระดมทุนเพื่อหาเงินมาชำระค่า วัสดุและค่าก่อสร้าง อาคารเรียนแบบ 004 ซึ่งได้รับงบประมาณในการก่อสร้าง 260,000 บาท แต่โรงเรียนและชุมชนได้ร่วมกันก่อสร้างอาคารเรียนหลังนี้โดยใช้งบประมาณเกือบ 7 แสนบาท ทำให้ผู้นำชุมชนโดยเจ้าอาวาสและผู้บริหารโรงเรียนต้องเดินทางไปขอความช่วยเหลือจากญาติ ของข้าราชการระดับสูงในต่างจังหวัด หรือการหาเงินมาจัดซื้อที่ดินเพื่อขยายบริเวณโรงเรียน ซึ่งต้องขอบริจาคผ่านลูกศิษย์ของเจ้าอาวาส ที่มีรายการแสดงพระธรรมเทศนาทางวิทยุ ให้ ประกาศขอบริจาคเงินจากประชาชนมาซื้อที่ดินให้โรงเรียนเป็นตารางวา ทำให้การซื้อที่ดิน ประสบความสำเร็จในที่สุด นอกจากนี้โรงเรียนมีการขอบริจาคเงินจากผู้ปกครองนักเรียนปีละ 1 ครั้ง ครอบครัวยละ 100 บาท

3.2.2 การจัดกิจกรรมทางศาสนา กิจกรรมทางศาสนาที่โรงเรียนและชุมชนมักจะร่วมกันจัด คือการทอดผ้าป่า ซึ่งโรงเรียนจะจัดขึ้นที่โรงเรียน โดยมีเจ้าอาวาสเป็น ประธานในการจัด การทอดผ้าป่าเพื่อระดมทุนเข้าโรงเรียน การดำเนินการจะทำโดยโรงเรียน เป็นเจ้าภาพ จัดการเตรียมองค์ผ้าป่า และเครื่องไทยทานที่โรงเรียนทั้งหมด เมื่อถึงเวลาถวาย องค์ผ้าป่าก็จะถวายให้เจ้าอาวาสที่โรงเรียน โดยมีผู้ปกครองนักเรียนและประชาชนมาร่วมทำบุญ เมื่อเจ้าอาวาสรับองค์ผ้าป่าแล้วก็จะมอบเงินที่ประชาชนมา ร่วมทำบุญทั้งหมดให้ทางโรงเรียน การทอดผ้าป่านีทางโรงเรียนชุมชนพัฒนาจะจัดขึ้นเป็นประจำทุกปี ในโอกาสที่มีการจัดวัน อัมลาสถาน์ของนักเรียนที่เรียนจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 และชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ซึ่งถือเป็น

การระดมทุนประจำปีของโรงเรียน ส่วนกิจกรรมทางศาสนาอื่น ๆ ที่ทางโรงเรียนมักจะร่วมกันจัดขึ้นกับทางชุมชน เพื่อระดมทุนในโรงเรียน ได้แก่ การทอดกฐิน ซึ่งเจ้าอาวาสมักจะได้รับการติดต่อมาจากลูกศิษย์ที่อยู่ต่างถิ่น การนิมนต์พระที่มีชื่อเสียงมาแสดงพระธรรมเทศนาเพื่อนำเงินที่ประชาชนมาทำบุญมาใช้ในกิจกรรมของโรงเรียน และการทำบุญในวาระต่าง ๆ ของโรงเรียน เช่น การฉลองอาคารเรียนหลังใหม่ การทำบุญวันแม่ วันขึ้นปีใหม่ หรือวันลอยกระทง เป็นต้น

3.2.3 การจัดกิจกรรมต่าง ๆ ในโรงเรียน นอกจากโรงเรียนจะมีการทำบุญทอดผ้าป่าในงานวันอาสาฬหบูชาของทางโรงเรียน แล้ว โรงเรียนยังมีการระดมทุนในการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ไปโรงเรียน เช่น การขอบริจาคสิ่งของ อาหาร ถ้วยรางวัล หรือเสื้อผ้า เพื่อเป็นรางวัลให้เด็กในงานกีฬา งานวันประถมศึกษา วันเด็ก และการจัดวิ่งมาราธอนประจำปี

3.2.4 การตั้งสหกรณ์ในโรงเรียน โรงเรียนมีวิธีการระดมทุนจากนักเรียนและคณะครูในโรงเรียนอีกวิธีหนึ่ง คือ การตั้งสหกรณ์โรงเรียน เป็น 2 แบบ คือ สหกรณ์ร้านค้าและสหกรณ์ออมทรัพย์ ซึ่งคณะครูจะประชาสัมพันธ์กิจกรรมสหกรณ์โรงเรียนในการประชุมผู้ปกครองนักเรียน เพื่อเชิญชวนให้ผู้ปกครองนักเรียนสมัครเป็นสมาชิกสหกรณ์ผ่านนักเรียน โดยให้นักเรียนเก็บสะสมเงินมาฝากกับครูประจำชั้น และครูประจำชั้นรวบรวมเงินมาให้ครูที่ทำหน้าที่การเงินของโรงเรียน เพื่อนำไปฝากกับสหกรณ์ออมทรัพย์ครูของทางจังหวัดที่ให้ดอกเบี้ยสูง และโรงเรียนจะแบ่งดอกเบี้ยที่ได้รับจากการฝากเงินกับสหกรณ์ออมทรัพย์ครูนี้ออกเป็น 2 ส่วน ส่วนแรก เป็นเงินปันผลที่จ่ายคืนให้กับนักเรียนและคณะครูที่ฝากเงิน ส่วนที่สอง นำไปใช้ในกิจกรรมของโรงเรียนและการจัดตั้งกองทุนครู และกองทุนเพื่อการศึกษาของนักเรียน การฝากเงินกับสหกรณ์ออมทรัพย์ของโรงเรียนนี้ นักเรียนสามารถถอนเงินได้ในเวลาจำเป็น แต่ทางโรงเรียนก็มีนโยบายที่จะให้นักเรียนฝากเงินไว้จนกว่าจะเรียนจบในระดับประถมศึกษาปีที่ 6 หรือ มัธยมศึกษาปีที่ 3 เพื่อจะได้ใช้เงินดังกล่าวเป็นทุนในการศึกษาต่อไป

3.2.5 การตั้งกองทุนในโรงเรียน ชุมชนและโรงเรียนได้ร่วมกันตั้งกองทุนในโรงเรียน 2 กองทุน คือ กองทุนเพื่อการศึกษาของนักเรียน และกองทุนครู โดยการนำเงินดอกเบี้ยที่ได้จากการฝากเงินจากกิจกรรมออมทรัพย์ในโรงเรียนส่วนหนึ่งมาตั้งเป็นกองทุนการศึกษาของนักเรียนในโรงเรียน ซึ่งคณะกรรมการโรงเรียน คณะครูและผู้นำชุมชนจะร่วมกันประชาสัมพันธ์ให้คนในชุมชนนำเงินมาบริจาคสมทบทุนของโรงเรียนในโอกาสต่าง ๆ โดยเฉพาะในงานศพ ซึ่งเจ้าภาพมักจะบริจาคเงินที่มีผู้มาร่วมทำบุญให้กับกองทุนของโรงเรียนเพื่อเป็นการอุทิศส่วนกุศลให้ผู้เสียชีวิต จนกลายเป็นธรรมเนียมปฏิบัติอย่างหนึ่งของการจัดงานศพในชุมชน โดยจะบริจาคในวันฌาปนกิจศพ ซึ่งทางโรงเรียนก็จะตอบแทนเจ้าภาพที่บริจาคเงินทำบุญให้กองทุนการศึกษาของทางโรงเรียน โดยการมอบเกียรติบัตรให้ในงานวันอาสาฬหบูชาซึ่งเป็นงานประจำปีของโรงเรียน

นอกจากนี้ โรงเรียนยังมีการระดมทุนในลักษณะการขอบริจาคเป็นสิ่งของ เช่น การขอบริจาคเครื่องไทยทานจากคณะกรรมการโรงเรียน ในการทำบุญเลี้ยงพระโอกาสต่าง ๆ การขอบริจาค โต๊ะ เก้าอี้ นักเรียนในการขยายชั้นเรียน เป็นต้น การขอบริจาคในกรณีเหล่านี้ ส่วนใหญ่ทางโรงเรียนจะดำเนินการโดยการบอกกล่าวกับคณะกรรมการโรงเรียนในการประชุม หรือบางครั้งเมื่อมีการประชุมถึงวาระนี้ คณะกรรมการโรงเรียนก็จะร่วมกันบริจาคตามจิตศรัทธาและความสามารถที่จะบริจาคโดยสมัครใจ หรือบางครั้งก็เอ่ยปากบริจาคก่อนที่จะได้รับการขอร้องจากทางโรงเรียน

3.3 กระบวนการระดมทุน (Capital mobilization process)

จากการศึกษาพบว่า โรงเรียนมีกระบวนการในการระดมทุน ในกรณีที่ต้องการการบริจาคเงินเป็นจำนวนมากจากผู้ที่มีฐานะดี เช่น การระดมทุนเพื่อสร้างอาคารเรียน สร้างห้องประชุมโรงเรียน หรือจัดซื้อที่ดินให้โรงเรียน ตามขั้นตอนดังนี้คือ

3.3.1 การหาแหล่งทุน หรือ การหาเบาะแส ว่า มีใครบ้างที่สนใจหรือมีความต้องการที่จะบริจาคเงินเพื่อช่วยเหลือโรงเรียนในด้านต่าง ๆ เพราะผู้บริจาคเงินเพื่อทำบุญบางคนจะมีเป้าหมายเจาะจงในการบริจาค เช่น บางคนเจาะจงที่จะบริจาคเงินเพื่อเด็กพิการ บางคนก็เจาะจงที่จะบริจาคเงินเพื่อช่วยเหลือวัดที่อยู่ในชนบท บางคนก็เจาะจงที่จะบริจาคเงินเพื่อการศึกษา ฯลฯ ทางโรงเรียนหรือผู้นำชุมชนก็จะหาแหล่งทุนจากเบาะแสเหล่านี้ ซึ่งจะทราบได้จากการสืบเสาะของคณะกรรมการโรงเรียนหรือคณะครูในโรงเรียน ในบางกรณีแม้จะยังไม่ทราบว่าแหล่งทุนต้องการบริจาคเงินเพื่อการศึกษาหรือไม่ แต่ถ้าเห็นว่ามีความสามารถที่จะบริจาคเงินได้ และมีความเกี่ยวข้องกับทางโรงเรียนพอสมควร เช่น เป็นศิษย์เก่า ทางผู้นำชุมชนก็จะติดต่อเพื่อให้มาบริจาคเงินให้โรงเรียน เพื่อการสร้างอาคารเรียน ซ่อมอุปกรณ์การเรียน หรือซื้อที่ดิน เช่น กรณีการหาแหล่งทุนเพื่อสร้างห้องประชุมของโรงเรียน ซึ่งทางโรงเรียนได้รับการอนุเคราะห์งบประมาณ จากคหบดีในชุมชนจำนวน 150,000 บาทนั้น โรงเรียน คือ คณะกรรมการโรงเรียน ผู้นำชุมชนและคณะครูทราบล่วงหน้าเป็นการภายในว่า คหบดีท่านนี้ต้องการทำบุญ คณะกรรมการโรงเรียนจึงไปติดต่อ ขอให้ทำบุญโดยสร้างห้องประชุมให้โรงเรียน ซึ่งก็ได้รับความร่วมมือโดยดี หรือกรณีการขอให้ศิษย์เก่าของโรงเรียนคนหนึ่งที่มีฐานะดีเพราะแต่งงานกับคนต่างชาติ ซึ่งผู้นำชุมชนคือเจ้าอาวาส เห็นว่ามีความสามารถพอที่จะช่วยเหลือซื้อที่ดินเพิ่มให้กับทางโรงเรียนได้ โดยที่ไม่รู้มาก่อนว่าศิษย์เก่าคนนี้ต้องการบริจาคหรือไม่ แต่รู้ว่ามีความสามารถที่จะบริจาคได้ เจ้าอาวาสก็ให้คนไปเรียกศิษย์เก่าคนนี้ให้มาคุยกันที่วัด และขอบริจาคเงินเพื่อซื้อที่ดินให้โรงเรียนราคา 200,000 บาท เป็นต้น โดยกรณีทั้งหมดนี้ถือเป็นจุดเริ่มต้นของการระดมทุนของโรงเรียน ตัวอย่างจากคำพูดของผู้บริหารโรงเรียนคนหนึ่งที่ว่า “...คือ มันมีเบาะแสมาก่อน มีเบาะแสมว่า คนนี้อยากทำบุญสร้างอาคารเรียน ที่นี้เราก็ไปเสนอท่าน...”

3.3.2 การหาผู้เชื่อมโยงระหว่างผู้นำชุมชนและโรงเรียนกับแหล่งทุน

หลังจากที่ชุมชนและโรงเรียนหาแหล่งทุนหรือเบาะแสของทุนได้แล้ว ในกรณีที่ต้องการระดมทุนเป็นจำนวนมาก เช่น การระดมทุนเพื่อสร้างอาคารเรียน สร้างห้องประชุมหรือซื้อที่ดินให้โรงเรียน ผู้บริหารโรงเรียนและผู้นำชุมชนจะต้องขอความร่วมมือกับผู้ที่สามารถเชื่อมโยงระหว่างผู้นำชุมชนและผู้บริหารโรงเรียนกับแหล่งทุนก่อนที่จะมีการประสานกับแหล่งทุนต่อไป ผู้เชื่อมโยงระหว่างผู้นำชุมชนและโรงเรียนกับแหล่งทุนมักจะเป็นผู้ที่มีความใกล้ชิดกับทั้งโรงเรียนและชุมชน และแหล่งทุน เช่น การที่พระลูกศิษย์ของเจ้าอาวาส เป็นผู้เชื่อมโยงระหว่างเจ้าอาวาสกับผู้นำชุมชนและคหบดีญาติของข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ หรือประธานคณะกรรมการศึกษาของโรงเรียน ซึ่งเป็นกำนันเก่าเป็นผู้เชื่อมโยงระหว่างคหบดีในท้องถิ่นกับโรงเรียนและชุมชน กรณีการระดมทุนเพื่อสร้างห้องประชุมของโรงเรียน หรือ กรณีที่ครูในโรงเรียนคนหนึ่งเป็นผู้เชื่อมโยงกับญาติของตนเองที่บริจาคเงินสร้างอาคารเรียนให้โรงเรียนอื่น ให้มาบริจาคที่โรงเรียนชุมชนพัฒนา เพื่อสร้างอาคารเรียน สปช. 104/26 เป็นต้น แต่จากการศึกษา ก็พบว่า บางกรณีคณะกรรมการโรงเรียนหรือผู้นำชุมชนก็ทำตัวเป็นผู้เชื่อมโยงกับแหล่งทุนที่เป็นญาติหรือเพื่อน ที่พบปะในการติดต่องานหรือการสังสรรค์ และชักชวนอย่างไม่เป็นทางการให้ร่วมบริจาคเงิน เพื่อพัฒนาโรงเรียน เมื่อเห็นว่าแหล่งทุนให้ความสนใจ ก็จะมาแจ้งให้คณะกรรมการโรงเรียนและคณะครูทราบในการประชุมคณะกรรมการโรงเรียน และเลือกคณะกรรมการที่จะติดต่อประสานงานกับแหล่งทุนเกี่ยวกับรายละเอียดของการบริจาคต่อไป

3.3.3 การประสานงานระหว่างชุมชนและโรงเรียนกับแหล่งทุน

เมื่อหาผู้เชื่อมโยงระหว่างชุมชนกับโรงเรียนและแหล่งทุนได้เรียบร้อยแล้ว ผู้เชื่อมโยงจะดำเนินการติดต่อกับแหล่งทุนเป็นการภายใน เพื่อยืนยันความเป็นไปได้ของการบริจาคเงินสนับสนุนโรงเรียน แล้วจึงจะเริ่มการประสานงานอย่างเป็นทางการ และนัดหมายให้คณะกรรมการโรงเรียน ผู้นำชุมชน และผู้บริหารโรงเรียนไปพบปะกับแหล่งทุน เพื่อพิจารณาร่วมกันถึงรายละเอียดต่าง ๆ ในการบริจาคต่อไป โดยปกติเจ้าอาวาสมักจะเป็นผู้ที่มิชอบทบทวนมากในขั้นตอนนี้ เพราะจะทำหน้าที่เป็นหัวหน้าคณะกรรมการเพื่อประสานงานกับแหล่งทุนทุกครั้ง ส่วนกรรมการอื่นจะประกอบด้วย ผู้บริหารโรงเรียน ผู้นำชุมชน คณะกรรมการโรงเรียนและผู้เชื่อมโยงกับแหล่งทุน คณะกรรมการประสานงานระหว่างชุมชนและโรงเรียนกับแหล่งทุนของโรงเรียนชุมชนพัฒนา โดยเฉพาะเจ้าอาวาสค่อนข้างจะมีศักยภาพในการประสานงานมาก เพราะมักจะได้รับความช่วยเหลือเสมอ ดังตัวอย่างที่กลุ่มผู้มีส่วนร่วมมากกล่าวถึงความสามารถในเรื่องนี้ของเจ้าอาวาส ในการจัดกลุ่มสนทนาตอนหนึ่งว่า “...ท่านพระครูนี่นะ ถ้าท่านพูดอะไรนะครับ ไปขออะไรนี้ 80% จะต้องได้ จะประสบความสำเร็จ...” ส่วนลักษณะของการเดินทางไปหาแหล่งทุน ถ้าเดินทางไปต่างจังหวัดก็จะจ้างเหมารถตู้ไปพร้อมกัน เป็นการเดินทางในลักษณะที่ผู้บริหารโรงเรียนบอกว่า “...เราจะไปกันเป็นทีม อย่างอาคารหลังนี้เราก็จ้างเหมารถตู้ไปกัน...”

ส่วนวิธีการประสานงานระหว่างชุมชนและโรงเรียนกับแหล่งทุน คณะกรรมการจะเตรียมหลักฐานและรายละเอียดเกี่ยวกับการใช้เงินที่จะได้รับการบริจาคไปให้พร้อม เช่น กรณีการขอเงินบริจาคเพื่อสร้างห้องประชุมโรงเรียน ทางคณะกรรมการจะเตรียมแบบแปลนและรายละเอียดของการสร้างห้องประชุม รายละเอียดเกี่ยวกับการใช้งบประมาณที่จะจัดสร้าง รวมทั้งความจำเป็นและประโยชน์ให้สอยของสิ่งที่จะสร้าง เพื่อนำเสนอแหล่งทุน การที่คณะกรรมการมีการเตรียมรายละเอียดของการขอบริจาคไปล่วงหน้านี้เอง นับว่าเป็นสิ่งที่สำคัญที่ทำให้มักจะประสบความสำเร็จในการประสานงานกับแหล่งทุน

3.3.4. การต่อรองการบริจาค เมื่อมีการตกลงในหลักการที่จะบริจาคแล้ว แหล่งทุนบางรายอาจจะไม่บริจาคทุกอย่างตามที่ชุมชนและโรงเรียนต้องการ เช่น กรณีขอบริจาคจากคหบดีในชุมชนเพื่อขอบริจาคพัฒนาดิทัศน์ห้องประชุมโรงเรียน ในวงเงิน 14,000 บาท แต่ผู้บริจาคต้องการบริจาคเพียงครึ่งเดียว ในวงเงิน 7,000 บาท ก็จะมีการต่อรองกัน ซึ่งมีบางกรณีที่แหล่งทุนให้เงินบริจาคเพิ่มให้เพียงพอกับที่ทางโรงเรียนต้องการ แต่กรณีบริจาคเงินซื้อพัฒนาดิทัศน์โรงเรียนได้รับเงินบริจาคในวงเงิน 7,000 บาท ตามที่ผู้บริจาคต้องการบริจาค ส่วนที่เหลือคณะกรรมการโรงเรียนและคณะครูได้ร่วมกันบริจาคจนครบ แต่ก็มีการต่อรองบางกรณีที่ต้องมีการปรับระดับความต้องการของโรงเรียนและชุมชนกับความจำนงค์ที่จะบริจาคของแหล่งทุนให้ตรงกัน เช่น ในการขอบริจาคเงินจากแหล่งทุนเพื่อสร้างอาคารเรียน สปข. 104/26 เมื่อผู้เชื่อมโยงไปติดต่อกับแหล่งทุน ผู้บริจาคแสดงความจำนงค์ที่จะบริจาคเป็นอาคารเรียนชั้นเดียว 4 ห้องเรียน ในวงเงิน 700,000 บาท แต่ทางผู้บริหารโรงเรียนและคณะกรรมการโรงเรียนเห็นว่าอาคารเรียนชั้นเดียวนั้นต่อเติมลำบาก จึงขอต่อรองเป็นอาคารชั้นเดียวแต่ให้เป็นอาคารแบบสองชั้นได้ถุนโล่ง 4 ห้องเรียนเพื่อที่จะต่อเติมชั้นล่างเป็นห้องประชุมในภายหลัง ใน ราคา 1.6 ล้านบาท คณะกรรมการที่ติดต่อขอบริจาค จึงนำแบบแปลนและรายละเอียดการสร้างอาคารเรียนเดินทางไปหาแหล่งทุน ซึ่งอยู่ต่างจังหวัด ไปขอต่อรองให้แหล่งทุนบริจาคเงินเพิ่มขึ้น เมื่อพบกันและแหล่งทุนได้เห็นแบบแปลนแล้ว จึงขอให้ตัดราคาการก่อสร้างอาคารเรียนจากอาคาร 4 ห้องเรียนให้เป็นอาคาร 3 ห้องเรียน ได้ถุนสูงในวงงบประมาณ 1 ล้านบาท ซึ่งเมื่อทั้งสองฝ่ายประเมินแล้วว่าในวงเงินที่แหล่งทุนบริจาคสามารถสร้างอาคารเรียน 2 ชั้นได้ถุนสูงในวงงบประมาณ 1 ล้านบาทได้ จึงมีการตกลงกันทำให้อาคารเรียนหลังนี้สร้างสำเร็จ และภายหลังได้มีการต่อเติมชั้นล่างของอาคารเรียนเป็นห้องประชุมโรงเรียน โดยงบประมาณบริจาคของคหบดีในท้องถิ่น

นอกจากนี้ยังมีการต่อรองที่สำคัญ คือ การบริจาคเงินประจำปีของผู้ปกครอง ซึ่งช่วงแรกทางโรงเรียนดำเนินการในรูปของการเรียไร แต่ตอนหลังเปลี่ยนเป็นการทอดผ้าป่า

การต่อรองนี้จะมีขึ้นในโอกาสที่มีการประชุมผู้ปกครองนักเรียน เมื่อถึงวาระการขอบริจาค ทางโรงเรียนจะเสนอให้ผู้ปกครองนักเรียนกำหนดวงเงินบริจาคเอง ซึ่งพบว่า กลุ่มผู้ปกครองนักเรียนมีการต่อรองยอดเงินการบริจาคกันเอง ระหว่างการบริจาคในวงเงินครบถ้วนละ 200 บาท หรือ 100 บาท และในที่สุดก็ตกลงบริจาคเป็นครบถ้วนละไม่ต่ำกว่า 100 บาท เป็นการประนีประนอมกัน

การต่อรองการบริจาคนี้ นอกจากจะมีการต่อรองในเรื่องของงบประมาณหรือรายละเอียดในการดำเนินการแล้ว ยังมีการต่อรองในเรื่องที่เกี่ยวกับรูปแบบและวิธีการบริจาค เช่น การเปลี่ยนรูปแบบการบริจาคของผู้ปกครองนักเรียนจากการเรียไรมาเป็นการจัดทำผ้าป่า หรือการทำบุญโดยผ่านทางวัด หรือการวิ่งมาราธอน เป็นต้น

3.3.5. การดำเนินการตามเป้าหมายของการระดมทุน หลังจากนั้นทางชุมชนและโรงเรียนก็จะดำเนินการตามโครงการที่ตั้งเอาไว้ โดยมีการรายงานผลความก้าวหน้าของการดำเนินการให้แหล่งทุนทราบเป็นระยะ จนกว่าการดำเนินการจะสำเร็จ

3.3.6. การตอบแทนแหล่งทุน เมื่อการดำเนินการตามโครงการเสร็จสิ้นลงแล้ว ในกรณีที่เป็นการก่อสร้างหรือตกแต่งอาคารเรียน ทางคณะกรรมการโรงเรียนและคณะครูจะจัดให้มีการทำบุญฉลอง โดยเชิญผู้ปกครองนักเรียนมาร่วมงาน ซึ่งผู้ปกครองนักเรียนจะไม่มามือเปล่า เพราะจะมาร่วมทำบุญเพื่อบริจาคเงินให้โรงเรียนเป็นค่าใช้จ่ายต่าง ๆ ในโอกาสการทำบุญนี้ทางโรงเรียนจะเชิญแหล่งทุนหรือผู้แทนมาร่วมงาน และมีการตั้งชื่ออาคารเรียนตามชื่อของผู้บริจาคเงิน พร้อมทั้งเสนอให้หน่วยงานระดับเหนือจัดทำเกียรติบัตรมอบให้แหล่งทุนเป็นการแสดงความขอบคุณที่ทำประโยชน์ให้ทางราชการ นอกจากนั้นทางคณะกรรมการโรงเรียนและคณะครูจะร่วมกันไปรดน้ำดำหัวแหล่งทุนเป็นการแสดงความขอบคุณในวันสงกรานต์หรือการแสดงความระลึกถึงในวันขึ้นปีใหม่ เป็นต้น

ในเรื่องของการระดมทุนนี้ นับว่าเป็นการทำงานที่แสดงถึงการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาได้ชัดเจนกรณีหนึ่ง ซึ่งจากการศึกษาพบว่า คณะกรรมการโรงเรียนและคณะครูไม่ได้ดำเนินการเรื่องนี้ตามลำพัง จะมีการปรึกษากับผู้นำชุมชนที่ไม่ได้เป็นคณะกรรมการโรงเรียนก่อนที่จะเริ่มดำเนินการ เป็นทำนองการปรึกษาเพื่อหาแนวทางดำเนินการหรือให้รับรู้การทำงานของโรงเรียน ซึ่งทำให้ได้ผู้สนับสนุนอย่างไม่เป็นทางการที่จะช่วยประสานงานระหว่างโรงเรียนกับชุมชน นอกจากนั้น ในเรื่องนี้ยังมีการปลุกฝังจากเจ้าอาวาสต่อคนในชุมชนให้รู้จักการช่วยตนเองในชุมชน ก่อนที่จะขอความช่วยเหลือจากนอกชุมชน ซึ่งทำให้ประชาชนให้ความร่วมมือกับโรงเรียนในการบริจาคเงินเพื่อพัฒนาโรงเรียน และทุกครั้งที่มีการระดมทุนจากภายนอกชุมชนเข้ามาในชุมชน ประชาชนก็จะร่วมบริจาคเงินเพื่อสมทบกับแหล่งทุนจากภายนอกชุมชนด้วย ดังตัวอย่างที่ผู้นำชุมชนท่านหนึ่งที่ไม่ได้เป็นคณะกรรมการโรงเรียน แต่มักจะเป็นที่ปรึกษาอย่างไม่เป็นทางการของผู้บริหารโรงเรียนใน

การระดมทุน กล่าวถึงเรื่องนี้ว่า “...ถ้ามีคนมาช่วยเรา เราก็ต้องมึงบไปร่วมกับเขา จะรอให้เขามาช่วยเราฝ่ายเดียวไม่ได้ ท่านพระครูท่านไม่ยอม ท่านจะพูดว่า อย่ารอให้คนอื่นมาช่วย คนบ้านเราต้องช่วยกันก่อน...”

ความร่วมมือกันของคณะกรรมการโรงเรียนในการระดมทุนนี้ ปรากฏภาพที่ชัดเจนให้เห็นได้จากการจัดกลุ่มสนทนากลุ่มผู้มีส่วนร่วมมาก ดังนี้

- “.. ปิยราช : ทางคณะกรรมการโรงเรียนเอง คนใดมีความสามารถที่จะหาเงินมาช่วยพัฒนาจากทางใดก็จะหาเงินมาช่วยพัฒนาจากทางใดก็เสนอแนะว่าควรไปขอจากบุคคลใดเสนอว่าเราจะไปหาใคร อย่างห้องประชุมที่ใช้อยู่นี้ ก็ไปขอมาจากคุณ ฟ้ามุ่ย คณะกรรมการโรงเรียนก็ไปขอกลับมาว่าเราจะทำห้องประชุมมีค่าใช้จ่ายเท่าใดก็คิดกันออกมาแล้วไปขอเขาก็ให้มา คุณฟ้ามุ่ยคนบ้านนี้แหละ
- พรหม : อย่างพัฒนาก็ขอคณะกรรมการโรงเรียนเรานี้แหละ ชาวบ้านก็ช่วย สารวัตรกำนัน ผู้ช่วยก็ช่วย ทางวัดก็ช่วย
- จรัส : ผ้าม่าน เก้าอี้ คณะครูก็หามา
- ผู้วิจัย : ขอบริจาคนี้บ่อยไหมคะ
- ประสิทธิ์ : ก็ไม่บ่อยเท่าไร ถ้าจำเป็นก็ช่วยกันหามา...”

4. รูปแบบการมีส่วนร่วมในการทำงานกับองค์กรท้องถิ่น

องค์กรท้องถิ่นที่อยู่ในชุมชนและมีความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการพัฒนาการจัดการศึกษาในชุมชนที่สำคัญองค์กรหนึ่งคือ องค์การบริหารส่วนตำบล หรือ อบต. ซึ่งเป็นองค์กรท้องถิ่นที่มีลักษณะของการบริหารราชการแผ่นดินเพื่อกระจายอำนาจการปกครองจากส่วนกลางไปสู่ส่วนท้องถิ่น และมีโครงสร้างอำนาจและหน้าที่ที่ระบุไว้ให้สามารถเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาการศึกษาในโรงเรียนในลักษณะของการส่งเสริมการศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม เพราะประชาชนในท้องถิ่นที่เป็นสมาชิกของ อบต. อาจได้รับการคัดเลือกให้เป็นกรรมการโรงเรียน ซึ่งสามารถเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารโรงเรียนและกำหนดทิศทางการพัฒนาการศึกษาตามความต้องการของชุมชนได้ และองค์การบริหารส่วนตำบลก็มีอำนาจหน้าที่ตามพระราชบัญญัติสภาตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบล พ.ศ. 2537 มาตรา 67 กำหนดให้องค์การบริหารส่วนตำบล ส่งเสริมการศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม การส่งเสริมการศึกษาในชุมชน สามารถทำได้โดยการตั้งงบประมาณเป็นเงินอุดหนุนการศึกษาแก่เด็กที่เรียนอยู่ในเขตตำบล อุดหนุนวัสดุการเรียนการสอน อุดหนุนกิจกรรมการเรียนการสอน อุดหนุนอาหารกลางวัน อาหารเสริมของนักเรียน โดยองค์การบริหารส่วนตำบลไม่ควรให้เงินอุดหนุนในกิจการที่ไม่เกิดประโยชน์ต่อการศึกษาของเด็กนักเรียนโดยตรง ส่วนการประสาน

งานนั้นพระราชบัญญัตินี้กำหนดให้ อบต. ประสานงานกับโรงเรียนในเขตตำบล เพื่อให้เสนอความต้องการให้ อบต. พิจารณาสับสนุนและส่งเสริม (สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, 2540 : 25-27 ; ศุภชัย ยาวะประภาษ. 2540 : 11-12)

4.1. โครงสร้างของคณะกรรมการกับการมีส่วนร่วมเป็นคณะกรรมการของสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล

จากภารกิจของ อบต. ที่เกี่ยวข้องกับการสนับสนุนการจัดการศึกษาในชุมชน ดังกล่าวและโดยภารกิจที่สมาชิก อบต. บางส่วนก็ได้รับการแต่งตั้งเป็นคณะกรรมการโรงเรียน ด้วย จึงนับได้ว่าในส่วนขององค์กรนั้น อบต. และโรงเรียนต่างเป็นองค์กรที่ตั้งอยู่ในชุมชน ซึ่งย่อมมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดเพราะอยู่ในท้องถิ่นเดียวกัน ในส่วนของคณะกรรมการโรงเรียนชุมชนพัฒนา คณะกรรมการโรงเรียนที่เป็นผู้นำชุมชน ผู้ทรงคุณวุฒิและส่วนที่เป็นผู้ปกครองนักเรียนและศิษย์เก่าของโรงเรียนได้แต่งตั้งสมาชิก อบต. เป็นคณะกรรมการโรงเรียนเป็นส่วนใหญ่ เช่น ผู้นำชุมชนที่เป็นผู้ทรงคุณวุฒิเป็นประธานคณะกรรมการโรงเรียน กำหนดซึ่งเป็นประธานบริหาร อบต. เป็นรองประธานกรรมการโรงเรียน ส่วนกรรมการเป็นสมาชิก อบต. จำนวน 9 คน ผู้ปกครองนักเรียน 1 คน และคณะครู 5 คน ส่วนความสามารถขององค์การบริหารส่วนตำบลในการให้การสนับสนุนงานทางด้านการศึกษา นั้น นับว่ายังมีข้อจำกัดโดยเฉพาะในเรื่องงบประมาณ เนื่องจากองค์การบริหารส่วนตำบลชุมชนพัฒนา เป็น อบต. ที่มีรายได้จากการจัดเก็บภาษีในตำบลน้อย ต้องได้รับงบประมาณอุดหนุนจากทางราชการ อีกประการหนึ่งคือการบริหารขององค์การบริหารส่วนตำบลยังเป็นการบริหารการปกครองส่วนท้องถิ่นที่เริ่มดำเนินการ ทำให้การบริหารงานยังมีลักษณะของการลองผิดลองถูก เป็นแบบแผนการทำงานที่ยังต้องอาศัยเวลาและความพร้อมของคนในชุมชนเพื่อพัฒนาให้มีประสิทธิภาพมากขึ้นกว่าที่เป็นอยู่

4.2 บทบาทของ อบต.กับการมีส่วนร่วมกับโรงเรียนในการพัฒนาการศึกษาในชุมชน

สำหรับการมีส่วนร่วมขององค์การบริหารส่วนตำบลชุมชนพัฒนากับโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานที่ผู้วิจัยศึกษาจากพื้นที่ที่ศึกษา พบว่า เนื่องจากการทำงานขององค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) เน้นที่การทำงานธุรการที่เคยเป็นงานของกำนันผู้ใหญ่บ้านเดิม เช่น งานทะเบียนราษฎร เช่น การแจ้งเกิด แจ้งตาย แจ้งย้ายเข้าย้ายออก การแก้ปัญหาเฉพาะหน้าต่าง ๆ ในชุมชน เช่น ปัญหาศัตรูพืช ปัญหาสิ่งเสพติด ปัญหาขยะ ปัญหาลำไย หรือ งานอนุมัติเกี่ยวกับการก่อสร้างบ้านเรือนในชุมชน เช่น การอนุมัติเรื่องการสร้างบ้านสร้างรั้วของประชาชน และการพัฒนาชุมชน ในส่วนของการพัฒนาชุมชน ประชาชนจะมาร่วมในการพัฒนามาก เพราะมักจะทำในวันหยุด เช่น วันอาทิตย์ และการมาร่วมจะเป็นเรื่องของความร่วมมือแรงงานมากกว่าอย่างอื่น นอกจากนี้การทำงานขององค์การบริหารส่วนตำบลยังเน้นการนำงบประมาณของทั้งตำบลมาใช้ร่วมกันเป็นโครงการใหญ่ไม่ได้แบ่งให้แต่ละหมู่บ้านนำไป

พัฒนาหมู่บ้านตามความจำเป็น ทำให้องค์การบริหารส่วนตำบลยังเข้ามามีส่วนร่วมกับโรงเรียนในการจัดการศึกษาในรูปแบบขององค์กรน้อย แต่เข้ามาร่วมในฐานะของการเป็นผู้นำชุมชน ซึ่งเป็นฐานะเฉพาะตัวและในการเป็นคณะกรรมการโรงเรียนจะมีส่วนร่วมมาก โดยเฉพาะในด้านการสนับสนุนให้โรงเรียนพัฒนาด้านอาคารสถานที่และบริเวณมาก ดังที่ผู้นำชุมชนท่านหนึ่งที่เป็นประธานฝ่ายบริหาร อบต. กล่าวว่า “...เรื่องการศึกษาที่ส่วนมากเราจะช่วยกันที่เพราะทาง อบต. กับครูจะปรึกษากันตลอด ทางผู้นำชุมชนเองก็ไม่ทิ้งทางโรงเรียน โดยมากเกือบจะใช้เงินส่วนตัวมาช่วย อย่างการปรับปรุงอาคารเรียนนี้ก็รับผิดชอบไปคนละห้องสองห้อง พัฒมนี่ก็บริจาคคนละตัวสองตัว...”

ส่วนการสนับสนุนทางด้านงบประมาณ องค์การบริหารส่วนตำบลมีแผนงานที่จะสนับสนุนงบประมาณโครงการห้องสมุดโรงเรียนชุมชนพัฒนาในปีงบประมาณ 2542 ซึ่งเป็นปีแรกที่เริ่มจัดสรรงบประมาณให้โรงเรียนและมีโครงการที่จะให้ความช่วยเหลือโรงเรียนทางด้านงบประมาณในการพัฒนา เช่น การปรับปรุงสนามฟุตบอล และการสร้างห้องน้ำเพิ่มเติมในโอกาสต่อไป แต่อย่างไรก็ตามแม้ว่าผู้นำชุมชน และ อบต. ชุมชนพัฒนาจะมีบทบาทในการสนับสนุนโรงเรียนในด้านการพัฒนาอาคารสถานที่และสิ่งอำนวยความสะดวกในโรงเรียน แต่ในด้านการจัดการเรียนการสอนแล้ว ผู้นำชุมชนและ อบต. ยังมีบทบาทจำกัดในเรื่องนี้ ซึ่งประเด็นสำคัญของปัญหาอยู่ที่การขาดความรู้ทางด้านการจัดการศึกษาของ อบต. เพราะเมื่อแสดงถึงความต้องการที่จะปรับปรุงการเรียนการสอน ก็จะเน้นที่การเพิ่มปริมาณของสื่อการเรียนการสอน มากกว่าการพัฒนาคุณภาพการจัดการศึกษา เช่น ตัวอย่างในการสนทนากลุ่มตอนหนึ่ง ในกลุ่มผู้มีส่วนร่วมมาก ดังนี้

“...ปิยะราช : ผมอยากเสนอให้ปรับปรุงด้านการเรียนการสอนให้มากกว่านี้ให้มีอุปกรณ์การเรียนการสอนให้มากกว่านี้เช่นมีคอมพิวเตอร์เพิ่มขึ้น อะไรอย่างนี้

พรหม : อุปกรณ์ทดลองต่าง ๆ และอยากให้มีการสอดส่องเรื่องยาเสพติดด้วยครับ...”

นอกจากนี้ แม้ว่าการสนทนากลุ่มผู้มีส่วนร่วมมาก จะแสดงถึงความพร้อมในการที่จะเข้ามามีส่วนร่วมกับโรงเรียนในการจัดการศึกษา กรณีที่สนทนากลุ่มถึงประเด็นความพร้อมขององค์กรส่วนท้องถิ่นต่อการจัดการศึกษาในชุมชน และมีหลายท่านเห็นด้วยในกรณีที่ให้องค์การบริหารส่วนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษามากขึ้น แต่ก็ขอเวลา เพื่อการศึกษาเรื่องการจัดการศึกษาและเตรียมความพร้อมเรื่องนี้ล่วงหน้า ดังตัวอย่างการสนทนากลุ่มผู้มีส่วนร่วมมากอีกตอนหนึ่งที่ว่า

- “...ผู้วิจัย : ถ้ารัฐบาลให้ อบต.จัดการศึกษาขั้นพื้นฐานตามที่กำหนดไว้ใน พรบ. การศึกษาใหม่นี้ สมาชิกคิดอย่างไรจะรู้ใช่ไหมคะ
แนว พรบ.ใหม่
เอกรัตน์ : พอจะรู้ แต่ยังไม่รู้รายละเอียดไม่มีการคุยกันเลยครับ
ปิยราช : เราคงต้องศึกษาก่อนครับ
หลายคน : ก็คงต้องร่วมกันศึกษาก่อน ครับ
เอกรัตน์ : คิดว่าน่าจะดีกว่านี้ ตอนนี้สมาชิก อบต.แต่ละท้องถิ่นมี
การศึกษาดีขึ้น แรก ๆ อาจมีการติดขัดบ้างเพราะตอนนี้
ก็เน้นการพัฒนาหมู่บ้าน...”

และ

- “...ผู้วิจัย : ถ้า อบต.ต้องจัดการศึกษาคิดว่าจะเป็นอย่างไรคะ
เอกรัตน์ : เปลี่ยนให้เป็นสากลขึ้นคิดว่าจะ ถ้าสามารถทำได้ครับ
ผู้วิจัย : ค่ะ
เอกรัตน์ : จะเป็นไปได้ต้องให้ อบต.กับโรงเรียนจัดการศึกษาด้วยกัน
ผู้วิจัย : ไม่ใช่ อบต. ฝ่ายเดียวจะคะ
ปิยราช : ไม่ครับมันแยกกันไม่ได้ต้องช่วยกัน...”

4.3 กระบวนการมีส่วนร่วมในการทำงานกับองค์กรท้องถิ่น

เนื่องจากบุคลากรที่เป็นสมาชิกบริหารและสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบล เป็นกลุ่มผู้นำชุมชนกลุ่มเดียวกับคณะกรรมการโรงเรียน ดังนั้นรูปแบบการทำงานร่วมกันระหว่างโรงเรียนและชุมชนจะคล้ายคลึงกัน คือ

1. ร่วมกันกำหนดเป้าหมายและกิจกรรมที่จะดำเนินการ
2. ร่วมกันพิจารณาตัวบุคคลที่เกี่ยวข้องและติดต่อเพื่อขอความร่วมมือ
3. ประชุมเพื่อวางแผนการทำงานทั้งหมดและแบ่งหน้าที่กันทำงาน
4. ทำหนังสือแต่งตั้งคณะกรรมการ
5. ประชุมร่วมเป็นระยะเพื่อตรวจสอบความก้าวหน้า ผลงานและปัญหา
ในการทำงานของคณะกรรมการฝ่ายต่าง ๆ
6. ร่วมกันดำเนินงาน
7. ร่วมกันประเมินผลการทำงาน
8. ร่วมกันรับประโยชน์จากการดำเนินงาน

อย่างไรก็ตามยังมีผู้นำชุมชนบางส่วน โดยเฉพาะประธานคณะกรรมการของโรงเรียนเห็นว่า อบต. ยังให้การสนับสนุนแก่ทางโรงเรียนไม่เต็มที่ตามเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญ และการเลือกบุคคลเข้ามาเป็นสมาชิก อบต. ยังเน้นที่ตัวบุคคล โดยไม่พิจารณาถึงความรู้ความสามารถ และวิสัยทัศน์ในการทำงาน

5. รูปแบบการมีส่วนร่วมในการตั้งกองทุนการศึกษา

โรงเรียนชุมชนพัฒนา มีการตั้งกองทุนในโรงเรียนหลายกองทุน ซึ่งเป็นการตั้งขึ้นด้วยความร่วมมือของคนในชุมชน เพื่อช่วยเหลือนักเรียน ช่วยในการพัฒนาครูและโรงเรียน รวมทั้งช่วยเหลือครูกองทุนที่น่าสนใจเพราะได้รับความร่วมมือจากคนในชุมชนและเป็นประโยชน์ต่อการจัดการศึกษาในโรงเรียนมาก คือ กองทุนการศึกษา ซึ่งเป็นกองทุนที่ตั้งขึ้นโดยมีจุดเริ่มต้นจากการจัดงานวันปิยมหาราชซึ่งทางโรงเรียนร่วมกันจัดเป็นกลุ่มโรงเรียน ซึ่งมีโรงเรียนในกลุ่ม จำนวน 6 โรงเรียน และได้รับเงินบริจาคจากทุกชุมชนที่โรงเรียนตั้งอยู่ เพื่อนำมาจัดงานวันปิยมหาราชเป็นประจำทุกปี และนำเงินที่เหลือจากการบริจาคมาแบ่งให้ทุกโรงเรียนใช้ในกิจการของโรงเรียน ซึ่งโรงเรียนชุมชนพัฒนาได้นำมาใช้ในการตั้งกองทุนวันปิยมหาราช โดยการนำเงินจำนวนนี้ไปฝากที่สหกรณ์ออมทรัพย์ครูที่จังหวัด แล้วนำเงินปันผลมาเป็นทุนการศึกษาสำหรับนักเรียน ประจวบกับช่วงนั้นมีงานศพของคหบดีในหมู่บ้านกลุ่มญาติที่เป็นเจ้าภาพจัดงานศพ ได้ร่วมกันพิจารณาเห็นว่าในโรงเรียนชุมชนพัฒนามีโครงการขยายโอกาสทางการศึกษา แต่ก็ยังมีเด็กบางส่วนที่ไม่มีโอกาสเข้าเรียนต่อในระดับมัธยมศึกษาตอนต้น จึงแจ้งความจำนงค์ที่จะบริจาคเงินจำนวนหนึ่งให้ทางโรงเรียน โรงเรียนจึงส่งผู้นำชุมชนที่เจ้าภาพเชื่อถือไปประสานงาน โดยนำหลักฐานการมอบทุนการศึกษาให้นักเรียนในแต่ละปีไปให้เจ้าภาพดู และได้รับเงินบริจาคมา โรงเรียนจึงนำเงินจำนวนนี้มารวมกับเงินกองทุนวันปิยมหาราช และภายหลังเปลี่ยนชื่อกองทุนเป็น กองทุนการศึกษา และภายหลังกลายเป็นธรรมเนียมในชุมชนที่เจ้าภาพงานศพต้องกันเงินส่วนหนึ่งไว้บริจาคเข้ากองทุนการศึกษาเพื่อเป็นการอุทิศส่วนกุศลให้ผู้ตาย โดยจะบริจาคในวันฌาปนกิจศพ โดยเชิญผู้บริหารโรงเรียนหรือผู้แทนมารับเงินบริจาคที่วัดหรือบ้านที่ตั้งศพก่อนที่จะเคลื่อนศพไปสู่สุสาน ซึ่งโรงเรียนก็จะนำเงินมาฝากสหกรณ์ออมทรัพย์จังหวัด และตอบแทนเจ้าภาพงานศพผู้บริจาคเงินเข้ากองทุนด้วยการมอบเกียรติบัตรให้ในงานวันอำลาสถาบันประจำปีของโรงเรียน โดยการนำเงินของกองทุนไปใช้ทุกครั้ง ต้องได้รับการอนุมัติจากกรรมการโรงเรียนก่อน

ความคิดพื้นฐานในการตั้งกองทุนในโรงเรียนที่มาจากความคิดที่ว่า การทำบุญโดยการบริจาคเงินเข้ากองทุนการศึกษาของโรงเรียน เป็นการทำบุญที่เมื่อทำบุญแล้วเงินไม่สูญเพราะนำไปฝากไว้และนำมาใช้เฉพาะเงินปันผล ซึ่งผู้ที่ทำบุญนอกจากเงินจะไม่สูญแล้วยังมีแต่จะเพิ่มขึ้นหรือเท่าเดิมแล้ว ยังได้บุญด้วย คนในชุมชนพัฒนาจึงมักจะทำบุญเข้ากองทุนการศึกษาเป็นประจำ

นอกจากนี้ โรงเรียนยังมีกองทุนอื่นที่เป็นกองทุนที่นำเงินปันผลจากสหกรณ์ออมทรัพย์ส่วนหนึ่งของโรงเรียนมาตั้งเป็นกองทุนพัฒนาและกองทุนครู โดยกองทุนพัฒนาจะเป็นกองทุนที่นำเงินปันผลมาใช้ในการปรับปรุงพัฒนาบริเวณโรงเรียน ส่งครูเข้ารับการอบรมหรือสัมมนาในกรณีที่ไม่สามารถเบิกจ่ายจากทางราชการได้ การทัศนศึกษาของนักเรียน และการนำนักเรียนไปศึกษาวิชาชีพที่โรงเรียนสารพัดช่างในเมือง ส่วนกองทุนครู เป็นการกักเงินปันผลจากสหกรณ์ออมทรัพย์มาใช้ในการช่วยเหลือครูที่มีความเดือดร้อนหรือมีความจำเป็นต้องใช้เงินอย่างเร่งด่วน โดยการให้ครูกู้ยืมเงินโดยเสียดอกเบี้ยตามอัตราของทางธนาคาร และให้ทยอยใช้คืนเป็นรายเดือน จากการดำเนินการในการจัดตั้งกองทุนการศึกษาของโรงเรียนดังกล่าว สรุปเป็นกระบวนการในการตั้งกองทุนการศึกษา ดังนี้

1. การนำเงินบริจาคของประชาชนในการจัดงานวันปิยมหาราชมาตั้งเป็นกองทุนการศึกษาขนาดเล็ก
2. การประชาสัมพันธ์การตั้งกองทุนการศึกษาของโรงเรียนในที่ประชุมของประชาชนผ่านกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล โดยเฉพาะคณะกรรมการโรงเรียนต่างให้ร่วมในการประชาสัมพันธ์การดำเนินงานของกองทุนการศึกษาให้ประชาชนในชุมชนรับทราบ
3. การดำเนินการเพื่อให้การบริจาคเงินเพื่อเข้ากองทุนการศึกษาเป็นธรรมเนียมของคนในชุมชน ที่ต้องมีการบริจาคเงินเข้ากองทุนการศึกษาทุกครั้งเมื่อมีการทำบุญงานศพหรือในการฃาปนกิจศพด้วยถือว่าเป็นการทำบุญอุทิศส่วนกุศลเพื่อผู้ที่เสียชีวิต
4. การประชาสัมพันธ์การบริจาคของบุคคลในชุมชนตามหอกระจายข่าวของชุมชน
5. การมอบเกียรติบัตร เพื่อเป็นการยกย่องชมเชยในความเสียสละในงานวันอำลาสถาบัน ซึ่งเป็นงานใหญ่ของโรงเรียนประจำปี เมื่อสิ้นปีการศึกษา

การตั้งกองทุนในโรงเรียน เป็นรูปแบบหนึ่งของการระดมทุนเพื่อเสาะหาทรัพยากรมาใช้ในโรงเรียน ทั้งในกิจกรรมที่เป็นการพัฒนาโรงเรียนและการช่วยเหลือทั้งครูและนักเรียน และเป็นกิจกรรมที่เกิดจากการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในรูปแบบของการบริจาคตามโอกาสที่เหมาะสมและการออมทรัพย์ของผู้ปกครองนักเรียนผ่านนักเรียนในโรงเรียน ซึ่งแม้จะเป็นการมีส่วนร่วมโดยการบริจาค แต่ก็นับได้ว่าเป็นการมีส่วนร่วมโดยการถูกชักชวน (Induced participation) จากกลุ่มผู้นำชุมชนในชุมชน คณะครู และโดยเฉพาะอย่างยิ่งตัวนักเรียนเองที่ต้องการให้ยอดเงินฝากในสหกรณ์ออมทรัพย์ของตนเองสูงขึ้น

6. รูปแบบการมีส่วนร่วมในการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนและชุมชน

โรงเรียนชุมชนพัฒนา มีการแบ่งการบริหารภายในโรงเรียนออกเป็น 6 งาน ซึ่ง 1 ใน 6 งานนั้น คือ งานความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนและชุมชน ซึ่งทางโรงเรียนมอบหมายให้คณะครูที่พักอยู่ในชุมชนและครูที่คุ้นเคยกับคนในชุมชนพอสมควรเป็นผู้ทำหน้าที่นี้ โดยการเป็นผู้แทนของทางโรงเรียนไปร่วมงานในชุมชน และประชาสัมพันธ์งานของโรงเรียน ซึ่งในช่วง

แรกที่ผู้บริหารย้ายมาอยู่โรงเรียนนี้ ได้ใช้วิธีการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับโรงเรียน โดยการอาศัยผู้นำชุมชน ที่มีวัยใกล้เคียงกับผู้บริหารและเพื่อนครู เป็นผู้เชื่อมโยง ผู้บริหารโรงเรียนกับคนในชุมชนให้รู้จักกัน มีความสัมพันธ์กัน และสนิทสนมกันมากที่สุด จนปัจจุบันผู้บริหารโรงเรียนสามารถเข้ากับคนในชุมชนได้มาก และมีการออกจูลสารรายเดือนของโรงเรียน เพื่อแจ้งให้ผู้ปกครองนักเรียนและคณะกรรมการโรงเรียนทราบ การสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนและคณะครูนี้ เป็นสิ่งที่ผู้นำชุมชนและประชาชนมีความรู้สึกพึงพอใจ เนื่องจากเห็นว่า คณะครูสามารถเข้ากับชาวบ้านได้ดี เวลาไปร่วมงานในชุมชนไม่ได้เรียกร้องให้ชาวบ้านต้อนรับเป็นกรณีพิเศษแตกต่างไปจากชาวบ้านทั่วไปแต่อย่างใด และความสัมพันธ์อันดีระหว่างโรงเรียนและชุมชนนี้เองที่ทำให้คนในชุมชนให้ความร่วมมือกับทางโรงเรียนดี แม้แต่ในเรื่องของการปรับปรุงโรงเรียน เมื่อชาวบ้านไปพบสิ่งที่โรงเรียนอื่นทำและเห็นว่าดีก็จะมาเสนอความคิดให้ทางโรงเรียนปรับปรุง ดังตัวอย่าง การกล่าวถึงเรื่องนี้ของผู้นำชุมชนท่านหนึ่งว่า “...เท่าที่คณะครูทำอยู่ทุกวันนี้ก็เป็นทีพอใจของผู้ปกครองนักเรียนแล้ว อย่างเวลามาร่วมงานกับชาวบ้านนี้ก็เข้ากับชาวบ้านได้ดี ไม่ได้เรียกร้องให้ชาวบ้านต้อนรับเป็นพิเศษ บางทีชาวบ้านไปเห็นอะไรใหม่ ๆ ที่โรงเรียนอื่นทำก็มาบอกครูก็มี มาบอกกันได้ ใครรู้อะไรไปเห็นอะไรมาที่มันดี ก็มาบอกครูได้ เพื่อจะได้ปรับปรุงโรงเรียนของเรา เท่าที่จะทำได้หรือไม่ใช่เงินมากเกินไป...”

นอกจากนี้ ในชุมชนพัฒนายังมีเครื่องมือสื่อสารระหว่างคนในชุมชนซึ่งบางครั้งโรงเรียนก็ใช้เป็นเครื่องมือสื่อสารระหว่างโรงเรียนกับชุมชน เช่น การประกาศเสียงตามสายในชุมชน ซึ่งผู้ใหญ่บ้านจะเป็นผู้ประกาศ เมื่อโรงเรียนต้องการประชาสัมพันธ์เรื่องใด ก็จะส่งเรื่องไปให้ผู้ใหญ่บ้านประกาศหรือแจ้งให้ท่านผู้ใหญ่บ้านประชาสัมพันธ์งานของโรงเรียนในการประชุมลูกบ้านในโอกาสต่าง ๆ และที่ได้ผลมากที่สุดคือการขอความร่วมมือให้เจ้าอาวาสแจ้งข่าวหรือการขอความร่วมมือของโรงเรียนจากชุมชนในเรื่องต่าง ๆ ในวันพระหรือในงานสำคัญทางศาสนาของวัดที่มีคนมาร่วมทำบุญมาก โดยพบว่าในการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนและชุมชนนี้มีกระบวนการที่สำคัญ คือ

1. การแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบของคณะครูในโรงเรียนให้มีผู้รับผิดชอบในการดำเนินกิจกรรมนี้ โดยมากจะเลือกคณะครูที่เป็นคนในชุมชน มีนิสัยเข้ากับคนง่ายให้ทำหน้าที่ในการประสานงานระหว่างชุมชนกับโรงเรียน
2. สร้างเครือข่ายความสัมพันธ์กับบุคคลที่มีวัยใกล้เคียงกันให้มาร่วมเป็นคณะกรรมการต่าง ๆ ในโรงเรียน
3. ติดต่อเพื่อรายงานการทำงานของโรงเรียนให้ทราบและเชิญมาร่วมงานต่าง ๆ ของโรงเรียน
4. จัดประชุมกลุ่มย่อยเพื่อร่วมกันวางแผนการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ในโรงเรียน
5. เชิญผู้ที่เกี่ยวข้องกับการเป็นคณะกรรมการโรงเรียนและผู้ที่มีเครือข่ายความสัมพันธ์มาพบปะหรือไปพบปะกับเครือข่ายอย่างไม่เป็นทางการสม่ำเสมอ
6. ไปร่วมงานในชุมชนทุกครั้ง

ขั้นตอนสำคัญของกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนเพื่อการจัดการศึกษา ขั้นพื้นฐาน

จากรูปแบบของกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนเพื่อการจัดการศึกษา
ขั้นพื้นฐาน ในชุมชนที่กล่าวมา เมื่อสังเคราะห์แล้ว พบว่า มีขั้นตอนสำคัญของการมีส่วนร่วม
ดังนี้ คือ

1. การศึกษาข้อมูลพื้นฐานก่อนเริ่มดำเนินการ

ขั้นตอนนี้ส่วนใหญ่ประธานกรรมการโรงเรียนและผู้บริหารโรงเรียนจะเป็นผู้ดำเนินการ ภายใต้เงื่อนไขที่ว่า ต้องการร่วมกันคิดที่จะดำเนินการในเรื่องใดเรื่องหนึ่งแต่ยังไม่มีข้อมูลเพียงพอ หรือยังไม่แน่ใจว่าจะดำเนินการอย่างไร เช่น ในการดัดแปลงทุนการศึกษา ผู้บริหารโรงเรียนจะนำคณะครูและคณะกรรมการโรงเรียน ไปศึกษาเรื่องนี้จากโรงเรียนที่ดำเนินการอยู่แล้วและประสบความสำเร็จ แล้วนำมาประยุกต์ดำเนินการในโรงเรียน หรือการที่ผู้บริหารโรงเรียนหาข้อมูลเกี่ยวกับชุมชนและโรงเรียนเมื่อได้รับคำสั่งย้ายให้มาอยู่โรงเรียนนี้ โดยการหาข้อมูลจากเพื่อนครูที่มีภูมิสำเนาอยู่ในชุมชนนี้ หรือการที่ประธานคณะกรรมการโรงเรียนหาข้อมูลเรื่องการขอทุนจัดสร้างห้องสมุดโรงเรียนจากธนาคารที่มีการประชาสัมพันธ์ว่าจะให้ทุนสนับสนุน เป็นต้น

2. การสร้างความสัมพันธ์กับคนในชุมชน

ในช่วงแรกที่ย้ายมาอยู่โรงเรียนชุมชนพัฒนา ผู้บริหารโรงเรียนมีความหนักใจ ที่จะต้องเริ่มสร้างความสัมพันธ์กับคนในชุมชน แม้ว่าจะประสบความสำเร็จในการมีความสัมพันธ์ที่ดีกับชุมชนในโรงเรียนเดิมที่เคยปฏิบัติงาน ดังนั้น ในการสร้างความสัมพันธ์กับชุมชนในช่วงแรก ผู้บริหารโรงเรียนจึงต้องเริ่มสร้างความสัมพันธ์กับคนในชุมชนโดยเริ่มจากการติดต่อ พบปะ พูดคุยกับคณะกรรมการโรงเรียน และคนในชุมชนที่มีวัยใกล้เคียงกันก่อน หลังจากนั้นจึงเริ่มทำความคุ้นเคยกับคนในชุมชนทั่วไป อาศัยกรรมการโรงเรียนและเพื่อนวัยเดียวกันในชุมชนนี้เป็นผู้เชื่อมโยงความสัมพันธ์กันจากการเป็นคนรู้จักกัน จนใกล้ชิดและเป็นเพื่อนร่วมงานที่สนิทสนมกันไปในที่สุด

ส่วนการที่ผู้บริหารโรงเรียนจะสอดแทรกตนเอง เข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนนั้น ผู้บริหารโรงเรียนได้กระทำโดยการปฏิบัติตนเพื่อให้คนในชุมชนยอมรับ โดยการไปร่วมงานต่าง ๆ ในชุมชนอย่างสม่ำเสมอ และใช้เวลาว่างในการเข้าสังคมกับคนในชุมชน ซึ่งในช่วงแรก ผู้บริหารโรงเรียนมีความหนักใจ แต่ก็ใช้ความพยายามอย่างเต็มที่ โดยนอกจากจะพยายามให้คนในชุมชนทุกระดับยอมรับในตัวผู้บริหารแล้ว ยังต้องแสดงความสามารถของตนเองให้คนในชุมชนมองเห็นและยอมรับ ด้วยการร่วมทำงานในสิ่งที่ชุมชนมอบหมายให้ เช่น การเป็นพิธีกรในงานต่าง ๆ การร้องเพลง หรือการร่วมในงานพิธีกรรมต่าง ๆ ในชุมชน ดังตัวอย่างที่ผู้บริหาร

โรงเรียนกล่าวว่า “...การเข้าหาชุมชนครั้งแรกนี้ ผมก็หนักใจ เพราะยังไม่คุ้นเคยกันผมก็ทุ่มสุด ตัวทุกรูปแบบ เช่น เข้าหาคนกินเหล้าก็ต้องกิน ให้เวลาชุมชนเต็มที่ มีงานศพ งานบวชก็ต้องช่วย ตั้งแต่วันดา วันทำบุญเก็บของ และเรื่องชุมชน อย่างผมนี้ต้องเข้าไปหาชุมชน ชุมชนมอบหมายให้ทำอะไรก็ต้องทำ เป็นโฆษก ร้องเพลง เป็นพิธีกรก็ได้ ในป่าช้า ในที่ต่าง ๆ ต้องทำได้ทั้งหมด อย่างงานศพ ถ้าเป็นศพในหมู่บ้านชาวบ้านจะทำกันเอง แต่เมื่อไหร่ที่มีผู้ใหญ่มาร่วมงานก็จะให้ผมเป็นพิธีกร พิธีกรท้องถิ่นก็ไม่กล้าแล้ว งานวัดงานอะไรก็ทำแบบว่าทำได้ดีกว่าที่คนอื่นทำอยู่ในหมู่บ้าน...”

นอกจากนี้ ในส่วนของคณะครูก็ต้องแสดงความสามารถของคณะครูให้ประชาชนได้เห็น เพื่อให้ประชาชนเกิดการยอมรับคณะครู และอีกประการหนึ่งการที่ในโรงเรียนมีครูเป็นคนในท้องถิ่นก็เป็นส่วนหนึ่งที่จะทำให้คนในชุมชนและคณะครูมีความใกล้ชิดกันมากขึ้น ในขณะเดียวกัน ผู้นำชุมชนทั้งทางวัดคือเจ้าอาวาสและผู้นำชุมชน เช่น กำนัน และผู้ใหญ่บ้าน จะต้องเน้นและกำชับให้ชาวบ้านเข้ามาร่วมมือกับทางโรงเรียน ซึ่งจะให้ความสัมพันธ์กับโรงเรียนดีขึ้น ความพยายามที่คณะครูต้องเข้าหาโรงเรียนที่ปฏิบัติอยู่เป็นประจำ เช่น คณะครูต้องติดต่อกับคนในชุมชนอย่างสม่ำเสมอ เวลาชุมชนมีงานอะไรต้องไปร่วมงานในฐานะของผู้แทนโรงเรียน หรือกรณีที่ชุมชนขอความร่วมมือให้นักเรียนไปร่วมงานของชุมชน โรงเรียนก็ต้องจัดนักเรียนไปช่วยดูแล เช่น ที่ครูท่านหนึ่งกล่าวว่า “...อย่างเวลาในชุมชนมีงานอะไร เราก็จะไปช่วยงาน ไปร่วมงานในฐานะตัวแทนของโรงเรียนหรืออย่างในชุมชนมีงาน เขาขอความร่วมมือมา ให้นักเรียนไปช่วยบริการน้ำหรือทำงานต่าง ๆ เราก็พานักเรียนไปและคอยดูแล...”

3. การสร้างเครือข่ายของกลุ่มผู้มีส่วนร่วม

โรงเรียนชุมชนพัฒนามีกลุ่มของผู้มีส่วนร่วมหลายกลุ่ม เช่น กลุ่มคณะครู กลุ่มคณะกรรมการโรงเรียน กลุ่มสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล(อบต.) กลุ่มวิทยากรภายนอก กลุ่มผู้ปกครองนักเรียน กลุ่มคณะที่ปรึกษาของโรงเรียนและกลุ่มผู้สนับสนุนโรงเรียนในด้านต่าง ๆ ซึ่งแต่ละกลุ่มแม้จะไม่มีบทบาทที่เด่นชัดในการมีส่วนร่วมทั้งกับโรงเรียนในด้านใดด้านหนึ่งโดยเฉพาะ แต่ก็จะมีบทบาทร่วมในกลุ่มอื่นด้วยหรือบางครั้งก็มีบทบาทที่เด่นชัดในหลายกลุ่ม ขึ้นอยู่กับกิจกรรมที่โรงเรียนจัดขึ้น เช่น กลุ่มผู้นำชุมชนจะเป็นกลุ่มบุคคลที่มีบทบาทเด่นชัดในการมีส่วนร่วมทั้งกับโรงเรียนในหลายด้าน เช่น โดยบทบาทเป็นผู้มีส่วนร่วมในกลุ่มผู้นำชุมชน กลุ่มคณะกรรมการโรงเรียน และกลุ่มสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล(อบต.) เช่น ประธานคณะกรรมการโรงเรียน รองประธานคณะกรรมการโรงเรียน เป็นต้น หรือ กลุ่มคณะครู ก็จะมีบทบาทในการมีส่วนร่วมทั้งกับโรงเรียนในหลายด้าน เช่น การมีบทบาทในการจัดการศึกษาโดยตรง การเป็นคณะกรรมการโรงเรียน และการเป็นคณะกรรมการในการดำเนินการในกิจกรรมต่าง ๆ ที่เป็นกิจกรรมร่วมกันของชุมชนและโรงเรียน เป็นต้น กลุ่มบุคคลที่เป็นเครือข่ายของกลุ่มผู้มีส่วนร่วมนี้จึงเป็นกลุ่มที่ไม่มีบทบาทตายตัว การกำหนดบทบาทในการมีส่วนร่วมแต่ละครั้งจึง

ขึ้นอยู่กับกิจกรรมที่ชุมชนและโรงเรียนร่วมกันจัด แต่อย่างไรก็ตามเครือข่ายของกลุ่มผู้มีส่วนร่วมนี้ก็ถูกกำหนดไว้เหมือนกันว่า ในการดำเนินกิจกรรมใดใดในโรงเรียน โรงเรียนต้องขอความร่วมมือจากเครือข่ายของผู้มีส่วนร่วมกลุ่มใด เช่น ในการระดมทุน เครือข่ายของกลุ่มผู้มีส่วนร่วมมักจะเป็นกลุ่มบุคคลที่คนในชุมชนเชื่อถือ เช่น เจ้าอาวาส ผู้บริหารโรงเรียน ประธานคณะกรรมการโรงเรียนและผู้นำชุมชน ส่วนในการจัดแข่งกันกีฬาประจำปีของประชาชนในชุมชน เครือข่ายของกลุ่มผู้มีส่วนร่วมก็จะแตกต่างไปจากกลุ่มเครือข่ายของกลุ่มผู้มีส่วนร่วมในการระดมทุน เพราะต้องอาศัยบุคคลที่มีความสามารถทางด้านกีฬา มีวัยไม่สูงมากนัก และเกี่ยวข้องกับนักเรียน เช่น คณะครู กลุ่มหนุ่มสาว ผู้ปกครองนักเรียน และผู้นำชุมชนที่สนใจกีฬา เป็นต้น

4. การสร้างกิจกรรม

เป็นขั้นตอนที่ผู้เข้ามามีส่วนร่วม เข้ามาร่วมกันคิด ร่วมกันวางแผนจากหลาย ๆ ฝ่ายในชุมชน เช่น ผู้นำชุมชน ผู้ปกครองนักเรียน ศิษย์เก่า และเครือข่ายของกลุ่มผู้มีส่วนร่วม เพราะการที่มีผู้ร่วมคิดร่วมสร้างกิจกรรมร่วมกันหลายฝ่าย ตั้งแต่ขั้นตอนของการริเริ่มคิด ริเริ่มทำจะทำให้ผู้ร่วมงานมีความรู้สึกเป็นเจ้าของงาน เป็นหุ้นส่วนซึ่งจะทำให้มีความเต็มใจที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในขั้นตอนต่อไปของการดำเนินกิจกรรม

5. การต่อรองเพื่อการดำเนินกิจกรรม

ขั้นตอนนี้มักจะสอดแทรกอยู่ในการดำเนินการมีส่วนร่วมกัน ในการจัดกิจกรรมหรือการดำเนินงานของชุมชนและโรงเรียนทุกขั้นตอน ซึ่งมักจะเป็นไปในรูปของการร่วมกันอภิปรายเพื่อการวางแผนการดำเนินงาน หรือดำเนินกิจกรรม หรือบางครั้งก็เป็นขั้นตอนที่ดำเนินการเพื่อให้ทุกฝ่ายที่จะร่วมกันดำเนินงาน เกิดความรู้สึกว่า ความคิดเห็นของตนเองก็ได้รับการยอมรับจากกลุ่ม หรือบางครั้งก็เป็นขั้นตอนของการพยายามที่จะให้ความคิดเห็นของตนเองถูกเลือกนำมาใช้ โดยเฉพาะในส่วนของคุณภาพกระบวนการมีส่วนร่วมในการระดมทุน ขั้นตอนนี้จะถูกนำมาใช้มาก ทั้งเพื่อการต่อรองในการขอรับการบริจาคหรือในการบริจาค และในการทำให้ผู้ที่ต้องการบริจาคสามารถต่อรองจำนวนเงินที่พอจะร่วมบริจาคได้โดยไม่รู้สึกรำคาญเดือดร้อนมากเกินไป หรือบางทีก็เป็นการสร้างความชอบธรรมในการดำเนินกิจกรรมต่อไป ว่าได้มีการต่อรองเพื่อให้เกิดความยินยอมหรือคล้อยตามกัน ตามความต้องการตามที่แต่ละกลุ่มที่มาทำกิจกรรมจะเกิดการยอมรับร่วมกันได้แล้ว

6. การร่วมกันดำเนินการ

ขั้นตอนนี้ของการดำเนินการ เป็นขั้นตอนที่แสดงถึงบทบาทของผู้ที่มีส่วนร่วมชัดเจน ซึ่งบางครั้งแสดงถึงแบบแผนการมีส่วนร่วมของบุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่ร่วมกันดำเนินการด้วย

โดยลักษณะของการมีส่วนร่วมดำเนินการของกลุ่มบุคคลที่เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา จะมีความแตกต่างกัน เช่น กลุ่มผู้นำชุมชน กลุ่มคณะกรรมการโรงเรียน กลุ่มคณะครู หรือ กลุ่มผู้ที่บริจาคเงินหรือสิ่งของให้โรงเรียนจะมีบทบาทในการมีส่วนร่วมมาก คือ เป็นผู้ดำเนินกิจกรรม เป็นผู้ร่วมคิดริเริ่มกิจกรรม ร่วมบริจาคเงินและสิ่งของมาก แสดงความคิดเห็นอย่างมั่นใจ และมีอำนาจในการตัดสินใจเพื่อการดำเนินการกิจกรรมต่าง ๆ ของโรงเรียนพอสมควร ส่วนกลุ่ม ผู้ปกครองนักเรียนและประชาชนทั่วไป จะมีบทบาทในการมีส่วนร่วมน้อย มักจะเป็นกลุ่มที่มา ร่วมงานหรือมาสนับสนุนงานตามที่ได้รับเชิญชวนหรือการขอร้องจากผู้นำชุมชนและทาง โรงเรียนมากกว่าจะริเริ่มงานหรือเสนอตัวเข้ามาร่วม ลักษณะของการเข้ามามีส่วนร่วมในการ ดำเนินการ จึงมีลักษณะของการร่วมงาน ร่วมมือ ร่วมสนับสนุน ร่วมแสดงความคิดเห็นเล็กน้อยแต่ไม่มีอำนาจที่จะตัดสินใจเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงกิจกรรมหรือการดำเนินงานที่ถูก กำหนดมาแล้วจากกลุ่มผู้มีส่วนร่วมมาก ส่วนอีกกลุ่มหนึ่งจะเป็นกลุ่มผู้มีส่วนร่วมมากที่สุด ในชุมชน และมีอำนาจในการตัดสินใจในการดำเนินกิจกรรมหรือการดำเนินงานต่าง ๆ ของ โรงเรียน คือ กลุ่มที่มีอำนาจหน้าที่ในการดำเนินงานของโรงเรียนหรือมีบทบาทในการเป็นผู้นำ ชุมชนซึ่งได้แก่ เจ้าอาวาส ผู้บริหารโรงเรียน ประธานคณะกรรมการโรงเรียน และผู้นำชุมชนที่ มีตำแหน่งเป็นทางการ เช่น กำนันผู้ใหญ่บ้าน จะมีส่วนร่วมในการดำเนินการในลักษณะของ การริเริ่มงาน คิดงาน ร่วมดำเนินการ ร่วมสนับสนุน ร่วมงาน ร่วมกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง ติดตามงาน ร่วมแสดงความคิดเห็นอย่างหนักแน่นจริงจัง และมีอำนาจในการตัดสินใจที่จะ เปลี่ยนแปลงกิจกรรมหรือการดำเนินงานได้ เป็นต้น

7. การร่วมกันประเมินผลการดำเนินการ

หลังจากดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ แล้ว ผู้ที่มีส่วนร่วมกันดำเนินการจะประเมินผลการ ดำเนินการร่วมกัน เพื่อปรับปรุงข้อบกพร่อง ลักษณะของการประเมินผลที่โรงเรียนดำเนินการอยู่ คือ การสอบถามความคิดเห็นจากผู้ที่มีส่วนร่วม เช่น จากผู้ปกครองนักเรียน ผู้นำชุมชน และผู้ที่เกี่ยวข้อง แต่ที่มักจะมีการนำมาใช้มากที่สุดที่พบในการศึกษาคครั้งนี้ คือ การประเมิน ผลการมีส่วนร่วมของประชาชน จากจำนวนของผู้มาร่วมงานหรือให้การสนับสนุนในกิจกรรมที่ ดำเนินการ

8. การร่วมกันรับผลประโยชน์จากการดำเนินการ

ผลประโยชน์จากการมีส่วนร่วมในการดำเนินการในกิจกรรมและการมีส่วนร่วมกับ โรงเรียนในการจัดการศึกษาของชุมชน ส่วนมากเป็นผลประโยชน์ที่ผู้มีส่วนร่วมได้รับทางด้าน จิตใจ มากกว่าจะเป็นสิ่งตอบแทนที่เป็นผลประโยชน์ทางด้านวัตถุสิ่งของจากโรงเรียนและชุมชน ผลประโยชน์จากการมีส่วนร่วมที่โรงเรียนนำมาใช้ในการแสดงความขอบคุณต่อคนในชุมชนที่ เป็นความรู้สึกทางด้านจิตใจ คือ การแสดงความคุ้นเคย การทักทาย การเยี่ยมเยียน หรือ การ

รดน้ำดำหัวในวันประเพณีสงกรานต์ การมอบเกียรติบัตร การยกย่องชมเชยด้วยการประกาศ คุณความดี การตั้งชื่ออาคารเรียนตามชื่อของผู้บริจาครายใหญ่ และการไปร่วมงานต่าง ๆ ในชุมชนของผู้ปกครองนักเรียนและผู้ที่มีส่วนร่วมกับโรงเรียนในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ อย่างสม่ำเสมอ ซึ่งในขั้นตอนนี้โรงเรียนจะปฏิบัติเป็นประจำ เพราะนอกจากจะถือว่าเป็นการกระทำ เพื่อเป็นการตอบแทนการมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชนต่อโรงเรียนแล้ว ยังถือว่าเป็นการ กระชับความสัมพันธ์ระหว่างคณะครูกับประชาชนในชุมชน และเป็นกรยืนยันการเป็นเครือข่ายของกลุ่มผู้มีส่วนร่วมไปพร้อมกันด้วย และเมื่อปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอ ก็ทำให้เกิดเครือข่ายของผู้มีส่วนร่วมมากขึ้น และมีจำนวนผู้เต็มใจมามีส่วนร่วมกับโรงเรียนในการจัดกิจกรรมหรือ การสนับสนุนงานด้านต่าง ๆ ของโรงเรียนมากขึ้น

นอกจากนี้ หากโรงเรียนต้องการให้ความสัมพันธ์ระหว่างเครือข่ายของกลุ่มผู้มีส่วนร่วม และกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนดำเนินต่อไป ผู้บริหารโรงเรียนและคณะครู เห็นว่า ขึ้นอยู่กับผู้นำทั้งในส่วนของผู้นำชุมชนและผู้นำของโรงเรียน คือ ผู้บริหารโรงเรียน ต้องเอาใจจริงเอาใจ เอาใจใส่ดูแลโรงเรียนและประสานงานกับชุมชนตลอดเวลา และคณะครูต้อง ตั้งใจทำงานเพื่อให้ชุมชนเห็นผลงานและทำงานให้ตอบสนองต่อความต้องการของชุมชน เช่น ที่ผู้บริหารโรงเรียนกล่าวว่า "...การที่จะทำให้ความร่วมมือกับชุมชนและโรงเรียนดำเนินต่อไปได้ ผมว่า มันขึ้นอยู่กับความสนใจในการทำงานของเรา ความตั้งใจที่จะจัดการศึกษาให้ลูกหลาน คนในชุมชนให้เห็นผล..." เช่นเดียวกับที่การสนทนากลุ่มคณะครูเห็นว่า ถ้าจะให้การมีส่วนร่วม ระหว่างชุมชนและโรงเรียนดำรงต่อไป ครูต้องทำตัวสม่ำเสมอตั้งใจสอนนักเรียน และทำงาน อย่างจริงจัง เพื่อไม่ให้ชาวบ้านเสื่อมศรัทธาการทำงานของคณะครู เช่น ในการสนทนากลุ่ม คณะครูที่มีการกล่าวถึงเรื่องนี้ว่า

- “... ผู้วิจัย : ถ้าเราอยากให้ความสัมพันธ์ของโรงเรียนกับชุมชน เป็นอย่างนี้ตลอดไป ครูนี้ควรปฏิบัติตัวอย่างไรคะ
- พวงทอง : ปฏิบัติตัวสม่ำเสมอคะ
- ประทีน : ดึงออกตั้งใจสอนลูกเขา ให้เขายอมรับเรา
- ศิริดา : เป็นตัวอย่างที่ดีคะ
- ประไพ : ทำงานจริงจังไม่ให้ชาวบ้านมาว่าเรา ไม่ให้เสื่อมศรัทธาเรา...”

แบบแผนของการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนเพื่อการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน :
แบบแผนการมีส่วนร่วมแบบเหลื่อมล้ำ (Inequity participatory pattern)

จากการศึกษา แนวคิดในการศึกษา เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง รวมถึงการ ศึกษาในพื้นที่ที่ศึกษา ซึ่งทำให้ผู้วิจัยได้ทราบถึงข้อมูลเกี่ยวกับชุมชน โรงเรียนและบริบทที่ เกี่ยวข้อง และได้ทราบถึงข้อมูลเกี่ยวกับชุมชนและโรงเรียนเพื่อการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน ในส่วนที่เกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาประเทศและการพัฒนาโดยการมีส่วนร่วมของประชาชน

การกำหนดความหมายและขอบเขตของการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานทั้งในระดับอุดมการณ์ ระดับนโยบาย และระดับชุมชนและโรงเรียน ความคิดพื้นฐานเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษา เกี่ยวกับความต้องการการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานของคนในชุมชน การรวมกลุ่มในชุมชน และการมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชน รวมไปถึงเงื่อนไขที่สนับสนุนและเป็นอุปสรรคต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียน ซึ่งพบว่า ปรากฏการณ์การมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนเพื่อการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน ปรากฏชัดเจนในบทบาทการมีส่วนร่วมของกลุ่มบุคคลทั้งในชุมชนและโรงเรียน กิจกรรมการมีส่วนร่วม และกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน ซึ่งปรากฏเป็นรูปแบบการมีส่วนร่วมในกิจกรรมที่สำคัญของโรงเรียน ที่ผู้วิจัยยกขึ้นมาเป็นกรณีในการศึกษาที่ชัดเจน คือ รูปแบบการมีส่วนร่วมของคณะกรรมการโรงเรียน การประชุมผู้ปกครองนักเรียน การระดมทุน การทำงานกับองค์กรท้องถิ่น การตั้งกองทุนการศึกษา การสร้างความสัมพันธ์กับชุมชน ซึ่งจากรูปแบบของกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในกิจกรรมดังกล่าว สามารถนำมาสังเคราะห์เป็นขั้นตอนสำคัญของการมีส่วนร่วมเป็น 8 ขั้นตอน คือ 1) การศึกษาข้อมูลพื้นฐานก่อนร่วมดำเนินการ 2) การสร้างความสัมพันธ์กับประชาชนในชุมชน 3) การสร้างเครือข่ายของกลุ่มผู้มีส่วนร่วม 4) การสร้างกิจกรรม 5) การต่อรองเพื่อการดำเนินการ 6) การร่วมกันดำเนินการ 7) การร่วมกันประเมินผลการดำเนินการ 8) การร่วมกันรับผลประโยชน์จากการดำเนินการ

จากผลของการศึกษาข้อมูลที่ได้จากพื้นที่ที่ศึกษาทั้งหมดนี้ ทำให้พบว่า การมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนเพื่อการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานนี้มีแบบแผนของการมีส่วนร่วม ปรากฏชัดเจนจากกลุ่มผู้ที่เข้ามามีส่วนร่วมกับชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาในขั้นตอนสำคัญของกระบวนการมีส่วนร่วม คือ กลุ่มบุคคลต่าง ๆ ในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมกับชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาแตกต่างกัน แต่ก็คล้ายคลึงกับการดำเนินชีวิตของกลุ่มคนในชุมชน ซึ่งแต่ละกลุ่มมีความเหลื่อมล้ำกันทางสังคมและเกี่ยวข้องกับอำนาจและทรัพยากรที่กลุ่มบุคคลแต่ละกลุ่มในชุมชนมีอยู่ โดยอำนาจในที่นี้ หมายถึง อำนาจที่มีสิทธิ์ที่จะดำเนินการตามที่ทางราชการมอบให้ เช่น ผู้บริหารโรงเรียน ประธานคณะกรรมการโรงเรียน กำนันผู้ใหญ่บ้าน หรือผู้ที่มีอำนาจจากการยอมรับของประชาชนมากที่สุด เช่น เจ้าอาวาส ซึ่งกลุ่มบุคคลเหล่านี้ถือว่ามีอำนาจและทรัพยากรมากที่สุดในชุมชน เพราะนอกจากจะอำนาจแล้วยังมีทรัพยากรที่แฝงมากับอำนาจ เช่น งบประมาณ หน้าที่ในการจัดการ คณะทำงาน และบารมีในการเป็นผู้ที่ทางราชการหรือคนในชุมชนยอมรับทำให้มีบทบาทมากที่สุดในชุมชน ในการเป็นผู้กำหนดให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ในชุมชนรวมถึงการคิดริเริ่มดำเนินการและกำหนดวิถีชีวิตของคนในชุมชนได้ ส่วนกลุ่มผู้ที่มีอำนาจและทรัพยากรปานกลาง คือ กลุ่มผู้นำชุมชน กลุ่มคณะครู และกลุ่มผู้มีฐานะทางเศรษฐกิจดี จะมีบทบาทในชุมชนในฐานะผู้ที่มิบทบาทในการแสดงความคิดเห็นให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในชุมชนได้บ้างสามารถเสนอความคิดเห็นที่เป็น

จริงเป็นจังต่อกลุ่มผู้ที่มีอำนาจมากในชุมชนได้โดยตรง แต่ไม่มีอำนาจในการตัดสินใจเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในชุมชน และกลุ่มผู้ที่มีอำนาจและทรัพยากรน้อยที่สุดในชุมชน คือ ผู้ปกครองนักเรียนและประชาชนทั่วไป ซึ่งจะมีบทบาทในชุมชนในฐานะของการเป็นผู้ตามและผู้รอรับคำสั่งมากกว่าการเป็นผู้นำหรือผู้เสนอแนะความคิดเห็นให้เกิดการเปลี่ยนแปลงใดใดในชุมชน คุณสมบัติที่แตกต่างกันของกลุ่มบุคคลในชุมชนรวมทั้งความแตกต่างกันในเรื่องอำนาจและทรัพยากร ทำให้เกิดไม่เสมอภาคกันในชุมชนและเชื่อมโยงมาสู่แบบแผนการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานให้มีแบบแผนการมีส่วนร่วมที่มีความเหลื่อมล้ำกันในแต่ละกลุ่มบุคคล คือ มีความเหลื่อมล้ำกันอยู่ในส่วนของการมีส่วนร่วมของแต่ละกลุ่มแต่ละฝ่าย ซึ่งแต่ละกลุ่ม คือ กลุ่มคณะบุคคล ในชุมชน คือ ผู้นำชุมชน คณะครู ผู้บริหารโรงเรียน ประธานคณะกรรมการโรงเรียน ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน ผู้ปกครองนักเรียน ประชาชนทั่วไป และแต่ละฝ่ายคือ ฝ่ายชุมชนและฝ่ายโรงเรียน ซึ่งแม้จะมีข้อมูลตรงกันจากกลุ่มของผู้มีส่วนร่วมว่าประชาชนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมกับโรงเรียนในการจัดการศึกษามาก แต่ก็เป็นการมีส่วนร่วมที่มีความเหลื่อมล้ำกันในการเข้ามามีส่วนร่วม ซึ่งประชาชนบางส่วนเข้ามามีส่วนร่วมเฉพาะในส่วนที่โรงเรียนต้องการให้เข้ามามีส่วนร่วมและร่วมในส่วนที่คณะบุคคลในชุมชนสามารถจะเข้ามามีส่วนร่วมได้ คือ การร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ที่โรงเรียนดำเนินการ นอกเหนือจากการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนซึ่งทุกกลุ่มบุคคลถือว่าเป็นหน้าที่โดยตรงของคณะครูและจะไม่เข้ามามีส่วนร่วมแม้โดยการแสดงความคิดเห็นเพื่อการเสนอแนะ ซึ่งจะเป็นการแสดงความต้องการของประชาชนในชุมชนต่อการจัดการศึกษาของโรงเรียน แต่ในกิจกรรมอื่น ๆ ที่นอกเหนือจากกิจกรรมการจัดการเรียนการสอน กลับพบว่าประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมมาก ทั้งในลักษณะของบทบาทในการมีส่วนร่วมตามขั้นตอนสำคัญของกระบวนการมีส่วนร่วมและจำนวนของผู้ที่เข้ามามีส่วนร่วมเหลื่อมล้ำกัน เช่น ผู้ที่มีอำนาจและทรัพยากรมากที่สุดก็จะมีส่วนร่วมกับโรงเรียนในการจัดการศึกษามาก เป็นการมีส่วนร่วมที่สามารถตัดสินใจให้มีการเปลี่ยนแปลงการดำเนินการต่าง ๆ ได้ ในขณะที่กลุ่มที่ไม่มีอำนาจและทรัพยากรมากเช่นกลุ่มผู้ปกครองนักเรียนและประชาชนทั่วไปก็จะมีบทบาทในการมีส่วนร่วมในลักษณะของผู้มาร่วมงานหรือผู้ให้การสนับสนุน จากลักษณะและความเหลื่อมล้ำกันในบทบาทของการมีส่วนร่วมของกลุ่มคนแต่ละกลุ่มในชุมชน และบทบาทของชุมชนและโรงเรียนที่เหลื่อมล้ำกันนี้เองทำให้ผู้วิจัยเห็นว่า แบบแผนการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานในชุมชนตามคุณสมบัติ (Properties) ที่กล่าวมา เป็นแบบแผนการมีส่วนร่วมแบบเหลื่อมล้ำ (Inequity participatory pattern) ซึ่งเกิดจากความไม่เสมอภาคกันในด้านการมีอำนาจและทรัพยากรของกลุ่มบุคคล ทำให้สามารถแบ่งแบบแผนการมีส่วนร่วมแบบเหลื่อมล้ำตามคุณลักษณะของการมีส่วนร่วมเป็น 3 กลุ่ม (Categories) คือ

1. แบบแผนการมีส่วนร่วมอย่างเต็มที่ (Full participatory pattern) คือ แบบแผนการมีส่วนร่วมของกลุ่มบุคคลผู้ที่มีอำนาจและมีทรัพยากรมากที่สุดในชุมชน ซึ่งได้แก่กลุ่มผู้นำชุมชนที่เป็นผู้ที่มีอำนาจในการปกครองหรือมีบทบาทตามหน้าที่หรือเป็นผู้ที่ได้รับการยอมรับจากประชาชนในชุมชนมาก เช่น เจ้าอาวาส ประธานคณะกรรมการโรงเรียน ผู้บริหารโรงเรียน หัวหน้าโครงการ หัวหน้ากิจกรรม กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งเป็นผู้ที่มีบทบาทการมีส่วนร่วมมากที่สุด โดยกิจกรรมที่เข้ามามีส่วนร่วมจะเป็นกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับชุมชนและโรงเรียนทุกอย่างและมีส่วนร่วมในลักษณะของการเป็นผู้ริเริ่มงาน คิดงาน ร่วมดำเนินการ ร่วมสนับสนุน ร่วมงานร่วมกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง ร่วมแสดงความคิดเห็นอย่างหนักแน่นจริงจัง และมีอำนาจในการตัดสินใจที่จะเปลี่ยนแปลงการดำเนินกิจกรรมหรือการดำเนินงานที่ต่างร่วมกันดำเนินการได้

ตัวอย่างของเหตุการณ์ที่แสดงถึงการมีส่วนร่วมตามแบบแผนของการมีส่วนร่วมอย่างเต็มที่ เช่น กรณีการมีส่วนร่วมของเจ้าอาวาสต่อการจัดซื้อที่ดินให้โรงเรียน ซึ่งเจ้าอาวาสมีส่วนร่วมในกระบวนการมีส่วนร่วมทุกขั้นตอนมากที่สุด คือ การศึกษาข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับการขายที่ดินของเจ้าของที่ดิน ซึ่งพบว่า มีการขึ้นราคาทุกครั้งเมื่อคณะกรรมการศึกษาของโรงเรียนไปติดต่อและทิ้งช่วงเวลาในการจัดซื้อออกไป ทำให้คณะกรรมการศึกษาและเจ้าอาวาสในฐานะผู้นำชุมชนและผู้ที่ต้องการย้ายโรงเรียนออกมาตั้งอยู่นอกวัด ต้องเร่งดำเนินการจัดซื้อโดยการขอบริจาคจากประชาชนและผู้ปกครองนักเรียน ซึ่งเมื่อได้รับเงินบริจาคแล้วไม่เพียงพอที่จะจัดซื้อที่ดินได้ เจ้าอาวาสจึงนำที่ดินส่วนตัวของท่านเองไปจำนองเพื่อนำเงินมาสมทบกับเงินที่ได้รับบริจาคจากประชาชน จนสามารถจัดซื้อที่ดินให้โรงเรียนได้ เป็นต้น โดยคุณสมบัติที่เด่นชัดของแบบแผนการมีส่วนร่วมอย่างเต็มที่ของเจ้าอาวาส คือ การเป็นผู้ริเริ่มงาน การร่วมดำเนินการอย่างต่อเนื่อง การแสดงความคิดเห็นอย่างหนักแน่นจริงจัง และการมีอำนาจตัดสินใจที่สามารถเปลี่ยนแปลงการดำเนินการได้ ดังสรุปแบบแผนการมีส่วนร่วมอย่างเต็มที่ดังนี้

กลุ่มผู้มีส่วนร่วม

ผู้บริหารโรงเรียน

ประธานคณะกรรมการโรงเรียน

เจ้าอาวาส

หัวหน้าโครงการหรือกิจกรรม

คุณสมบัติของผู้มีส่วนร่วม

มีอำนาจตามระบบราชการ

มีบารมีได้รับการยอมรับในชุมชน

มีทรัพยากรมาก เช่น มีความรู้ มีเงิน

กิจกรรมที่มีส่วนร่วม

กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาในโรงเรียน

บทบาทที่แสดงในการมีส่วนร่วม

ริเริ่มงาน

คิดงาน

ร่วมดำเนินการ ร่วมสนับสนุน

ร่วมงาน ร่วมกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง

ร่วมแสดงความคิดเห็นอย่างหนักแน่นจริงจัง

มีอำนาจตัดสินใจที่เปลี่ยนแปลงกิจกรรมการดำเนินงานได้

2. แบบแผนการมีส่วนร่วมเป็นบางส่วน (Partial participatory pattern) คือ แบบแผนการมีส่วนร่วมของกลุ่มผู้มีอำนาจและทรัพยากรปานกลางในชุมชน ซึ่งได้แก่ กลุ่มผู้นำชุมชน คณะกรรมการโรงเรียน คณะครู และกลุ่มผู้บริจาคเงินและสิ่งของให้โรงเรียนมาก โดยกิจกรรมที่เข้ามามีส่วนร่วม จะเป็นกิจกรรมที่เกี่ยวข้องงานของโรงเรียน งานตามประเพณีต่าง ๆ การประชุม การระดมทุน การปรับปรุงอาคารสถานที่ และการเป็นคณะกรรมการในการทำงานต่าง ๆ ของโรงเรียน และมีส่วนร่วมในลักษณะของการให้ความร่วมมือ ร่วมงาน และร่วมสนับสนุนการดำเนินงานของโรงเรียน โดยมีส่วนร่วมในการริเริ่มงาน ริเริ่มกิจการ การบริจาคสิ่งของและเงินเพื่อสนับสนุนการดำเนินงานของโรงเรียน ในฐานะผู้ดำเนินการมากกว่าผู้มาร่วมงาน มีโอกาสแสดงความคิดเห็นในการดำเนินการและกิจกรรมของโรงเรียนอย่างมั่นใจ และอาจจะมีอำนาจตัดสินใจในส่วนที่ไม่เกี่ยวกับนโยบายหรือการเปลี่ยนแปลงกิจกรรมหรือการดำเนินงานได้บ้าง

ตัวอย่างของเหตุการณ์ที่แสดงถึงการมีส่วนร่วม ตามแบบแผนการมีส่วนร่วมเป็นบางส่วน เช่น กลุ่มผู้นำชุมชนที่มีส่วนร่วมเป็นคณะกรรมการจัดการแข่งขันวิ่งมินิมาราธอนประจำปี เพื่อหาเงินสนับสนุนกองทุนการศึกษาของโรงเรียน ซึ่งผู้นำชุมชนมีส่วนร่วมในขั้นตอนสำคัญของกระบวนการมีส่วนร่วมเกือบจะทุกขั้นตอนที่สำคัญ คือ การร่วมเป็นเครือข่ายของกลุ่มผู้มีส่วนร่วมในการดำเนินการ ทำให้สามารถร่วมแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการดำเนินงาน การกำหนดกิจกรรมและขั้นตอนของการดำเนินงาน การรับผิดชอบในการดำเนินงานในฐานะคณะกรรมการฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง และเป็นผู้ชักจูงให้ประชาชนมาร่วมในการแข่งขัน ร่วมบริจาคหรือมาร่วมให้กำลังใจแก่ผู้ที่เข้าแข่งขัน โดยสามารถกำหนดการดำเนินการบางอย่างที่ไม่ใช่การตัดสินใจหลักได้ ดังสรุปแบบแผนการมีส่วนร่วมเป็นบางส่วน ดังนี้

กลุ่มผู้มีส่วนร่วม

กลุ่มผู้นำชุมชน

กลุ่มคณะครู

คณะกรรมการโรงเรียน

ผู้บริจาคเงินให้โรงเรียนมาก

คุณสมบัติของผู้มีส่วนร่วม

เป็นคณะทำงานของผู้มีอำนาจในการปกครอง

มีความรู้

ต้องการทำงานเพื่อชุมชน

กิจกรรมที่ร่วม

งานของโรงเรียน

กิจกรรมตามประเพณี

การประชุมต่าง ๆ

การระดมทุน

การปรับปรุงอาคารสถานที่

การเป็นกรรมการคณะต่าง ๆ

บทบาทที่แสดงในการมีส่วนร่วม

ร่วมงาน ร่วมมือ ร่วมสนับสนุน

ร่วมริเริ่มงาน ริเริ่มกิจกรรม

บริจาคเงิน สิ่งของ

เป็นผู้ร่วมดำเนินการ

แสดงความคิดเห็นอย่างมั่นใจ

มีอำนาจในการตัดสินใจบ้าง

3. แบบแผนการมีส่วนร่วมแบบชายขอบ (Marginal participatory pattern) คือ

แบบแผนการมีส่วนร่วมของกลุ่มผู้ที่ไม่มียอำนาจและทรัพยากรในชุมชน ซึ่งได้แก่ ผู้ปกครอง นักเรียนและประชาชนทั่วไป ซึ่งมักจะมามีส่วนร่วมกับโรงเรียนในกิจกรรมที่เป็นงานของโรงเรียน งานตามประเพณีต่าง ๆ กิจกรรมที่จัดขึ้นเป็นครั้งคราว และการมาประชุมหรือมาร่วมงานตาม ที่โรงเรียนเชิญชวน และเข้ามามีส่วนร่วมในลักษณะของการเป็นผู้มาร่วมงาน ผู้ให้ความร่วมมือผู้ให้การสนับสนุน ผู้บริจาคเงินและสิ่งของ ผู้ร่วมดำเนินการและร่วมแสดงความคิดเห็นบ้าง แต่ไม่มีอำนาจในการตัดสินใจในส่วนที่จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงกิจกรรมหรือการดำเนินงาน และเป็นแบบแผนการมีส่วนร่วมที่ผู้มีส่วนร่วมเข้ามามีส่วนร่วมในขั้นตอนสำคัญของกระบวนการ

การมีส่วนร่วมน้อยที่สุด ส่วนมากจะรวมเฉพาะในขั้นตอนการดำเนินงานหรือกิจกรรมในฐานะผู้มาร่วมงานหรือผู้สนับสนุนงาน

ตัวอย่าง ของเหตุการณ์ที่แสดงถึงการมีส่วนร่วมตามแบบแผนของการมีส่วนร่วมแบบชายขอบ เช่น กรณีการระดมทุน ผู้ปกครองนักเรียนและประชาชนทั่วไปมักจะมีส่วนร่วมในฐานะผู้บริจาคเงินและสิ่งของตามที่กลุ่มผู้มีส่วนร่วมอย่างเต็มที่และกลุ่มผู้มีส่วนร่วมเป็นบางส่วนเป็นผู้กำหนด มากกว่าที่จะมีอำนาจในการต่อรอง หรือแม้บางครั้งจะมีโอกาสร่วมในการประชุมเพื่อกำหนดวงเงินที่แต่ละครอบครัวจะต้องบริจาค แต่ก็ไม่สามารถต่อรองได้มากนัก เพราะผู้นำชุมชนอาจจะกำหนดวงเงินที่ต้องการให้บริจาคไว้สูงเล็กน้อยเพื่อให้ประชาชนต่อรองได้ แต่ก็เป็นการต่อรองให้ลดจำนวนเงินที่จะบริจาคลงมาให้เหลือเท่าที่ผู้นำชุมชนได้กำหนดวงเงินตามที่ต้องการไว้แล้ว เป็นต้น ดังสรุปแบบแผนการมีส่วนร่วมแบบชายขอบ ดังนี้

กลุ่มผู้มีส่วนร่วม

ผู้ปกครองนักเรียน

ประชาชนทั่วไป

คุณสมบัติของผู้มีส่วนร่วม

ไม่มีอำนาจหรือไม่เกี่ยวข้องกับผู้มีอำนาจปกครองชุมชน

กิจกรรมที่ร่วม

กิจกรรมของโรงเรียน

งานตามประเพณี

งานพิเศษต่างๆ

การประชุม

บทบาทที่แสดงในการมีส่วนร่วม

เป็นผู้มาร่วมงาน

เป็นผู้ให้ความร่วมมือ

เป็นผู้ให้การสนับสนุน

บริจาคเงินและสิ่งของ

ร่วมดำเนินการและแสดงความคิดเห็นบ้าง

ไม่มีอำนาจตัดสินใจ

โดยทั่วไปแล้ว แบบแผนการมีส่วนร่วมของกลุ่มประชาชนไม่ค่อยมีการเปลี่ยนแปลงมากนัก ยกเว้นจะมีการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญของบุคคลที่มีส่วนร่วม เช่น การเปลี่ยนแปลงผู้นำชุมชนที่มีตำแหน่งสำคัญ เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ก็จะทำให้บุคคลที่ได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งจากเดิมเป็นผู้ที่มีแบบแผนการมีส่วนร่วมเป็นแบบบางส่วน

เปลี่ยนบทบาทของตนเองเป็นแบบการมีส่วนร่วมแบบเดิมที่ ในขณะที่ผู้นำชุมชนที่ออกจากตำแหน่งก็เปลี่ยนแปลงบทบาทการมีส่วนร่วมอย่างเดิมที่เป็นการมีส่วนร่วมเป็นบางส่วนหรือการมีส่วนร่วมแบบชายขอบ แต่โอกาสที่ผู้ปกครองนักเรียนและประชาชนจะเปลี่ยนแปลงบทบาทการมีส่วนร่วมของตนเองจากการมีส่วนร่วมแบบชายขอบเป็นการมีส่วนร่วมแบบเดิมที่หรือการมีส่วนร่วมแบบบางส่วน โดยไม่มีการเปลี่ยนแปลงสถานะของตนในชุมชนนั้นมีน้อยมาก แต่ก็นับว่าเป็นสิ่งปกติ เพราะกระบวนการมีส่วนร่วมเป็นทั้งกระบวนการสังคมและกระบวนการกลุ่ม ที่จำเป็นต้องมีบทบาทของคนในกลุ่มทั้งโดยการเป็นผู้นำและผู้ตาม แต่อย่างไรก็ตาม โดยหลักการของการพัฒนาโดยการมีส่วนร่วมของประชาชนแล้ว ในฐานะของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาในชุมชน ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มบุคคลใดก็ตาม ควรมีโอกาสเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของชุมชนโดยเท่าเทียมกันคือ มีโอกาสมีส่วนร่วมโดยมีสิทธิและศักดิ์ศรีที่จะเสนอความคิดเห็น ร่วมดำเนินการ และร่วมเป็นเจ้าของงานโดยเท่าเทียมกัน โดยมีเงื่อนไขที่สำคัญ คือ โรงเรียนต้องเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมกับการดำเนินการของโรงเรียนทุกด้าน ซึ่งรวมถึงการจัดการเรียนการสอน เพื่อให้โรงเรียนสามารถจัดการศึกษาให้ตอบสนองต่อความต้องการของประชาชนได้มากที่สุด ทั้งในฐานะโดยตรงที่เป็นผู้ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานในฐานะที่เป็นผู้ปกครองนักเรียนและประชาชนทั่วไป ซึ่งมีส่วนได้ส่วนเสียจากระบบการจัดการศึกษาในโรงเรียน

แบบแผนของการมีส่วนร่วมแบบหล่อมล้าที่พบจากปรากฏการณ์ในชุมชนนี้ นับว่าเป็นสิ่งที่มีความสำคัญมาก เพราะเป็นเหมือนคำอธิบายอย่างหนึ่งที่ยังบอกว่าจะอะไรเป็นสิ่งที่ทำให้การมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนเพื่อการจัดการศึกษาในชุมชนยังคงเป็นการมีส่วนร่วมที่แต่ละคนในชุมชนไม่สามารถเข้ามามีส่วนร่วมอย่างเท่าเทียมกัน ซึ่งจากการศึกษาอาจสรุปได้ว่า ลักษณะโครงสร้างทางสังคมไทยและการจัดการศึกษาแบบรวมศูนย์ รวมถึงเงื่อนไขทางด้านบริบทของชุมชนและโรงเรียนล้วนเป็นสิ่งที่กำหนดแบบแผนการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนให้มีความหล่อมล้ากันในทางปฏิบัติ และทำให้ผู้ปกครองนักเรียนและประชาชนทั่วไปที่เป็นคนส่วนใหญ่ในชุมชนไม่สามารถเข้ามามีส่วนร่วมได้อย่างเท่าเทียมกับกลุ่มบุคคลกลุ่มอื่น ๆ ซึ่งจากการศึกษาพบว่ากลุ่มคนกลุ่มนี้ได้ถูกจัดให้เข้ากลุ่มหรือถูกทำให้เข้าใจว่าตนเองอยู่ในกลุ่มที่ไม่มีความรู้ในเรื่องการจัดการศึกษาในโรงเรียน และไม่มีความสามารถใดใดที่จะเข้ามามีส่วนร่วมกับโรงเรียนในการจัดการศึกษาอย่างเท่าเทียมกับกลุ่มบุคคลกลุ่มอื่น ๆ ได้ ซึ่งถ้าจะพัฒนาให้การมีส่วนร่วมของประชาชนต่อการจัดการศึกษาให้เป็นไปอย่างมีบทบาทสำคัญมากขึ้นหรือมีการมีส่วนร่วมอย่างเท่าเทียมกันไม่หล่อมล้ากันอย่างที่เป็นอยู่ จึงมีความจำเป็นที่จะต้องมีการกระจายอำนาจทั้งอำนาจในการปกครองและอำนาจในการจัดการศึกษาที่เป็นจริงเป็นจัง และต้องสร้างกระบวนการทัศน์ใหม่ในการทำงานร่วมกันระหว่างข้าราชการกับประชาชนให้มีจิตสำนึกในสิทธิและหน้าที่ที่แต่ละฝ่ายมีอยู่เท่าเทียมกันให้ชัดเจน โดยที่ระบบราชการต้องตระหนักถึงความสำคัญของบทบาทในการพัฒนาของประชาชน ในการที่จะกระจายอำนาจ

เพื่อให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของชุมชนในฐานะผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง และต้องรับผิดชอบต่อความก้าวหน้าหรือความล่าช้า ความอ่อนแอหรือความเข้มแข็งของชุมชนที่เป็นผลมาจากการจัดการศึกษาที่สามารถตอบสนองหรือไม่ต่อความต้องการของประชาชนในชุมชน ไม่ใช่ในฐานะของประชาชนที่รอคอยเพื่อรับผลของการพัฒนาโดยระบบราชการเพียงฝ่ายเดียวอีกต่อไป และเมื่อใดที่ประชาชนมีจิตสำนึกที่สำคัญนี้ การมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนเพื่อการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานก็จะต้องพัฒนาขึ้นเป็นการมีส่วนร่วมที่มีแบบแผนการมีส่วนร่วมแบบเสมอภาค (Equity participatory pattern) เมื่อระบบการกระจายอำนาจทั้งด้านการปกครองและการจัดการศึกษา รวมถึงจิตสำนึกที่ตระหนักในความเท่าเทียมกันของประชาชนและข้าราชการ โดยเฉพาะของประชาชนในชุมชนและคณะครูในโรงเรียน ซึ่งเป็นผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาในชุมชน ซึ่งจะทำให้การมีส่วนร่วมของทั้งสองฝ่ายเปลี่ยนแปลงจากแบบแผนการมีส่วนร่วมแบบเหลื่อมล้ำ (Inequity participatory pattern) มาเป็นแบบแผนการมีส่วนร่วมที่เท่าเทียมกัน (Equity participatory pattern) ตามอุดมการณ์ของการพัฒนาโดยการมีส่วนร่วมของประชาชนต่อไป

บทที่ 6

สรุปผลการศึกษา ข้อสรุปเชิงทฤษฎี และข้อเสนอแนะ

ผลจากการศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน เกิดขึ้นจากการที่ผู้วิจัยเห็นความสำคัญและความจำเป็นที่ชุมชนต้องเข้ามามีส่วนร่วมกับโรงเรียนในการจัดการศึกษา เพื่อที่จะเป็นแนวทางให้การจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน ที่ปัจจุบันรวมศูนย์อยู่ที่ส่วนกลางได้กลับคืนไปเป็นของชุมชน และสามารถที่จะจัดการศึกษาให้ตอบสนองต่อความต้องการของชุมชน เพื่อการพัฒนาชุมชนและประชาชนในชุมชน ซึ่งเน้นการพัฒนาคนซึ่งเป็นศูนย์กลางของการพัฒนามากกว่าการพัฒนาการจัดการศึกษาและการพัฒนาประเทศ ในด้านอื่น ๆ เนื่องจากระบบการศึกษาที่เป็นอยู่ในปัจจุบันที่เน้นการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานโดยระบบราชการ ทำให้เกิดการแยกส่วนระหว่างชุมชนกับโรงเรียนและทำให้โรงเรียนจัดการศึกษาที่ตอบสนองต่อนโยบายในการจัดการศึกษาของส่วนกลางมากกว่าที่จะตอบสนองต่อความต้องการของประชาชนซึ่งเป็นผลสืบเนื่องที่ทำให้ประชาชนที่จบการศึกษาขั้นพื้นฐานแล้วไม่สามารถพึ่งพาตนเองได้ ต้องย้ายถิ่นเข้ามาเรียนต่อหรือหางานทำในเมือง ทำให้พลังที่จะพัฒนาชุมชนลดลงมาก และส่งผลกระทบต่อระบบสังคม เศรษฐกิจ การเมือง วัฒนธรรมของชุมชนให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ทำให้ชุมชนไม่มีความเข้มแข็งเพียงพอที่จะพึ่งพาตนเองได้หรือเป็นที่พึ่งของคนในชุมชนได้อีกต่อไป ผู้วิจัยจึงต้องการศึกษาเรื่องนี้ จากมุมมองของประชาชนที่อยู่ในชุมชน เพื่อที่จะศึกษาถึงคำอธิบายเกี่ยวกับลักษณะและเงื่อนไขรวมทั้งกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนเพื่อการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน จากปรากฏการณ์ในชุมชน เพื่อให้สามารถตอบคำถามของการวิจัยที่ว่า การมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน มีลักษณะเป็นอย่างไร เงื่อนไขของบริบททางสังคม เศรษฐกิจ การเมืองและวัฒนธรรมในชุมชน รวมทั้งนโยบายในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานมีผลต่อการกำหนด(Construct)ความหมายและกำหนดการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนอย่างไร รวมทั้งการศึกษาว่ากระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานเป็นอย่างไร เกิดขึ้นและดำรงอยู่ในชุมชนได้อย่างไรได้

เพื่อให้ได้คำตอบ ที่จะอธิบายปรากฏการณ์การมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานดังกล่าวได้ ผู้วิจัยจึงได้ศึกษาเรื่องนี้ โดยวิธีวิทยาการวิจัยเชิงคุณภาพ(Qualitative research methodology)เป็นวิธีวิทยาในการศึกษาปรากฏการณ์นี้ในชุมชน เพื่อให้ได้รายละเอียดของข้อมูลเพียงพอ ที่จะนำไปสู่การสร้างทฤษฎีจากฐานราก(Grounded theory) โดยใช้วิธีการศึกษาข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์ระดับลึก (Indept-interview) การจัดกลุ่มสนทนา (Focus group discussion)การสังเกตและการจดบันทึก (Observation and field-note) แล้วใช้แนวคิดการพัฒนาโดยการมีส่วนร่วม และการวิเคราะห์วาทกรรม

(Discourse analysis) เป็นแนวคิดในการอธิบายและวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากพื้นที่ ที่ศึกษา ได้ข้อค้นพบจากการศึกษาเป็นผลของการวิจัย ซึ่งสรุปและนำเสนอเพื่ออธิบายการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน ในมุมมองของประชาชนและผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานในชุมชนที่จะอธิบายลักษณะและเงื่อนไข รวมทั้งกระบวนการและแบบแผนการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนเพื่อการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน จากปรากฏการณ์ในชุมชน ซึ่งขอนำเสนอตามหัวข้อสำคัญเกี่ยวกับสรุปผลการวิจัย ข้อสรุปเชิงทฤษฎี และข้อเสนอแนะ ดังนี้

สรุปผลการศึกษา

จากแนวคิดการพัฒนาประเทศที่เปลี่ยนแนวทางการพัฒนาประเทศจากการเน้นการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจ มาเป็นการพัฒนาประเทศโดยเน้นการพัฒนาคนหรือการให้คนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา ที่มีแนวทางอย่างเด่นชัดในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 พ.ศ.2540-2544 ทำให้แนวทางการพัฒนาประเทศที่เน้นการพัฒนาคนมีความชัดเจนขึ้น และมีแนวทางการปฏิบัติในอันที่จะให้ประชาชนมีส่วนร่วมต้นในการพัฒนาประเทศมากขึ้น โดยมีความพยายามที่จะกระจายอำนาจในการปกครองประเทศลงไปสู่ชุมชนโดยผ่านองค์การบริหารส่วนตำบล(อบต.) และในส่วนของจัดการศึกษาของประเทศโดยเฉพาะในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานนั้น เนื่องจากมีโรงเรียนที่ทำหน้าที่จัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน เป็นจำนวนมาก และกระจายอยู่ในทุกพื้นที่ของประเทศ จึงได้นำแนวคิดเรื่องการพัฒนาประเทศโดยการมีส่วนร่วมของประชาชนมาใช้เป็นแนวทางในการจัดและพัฒนาการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน เพื่อให้การจัดการศึกษามีแนวทางที่สอดคล้องกับการพัฒนาประเทศ และสามารถจัดการศึกษาให้ตอบสนองต่อความต้องการของชุมชนซึ่งเป็นที่ตั้งของโรงเรียนที่จัดการศึกษาขั้นพื้นฐานซึ่งจัดการศึกษาภาคบังคับของประเทศไทยให้มากที่สุด โดยการกำหนดนโยบายให้ชุมชนและโรงเรียนมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานโดยที่หน่วยงานระดับนโยบายให้การสนับสนุนโดยการกระจายอำนาจการบริหารงบประมาณจากส่วนกลางไปตั้งไว้ที่โรงเรียน เพื่อให้ชุมชนและโรงเรียนเริ่มมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของชุมชนโดยการบริหารงบประมาณและการเงินของโรงเรียนรวมทั้งได้ดำเนินการเพื่อเผยแพร่นโยบายการให้ชุมชนและโรงเรียนร่วมกันจัดการศึกษาโดยการจัดประชุมสัมมนาคณะกรรมการโรงเรียน เพื่อให้คณะกรรมการโรงเรียนเป็นผู้แทนของชุมชนในการมีส่วนร่วมกับโรงเรียนในการจัดการศึกษาซึ่งจากแนวคิดเรื่องการพัฒนาโดยเน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาและความพยายามที่จะให้ชุมชนและโรงเรียนมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานดังกล่าว และจากการศึกษาถึงสภาพการณ์การมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน พบว่า ในสถานการณ์ที่เป็นอยู่จริงในชุมชนนั้น การมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานมีแบบแผนการมีส่วนร่วมเป็นแบบเหลื่อมล้ำ (Inequity participatory

pattern) คือ เป็นการมีส่วนร่วมกันในการจัดการศึกษาที่มีความไม่เท่าเทียมกันของกลุ่มประชาชนที่เข้ามามีส่วนร่วมและของฝ่ายชุมชนและโรงเรียน โดยที่กลุ่มประชาชนที่มีบทบาทในการปกครองชุมชน ซึ่งเป็นกลุ่มที่มีอำนาจและมีทรัพยากร เช่น มีความรู้ มีฐานะดี มีตำแหน่งในทางราชการ จะมีบทบาทในการมีส่วนร่วมสูง มีแบบแผนการมีส่วนร่วมเป็นแบบเต็มที (Full participatory pattern) ส่วนประชาชนและผู้ปกครองนักเรียน ซึ่งเป็นกลุ่มบุคคลที่มีเป็นจำนวนมากในชุมชนกลับมีบทบาทในการมีส่วนร่วมโดยมีแบบแผนการมีส่วนร่วมแบบชายขอบ (Marginal participatory pattern) คือ การเข้ามามีส่วนร่วมกับโรงเรียนในฐานะของผู้ให้ความร่วมมือ เพราะถูกทำให้เกิดความเข้าใจว่าผู้ปกครองนักเรียนและประชาชนทั่วไปในชุมชนไม่มีความรู้ความสามารถที่จะเข้ามามีส่วนร่วมกับโรงเรียนในการจัดการศึกษาได้

— จากสภาพการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานดังกล่าวนี้ ผลจากการศึกษาพบว่า สภาพการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาในชุมชน ซึ่งเป็นการปฏิบัติการของการมีส่วนร่วมนั้น ยังไม่สอดคล้องกับนโยบายการมีส่วนร่วมของหน่วยงานที่กำหนดนโยบายในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน และยังไม่สอดคล้องกับอุดมการณ์ของการมีส่วนร่วม ซึ่งเหตุผลประการหนึ่งที่พบ คือ แนวคิดในการมองตนเองในฐานะของผู้เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการการพัฒนาของประชาชนโดยเฉพาะประชาชนที่ไม่มีอำนาจและทรัพยากรที่จะเป็นพื้นฐานในการเข้ามามีส่วนร่วม ทำให้ถูกจำกัดศักยภาพในการที่จะเข้ามามีส่วนร่วมทั้งนี้ด้วยผลที่ติดตามมาจากแนวคิดของแนวทางพัฒนาประเทศที่เน้นความจำเริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ที่ทำให้ประชาชนยังถูกมองว่าเป็นผู้ผลิตที่ไม่มีคุณภาพ และเป็นผู้บริโภคที่ต้องรอคอยเพื่อรับผลของการพัฒนา ดังนั้น แม้เมื่อการพัฒนาประเทศได้เปลี่ยนแนวทางการพัฒนาประเทศมาเน้นที่การพัฒนาคน และเน้นการสร้างจิตสำนึกให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาประเทศโดยมีศักดิ์ศรีและความเท่าเทียมกันและเน้นให้ประชาชนที่อยู่ภายนอกของการพัฒนาให้เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาในส่วนที่เกี่ยวข้องกับความเป็นอยู่และวิถีชีวิตของตนเอง แต่อย่างไรก็ตาม ก็พบว่า ในส่วนของนโยบายการพัฒนา กับปฏิบัติการการพัฒนายังไม่สอดคล้องกัน โดยเฉพาะในส่วนของการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษา

ในเบื้องต้นพบว่าความเข้าใจกันในเรื่องการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาระหว่างหน่วยงานที่กำหนดนโยบายในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานและปฏิบัติการในชุมชนมีความแตกต่างกัน เช่น ความเข้าใจในเรื่องของการกำหนดความหมายของการมีส่วนร่วม พบว่า ความหมายของการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในระดับชุมชนมีความแตกต่างไปจากความหมายของการมีส่วนร่วมจากระดับนโยบายที่กำหนดให้การมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนมีการมีส่วนร่วมในความหมายของการมีส่วนร่วมที่เป็นแบบหุ้นส่วน (Partner participation) คือ การเป็นเจ้าของโรงเรียนร่วมกัน แต่ความหมายการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนมีลักษณะของการเป็นการร่วมมือซึ่งกันและกันโดยที่โรงเรียนเป็นฝ่าย

ที่สามารถกำหนด ความต้องการของโรงเรียนในส่วนที่จะให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมและดำเนินการให้เกิดการมีส่วนร่วมในลักษณะที่โรงเรียนต้องการ เช่น การให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมเพียงเพื่อร่วมในกิจกรรมของทางโรงเรียนเฉพาะในส่วนของการช่วยเหลือโรงเรียน เช่น การบริจาคเงิน การอำนวยความสะดวกในการทำงานของคณะครู การขอความเห็นชอบในเรื่องที่โรงเรียนต้องเกี่ยวข้องกับชุมชน ส่วนชุมชนแม้ว่าจะมีความรู้สึกที่โรงเรียนเป็นของชุมชนแต่ก็มีส่วนร่วมโดยการให้การสนับสนุนช่วยเหลือและอำนวยความสะดวกมากกว่าการชี้แนะหรือการแสดงเป้าหมายหรือนโยบายของชุมชนให้โรงเรียนรับรู้ว่าคุณชุมชนต้องการให้โรงเรียนจัดการศึกษาในชุมชนอย่างไร

นอกจากนี้ พบว่า การมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับบริบทของชุมชนหลายประการ คือ บริบทของชุมชนที่มาจากอุดมการณ์การพัฒนาประเทศ นโยบายในการจัดการศึกษา และเงื่อนไขที่สำคัญ ในชุมชนหลายประการ เช่น เงื่อนไขทางด้านพื้นฐานความคิดของคนในชุมชน ซึ่งได้แก่ ความต้องการเกี่ยวกับการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานของคนในชุมชน ความคิดพื้นฐานเกี่ยวกับการถ่ายทอดการเรียนรู้ การรวมกลุ่มของคนในชุมชน และความคิดพื้นฐานเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน คือ ผู้นำชุมชน เจ้าอาวาส ผู้บริหารโรงเรียน คณะครู กลุ่มวิทยากรภายนอก กลุ่มผู้ปกครองนักเรียน รวมถึงเงื่อนไขทางด้านชุมชน ซึ่งได้แก่ สภาพแวดล้อมทางด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง วัฒนธรรมและความรู้สึกเป็นเจ้าของโรงเรียนของคนในชุมชน และเงื่อนไขทางด้านโรงเรียน ซึ่งได้แก่ คุณลักษณะของบุคลากรในโรงเรียนคือผู้บริหารโรงเรียนและคณะครูวิธีการทำงานของโรงเรียน และผลงานของโรงเรียนทั้งในด้านการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนและการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับโรงเรียน

ซึ่งเงื่อนไขดังกล่าวนี้ แสดงถึงความเหลื่อมล้ำของกลุ่มคนในชุมชนในด้านโอกาสที่จะเข้ามามีส่วนร่วมกับโรงเรียนในการจัดการศึกษา เช่น การที่โรงเรียนเลือกคณะกรรมการโรงเรียนจากบุคคลที่มีบทบาทในการปกครองชุมชน ก็ทำให้โอกาสของประชาชนทั่วไปหรือผู้ปกครองนักเรียนที่จะเข้ามามีส่วนร่วมกับโรงเรียนในกลุ่มของผู้ปกครองนักเรียนและศิษย์เก่าหมดไปหรือ การที่โรงเรียนมีความจำเป็นที่ต้องเน้นการระดมทุนเพื่อพัฒนาอาคารสถานที่และการจัดการเรียนการสอนในโรงเรียน ก็ทำให้โอกาสในการมีส่วนร่วมของประชาชนที่มีฐานะทางเศรษฐกิจไม่ดีหมดไป เป็นต้น

จากสภาพการณ์ดังกล่าวนี้เองที่ทำให้แบบแผนการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนไม่มีความเสมอภาคกัน ซึ่งเมื่อพิจารณาถึง บทบาทการมีส่วนร่วมของกลุ่มบุคคลต่าง ๆ ในชุมชนและกระบวนการมีส่วนร่วมที่มีขั้นตอนสำคัญที่พบจากการศึกษา พบว่า การมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนเป็นแบบแผนการมีส่วนร่วมแบบเหลื่อมล้ำ (Inequity participatory pattern) คือ เป็นการมีส่วนร่วมที่ผู้ที่เกี่ยวข้อง ถูกกำหนดจากบทบาท อำนาจและทรัพยากรของตนเอง และถูกกำหนดขอบเขตของการมีส่วนร่วมจากโรงเรียนทำให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมกับ

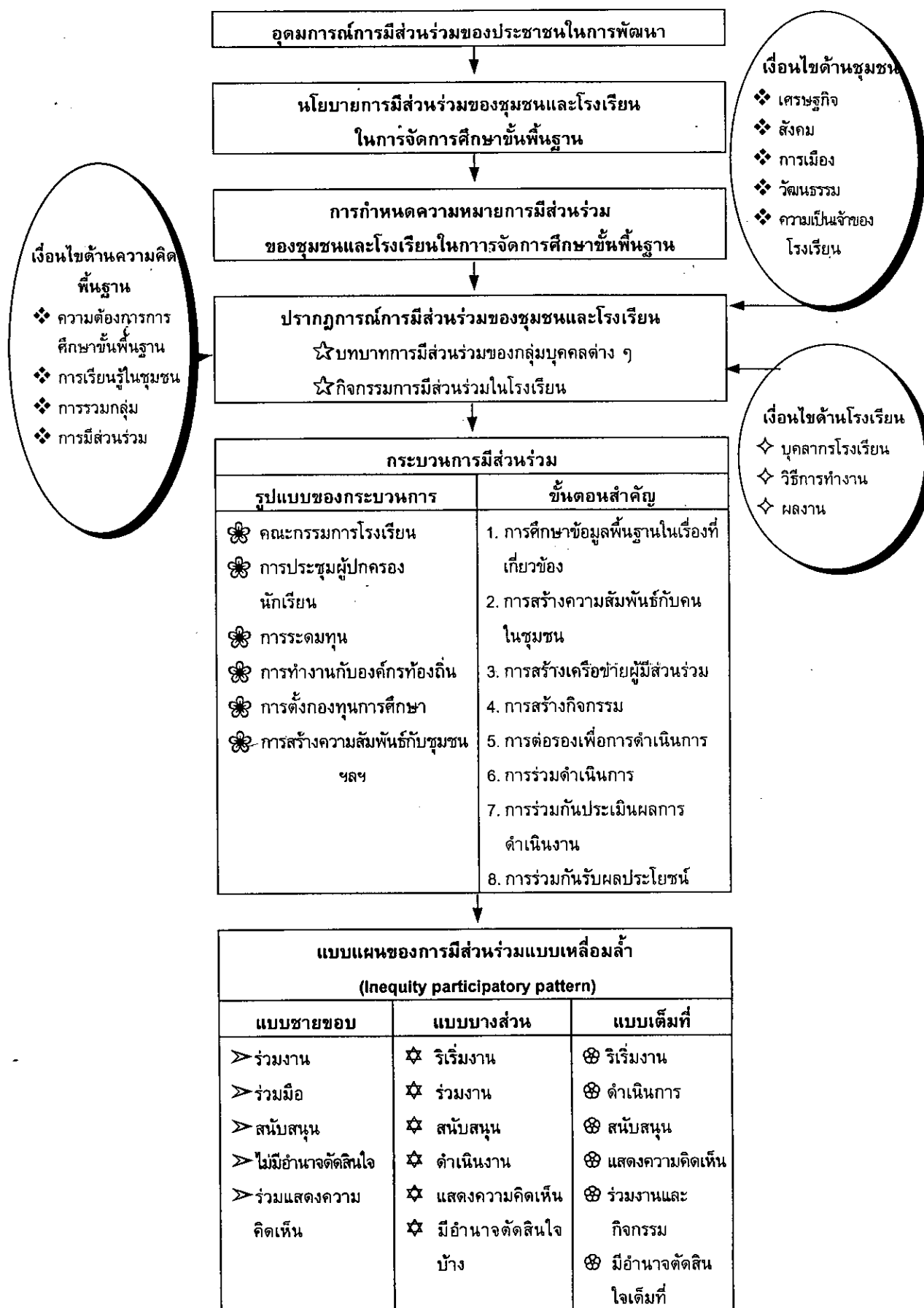
มีส่วนร่วมกับการโรงเรียนในการจัดการศึกษาเฉพาะในส่วนที่ไม่เกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอน และมีแบบแผนของการมีส่วนร่วมของแต่ละกลุ่มบุคคลเหลื่อมล้ำไม่เท่าเทียมกันเป็น 3 แบบคือ แบบแผนการมีส่วนร่วมแบบชายขอบ (Marginal participatory pattern) ซึ่งเป็นการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองนักเรียนและประชาชนทั่วไป ซึ่งจะเข้ามาร่วมกิจกรรมโดยการร่วมงาน หรือให้ความร่วมมือ หรือร่วมสนับสนุนโดยอาจจะแสดงความคิดเห็นหรือร่วมกิจกรรมบ้าง แต่ไม่มีการตัดสินใจ และมีแบบแผนของการมีส่วนร่วมมากขึ้น คือ แบบแผนการมีส่วนร่วมแบบบางส่วน (Partial participatory pattern) ซึ่งเป็นการมีส่วนร่วมของผู้ที่มีบทบาทในชุมชนและโรงเรียนมากขึ้น คือ คณะกรรมการโรงเรียน ผู้นำชุมชน และผู้ร่วมบริจาคเงินเป็นจำนวนมาก ซึ่งจะมีส่วนร่วมในกิจกรรมของโรงเรียนในฐานะ ผู้ริเริ่มงาน ผู้ร่วมงาน ผู้ให้การสนับสนุนค่อนข้างมาก และบ่อยครั้ง โดยมีการแสดงความคิดเห็น หรือร่วมในการตัดสินใจเป็นบางครั้ง และแบบแผนการมีส่วนร่วมแบบเต็มที่ (Full participatory pattern) ซึ่งเป็นการมีส่วนร่วมของกลุ่มผู้นำหลักในชุมชน เช่น เจ้าอาวาส ผู้บริหารโรงเรียน ประธาน คณะกรรมการโรงเรียน ซึ่งเป็นกลุ่มที่มีบทบาทในชุมชนในอันที่จะชี้ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในชุมชนได้ และเป็นแบบแผนของการมีส่วนร่วมค่อนข้างมากและมีอำนาจในการตัดสินใจและโดยทั่วไปแล้วกลุ่มบุคคลที่มีส่วนร่วมอย่างเต็มที่ จะมีส่วนร่วมไปกระบวนการมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ทุกขั้นตอน เช่น เจ้าอาวาส ผู้บริหารโรงเรียน หรือประธานคณะกรรมการโรงเรียนจะมีบทบาทในการมีส่วนร่วมมาก ในทุกขั้นตอนของกระบวนการ ส่วนกลุ่มที่มีส่วนร่วมของส่วนก็จะมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของกระบวนการเหมือนกันแต่บทบาทน้อยกว่าผู้ที่มีส่วนร่วมแบบเต็มที่ ส่วนกลุ่มผู้มีส่วนร่วมแบบชายขอบ จะเป็นผู้ที่มีส่วนร่วมน้อย ในกระบวนการมีส่วนร่วมเฉพาะในส่วนของการร่วมดำเนินการเป็นส่วนใหญ่ คือ มาร่วมงาน ร่วมกิจกรรม ร่วมแสดงความคิดเห็น แต่ไม่มีอำนาจตัดสินใจหรือกำหนดบทบาทของตนเองได้มากนักในการเข้ามามีส่วนร่วม

นอกจากนี้การที่แบบแผนของการมีส่วนร่วมของแต่ละคนที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมในชุมชนก็เป็นสิ่งที่ถูกกำหนดมาจากอุดมการณ์ในการพัฒนาประเทศ นโยบายในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานในชุมชน และเงื่อนไขด้านความคิดพื้นฐาน เงื่อนไขด้านชุมชน และเงื่อนไขด้านโรงเรียน ทำให้การมีส่วนร่วมของแต่ละคนแตกต่างกันตามพื้นฐานที่แตกต่างกัน เพราะผู้ที่มีเงื่อนไขทางสังคมดี เช่น เป็นกลุ่มที่มีอำนาจในชุมชน มีตำแหน่งในการปกครองชุมชน ย่อมกำหนดความหมายของการมีส่วนร่วมของตนเองในฐานะที่เข้ามามีส่วนร่วมแบบบางส่วนหรือแบบเต็มที่ได้ เพราะมีอำนาจและมีเงื่อนไขอื่นจากชุมชน เช่น การยอมรับและให้ความสำคัญแก่ผู้ที่มีอำนาจในชุมชน จึงทำให้ผู้นำชุมชนมีบทบาทในการมีส่วนร่วมแบบบางส่วนหรือแบบมีส่วนร่วมแบบเต็มที่ ในขณะที่ประชาชนทั่วไปที่ไม่มีอำนาจและถูกจัดให้อยู่ในฐานะลูกบ้าน ก็จะมีส่วนร่วมเป็นแบบผู้ให้การสนับสนุนหรืออ้อมมือหรือมาร่วมงาน ซึ่งเป็นการมีส่วนร่วมที่แต่ละกลุ่มคนในแต่ละภาคส่วนของชุมชนไม่มีความเสมอภาคกัน มีลักษณะของการมีส่วนร่วมแบบที่ลดหลั่นเหลื่อมล้ำกันตามอำนาจและทรัพยากรที่แต่ละกลุ่มคนมีอยู่

แต่อย่างไรก็ตามจากผลการศึกษาดังกล่าวแม้ว่าโดยสภาพบริบทของชุมชนทั้งที่เป็นความคิดพื้นฐานของคนในชุมชน เงื่อนไขเกี่ยวกับบริษัทของชุมชน และเงื่อนไขทางด้านโรงเรียน จะทำให้แบบแผนการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนเป็นแบบแผนการมีส่วนร่วมแบบหลือมล้ำ และมีมุมมองจากผู้นำชุมชนบางส่วนที่เห็นว่าประชาชนไม่ควรเข้าไปมีส่วนร่วมกับโรงเรียนในการจัดการศึกษาโดยเฉพาะในด้านการจัดการเรียนการสอนนั้น จากผลของการศึกษาพบว่า ความจริงแล้วประชาชนในชุมชนต้องการและมีศักยภาพที่จะร่วมกับโรงเรียนในการจัดการศึกษาแต่การที่ประชาชน ได้ถูกกระทำให้เชื่อว่าตนเองไม่มีความสามารถเพียงพอที่จะเข้ามามีส่วนร่วมกับโรงเรียนในการจัดการศึกษาทำให้ชุมชนถูกปฏิบัติจากระบบราชการเสมือนหนึ่งไม่มีความสามารถที่จะเข้ามามีส่วนร่วมกับระบบราชการในการพัฒนา ในกรณีของการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาก็เช่นเดียวกัน ประชาชนถูกมองว่าไม่มีความรู้เรื่องการจัดการเรียนการสอนในระบบโรงเรียน จึงไม่ควรเข้ามามีส่วนร่วมกับโรงเรียนในการจัดการศึกษา/ทั้ง ๆ ที่ความจริงแล้วการจัดการศึกษาในชุมชนควรมีหลายรูปแบบและมีรูปแบบอื่นที่อาจจะเหมาะสมต่อการถ่ายทอดการเรียนรู้ในชุมชน เช่น การดำรงชีวิตเพื่ออยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างมีความสุข การปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมในสังคม การพัฒนาองค์ความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น รวมไปถึงการแสวงหาความรู้ตามหลักสูตรด้วยการเรียนรู้จากชุมชนในรูปแบบอื่นซึ่งชุมชนสามารถเข้ามามีส่วนร่วมกับโรงเรียน ในการจัดการศึกษาในรูปแบบที่นอกเหนือจากการจัดการศึกษาตามระบบราชการได้ ซึ่งจะทำให้ ชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมกับโรงเรียนในการจัดการศึกษาในรูปแบบที่ชุมชนถนัดและไม่เกิดความรู้สึกแตกแยกจากการจัดการศึกษาตามระบบราชการในโรงเรียน ซึ่งจะทำให้ชุมชนมีความสามารถในการพึ่งตนเองได้มากขึ้น อันจะส่งผลไปถึงการพัฒนาสังคมและประเทศให้สามารถพัฒนาไปได้โดยที่ชุมชนมีบทบาทสำคัญที่จะเข้ามามีส่วนร่วมมากขึ้นเพื่อให้สามารถจัดการกับสิ่งที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของประชาชนในชุมชนได้มากขึ้นต่อไป

ข้อสรุปเชิงทฤษฎี

จากผลของการศึกษาที่ได้นำเสนอมา จะเห็นว่า การมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นโดยมีที่มา มีปรากฏการณ์ มีกระบวนการและมีแบบแผนของการมีส่วนร่วม ดังที่แสดงในภาพประกอบ 3 ข้อสรุปเชิงทฤษฎีจากผลการศึกษาวิจัยการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน ดังนี้

ภาพประกอบ 3 ข้อสรุปเชิงทฤษฎีการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียน
ในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน

จากภาพประกอบ 3 และจากผลของการวิจัย จะเห็นว่ากระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นและถูกกำหนดมาจากอุดมการณ์การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา นโยบายการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการการศึกษาขั้นพื้นฐานการกำหนดความหมายการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนการจัดการศึกษาพื้นฐานรวมไปถึงเงื่อนไขด้านความคิดพื้นฐานของคณะครูและประชาชนในชุมชนเกี่ยวกับความต้องการด้านการศึกษาขั้นพื้นฐาน การถ่ายทอดการเรียนรู้ในชุมชน การรวมกลุ่มและการมีส่วนร่วมโดยมีเงื่อนไขทางตัวชุมชน คือสภาพทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง วัฒนธรรม และความรู้สึกเป็น เจ้าของโรงเรียน รวมทั้งเงื่อนไขทางด้านโรงเรียน คือการทำงานของบุคลากรในโรงเรียน วิธีการทำงานของคณะครูและผลงานทางโรงเรียน เป็นเงื่อนไขที่ร่วมกันกำหนดให้เกิดปรากฏการณ์การมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียน ซึ่งต้องศึกษาโดยมองจากมุมมองของประชาชนในชุมชน และศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมโดยมองจากมุมมองผ่านบทบาทการมีส่วนร่วมของกลุ่มบุคคลต่าง ๆ ในชุมชน คือ ผู้นำชุมชน ผู้บริหารโรงเรียน คณะครูคณะกรรมการโรงเรียน ประธานคณะกรรมการโรงเรียน ผู้ปกครองนักเรียนและประชาชนทั่วไปที่มีบทบาทในการมีส่วนร่วมกับโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานในชุมชน ซึ่งจากการศึกษาได้ศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานผ่านกิจกรรมที่ทำให้ได้รูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนจากกิจกรรมคณะกรรมการโรงเรียน การประชุมผู้ปกครองนักเรียน การระดมทุน การทำงานกับองค์กรท้องถิ่น การตั้งกองทุนการศึกษา การสร้างความสัมพันธ์กับชุมชน ซึ่งเมื่อนำกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการดำเนินกิจกรรมดังกล่าว มาสังเคราะห์พบว่า มีขั้นตอนสำคัญของการมีส่วนร่วม เป็น 8 ขั้นตอน คือ 1) การศึกษาข้อมูลพื้นฐานในเรื่องที่เกี่ยวข้อง 2) การสร้างความสัมพันธ์กับคนในชุมชน 3) การสร้างเครือข่ายของกลุ่มผู้มีส่วนร่วม 4) การสร้างกิจกรรม 5) การต่อรองเพื่อการดำเนินการ 6) การร่วมดำเนินการ 7) การร่วมกันประเมินผลการดำเนินการ และ 8) การร่วมกันรับผลประโยชน์

จากการศึกษาปรากฏการณ์การมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน ดังกล่าว ทำให้พบว่าแบบแผนการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน มีแบบแผนการมีส่วนร่วมเป็นแบบเหลื่อมล้ำ (Inequity participatory pattern) เนื่องจากมีความเหลื่อมล้ำในการมีส่วนร่วมกันในการจัดการศึกษาของชุมชนตามอำนาจและทรัพยากรของแต่ละกลุ่มบุคคลที่มีแตกต่างกันและทำให้เกิดบทบาทการมีส่วนร่วมของผู้ที่เกี่ยวข้องไม่เท่าเทียมกัน ซึ่งสามารถจำแนกความคุณสมบัติ (Properties) ของการมีส่วนร่วมเป็นแบบแผนการมีส่วนร่วมเป็น 3 แบบแผนย่อย คือ แบบแผนการมีส่วนร่วมแบบเต็มที่ (Full participatory pattern) แบบแผนการมีส่วนร่วมแบบบางส่วน (Partial participatory pattern) และแบบแผนการมีส่วนร่วมแบบชายขอบ (Marginal participatory pattern) ซึ่งผู้วิจัย ขอสรุปเป็นข้อสรุปเชิงทฤษฎี (Theoretical generating) ที่เป็นข้อเสนอ (Propositions) ดังนี้ คือ

๒ 1. เงื่อนไขทางด้านบริบทของชุมชนและโรงเรียนมีผลต่อการกำหนดความหมายและขอบเขตของการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนโดยตรง เช่น เงื่อนไขทางด้านความคิดพื้นฐานของคนในชุมชน ได้แก่ ความต้องการการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานในชุมชน การถ่ายทอดการเรียนรู้ในชุมชน การรวมกลุ่มกันในชุมชน และความคิดพื้นฐานเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชน เงื่อนไขด้านสังคม ได้แก่ สภาพทางด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง วัฒนธรรมและความรู้สึกเป็นเจ้าของโรงเรียน รวมทั้งเงื่อนไขทางด้านโรงเรียน คือ ความสามารถในการจัดการศึกษาให้ตอบสนองต่อความต้องการของประชาชนในชุมชน เป็นบริบทที่สำคัญในการกำหนดความหมายและขอบเขตการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน เช่น การที่ชุมชนเห็นความสำคัญของการที่นักเรียนต้องได้รับการศึกษาขั้นพื้นฐานให้สูงขึ้นและเห็นว่าโรงเรียนสามารถจัดการศึกษาที่เป็นการศึกษาขยายโอกาสทางการศึกษาในระดับมัธยมศึกษาตอนต้นได้ผลดี จึงได้เข้ามาให้การสนับสนุนกิจกรรมของโรงเรียนที่เกี่ยวข้องกับการระดมทุนเพื่อจัดสร้างอาคารเรียนเพิ่มเติมมากขึ้น เป็นต้น

๒ 2. นโยบายและความหมายในการให้ชุมชนและโรงเรียนมีส่วนร่วมกันในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานที่กำหนดจากหน่วยงานระดับสูงไม่มีผลโดยตรงต่อการปฏิบัติและการกำหนดความหมายของการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนเท่ากับเงื่อนไขทางด้านบริบทของชุมชนและโรงเรียน เช่น การที่หน่วยงานระดับสูงกำหนดนโยบายให้ชุมชนและโรงเรียนมีส่วนร่วมกันในการจัดการศึกษาที่ทั้งฝ่ายชุมชนและโรงเรียนเป็นหุ้นส่วนกันและมีความเท่าเทียมกันในการที่จะร่วมกันจัดการศึกษาในโรงเรียนโดยชุมชนสามารถเสนอนโยบายในการจัดการศึกษาของชุมชนต่อโรงเรียนให้พิจารณานำไปปฏิบัติได้นั้น ในปฏิบัติการการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนกลับมีแบบแผนการมีส่วนร่วมเป็นแบบเหลื่อมล้ำ (Inequity participatory pattern) ตามที่กำหนดจากเงื่อนไขทางด้านบริบทของชุมชนและโรงเรียน ซึ่งไม่เป็นไปตามความหมายและขอบเขตของการมีส่วนร่วมที่ถูกกำหนดจากหน่วยงานระดับสูงที่ดำเนินการโดยการสั่งการให้ชุมชนและโรงเรียนมีส่วนร่วมกันแบบเสมอภาค (Equity participation) ตามความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา ในระดับอุดมการณ์ แต่อย่างไรก็ตามนโยบายการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานก็เป็นสิ่งเร้าให้ชุมชนและโรงเรียนสนใจการมีส่วนร่วมกันในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานในชุมชนมากขึ้น

๓ 3. กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานเป็นสิ่งที่ปรากฏชัดเจนในกิจกรรมที่ชุมชนและโรงเรียนร่วมกันจัด ซึ่งมีอยู่หลายรูปแบบ แต่ละรูปแบบมีขั้นตอนของการดำเนินกิจกรรมแตกต่างกัน ตามเงื่อนไขที่เกี่ยวข้อง ตามลักษณะของแต่ละกิจกรรมและตามลักษณะของการมีส่วนร่วม ซึ่งทำให้กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในแต่ละกิจกรรมมีรูปแบบที่แตกต่างกัน แต่สรุปได้ว่ามีขั้นตอนสำคัญของการมีส่วนร่วม เป็น 8 ขั้นตอน คือ 1) การหาข้อมูลพื้นฐานของเรื่องที่จะศึกษา 2) การสร้างความสัมพันธ์กับประชาชนในชุมชน 3) การสร้างเครือข่ายผู้ร่วมงาน 4) การสร้างกิจกรรมดำเนินการ 5) การต่อรองเพื่อ

การมีส่วนร่วม 6) การร่วมกันดำเนินการ 7) การร่วมกันประเมินผลการดำเนินการ 8) การร่วมกันรับผลประโยชน์จากการดำเนินการ

4. กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนจะเกิดขึ้น ดำเนินต่อไป และดำรงอยู่ได้ ขึ้นอยู่กับคนที่ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง คือ ผู้บริหารโรงเรียน คณะครู ผู้นำชุมชน คณะกรรมการโรงเรียน และผู้ปกครองนักเรียน มีส่วนร่วมกันในการดำเนินการตามกระบวนการมีส่วนร่วมที่มีเงื่อนไขที่เหมาะสม คือ การมีปฏิสัมพันธ์ที่เท่าเทียมกันของผู้ที่เกี่ยวข้อง การยอมรับความสามารถของประชาชนในชุมชน การลดความเข้มงวดของการทำงานตามระบบราชการลง การประสบความสำเร็จในการทำงานร่วมกันและการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันระหว่างชุมชนและโรงเรียนอย่างต่อเนื่อง/ก็จะทำให้กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียน ดำเนินต่อไปในกิจกรรมเดิมหรือเริ่มขึ้นใหม่ในกิจกรรมใหม่ที่มีลักษณะของกระบวนการมีส่วนร่วมที่ต่อเนื่องสืบต่อกันไป

5. แบบแผนการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานในปัจจุบันแบบแผนการมีส่วนร่วมแบบเหลื่อมล้ำ (Inequity participatory pattern) คือ เป็นการมีส่วนร่วมที่ถูกกำหนดบทบาทการมีส่วนร่วมของผู้ที่เกี่ยวข้องจากอำนาจและทรัพยากรของแต่ละกลุ่มบุคคลมีอยู่ และถูกกำหนดขอบเขตของการมีส่วนร่วมจากโรงเรียนที่จะให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมกับโรงเรียนในการจัดการศึกษา เฉพาะในส่วนที่โรงเรียนต้องการและยอมรับได้ ทำให้มีแบบแผนของการมีส่วนร่วมเหลื่อมล้ำกันจึงเกิดบทบาทของการมีส่วนร่วมที่แตกต่างกันของแต่ละกลุ่มบุคคลในชุมชนตามอำนาจและทรัพยากรที่มีอยู่แตกต่างกัน คือ ผู้ที่มีอำนาจและทรัพยากรมากจะเป็นผู้ที่มีส่วนร่วมอย่างเต็มที่ในขณะที่ผู้ที่มีอำนาจและทรัพยากรน้อยจะเป็นผู้ที่มีส่วนร่วมแบบชายขอบ เป็นต้นและการที่ขอบเขตการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนมีการเหลื่อมล้ำกันระหว่างโรงเรียนและชุมชนมีส่วนร่วมกันที่ทำให้แบบแผนการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานเกิดเป็นแบบแผนย่อย 3 แบบ คือ แบบแผนการมีส่วนร่วมแบบชายขอบ (Marginal participatory pattern) แบบแผนการมีส่วนร่วมแบบบางส่วน (Partial participatory pattern) และแบบแผนการมีส่วนร่วมแบบเต็มที่ (Full participatory pattern)

6 การมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนจะพัฒนาต่อไปได้และส่งผลให้การจัดการศึกษาในชุมชนดีขึ้น คือ โรงเรียนสามารถจัดการศึกษาได้ตอบสนองต่อความต้องการของประชาชนในชุมชนมากขึ้นและทำให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้นั้น จะเกิดขึ้นได้จากการที่การมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนมีจุดเริ่มต้นในชุมชน โดยมีกระบวนการมีส่วนร่วมที่หลากหลายตามบริบทของแต่ละชุมชน และผู้ที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานต้องได้รับการจัดสรรอำนาจและทรัพยากรอย่างเท่าเทียมกันมากขึ้น และเข้ามามีส่วนร่วมในการ จัดการศึกษาของชุมชน โดยถือว่าเป็นสิทธิและหน้าที่ของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องทุกคนที่จะต้องมีส่วนร่วมกันในการจัดการศึกษาของชุมชนให้พัฒนาขึ้นโดยต้องพัฒนา

กระบวนการมีส่วนร่วมกันในการจัดการศึกษาที่หลากหลายนั้น ให้มีตามแบบแผนการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนจากแบบแผนการมีส่วนร่วมแบบเหลื่อมล้ำ (Inequity participatory pattern) ให้เป็นแบบแผนการมีส่วนร่วมแบบเสมอภาค (Equity participatory pattern) ที่ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องในชุมชนและโรงเรียนสามารถมีบทบาทในการดำเนินงานอย่างเท่าเทียมกันและมีทักษะต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนเป็นแบบองค์รวม (Holistic view) มากขึ้น

ข้อเสนอแนะ

การวิจัยครั้งนี้ พบว่า การมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาเป็นเรื่องที่มีความสำคัญ เพราะนอกจากจะสอดคล้องกับนโยบายการพัฒนาประเทศที่เน้นการพัฒนาโดยการมีส่วนร่วมของประชาชน นโยบายการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานแล้ว ยังเป็นสิ่งที่จะช่วยทำให้โรงเรียนสามารถดำเนินการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานในชุมชน ร่วมกับชุมชนอย่างมีประสิทธิภาพ และสามารถจัดการศึกษาให้ตอบสนองต่อชุมชนได้ รวมทั้งจะทำให้การจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานในชุมชนลดการพึ่งพิงการสนับสนุนจากรัฐลง และเป็นการระดมทรัพยากรในชุมชนมาช่วยในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน ซึ่งจะทำให้โรงเรียนและชุมชนสามารถจัดการศึกษาได้ตรงกับความต้องการของชุมชนมากขึ้น ผู้วิจัยจึงมีข้อเสนอแนะที่เป็นผลมาจากข้อค้นพบในการวิจัยเพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานดังนี้ คือ

1. ข้อเสนอแนะในระดับนโยบาย

1.1. ผลของการวิจัยได้ข้อค้นพบที่ชัดเจนว่า กลุ่มคนที่มีอำนาจมากและมีทรัพยากรมากในชุมชนเป็นกลุ่มที่เข้ามามีส่วนร่วมกับโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานของชุมชนมาก ดังนั้นในหน่วยงานระดับสูงที่เกี่ยวข้องกับการปกครองประเทศและการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานควรพิจารณาร่วมกันที่จะกระจายอำนาจและทรัพยากรทั้งในด้านการปกครองและด้านการจัดการศึกษาลงไปให้ถึงระดับชุมชนและโรงเรียนให้มากที่สุด เพื่อเป็นการเปิดโอกาสให้ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานในชุมชนเป็นจำนวนมาก คือ ผู้ปกครองนักเรียนและประชาชนมีอำนาจและทรัพยากรที่จะเข้ามามีส่วนร่วมกับโรงเรียนในการจัดการศึกษาให้มากขึ้นและมากที่สุดอย่างมีความเท่าเทียมกันในโอกาสต่อไป

1.2 อำนาจในการจัดการศึกษาที่ปัจจุบันรวมศูนย์อยู่ที่ส่วนกลาง ควรมีการกระจายไปสู่ชุมชนด้วยนโยบายและมาตรการที่เป็นรูปธรรม ทั้งในแง่ของการวางแผนการดำเนินการและการปฏิบัติ เพื่อให้อำนาจในการจัดการศึกษาเป็นของชุมชนและโรงเรียน ซึ่งจะทำให้ระบบการจัดการศึกษาของประเทศสามารถตอบสนองต่อความต้องการด้านการจัดการศึกษาของชุมชนที่มีความหลากหลายและมีความแตกต่างกันตามสภาพข้อมูลพื้นฐานทางด้านสังคม เศรษฐกิจ การเมือง วัฒนธรรมและบริษัทของแต่ละชุมชน และเพื่อให้การจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน

ฐานเป็นของประชาชน ซึ่งจะทำให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมกับโรงเรียนในการจัดการศึกษา มากขึ้น ลดการพึ่งพิงการช่วยเหลือจากรัฐลงและเป็นการจัดการศึกษาโดยชุมชนเพื่อชุมชน และตอบสนองต่อความต้องการของชุมชนได้ในที่สุด โดยใช้ยุทธศาสตร์ในการสร้างวาทกรรมการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาร่วมกับโรงเรียนที่เข้มแข็งจริงจังและเป็น รูปธรรม โดยให้ชุมชนและโรงเรียนร่วมกันกำหนดความหมาย ขอบเขต กระบวนการ และแบบ แผนการมีส่วนร่วม ภายใต้เงื่อนไขที่เกี่ยวกับบริบทของแต่ละชุมชน ซึ่งต้องดำเนินการโดยใช้ยุทธ ศาสตร์ที่ทำให้ชุมชนเกิดความรู้สึกว่าโรงเรียนเป็นของชุมชน มากกว่าที่จะเกิดจากการสั่งการ และโดยพื้นฐานของการจัดการศึกษาเพื่อการพัฒนาคนมากกว่าการพัฒนาในด้านอื่น ๆ ของ สังคม

1.3 เพื่อให้องค์กรที่จะมีบทบาทในการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาในชุมชน คือ โรงเรียนและองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) สามารถดำเนินการร่วมกันในการจัดการ ศึกษาขั้นพื้นฐานสามารถดำเนินการได้ หน่วยงานที่มีบทบาทในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานใน ระดับสูง คือ กระทรวงศึกษาธิการ ควรกำหนดสิทธิของคณะกรรมการโรงเรียนที่ควรจะได้รับ จากหน้าที่ในการเป็นคณะกรรมการโรงเรียนให้เป็นรูปธรรมและให้คณะกรรมการโรงเรียนมีส่วน ร่วมกับโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานมากขึ้นและชัดเจนยิ่งกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบันเพื่อ ให้ระบบราชการในโรงเรียนมีเงื่อนไขที่จะเป็นอุปสรรคต่อการมีส่วนร่วมของคณะกรรมการโรง เรียนน้อยลงและกระทรวงมหาดไทย ควรกำหนดบทบาทขององค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) ต่อการพัฒนาการจัดการศึกษาในชุมชนในฐานะที่เป็นองค์กรปกครองท้องถิ่นให้ชัดเจนมากขึ้น โดยให้ตระหนักถึงบทบาทของโรงเรียนในฐานะที่เป็นสถาบันที่มีหน้าที่จัดการศึกษาของชุมชน โดยชุมชนและเพื่อประชาชนในชุมชน โดยการจัดสรรทรัพยากรในชุมชนเพื่อเอื้อให้โรงเรียน สามารถจัดการศึกษาในชุมชนให้เหมาะสม และในขณะเดียวกัน กระทรวงศึกษาธิการและ กระทรวงมหาดไทยควรร่วมมือกันในการกระจายอำนาจทั้งอำนาจในการจัดการศึกษาและ อำนาจในการปกครองชุมชน ให้ลงไปสู่โรงเรียนและชุมชนให้มากที่สุด เร็วที่สุด และเป็น รูปธรรมมากที่สุดในวันนี้

1.4 จากการเปลี่ยนแปลงระบบการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานที่มีแนวโน้มจะเปลี่ยนแปลงในลักษณะถอนรากถอนโคนหรือการปฏิวัติระบบการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานของประเทศ ตามร่างพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติที่กำลังเร่งดำเนินการ หน่วยงานที่กำหนดนโยบาย ในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน ควรนำแนวคิดการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัด การศึกษาขั้นพื้นฐานและข้อค้นพบที่เป็นข้อสรุปเชิงทฤษฎี (Theoretical generating) ที่เป็น ทฤษฎีจากฐานราก(Grounded theory)จากการวิจัยนี้เป็นพื้นฐานในการกำหนดยุทธศาสตร์การ มีส่วนร่วมของโรงเรียนและชุมชนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานที่มีลักษณะเปิดกว้าง คือ ให้ผู้ที่ มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานในชุมชนมีสิทธิและหน้าที่ที่จะเข้ามามีส่วนร่วม กับโรงเรียนในการจัดการศึกษาที่มีแบบแผนการมีส่วนร่วมเป็นแบบแผนการมีส่วนร่วมและเสมอ

ภาค (Equity participatory pattern) ให้มากที่สุดทั้งโดยกระบวนการและแบบแผนของการมีส่วนร่วม และโดยจำนวนของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องที่เข้ามามีส่วนร่วม

2. ข้อเสนอแนะในระดับปฏิบัติ

2.1 หน่วยงานทางการศึกษาที่ใกล้ชิดกับโรงเรียน ควรทำความเข้าใจแนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมให้ชัดเจน ทั้งในระดับอุดมการณ์และระดับปฏิบัติ เพื่อให้สามารถสนับสนุนและทำความเข้าใจกับการปฏิบัติการเพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมของโรงเรียนและชุมชนเพื่อการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานในลักษณะที่เท่าเทียมกัน ไม่ใช้การสนับสนุนให้โรงเรียนเป็นฝ่ายรับผลประโยชน์จากชุมชนเพียงฝ่ายเดียว

2.2 โรงเรียนควรใช้ประโยชน์จากการมีส่วนร่วมของชุมชนเพื่อการสร้างระบบการเรียนรู้ในชุมชนให้สามารถตอบสนองต่อความต้องการของชุมชน และร่วมกันพัฒนาความเข้มแข็งของชุมชนควบคู่ไปกับการพัฒนาความเข้มแข็งของโรงเรียน

2.3 โรงเรียนและชุมชนควรร่วมกันศึกษาถึงแบบแผนของการมีส่วนร่วมของชุมชน และโรงเรียนของตนเองว่า มีแบบแผนการมีส่วนร่วมอย่างไร เพื่อที่จะได้ร่วมกันพัฒนาให้เกิดเป็นแบบแผนการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษา ที่ให้ชุมชนและโรงเรียนมีอำนาจในการตัดสินใจเพื่อการดำเนินงานในโรงเรียนร่วมกันทุกเรื่อง โดยมีความเท่าเทียมกัน และมีการยอมรับซึ่งกันและกันเพื่อให้เกิดแบบแผนการมีส่วนร่วมที่ทั้งชุมชนและโรงเรียนมีความรู้สึกเป็นเจ้าของโรงเรียนร่วมกัน เพื่อให้สามารถร่วมกันจัดการศึกษาที่ตอบสนองต่อความต้องการของชุมชนได้มากที่สุด

3. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัย

3.1 ควรใช้ข้อสรุปเชิงทฤษฎี (Theoretical generating) และข้อเสนอ(Proposition)ที่ได้จากการวิจัยนี้ เป็นแนวทางในการศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนเพื่อการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานในชุมชนและโรงเรียนที่มีบริบทเป็นโรงเรียนที่ตั้งอยู่ในเมืองใหญ่โรงเรียนที่ตั้งอยู่ใน ชุมชนอุตสาหกรรม โรงเรียนที่ตั้งอยู่ในชุมชนทุรกันดารห่างไกล โรงเรียนขนาดใหญ่ที่มีสิ่งอำนวยความสะดวกสมบูรณ์ ฯลฯ เพื่อขยายคำอธิบายเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนเพื่อการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานให้ครอบคลุมบริบทของชุมชนที่เป็นที่ตั้งของโรงเรียนที่จัดการศึกษาขั้นพื้นฐานให้มากขึ้น

3.2 ควรศึกษาถึงกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานและแบบแผนของการมีส่วนร่วมเพิ่มขึ้น ในประเด็นปัญหาการวิจัยที่ว่า ทำอย่างไรชุมชนจึงจะได้รับประโยชน์จากการเข้ามามีส่วนร่วมกับโรงเรียนในการจัดการศึกษา โดยเฉพาะในด้านการจัดการเรียนการสอนให้เอื้อประโยชน์ต่อประชาชนในชุมชนมากขึ้น

3.3 ควรศึกษาถึงลักษณะ รูปแบบ กระบวนการและแบบแผนการมีส่วนร่วมของชุมชน และโรงเรียนในการจัดการศึกษาในชุมชน ในส่วนที่เป็นการจัดการศึกษาในรูปแบบอื่น ๆ เช่น การจัดการศึกษาตามอัธยาศัย การจัดการศึกษานอกโรงเรียน การจัดการศึกษาเพื่อส่งเสริมและพัฒนาอาชีพหรือการจัดการศึกษาในลักษณะโรงเรียนในบ้าน (Home school) การตั้งศูนย์การเรียนรู้ในชุมชน การจัดการศึกษาแบบโรงเรียน-โรงงาน ที่เป็นรูปแบบใหม่ในการจัดการศึกษาที่เน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานมากขึ้น เพื่อแสวงหารูปแบบที่หลากหลายที่จะเป็นทางเลือกในการจัดการศึกษาให้ตอบสนองต่อความต้องการของนักเรียน ผู้ปกครองนักเรียน ประชาชนและชุมชนให้มากที่สุดต่อไป

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

- กนก วงษ์ตระหง่าน (2528). " การมีส่วนร่วมในการเมืองไทย," ใน การเมืองในระบบอบประชา
ธิปไตย. หน้า 343-351. กรุงเทพฯ : ศูนย์หนังสือจุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย
กรมวิชาการ. (2539). รายงานการวิจัย เรื่อง การศึกษาแนวทางพัฒนาคุณภาพนักเรียนใน
โครงการขยายโอกาสทางการศึกษา. กรุงเทพฯ : กองวิจัยทางการศึกษา.
- . (มปป.). สรุปผลการประเมินคุณภาพการศึกษา ระดับมัธยมศึกษาตอนต้นปีการ
ศึกษา 2536 โครงการขยายโอกาสทางการศึกษา. กรุงเทพฯ : โครงการวิจัย
แนวทางพัฒนาคุณภาพนักเรียนในโครงการขยายโอกาสทางการศึกษา. กองวิจัย
ทางการศึกษา.
- . (2535ก.). หลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533)
กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กรมการศาสนา.
- . (2535ข.). หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง
พ.ศ. 2533) กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.
- กระทรวงธรรมการ. (2458). รายงานกระทรวงธรรมการ ฉบับที่ 4 พ.ศ. 2458 เรื่อง ประกาศ
พระราช นิยมบำเพ็ญกุศลสร้างโรงเรียน.
- กระทรวงมหาดไทย. (2513). การจัดการศึกษาโดยท้องถิ่น. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น.
- กระทรวงศึกษาธิการ. (2520). สมุทธผลการจัดการศึกษาภาคบังคับ. รายงานการวิจัยอันดับ 8.
พิมพ์ครั้งที่ 2 . กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา.
- . (2539ก). การปฏิรูปการศึกษา. กรุงเทพฯ : เอกสารประกอบการสัมมนา
ยุทธศาสตร์การปฏิรูปการศึกษา สำนักงานประสานการปฏิรูปการศึกษา สำนักงาน
ปลัดกระทรวงศึกษาธิการ . วันที่ 20 - 21 สิงหาคม พ.ศ. 2539 ณ ศูนย์ประชุม
องค์การสหประชาชาติ ประเทศไทย. ถ่ายเอกสาร.
- . (2538). แนวทางการปฏิรูปการศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการ . กรุงเทพฯ :
สำนักนโยบายและแผนการศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม สำนักงานปลัดกระทรวง
ศึกษาธิการ. อัดสำเนา.
- . (2539ข). แนวทางแก้ปัญหาการจัดการศึกษา กรุงเทพฯ : เอกสารประกอบ
การสัมมนายุทธศาสตร์การปฏิรูปการศึกษา สำนักงานประสานการปฏิรูปการศึกษา
สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ . วันที่ 20-21 สิงหาคม พ.ศ. 2539 ณ ศูนย์
ประชุมองค์การสหประชาชาติ ประเทศไทย. ถ่ายเอกสาร.
- กาญจนา แก้วเทพ (2538ก). การทำงานพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชน : โดยถียมมนุษย์เป็น
ศูนย์กลาง . กรุงเทพฯ : สมาคาคทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา.

- กาญจนา แก้วเทพ. (2538ข). เครื่องมือการทำงานแนววัฒนธรรมชุมชน. กรุงเทพฯ : สมา
คาทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา (สคทพ.).
- การสัมมนาคณะกรรมการโรงเรียนประถมศึกษา. (วิดิทัศน์).(2541) กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการ
กรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ.
- กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. (2464). เอกสารรัชกาลที่ 6 ที่ ศ. 1/1 รายงานการประชุมอุปราช
และสมุหเทศาภิบาล ลงวันที่ 25 ธันวาคม 2462.
- เกตุมณี มากมี. (2536). โอกาสในการศึกษาต่อระดับมัธยมศึกษาตอนต้นของเยาวชนใน
ชนบทภาคเหนือ. ปรินญานิพนธ์ กศ.ด (พัฒนศึกษาศาสตร์). กรุงเทพฯ : บัณฑิต
วิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรทรวโรฒ ประสานมิตร. ถ่ายเอกสาร.
- เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์. (2539). “ปัญหาอันเกิดจากการศึกษา” ใน *ศึกษิตแห่งศตวรรษที่
21 : แนวคิดการปฏิรูปการศึกษาไทย*. หน้า 20-46. กรุงเทพฯ : บริษัทชลเชษฐ์มีเดีย
จำกัด.
- (2538). “ผลกระทบทางด้านเศรษฐกิจและสังคมต่อครอบครัวไทยในยุคโลกา
ภิวัตน์,” ใน *วิกฤตการณ์ครอบครัวไทยในยุคโลกาภิวัตน์*. หน้า 2-25. กรุงเทพฯ :
เอกสารประกอบการสัมมนาคณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- คณะกรรมการการศึกษาไทยในยุคโลกาภิวัตน์. (2539ก). *การศึกษาไทยในยุคโลกาภิวัตน์ :
สู่ความก้าวหน้าและความมั่นคงของชาติในทศวรรษหน้า ข้อเสนอปฏิรูปการศึกษา
ไทย*. กรุงเทพฯ : เอกสารประกอบการประชุมสมัชชาการศึกษา ธนาคารกสิกรไทย
สำนักงานใหญ่ราชบุรีบูรณะ วันศุกร์ที่ 26 มกราคม-พ.ศ.2539.
- (2539ข). *การศึกษาไทยในยุคโลกาภิวัตน์ : สู่ความก้าวหน้าและความมั่นคง
ของชาติในทศวรรษหน้า ยุทธศาสตร์การศึกษาไทยในยุคโลกาภิวัตน์*. กรุงเทพฯ :
เอกสารประกอบการประชุม สมัชชาการศึกษา ธนาคารกสิกรไทย สำนักงานใหญ่
ราชบุรีบูรณะ วันศุกร์ ที่ 26 มกราคม พ.ศ. 2539.
- (2539ค). *ความฝันของแผ่นดิน*. เรียบเรียงโดย อมรวิรัช นาคกรรพ.
กรุงเทพฯ. โครงการการศึกษาไทยในยุคโลกาภิวัตน์.ธนาคารกสิกรไทย สำนักงาน
ใหญ่ราชบุรีบูรณะ.
- คำตัน เดชผล. (2540?). “โรงเรียนและชุมชนพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน,” ใน *การศึกษาในวิถี
ชุมชนรูปแบบและการปฏิบัติ*. หน้า 32-33. กรุงเทพฯ : โครงการศึกษารูปแบบ
การมีส่วนร่วมของโรงเรียนกับชุมชนในการจัดการศึกษา. สำนักงานคณะกรรมการ
การศึกษาแห่งชาติ.
- จารุวรรณ ไวยเจตน์. (2516). *การศึกษาภาคบังคับไทยในระยะ 10 ปีก่อน พ.ศ. 2475*.
ปรินญานิพนธ์ กศม. (ประวัติศาสตร์) วิทยาลัยวิชาการศึกษา ประสานมิตร.
อัดสำเนา.

- จิรภา สุนทรลิต. (2532,กรกฎาคม). "โรงเรียนชุมชน," สารพัฒนาหลักสูตร . (88): 54- 59.
- จิราวุธ พลมณีและคณะ. (2536-2537,ตุลาคม-มกราคม). "รายงานการวิจัยโรงเรียนชุมชน : ศึกษากรณีโรงเรียนประชารัฐวิทยาเสริม ต.บ้านโต้น อ.พระยืน จ.ขอนแก่น,"วารสารศึกษาศาสตร์. ปีที่ 16 (3) : 59-63.
- จุลศักดิ์ มิตราวงศ์. (2540?). "ท้องถิ่นสัมพันธ์ : หลักสูตรท้องถิ่นแบบองค์รวม," ใน การศึกษาในวิถีชุมชนรูปแบบและการปฏิบัติ. หน้า 38-42 . กรุงเทพฯ : โครงการศึกษารูปแบบการมีส่วนร่วมของโรงเรียนกับชุมชนในการจัดการศึกษา. สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ.
- เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง. (2526,มกราคม-มิถุนายน). " การระดมประชาชนเพื่อการพัฒนาชนบท," เศรษฐศาสตร์ปริทัศน์. หน้า 1-21.
- . (2527). "การระดมประชาชนเพื่อการพัฒนาชนบท," ใน การบริหารการพัฒนาชนบท. หน้า 268-286. บรรณาธิการโดย จักรกฤษ นรนิติผดุงการ กรุงเทพฯ : สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- เจือจันทร์ จงสถิตอยู่และอมรวิทย์ นาครทรรพ. (2539). " การปรับโครงสร้างการจัดการศึกษา : โอกาสก้าวสู่สังคมแห่งปัญญาและการเรียนรู้," ใน การปฏิรูปการศึกษาไทย : การสร้างสรรค์ภูมิปัญญา. หน้า 121-128. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์อมรินทร์วิชาการ และมูลนิธิสดศรี-สฤษดิ์วงศ์.
- ฉลาด บุตรเนียน. (2524). การศึกษาบทบาทที่เป็นจริงและบทบาทที่คาดหวังในด้านความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนมัธยมศึกษากับชุมชนตามทัศนะของครูผู้ปกครองและคณะกรรมการโรงเรียน. ปรินญาณพนธ์ กศ.ม. กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร. อัดสำเนา.
- เฉลิมพล แก้วเมืองมูลและสมพร นาคพิทักษ์. (2540?). "โรงเรียนกับการพัฒนาชุมชน : กรณีจังหวัดลำปาง." ใน การศึกษาในวิถีชุมชนรูปแบบและการปฏิบัติ. หน้า 116-121. กรุงเทพฯ : โครงการศึกษารูปแบบการมีส่วนร่วมของโรงเรียนกับชุมชนในการจัดการศึกษา.สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ.
- ชนิดา รัชพลเมือง. (2532). การศึกษาเพื่อพัฒนาประเทศ. กรุงเทพฯ : โครงการตำราคณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยและสำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์.
- . (2534). พื้นฐานการศึกษา หลักการและแนวคิดทางสังคม. กรุงเทพฯ : ภาควิชาสารัตถศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ชัยอนันต์ สมุทวณิช. (2539) "การจัดการแบบภาคีเพื่อการเรียนรู้อย่างมีองค์รวม," ใน การปฏิรูปการศึกษาไทย : การสร้างสรรค์ภูมิปัญญา. หน้า 129-158. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์อมรินทร์วิชาการและมูลนิธิสดศรี-สฤษดิ์วงศ์.

- ชำนาญ ยูวบูรณ์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์ วันทนา เลิศสินไทย เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 12. ซอยปลุกมิตร ถนนสุขุมวิท กรุงเทพมหานคร เมื่อ 15 กันยายน 2522.
- ชำนาญ แอ้วม. (2532-2533, ตุลาคม-มีนาคม). "สถานะของหมู่บ้านในปัจจุบัน," *ศึกษาศาสตร์สาร*. 15 (1) : 28-32.
- ชูเกียรติ ลิสุวรรณ. (2535). รายงานการวิจัยเรื่องระบบการเรียนรู้ที่มีอยู่ในท้องถิ่นชนบท ภาคเหนือ. เชียงใหม่ : คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. อัดสำเนา.
- ชูชาติ พวงสมจิตร. (2540). การวิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งเสริมและปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนกับโรงเรียนประถมศึกษาในเขตปริมณฑลกรุงเทพมหานคร. วิทยานิพนธ์ ค.ด. (บริหารการศึกษา). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.
- ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. (2540). "วาทกรรมการพัฒนา," ใน *รัฐศาสตร์การบริหารรัฐกิจ : หนึ่งทศวรรษรัฐศาสตร์แนววิพากษ์*. หน้า 87-130. กรุงเทพฯ : โครงการหนังสือเล่ม อันดับที่ 6 ศูนย์วิจัยการผลิตตำรา มหาวิทยาลัยเกริก.
- เซ็น แก้วศและเสาวณี เกรียร์. (2539). *การปฏิรูปการศึกษาจากทฤษฎีสู่การปฏิบัติ*. กรุงเทพฯ : เอกสารประกอบการสัมมนายุทธศาสตร์การปฏิรูปการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ วันที่ 2-21 สิงหาคม พ.ศ.2539 สำนักงานประสานงานการปฏิรูปการศึกษา. ถ่ายเอกสาร.
- ดุสิต ดวงสา. (2532-2533, ตุลาคม-มีนาคม). "Gross Roots Free School : อีกรูปแบบหนึ่งของการศึกษาระบบเปิด," *ศึกษาศาสตร์สาร*. 15 (1) : 28-32.
- ทวีทอง หงษ์วิวัฒน์. (บรรณาธิการ)(2527). *การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา*. กรุงเทพฯ : ตักศิมาการพิมพ์.
- ทองต่อ กล้วยไม้ ณ.อยุธยา. (2525). "การศึกษาไทยสมัยรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 1-4 (พ.ศ. 2325- 2411)," ใน *การศึกษาไทย 200 ปี*. หน้า 1-50. กรุงเทพฯ : กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ.
- เทอร์ตัน , แอนดรู. (2533). "บรรดาอำนาจท้องถิ่นกับการแยกตัวทางสังคมในชนบท," ใน *รัฐกับหมู่บ้านในไทยคดีศึกษา*. บรรณาธิการโดย อนัญญา ภูซงคกุล. กรุงเทพฯ : เอกสารวิชาการอันดับที่ 61. สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- เทียนฉาย กิระนันท์. (2539). "นวัตกรรมด้านการจัดระบบการศึกษา," ใน *การปฏิรูป การศึกษาไทย : การสร้างสรรค์ภูมิปัญญา*. หน้า 191-208. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์อมรินทร์วิชาการและมูลนิธิสดศรี-สฤษดิ์วงศ์.
- ธนวัฒน์ แสนสุข. (2540). *คู่มือการใช้โปรแกรมคอมพิวเตอร์ The Ethnograph เพื่อการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ*. ถ่ายเอกสาร.

- ชเนศวร์ เจริญเมือง. (2539). "สังคมไทยในทศวรรษหน้า มุมมองด้านการศึกษาและสหวิทยาการ," ใน หนังสือชุดมองอนาคตเมืองไทยในปี 2560 : อนาคตเมืองไทยในสองทศวรรษหน้า. หน้า. 90-125. กรุงเทพฯ : บริษัทซัคเซสมีเดียจำกัด.
- นภาพร หะวานนท์. (2536). การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพโดยการใช้โปรแกรมคอมพิวเตอร์. กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร.
- (2539). "ทฤษฎีฐานราก : ทางเลือกในการสร้างองค์ความรู้," ใน พัฒนศึกษาศาสตร์ : ศาสตร์แห่งการเรียนรู้และถ่ายทอดการพัฒนา. บรรณาธิการโดย นภาพร หะวานนท์. หน้า 97-108. กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- (2539). "ประชากร 60 ล้านคนกับการปฏิวัติการศึกษาไทย," ใน ประชากร 60 ล้านคน สถานการณ์ นโยบาย และมิติด้านการพัฒนา . บรรณาธิการโดย อรทัย อาจจำ. หน้า 221-238. กรุงเทพฯ : สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.
- (2539). "องค์ความคิดทางด้านพัฒนศึกษาศาสตร์," ใน พัฒนศึกษาศาสตร์ : ศาสตร์แห่งการเรียนรู้และถ่ายทอดการพัฒนา. บรรณาธิการโดย นภาพร หะวานนท์. หน้า 97-108. กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- (2541). เอกสารประกอบคำสอนวิชาพื้นฐานทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา (ศษ.502) กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- นภาพร หะวานนท์และคณะ. (2541). ผลกระทบของการขยายโอกาสทางการศึกษาในระดับมัธยมศึกษาตอนต้น. กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร.
- นริวรรณ พรหมชุม. (2537). การมีส่วนร่วมของคณะกรรมการประจำโรงเรียนในโครงการการศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้านยากจน จังหวัดขอนแก่น . ขอนแก่น : โครงการวิจัยมหาวิทยาลัยขอนแก่น คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- นิโคลัส เบเนนทท์. (2517). "ความจำเป็นในการเปลี่ยนแปลงระบบการศึกษา," ใน การศึกษาเพื่อมวลชน. รวบรวมโดย สมาน เลียดวงศ์หัดและเริงไชย พุทธาโร. หน้า. 42-93. กรุงเทพฯ : ชมรมหนังสือแสงจันทร์. -
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2539). "คืนการศึกษาแก่ประชาชน," ใน วิฤตการณ์การศึกษาไทย. เอกสารประกอบการประชุมสัมมนาเรื่องภาวะวิกฤตของระบบการศึกษาไทยในปัจจุบัน : ความเป็นจริงและทางเลือก. วันที่ 20-22 ตุลาคม. หน้า.154-157.

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. (2540ก). คู่มือการใช้ต้นแบบเอกสารสำหรับการพิมพ์
ปริญญา นิพนธ์ กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย

-----, (2540ข). คู่มือเรียบเรียงวิทยานิพนธ์. กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย.

บุญชร แก้วส่อง. (2531). รูปแบบทางสังคม-จิตวิทยาสำหรับการอธิบายการมีส่วนร่วม ของ
ประชาชนในกระบวนการพัฒนา. ปริญญา นิพนธ์ กศ.ด. (พัฒนศึกษาศาสตร์).
กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร. อัด
สำเนา.

บุญลภ ไชยหล่อ. (2540?). "โรงเรียนกับการจัดกระบวนการเรียนรู้และพัฒนาชุมชน," ใน
การศึกษาวิถีชุมชนรูปแบบและการปฏิบัติ. หน้า 28-32. กรุงเทพฯ : โครงการ
ศึกษารูปแบบการมีส่วนร่วมของโรงเรียนกับชุมชนในการจัดการศึกษา. สำนักงาน
คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ.

เบญจา ยอดดำเนิน-แอ็ดติภักดิ์ และคณะ. (บรรณาธิการ)(2536). การศึกษาเชิงคุณภาพ :
เทคนิคการวิจัยภาคสนาม. นครปฐม : โครงการเผยแพร่ข่าวสารและการศึกษาด้าน
ประชากร สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.

ประกอบ คุณารักษ์และคณะ. (2531). โครงการศึกษารูปแบบความร่วมมือขององค์กรชุมชน
(คณะกรรมการการศึกษา)ต่อการพัฒนาคุณภาพการประถมศึกษา. กรุงเทพฯ :
รายงานวิจัยเสนอต่อสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ.

-----, (2528). "ประชาชนกับการมีส่วนร่วมทางการศึกษา," ใน การศึกษากับการมีส่วน
ร่วมของประชาชน. บรรณาธิการโดย โอวาท สุทธนารักษ์. หน้า 81-100. กรุงเทพฯ :
กลุ่มศึกษาปัญหาและทิศทางการศึกษาไทย (ก.ป.ท.) องค์การแตร้ เจ ซอม.

ประยง รัตนรงค์และสุวัจน์ มณีมาศ. (2540?). "ศูนย์ศึกษาและพัฒนาไม้เรียง," ใน การศึกษา
วิถีชุมชน รูปแบบและการปฏิบัติ. หน้า 73-79. กรุงเทพฯ : โครงการศึกษารูปแบบ
การมีส่วนร่วมของโรงเรียนกับชุมชนในการจัดการศึกษา. สำนักงาน คณะกรรมการ
การศึกษาแห่งชาติ.

ประเวศ วะสี. (2539). ปฏิรูปการศึกษาไทย (การยกเครื่องทางปัญญา) ข้อเสนอเชิงกลยุทธ์
และมาตรการ." ในการปฏิรูปการศึกษาไทย : การสร้างสรรค์ภูมิปัญญา. หน้า 65-
99. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์อมรินทร์วิชาการและมูลนิธิสดศรี-สฤษดิ์วงศ์.

-----, (2538). ยุทธศาสตร์ทางปัญญาแห่งชาติ. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : มูลนิธิ
ภูมิปัญญา บริษัทอมรินทร์บุ๊คเซ็นเตอร์.

ปิ่น มาลากุล. (2516). "เรื่องการศึกษา," ใน หนังสืองานพระราชทานเพลิงศพอำมาตย์ตรี
หลวงประสิทธิ์นรกรรม. หน้า 30-33. กรุงเทพฯ : วันที่ 20 มิถุนายน พ.ศ. 2516.

- พรรณิ สุวดี. (2537). การวิเคราะห์สภาพองค์การของโรงเรียนประถมศึกษา. วิทยานิพนธ์ ค.ด. (บริหารการศึกษา) กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.
- พระเทพเวที(ประยุทธ์ ปยุตโต). (2531). เพื่ออนาคตการศึกษาไทย. กรุงเทพฯ : คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- พระราชบัญญัติคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2523 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2).ราชกิจจานุเบกษา .
- พระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464. (2464,13 พฤศจิกายน). ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 38 (แผนกกฎหมาย). หน้า 246-256.
- พระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการส่วนจังหวัด พ.ศ.2498 (2498, 1 กุมภาพันธ์). ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 38 ตอนที่ 11.
- พิภพ ธงไชย. (2526). ชีวิตจริงที่หมู่บ้านเด็ก : ชุมชนและโรงเรียนทดลองในอุดมคติ. กรุงเทพฯ : มูลนิธิเด็ก บริษัทเคล็ดไทย จำกัด.
- พิภพ ธงไชยและรัชนี ธงไชย. (2532-2533,ตุลาคม-มีนาคม). "แนวคิดและประสบการณ์ การทำงานของหมู่บ้านเด็ก : ชุมชนเพื่อการศึกษาแบบธรรมชาติและการพึ่งตนเอง," ศึกษาสาร. 15 (1): 49-60.
- เพ็ญสิริ จีระเดชากุล. (2541). การศึกษาของชาวเขาในประเทศไทย. เอกสารชุดโครงการประเมินสภาพและการดำรงชีวิตของชาวเขาและชนกลุ่มน้อยในประเทศไทย. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.(สกว.). ถ่ายเอกสาร.
- ไพฑูรย์ สินลารัตน์. (2529) " บทบาทของโรงเรียนต่อชุมชน," ใน เอกสารการสอนชุดวิชาโรงเรียนกับชุมชน. กรุงเทพฯ : บริษัทรุ่งศิลป์การพิมพ์.
- ไพบุลย์ วัฒนศิริธรรม. (2541,4 มกราคม). "การจัดการศึกษาในชุมชน," มติชนรายวัน. วันอาทิตย์ หน้า.10.
- มนูญ ลาขโรจน์. (2521). นโยบายการจัดการศึกษาสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2453-2468). ปรินูญานิพนธ์ กศ.ม. (ประวัติศาสตร์). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร. อัดสำเนา .
- ยศ สันตสมบัติ. (2539). ทำเกวียน : บทวิเคราะห์เบื้องต้นว่าด้วยการปรับตัวของชุมชนชาวนาไทยท่ามกลางการปิดล้อมของวัฒนธรรมอุตสาหกรรม. กรุงเทพฯ : โครงการจัดพิมพ์คบไฟ.
- ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยคณะกรรมการโรงเรียนประถมศึกษาพุทธศักราช 2539.
- รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์. (2539). " ปฏิรูปการศึกษาเพื่อใคร," ใน การปฏิรูปการศึกษาไทย การสร้างสรรค์ภูมิปัญญา. หน้า.161-190. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์อมรินทร์วิชาการ และมูลนิธิสตรี-สฤณดิวงศ์.

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540. รัสเซลล์, เบอร์ทรันด์. (2533).

รัสเซลล์, เบอร์ทรันด์. (2533). ระเบียบสังคม-ระบบการศึกษา : บทวิพากษ์ความสัมพันธ์.

ระหว่างการศึกษากับรัฐ = *Education and the Social Order*. แปลโดย สุวรรณ
วงศ์ไวศยวรรณ สถาอานันท์. กรุงเทพฯ : โครงการจัดพิมพ์คปไฟ มูลนิธิ
โครงการ ดำรัสสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.

ระลึก ธานี. (2522). นโยบายการจัดการศึกษาภาคบังคับของไทยภายหลังการเปลี่ยนแปลง
การปกครอง (พ.ศ. 2475-2503). ปริญญานิพนธ์ กศ.ม. (ประวัติศาสตร์).

กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร.
อัสสัณเณ.

----- (2527). วัฒนาการในการจัดการศึกษาภาคบังคับของไทย (พ.ศ. 2475 - 2503).

กรุงเทพฯ : บริษัท สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด.

รุ่ง แก้วแดง. (2540). ปรกฤษฏีการศึกษาไทย. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน.

แรมสมร อยู่สถาพร. (2538). " การศึกษาจากชุมชน : โรงเรียนที่ปราศจากกำแพง," ใน
นาราสารธารการศึกษา. กรุงเทพฯ : ภาควิชาประถมศึกษา คณะครุศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

๑๑ ฤษฏภ ฤษฏชัย , พุทธณี กางกันและปรภาพร สุขพรวรกุล. (2538, 10 มกราคม). " กระบวน
การเรียนรู้อของชุมชน" ศึกษารายไทย. หน้า 21-41.

วันดา ฤกษ์กดี. (2528). "แนวทางการทำงานชุมชนหนทางสู่การศึกษาเพื่อความเป็นตัวของตัวเอง," ใน การศึกษากับการมีส่วนร่วมของประชาชน. บรรณาธิการโดย โอวาท
สุทธนารักษ์. หน้า 209-216. กรุงเทพฯ : กลุ่มศึกษาปัญหาและศึกษารายการศึกษาไทย
(ก.ป.ท.) องค์การแตร้ เจ ซอม.

วันทนา เลิศสินไทย. (2523). นโยบายการจัดการศึกษาและการขยายการศึกษาภาคบังคับ
ของประเทศไทย พ.ศ. 2503-2520 . ปริญญานิพนธ์ กศ.ม. (ประวัติศาสตร์).

กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร. อัสสัณเณ.

วิทย์ วิศทเวทย์. (2526). ปรกฤษฏีการศึกษาไทย 2441-2475. กรุงเทพฯ : โครงการพัฒนา
สังคมศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ
สำนักนายกรัฐมนตรี.

วิจิตร ศรีสัณ. (2524). " การศึกษากับการพัฒนา," ใน เอกสารการสอนวิชาพัฒนศึกษา.
กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

วิชัย ดันศิริ. (2539). "ความหมายและจุดมุ่งหมายของการศึกษาขั้นพื้นฐานเพื่อปวงชน," ใน
โฉมหน้าการศึกษาไทย : อนาคตและบทวิเคราะห์. ชุดความคิด-ความรู้ฉบับที่ 10.
หน้า 1-58. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- วิวัฒน์ชัย อัดถากร. (2530). "ยุทธศาสตร์การพัฒนากับการศึกษาเพื่อพึ่งตนเอง," ใน การจัดการศึกษาเพื่อการพึ่งตนเอง. บรรณาธิการโดย โอวาท สุธนารักษ์
กรุงเทพฯ : กลุ่มศึกษาปัญหาและทิศทางการศึกษาไทย.
- (2531-2532, ธันวาคม-พฤษภาคม). "การวิจัยเพื่อพัฒนาสังคม :
แนว พัฒนาการเศรษฐกิจ," ใน วารสารมหาวิทยาลัยมหิดล ฉบับการวิจัยเพื่อการ
พัฒนา สังคมไทย. 1(2) : 7-34.
- วีระ สมบูรณ์. (2530). "การศึกษาเพื่อความเสมอภาคทางสังคม," ใน การศึกษากับการ
เปลี่ยนแปลงสังคม. บรรณาธิการโดย ลำลี ทองทิว. กรุงเทพฯ : โครงการตำรา
และ เอกสารทางวิชาการคณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. อัดสำเนา.
- วุฒิชัย มูลศิลป์. (2516). การปฏิรูปการศึกษาในรัชกาลที่ 5. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สมาคม
สังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย.
- (2525). " การปฏิรูปการศึกษารัชกาลที่ 5 ถึง พ.ศ.2475, " ใน 200 ปีของการ
ศึกษาไทย. กรุงเทพฯ : กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ.
- (2512). นโยบายการจัดการศึกษาของไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุล
จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. ปริญญาโท กศ.ม. (ประวัติศาสตร์) กรุงเทพฯ : วิทยาลัย
วิชาการศึกษา ประสานมิตร. อัดสำเนา.
- (2526). แนวความคิดทางการศึกษาไทย 2411- 2475. กรุงเทพฯ : โครงการ
พัฒนาสังคมศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา สำนักงานคณะกรรมการการศึกษา
แห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี.
- ศิริยุพา พูลสุวรรณ และคณะ. (มปป). รายงานการวิจัยเรื่อง การจัดตั้งโรงเรียนและการเพิ่ม
อัตรากำลังครูในระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษาเพื่อการขยายการศึกษาทั่ว
ประเทศ. กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร .
ถ่ายเอกสาร.
- ศุภชัย พาณิชยศักดิ์. (2521, เมษายน-พฤษภาคม) "ความต้องการกำลังคนและการวางแผน
การศึกษา," วารสารสภาการศึกษาแห่งชาติ. 124 : 9-11.
- ศุภชัย ยาวะประภาษ. (2540). การบริหารงานทั่วไปขององค์การบริหารส่วนตำบล. คณะ
กรรมการปฏิรูประบบราชการ. กรุงเทพฯ : บริษัท กราฟิคฟอรัม(ไทยแลนด์)
จำกัด
- ส. ศิวรักษ์. (2528). "บทสัมภาษณ์," ใน การศึกษากับการมีส่วนร่วมของประชาชน.
บรรณาธิการโดย โอวาท สุธนารักษ์ . หน้า 23-57. กรุงเทพฯ : กลุ่มศึกษาปัญหา
และทิศทางการศึกษาไทย (ก.ป.ท.). องค์การแดรี่ เด ซอม.

- สนอง สุวรรณรงค์. (2519). *บทบาทและความต้องการของชุมชนเกี่ยวกับการบริหารการศึกษา* วิชาการขององค์การบริหารส่วนจังหวัดสงขลา. ปรินทิพนิพนธ์ กศ.ม. (บริหารการศึกษา). กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร. อัดสำเนา.
- สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี. (2538). *การศึกษากับการพัฒนาประเทศ*. กรุงเทพฯ : พระราชปาฐกถาเนื่องในวันสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ครั้งที่ 9 วันที่ 7 พฤศจิกายน พ.ศ.2538 ณ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร.
- สมบัติ ชำรงธัญวงศ์. (2531). *การวิเคราะห์นโยบายสาธารณะเชิงประจักษ์ : ศึกษาวิจัยที่ส่งผลกระทบต่อนโยบายการประถมศึกษาของไทย (พ.ศ.2523-2527)*. กรุงเทพฯ : วิทยานิพนธ์พัฒนบริหารศาสตรดุษฎีบัณฑิต. (บริหารการพัฒนา). สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- สมปอง ขาวสมบูรณ์. (2540?). "การจัดกระบวนการเรียนรู้ : กรณีโรงเรียนวัดจันทร์," ใน *การศึกษาในวิถีชุมชนรูปแบบและการปฏิบัติ*. หน้า 67-69. กรุงเทพฯ : โครงการศึกษารูปแบบการมีส่วนร่วม ของโรงเรียนกับชุมชนในการจัดการศึกษา. สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ.
- สมพร เพ็ญรอดและบรรยงค์ สุขศิริ. (2540?). "โรงเรียนเพื่อชีวิตและชุมชน," ใน *การศึกษาในวิถีชุมชนรูปแบบและการปฏิบัติ*. หน้า 146-149. กรุงเทพฯ : โครงการศึกษารูปแบบการมีส่วนร่วม ของโรงเรียนกับชุมชนในการจัดการศึกษา. สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ.
- สนานจิตร์ สุกนธทรัพย์. (2532). "การสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน," ใน *เอกสารประกอบการสอน วิชาการบริหารโรงเรียนประถมศึกษา*. กรุงเทพฯ : สาขาวิชาบริหารการศึกษา ภาควิชาบริหารการศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สัญญา สัญญาวิวัฒน์. (2536). *ทฤษฎีสังคมวิทยา : เนื้อหาและแนวการใช้ประโยชน์เบื้องต้น*. กรุงเทพฯ : โครงการตำราพื้นฐาน คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดเชียงราย. (2537) *รายงานการประเมินคุณภาพนักเรียนชั้นมัธยมศึกษา ปีที่ 3 ในโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา ปีการศึกษา 2536*. หน่วยศึกษานิเทศก์.
- สำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดเชียงใหม่. (2537). *รายงานการประเมินคุณภาพนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ในโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา ปีการศึกษา 2536*. หน่วยศึกษานิเทศก์.

สำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดพระนครศรีอยุธยา. (2537). รายงานการประเมินคุณภาพ
นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ในโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา ปีการศึกษา
2536. หน่วยงานนี้เทศก์ .

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. (2540ก). การศึกษาวิถีชุมชน : ข้อเสนอเชิง
นโยบาย (ฉบับร่าง) . กรุงเทพฯ : โครงการศึกษารูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชน
และโรงเรียนในการจัดการศึกษา สำนักงานกฤษฎมนตรี.

----- (2540ข). การศึกษาวิถีชุมชน : รูปแบบและ การปฏิบัติ. กรุงเทพฯ :
โครงการศึกษารูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียน ในการจัดการศึกษา
สำนักงานกฤษฎมนตรี.

----- (2538). แผนปฏิบัติการหลักการศึกษาขั้นพื้นฐานเพื่อปวงชน. (ฉบับร่าง)
เอกสารประกอบการสัมมนา เรื่อง การจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานเพื่อปวงชนของ
ประเทศไทย ณ..ตึกสันติไมตรี ทำเนียบรัฐบาล. วันที่ 16 กุมภาพันธ์.

----- (2539). แผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ.2540-2544) กรุงเทพฯ :
สำนักงานกฤษฎมนตรี.

----- (มปป.). รายงานความเป็นไปได้ในการขยายโอกาสทางการศึกษาภาคบังคับเป็น
9 ปี. กรุงเทพฯ : เอกสารประกอบการสัมมนาเรื่องการขยายการศึกษาภาคบังคับ
เป็น 9 ปี สำนักงานกฤษฎมนตรี. ถ่ายสำเนา .

----- (2540). สรุปแผนการศึกษาแห่งชาติฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540-2544). กรุงเทพฯ :
สำนักงานกฤษฎมนตรี.

สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ. (2539 ก). การบริหารโรงเรียนตามแนว
ทางการปฏิรูปการศึกษา เอกสารชุดพัฒนาการเรียนการสอนเพื่อการเรียนรู้ที่แท้
จริง. กรุงเทพฯ : สำนักงานโครงการพิเศษ.

----- (2539 ข). การปฏิรูปการศึกษาตามนโยบายกระทรวงศึกษาธิการของสำนักงาน
คณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ. ศูนย์ปฏิบัติการปฏิรูปการศึกษา.

----- (2540ก). การปฏิรูปการศึกษาสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่ง
ชาติ ปี 2540. กรุงเทพฯ.ถ่ายเอกสาร.

----- (2539ค). คู่มือการปฏิรูปการศึกษาในแนวทางการปฏิรูปสถานศึกษาให้เป็นโรง
เรียนอุดมคติตามองค์ประกอบที่บัญญัติไว้ 10 ประการ. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์
ศาสนา.

----- (2541). คู่มือการประชุมสัมมนาคณะกรรมการโรงเรียนประถมศึกษา. กรุงเทพฯ
: กองนโยบายและแผน.

----- (2539ง). แผนพัฒนาการศึกษาฉบับที่ 8 (พ.ศ.2540-2544). กรุงเทพฯ : กอง
นโยบายและแผน.

- สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ. (2540ข). เอกสารประกอบการประชุม
สัมมนาคณะกรรมการโรงเรียน ปีงบประมาณ 2540. กรุงเทพฯ : โครงการประชุม
สัมมนาคณะกรรมการโรงเรียน.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2539). แผนพัฒนา
เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ.2540-2544). กรุงเทพฯ : สำนัก
นายกรัฐมนตรี.
- สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ. (2539). แผนพัฒนาการศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม
ระยะที่ 8 (พ.ศ.2540-2544). กรุงเทพฯ : สำนักนโยบายและแผนการศึกษาศาสนา
และวัฒนธรรม. กระทรวงศึกษาธิการ.
- สำนักนายกรัฐมนตรี. (2507). คำแถลงการณ์เรื่องการโอนการศึกษาประชาบาลให้องค์การ
บริหารส่วนจังหวัด. ลงวันที่ 20 พฤศจิกายน พ.ศ. 2507.
- สมศักดิ์ ศรีสันติสุข. (2536). สังคมวิทยาชุมชน : หลักการศึกษา วิเคราะห์ และปฏิบัติงาน
ชุมชน. (พิมพ์ครั้งที่ 2). ขอนแก่น : คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา
มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- ลีปนันท เกตุทัต. (2522,26 มิถุนายน) สยามรัฐ.
- สุชาย ตรีรัตน์. (มปป.). รัฐไทย : รัฐรวมศูนย์-ศูนย์รวมปัญหา. เชียงใหม่ : เอกสารเพื่อการ
ศึกษาและแก้ไขปัญหาท้องถิ่น อันดับ 5 โครงการศึกษาการปกครองท้องถิ่น คณะ
สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สุนทร ขอบทำดี. (2534). บทบาทของคณะกรรมการศึกษาเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่าง
โรงเรียนกับชุมชนของโรงเรียนประถมศึกษาสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการ
ประถมศึกษาจังหวัดอ่างทอง. วิทยานิพนธ์ ค.ม. (บริหารการศึกษา) กรุงเทพฯ :
บัณฑิตวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย . อัดสำเนา.
- สุภางค์ จันทวานิช. (2535). การวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยเชิงคุณภาพ. กรุงเทพฯ :
โครงการตำราคณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- . (2537). วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย.
- เสนห์ จามริก. (2526). การเมืองกับการศึกษาไทย. กรุงเทพฯ : โครงการพัฒนาสังคม
ศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ
สำนักนายกรัฐมนตรี.
- . (2541). ฐานคิด:สู่ทางเลือกใหม่ของสังคมไทย. กรุงเทพฯ มูลนิธิภูมิปัญญา และ
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- . (2537 ก). แนวทางการพัฒนาการศึกษา : บทวิเคราะห์เบื้องต้น. พิมพ์ครั้งที่ 2.
กรุงเทพฯ : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.

เสนห์ จามริก. (2528). "บทสัมภาษณ์," ใน การศึกษากับการมีส่วนร่วมของประชาชน.

บรรณาธิการโดย โอวาท สุทธนารักษ์. กรุงเทพฯ : กลุ่มศึกษาปัญหาและทิศทางการศึกษาไทย (ก.ป.ท.). องค์การแตร้ เด ซอม.

----- (2537 ข). สังคมไทยกับการพัฒนาที่ก่อปัญหา. กรุงเทพฯ : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.

เสรีย์ พงศ์พิศและคณะ. (2538). ปฏิรูปการศึกษาเพื่อปวงชน แล้วชาวบ้านจะเข้าสู่ศตวรรษที่ 21 ได้อย่างไร. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).

องค์การบริหารส่วนจังหวัดเชียงใหม่. (2522). การวิจัยติดตามผลการดำเนินงานของโรงเรียนชุมชนเปรียบเทียบกับโรงเรียนประชาบาลทั่วไปในจังหวัดเชียงใหม่. เชียงใหม่ : ส่วนการศึกษา. อัดสำเนา.

อรรถนพ พงษ์วาท. (2530). "การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาการจัดการศึกษา". ใน การศึกษากับการเปลี่ยนแปลงสังคม. หน้า 83-100 บรรณาธิการโดย สาลีทองทิว. กรุงเทพฯ : คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. อัดสำเนา.

อดิน รพีพัฒน์. (2536). " การศึกษาและวิเคราะห์ชุมชนในการวิจัยเชิงคุณภาพ," คู่มือการวิจัยเชิงคุณภาพ. บรรณาธิการโดย อุทัย ดุลยเกษม. หน้า53-80 ขอนแก่น : สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

อภิชัย พันธเสน. (2539ก). "การพัฒนาชนบท แนวทางการแก้ปัญหาความยากจนและการมีส่วนร่วมของประชาชน, ใน แนวคิดทฤษฎีและภาพรวมของการพัฒนา. หน้า 138-169. กรุงเทพฯ : มูลนิธิภูมิปัญญา.

----- (2539ข). "การศึกษากับพัฒนาชนบท," ใน ความหวัง ทางออก และทางเลือกใหม่. หน้า 90-157. กรุงเทพฯ : มูลนิธิภูมิปัญญาและสำนักงานกองทุน สนับสนุนการวิจัย.

----- (2532-2533,ตุลาคม-มีนาคม). "โรงเรียนเพื่อเพิ่มผลิตภาพของชุมชน : แนว คิดทางทฤษฎี และข้อเสนอทางปฏิบัติ." ศึกษาศาสตรสาร. 15 (2) : 41-48.

อุทัย ดุลยเกษม. (2531). "การจัดการศึกษาของไทยในสามทศวรรษที่ผ่านมา (2503-2530)," ใน พุทธศาสนากับการศึกษาไทย. บรรณาธิการโดย พระคุณฐิ เมธรง กุโร. หน้า 3-34. กรุงเทพฯ : มูล นิธิโกมล คีมทอง

----- (2539). "การปฏิรูปการศึกษา ความหมาย ขอบเขตและความเป็นไปได้,"ใน การปฏิรูปการศึกษาไทย : การสร้างสรรค์ภูมิปัญญา. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ อมรินทร์วิชาการ และมูลนิธิสดศรี-สฤษดิ์วงศ์.

อุทัย ดุลยเกษม. (2534). "คุณภาพประชากรกับการศึกษา," ใน รายงานการสัมมนาเรื่อง
คุณภาพ ประชากรไทยในทศวรรษหน้า. บรรณาธิการโดย กฤตยา อาชวนิจกุล.
หน้า 3- 136. นครปฐม : เอกสารหมายเลข 155 สถาบันวิจัยประชากรและสังคม
มหาวิทยาลัยมหิดล.

อุทัย ดุลยเกษมและ อรศรี งามวิทยาพงศ์. (2540ก). *กรอบความคิดและข้อเสนอแนะการ
วิจัยเกี่ยวกับการศึกษากับระบบชุมชน*. กรุงเทพฯ : มูลนิธิสตรี-สฤณีวงศ์ สำนัก
งานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. ถ่ายสำเนา.

----- (2540ข). *ระบบการศึกษากับชุมชน : กรอบความคิดและข้อเสนอแนะเพื่อการ
วิจัย*. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.).

อุ้นดา นพคุณ.. (2528). "การมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการพัฒนา," ใน *การ
ศึกษากับการมีส่วนร่วมของประชาชน*. บรรณาธิการโดย โอวาท สุทธนารักษ์ .
หน้า 101-111. กรุงเทพฯ : กลุ่มศึกษาปัญหาและทิศทางการศึกษาไทย (ก.ป.ท.)
องค์การแอทร์ เด ชอม.

----- (2528). "ทัศนะทางการศึกษา," ใน *การศึกษากับการมีส่วนร่วมของประชาชน*.
บรรณาธิการโดย โอวาท สุทธนารักษ์ . หน้า 79 .กรุงเทพฯ : กลุ่มศึกษาปัญหาและ
ทิศทางการศึกษาไทย (ก.ป.ท.) องค์การแอทร์ เด ชอม.

อุษา ภูมิ. (2535). *ความร่วมมือระหว่างโรงเรียนประถมศึกษากับชุมชน : ศึกษาเฉพาะกรณี
จังหวัดสมุทรสาคร*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต ภาควิชาสังคมวิทยาและ
มานุษยวิทยา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

เอกวิทย์ ณ.กลาง. (2516). "สารานุกรมการแถลง," ใน *บนเส้นทางแสวงหาโฉมหน้าใหม่
ของการศึกษาไทย*. กรุงเทพฯ : รายงานการประชุมทางวิชาการครั้งที่ 4 วันที่ 4
พฤษภาคม พ.ศ. 2516 กรมสามัญศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ.

โอคเลย์ , ปีเตอร์ และ มาร์สเดน , เดวิด . (1987). *แนวทางในการให้ประชาชนมีส่วนร่วมใน
การพัฒนาชนบท= Approaches to Participation in Rural Development* แปลโดย
นรินทร์ชัย พัฒนพงศา. กรุงเทพ ฯ : สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ. อันดับ
ที่ 123.

โอวาท สุทธนารักษ์. (บรรณาธิการ)(2528). *การศึกษากับการมีส่วนร่วมของประชาชน*.
กรุงเทพฯ ฯ : กลุ่มศึกษาปัญหาและทิศทางการศึกษาไทย (ก.ป.ท.)และองค์การแอทร์
เดชอม.

----- (2528). "คืนอำนาจรัฐสู่ประชาชน หนทางสู่การศึกษาเพื่อความเป็นตัวของตัว
เอง," ใน *การศึกษากับการมีส่วนร่วมของประชาชน*. บรรณาธิการโดย โอวาท สุทธ
นารักษ์ . กรุงเทพฯ : กลุ่ม ศึกษาปัญหาและทิศทางการศึกษาไทย (ก.ป.ท.) องค์
การแอทร์ เด ชอม.

- (2531). บทบาทของผู้นำการเปลี่ยนแปลงในการจัดการศึกษาเพื่อการพึ่งตนเอง
ของชุมชนโดยวิธีการมีส่วนร่วมของประชาชน. . วิทยานิพนธ์ ค.ม. (การบริหาร
การศึกษา). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.
ฮันดิงตัน,แชมมวล พี.และ เนลสัน,โจแอน แอม. (2529). ทางเลือกที่ไม่ง่ายนัก : การเข้ามามี
ส่วนร่วมทางการเมืองในประเทศกำลังพัฒนา = *No Easy Choice : Political
Participation in Developing Countries*. แปลโดย สิทธิพันธ์ พุทธหนุน. กรุงเทพฯ :
คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- เอิร์ช, ฟิลิป. (2531-2532,ธันวาคม-พฤษภาคม). "ความเปลี่ยนแปลงทางสถาบันและการมี
ส่วนร่วมของประชาชน : แนวคิดว่าด้วยการพัฒนาชนบท = *Rural
Development as Hegemonic Institutional : Whence Participation ?*," แปลโดย
อุ๋ทอง ประมวลวิจิตร. วารสารมหาวิทยาลัยศิลปากร ฉบับการวิจัยเพื่อพัฒนา
สังคมไทย 1(2) : 109-123.
- (2533). "หมู่บ้านสู่รัฐ-รัฐสู่หมู่บ้าน," ใน *รัฐกับหมู่บ้านในไทยคดีศึกษา*.
บรรณาธิการโดย อนัญญา ฤชชกุล. หน้า 112-145 กรุงเทพฯ : เอกสาร
วิชาการอันดับที่ 61 สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

Bagin,Don.,Gallagher,Donald R., & Kindred,Leslie W. (1994). *The School and
Community Relationship*. (fifth edition). Needham Heights USA. A Division of
Simon and Schuster,Inc.

Bell , David V. (1995). " Negotiation in the Workplace : The View from A Political-
Linguist," in *The Discourse of Negotiation : Studies of Language in the
workplace*. p. edit by Alan Firth. p .42-43. Tokyo Japan, Elsevier Science
Japan.

Berg,Bruce L. (1989). *Qualitative Research Methods for the Social Sciences*. Boston
: Allyn and Bacon.

Bogden,Robert C. & Sari Knopp. (1992). *Qualitative Research for Education.An
Introduce to Theory and Method*. Boston : Allyn and Bacon.

Bremer, John & Moschzisker Michel Von . (1971). *The School Without Walls ,
Philadelphia ,Parkway Program*. NewYork : Holt , Rinehart and Winston ,
Inc.

Bryman,Alan. & Burgess,Robert G. (Edited)(1994). *Analyzing Qualitative Data*.
London: Routledge.

- Centre for Education Research and Innovation(CERI)...(1973). *School and Community*.
A report based on presentations made to a conference at Slough United
Stated Kingdom .
- Coffey, Amanda & Atkinson, Paul. (1996). *Making Sense of Qualitative Data :
Complementary Research Strategies*. California : Sage publications, Inc.
- Creswell, John W. (1994). *Research Design Qualitative & Quantitative Approaches*.
London : Sage Publications.
- Glaser, Barney G. and Strauss, Anselm L. (1971). *The Discovery of Grounded Theory :
Strategies for Qualitative Research*. Chicago : University of California San
Francisco Medical Center.
- Glaser, Barney G. (1978). *Theoretical Sensitivity*. California : University of California
San Francisco.
- Goldring , Ellen B. (1991, November). "Parents : Participants in an Organizational
framework," in *International Journal of Education Research*. 15 (2) : p.215-
228.
- Handel , Warren H. (1993). *Contemporary Sociological Theory*. New Jersey :
Prentice Hall , Englewood Cliffs.
- Hirsch , Philip. (1990). *Development Dilemmas in Rural Thailand* . Singapore. Oxford
University Press , Oxford New York.
- Olsen, Marvin E. (1968). *The Process of Social Organization*. New York : Holt ,
Rinehart and Winston, Inc.
- , (1975). *The Process of Social Organization*. (reprinting). New Delhi.
Oxford and IBH Publishing Co.
- Poole, Jonathan. & Wetherell , Margaret. (1995) " Analyzing Discourse," in
Analyzing Qualitative Data . Edited by Alan Bryman and Robert G.
Burgess. p 47-66. New York : Routledge.
- Ritzer, George. (1992). *Contemporary Sociology Theory*. 3rd ed. McGraw-Hill, Inc.
- Saxe , Richard W. (1975). *School-Community Interaction*. The United States of
America , McCutchan Publishing Corporation.
- Schwartz, Howard & Jacobs, Jerry. (1979). *Qualitative Sociology : A Method to the
Madness*. New York: The Free Press. A Division of Macmillan Publishing
Co., Inc.

- Shaeffer, Shedon. (1997). *Local Support to School Management : The Key to Successful Education Reform*. East Asia and Pacific regional Office, UNICEF. 15 p. Photocopied.
- Sukontasap, Snanchit. (1978). *Participation in Community Schools and School Effectiveness in Thailand*. Doctoral Dissertation , Faculty of the Graduate School of State University of New York at Buffalo.
- Struass , Anselm L. (1990). *Qualitative Analysis for Social Scientists*. 4th ed. Cambridge : Cambridge University Press.
- Struass , Anselm L. & Corbin Juliet. (1990). *Basic of Qualitative Research Grounded Theory and Procedures and Technique*. Newbery park : Sage Publication, Inc.
- The World Bank. (1978). *Thailand Toward a Development Strategy of Full participation*. A World Bank country Study. Washington,D.C. : TheWorld Bank.
- Turton, Andrew. (1987). *Production, Power and participation in Rural : Expreience of Poor Farmers Groups* . Bangkok : United Nation Research Institute for Social Development .
- Woods , Peter. (1983). *Sociology of the School*. London : Routledge & Kegen Paul plc.
- World Conference on Education for All*. (1990,5-9 March). "World Declaration on Education for All and Framework for Action to meet Basic Learning Needs" Jomtien, Thailand.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก

แนวคำถามการจัดกลุ่มสนทนา

- ชุดที่ 1 กลุ่มคณะครู
- ชุดที่ 2 กลุ่มที่มีส่วนร่วมมาก
- ชุดที่ 3 กลุ่มที่มีส่วนร่วมน้อย

ภาคผนวก ก.

แนวคำถามการจัดกลุ่มสนทนา

ชุดที่ 1 กลุ่มคณะครู

0. การสนทนาสร้างความคุ้นเคย

แนะนำตนเอง

- ผู้ดำเนินการสนทนากล่าวต้อนรับสมาชิก แนะนำตนเอง แนะนำผู้จัดบันทึกการสนทนาและแนะนำผู้อำนวยการความสะดวก
 - ขอให้สมาชิกแนะนำตนเองสั้น ๆ เช่น ชื่ออะไร วุฒิอะไร สอนชั้นอะไร สอนโรงเรียนนี้มากี่ปีแล้ว มีประสบการณ์ในการสอนทั้งหมดกี่ปี ประทับใจโรงเรียนนี้อย่างไรบ้าง
- อธิบายวัตถุประสงค์ของการจัดกลุ่มสนทนา
- ต้องการศึกษเกี่ยวกับการทำงานร่วมกันของคณะครูและบุคลากรในชุมชน เพื่อใช้เป็นแนวทางในการปรับปรุงให้เกิดการร่วมมือกันของคณะครูและชุมชนมากขึ้น
 - ขอให้แสดงความคิดเห็นโดยอิสระ เพราะจะไม่มี การอ้างอิงเป็นรายบุคคลว่าใครพูด แต่จะนำเสนอเป็นความคิดเห็นส่วนรวม
- ต้องขอบันทึกเทป เพราะอาจจะจดไม่ทัน แต่เทปนี้จะไม่นำไปเผยแพร่ที่ไหน นอกจากผู้ศึกษาจะนำมาเปิดฟังเพื่อสรุปความคิดเห็นของบุคคลต่าง ๆ ให้ถูกต้องเท่านั้น

1. สภาพของการมีส่วนร่วมกันในการจัดการศึกษาของชุมชนและโรงเรียน

- 1.1 ปัจจุบันความร่วมมือกันในการจัดการศึกษาของชุมชนและโรงเรียนมีลักษณะเป็นอย่างไร มีความร่วมมือกันมากน้อยเพียงใด เพราะเหตุใด
- 1.2 ใครเป็นบุคลากรหลักของโรงเรียนในการสร้างความร่วมมือกันของชุมชนและโรงเรียน บุคลากรหลักดังกล่าวมีคุณลักษณะที่เอื้อต่อการสร้างความร่วมมือกันอย่างไรบ้าง
- 1.3 โรงเรียนกำหนดขอบเขตในการให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาอย่างไร ให้เข้ามามีส่วนร่วมในเรื่องใดบ้าง เพราะเหตุใด

2. ทิศนะเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงการจัดการศึกษาของชุมชนและโรงเรียน

- 2.1 เมื่อ 4-5 ปีที่ผ่านมาความร่วมมือของชุมชนและโรงเรียนมีลักษณะเป็นอย่างไร มีใครเป็นบุคลากรหลักที่ทำให้เกิดความร่วมมือระหว่างชุมชนและโรงเรียน บุคคลดังกล่าวมีคุณลักษณะที่เอื้อต่อการสร้างความร่วมมือกันอย่างไร และโรงเรียนกำหนดขอบเขตให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในเรื่องใดได้บ้าง เพราะเหตุใด

2.2 จากสภาพของความร่วมมือระหว่างชุมชนและโรงเรียนที่เป็นอยู่แตกต่างจากเมื่อ 4-5 ปีก่อนอย่างไรบ้าง เพราะเหตุใดจึงเป็นเช่นนั้น

2.3 คณะครูพอใจกับสภาพของความร่วมมือของชุมชนและโรงเรียนในช่วงใด เพราะเหตุใด

3. ทศนะเกี่ยวกับศักยภาพของชุมชนในการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน

3.1 คณะครูคิดว่าชุมชนทราบความต้องการของชุมชนหรือไม่ว่าต้องการให้โรงเรียนจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานในชุมชนอย่างไร และเพื่ออะไร

3.2 บุคลากรในชุมชนมีความสนใจในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานของชุมชนมากน้อยเพียงใด และบุคลากรดังกล่าวได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของชุมชนอย่างไร

3.3 บุคลากรในชุมชนมีความรู้เรื่องหลักสูตรและการจัดการเรียนการสอนของโรงเรียนอย่างไรบ้าง

3.4 โรงเรียนเชิญบุคลากรในชุมชนมาเป็นวิทยากรหรือเป็นผู้ให้ความรู้แก่คณะครูหรือนักเรียนในเรื่องใดบ้าง เพราะเหตุใด และได้รับการตอบสนองจากบุคลากรเหล่านั้นอย่างไร

3.5 คณะครูคิดว่าชุมชนมีจุดเด่นอย่างไรบ้างที่แสดงให้เห็นว่ามีศักยภาพเพียงพอที่จะมีส่วนร่วมกับทางโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานของชุมชน

4. การจัดการศึกษาของโรงเรียนในการให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม

4.1 ความรู้สึกเป็นเจ้าของ (ownership) ของโรงเรียน

- คณะครูคิดว่าใครคือเจ้าของโรงเรียนและโรงเรียนควรสนับสนุนให้ชุมชนมีความรู้สึกว่าเป็นเจ้าของโรงเรียนร่วมกับคณะครูหรือไม่ อย่างไร

- คณะครูคิดว่าเจ้าของโรงเรียนควรมีบทบาทอย่างไรในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานของโรงเรียน

4.2 ความเปิดเผย (openness) ในการดำเนินงานของโรงเรียน

- คณะครูคิดว่าสิ่งที่ชุมชนให้ความสนใจและจับตามองโรงเรียนมากที่สุดในเรื่องใด เพราะอะไร

- คณะครูคิดว่าอะไรเป็นสิ่งที่ทางโรงเรียนสามารถเปิดเผยให้ชุมชนร่วมรับรู้และเข้ามามีส่วนร่วมได้บ้าง เพราะอะไร

- คณะครูคิดว่าคนในชุมชนมีสิทธิ์ที่จะรับรู้หรือเกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาในโรงเรียนมากน้อยเพียงใด เพราะอะไร

4.3 ความโปร่งใส (transparency) ในการดำเนินการของโรงเรียน

- คณะครูคิดว่าโรงเรียนควรเป็นที่ที่คนในชุมชน เช่น ผู้ปกครองนักเรียน หรือผู้นำชุมชนสามารถเข้าออกหรือมาติดต่อได้ง่ายหรือควรมีระเบียบในการปฏิบัติที่แน่นอน

- คณะครูคิดว่าโรงเรียนเป็นแหล่งความรู้ที่เหมาะสมสำหรับชุมชนหรือไม่ เพราะเหตุใด

- คณะครูคิดว่าประสบการณ์ที่ทางโรงเรียนจัดให้แก่นักเรียนในปัจจุบันมีความเหมาะสมกับเด็กและสอดคล้องกับชุมชนหรือไม่ เพราะเหตุใด

4.4 การตรวจสอบและความรับผิดชอบ (accountability) ของโรงเรียน

- จากการจัดการศึกษาของโรงเรียนในข้อ 4.3 คณะครูคิดว่าโรงเรียนควรมีส่วนร่วมรับผิดชอบต่อการพัฒนาคุณภาพการจัดการศึกษาตามเป้าหมายที่ชุมชน และโรงเรียนร่วมกันกำหนดหรือไม่ อย่างไร

- คณะครูคิดว่า ชุมชนควรตอบสนองต่อความต้องการของโรงเรียนและร่วมมือกับโรงเรียนในการพัฒนาคุณภาพการจัดการศึกษาหรือไม่ อย่างไร และใครควรแสดงความรับผิดชอบต่อหรือควรถูกตำหนิ ถ้าไม่สามารถจัดการศึกษาให้ได้ผลตามความต้องการของชุมชนและโรงเรียน

5. เจื่อนไขของชุมชนที่มีผลต่อการกำหนด (construct) ความหมาย และกำหนดการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียน

5.1 เจื่อนไขและบริบททางสังคมในชุมชน

- ในชุมชนมีภูมิปัญญาท้องถิ่นที่น่าสนใจอะไรบ้างและชุมชนมีการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น จากรุ่นพ่อแม่ไปสู่รุ่นบุตรหลานอย่างไร โรงเรียนมีบทบาทในการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างไรบ้าง

- คณะครูมีเป้าหมายในการจัดการศึกษาของชุมชนอย่างไรเป้าหมายดังกล่าวชุมชนมีส่วนร่วมกำหนดและรับรู้มากน้อยเพียงใด เพราะเหตุใดและมีส่วนร่วมโดยวิธีการใด

- วิถีชีวิตของคนในชุมชนอย่างไรบ้างที่ส่งเสริมหรือเป็นอุปสรรคให้ชุมชนเกิดการมีส่วนร่วมกับโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน

- เมื่อกล่าวถึงการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษา คณะครูคิดว่าการมีส่วนร่วม ควรมีความหมายว่าอย่างไร ใครควรเป็นหลักในการทำให้เกิดการมีส่วนร่วม เพราะอะไร

- ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน แต่ละฝ่ายควรมีบทบาทในการมีส่วนร่วมกันในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานอย่างไรใครควรเป็นผู้นำใครควรเป็นผู้ตาม

5.2 เจื่อนไขและบริบททางเศรษฐกิจในชุมชน

- สภาพทางเศรษฐกิจของคนในชุมชนเป็นอย่างไร ทำให้คนในชุมชนมีทัศนคติต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนกับโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานอย่างไร และทำให้ลักษณะของการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานเป็นอย่างไร

- การมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานขึ้นอยู่กับสภาพทางเศรษฐกิจของชุมชนมากน้อยเพียงใด เพราะอะไร

5.3 เจือปนและบริบททางการเมืองในชุมชน

- ในชุมชนมีการเลือกตั้งครั้งสุดท้ายเมื่อใด เลือกตั้งระดับไหน คนในชุมชนไปออกเสียงเลือกตั้งมากน้อยเพียงใด ส่วนใหญ่เลือกผู้สมัครรับเลือกตั้งที่ได้รับเลือกในปัจจุบันหรือไม่ และผลของการเลือกตั้งกล่าวส่งผลต่อการจัดการศึกษาในชุมชนอย่างไร
- ลักษณะของการปกครองท้องถิ่นในชุมชนเอื้อต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาอย่างไรหรือไม่ เพราะอะไร
- องค์การบริหารส่วนตำบลมีบทบาทอย่างไรต่อการจัดการศึกษาของโรงเรียนให้การสนับสนุนหรือคัดค้านอย่างไร เพราะเหตุใด
- กำนันและผู้ใหญ่บ้านแสดงบทบาทในการปกครองในลักษณะที่เป็นกันเองหรือแสดงอำนาจ และการแสดงบทบาทดังกล่าวมีผลต่อการสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนของโรงเรียนในการจัดการศึกษาอย่างไร
- เมื่อมีปัญหาเกิดขึ้นในชุมชน เคยมีการรวมตัวกันเพื่อร่วมกันแก้ปัญหาด้วยวิธีการใดหรือไม่ เพราะเหตุใด

5.4 เจือปนและบริบททางวัฒนธรรมในชุมชน

- ในชุมชนมีประเพณี หรือวัฒนธรรมใดที่มีลักษณะของการร่วมมือกันจัดกิจกรรมหรือไม่ ร่วมมือกันอย่างไรใครเป็นผู้นำ และคนในชุมชนมีบทบาทอย่างไรในการร่วมมือกันดังกล่าวและเรียกการร่วมมือกันนี้ว่าอย่างไร

6. นโยบายการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานที่มีผลต่อการสร้าง (construct) ความหมายและกำหนดการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียน

- คณะครูทราบนโยบายในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานโดยอาศัยการมีส่วนร่วมของชุมชนจากใคร เห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วยอย่างไร เพราะเหตุใด และเห็นว่าการมีส่วนร่วมควรมีความหมายว่าอย่างไร
- คณะกรรมการโรงเรียนมีส่วนร่วมกับทางโรงเรียนในการจัดการศึกษาอย่างไรบ้าง และเห็นว่าการมีส่วนร่วมหมายถึงอะไร
- คณะกรรมการโรงเรียนมีส่วนร่วมกับทางโรงเรียนในการจัดการศึกษาอย่างไรบ้าง และเห็นว่าการมีส่วนร่วมหมายถึงอะไร
- โรงเรียนเปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษามากน้อยเพียงใด

7. กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน

- ### 7.1 การเกิดขึ้นของการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน

- การมีส่วนร่วมของผู้ปกครองนักเรียนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาเกิดขึ้นได้อย่างไร ใครมีบทบาทที่สำคัญที่ทำให้เกิดขึ้น และมีดำเนินการอย่างไร

- อะไรเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุดที่ทำให้เกิดการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน

- การจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานของชุมชนควรมีลักษณะอย่างไรจึงจะสอดคล้องกับความต้องการของผู้ปกครองนักเรียนและสภาพแวดล้อมของชุมชน

- ชุมชนและโรงเรียนได้มีการกำหนดเป้าหมายในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานของชุมชนร่วมกันหรือไม่ ถ้ามีกำหนดไว้ว่าอย่างไร เพราะเหตุใด ถ้าไม่มีเพราะเหตุใด

7.2 การดำรงอยู่ของการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน

- การที่จะให้การมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนดำเนินต่อไป แต่ละฝ่ายคือชุมชนและโรงเรียนควรแสดงบทบาทอย่างไร

- มีอะไรบ้างที่ช่วยให้การมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนดำรงอยู่ ขอให้ช่วยอธิบายรายละเอียด

- ชุมชนรับฟังความคิดเห็นในการจัดการศึกษาหรือการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ของคณะครูมากน้อยเพียงใด เพราะอะไร

8. ความต้องการการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน

- คณะครูต้องการให้ชุมชนมีท่าทีต่อการมีส่วนร่วมอย่างไร

- คณะครูต้องการการสนับสนุนให้เกิดการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาจากใครหรือหน่วยงานใดบ้าง เพราะเหตุใด

9. ทศนะต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน

- คณะครูเห็นด้วยหรือไม่กับการให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของโรงเรียน เพราะเหตุใด

- ถ้าจะให้เกิดการมีส่วนร่วมระหว่างชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาใกล้ชิดกันมากขึ้น คณะครูเห็นว่าควรควรปฏิบัติตนอย่างไร และชุมชนควรเข้ามามีส่วนร่วมกับโรงเรียนในลักษณะอย่างไร

10. ปัญหาในส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน

- คณะครูเห็นว่ามีอะไรในโรงเรียนและชุมชนที่เป็นปัญหาต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน

แนวคำถามการจัดกลุ่มสนทนา

ชุดที่ 2 ผู้มีส่วนร่วมมาก

การสนทนาสร้างความคุ้นเคย

แนะนำตนเอง

- ผู้ดำเนินการสนทนากล่าวต้อนรับสมาชิก แนะนำตนเอง แนะนำผู้จัด-
บันที่กการสนทนา และแนะนำผู้อำนวยการความสะดวก
- ขอให้สมาชิกแนะนำตนเองสั้น ๆ เช่น ชื่ออะไร มีอาชีพอะไร เกี่ยวข้อง
กับโรงเรียนและชุมชนอย่างไรบ้าง

อธิบายวัตถุประสงค์ของการจัดกลุ่มสนทนา

- ต้องการศึกษเกี่ยวกับการทำงานร่วมกันของคณะครูและบุคลากรในชุมชน
เพื่อใช้เป็นแนวทางในการปรับปรุงให้เกิดการร่วมมือกันของโรงเรียนและ
ชุมชนมากขึ้น
- ขอให้แสดงความคิดเห็นโดยอิสระ เพราะจะไม่มี การอ้างอิงเป็นรายบุคคล
ว่าใครพูด แต่จะนำเสนอเป็นความคิดเห็นส่วนรวม

ต้องขอบันทึกเทป เพราะอาจจะจดไม่ทัน แต่เทปนี้จะไม่นำไปเผยแพร่ที่ไหน
นอกจากผู้ศึกษาจะนำมาเปิดฟังเพื่อสรุปความคิดเห็นของบุคคลต่าง ๆ ให้ถูกต้องเท่านั้น

1. ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มกับโรงเรียน

- 1.1 กลุ่มติดต่อกับทางโรงเรียนมากน้อยเพียงใด ติดต่อกันในฐานะอะไร
- 1.2 เรื่องที่กลุ่มติดต่อกับชุมชนมีอะไรบ้าง เพราะเหตุใด
- 1.3 กลุ่มมีวิธีการติดต่อกับโรงเรียนอย่างไร ติดต่อกับใคร ติดต่อกันในเวลาใด
ติดต่อบ่อยหรือไม่อย่างไร

2. ทัศนะของกลุ่มต่อการจัดการศึกษาของโรงเรียน

- 2.1 กลุ่มเห็นว่าลักษณะของการจัดการศึกษาของโรงเรียนเป็นอย่างไร ควรปรับปรุง
แก้ไขในเรื่องใดบ้าง
- 2.2 ครูควรมีบทบาทอย่างไรต่อการจัดการศึกษาเพื่อตอบสนองต่อความต้องการ
ของคนในชุมชน
- 2.3 กลุ่มพอใจต่อการจัดการศึกษาของโรงเรียนมากน้อยเพียงใด เพราะเหตุใด
- 2.4 กลุ่มมีความคาดหวังต่อการจัดการศึกษาของโรงเรียนอย่างไรบ้าง

3. ทิศนะของกลุ่มต่อการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน

3.1 กลุ่มเห็นว่าการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานในชุมชนควรมีลักษณะเป็นอย่างไร ใครควรมีบทบาทในการจัดการศึกษาของชุมชน

3.2 กลุ่มเห็นว่าการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานในชุมชนควรจัดถึงขั้นใดหรือระดับใด และควรมีลักษณะในการจัดอย่างไรบ้าง จึงจะสอดคล้องกับความต้องการของชุมชน

3.3 โดยทั่วไปแล้วคนในชุมชนต้องการให้โรงเรียนจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานอย่างไร ควรเองงานหรือความรู้ที่มีอยู่ในชุมชนมาสอนในโรงเรียนหรือไม่ เพราะเหตุใด

3.4 ส่วนมากคนในชุมชนต้องการการสนับสนุนให้เกิดความร่วมมือกันในการจัดการศึกษาของชุมชน และโรงเรียนจากใคร หน่วยงานใด อย่างไร และเพราะเหตุใด

3.5 องค์การท้องถิ่นในชุมชนควรให้การสนับสนุนหรือให้ความร่วมมือกับโรงเรียนในการจัดการศึกษาเพื่อชุมชนอย่างไรบ้าง เพราะเหตุใด

3.6 ผู้นำชุมชนและคณะครูควรมีบทบาทอย่างไรบ้างในการสร้างความร่วมมือกันระหว่างชุมชนกับโรงเรียนในการจัดการศึกษา

4. สภาพการเปลี่ยนแปลงด้านการจัดการศึกษาในชุมชน

4.1 ในช่วงเวลาที่ผ่านมาโรงเรียนมีการเปลี่ยนแปลงอย่างไรบ้าง ดีขึ้นหรือไม่อย่างไร

4.2 มีสาเหตุอะไรบ้างที่ทำให้การจัดการศึกษาในชุมชนมีการเปลี่ยนแปลง

4.3 ลักษณะของการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานในชุมชนปัจจุบันเป็นอย่างไร ควรมีการปรับปรุงหรือทำให้ดีขึ้นอย่างไรบ้าง

5. ทิศนะต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียน

5.1 ในสภาพที่เป็นจริง ขณะนี้คนในชุมชนให้ความช่วยเหลือ หรือดูแลโรงเรียนอย่างไรบ้าง

5.2 สมาชิกในชุมชนควรให้ความช่วยเหลือหรือดูแลโรงเรียนมากขึ้นอย่างไรบ้าง

5.3 ถ้าต้องการให้คนในชุมชนเข้ามาให้ความร่วมมือหรือช่วยเหลือดูแลโรงเรียนมากขึ้น คณะครูควรทำอย่างไร

5.4 การที่ชุมชนให้ความร่วมมือหรือช่วยเหลือ ดูแลโรงเรียนมากขึ้น ทำให้การจัดการศึกษาของโรงเรียนเป็นอย่างไร

5.5 ชุมชนที่สามารถให้ความร่วมมือช่วยเหลือ หรือดูแลโรงเรียนมากขึ้น ควรมีลักษณะเป็นอย่างไรบ้าง

6. ลักษณะการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน

6.1 มีกิจกรรมใดบ้างที่โรงเรียนให้ชุมชนเข้าไปร่วมงานด้วย และลักษณะของการร่วมงานกันเป็นอย่างไร

6.2 โรงเรียนควรเข้ามามีส่วนในการให้ความร่วมมือ ช่วยเหลือ หรือดูแลชุมชนทางด้านใดบ้าง เพราะเหตุใด

7. เงื่อนไขของการมีส่วนร่วม

7.1 บุคคลกลุ่มใดในชุมชนที่สามารถให้ความร่วมมือกับโรงเรียนได้เต็มที่ เพราะเหตุใด

7.2 ถ้าจะให้คนในชุมชนร่วมมือกับโรงเรียนมากขึ้น ครูหรือทางโรงเรียนควรปฏิบัติตนและปฏิบัติงานอย่างไร

7.3 อาชีพ ระดับการศึกษา และฐานะของผู้ปกครองนักเรียนมีผลต่อการเข้ามาให้ความร่วมมือกับทางโรงเรียนหรือไม่ อย่างไร

8. กระบวนการมีส่วนร่วม

8.1 การที่ประชาชนในชุมชนจะเข้าไปให้ความร่วมมือกับโรงเรียนได้ ควรมีขั้นตอนการปฏิบัติอย่างไรบ้าง

8.2 ถ้าจะให้ความร่วมมือระหว่างชุมชนกับโรงเรียนในการจัดการศึกษาดำเนินต่อไป แต่ละฝ่าย คือ ชุมชน องค์กรท้องถิ่นในชุมชน และโรงเรียน ควรดำเนินการร่วมกันอย่างไร และแต่ละฝ่ายควรเปิดโอกาสให้ฝ่ายอื่นเข้ามามีส่วนร่วมกันในการทำงานอย่างไรบ้าง

9. วาทกรรมการมีส่วนร่วม

9.1 โรงเรียนได้ปฏิบัติอย่างไรบ้างเพื่อให้คนในชุมชนให้ความร่วมมือหรือช่วยเหลือโรงเรียน

9.2 อะไรเป็นสิ่งที่คนในชุมชนใช้เป็นเกณฑ์ในการตัดสินใจว่าจะให้ความร่วมมือกับทางโรงเรียนหรือไม่ เพราะเหตุใด

9.3 ประชาชนมีเหตุผลใดในการบริจาคเงิน และสิ่งของเพื่อสนับสนุนการจัดการศึกษาของโรงเรียน และประชาชนมีความรู้สึกอย่างไรต่อการบริจาคเงินหรือสิ่งของดังกล่าว

9.4 องค์กรในท้องถิ่น เช่น ผู้นำชุมชน อบต. วัด ได้ปฏิบัติอย่างไรบ้างเพื่อเป็นการสนับสนุนให้ชุมชนเห็นความสำคัญของการจัดการศึกษาในชุมชนและให้เข้าใจและให้ความร่วมมือกันในการทำงานมากขึ้น

แนวคำถามการจัดกลุ่มสนทนา ชุดที่ 3 ผู้มีส่วนร่วมน้อย

การสนทนาสร้างความคุ้นเคย

แนะนำตนเอง

- ผู้ดำเนินการสนทนากล่าวต้อนรับสมาชิก แนะนำตนเอง แนะนำผู้จัดบันทึกการสนทนา และแนะนำผู้อำนวยความสะดวก
- ขอให้สมาชิกแนะนำตนเองสั้น ๆ เช่น ชื่ออะไร มีอาชีพอะไร บ้านอยู่ที่ไหน เกี่ยวข้องกับโรงเรียนและชุมชนอย่างไรบ้าง

อธิบายวัตถุประสงค์ของการจัดกลุ่มสนทนา

- ต้องการศึกษเกี่ยวกับการทำงานร่วมกันของคณะครูและบุคลากรในชุมชน เพื่อใช้เป็นแนวทางในการปรับปรุงให้เกิดการร่วมมือกันของโรงเรียนและชุมชนมากขึ้น
- ขอให้แสดงความคิดเห็นโดยอิสระ เพราะจะไม่มีมีการอ้างอิงเป็นรายบุคคลว่าใครพูด แต่จะนำเสนอเป็นความคิดเห็นส่วนรวม

ต้องขอบันทึกเทป เพราะอาจจะจดไม่ทัน แต่เทปนี้จะไม่นำไปเผยแพร่ที่ไหน นอกจากผู้ศึกษาจะนำมาเปิดฟังเพื่อสรุปความคิดเห็นของบุคคลต่าง ๆ ให้ถูกต้องเท่านั้น

1. ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มกับโรงเรียน

- 1.1 กลุ่มติดต่อกับทางโรงเรียนมากน้อยเพียงใด ติดต่อกันในฐานะอะไร
- 1.2 เรื่องที่กลุ่มติดต่อกับชุมชนมีอะไรบ้าง เพราะเหตุใด
- 1.3 กลุ่มมีวิธีการติดต่อกับโรงเรียนอย่างไร ติดต่อกับใคร ติดต่อกันในช่วงเวลาใด

2. ทักษะของกลุ่มต่อการจัดการศึกษาของโรงเรียน

- 2.1 กลุ่มเห็นว่าลักษณะของการจัดการศึกษาของโรงเรียนเป็นอย่างไร
- 2.2 ครูควรมีบทบาทอย่างไรต่อการจัดการศึกษาในโรงเรียน
- 2.3 กลุ่มพอใจต่อการจัดการศึกษาของโรงเรียนมากน้อยเพียงใด เพราะเหตุใด
- 2.4 กลุ่มมีความคาดหวังต่อการจัดการศึกษาของโรงเรียนอย่างไรบ้าง

3. ทักษะของกลุ่มต่อการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน

- 3.1 กลุ่มเห็นว่าจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานในชุมชนควรมีลักษณะเป็นอย่างไร ใครควรมีบทบาทในการจัดการศึกษาของชุมชน

3.2 กลุ่มเห็นว่าการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานในชุมชนควรจัดถึงชั้นใดหรือระดับใด และควรมีลักษณะในการจัดอย่างไรบ้าง จึงจะสอดคล้องกับความต้องการของชุมชน

3.3 โดยทั่วไปแล้วคนในชุมชนต้องการให้โรงเรียนจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานอย่างไร ควรเอางานหรือความรู้ที่มีอยู่ในชุมชนมาสอนในโรงเรียนหรือไม่ เพราะเหตุใด

3.4 ส่วนมากคนในชุมชนต้องการการสนับสนุนให้เกิดความร่วมมือกันในการจัดการศึกษาของชุมชน และโรงเรียนจากใคร หน่วยงานใด อย่างไร และเพราะเหตุใด

4. สภาพการเปลี่ยนแปลงด้านการจัดการศึกษาในชุมชน

4.1 ในช่วงเวลาที่ผ่านมาโรงเรียนมีการเปลี่ยนแปลงอย่างไรบ้าง ดีขึ้นหรือไม่อย่างไร

4.2 มีสาเหตุอะไรบ้างที่ทำให้การจัดการศึกษาในชุมชนมีการเปลี่ยนแปลง

4.3 ลักษณะของการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานในชุมชนปัจจุบันเป็นอย่างไร

5. ทศนะต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียน

5.1 คนในชุมชนให้ความช่วยเหลือหรือดูแลโรงเรียนอย่างไรบ้าง

5.2 สมาชิกในชุมชน ควรให้ความช่วยเหลือหรือดูแลโรงเรียนมากขึ้นอย่างไรบ้าง

5.3 ถ้าต้องการให้คนในชุมชนเข้ามาให้ความร่วมมือหรือช่วยเหลือดูแลโรงเรียนมากขึ้น คณะครูควรทำอย่างไร

5.4 การที่ชุมชนให้ความร่วมมือหรือช่วยเหลือดูแลโรงเรียนมากขึ้น ทำให้การจัดการศึกษาของโรงเรียนเป็นอย่างไร

5.5 ชุมชนที่สามารถให้ความร่วมมือ ช่วยเหลือหรือดูแลโรงเรียนมากขึ้น สภาพความเป็นอยู่และคนในชุมชนควรมีคุณลักษณะอย่างไรบ้าง

6. ลักษณะการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน

6.1 มีกิจกรรมใดบ้างที่โรงเรียนให้ชุมชนเข้าไปร่วมงานด้วย และลักษณะของการร่วมงานกันเป็นอย่างไร

6.2 ในสภาพที่เป็นอยู่จริงชุมชนให้ความร่วมมือ ช่วยเหลือ หรือดูแลชุมชนทางด้านใดบ้าง เพราะเหตุใด

7. เงื่อนไขของการมีส่วนร่วม

7.1 บุคคลกลุ่มใดในชุมชนที่สามารถให้ความร่วมมือกับโรงเรียนได้เต็มที่ เพราะเหตุใด

7.2 ถ้าจะให้คนในชุมชนร่วมมือกับโรงเรียนมากขึ้นครูหรือทางโรงเรียนควรปฏิบัติเช่นใด

7.3 อาชีพ ระดับการศึกษาและฐานะของผู้ปกครองนักเรียนมีผลต่อการเข้ามาให้ความร่วมมือกับทางโรงเรียนหรือไม่ อย่างไร

8. กระบวนการมีส่วนร่วม

8.1 การที่ประชาชนในชุมชนจะเข้าไปให้ความร่วมมือกับโรงเรียนได้ ควรมีขั้นตอนการปฏิบัติอย่างไรบ้าง

8.2 ถ้าจะให้ความร่วมมือระหว่างชุมชนกับโรงเรียนในการจัดการศึกษาดำเนินต่อไป แต่ละฝ่าย คือ ชุมชน องค์กรท้องถิ่นในชุมชน และโรงเรียน ควรดำเนินการร่วมกันอย่างไร และแต่ละฝ่ายควรเปิดโอกาสให้ฝ่ายอื่นเข้ามามีส่วนร่วมกันในการทำงานอย่างไรบ้าง

9. วาทกรรมการมีส่วนร่วม

9.1 โรงเรียนได้ปฏิบัติอย่างไรบ้างเพื่อให้คนในชุมชนให้ความร่วมมือหรือช่วยเหลือโรงเรียน

9.2 อะไรเป็นสิ่งที่คนในชุมชนใช้เป็นเกณฑ์ในการตัดสินใจว่าจะให้ความร่วมมือกับทางโรงเรียนหรือไม่ เพราะเหตุใด

9.3 ประชาชนมีเหตุผลใดในการบริจาคเงิน และสิ่งของเพื่อสนับสนุนการจัดการศึกษาของโรงเรียน และประชาชนมีความรู้สึกอย่างไรต่อการบริจาคเงินหรือสิ่งของดังกล่าว

ภาคผนวก ข.
บทสนทนาการจัดกลุ่มสนทนา

ตัวอย่างบทสนทนาการจัดกลุ่มสนทนา

การสนทนากลุ่มผู้มีส่วนร่วมมาก

ตอน การระดมทุน

ฯลฯ

ปิยราช : ทางคณะกรรมการโรงเรียนเอง คนใดมีความสามารถที่จะหาเงินมาช่วยพัฒนาจากทางใดก็จะหาเงินมาช่วยพัฒนาจากทางใดก็เสนอแนะว่าควรไปขอจากบุคคลใดเสนอว่าเราจะไปหาใคร อย่างห้องประชุมที่ใช้อยู่นี้ ก็ไปขอมาจากคุณฟ้าม่วย คณะกรรมการโรงเรียนก็ไปขอกันมาว่าเราจะทำห้องประชุมมีค่าใช้จ่ายเท่าใดก็คิดกันออกมาแล้วไปขอเขาก็ให้มา คุณฟ้าม่วยคนบ้านนี้แหละ

พรหม : อย่างพัดลมก็ขอคณะกรรมการโรงเรียนเรานี้แหละ ชาวบ้านก็ช่วย สารวัตรกำนันผู้ช่วยก็ช่วย ทางวัดก็ช่วย

จรัส : ผ้าม่าน แก้วอี คณะครูก็หามา

ผู้วิจัย : ขอบริจาคนี้บ่อยไหมคะ

ประสิทธิ์ : ก็ไม่บ่อยเท่าไร ถ้าจำเป็นก็หามา

ฯลฯ

การจัดกลุ่มสนทนากลุ่มผู้มีส่วนร่วมมาก

ตอน แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการร่วมมือการทำงาน และการระดมทุน

ฯลฯ

- ผู้วิจัย : ฉันขอสมมติช่วยกันคิดนิดหน่อยนะคะว่าทำไมโรงเรียนของเราจึงมีลักษณะเป็นแบบนี้
- เอกรัตน์ : เรามีการมีส่วนร่วมกันมากทั้งคณะครู หัวหน้าหมู่บ้านและชาวบ้าน
- จรัส : คหบดีที่มีกินมีใช้ก็มาช่วยเหลือ
- ปิยราช : อย่างเมื่อก่อนชาวบ้านก็ไม่สนใจโรงเรียนไประยะหนึ่ง เพราะว่าโรงเรียนทางคณะครู อาจารย์อย่างงานของชุมชนนะ ถ้าครูอาจารย์ไม่สนใจงานของชาวบ้าน ผู้ปกครองก็จะไม่สนใจโรงเรียน คหบดีหรือผู้ปกครองที่มีฐานะก็ไม่ส่งลูกเข้าเรียนที่นี่ ผมก็เลยพูดกับอาจารย์ใหญ่ว่า อาจารย์ถ้ายังไง ถ้ามีงานชาวบ้านไม่ว่าจะเป็นงานแต่งงานศพ งานอะไรก็ต้องการให้ครูบาอาจารย์มาทำงานช่วยชาวบ้าน เช่น มาเป็นที่ปรึกษา มาเยี่ยมเยียนให้ชาวบ้านได้เห็นหน้าเห็นตากัน ก็จะเรียกร้องความสนใจให้ชาวบ้านเข้ามาหาโรงเรียน
- เอกรัตน์ : มีส่วนร่วมด้วย
- ปิยราช : มีส่วนร่วมกันอย่างถ้าโรงเรียนจะให้ชุมชนมีส่วนร่วมทางคณะครูต้องเห็นความสำคัญของชุมชนตอนนี้ครูบาอาจารย์ก็เริ่มมาให้ความสนใจชาวบ้าน มีการไปวัดไปวาบ่อย ๆ งานอะไรครูก็ไปช่วย ช่วยทำโน่นทำนี่ งานวัดงานชุมชนชาวบ้านก็เลยหันมาให้ความสนใจโรงเรียน ครูก็เอาใจใส่นักเรียน ผู้ปกครองอะไรอย่างนี้
- พรหม : ชาวบ้านก็มีส่วนร่วมด้วยอะไรอย่างนี้ เห็นความสำคัญของโรงเรียนมากขึ้น
- ปิยราช : อย่างงานศพนี่โรงเรียนได้เงินเยอะมาก
- ผู้วิจัย : ได้เงินยังไงคะ
- ปิยราช : อย่างผู้มีอันจะกิน เวลาเสียชีวิตก็จะมอบเงินให้โรงเรียนเป็นมูลนิธิ
- เอกรัตน์ : โรงเรียนก็เอาเงินไปฝาก ได้ดอกเบี้ยมาก็เอามาใช้เป็นทุนการศึกษา เป็นค่าอาหารกลางวันได้เงินเยอะ
- พรหม : ได้สองแสนกว่าแล้วนะคนรวย ๆ ก็มาตั้งเป็นทุนการศึกษา
- ปิยราช : ก็ทำเป็นมูลนิธิ เวลาได้ดอกเบี้ย ผอ. ก็ขออนุมัติจากมูลนิธิหรือผู้ปกครองที่ช่วยเหลือ นำเงินมาพัฒนาโรงเรียน
- ผู้วิจัย : เงินนี้ทางชุมชนมีส่วนได้เข้ามาดูแลไหมคะ
- เอกรัตน์ : มีครับ
- จรัส : ครับ มีบัญชี มีคณะกรรมการโรงเรียนดูแล
- เอกรัตน์ : เวลาได้เงินมาใช้จ่ายอย่างไรก็ประชุมแจ้งผู้ปกครองทราบ

ฯลฯ

การจัดกลุ่มสนทนาผู้มีส่วนร่วมน้อย

ตอน แนวคิดเกี่ยวกับทักษะของผู้ปกครองนักเรียนต่อการเรียนในเมืองและในชุมชน
และลักษณะการมีส่วนร่วมในทักษะของกลุ่มผู้มีส่วนร่วมน้อย

ฯลฯ

- ผู้วิจัย : อย่างทุกคนนี้ลูกเรียนที่โรงเรียนนี้ต้องการให้โรงเรียนนี้มีลักษณะเป็นอย่างไร
อยากให้ดีกว่าตอนนี้อย่างไร
- กัลยา : อยากให้จัดการเรียนการสอนตามชั้นตอนอย่างที่คุณบอกนั่นแหละ อย่างตอนนี้
ก็ดีขึ้นเยอะแล้วโรงเรียนพัฒนามาก
- ผู้วิจัย : พัฒนาอย่างไรคะ
- กัลยา : อย่างการตกแต่ง โรงเรียนนี้ก็แบ่งเป็นสัดส่วน เด็กไม่ได้คร่ำเครียดเกินไป
ไม่ต้องเปียกฝนไปเข้าห้องน้ำนอกอาคาร
- มาลี : เด็กดีขึ้น ได้อยู่ห้องเรียนสบายขึ้น
- ผู้วิจัย : แล้วทางด้านนี้คิดว่าดีขึ้นอย่างไรคะ
- กัลยา : ก็ช่วยกันหลายฝ่ายคะ
- ผู้วิจัย : ใครบ้างล่ะ
- มาลี : ก็อย่างที่เขาไปขอบริจาค
- สุชาดา : ขอผู้ปกครองบ้าง ผู้บริจาคอื่นบ้าง
- จำปี : เวลาโรงเรียนขออะไรมานี้เราไม่เคยขัดข้องครับ

ฯลฯ

ภาคผนวก ค.

แนวคำถามการสัมภาษณ์ระดับลึก

ชุดที่ 1 แนวการสัมภาษณ์ผู้นำชุมชน

ชุดที่ 2 แนวการสัมภาษณ์ผู้บริหารโรงเรียน

ชุดที่ 3 แนวการสัมภาษณ์หัวหน้าการประถมศึกษาอำเภอและ
หัวหน้าศึกษานิเทศก์อำเภอ

ชุดที่ 4 แนวการสัมภาษณ์ผู้ปกครองนักเรียน

แนวคำถามในการสัมภาษณ์ระดับลึก
ชุดที่ 1 แนวคำถามการสัมภาษณ์ผู้บริหารโรงเรียน

0. การสนทนาสร้างความคุ้นเคย

เริ่มการสนทนา

- สนทนาเกี่ยวกับบรรยากาศทั่วไปในโรงเรียนและชุมชน
- ขออนุญาตเริ่มการสัมภาษณ์

อธิบายวัตถุประสงค์ของการสัมภาษณ์

- ต้องการศึกษาเกี่ยวกับการทำงานร่วมกันของคณะครูและบุคลากรในชุมชนเพื่อใช้เป็นแนวทางในการปรับปรุงให้เกิดการร่วมมือกันของคณะครูและชุมชนมากขึ้น
- ขอให้แสดงความคิดเห็นโดยอิสระ เพราะจะไม่มีมีการอ้างอิงเป็นรายบุคคลว่าใครพูด แต่จะนำเสนอเป็นความคิดเห็นส่วนรวม

ต้องขอบันทึกเทป เพราะอาจจะจดไม่ทัน แต่เทปนี้จะไม่นำไปเผยแพร่ที่ไหน นอกจากผู้ศึกษาจะนำมาเปิดฟังเพื่อสรุปความคิดเห็นของผู้ให้สัมภาษณ์ให้ถูกต้องเท่านั้น

1. พื้นฐานทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์

- 1.1 ทำงานมาแล้วกี่ปี เริ่มเป็นผู้บริหารโรงเรียนที่ไหน อยู่โรงเรียนนี้มาแล้วกี่ปี ย้ายมาอยู่โรงเรียนนี้เพราะเหตุใด
- 1.2 เรียนจบมาทางด้านใด จากที่ไหน จบมาแล้วกี่ปี มีงานหรือกิจกรรมอะไรที่มักทำอยู่เป็นประจำหรือเป็นครั้งคราวบ้าง
- 1.3 มีประสบการณ์ทำงานอะไรที่ประทับใจมากที่สุด เพราะอะไร
- 1.4 ท่านพักอยู่ที่ไหน มาทำงานที่โรงเรียนอย่างไร ใช้เวลาอยู่ที่โรงเรียนมากไหม เวลาส่วนใหญ่จะทำอะไร

2. ประวัติและสภาพทั่วไปของโรงเรียน

- 2.1 โรงเรียนนี้ตั้งขึ้นมาในปีใด ใครเป็นผู้ริเริ่มให้มีการก่อตั้ง และคนในชุมชนมีส่วนร่วมในการก่อตั้งโรงเรียนอย่างไรบ้าง
- 2.2 เหตุการณ์สำคัญของโรงเรียนที่ทำให้ท่านจะพูดถึงในช่วงที่ท่านเป็นผู้บริหารโรงเรียนที่มีอะไรบ้าง สำคัญสำหรับท่านอย่างไร

2.3 ท่านรู้จักคุ้นเคยกับคนในชุมชนมากนักน้อยเพียงใด และสนิทสนมกับคนในชุมชนกลุ่มใดเป็นพิเศษบ้างหรือไม่ เพราะเหตุใด มีโอกาสเข้าไปเยี่ยมเยียนคนในชุมชนบ้างหรือไม่อย่างไร

2.4 ท่านพอใจในสภาพการทำงานของคุณะครูที่เป็นอยู่ในปัจจุบันมากนักน้อยเพียงใด เพราะเหตุใด

2.5 โรงเรียนได้รับการสนับสนุนหรือการช่วยเหลือในการทำงานจากใคร หรือหน่วยงานใดเป็นบ้างหรือไม่อย่างไร

3. การบริหารงานในโรงเรียนเพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียน

3.1 ท่านวางโครงสร้างการบริหารงานในโรงเรียนอย่างไร ครูในโรงเรียนมีส่วนแสดงความคิดเห็นในการกำหนดโครงสร้างนี้หรือไม่ ใช้หลักเกณฑ์ใดในการแบ่งงาน แบ่งเป็นกี่ฝ่าย แต่ละฝ่ายมีอิสระในการตัดสินใจในการทำงานของฝ่ายตนมากนักน้อยเพียงใด ต้องปรึกษาท่านทุกเรื่องก่อนตัดสินใจหรือไม่

3.2 ปกติถ้าท่านจะมอบหมายงานให้ครูผู้สอนคนใดคนหนึ่งทำ ท่านมีขั้นตอนในการมอบหมายงานอย่างไร ต้องมอบหมายงานโดยผ่านสายงานการบริหารโรงเรียนตามโครงสร้างการบริหารที่กำหนดไว้หรือไม่ เพราะเหตุใด

3.3 ท่านมีอิสระในการบริหารงานโรงเรียนมากนักน้อยเพียงใด สามารถกำหนดเป้าหมายและวิธีการทำงานได้ตามความต้องการของท่านและคณะครูหรือไม่ เพราะอะไร

3.4 ในการติดต่อประสานงานกับชุมชนหรือคณะกรรมการโรงเรียนท่านได้มอบหมายงานให้ครูคนใดคนหนึ่งทำหน้าที่นี้เป็นการเฉพาะ หรือดำเนินการอย่างไร เพราะเหตุใด

3.5 ชุมชนได้ให้การช่วยเหลือโรงเรียนในการจัดการศึกษามากน้อยเพียงใด ช่วยเหลือทางด้านใดบ้าง สิ่งที่ชุมชนให้ความช่วยเหลือแก่ทางโรงเรียนตรงกับความต้องการของคณะครูหรือเป็นประโยชน์ต่อโรงเรียนอย่างไรบ้าง

3.6 เมื่อคนในชุมชนต้องการติดต่อกับทางโรงเรียน คนในชุมชนมักจะมาหาใคร มีครูอาศัยอยู่ในชุมชนกี่คน ครูเหล่านี้ช่วยทำให้ความสัมพันธ์ของโรงเรียนและชุมชนมีความใกล้ชิดกันมากขึ้นหรือไม่ เพราะเหตุใด ท่านคิดอย่างไรกับครูที่ใกล้ชิดกับชุมชน

3.7 ท่านและคณะครูมีการติดต่อสัมพันธ์กับชุมชนมากนักน้อยเพียงใด มักจะติดต่อกันโดยวิธีการใด ติดต่อกันอาทิตย์ละกี่ครั้ง ใช้อะไรเป็นเครื่องมือในการติดต่อกัน

3.8 คนในชุมชนเคยมาปรึกษากับทางโรงเรียนเกี่ยวกับปัญหาของชุมชนหรือไม่ ถ้าเคยส่วนมากมักจะปรึกษาเกี่ยวกับเรื่องอะไร ถ้าไม่เคยเป็นเพราะอะไร

3.9 เมื่อต้องการติดต่อกับคณะกรรมการโรงเรียน ท่านมีวิธีการติดต่อและมีขั้นตอนในการติดต่ออย่างไรตั้งแต่การเริ่มประสานงานไปจนถึงการทำงานร่วมกันและการประเมินผลการทำงานใครเป็นผู้กำหนดกิจกรรมที่จะทำร่วมกัน คณะครูยอมรับฟังความคิดเห็นและความสามารถของคณะกรรมการโรงเรียนอย่างไร

3.10 ในการพิจารณาสองชั้นท่านมักจะพิจารณาโดยใช้อะไรเป็นเกณฑ์ในการตัดสินใจ

3.11 ในรอบปีที่ผ่านมา โรงเรียนและชุมชนได้ร่วมกันจัดกิจกรรมอะไรบ้าง และกิจกรรมแต่ละอย่างมีประโยชน์ต่อนักเรียนหรือโรงเรียนอย่างไร กิจกรรมในลักษณะใดที่คนในชุมชนมักจะมาร่วมมากที่สุด

4. การจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานในชุมชน

4.1 เมื่อมีการพูดถึงคำว่า การศึกษาขั้นพื้นฐาน ท่านมักจะนึกถึงการจัดการศึกษาในลักษณะอย่างไร ใครควรเป็นคนจัด ทำไมจึงคิดเช่นนั้น ท่านเห็นด้วยกับนโยบายการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานโดยให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมไหม ทำไมจึงคิดเช่นนั้นและคิดว่าการมีส่วนร่วมหมายความว่าอย่างไร

4.2 ท่านนำความคิดของคนในชุมชนมาใช้ในการปรับปรุงการทำงานของท่านและคณะครูอย่างไรบ้าง ความคิดเห็นเหล่านั้นทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการทำงานของคณะครูและโรงเรียนอย่างไร

5. เงื่อนไขและกระบวนการในการจัดการศึกษาที่ทำให้เกิดการมีส่วนร่วม

5.1 ท่านปฏิบัติอย่างไรคนในชุมชนจึงทราบว่าอะไรเป็นสิ่งที่คนในชุมชนจะต้องรับผิดชอบร่วมกับโรงเรียน อะไรเป็นสิ่งที่ไม่ต้องรับผิดชอบ โรงเรียนมีข้อตกลงกับชุมชนในเรื่องนี้อย่างไร

5.2 โรงเรียนและชุมชนได้ร่วมกันคิดกิจกรรมหรือวิธีการใหม่ ๆ ในการจัดการศึกษาของโรงเรียนอย่างไรบ้าง และกิจกรรมหรือวิธีการดังกล่าวเป็นประโยชน์ต่อการทำงานของคณะครูและเป็นประโยชน์ต่อนักเรียนอย่างไรบ้าง มีการกำหนดหลักสูตรท้องถิ่นเกี่ยวกับเรื่องใดบ้างไหม

6. เงื่อนไขของชุมชนที่ทำให้เกิดการมีส่วนร่วม

6.1 ความเป็นอยู่และอาชีพของคนในชุมชน ส่งเสริมหรือเป็นอุปสรรคต่อการให้ความร่วมมือกับโรงเรียนอย่างไร

6.2 องค์การบริหารส่วนตำบลหรือองค์การปกครองส่วนท้องถิ่น มีบทบาทต่อการจัดการศึกษาของโรงเรียนอย่างไร ให้การสนับสนุนหรือคัดค้านในเรื่องใด เพราะเหตุใด

6.3 ในชุมชนมีประเพณี หรือวัฒนธรรมใดที่มีลักษณะของการร่วมมือกันจัดกิจกรรมหรือไม่ ร่วมมือกันอย่างไร ใครเป็นผู้ริเริ่ม คนในชุมชนมีบทบาทอย่างไรในการร่วมมือกัน โรงเรียนเข้าไปรวมในกิจกรรมของชุมชนอย่างไร และเรียกความร่วมมือกันนี้ว่าอย่างไร

7. การจัดการศึกษาในชุมชนและโรงเรียน

7.1 ขอให้ท่านเปรียบเทียบการทำงานกับชุมชนในปัจจุบันกับเมื่อ 3-4 ปีที่แล้วว่าแตกต่างกันหรือไม่ อย่างไร นโยบายการจัดการศึกษาที่ให้ดึงชุมชนเข้ามาช่วยในการจัดการศึกษามีผลต่อการทำงานของท่านหรือไม่

7.2 ธรรมนูญโรงเรียนมีความจำเป็นต่อการทำงานของโรงเรียนและชุมชนอย่างไร โรงเรียนและชุมชนมีขั้นตอนในการจัดทำธรรมนูญร่วมกันอย่างไร ชุมชนมีข้อเสนอที่น่าสนใจอย่างไรบ้าง และคณะครูยอมรับฟังความคิดเห็นดังกล่าวอย่างไร นโยบายในธรรมนูญโรงเรียนส่วนใหญ่กำหนดขึ้นตามข้อเสนอของใคร เพราะเหตุใด

8. สิ่งที่สนับสนุนให้เกิดการมีส่วนร่วม

8.1 ในโรงเรียนมีสิ่งใดบ้างที่เป็นสิ่งสนับสนุนที่ทำให้เกิดการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษา

8.2 ในชุมชนมีกฎเกณฑ์หรือข้อบังคับให้คนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของโรงเรียนอย่างไรบ้าง ใครเป็นผู้กำหนด และถ้าไม่มาร่วมในกิจกรรมของโรงเรียน โรงเรียนและชุมชนมีวิธีการจูงใจให้บุคคลนั้นมาให้ความร่วมมือกับโรงเรียนอย่างไรหรือไม่ เพราะเหตุใด หรือถ้ามาร่วมในกิจกรรมของทางโรงเรียนอย่างสม่ำเสมอ โรงเรียนหรือชุมชนแสดงการยอมรับหรือให้ความสำคัญแก่บุคคลนั้นอย่างไร ขอความกรุณาในการยกตัวอย่าง

9. ทักษะต่อการมีส่วนร่วม

9.1 ท่านคิดว่าการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานเป็นสิ่งที่จำเป็นต่อการจัดการศึกษาในชุมชนของท่านหรือไม่ เพราะเหตุใด และถ้าไม่มีการกำหนดนโยบายในเรื่องนี้มากจากหน่วยงานระดับสูง การมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษายังเป็นสิ่งที่มีความจำเป็นอยู่หรือไม่ เพราะเหตุใด

9.2 ถ้าจะให้เกิดการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษามากขึ้น ท่านคิดว่าท่านควรปฏิบัติตนอย่างไร และอยากให้คณะครูหรือคนในชุมชนปฏิบัติต่อท่านในลักษณะอย่างไร

9.3 ท่านคิดว่าสิ่งที่จำเป็นที่สุดที่จะทำให้การมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนเกิดขึ้นและดำเนินต่อไปคืออะไร เพราะเหตุใด

แนวคำถามการสัมภาษณ์ระดับลึก

ชุดที่ 2 การสัมภาษณ์หัวหน้าการประถมศึกษาอำเภอและศึกษานิเทศก์อำเภอ

0. การสนทนาสร้างความคุ้นเคย

เริ่มการสนทนา

- ขออนุญาตเริ่มการสัมภาษณ์
- สนทนาเกี่ยวกับบรรยากาศทั่วไปเกี่ยวกับสภาพความเป็นอยู่ของคนในอำเภอ

อธิบายวัตถุประสงค์ของการสัมภาษณ์

- ต้องการศึกษเกี่ยวกับการทำงานร่วมกันของคณะครูและบุคลากรในชุมชนในอำเภอ เพื่อใช้เป็นแนวทางในการปรับปรุงให้เกิดการร่วมมือกันของคณะครูและ ชุมชนมากขึ้น
- ขอให้แสดงความคิดเห็นโดยอิสระ เพราะจะไม่มีการอ้างอิงเป็นรายบุคคลว่าใครพูด แต่จะนำเสนอเป็นความคิดเห็นส่วนรวม

ต้องขอบันทึกเทป เพราะอาจจะจดไม่ทัน แต่เทปนี้จะไม่นำไปเผยแพร่ที่ไหน นอกจากผู้ศึกษาจะนำมาเปิดฟังเพื่อสรุปความคิดเห็นของผู้ให้สัมภาษณ์ให้ถูกต้องเท่านั้น

1. ประวัติการทำงานและการศึกษาของผู้ให้สัมภาษณ์

- ขอให้ท่านช่วยเล่าประวัติการศึกษาและการทำงานคร่าว ๆ
- ขอให้เล่าประสบการณ์ที่ประทับใจในการทำงานสั้น ๆ

2. ประวัติของอำเภอและสภาพของการจัดการศึกษาภายในอำเภอ

- ขอให้เล่าถึงประวัติความเป็นมาของอำเภอเท่าที่จำได้
- ขอให้เล่าถึงสภาพการจัดการศึกษาของอำเภอ เกี่ยวกับนโยบายการจัดการศึกษาความร่วมมือของโรงเรียนและคณะครูในการทำงานของอำเภอ สภาพความสำเร็จและความล้มเหลวในการทำงานของ สปอ. ปัญหาอุปสรรคในการทำงานและแนวทางการแก้ปัญหา

3. สภาพของการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของชุมชนและโรงเรียน

3.1 ปัจจุบันความร่วมมือกันในการจัดการศึกษาของชุมชนและโรงเรียนในอำเภอ มีลักษณะเป็นอย่างไร มีความร่วมมือกันมากน้อยเพียงใด เพราะเหตุใด

3.2 ส่วนใหญ่ใครเป็นบุคลากรหลักของโรงเรียนในการสร้างความร่วมมือกันของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาบุคลากรหลักดังกล่าวมีคุณลักษณะที่เอื้อต่อการสร้างความร่วมมือกันอย่างไรบ้าง

3.3 โรงเรียนส่วนใหญ่กำหนดขอบเขตในการให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของโรงเรียนอย่างไร ให้เข้ามามีส่วนร่วมในเรื่องใดบ้าง เพราะเหตุใด

3.4 คณะกรรมการโรงเรียนส่วนมากมีส่วนร่วมกับการโรงเรียนในการทำงานมากนักน้อยเพียงใดในด้านการมีส่วนร่วมและตัดสินใจกำหนดนโยบายของโรงเรียน การวางแผนปฏิบัติงาน การทำธรรมนูญโรงเรียน และการสนับสนุนด้านอื่น ๆ

3.5 โรงเรียนส่วนมากให้การสนับสนุนงานด้านต่าง ๆ ของชุมชนนอกเหนือจากการจัดการศึกษาในโรงเรียนอย่างไรบ้าง

4. การจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานในชุมชน

4.1 เมื่อ 4-5 ปีที่ผ่านมาความร่วมมือของชุมชนและโรงเรียนภายในอำเภอ มีลักษณะเป็นอย่างไร ส่วนมากมีใครเป็นบุคลากรหลักที่ทำให้เกิดความร่วมมือระหว่างชุมชนและโรงเรียน บุคคลดังกล่าวมีคุณลักษณะที่เอื้อต่อการสร้างความร่วมมือกันอย่างไร และโรงเรียนกำหนดขอบเขตให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในเรื่องใดได้บ้าง เพราะเหตุใด

4.2 จากสภาพของความร่วมมือระหว่างชุมชนและโรงเรียนที่เป็นอยู่แตกต่างจากเมื่อ 4-5 ปีก่อนอย่างไรบ้าง เพราะเหตุใดจึงเป็นเช่นนั้น

4.3 ท่านพอใจกับสภาพของความร่วมมือของชุมชนและโรงเรียนของอำเภอในช่วงใด เพราะเหตุใด

5. ทศนะเกี่ยวกับศักยภาพของชุมชนในการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน

5.1 ท่านคิดว่าคนในชุมชนส่วนมาก ทราบความต้องการของชุมชนหรือไม่ว่าต้องการให้โรงเรียนจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานในชุมชนอย่างไร และเพื่ออะไร

5.2 คนทั่วไปในชุมชนมีความสนใจในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานของชุมชนมากน้อยเพียงใดและบุคลการดังกล่าวได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของชุมชนอย่างไรบ้าง

5.3 บุคลากรในชุมชนมีความสนใจในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานของชุมชนมากน้อยเพียงใดและบุคลการดังกล่าวได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของชุมชนอย่างไรบ้าง

5.3 บุคลากรในชุมชนส่วนมากมีความรู้เรื่องหลักสูตรและการจัดการเรียนการสอนของโรงเรียนอย่างไรบ้าง

5.4 โรงเรียนส่วนมากเชิญบุคลากรในชุมชนมาเป็นวิทยากรหรือเป็นผู้ให้ความรู้แก่คณะครูหรือนักเรียนในเรื่องใดบ้าง เพราะเหตุใด และได้รับการตอบสนองจากบุคลากรเหล่านั้นอย่างไร อำเภออำนวยความสะดวกในเรื่องนี้แก่ทางโรงเรียนอย่างไรบ้าง

5.5 ท่านคิดว่าชุมชนภายในอำเภอมีจุดเด่นอย่างไรบ้างที่แสดงให้เห็นว่ามีศักยภาพเพียงพอที่จะมีส่วนร่วมกับทางโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานของชุมชน

6. การจัดการศึกษาของโรงเรียนในการให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม

6.1 ความรู้สึกเป็นเจ้าของ (ownership) ของโรงเรียน

- ท่านคิดว่าใครคือเจ้าของโรงเรียน และโรงเรียนควรสนับสนุนให้ชุมชนมีความรู้สึกว่าเป็นเจ้าของโรงเรียนร่วมกับคณะครูหรือไม่ อย่างไร

6.2 ความเปิดเผย (openness) ในการดำเนินงานของโรงเรียน

- ท่านคิดว่าสิ่งที่ชุมชนให้ความสนใจ และจับตามองโรงเรียนมากที่สุดคือเรื่องใด เพราะเหตุใด

- ท่านคิดว่าอะไรเป็นสิ่งที่ทางโรงเรียนสามารถเปิดเผยให้ชุมชนร่วมรับรู้ และเข้ามามีส่วนร่วมได้บ้าง เพราะอะไร

- ท่านคิดว่าคนในชุมชนมีสิทธิ์ที่รับรู้หรือเกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาในโรงเรียนมากน้อยเพียงใด เพราะอะไร

6.3 ความโปร่งใส (transparency) ในการดำเนินการของโรงเรียน

- ท่านคิดว่าโรงเรียนควรเป็นที่ที่คนในชุมชน เช่น ผู้ปกครองนักเรียน หรือผู้นำชุมชนสามารถเข้าออกหรือมาติดต่อได้ง่ายหรือควรมีระเบียบในการปฏิบัติที่แน่นอน

- ท่านคิดว่าประสบการณ์ที่ทางโรงเรียนจัดให้แก่แก่นักเรียนในปัจจุบันมีความเหมาะสมกับเด็กและสอดคล้องกับชุมชนหรือไม่ เพราะเหตุใด

6.4 การตรวจสอบและความรับผิดชอบ (accountability) ของโรงเรียน

- จากการจัดการศึกษาของโรงเรียนในข้อ 6.3 ท่านคิดว่าโรงเรียนควรมีส่วนร่วมรับผิดชอบต่อการพัฒนาคุณภาพการจัดการศึกษาตามเป้าหมายที่ชุมชนและโรงเรียนร่วมกันกำหนดหรือไม่ อย่างไร

- ท่านคิดว่า ชุมชนควรตอบสนองต่อความต้องการของโรงเรียน และร่วมมือกับโรงเรียนในการพัฒนาคุณภาพการจัดการศึกษาหรือไม่ อย่างไร และใครควรแสดงความรับผิดชอบหรือควรถูกดำเนินถ้าไม่สามารถจัดการศึกษาให้ได้ผลตามความต้องการของชุมชนและโรงเรียน

7. เงื่อนไขของชุมชนที่มีผลต่อการสร้าง (construct) ความหมายและกำหนดการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียน

7.1 เงื่อนไขและบริบททางสังคมในชุมชน

- ในอำเภอมีภูมิปัญญาท้องถิ่นที่น่าสนใจอะไรบ้าง และมีการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นจากรุ่นพ่อแม่ไปสู่รุ่นบุตรหลานอย่างไร โรงเรียนมีบทบาทในการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างไรบ้าง

- ท่านมีเป้าหมายในการจัดการศึกษาของโรงเรียนอย่างไร เป้าหมายดังกล่าวโรงเรียนและชุมชนมีส่วนร่วมกำหนดและรับรู้มากน้อยเพียงใด เพราะเหตุใดและมีส่วนร่วมโดยวิธีการใด

- วิธีชีวิตของคนในอำเภอยังไงบ้างที่ส่งเสริมหรือเป็นอุปสรรคให้ชุมชนเกิดการมีส่วนร่วมกับโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน

- เมื่อกล่าวถึงการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษา ท่านคิดว่า การมีส่วนร่วม ควรมีความหมายว่าอย่างไร ใครควรเป็นหลักในการทำให้เกิดการมีส่วนร่วม เพราะอะไร

- ระหว่างโรงเรียนกับชุมชนแต่ละฝ่ายควรมีบทบาทในการมีส่วนร่วมกันในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานอย่างไร ใครควรเป็นผู้นำ ใครควรเป็นผู้ตาม

7.2 เจือินไขและบริบททางเศรษฐกิจในชุมชน

- สภาพทางเศรษฐกิจของคนในอำเภอเป็นอย่างไร สามารถพึ่งตนเองได้มากน้อยเพียงใด เพราะเหตุใด

- การที่ชุมชนส่วนมากมีสภาพทางเศรษฐกิจดังที่กล่าวมา ทำให้คนในชุมชนมีทัศนคติต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนกับโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานเป็นอย่างไร

- การมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานขึ้นอยู่กับสภาพทางเศรษฐกิจของชุมชนมากน้อยเพียงใด เพราะอะไร

7.3 เจือินไขและบริบททางการเมืองในชุมชน

- ในอำเภอมีการเลือกตั้งครั้งสุดท้ายเมื่อใด เลือกตั้งระดับไหน คนในอำเภอไปออกเสียงเลือกตั้งมากน้อยเพียงใดคนส่วนใหญ่ในอำเภอเลือกผู้สมัครรับเลือกตั้งที่ได้รับเลือกในปัจจุบันหรือไม่ และผลของการเลือกตั้งกล่าว ส่งผลต่อการจัดการศึกษาของอำเภออย่างไร

- ลักษณะของการปกครองท้องถิ่นในอำเภอเอื้อต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาอย่างไรหรือไม่ เพราะอะไร

- องค์การบริหารส่วนตำบลมีบทบาทอย่างไรต่อการจัดการศึกษาของโรงเรียนให้การสนับสนุนหรือคัดค้านอย่างไร เพราะเหตุใด

- กำนันและผู้ใหญ่บ้านส่วนใหญ่แสดงบทบาทในการปกครองในลักษณะที่เป็นกันเองหรือแสดงอำนาจ และการแสดงบทบาทดังกล่าวมีผลต่อการสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาอย่างไร

- เมื่อมีปัญหาที่เกี่ยวข้องกับคนส่วนใหญ่ในอำเภอ ประชาชนเคยมีการรวมตัวกันเพื่อร่วมกันแก้ปัญหาด้วยวิธีการใดหรือไม่ เพราะเหตุใด

7.4 เจือินไขและบริบททางวัฒนธรรมในชุมชน

- ในอำเภอมีประเพณีหรือวัฒนธรรมใดที่มีลักษณะของการร่วมมือกันจัดกิจกรรมหรือไม่ ร่วมมือกันอย่างไรใครเป็นผู้นำ และคนในอำเภอมีบทบาทอย่างไรในการร่วมมือกันดังกล่าว และเรียกการร่วมมือกันนี้ว่าอย่างไร

8. นโยบายการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานที่มีผลต่อการสร้าง (construct) ความหมาย และกำหนดการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียน

- ท่านทราบนโยบายในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานโดยอาศัยการมีส่วนร่วมของชุมชนจากใคร เห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วยอย่างไร เพราะเหตุใด และเห็นว่าการมีส่วนร่วมควรมีความหมายว่าอย่างไร
- ท่านได้ดำเนินการเพื่อเผยแพร่นโยบายดังกล่าวแก่โรงเรียนและชุมชนอย่างไร คิดว่าได้รับความร่วมมือจากโรงเรียนกับชุมชนในการปฏิบัติตามนโยบายดังกล่าวอย่างไรหรือไม่
- หากไม่มีการกำหนดนโยบายเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาในชุมชนจากหน่วยงานระดับสูง ท่านเคยความมีความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษามากน้อยเพียงใด เพราะเหตุใด
- คณะกรรมการโรงเรียนมีส่วนร่วมกับทางโรงเรียนในการจัดการศึกษาอย่างไรบ้าง และเห็นว่าการมีส่วนร่วมหมายถึงอะไร ท่านได้ดำเนินการจัดการประชุมสัมมนาคณะกรรมการโรงเรียนประถมศึกษาหรือไม่ ดำเนินการอย่างไร และคิดว่าคณะกรรมการ โรงเรียนจะแสดงบทบาทของการมีส่วนร่วมกับโรงเรียนในการจัดการศึกษาของชุมชนมากน้อยเพียงใด เพราะเหตุใด และบทบาทดังกล่าวจะแตกต่างไปจากบทบาทที่เคยแสดงก่อนการประกาศใช้ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยคณะกรรมการโรงเรียน พ.ศ. 2539 อย่างไรบ้างและคิดว่า พรบ. ฉบับนี้เอื้อต่อการมีส่วนร่วมกันในการจัดการศึกษาอย่างไร
- โรงเรียนเปิดโอกาสให้ชุมชนและคณะกรรมการโรงเรียนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษามากน้อยเพียงใด เพราะเหตุใด

9. กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน

9.1 การเกิดขึ้นของการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน

- การมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในอำเภอส่วนมากเกิดขึ้นได้อย่างไร ใครมีบทบาทที่สำคัญที่ทำให้เกิดขึ้น มีเป้าหมายและวิธีการดำเนินงานร่วมกันอย่างไรบ้าง
- ท่านคิดว่าอะไรเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุดที่ทำให้เกิดการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานภายในอำเภอนี้
- ท่านคิดว่าการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานของชุมชนในอำเภอนี้ ควรมีลักษณะอย่างไรจึงจะสอดคล้องกับความต้องการของคนในชุมชนและสภาพแวดล้อมของชุมชนในอำเภอ
- ชุมชนและโรงเรียนได้มีการกำหนดเป้าหมายในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานของชุมชนร่วมกันหรือไม่ ถ้ามีกำหนดไว้ว่าอย่างไร เพราะเหตุใด ถ้าไม่มีเพราะเหตุใด

9.2 การดำรงอยู่ของการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน

- การที่จะให้การมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนภายในอำเภอดำเนินต่อไป แต่ละฝ่ายคือชุมชนและโรงเรียนควรแสดงบทบาทอย่างไร อำเภควรให้การสนับสนุนอย่างไรบ้าง

- มีอะไรบ้างที่ช่วยให้การมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนดำรงอยู่ ขอให้ช่วยอธิบายรายละเอียดหรือยกตัวอย่าง

- ชุมชนในอำเภอสวนมากรับฟังความคิดเห็น หรือมีส่วนร่วมในการตัดสินใจเพื่อการดำเนินการจัดการศึกษาหรือการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ของคณะครูมากน้อยเพียงใด เพราะอะไร

10. ความต้องการการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน

- ท่านต้องการให้ชุมชนมีท่าทีอย่างไรต่อการมีส่วนร่วมของโรงเรียนและชุมชนในการจัดการศึกษา

- ท่านต้องการการสนับสนุนให้เกิดการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาจากใครหรือหน่วยงานใดอย่างไรบ้าง เพราะเหตุใด

11. ทศนะต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน

- ท่านเห็นด้วยหรือไม่กับการให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของโรงเรียน เพราะเหตุใด

- ถ้าจะให้เกิดการมีส่วนร่วมระหว่างชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาใกล้ชิดกันมากขึ้น ท่านเห็นว่าคณะครูในโรงเรียนควรปฏิบัติตนอย่างไรและชุมชนควรเข้ามามีส่วนร่วมกับโรงเรียนในลักษณะอย่างไร

12. ปัญหาในส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน

- ท่านเห็นว่ามีอะไรในโรงเรียนและชุมชนที่เป็นปัญหาต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน

แนวคำถามการสัมภาษณ์ระดับลึก

ชุดที่ 3 การสัมภาษณ์ผู้ปกครองนักเรียน

0. การสนทนาสร้างความคุ้นเคย

เริ่มการสนทนา

- ขออนุญาตเริ่มการสัมภาษณ์
- แนะนำตนเองและขอให้ผู้ถูกสัมภาษณ์แนะนำตนเอง
- สนทนาเกี่ยวกับบรรยากาศทั่วไปในโรงเรียนและชุมชน

อธิบายวัตถุประสงค์ของการสัมภาษณ์

- ต้องการศึกษาเกี่ยวกับการทำงานร่วมกันของคณะครูและผู้ปกครองนักเรียน เพื่อใช้เป็นแนวทางในการปรับปรุงให้เกิดการร่วมมือกันของคณะครูและชุมชนมากขึ้น
- ขอให้แสดงความคิดเห็นโดยอิสระ เพราะจะไม่มี การอ้างอิงเป็นรายบุคคลว่าใครพูด แต่จะนำเสนอเป็นความคิดเห็นส่วนรวม

ต้องขอบันทึกเทป เพราะอาจจะจดไม่ทัน แต่เทปนี้จะไม่นำไปเผยแพร่ที่ไหน นอกจากผู้ศึกษาจะนำมาเปิดฟังเพื่อสรุปความคิดเห็นของผู้ให้สัมภาษณ์ให้ถูกต้องเท่านั้น

1. การซักถามเบื้องต้น

- มีบุตรกี่คนที่ยังเรียนอยู่โรงเรียนนี้มีกี่คน อยู่ชั้นอะไรบ้าง ส่งเสริมการเรียนของบุตรอย่างไร
- เข้ามาเยี่ยมเยียนโรงเรียนบ่อยครั้งหรือไม่ ส่วนใหญ่มาทำไม รู้จักครูในโรงเรียนกี่คน ใครบ้าง

2. ประวัติของชุมชนและโรงเรียน

- ขอให้เล่าถึงประวัติความเป็นมาของชุมชนเท่าที่จำได้
- ขอให้เล่าถึงประวัติของโรงเรียนเกี่ยวกับการเริ่มตั้งโรงเรียนความร่วมมือของชุมชนในการจัดการศึกษาของโรงเรียน สภาพความสำเร็จและความล้มเหลวในการทำงานของโรงเรียน
- ขอให้เล่าถึงสภาพการทำงานของโรงเรียนในปัจจุบันเกี่ยวกับนโยบายการทำงานความร่วมมือของผู้ปกครองและคณะครู ปัญหาอุปสรรคในการทำงานร่วมกัน และแนวทางการแก้ปัญหา

3. สภาพของการมีส่วนร่วมกันในการจัดการศึกษาของชุมชนและโรงเรียน

3.1 ปัจจุบันความร่วมมือกันในการจัดการศึกษาของชุมชนและโรงเรียนมีลักษณะเป็นอย่างไร มีความร่วมมือกันมากน้อยเพียงใด เพราะเหตุใด ท่านมักจะมาร่วมกิจกรรมของทางโรงเรียนทางด้านใดบ้าง โรงเรียนมีการติดต่อกับผู้ปกครองนักเรียนอย่างไร

3.2 ผู้ปกครองนักเรียนคนใดเป็นบุคลากรหลักในการสร้างความร่วมมือกันของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษา บุคลากรหลักดังกล่าวมีคุณลักษณะที่เอื้อต่อการสร้างความร่วมมือกันอย่างไรบ้าง

3.3 โรงเรียนกำหนดขอบเขตในการให้ผู้ปกครองเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาอย่างไร ให้เข้ามามีส่วนร่วมในเรื่องใดบ้าง เพราะเหตุใด

3.4 คณะกรรมการโรงเรียนมีส่วนร่วมกับโรงเรียนในการทำงานมากน้อยเพียงใดในด้านการมีส่วนร่วมและตัดสินใจในการกำหนดนโยบายของโรงเรียน การวางแผนปฏิบัติงาน การทำธรรมนูญโรงเรียน การสนับสนุนด้านต่าง ๆ ท่านพอใจในการทำงานของคณะกรรมการโรงเรียนอย่างไร เพราะเหตุใด

3.5 โรงเรียนให้การสนับสนุนงานด้านต่าง ๆ ของชุมชนนอกเหนือจากการจัดการศึกษาในโรงเรียนอย่างไรบ้าง

4. ทศนะเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงการจัดการศึกษาของผู้ปกครองนักเรียนและโรงเรียน

4.1 เมื่อ 4-5 ปีที่ผ่านมาความร่วมมือของผู้ปกครองและโรงเรียนมีลักษณะเป็นอย่างไร มีใครเป็นบุคลากรหลักที่ทำให้เกิดความร่วมมือระหว่างผู้ปกครองและโรงเรียน บุคคลดังกล่าวมีคุณลักษณะที่เอื้อต่อการสร้างความร่วมมือกันอย่างไร และโรงเรียนกำหนดขอบเขตให้ผู้ปกครองเข้ามามีส่วนร่วมในเรื่องใดได้บ้าง เพราะเหตุใด

4.2 จากสภาพของความร่วมมือระหว่างผู้ปกครองและโรงเรียนที่เป็นอยู่แตกต่างจากเมื่อ 4-5 ปีก่อนอย่างไรบ้าง เพราะเหตุใดจึงเป็นเช่นนั้น

4.3 ท่านพอใจกับสภาพของความร่วมมือของผู้ปกครองและโรงเรียนในช่วงใด เพราะเหตุใด

5. ทศนะเกี่ยวกับศักยภาพของชุมชนในการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน

5.1 ท่านคิดว่าผู้ปกครองนักเรียนทราบความต้องการของตนเองหรือไม่ว่าต้องการให้โรงเรียนจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานในชุมชนอย่างไร และเพื่ออะไร

5.2 ผู้ปกครองนักเรียนส่วนใหญ่มีความสนใจในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานของชุมชนมากน้อยเพียงใด และบุคลากรดังกล่าวได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของชุมชนอย่างไร

5.3 ผู้ปกครองนักเรียนมีความรู้เรื่องหลักสูตรและการจัดการเรียนการสอนของโรงเรียนอย่างไรบ้าง

5.4 โรงเรียนเชิญผู้ปกครองนักเรียนเป็นวิทยากรหรือเป็นผู้ให้ความรู้แก่คณะครูหรือนักเรียนในเรื่องใดบ้าง เพราะเหตุใด และได้รับการตอบสนองจากผู้ปกครองนักเรียนอย่างไรบ้าง

5.5 ท่านคิดว่าคนในชุมชนมีจุดเด่นอย่างไรบ้างที่แสดงให้เห็นว่ามีศักยภาพเพียงพอที่จะมีส่วนร่วมกับทางโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานของชุมชน

6. การจัดการศึกษาของโรงเรียนโดยการใช้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม

6.1 ความรู้สึกเป็นเจ้าของ (ownership) ของโรงเรียน

- ท่านคิดว่าท่านเป็นเจ้าของโรงเรียนหรือไม่ หรือคิดว่าใครคือเจ้าของโรงเรียน และโรงเรียนควรสนับสนุนให้ผู้ปกครองนักเรียนมีความรู้สึกว่าเป็นเจ้าของโรงเรียนร่วมกับคณะครูหรือไม่ อย่างไร

- ท่านคิดว่าเจ้าของโรงเรียนควรมีบทบาทอย่างไรในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานของโรงเรียน

6.2 ความเปิดเผย (openness) ในการดำเนินงานของโรงเรียน

- ท่านคิดว่าสิ่งที่ผู้ปกครองนักเรียนให้ความสนใจและจับตามองโรงเรียนมากที่สุดในเรื่องใด เพราะอะไร

- ท่านคิดว่าอะไรเป็นสิ่งที่ทางโรงเรียนสามารถเปิดเผยให้ผู้ปกครองนักเรียนร่วมรับรู้และเข้ามามีส่วนร่วมได้บ้าง เพราะอะไร

- ท่านคิดว่าผู้ปกครองนักเรียนมีสิทธิ์ที่จะรับรู้หรือเกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาในโรงเรียนมากน้อยเพียงใด เพราะอะไร

6.3 ความโปร่งใส (transparency) ในการดำเนินการของโรงเรียน

- ท่านคิดว่าสิ่งที่ผู้ปกครองนักเรียนให้ความสนใจและจับตามองโรงเรียนมากที่สุดในเรื่องใด เพราะอะไร

- ท่านคิดว่าอะไรเป็นสิ่งที่ทางโรงเรียนสามารถเปิดเผยให้ผู้ปกครองนักเรียนร่วมรับรู้และเข้ามามีส่วนร่วมได้บ้าง เพราะอะไร

- ท่านคิดว่าผู้ปกครองนักเรียนมีสิทธิ์ที่จะรับรู้หรือเกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาในโรงเรียนมากน้อยเพียงใด เพราะอะไร

6.3 ความโปร่งใส (transparency) ในการดำเนินการของโรงเรียน

- ท่านคิดว่าโรงเรียนควรเป็นที่ที่คนในชุมชน เช่น ผู้ปกครองนักเรียน หรือผู้นำชุมชนสามารถเข้าออกหรือมาติดต่อได้ง่ายหรือควรมีระเบียบในการปฏิบัติที่แน่นอน

- ท่านคิดว่าโรงเรียนเป็นแหล่งความรู้ที่เหมาะสมสำหรับชุมชนหรือไม่ เพราะเหตุใด

- ท่านคิดว่าประสบการณ์ที่ทางโรงเรียนจัดให้แก่นักเรียนในปัจจุบันมีความเหมาะสมกับเด็กและสอดคล้องกับชุมชนหรือไม่ เพราะเหตุใด

6.4 การตรวจสอบและความรับผิดชอบ (accountability) ของโรงเรียน

- จากการจัดการศึกษาของโรงเรียนในข้อ 6.3 ท่านคิดว่าโรงเรียนควรมีส่วนร่วมรับผิดชอบต่อการพัฒนาคุณภาพการจัดการศึกษาตามเป้าหมายที่ชุมชนและโรงเรียนร่วมกันกำหนดหรือไม่ อย่างไร

- ท่านคิดว่า ชุมชนควรตอบสนองต่อความต้องการของโรงเรียนและร่วมมือกับโรงเรียนในการพัฒนาคุณภาพการจัดการศึกษาหรือไม่ อย่างไร และใครควรแสดงความรับผิดชอบ หรือควรถูกตำหนิ ถ้าไม่สามารถจัดการศึกษาให้ได้ผลตามความต้องการของชุมชนและโรงเรียน

7. เจื่อนไขของชุมชนที่มีผลต่อการสร้าง (construct) ความหมายและกำหนดการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียน

7.1 เจื่อนไขและบริบททางสังคมในชุมชน

- ในชุมชนมีภูมิปัญญาท้องถิ่นที่น่าสนใจอะไรบ้าง และชุมชนมีการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นจากรุ่นพ่อแม่ไปสู่รุ่นบุตรหลานอย่างไร โรงเรียนมีบทบาทในการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างไรบ้าง

- ท่านเห็นว่าเป้าหมายในการจัดการศึกษาของชุมชนควรเป็นอย่างไร เป้าหมายดังกล่าวผู้ปกครองนักเรียนควรมีส่วนร่วมกำหนดและรับรู้มากน้อยเพียงใด เพราะเหตุใด และควรเข้ามามีส่วนร่วมโดยวิธีการใดบ้าง

- วิธีชีวิตของคนในชุมชนอย่างไรบ้างที่ส่งเสริม หรือเป็นอุปสรรคให้ชุมชนเกิดการมีส่วนร่วมกับโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน

- เมื่อกล่าวถึงการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษา ท่านคิดว่า การมีส่วนร่วม ควรมีความหมายว่าอย่างไร ใครควรเป็นหลักในการทำให้เกิดการมีส่วนร่วม เพราะอะไร

- ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน แต่ละฝ่ายควรมีบทบาทในการมีส่วนร่วมกันในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานอย่างไร ใครควรเป็นผู้นำ ใครควรเป็นผู้ตาม

7.2 เจื่อนไขและบริบททางเศรษฐกิจในชุมชน

- สภาพทางเศรษฐกิจของคนในชุมชนเป็นอย่างไร คนในชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้มากน้อยเพียงใด เพราะเหตุใด

- การที่ชุมชนมีสภาพทางเศรษฐกิจดังที่กล่าวมา ทำให้ท่านมีทัศนะต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนกับโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานอย่างไร และทำให้ลักษณะของการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานเปลี่ยนแปลงไปอย่างไรหรือไม่ เพราะเหตุใด

- การมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานขึ้นอยู่กับสภาพทางเศรษฐกิจของชุมชนมากน้อยเพียงใด เพราะอะไร

7.3 เจือ้นไขและบริบททางการเมืองในชุมชน

- ในชุมชนมีการเลือกตั้งครั้งสุดท้ายเมื่อใด เลือกตั้งระดับไหน คนในชุมชนไปออกเสียงเลือกตั้งมากน้อยเพียงใด ส่วนใหญ่เลือกสมัครรับเลือกตั้งที่ได้รับเลือกในปัจจุบันหรือไม่ และผลของการเลือกตั้งกล่าวส่งผลต่อการจัดการศึกษาในชุมชนอย่างไร

- ลักษณะของการปกครองท้องถิ่นในชุมชนเอื้อต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาอย่างไรหรือไม่ เพราะอะไร

- องค์การบริหารส่วนตำบลมีบทบาทอย่างไรต่อการจัดการศึกษาของโรงเรียนให้การสนับสนุนหรือคัดค้านอย่างไร เพราะเหตุใด

- กำนันและผู้ใหญ่บ้านแสดงบทบาทในการปกครองในลักษณะที่เป็นกันเองหรือแสดงอำนาจ และการแสดงบทบาทดังกล่าวมีผลต่อการสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนของโรงเรียนในการจัดการศึกษาอย่างไร

- เมื่อมีปัญหาเกิดขึ้นในชุมชน เคยมีการรวมตัวกันเพื่อร่วมกันแก้ปัญหาด้วยวิธีการใดหรือไม่ เพราะเหตุใด

7.4 เจือ้นไขและบริบททางวัฒนธรรมในชุมชน

- ในชุมชนมีประเพณี หรือวัฒนธรรมใดที่มีลักษณะของการร่วมมือกันจัดกิจกรรมหรือไม่ร่วมมือกันอย่างไรใครเป็นผู้นำและคนในชุมชนมีบทบาทอย่างไรในการร่วมมือกันดังกล่าวและเรียกการร่วมมือกันนี้ว่าอย่างไร

8. นโยบายการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานที่มีผลต่อการสร้าง (construct) ความหมายและกำหนดการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียน

- ท่านทราบนโยบายในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานโดยอาศัยการมีส่วนร่วมของชุมชนจากใคร เห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วยอย่างไร เพราะเหตุใด และเห็นว่าการมีส่วนร่วมควรมีความหมายว่าอย่างไร

- หากไม่มีการกำหนดนโยบายเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาในชุมชนจากหน่วยงานระดับสูงท่านให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษามากน้อยเพียงใด เพราะเหตุใด

- ท่านรู้จักคณะกรรมการโรงเรียน หรือคณะครูเป็นการส่วนตัวหรือไม่ และเห็นว่าคณะกรรมการโรงเรียนควรมีส่วนร่วมกับทางโรงเรียนในการจัดการศึกษาอย่างไรบ้าง และเห็นว่าการมีส่วนร่วมหมายถึงอะไร

- โรงเรียนเปิดโอกาสให้ผู้ปกครองนักเรียนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษามากน้อยเพียงใด และท่านเคยเสนอความคิดเห็นอย่างไรต่อโรงเรียนและได้รับความสนใจจากคณะครูมากน้อยเพียงใด ท่านรู้สึกอย่างไรต่อการปฏิบัติดังกล่าว

9. กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน

9.1 การเกิดขึ้นของการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน

- ท่านคิดว่าการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองนักเรียนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาเกิดขึ้นได้อย่างไร ใครมีบทบาทที่สำคัญที่ทำให้เกิดขึ้น และมีดำเนินการอย่างไร

- อะไรเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุดที่ทำให้เกิดการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน

- การจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานของชุมชนควรมีลักษณะอย่างไรจึงจะสอดคล้องกับความต้องการของผู้ปกครองนักเรียนและสภาพแวดล้อมของชุมชน

- ชุมชนและโรงเรียนได้มีการกำหนดเป้าหมายในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานของชุมชนร่วมกันหรือไม่ ถ้ามีกำหนดไว้ว่าอย่างไร เพราะเหตุใด ถ้าไม่มีเพราะเหตุใด ท่านได้เข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดเป้าหมายดังกล่าวรวมกับทางโรงเรียนมากน้อยเพียงใด

9.2 การดำรงอยู่ของการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน

- การที่จะให้การมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนภายในอำเภอดำเนินต่อไป แต่ละฝ่ายคือชุมชนและโรงเรียนควรแสดงบทบาทอย่างไร

- มีอะไรบ้างที่ช่วยให้การมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนดำรงอยู่ ขอให้ช่วยอธิบายรายละเอียด

- ชุมชนรับฟังความคิดเห็นหรือมีส่วนร่วมในการตัดสินใจเพื่อการดำเนินการจัดการศึกษาหรือการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ของคณะครูมากน้อยเพียงใด เพราะอะไร

10. ความต้องการการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน

- ท่านต้องการให้ชุมชนหรือคณะครูมีท่าทีต่อการมีส่วนร่วมอย่างไร

- ท่านต้องการการสนับสนุนให้เกิดการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาจากใครหรือหน่วยงานใดบ้าง เพราะเหตุใด

11. ทิศนะต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน

- ท่านเห็นด้วยหรือไม่กับการให้ผู้ปกครองนักเรียนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของโรงเรียน เพราะเหตุใด

- ถ้าจะให้เกิดการมีส่วนร่วมระหว่างผู้ปกครองนักเรียนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาใกล้ชิดกันมากขึ้น ท่านเห็นว่าควรควรปฏิบัติตนอย่างไร และผู้ปกครองนักเรียนควรเข้ามามีส่วนร่วมกับโรงเรียนในลักษณะอย่างไร

แนวการสัมภาษณ์ระดับลึก

ชุดที่ 4 แนวการสัมภาษณ์ผู้นำชุมชน

0. การสนทนาสร้างความคุ้นเคย

เริ่มการสนทนา

- ขออนุญาตเริ่มการสัมภาษณ์
- แนะนำตนเองและขอให้ผู้ถูกสัมภาษณ์แนะนำตนเองเกี่ยวกับชื่อ ที่อยู่ อาชีพ และบทบาทที่เกี่ยวข้องกับทางโรงเรียนและชุมชน
- สนทนาเกี่ยวกับบรรยากาศทั่วไปในชุมชน

อธิบายวัตถุประสงค์ของการสัมภาษณ์

- ต้องการศึกษเกี่ยวกับการทำงานร่วมกันของคณะครูและบุคลากรในชุมชนเพื่อใช้เป็นแนวทางในการปรับปรุงให้เกิดการร่วมมือกันของคณะครูและชุมชนมากขึ้น
- ขอให้แสดงความคิดเห็นโดยอิสระ เพราะจะไม่มี การอ้างอิงเป็นรายบุคคลว่าใครพูด แต่จะนำเสนอเป็นความคิดเห็นส่วนรวม

ต้องขอบันทึกเทป เพราะอาจจะจดไม่ทัน แต่เทปนี้จะไม่นำไปเผยแพร่ที่ไหน นอกจากผู้ศึกษาจะนำมาเปิดฟังเพื่อสรุปความคิดเห็นของผู้ให้สัมภาษณ์ให้ถูกต้องเท่านั้น

1. พื้นฐานทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์

- อยู่ในชุมชนมาแล้วกี่ปี ย้ายมาจากที่ไหนที่ทำงานอะไร เข้ามาช่วยเหลือโรงเรียนทางด้านใดบ้าง
- นอกเหนือจากงานประจำ มีงานอื่นที่ทำเป็นประจำหรือเป็นครั้งคราวอีกบ้างไหม ทำอะไร ทำไม่จึงทำ
- บ้านพักอยู่ที่ไหน มาที่โรงเรียนบ่อยไหม

2. ประวัติและสภาพทั่วไปของชุมชน

- ชุมชนนี้ตั้งมานานกี่ปีแล้ว คนในชุมชนส่วนใหญ่มีอาชีพอะไร การทำอาชีพดังกล่าวทำให้คนในชุมชนให้ความร่วมมือกับทางโรงเรียนมากขึ้นหรือน้อยลง เพราะอะไร
- ในชุมชนมีประเพณีที่น่าสนใจอะไรบ้าง
- บุคคลที่ทำให้ชุมชนมีความเป็นอยู่ดีขึ้นคือใคร ช่วยทำให้ชุมชนดีขึ้นอย่างไร
- ส่วนมากคนในชุมชนส่งลูกเรียนที่ไหน มักจะส่งลูกเรียนถึงชั้นอะไร เพราะอะไร
- ในช่วง 3-4 ปีที่ผ่านมา คนในชุมชนให้ความสนใจกับทางโรงเรียนมากขึ้นหรือน้อยลง เพราะอะไร และมีเหตุการณ์อะไรที่น่าสนใจเกี่ยวกับโรงเรียนบ้างไหม ถ้ามีเช่นอะไร

3. สภาพของการมีส่วนร่วมอีกในการจัดการศึกษาของชุมชนและโรงเรียน

3.1 ท่านเริ่มเข้ามาช่วยสนับสนุนการจัดการศึกษาของโรงเรียนตั้งแต่เมื่อใดเข้ามา
ร่วมเพราะเหตุใด

3.2 คนในชุมชนที่เป็นหลักในการชักชวนประชาชนให้เข้ามาสนับสนุนโรงเรียนคือ
ใครชักชวนว่าอย่างไรการที่มีผู้ชักชวนทำให้มีคนให้การสนับสนุนโรงเรียนเพิ่มมากขึ้นไหม
เพราะเหตุใด

3.3 ท่านมักจะให้การสนับสนุนกับทางโรงเรียนในด้านใดบ้าง เพราะเหตุใด

3.4 การติดต่อท่านให้มาเป็นคณะกรรมการโรงเรียน โรงเรียนติดต่ออย่างไร ทำไม
ท่านจึงตัดสินใจมาร่วมเป็นคณะกรรมการโรงเรียน

3.5 คนที่เป็นคณะกรรมการโรงเรียนส่วนใหญ่เคยทำงานกับวัดหรือชุมชนร่วมกัน
มาก่อนหรือไม่และทำงานร่วมกับโรงเรียนในเรื่องใดบ้าง โรงเรียนถามความเห็นของคณะกรรมการ
โรงเรียนก่อนการตัดสินใจกำหนดนโยบายของโรงเรียน การวางแผนปฏิบัติงาน การทำธรรมนูญ
โรงเรียน และการขอรับการสนับสนุนทางด้านต่าง ๆ จากโรงเรียนอย่างไร

3.6 ในการร่วมกันทำธรรมนูญโรงเรียนมีขั้นตอนในการทำอะไรบ้าง

3.7 โรงเรียนให้การสนับสนุนงานด้านต่าง ๆ ของชุมชนนอกเหนือจากการจัดการ
ศึกษาในโรงเรียนอย่างไรบ้าง

3.8 นอกเหนือจากคนในชุมชนที่เข้ามาให้ความช่วยเหลือกับทางโรงเรียนแล้ว
มีหน่วยงานอื่นหรือบุคลากรนอกชุมชนที่เข้ามาช่วยเหลือหรือให้ความร่วมมือกับชุมชนอีกบ้าง
หรือไม่ ถ้ามีเข้ามาให้ความช่วยเหลืออย่างไร

4. การเปลี่ยนแปลงการจัดการศึกษาของชุมชนและโรงเรียน

4.1 เมื่อ 4-5 ปีที่ผ่านมาความร่วมมือของชุมชน และโรงเรียนมีลักษณะเป็นอย่างไร
แตกต่างไปจากปัจจุบัน หรือเหมือนกันอย่างไร

4.2 ท่านพอใจกับสภาพของความร่วมมือของชุมชนและโรงเรียนในช่วงใด
เพราะเหตุใด ถ้าจะให้สภาพที่ท่านพอใจดำเนินต่อไป ท่านคิดว่าโรงเรียนและชุมชนควรทำ
อย่างไรจึงจะทำให้สภาพอย่างนั้นคงอยู่

5. การศึกษาขั้นพื้นฐาน

5.1 ในความคิดเห็นของท่าน เด็กในชุมชนควรได้รับการศึกษาในลักษณะอย่างไร
จึงจะช่วยเหลือตนเองได้ โรงเรียนได้ทำตามที่ท่านคิดหรือไม่

5.2 มีอะไรที่ท่านต้องการให้โรงเรียนทำเพิ่มเติมจากที่เป็นอยู่บ้างไหม ท่านเคย
แสดงความคิดเห็นนี้ต่อที่ประชุมคณะกรรมการโรงเรียนหรือผู้บริหารโรงเรียนอย่างไรบ้าง ได้รับ
การแก้ไขตามที่ท่านต้องการหรือไม่ และชุมชนควรเข้ามามีส่วนร่วมในเรื่องนี้อย่างไร

5.3 คณะกรรมการโรงเรียนเคยเสนอให้โรงเรียนปรับปรุงการเรียนการสอนอย่างไรบ้าง ปรับปรุงเรื่องใด โรงเรียนดำเนินการอย่างไร ท่านพอใจกับการจัดการศึกษาของโรงเรียนในเรื่องใดบ้าง

6. เจือใจที่สนับสนุนหรือเป็นอุปสรรค

6.1 อาชีพความเป็นอยู่ของคนในชุมชนหรือผู้ปกครองเป็นอย่างไร เป็นปัญหาหรืออุปสรรคในการเข้ามาช่วยเหลือโรงเรียนอย่างไรบ้าง เพราะอะไร

6.2 คณะกรรมการโรงเรียนหรือชุมชนเคยขอความช่วยเหลือหรือความร่วมมือจากโรงเรียนในเรื่องใดบ้าง ได้รับความร่วมมืออย่างไร

6.3 การที่จะให้ความร่วมมือของโรงเรียน และชุมชนดำเนินการต่อไป แต่ละฝ่ายคือชุมชน และโรงเรียน ควรแสดงบทบาทอย่างไร

7. วากรรม

7.1 ผู้บริหารโรงเรียนหรือคณะครูเคยพูดหรือแสดงความคิดเห็นอย่างไรบ้างเกี่ยวกับการสนับสนุนที่ชุมชนมีต่อโรงเรียน

7.2 อะไรที่จะเป็นสิ่งที่จูงใจให้คณะกรรมการโรงเรียนหรือประชาชนให้เข้ามาช่วยเหลือหรือไม่ให้ความช่วยเหลือโรงเรียน

7.3 ตอนที่มีการสัมมนาคณะกรรมการโรงเรียนท่านได้ร่วมสนทนาหรือไม่รู้สึกอย่างไร ทำให้ท่านเกิดความต้องการให้ความช่วยเหลือแก่วรรณโรงเรียนในเรื่องใดเพิ่มขึ้น

8. ทศนะต่อการมีส่วนร่วม

8.1 ท่านเห็นด้วยหรือไม่กับการให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของโรงเรียน เพราะเหตุใด

8.2 ถ้าจะให้เกิดความร่วมมือระหว่างชุมชนกับโรงเรียนในการจัดการศึกษาใกล้ชิดกันมากยิ่งขึ้น ท่านคิดว่าควรควรปฏิบัติตนอย่างไร และชุมชนควรเข้ามามีส่วนร่วมกับโรงเรียนในลักษณะอย่างไร

ภาคผนวก ง.
บทสนทนาการสัมภาษณ์ระดับลึก

ตัวอย่างบทสนทนาการสัมภาษณ์ระดับลึก

ตัวอย่างการสัมภาษณ์ระดับลึกประธานกรรมการโรงเรียน

ตอน สัมภาษณ์เกี่ยวกับทักษะเรื่องการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานในชุมชน

ฯลฯ

ผู้วิจัย : ที่นี้ถ้าพูดถึงการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานในหมู่บ้านนี้ท่านผู้พินเห็นว่าควรจัดการศึกษาในลักษณะอย่างไรคะ

ประธานกรรมการโรงเรียน : ผมอยากให้มีการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานที่นี้ถึงชั้น ม. 6 ครับ แต่มันเสียอยู่อย่างหนึ่งชาวบ้านมีความคิดเก่า ๆ อยู่ ที่ว่าคนที่มีความรู้จะส่งบุตรหลานให้เข้าไปเรียนในเมือง ทั้ง ๆ ที่โรงเรียนของเราเนี่ยมาตรฐานการจัดการศึกษาก็ดีสู้กับเขาได้ สู้กับในเมืองได้ ทั้ง ๆ ที่ของเราก็จัดได้ดี ไปเรียนในเมืองต้องเสียเงินเยอะด้วย ผม อยากลดค่านิยมนี้ อยากให้ชาวบ้านส่งลูกมาเข้าเรียนที่นี้ตั้งแต่ชั้นอนุบาลจนถึงชั้น ม. ปลาย

ผู้วิจัย : แล้วชั้นม.ปลายที่ผู้พินพูดถึงนี้จะต้องมีลักษณะในการจัดการศึกษาเป็นอย่างไรคะ

ประธานกรรมการโรงเรียน : ผมว่าด้านการจัดการศึกษาคงต้องจัดตามหลักสูตรของกระทรวงนี้แหละเพื่อที่จะให้ได้เรียนต่อในระดับมหาวิทยาลัย แต่อาจจะมีเรื่องเสริมบ้าง

ผู้วิจัย : เรื่องเสริมนี้เสริมทางด้านใดบ้าง

ประธานกรรมการโรงเรียน : คือเรื่องเสริมทางด้านอาชีพนี้นักเรียนไม่ค่อยจะสนใจ

ผู้วิจัย : แล้วในความคิดของผู้พินล่ะคิดว่าควรจัดอย่างไร

ประธานกรรมการโรงเรียน : ก็จัดตามหลักสูตรมาตรฐานของกระทรวงนั้นแหละครับ แล้วอาจจะสอนวิชาชีพเพิ่มหรือม.ปลายนี้สอนวิชาชีพพวกช่าง พวกอาชีพะเข้ามาก็ได้ 4.5.6 อาจจะเป็วิชาชีพแล้วถ้าเด็กจะไปเรียนต่ออะไรก็ค่อยไปเรียนต่อในภายหลัง

ผู้วิจัย : ที่นี้มีเด็กที่เรียนจบแล้วออกมาประกอบอาชีพเป็นผู้ประกอบการในท้องถิ่นบ้างไหมคะ

ประธานกรรมการโรงเรียน : มีครับ มีช่างเครื่องยนต์ ช่างไฟฟ้า

ผู้วิจัย : แล้วอาชีพอย่างนี้ผู้ปกครองไม่สนใจบ้างหรือคะ

ประธานกรรมการโรงเรียน : ก็สนใจส่วนมากเด็กที่จบจากของเราไปนี้มักจะไปเรียนต่อทางอาชีพะเหมือนกันที่ไปเรียนต่อทางวิชาสามัญนี้น้อยมาก

ฯลฯ

ตัวอย่างการสัมภาษณ์ระดับลึกผู้นำชุมชน

ตอน การสัมภาษณ์ระดับลึกเกี่ยวกับการสร้างอาคารเรียนและการระดมทุน

ฯลฯ

ผู้วิจัย : แล้วท่านพระครูคิดยังไงล่ะคะ ถึงได้เกิดความคิดที่จะสร้างอาคารเรียนประชิดผู้ว่า

เจ้าอาวาส: ก็เขามาว่าเราของบประมาณไปโดยผิดระเบียบ

ผู้วิจัย : ตอนที่คิดสร้างอาคารเรียนเป็น 3 ชั้นนี้ก็ไม่ได้คิดว่าจะถูกขัดขวางหรือไงคะ

เจ้าอาวาส: ไม่คิด

ผู้วิจัย : ทำไมล่ะคะ

เจ้าอาวาส: คิดเหมือนกับสร้างบ้านของเราเองได้เงินมาแล้วก็อยากจะสร้างเป็น 3 ชั้นสร้างให้มีที่เรียนเพียงพอเงินไม่พอก็จะหาเงินมาสร้างอาคารนี้ก็ไปเชื่อของมาจากร้านหมดไป 7 แสน 3

ผู้วิจัย : ก็มากกว่าบหรือคะ

เจ้าอาวาส: มากกว่า

ผู้วิจัย : แล้วครูใหญ่ว่าอย่างไรคะ

เจ้าอาวาส: ครูใหญ่ไม่ได้ว่าอะไรเราก็เอาคณะกรรมการมาคุยกัน ให้ช่วยกันสร้างก็ไม่มีใครรับงานก็ขอให้ผู้ใหญ่มาช่วยเป็นคนเซ็นสัญญา แล้วให้กรรมการทุกคนมาช่วยกันทำ

ผู้วิจัย : ทำไมกรรมการ โรงเรียน ทำได้ล่ะคะ

เจ้าอาวาส: ก็ทุกคนเป็นช่างกันหมด เป็นผู้รับเหมาก่อสร้าง ไปรับเหมางานตามที่ตั้งต่าง ๆ ก็ขอให้มาช่วยกันทำ

ผู้วิจัย : กรรมการยอมหรือคะ

เจ้าอาวาส: เราก็เรียกมาคุยกันว่า ตอนนั้นงบประมาณมันหมดแล้ว ถ้ากรรมการจะเอาเงินค่าจ้างก่อสร้างอาคารเรียนงวดสุดท้ายนี้ จะต้องไปเก็บเงินจากชาวบ้านกันอีก ต้องไปเฉลี่ย เงินจากศรัทธา กรรมการก็เลยไม่เอาเงินนี้ ถือว่าบริจาคให้การกุศล กรรมการพวกนี้ก็บอกว่าที่ยอมนี้ก็ยอมเพราะท่านพระครูเป็นคนทำเรื่องนี้ ถ้าไม่ใช่ท่านพระครูนี้จะไม่ยอม และถ้าท่านพระครูไม่ใช่ครูไม่ใช่คนบ้านนี้ก็ไม่ยอมอีกเหมือนกัน เขาจะไล่ให้ไป อยู่ที่ไหนกันแล้ว นี่เป็นพี่น้องกันหมดก็เลยยกให้ แต่ก็ยังขาดกระเบื้องยางปูพื้นอีก เราก็เซ็นรับไว้

ผู้วิจัย : ทำไมท่านไม่ให้คนอื่นเซ็น

เจ้าอาวาส: คนอื่นเขาไม่ยอมเซ็น

ผู้วิจัย : แล้วท่านพระครูทำไมยอมเซ็นล่ะคะ

เจ้าอาวาส: เราคิดว่าเรื่องนี้เป็นเรื่องของส่วนรวมมันจะเป็นหนี้ของส่วนรวม เราไม่ได้เอาไปใช้คนเดียวเวลาเกิดอะไรขึ้น ก็ต้องมีคนช่วยทีนี้เป็นหนี้เขามาก เขาก็จะฟ้อง ก็ยื่น

โนติสมาจะฟ้อง เราก็เอาหนังสือนั้นไปหาคุณยาที่โน่นเมืองจันทบุรีโน่น

ผู้วิจัย : ท่านเป็นใครละคะ

เจ้าอาวาส : คุณย่าจงจินต์ไฉ่ละ

ผู้วิจัย : อ้อ ท่านอยู่จันทบุรีหรือคะ

เจ้าอาวาส : อยู่จันทบุรี ท่านช่วยมาตลอดก็เอาใบโนติสไปหาปรึกษาว่าคุณย่าทำยังไงดี โรงเรียน
ก็ชื่อของคุณย่าขณะนี้เขาจะฟ้องอาตมาที่เป็นหนี้สินเนื่องจากสร้างอาคารเรียน
ท่านก็เอาโนติสไปดูแล้ว เรียกลูกสาวมาพูด เพราะเป็นเพื่อนกับคุณนายผู้ว่า ท่าน
ก็ว่าไม่เป็นไรจะให้ลูกสาวท่านมาจัดการ เราก็มอบอำนาจให้ท่านหมดให้จัดการ
ท่านก็มาใช้หนี้ให้หมด

ผู้วิจัย : แล้วท่านพระครูคิดอย่างไรจึงเสียสละทำทุกอย่างอย่างนี้ คิดอย่างไรจึงยอมทำ

เจ้าอาวาส : ก็เราไม่กลัวอะไรเพราะมันเป็นของส่วนรวม

ผู้วิจัย : หมายถึงโรงเรียนหรือ คะ

เจ้าอาวาส : ใช่ มันเป็นส่วนรวมไม่ใช่เรื่องของส่วนตัว เราทำก็ไม่ใช่ทำส่วนตัว

ผู้วิจัย : ไม่ใช่ของครูหรือคะ

เจ้าอาวาส : ไม่ใช่ มันเป็นส่วนรัฐบาลของส่วนรวม เราไม่กลัวหรอกเรื่องเป็นหนี้เป็นสินแบบนี้

ฯลฯ

การสัมภาษณ์ระดับลึกผู้บริหารโรงเรียน

ตอน การระดมทุนทุนของโรงเรียนและชุมชน

ฯลฯ

ผู้วิจัย : ที่นี้นอกจากชาวบ้านจะช่วย ผอ. แล้วมีหน่วยงานอื่นเข้ามาช่วยงานของโรงเรียนบ้างไหม

ผู้บริหารโรงเรียน : หน่วยงานอื่นจะไม่ค่อยมี นอกจากคหบดีที่เรารู้จักและเข้าหาท่านเช่น อาคารเรียนหลังนี้รู้จักกับคหบดีที่มีเงินทางกรุงเทพก็ไปกันชวนเจ้าอาวาสไปด้วย

ผู้วิจัย : เวลาไปนี้ใครจะไปบ้าง

ผู้บริหารโรงเรียน : ตัวผมเองครับ แล้วก็เจ้าอาวาสจนคณะกรรมการโรงเรียนไปด้วยอย่างตอนนั้นกำหนดทองที่อาจารย์ไปสัมภาษณ์เป็นประธานกรรมการศึกษา ผู้พันยังไม่มา ถ้าพูดถึงผู้พันในต่อนั้นท่านเป็นทหารอยู่เรื่องชุมชนนี้ยังไม่เท่าไร จะเข้าบ้านออกบ้านเท่านั้น ไม่ได้คลุกคลีเพิ่งมาคลุกคลีกับชุมชนนี้เมื่อ 2 ปีที่ผ่านมาหลังจากที่เกษียณแล้ว ที่นี้ในส่วนลึกของชุมชนท่านยังไม่เท่าไร ที่มีการที่เราไปขอความร่วมมือกับชุมชนกับผู้อื่นจะกินนี้เราจะไปกันเป็นทีม อย่างอาคารหลังนี้เราก็เหมาถั่วไปกัน

ผู้วิจัย : แล้วมีวิธีการพูดอย่างไรที่จะให้เขามาช่วยเหลือเรา

ผู้บริหารโรงเรียน : คือมันมีเบาะแสมาแล้ว

ผู้วิจัย : หมายความว่า ท่านก็อยากช่วยเหลือสังคมอยู่แล้ว

ผู้บริหารโรงเรียน : ครับคือมีเบาะแสมว่าคนนี้อาจทำบุญสร้างอาคารเรียนที่นี้เราก็ไปเสนอท่าน ก็ขอคนที่ประสานกับท่านเราให้ประสานโดยให้เล่าให้ฟังถึงสภาพของโรงเรียนว่าเป็นอย่างไร พอท่านสนใจเราก็รับหาหลักฐานอะไรแล้วลงไปคุยกับท่านแต่ส่วนใหญ่จะมีคนกลางประสานงานให้พอสมควรอาคารนี้ก็ได้มา 1 ล้านบาท ส่วนห้องประชุมนี้ขอศิษย์เก่า เรามีศิษย์เก่าเป็นคหบดีอยู่ในหมู่บ้านนี้

ผู้วิจัย : ให้มาหมดทั้งห้องเลยหรือคะ

ผู้บริหารโรงเรียน : ก็ให้ โดยหลังนี้มีผู้บริจาคอยู่ 25 ราย

ผู้วิจัย : ที่นี้พอท่านมาบริจาค โรงเรียนมีวิธีการตอบแทนอย่างไรคะ

ผู้บริหารโรงเรียน : ส่วนใหญ่เป็นใบประกาศเกียรติคุณและโล่ที่นี้เราขอจากทางราชการ

ผู้วิจัย : มีอีกไหมคะ

ผู้บริหารโรงเรียน : นอกเหนือจากนี้เวลามีเทศกาลปีใหม่ เราก็ไปเยี่ยม

ฯลฯ

ประวัติย่อผู้วิจัย

ประวัติย่อผู้วิจัย

ชื่อ ชื่อสกุล	นางศิริกาญจน์ โกสมภ
วันเดือนปีเกิด	วันที่ 4 เดือน มกราคม พ.ศ 2494
สถานที่เกิด	อำเภอเชียงดาว จังหวัด เชียงใหม่
สถานที่อยู่ปัจจุบัน	324/201 ถนนรามคำแหง 96 กรุงเทพมหานคร 10240
ตำแหน่งหน้าที่การงานในปัจจุบัน	นักวิชาการศึกษา 8 ว.
สถานที่ทำงานปัจจุบัน	กลุ่มงานส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพการศึกษา สำนักนิเทศและพัฒนามาตรฐานการศึกษา สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ กรุงเทพมหานคร 10300
ประวัติการศึกษา	
พ.ศ. 2510	มัธยมศึกษาตอนต้น โรงเรียนสิริมงคลานุสรณ์ อ.เมืองเชียงใหม่ จ.เชียงใหม่
พ.ศ. 2512	ประกาศนียบัตรวิชาการศึกษา (ป.กศ.) วิทยาลัยครูเชียงใหม่ อ.เมืองเชียงใหม่ จ.เชียงใหม่
พ.ศ. 2517	ศิลปศาสตรบัณฑิต (ศศ.บ.) คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ อ.เมืองเชียงใหม่ จ.เชียงใหม่
พ.ศ.2521	การศึกษามหาบัณฑิต (กศ.ม) วิชาเอกการประถมศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร กรุงเทพมหานคร
พ.ศ.2542	การศึกษาดุษฎีบัณฑิต (กศ.ด.) สาขาพัฒนศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ กรุงเทพมหานคร

447 n

22

25 W.A. 2542

๒๐๖

ศิริกาญจน์ โกสุมภ์

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาการศึกษาอู่บัณฑิต สาขาพัฒนศึกษาศาสตร์
มีนาคม 2542

h 13755

ศิริกาญจน์ โกสุมภ์. (2542). การมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนเพื่อการจัดการศึกษา

ขั้นพื้นฐาน. ปริญญาโท กศ.ด. (สาขาพัฒนศึกษาศาสตร์). กรุงเทพฯ :

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. คณะกรรมการควบคุม :

รองศาสตราจารย์ ดร.นภาพร หะวานนท์ ประธาน, ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุรวุฒิ
ปัดไธสง กรรมการ, ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เพ็ญสิริ จีระเดชากุล กรรมการ.

การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์ที่สำคัญ คือ การศึกษาเพื่อหาคำอธิบายเกี่ยวกับลักษณะและเงื่อนไขของการมีส่วนร่วม รวมทั้งกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนเพื่อการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานจากปรากฏการณ์ในชุมชน ซึ่งเป็นการศึกษาเพื่อหาข้อสรุปเชิงทฤษฎี (Theoretical generalization) ที่จะนำไปสู่การสร้างทฤษฎีจากฐานราก (Grounded theory) โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพและศึกษาปรากฏการณ์เกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานจากพื้นที่ที่ศึกษาที่ผู้วิจัยเลือกศึกษาโดยวิธีการเลือกเชิงทฤษฎี (Theoretical sampling) และเก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ระดับลึก (Indept interview) การจัดกลุ่มสนทนา (Focus group discussion) การสังเกตและจดบันทึก (Observation and field-note) จากผู้ให้ข้อมูลหลักที่เป็นผู้บริหารโรงเรียน ผู้นำชุมชน คณะครู กรรมการโรงเรียน และผู้ปกครองนักเรียน และวิเคราะห์ข้อมูลโดยการแปลความหมายข้อมูล (Interpretative data) แล้วสร้างมโนทัศน์ (Concept) ขึ้นแล้วจัดหมวดหมู่ข้อมูลโดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูป The Ethnograph ศึกษาความสัมพันธ์ของปรากฏการณ์ โดยอาศัยความไวทางทฤษฎี (Theoretical sensitivity) การวิเคราะห์วาทกรรม (Discourse analysis) เพื่อสร้างข้อเสนอ (Proposition) และสร้างทฤษฎีจากฐานราก (Grounded Theory)

ผลของการวิจัย พบว่า สิ่งสำคัญที่สุดที่เป็นสิ่งกำหนดกระบวนการและแบบแผนของการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน คือ เงื่อนไขทางด้านบริบทของชุมชน คือ เงื่อนไขที่เกี่ยวกับความคิดพื้นฐานที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชน เงื่อนไขด้านสภาพแวดล้อมของชุมชน และเงื่อนไขทางด้านโรงเรียน และที่สำคัญ คือ การกำหนดความหมายของการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนตรงกันระหว่างผู้ที่เกี่ยวข้องกับจัดการศึกษาในชุมชน คือ ผู้นำชุมชน ผู้บริหารโรงเรียน คณะกรรมการโรงเรียน คณะครูและผู้บริหารโรงเรียน ส่วนกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน พบว่า มีขั้นตอนที่สำคัญ 8 ขั้นตอน คือ 1) การศึกษาข้อมูลพื้นฐานก่อนร่วมดำเนินการ 2) การสร้างความสัมพันธ์กับประชาชนในชุมชน 3) การสร้างเครือข่ายของกลุ่มผู้มีส่วนร่วม 4) การสร้างกิจกรรม 5) การต่อรองเพื่อการดำเนินการ 6) การร่วมกันดำเนินการ 7) การร่วมกันประเมินผลการดำเนินการ 8) การร่วมกันรับผลประโยชน์จากการดำเนินการ ซึ่งจากกระบวนการมีส่วนร่วมดังกล่าว ทำให้แบบแผนการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนเพื่อการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานมีแบบแผนของการมีส่วนร่วมเป็นแบบเหลื่อมล้ำ (Inequity participatory pattern) ตามบทบาทการมีส่วนร่วมคุณสมบัติของผู้ที่เข้ามามีส่วนร่วมและกิจกรรมที่โรงเรียนต้องการให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม ซึ่งสามารถจำแนกตามหมวดหมู่ของคุณสมบัติ เป็น 3 แบบแผนย่อย คือ แบบแผนการมีส่วนร่วมอย่างเต็มที่ (Full participatory pattern) แบบแผนการมีส่วนร่วมเป็นบางส่วน (Partial participatory pattern) และแบบแผนการมีส่วนร่วมแบบชายขอบ (Marginal participatory pattern)

COMMUNITY AND SCHOOL PARTICIPATION FOR BASIC EDUCATION
ORGANIZATION

AN ABSTRACT
BY
SIRIKRAN GOSUM

Presented in partial fulfillment of the requirements
for the Doctor of Education degree in Development Education
at Srinakharinwirot University

March 1999

Sirikran Gosum. (1999). Community and School Participation for Basic Education Organization. Dissertation, Ed.D. (Development Education). Bangkok : Graduate School, Srinakharinwirot University. Advisor Committee: Assoc. Prof. Dr. Napaporn Havanon, Asst. Prof. Dr. Suravut Padthaisong, Asst. Prof. Dr.Pensiri Jeradechakul.

The main objective of this research was to examine the responses concerning nature and conditions of the process of participation between, community and school in basic education provision. The study was designed to achieve theoretical generalization that would lead to a grounded theory by means of qualitative research in to gain understanding of the phenomena of community and school participation in basic education provision in the area selected. In-depth interviews, focus group discussions, observations and field-notes were used for data collection. Key informants including school administrators, community leaders, teachers, school board members and parents were selected by means of theoretical sampling.

The study showed that factors conducive to the process and pattern of community and school participation in basic education were contextual conditions of the community including basic concept on public participation in the community, community environment and school performance. Additional profounding conditions are the common understandings of the meanings of community and school participation among those involved in educational provision in the community including community leaders, school administrators, school boards, teachers and parents as well as students. It was found that the process of community and school participation in basic education consisted of 8 key stages : 1) studying basic data prior to participation 2) establishing relations with people in the community 3) creating a network of participants 4) creating an activity 5) making a negotiation for the operation 6) participating in the operation 7) participating in evaluation and 8) sharing the benefit of the operation. This participation process led up to inequity participatory pattern of community and school participation in basic education which could be sub-classified into 3 patterns, namely, full participatory pattern, partial participatory pattern and marginal participatory pattern.